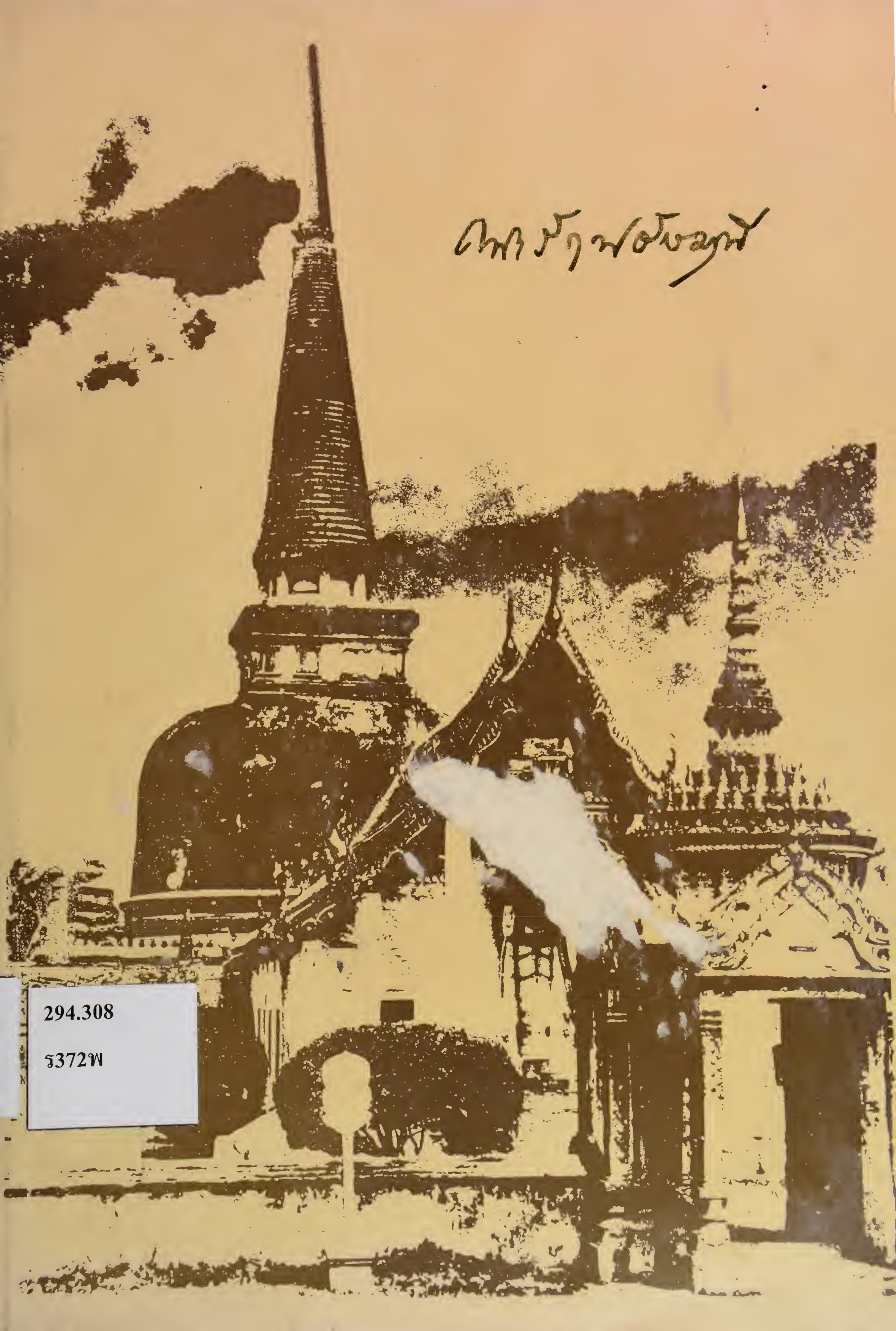
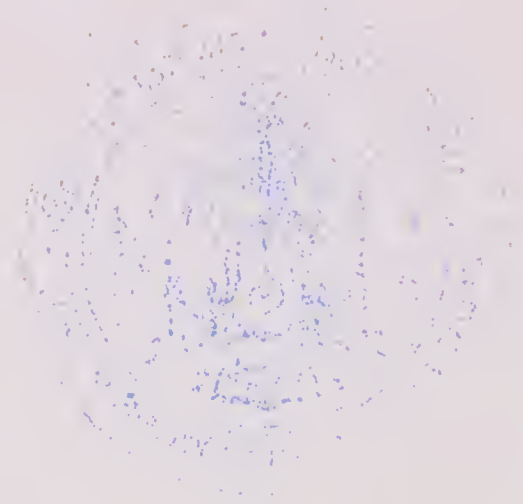

အမှတ် ၅၇၂၀၂၅

294.308

၅372W

รัตนธัมมอนุสรณ์

พระรัตนธัมมิศรีธรรมราช ธรรมสาธก ตริปิฎกคุณาสังการ
ศีลสมาจารวินัยสุนทร ธรรมิกคณิสสร บารสังฆารามคามวาสีฯ
(แบน กุทธิโชติ คณจำภรณ์ เปรียญ)

เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พระอารามหลวง รองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)

๑๔ กันยายน ๒๕๒๓

१) मन्त्र विद्यालय (मन्त्र) १०
२) वेद वेद वेद वेद
३) मन्त्र विद्यालय
४) वेद वेद वेद वेद

१०००००
१०००००
१०००००
१०००००
१०००००

รัตนชมนิอนุสรณ์

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระรัตนชมนิ (แบน คุณฺจาภรโณ-เปรียญ)

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ

พระรัตนชมนิ (คุณฺจาภรณเถร)

วันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๓

ชื่อหนังสือ

รัตนชัมพูอนุสรณ์

พระลิกในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนชัมพู (คุณฐาภรณ์เถร)

ผู้จัดพิมพ์

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ปีที่พิมพ์

กันยายน ๒๕๒๓

จำนวนพิมพ์

๓,๐๐๐ เล่ม

สถานที่พิมพ์

กรุงสยามการพิมพ์

๔-๑๐ ถนนราชบพิธ กรุงเทพฯ ๒ โทร. ๒๒๒๕๑๗๖-๕

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

นายจุมพล เชษฐพงศ์พันธ์

ผู้ออกแบบปก

นายฉัตรชัย ศุกระกาญจน์

เลขหมู่

เลขทะเบียน

(สำหรับห้องสมุด)

๐๘๕.๕๕๑

ร

รัตนชัมพูอนุสรณ์ : พระลิกในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระรัตนชัมพู (คุณฐาภรณ์เถร) นครศรีธรรมราช,

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, ๒๕๒๓.

๒๗๒ หน้า.

จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนชัมพู

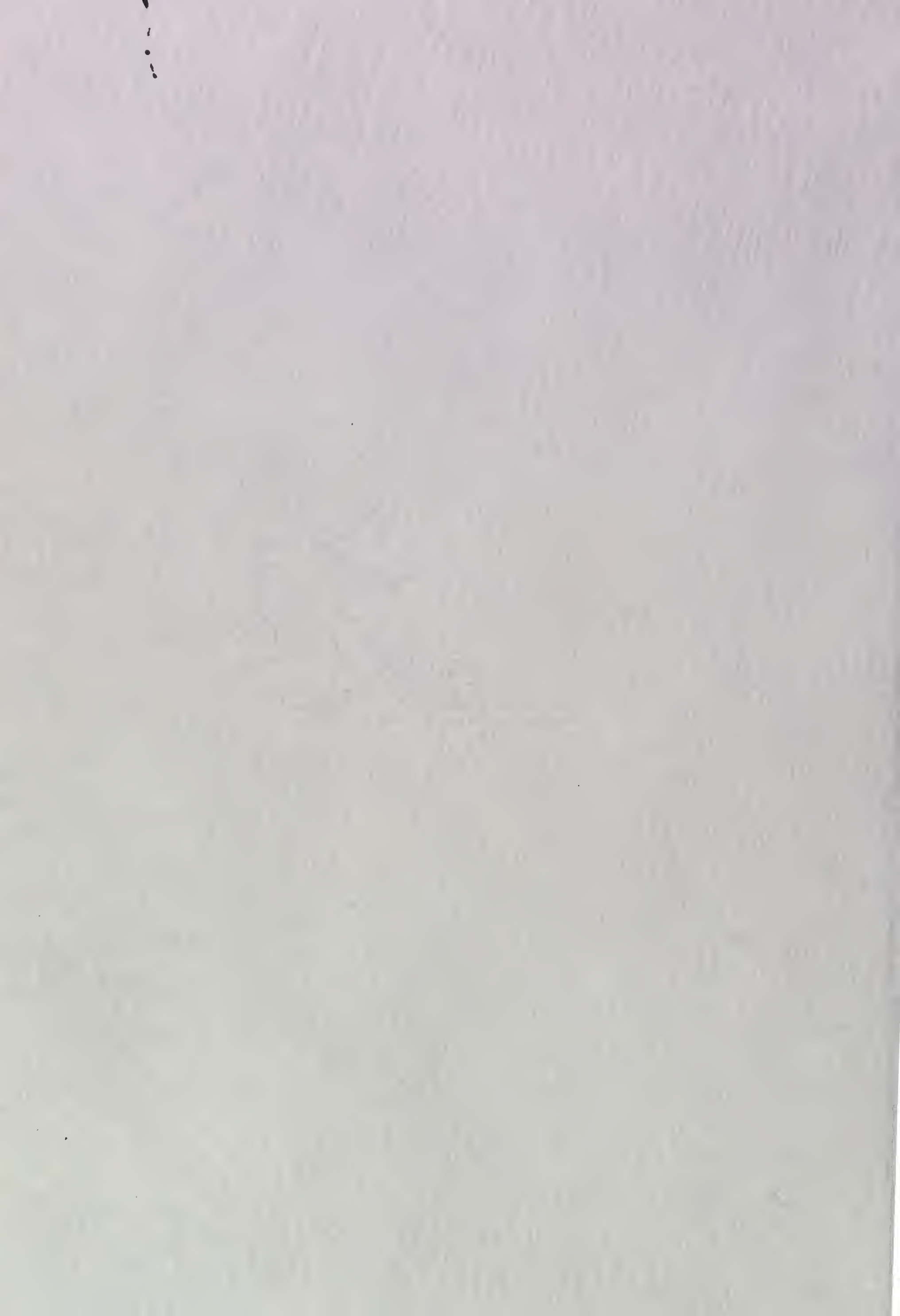
(คุณฐาภรณ์เถร) ณ เมรุวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๓.

๑. ชรรมะ - รวมเรื่อง.

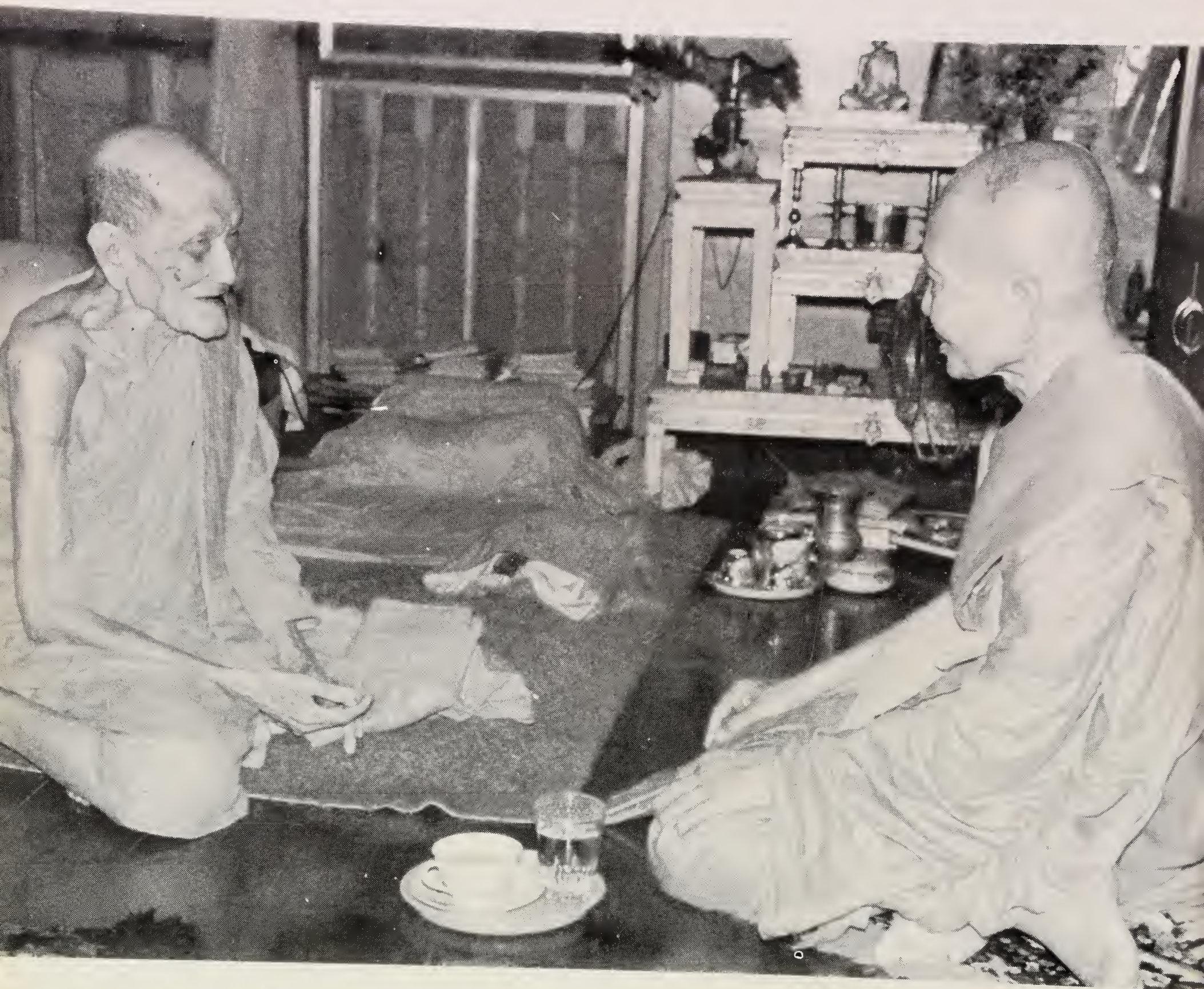
๒. ไทย - ประวัติศาสตร์ - ภาคใต้.

๓. ชอเรื่อง.

พระรัตนชัยมุนีศรีธรรมราช ธรรมสาธก ตรีปิฎกคุณาสังการ
ศีลสมาจารวินัยสุนทร ธรรมิกคณิสสร บารสังฆารามคามวาสีฯ
(แบน ฤทธิโชติ คณุจากรโณ เปรียญ) อายุ ๙๕ ปี พรรษา ๓๕
เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พระอารามหลวง รongเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก
วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ
เสด็จเยี่ยมพระรัตนชัยมุนี (คณฺหาภรณ์เถร)
ที่กุฏิในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คำนำ

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ศรีธรรมราช (แบน ฅณฺจากรโน ป.ธ. ๔) อายุ ๙๕ ปี พรรษา ๗๕ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ พระอารามหลวง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช รองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต) ได้ถึงมรณภาพด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑ คณะศิษย์ได้ตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่วัดพระมหาธาตุ ตั้งแต่วันถึงมรณภาพเป็นต้นมา การศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แกศพมาตามลำดับ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานศพในสัตตมวารครบ ๗ วัน

บัดนี้ คณะสงฆ์ คณะศิษย์ คณะข้าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช และท่านผู้มีความเคารพนับถือในท่านเจ้าคุณ ได้พิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะจัดการขอรับพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุชั่วคราวซึ่งจัดสร้างขึ้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิงศพ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ณ เมรุชั่วคราวในวัดพระมหาธาตุฯ นั้นด้วย และในการบำเพ็ญกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานศพในการออกเมรุนี้ด้วย นับเป็นเกียรติอย่างยิ่งแก่ศพและเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่คณะศิษยานุศิษย์ คณะญาติของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ อย่างลบล้นหาที่สุดมิได้ คณะศิษยานุศิษย์และคณะญาติของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ จักน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ ไว้ตลอดกาลนาน

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นพระเถระผู้ใหญ่ในคณะสงฆ์รูปหนึ่ง เจริญด้วยวิสัยกาล เป็นปูชนียบุคคล เป็นครุภูมิตั้งบุคคล ของคณะศิษยานุศิษย์มิตรญาติ ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งคณะสงฆ์ คณะข้าราชการ พุทธศาสนิกชน อุบาสกอุบาสิกาเป็นอย่างดี เพราะท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ท่านหาได้เป็นเพียงเจริญด้วยวิสัยกาลอย่างเดียวไม่

ท่านได้ใช้ชีวิตของท่านประกอบการงาน ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา
ไว้เป็นอันมาก ท่านได้ใช้ชีวิตบำเพ็ญประโยชน์มาตั้งแต่สมัยที่ยังมีอายุพรรษาน้อยเมื่ออยู่ที่วัด
ราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร ก็ได้ช่วยเหลือการงานของวัด เป็นกำลังของท่านเจ้าคุณ
พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส สมัยเมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระอริยภิกขุ
และย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสใหม่ ๆ เมื่อท่านย้ายจากวัดราชาธิวาสไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ก็เป็น
ผู้สนใจในการงานของวัด ได้มีโอกาสรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาท ในเจ้าพระคุณสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จนทรงพิจารณาเห็นความสามารถในการปฏิบัติ
ศาสนกิจ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ไปอยู่ที่วัดพิชยญาติการาม ทำหน้าที่ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดนั้น
เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้น ทรงตั้งองค์นี้ขึ้นในขณะสงฆ์เป็น
การเริ่มแรก ท่านก็ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการในการสอบนักธรรมสนามหลวง
คราวหนึ่ง เมื่อท่านออกไปอยู่จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็ได้ช่วยการงานของท่านเจ้าคุณพระ
รัตนธัมมณี (ม่วง รตนธโช) เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และเจ้าคณะมณฑลนครศรี
ธรรมราชในสมัยนั้น ช่วยเป็นกำลังของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมณี (ม่วง) ในการจัดการศึกษา
พระปริยัติธรรมแผนกธรรม และจัดการตั้งโรงเรียนหนังสือไทย ในเขตจังหวัดและมณฑล
นครศรีธรรมราช ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โปรด
เกล้าฯ ให้เจ้าคณะมณฑลเป็นผู้จัดการตั้งโรงเรียนหนังสือไทย ตามพระบรมราชโองการใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ท่านต้องตามเจ้าคณะมณฑลไปตรวจการคณะสงฆ์
และจัดการศึกษาทั้งฝ่ายพระปริยัติธรรมและโรงเรียนภาษาไทยทุกจังหวัด ในฐานะผู้รับใช้และ
เลขานุการเจ้าคณะมณฑล โรงเรียนหนังสือไทยทุกจังหวัดในเขตมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่ง
บัดนี้มีฐานะเป็นโรงเรียนของทางราชการทั้งสิ้น หากจะกล่าวว่าโรงเรียนเหล่านั้นย่อมทิ้งผืน
ลายมือทางท่านเจืออยู่ด้วยก็จะไม่ผิดนัก สำหรับที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ท่านได้ดำรง
ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ
พระอารามหลวง และเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และรองเจ้าคณะภาคด้วย

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมณี ท่านเป็นนักเสียสละไม่เห็นแก่ความสุขส่วนตน เมื่อ
ท่านผู้ใหญ่มีบัญชาให้ปฏิบัติอย่างไรก็ยินดีปฏิบัติตาม เมื่อท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (เซ่ง
อุตฺตโม) สมัยเมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระอริยภิกขุ ยกวัดจากวัดบวรนิเวศวิหาร มาเป็นเจ้าอาวาส

วัดราชาธิวาส ขอให้ท่านเป็นพระอนุจรถิตตามมาอยู่วัดราชาธิวาสด้วย ท่านก็มีความยินดีติดตามตามผู้ใหญ่ต้องการ ครั้นเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กลับไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหารและวัดพิชยญาติการาม ท่านก็ยินดีปฏิบัติตามความประสงค์ของท่านผู้ใหญ่ไปอยู่ที่ไหนก็ตั้งใจทำความเจริญให้แก่ที่นั้น ออกจากที่อยู่เดิมไปอยู่ในที่อื่นก็ไปได้สะดวก เพราะท่านไม่สงสัยไม่ติดที่อยู่ เมื่อกลับไปอยู่จังหวัดนครศรีธรรมราชอันเป็นภูมิลำเนาเดิม ก็ไปด้วยความยินดีและตั้งใจทำประโยชน์ให้จังหวัดนั้น เฉพาะในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากเป็นเจ้าของอาวาสวัดมเหยงคณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุแล้ว ท่านได้จัดสร้างวัดขึ้นใหม่เป็นหลายวัด เมื่อได้เริ่มสร้างขึ้นแล้วก็ได้ติดตามบำรุงให้มีความเจริญต่อ ๆ มา วัดที่ท่านจัดสร้างขึ้นทุกวัดยังปรากฏเป็นหลักฐาน เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรมาจนทุกวันนี้

มีคุณสมบัติของท่านอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวไว้ คือท่านเป็นผู้มีปฏิภาณดีทันเหตุทันผลทันคนทันกาล รู้ทันว่าผู้สนทนาผู้ถามท่านมีความประสงค์อย่างไร เช่นมีคนถามว่า “พระสูตรอะไรบ้างที่ใช้สวดในบ้านไม่ได้อุบาทว์ ท่านทราบทันทีว่าเป็นการถามขัดคอหรือหยิ่งแข็ง ท่านก็ตอบได้ทันทีว่ามี ๒ สูตร คือสูตรที่ยังไม่จำและสูตรที่ท่องจำแล้วแต่ลืมไปหมด ใช้สวดในบ้านไม่ได้อุบาทว์ เขาถามว่า “อะไรเป็นยอดศีล” ท่านก็รู้ทันทีว่าเขาแกล้งถามให้ท่านเข้าใจผิดและตอบผิด ท่านก็ตอบทันทีว่า “ยอดศีลก็คือคำว่า “เอ” เพราะเมื่อพระท่านให้ศีลตอนท้ายท่านบอกอานิสงส์จบลงด้วยคำว่า “ตสฺมา สัล วิโสธเย” ดังนั้นเป็นตัวอย่าง ท่านแสดงพระธรรมเทศนาโดยปฏิภาณมีคารมคมคาย ชวนให้ผู้ฟังตั้งใจฟัง ท่านถนัดทั้งการแสดงธรรมรูปเดียวและแสดงธรรมโดยปุจฉาวิสัชนา ๒ ธรรมาสน์ นับว่าท่านเป็นนักเทศน์ผู้หนึ่งในภาคใต้ และท่านแสดงธรรมทุกกัณฑ์ ท่านมีเหตุผลและมีอุบายที่จะแก้ความผิดให้เป็นความถูก แก้ความไม่เหมาะสมให้เป็นความเหมาะสม เช่นท่านเทศน์สอนคนตระหนี่เห็นยวให้ยินดีในการสละบริจาคน ท่านก็แสดงธรรมเรื่อง “เงินติดคุก” ท่านจะแก้สมภารเจ้าวัดซึ่งชอบสั่งสมบริวาร ท่านก็แสดงธรรมเรื่อง “สมบัติไล่สมภารออกจากห้อง” เป็นตัวอย่าง เมื่อยังมีอายุพรรษาอ่อนยังมีกำลัง ท่านได้ออกจาริกเทศนาสอนประชาชนในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช หรือในเขตจังหวัดอื่น เช่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดสงขลาบ้าง เสียกายที่พระธรรมเทศนาอันเป็นโวหารของท่านไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะท่านแสดงโดยปฏิภาณ องค์กรท่านเองและศิษยานุศิษย์ไม่ได้บันทึกไว้ มีอยู่บ้างก็เฉพาะแต่ท่านแสดงในงานสำคัญแต่ก็มีน้อยมาก

รวมความว่า ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ได้ใช้ชีวิตของท่านให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนาตลอดเวลา เมื่อท่านได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่อย่างไรแล้ว ท่านยินดีปฏิบัติหน้าที่ของท่านด้วยความสนใจ จึงเรียกได้ว่าท่านเป็นผู้ไม่ต้องสนใจชีวิตของท่านจึงไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์ทั้งพระบาลีว่า อทลิตุโหติ ตํ อาหุ อโมหํ ตสฺส ชีวิตํ ภัณฑิตเรียกบุคคลผู้เช่นนั้นว่า เป็นคนไม่ต้องสนใจ ชีวิตของผู้นั้นไม่เป็นโมฆะ คือไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์ ดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติพระธรรมวินัย สันโดษ มกน้อยไม่สังสมในด้านธรรมะท่านก็เป็นนักธรรมนักเทศน์ ชอบขบคิดพิจารณาธรรมเพื่อเป็นเครื่องอบรมจิตใจ มีอรรถาจารย์หนักในการเสียดละบริจาต สงเคราะห์ผู้ที่ขอพึ่งพาอาศัยด้วยความเต็มใจ จิตใจของท่านน้อมไปในพรหมวิหารธรรม ในด้านพระวินัยท่านก็ปฏิบัติตนของท่านให้ผู้อื่นถือเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี ท่านปฏิบัติตนของท่านให้มีความปลอดโปร่งใจ ไม่มีเวรไม่มีภัยกับใคร ๆ ต้องตามลักษณะของบัณฑิต ตามพระพุทธภาษิตว่า

น เตน ปณฺฑิตโโต โหติ ยาวตา พหุ ภาสติ
เขมึ อเวรี อภโย ปณฺฑิตโโตติ ปวฺจจติ

แปลว่า บุคคลจะเป็นบัณฑิตเพียงพอจปราศรัยได้มากเท่านั้นหามิได้ ผู้มีความเกษมปลอดโปร่งใจ ไม่มีเวรไม่มีภัยกับใคร ๆ จึงเรียกว่าเป็นบัณฑิตได้ ดังนี้

ขอบุญกุศลที่เราทั้งหลายได้บำเพ็ญอุทิศถวายมาแล้วตามลำดับ จงสำเร็จเป็นวิบากสมบัติบุญผลอันเป็นที่เบิกบานใจ แต่ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (แบน ฅณฺฐาภรโณ) ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพทุกประการ.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (วิน ฅมฺมสารเถร)
ในนามคณะศิษย์

วัดราชผาติการาม กรุงเทพมหานคร
๗ กรกฎาคม ๒๕๒๓

สารบัญ

ประวัติพระรัตนชัยมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	พระศรีธรรมประสาธน์ (สมภพ ป.)	[๑]
คำไว้อาลัย		[๓๓]
ภาคที่ ๑ ว่าด้วยผลงานวรรณกรรมคำสอนของพระรัตนชัยมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)		๑๗
รัตนชัยมุนีสถायิต	พระรัตนชัยมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	๑๕
โลกธรรมเทศนา	พระรัตนชัยมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	๒๓
เทศนามหาชาติทรงเครื่อง	พระรัตนชัยมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	๒๕
ภาคที่ ๒ ว่าด้วยบทความทางพุทธศาสนา		๔๕
ว่าด้วยการในพระพุทฺธศาสนา	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๔๗
ความมักใหญ่นำไปสู่หายนะ	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๕๕
ศาสนาของโลก	สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์	๖๒
การบวชและการน้อมอารมณฺ์	สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนฺ์)	๖๗
เรื่องกรรม	สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนเถร)	๗๔
ภาคที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเทศนา		๑
สมณคุณกถา	สมเด็จพระมหาธีรวงศฺ์ (วิน ฐมฺมสารเถร)	๓
สาราณียธรรมกถา	พระธรรมวโรดม (อดฺตมเถร)	๑๗
จาตุรงคธรรมกถา	พระเทพปัญญากวี (อดฺตคฺคฺตฺโต)	๒๖
ภาคที่ ๔ ว่าด้วยวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร		๓๑
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	ปรีชา นุ่นสุข	๓๓
ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช	(ของเดิม)	๔๑
ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	ปรีชา นุ่นสุข	๕๕
มหากษัตริย์กับวัดพระมหาธาตุ	ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์	๑๒๑
ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช	(ของเดิม)	๑๓๕

ภาคที่ ๕ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด	๑๕๓
เพื่อความอยู่ดีมีความสุข	พระรัตนทัชฌานี (คณฺหาภรณ์เถร) ๑๕๕
ปลงธรรมสังเวช	ขุนอากาศคดี ๑๖๑
ยมบถ	ดิเรก พรตตะเสน ๑๖๕
ภาษาวัด ภาษาบ้าน	เอม อุบลพันธ์ ๑๘๓
ภาคที่ ๖ ว่าด้วยวรรณกรรมพื้นบ้าน	๑๕๑
กลอนกาพย์เรื่องเสด็จเมืองนครฯ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์	๑๕๓
เพลงบอก เรื่องประวัติพระรัตนทัชฌานี (คณฺหาภรณ์เถร)	เนตร ชลรัตน์ ๒๐๗
กาพย์	(ของเดิม) ๒๑๓

ประวัติ

พระรัตนธัชมุนี (แบน กณฺฐาภรโณ - เปรี๊ยะญ)

คำนำ

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ศรีธรรมราช (แบน ฅณฺจากรโณ ป.ธ. ๔) อายุ ๙๕ ปี พรรษา ๗๕ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ พระอารามหลวง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช รองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต) ได้ถึงมรณภาพด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑ คณะศิษย์ได้ตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่วัดพระมหาธาตุ ตั้งแต่วันถึงมรณภาพเป็นต้นมา การศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้แก้ศพตามลำดับ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานศพในสัปดาห์วารครบ ๗ วัน

บัดนี้ คณะสงฆ์ คณะศิษย์ คณะข้าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช และท่านผู้มีความเคารพนับถือในท่านเจ้าคุณ ได้พิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะจัดการขอรับพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุชั่วคราวซึ่งจัดสร้างขึ้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานเพลิงศพ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ณ เมรุชั่วคราวในวัดพระมหาธาตุฯ นั้นด้วย และในการบำเพ็ญกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานศพในการออกเมรุนี้ด้วย นับเป็นเกียรติอย่างยิ่งแก่ศพและเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่คณะศิษยานุศิษย์ คณะญาติของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ อย่างลบล้นหาที่สุดมิได้ คณะศิษยานุศิษย์และคณะญาติของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ จักน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณครั้งนี้ไว้ตลอดกาลนาน

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นพระเถระผู้ใหญ่ในคณะสงฆ์รูปหนึ่ง เจริญด้วยวิสัยกาล เป็นปูชนียบุคคล เป็นครูฐานีบุคคล ของคณะศิษยานุศิษย์มิตรญาติ ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งคณะสงฆ์ คณะข้าราชการ พุทธศาสนิกชน อุบาสกอุบาสิกาเป็นอย่างดี เพราะท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ท่านหาได้เป็นเพียงเจริญด้วยวิสัยกาลอย่างเดียวไม่

ท่านได้ใช้ชีวิตของท่านประกอบการงาน ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนา
ไว้เป็นอันมาก ท่านได้ใช้ชีวิตบำเพ็ญประโยชน์มาตั้งแต่สมัยที่ยังมีอายุพรรษาน้อยเมื่ออยู่ที่วัด
ราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร ก็ได้ช่วยเหลือการงานของวัด เป็นกำลังของท่านเจ้าคุณ
พระธรรมวโรดม (เซ่ง อุตฺตโม) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส สมัยเมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระอริยวิ
และย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสใหม่ ๆ เมื่อท่านย้ายจากวัดราชาธิวาสไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร ก็เป็น
ผู้สนใจในการงานของวัด ได้มีโอกาสรับใช้ใกล้ชิดพระยุคลบาท ในเจ้าพระคุณสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จนทรงพิจารณาเห็นความสามารถในการปฏิบัติ
ศาสนกิจ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ไปอยู่ที่วัดพิชยญาติการาม ทำหน้าที่ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดนั้น
เมื่อเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ พระองค์นั้น ทรงตั้งองค์นี้กระกรมขึ้นในคณะสงฆ์เป็น
การเริ่มแรก ท่านก็ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการในการสอบนักธรรมสนามหลวง
คราวหนึ่ง เมื่อท่านออกไปอยู่จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็ได้ช่วยการงานของท่านเจ้าคุณพระ
รัตนธัมมณี (ม่วง รตนธโช) เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และเจ้าคณะมณฑลนครศรี
ธรรมราชในสมัยนั้น ช่วยเป็นกำลังของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมณี (ม่วง) ในการจัดการศึกษา
พระปริยัติธรรมแผนกธรรม และจัดการตั้งโรงเรียนหนังสือไทย ในเขตจังหวัดและมณฑล
นครศรีธรรมราช ซึ่งเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โปรด
เกล้า ฯ ให้เจ้าคณะมณฑลเป็นผู้จัดการตั้งโรงเรียนหนังสือไทย ตามพระบรมราชโองการใน
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ท่านต้องตามเจ้าคณะมณฑลไปตรวจการคณะสงฆ์
และจัดการศึกษาทั้งฝ่ายพระปริยัติธรรมและโรงเรียนภาษาไทยทุกจังหวัด ในฐานะผู้รับใช้และ
เลขานุการเจ้าคณะมณฑล โรงเรียนหนังสือไทยทุกจังหวัดในเขตมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่ง
บัดนี้มีฐานะเป็นโรงเรียนของทางราชการทั้งสิ้น หากจะกล่าวว่าโรงเรียนเหล่านี้ย่อมมีผู้
ลายมือทางท่านเจืออยู่ด้วยก็จะไม่ผิดนัก สำหรับที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ท่านได้ดำรง
ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ
พระอารามหลวง และเป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และรองเจ้าคณะภาคด้วย

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมณี ท่านเป็นนักเสียสละไม่เห็นแก่ความสุขส่วนตน เมื่อ
ท่านผู้ใหญ่มีบัญชาให้ปฏิบัติอย่างไรก็ยินดีปฏิบัติตาม เมื่อท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (เซ่ง
อุตฺตโม) สมัยเมื่อดำรงสมณศักดิ์ที่พระอริยวิ ยกวัดจากวัดบวรนิเวศวิหาร มาเป็นเจ้าอาวาส

วัดราชาธิวาส ขอให้ท่านเป็นพระอนุจรถิตตามมาอยู่วัดราชาธิวาสด้วย ท่านก็มีความยินดีติดตามตามที่ผู้ใหญ่ต้องการ ครั้นเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กลับไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหารและวัดพิชยญาติการาม ท่านก็ยินดีปฏิบัติตามความประสงค์ของท่านผู้ใหญ่ไปอยู่ที่ไหนก็ตั้งใจทำความเจริญให้แก่ที่นั้น ออกจากที่อยู่เดิมไปอยู่ในที่อื่นก็ไปได้สะดวก เพราะท่านไม่รังสมไม่ติดที่อยู่ เมื่อกลับไปอยู่จังหวัดนครศรีธรรมราชอันเป็นภูมิลำเนาเดิม ก็ไปด้วยความยินดีและตั้งใจทำประโยชน์ให้จังหวัดนั้น เฉพาะในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากเป็นเจ้าของอาวาสวัดมเหยงคณ์ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุแล้ว ท่านได้จัดสร้างวัดขึ้นใหม่เป็นหลายวัด เมื่อได้เริ่มสร้างจนแล้วก็ได้ติดตามบำรุงให้มีความเจริญต่อ ๆ มา วัดที่ท่านจัดสร้างจนทุกวัดยังปรากฏเป็นหลักฐาน เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรมาจนทุกวันนี้

มีคุณสมบัติของท่านอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวไว้ คือท่านเป็นผู้มีปฏิภาณดีทันเหตุทันผลทันคนทันกาล รู้ทันว่าผู้สนทนาผู้ถามท่านมีความประสงค์อย่างไร เช่นมีคนถามว่า “พระสูตรอะไรบ้างที่ใช้สวดในบ้านไม่ได้อุบาท” ท่านทราบทันทีว่าเป็นการถามขัณฑ์หรือหยั่งเชิง ท่านก็ตอบได้ทันทีว่ามี ๒ สูตร คือสูตรที่ยังไม่จำและสูตรที่ท่องจำแล้วแต่ลืมไปหมด ใช้สวดในบ้านไม่ได้อุบาท เขาถามว่า “อะไรเป็นยอดศีล” ท่านก็รู้ทันทีว่าเขาแกล้งถามให้ท่านเข้าใจผิดและตอบผิด ท่านก็ตอบทันทีว่า “ยอดศีลก็คือคำว่า “เอ” เพราะเมื่อพระท่านให้ศีลตอนท้ายท่านบอกอันสังสัจจบลงด้วยคำว่า “ตสฺมา สิลฺ วิโสธเย” ดังนั้นเป็นตัวอย่าง ท่านแสดงพระธรรมเทศนาโดยปฏิภาณมีคารมคมคาย ชวนให้ผู้ฟังตั้งใจฟัง ท่านถนัดทั้งการแสดงธรรมรูปเดียวและแสดงธรรมโดยปุจฉาวิสัชนา ๒ ธรรมาสน์ นับว่าท่านเป็นนักเทศน์ผู้หนึ่งในภาคใต้ และท่านแสดงธรรมทุกกัณฑ์ ท่านมีเหตุผลและมีอุบายที่จะแก้ความผิดให้เป็นความถูก แก้ความไม่เหมาะสมให้เป็นความเหมาะสม เช่นท่านเทศน์สอนคนตระหนี่ถี่เหนียวให้ยินดีในการสละบริจาคน ท่านก็แสดงธรรมเรื่อง “เงินติดคุก” ท่านจะแก้สมภารเจ้าวัดซึ่งชอบส่งสมภารบริวาร ท่านก็แสดงธรรมเรื่อง “สมบัติไล่สมภารออกจากห้อง” เป็นตัวอย่าง เมื่อยังมีอายุพรรษาอ่อนยังมีกำลัง ท่านได้ออกจาริกเทศนาสอนประชาชนในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช หรือในเขตจังหวัดอื่น เช่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดสงขลาบ้าง เสียหายที่พระธรรมเทศนาอันเป็นโวหารของท่านไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะท่านแสดงโดยปฏิภาณ องค์ท่านเองและศิษยานุศิษย์ไม่ได้บันทึกไว้ มีอยู่บ้างก็เฉพาะแต่ท่านแสดงในงานสำคัญแต่ก็มีน้อยมาก

รวมความว่า ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ได้ใช้ชีวิตของท่านให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระพุทธศาสนาตลอดเวลา เมื่อท่านได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่อย่างไรแล้ว ท่านยินดีปฏิบัติหน้าที่ของท่านด้วยความสนใจ จึงเรียกได้ว่าท่านเป็นผู้ไม่ต้องจนใจ ชีวิตของท่านจึงไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์ดังพระบาลีว่า อทลิตุโทติ ตํ อาหุ อโมหํ ตสฺส ชีวิตํ ภัณฑิตเรยกบุคคลผู้เช่นนั้นว่า เป็นคนไม่ต้องจนใจ ชีวิตของผู้นั้นไม่เป็นโมฆะ คือไม่ว่างเปล่าจากประโยชน์ ดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติพระธรรมวินัย สันโดษ มกน้อยไม่สังสมในด้านธรรมะท่านก็เป็นนักธรรมนักเทศน์ ชอบขบคิดพิจารณาธรรมเพื่อเป็นเครื่องอบรมจิตใจ มีอรรถาจารย์หนักในการเสียดละบริจาคน สงเคราะห์ผู้ที่ขอพึ่งพาอาศัยด้วยความเต็มใจ จิตใจของท่านน้อมไปในพรหมวิหารธรรม ในด้านพระวินัยท่านก็ปฏิบัติตามของท่านให้ผู้อื่นถือเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี ท่านปฏิบัติตามของท่านให้มีความปลอดโปร่งใจ ไม่มีเวรไม่มีภัยกับใคร ๆ ต้องตามลักษณะของบัณฑิต ตามพระพุทธภาษิตว่า

น เตน ปณฺฑิตโต โหติ ยาวตา พหุ ภาสติ
เขมิ อเวรี อภโย ปณฺฑิตโตติ ปวฺจจติ

แปลว่า บุคคลจะเป็นบัณฑิตเพียงแต่พูดจาปราศรัยได้มากเท่านั้นหาไม่ได้ ผู้มีความเกษมปลอดโปร่งใจ ไม่มีเวรไม่มีภัยกับใคร ๆ จึงเรียกว่าเป็นบัณฑิตได้ ดังนี้

ขอบุญกุศลที่เราทั้งหลายได้บำเพ็ญอุทิศถวายมาแล้วตามลำดับ จงสำเร็จเป็นวิบากสมบัติบุญผลอันเป็นที่เบิกบานใจ แต่ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (แบน คณฺจากรโณ) ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพทุกประการ.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (วิน ธรรมสารเถร)
ในนามคณะศิษย์

วัดราชผาติการาม กรุงเทพมหานคร
๗ กรกฎาคม ๒๕๒๓

สารบัญ

ประวัติพระรัตนัชฌมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	พระศรีธรรมประสาธน์ (สมภพ ป.)	[๑]
คำไว้อาลัย		[๓๓]
ภาคที่ ๑ ว่าด้วยผลงานวรรณกรรมคำสอนของพระรัตนัชฌมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)		๑๗
รัตนัชฌมุนีสุภาสิต	พระรัตนัชฌมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	๑๕
โลกธรรมเทศนา	พระรัตนัชฌมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	๒๓
เทศนามหาชาติทรงเครื่อง	พระรัตนัชฌมุนี (คณฺหฺจาภรณเถร)	๒๕
ภาคที่ ๒ ว่าด้วยบทความทางพุทธศาสนา		๔๕
ว่าด้วยการในพระพุทฺธศาสนา	พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๔๗
ความมักใหญ่ใฝ่ไปสู่อหายนะ	สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๕๕
ศาสนาของโลก	สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์	๖๒
การบวชและการน้อมอารมณฺ์	สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสนฺ์)	๖๗
เรื่องกรรม	สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนเถร)	๗๘
ภาคที่ ๓ ว่าด้วยธรรมเทศนา		๑
สมณคุณกถา	สมเด็จพระมหาธีรวงศฺ์ (วิน ฐมฺมสารเถร)	๓
สาราณียธรรมกถา	พระธรรมวโรดม (อดฺตมเถร)	๑๗
จาตุรงคธรรมกถา	พระเทพปัญญาภวฺ์ (อดฺตคฺตฺโต)	๒๖
ภาคที่ ๔ ว่าด้วยวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร		๓๑
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	ปรีชา นุ่นสุข	๓๓
ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช	(ของเดิม)	๘๑
ประเพณีเกี่ยวเนื่องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร	ปรีชา นุ่นสุข	๕๕
มหากษัตริย์กับวัดพระมหาธาตุ	ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์	๑๒๑
ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช	(ของเดิม)	๑๓๕

ภาคที่ ๕ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด	๑๕๓
เพื่อความอยู่ดีมีความสุข	พระรัตนัชฌมุนี (คณ. จาภรณ์เถร) ๑๕๕
ปลงธรรมสังเวช	ขุนอาเทศคดี ๑๖๑
ยมบ่น	ดิเรก พรตตะเสน ๑๖๕
ภาษาวัด ภาษาบ้าน	เออม อุบลพันธ์ ๑๘๓
ภาคที่ ๖ ว่าด้วยวรรณกรรมพินบ้าน	๑๘๑
กลอนกาพย์เรื่องเสด็จเมืองนครฯ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์	๑๘๓
เพลงบอก เรื่องประวัติพระรัตนัชฌมุนี (คณ. จาภรณ์เถร)	เนตร ชลรัตน์ ๒๐๗
กาพย์นคร	(ของเดิม) ๒๑๓

ประวัติ

พระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺหากรโณ – เปรียญ)

ไอ้เจดีย์นครศรีธรรมราช
ทรงพระธาตุพุทธองค์บ่งขนาน
ประชาชนสนใจนมัสการ
เป็นสถานร่วมจิตบูชาตองค์
น้คือผลความดีบริสุทธิ์
ถึงวิมุติกิเลสกล้าเป็นอันสงส์
แม่นานนับพันปีมีเสื่อมลง
ความดีคงสถิตให้ได้บูชา

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ทรงพระนิพนธ์

พระบรมธาตุเจดีย์

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช

(แบบ ก.)

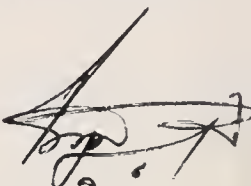
หมายรับสั่งที่ ๗๗ ๕๗

สำนักพระราชวัง

๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ พระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺหฺวารโณ) อดีตเจ้าอาวาส วัดพระมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร ณ เมรุวัดพระมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

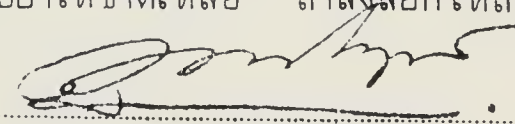
วันอาทิตย์ ที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๓ เวลา ๑๕.๓๐ น. เสด็จพระราชดำเนินขึ้นเมรุ ทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล เสร็จแล้วพระราชทานเพลิง สมควรแก่เวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์.

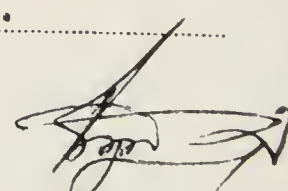

บุญสม พมพ.
ทนาย

วัน	หน้าที่	พนักงานพระราชพิธี
		นำหมายนมัสการ ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร
	เพื่อทราบ.	

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

หมายเลขรับสั่งที่ ๗๗๖๕๕

(แบบ ค.)
สำนักพระราชวัง

๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๓

การเปิดเครื่องสุก่าศพ พระรัตนธัมม์ (แบบ คณฐากรโน) อดีตเจ้าอาวาส
วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ณ ศาลาวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรม
วันศุกร์ ที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๖๓ เวลา ๑๔.๐๐ น. เจ้าพนักงานจัดการ
เปิดเครื่องสุก่าศพลงสู่โกศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศแปดเหลี่ยม
ระกอบศพ ฉัตรเบญจาตั้งประดับ แล้วเชิญบุไฟไปเผา ณ เมรุของวัด

บุญสม / พิมพ์ / ๑๐๐๓ / ทาน.

วัน	หน้าที่ <u>พนักงานพระราชพิธี</u>
	<u>นำหมายนัสการ ผู้รักษาการเจ้าอาวาส</u> <u>วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อทราบ.</u>

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยให้ถามผู้รับสั่ง
โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับสั่ง

พระรัตนธัมม์ (กณฐาภรณ์เถร) ถ่ายเมื่ออายุ ๕๓ พรรษา
ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่พระศรีธรรมปราสาท

ศพพระรัตนชัยมุนี (คณฺหาภรณ์เถร) ซึ่งบำเพ็ญกุศลที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช
ท่ามกลางความอาลัยของภักุห้สตั้และบรรพชิต

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ประธานพระธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศล
พระรัตนชัยมุนี ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

นายเสน่ห์ วัฒนาร ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช
ถวายผ้าไตรไหมไทยแด่สมเด็จพระสังฆราช (วาสนมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
เมื่อประทานพระธรรมเทศนาจบแล้ว

สมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
แสดงพระธรรมเทศนาในงานบำเพ็ญกุศลศพพระรัตนธัชมุนี (คุณชาภรณ์เถร)

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ
สมเด็จพระวันรัต วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพฯ
พร้อมด้วยพระเถรานุเถระในงานบำเพ็ญกุศลศพ
พระรัตนัชฌมุนี (กณฐาภรณ์เถร) ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

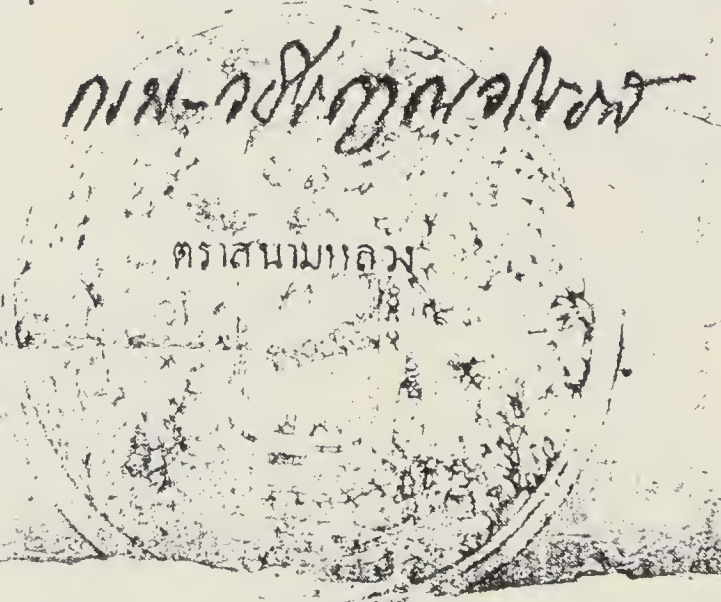

งานบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายพระรัตนชัยมุนี ที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

ศักราช ๒๔๕๗ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ธรรมิกมหาราช รัชกาลที่ ๖ เสด็จประพาสประเทศสยาม มีพระราชประสงค์จะให้ปริยัติธรรมเจริญรุ่งเรืองเป็นบัจจยแห่งปฏิบัติธรรม จึงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่คณาจารย์ เพื่อได้สอบความรู้บำเพ็ญศึกษาสามเณรสอบอายุพระพุทธศาสนา ได้เปิดสนามหลวงสอบความรู้ณะวัด พระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ถึงวันที่ ๒๕ มีนาคม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาสมณะเสด็จประทับเป็นประธาน พร้อมด้วยพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ พระธรรมวโรดมเป็นแม่กอง พระเถระกรรมการผู้สอบกับเจ้าพนักงานกระทรวงธรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ ฯ

สนามหลวงได้สอบความรู้บำเพ็ญของ พระปลัดแบน นามฉายา คณาจารย์ วัด กทก อายุ ๓๑ พรรษา ๑๑ เรียนในสำนัก วัดกทก ได้ตามหลักสูตรบำเพ็ญ ถึงประโยคที่ ๔ จึงมอบให้ประกาศนียบัตรนี้ไว้ เพื่อแสดงว่า พระปลัดแบน เป็นเปรียญบำเพ็ญ ๕ ประโยคของสนามหลวง ขออำนาจพระให้เจริญถาวรในธรรมเป็นนิตย์เทอญ ๗๖ ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๗ เดือน พฤษภาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๗ ๗๖

ประกาศนียบัตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ๔ ประโยค
ซึ่งได้รับเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๗

ประวัติสังเขป

พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี ศรีธรรมราช ธรรมสาธก ตรีปิฎก
คุณาลังการ ศीलสมาจารวินัยสุนทร ธรรมิกคณิสสร บวรสังฆารามคามวาสี พระราชาคณะ
ชั้นธรรม สถิต ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พระอารามหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑. สถานะเดิม

นามเดิม แบน นามสกุล ฤทธิโชติ ชาตะเมื่อวันจันทร์ที่ ๒ มิถุนายน พ.ศ.
๒๔๒๗ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอก (ค.ศ. ๑๘๘๔ จ.ศ. ๑๒๔๖ ร.ศ. ๑๐๓) เวลา ๒๒.๑๕ น.
ที่บ้านคอนทะเล หมู่ที่ ๒ ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในรัชสมัย
ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ บิดาชื่อนิ่ม
ทิพยจักขุ (ชาว ฤทธิโชติ) มารดาชื่อนางเบ็ด ฤทธิโชติ (ธรรมิกกุล) มีพี่น้องร่วม
บิดามารดาเดียวกัน ๓ คน คือ นายสิน ฤทธิโชติ ถึงแก่กรรมไปตั้งแต่เยาว์วัย นายเรือง
ฤทธิโชติ ถึงแก่กรรมแต่เยาว์วัย และนายخاب ฤทธิโชติ ถึงแก่กรรมไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๕

๒. บรรพชาอุปสมบท

พ.ศ. ๒๔๔๗ (วันอังคารที่ ๑๒ กรกฎาคม) แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะโรง
เวลา ๑๖.๐๐ น. ได้บรรพชาอุปสมบทที่นทีสีมา (สีมาน้ำ) ในคลองปากพูน หน้าวัดท่าม่วง
หมู่ที่ ๒ บ้านคอนทะเล ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีพระครู
เหมเจตยานุรักษ์ (ธมฺมปาโล-เนียม) วัดพระนคร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
นครศรีธรรมราช เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราชในขณะนั้นเป็นพระอุปัชฌายะ พระศิริ
ธรรมมุนี (พระรัตนธัชมุนี-รัตนธโช-ม่วง-เปรียญ) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและ
ปัตตานี เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และได้รับขนานนามฉายาว่า “คณฺจากรโณ”

๓. วิทยฐานะ

ปฐมวัยได้รับการศึกษาอักษรสมัยภาษาไทย ตามความนิยมของคนในสมัยนั้น ซึ่งเรียกกันว่า “เรียนหนังสือวัด” จบชั้นประถมบริบูรณ์ เทียบชั้นประถมปีที่ ๔

พ.ศ. ๒๔๔๘ พรรษาที่ ๒ เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้ว เข้าอยู่ศึกษาพระธรรมวินัยและภาษาไทยในสำนัก พระรัตนธัชมุนี (รตนธชเถร-ม่วง-เปรียญ) ณ วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๔๘ พรรษาที่ ๒ สำเร็จวิชาหนังสือไทยชั้นฝึกหัดक्रमล จากสำนักวัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๕๔ พรรษาที่ ๗ พระรัตนธัชมุนี (รตนธชเถร-ม่วง-เปรียญ) ซึ่งเป็นอาจารย์ได้ฝากให้เข้าไปอยู่ศึกษาอบรมในสำนัก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๕๔ พรรษาที่ ๗ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นตรี (นวกภูมิ) ในสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร อันเป็นปีเปิดสอบนักธรรมขึ้นเป็นปีแรก และได้ลงบัญชีขอเข้าสอบนักธรรมเป็นรูปแรก หมายเลข ๑ ของสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร และของประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๕๖ พรรษาที่ ๙ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค ในสำนักเรียนวัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร สมัยแปลปาก ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขณะเป็นพระปลัดฐานานุกรมของพระอริยกวี (พระธรรมวโรดม เสง-อุตุตมเถร-เปรียญ) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร

พ.ศ. ๒๔๕๘ พรรษาที่ ๑๑ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค ในสำนักวัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร สมัยแปลปาก ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ขณะเป็นพระปลัดฐานานุกรมของพระอริยกวี (พระธรรมวโรดม-สง-อุตุตมเถร-เปรียญ) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อสอบได้เป็นเปรียญธรรม ๔ ประโยคแล้วก็หยุดสอบ เพราะถือคติโบราณว่าไม่ให้เห็นอาจารย์ คือพระรัตนธัชมุนี (ม่วง-รตนธชเถร) ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ๔ ประโยค

๔. การศึกษาอบรม

พ.ศ. ๒๔๔๗ พรรษาที่ ๑ เข้าอยู่ศึกษาอบรมพระธรรมวินัย และเรียนหนังสือไทยแผนกวิชาครู ตามหลักสูตรของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในสำนักพระศรีธรรมมุนี (พระรัตนธัชมุนี-ม่วง-รัตนธเถร-เปรียญ) วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๕๔ พรรษาที่ ๕-๗ เข้าอยู่ศึกษาอบรมพระธรรมวินัย ขนบธรรมเนียม และศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ในสำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๕๗ พรรษาที่ ๗-๑๑ ย้ายจากวัดบวรนิเวศวิหาร ติดตามพระอริยกิจ (พระธรรมวโรดม-เซ่ง-อุตุตมเถร-เปรียญ) ไปอยู่วัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร ในหน้าที่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และได้สมัครเข้าสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นเปรียญธรรม ๓ และ ๔ ประโยค ในสำนักเรียนวัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร

๕. สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๕๔ อายุ ๒๗ พรรษา ๗ เป็นพระปลัดฐานานุกรมของพระอริยกิจ (พระธรรมวโรดม-เซ่ง-อุตุตมเถร-เปรียญ) วัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๕๗ อายุ ๓๐ พรรษา ๑๐ เป็นพระครูประสาทพุทธปริตร ฐานานุกรมของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๖๒ อายุ ๓๕ พรรษา ๑๕ ลาจากพระครูประสาทพุทธปริตร คงเป็นพระมหา กลับไปอยู่ช่วยกิจการพระศาสนา ที่วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตามคำขอร้องของอาจารย์

พ.ศ. ๒๔๖๓ อายุ ๓๖ พรรษา ๑๖ เป็นพระครูปลัดศีลวิวัฒน์ ฐานานุกรมของพระธรรมโกศาจารย์ (พระรัตนธัชมุนี-ม่วง-รัตนธเถร-เปรียญ) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและปัตตานี

พ.ศ. ๒๔๖๖ อายุ ๓๙ พรรษา ๑๙ เป็นพระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์ ฐานานุกรมของพระรัตนธัชมุนี (ม่วง-รัตนธเถร-เปรียญ) เจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและปัตตานี

พ.ศ. ๒๔๖๘ (วันที่ ๖ พฤศจิกายน) อายุ ๔๑ พรรษา ๒๑ เป็นพระครู
สัญญาบัตรตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่พระครูเหมเจตยานุรักษ์

พ.ศ. ๒๔๗๔ (วันที่ ๖ พฤศจิกายน) อายุ ๔๗ พรรษา ๒๗ เป็นพระราชา
คณะชั้นสามัญเปรียญ ที่พระศรีธรรมประสาธน์ มหาธาตุเจตยานุรักษ์ สังฆปาโมกข์

พ.ศ. ๒๔๙๔ (วันที่ ๕ ธันวาคม) อายุ ๖๗ พรรษา ๔๗ เป็นพระราชาคณะ
ชั้นราช ที่พระศรีธรรมประสาธน์ (ชั้นราชในนามเดิม)

พ.ศ. ๒๔๙๙ (๕ ธันวาคม) อายุ ๗๒ พรรษา ๕๒ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ
ที่ พระศรีธรรมประสาธน์ (ชั้นเทพในนามเดิม)

พ.ศ. ๒๕๐๕ (วันที่ ๕ ธันวาคม) อายุ ๗๘ พรรษา ๕๘ เป็นพระราชาคณะ
ชั้นธรรม ที่พระรัตนธัชมุนี ศรีธรรมราช ธรรมสาธก ตรีปิฎกคุณาลังการ ศีลสมาจาร
วินัยสุนทร ธรรมิกคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสีฯ

๖. งานปกครอง

พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๕๘ จำนวน ๔ ปี เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร
กรุงเทพมหานคร สมัยพระอริยกวี (พระธรรมวโรดม-เซ่ง-อุตุตมเถร-เปรียญ) เป็นเจ้า-
อาวาส

พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๔๖๑ จำนวน ๓ ปี เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม
กรุงเทพมหานคร สมัยพระเชมาภิมุขธรรม (อิม) เป็นเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๒ จำนวน ๑ ปี ลากลับไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพ-
มหานคร ช่วยกิจการพระศาสนา ปฏิบัติหน้าที่เลขานุการในพระองค์ สมเด็จพระมหาสมณ-
เจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ช่วยบูรณปฏิสังขรณ์คณะรังษี

พ.ศ. ๒๓๖๒ - ๒๔๖๓ จำนวน ๑ ปี กลับไปอยู่วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ทั้งได้
ช่วยกิจการหมู่คณะและพระศาสนา ตามบัญชาของพระรัตนธัชมุนี(ม่วง-รัตนธชเถร-เปรียญ)
เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ พระอารามหลวง และเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราชและปัตตานี

- พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๗๐ จำนวน ๗ ปี เป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๒๑ จำนวน ๕ ปี เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๒๑ จำนวน ๕๒ ปี เป็นพระอุปัชฌายะ ให้การบรรพชา
อุปสมบทกุลบุตร ประมาณ ๗,๐๐๐ รูปเศษ
- พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๖๙ จำนวน ๑ ปี เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช
(ปกครองรวมกันทั้ง ๒ นิกาย)
- พ.ศ. ๒๔๖๙ - ๒๔๗๐ จำนวน ๑ ปี เป็นผู้รักษาการในหน้าที่เจ้าคณะจังหวัด
นครศรีธรรมราช (ปกครองรวมกันทั้ง ๒ นิกาย)
- พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๔๙๔ จำนวน ๒๔ ปี เป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช
(ปกครองรวมกันทั้ง ๒ นิกาย)
- พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๕ จำนวน ๑๐ ปี เป็นรองเจ้าคณะธรรมยุตภาค ๗-๘-๙
- พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๐๕ จำนวน ๑๐ ปี เป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช-
ภูเก็ต-พังงา-กระบี่ (ธรรมยุต)
- พ.ศ. ๒๕๐๕ - ๒๕๒๑ จำนวน ๑๖ ปี เป็นรองเจ้าคณะภาค ๑๖ - ๑๗ - ๑๘
(ธรรมยุต) รูปที่ ๑

๗. งานศึกษา

- พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๕๘ จำนวน ๔ ปี เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
และแผนกบาลี สำนักเรียนวัดราชาธิวาสวิหาร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๔๖๑ จำนวน ๓ ปี เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
และแผนกบาลี สำนักเรียนวัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร

- พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๒ จำนวน ๑ ปี เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และแผนกบาลี สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๒ จำนวน ๑ ปี เป็นเลขานุการประจำพระองค์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (เลขานุการแผนกธรรม) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. ๒๔๖๒ - ๒๓๖๓ จำนวน ๑ ปี เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และบาลี สำนักวัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๗๐ จำนวน ๗ ปี เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และบาลี สำนักวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๐๐ จำนวน ๓๐ ปี เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลี สำนักวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๕๒๑ จำนวน ๕๘ ปี ขณะอยู่เป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายชาติโดยให้จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลีขึ้น ในฝ่ายการศึกษาของชาติ ได้มีส่วนริเริ่มให้จัดตั้งโรงเรียนหนังสือไทยขึ้นที่วัดมเหยงคณ์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และให้จัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นเป็นครั้งแรกในจังหวัดนครศรีธรรมราช โรงเรียนทั้ง ๓ แห่งนั้น ได้มีการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับอยู่ในความอุปการะอุปถัมภ์ของท่านตลอดมา

พ.ศ. ๒๔๘๐ - ๒๔๘๖ จำนวน ๖ ปี เป็นผู้ริเริ่มและสนับสนุนให้เปิดสอนวิชาการทอผ้า โดยให้ตั้งขึ้นในรูปของโรงเรียนการช่างทอผ้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช (ปัจจุบันเลิกไปแล้ว)

๘. งานเผยแผ่

พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๕๔ จำนวน ๒ ปี เป็นพระพิธีสดภาณวาร และธรรมจกัปปวัตนสูตร เมื่ออยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๒๑ จำนวน ๕๒ ปี เป็นพระคณาจารย์โท ฝ่ายธรรมกถึก ได้จาริกไปแสดงพระธรรมเทศนาอบรมประชาชนทั้งในเขตปกครอง และนอกเขตปกครองทั่วทั้งภาคใต้ ทั้งในถิ่นเจริญและถิ่นทุรกันดาร ได้จัดให้มีการประกอบศาสนกิจ ซึ่งเป็นกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ

- (๑) ให้มีการประกอบพิธีมาฆบูชาเป็นประจำทุกปี
- (๒) ให้มีการประกอบพิธีวิสาขบูชาเป็นประจำทุกปี
- (๓) ให้มีการประกอบพิธีอาสาฬหบูชาเป็นประจำทุกปี
- (๔) ให้ประกอบพิธีในวันธรรมสวนะเป็นประจำ
- (๕) ให้จัดฝึกอบรมศีลธรรมแก่นักเรียนในโรงเรียนในเขตปกครองเป็นประจำ

๙. งานสาธารณูปการ

พ.ศ. ๒๔๖๓ - ๒๔๗๐ จำนวน ๗ ปี เมื่อเป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้บูรณปฏิสังขรณ์ปรับปรุงเสนาสนะทั่วทั้งวัด อำนวยการสร้างกุฏิเจ้าอาวาส

ก่ออิฐถือปูนทรงผสม ๒ ชั้น โดยท่านกลาง ณ นคร เป็นผู้บริจาคทุนสร้าง (บัตินชำรุด รื้อเปลี่ยนรูปใหม่ไปแล้ว)

พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๒๑ จำนวน ๕๒ ปี เมื่อเป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้จัดการให้บูรณปฏิสังขรณ์ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ พระวิหารพระระเบียง พระเจดีย์บริวาร ในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ และพระวิหารหลวง (พระอุโบสถ) พร้อมทั้งได้ให้จัดก่อสร้างเพิ่มเติมภายในพระอาราม ดังต่อไปนี้

- (๑) สร้างกุฏิไม้ ๒ ชั้น ในคณะพระธาตุและคณะพระเค็ม รวม ๗ หลัง คือ กุฏิเจ้าอาวาส ๑ หลัง (บัตินชำรุดรื้อสร้างใหม่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก) กุฏิคุณน่วม ณ นคร ๑ หลัง และกุฏิไม้ (ไม้หลุมพอ) เสาคอนกรีตอีก ๕ หลัง เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร
- (๒) สร้างกำแพงแก้วโปร่งรอบพระวิหารหลวง (พระอุโบสถ) เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ได้มอบให้พระครูเหมเจตยานุรักษ์ (แดง) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๓) สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรม เสาคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ใช้เป็นสถานที่ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ได้มอบให้พระราชญาณดิลก (ชิต กนตสีโล เปரியัญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระภิกษุขมุขมุนีเป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๔) บูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารพระสุภตเถร (พระแอด) เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ตั้งอยู่ในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ ได้มอบให้พระพุทธิสารเถร (ผุด สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๕) สร้างศาลาศรีพุทธิสาร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระวิหารหลวง เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร และใช้

เป็นที่ต้อนรับอาคันตุกะ ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (ผุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น พระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง

(๖) สร้างฐานและตู้กระจกประดิษฐานพระพวย หน้าพระวิหารเขียนและพระวิหารโพธิ์ลังกา บริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (ผุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น พระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง

(๗) สร้างตู้กระจกครอบที่ประดิษฐานพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช และบูรณปฏิสังขรณ์พระวิหารสามจอมซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช บริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ โดยทุนบริจาคของพุทธศาสนิกชน มีนางฉัฐสุวรรณโณ จังหวัดสงขลา บริจาคสมทบจำนวน ๒,๖๐๐ บาท ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (ผุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง

(๘) สร้างตู้กระจกครอบพระธนกุมาร และพระนางเหมชาลา ซึ่งประดิษฐานอยู่ด้านหน้าและด้านหลังพระวิหารธรรมศาลา โดยทุนบริจาคของอุบาสิกาสวน อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (ผุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์เป็นผู้ดำเนินการสร้าง

(๙) ให้ย้ายกุฏิ ๒ ชั้น ริมกำแพงด้านในคณะพระธาตุ ซึ่งสร้างขึ้นสมัย พระเทพญาณเวที (พระญาณเวที - ยติกเถร - เปரியัญ) เป็นเจ้าอาวาส ไปไว้ทางทิศใต้ใกล้พระวิหารหลวง ปรับปรุงเพิ่มเติมให้ดีขึ้นใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (ผุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการ

(๑๐) สร้างหอรบข้างพระวิหารหลวงด้านใต้ ซึ่งนางนาม กาญจนสุวรรณ บ้านประตูไชยใต้ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นผู้บริจาคทุน

- ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (มุค สุวฑฺฒโน) สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๑๑) สร้างถนนระหว่างพระเจดีย์บริวาร ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก คณะพุทธบริษัทร่วมกันบริจาคทุน ได้มอบให้พระพุทฺธิสารเถร (มุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๑๒) บูรณปฏิสังขรณ์โครงสร้างพระวิหารทับเกษตร (ด้านทิศธาตุ) เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก และเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาจากกระเบื้องของเก่าซึ่งชำรุดเป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา โดยทุนบริจาคของรัฐบาลและพุทธบริษัท ได้มอบให้ พระพุทฺธิสารเถร (มุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการ
- (๑๓) บูรณปฏิสังขรณ์พระระเบียงรอบนอก (พระคาน) และเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาจากกระเบื้องของเก่าซึ่งชำรุด เป็นกระเบื้องเคลือบดินเผา โดยงบประมาณแผ่นดิน และทุนบริจาคของพุทธบริษัทสมทบ ได้มอบให้ พระพุทฺธิสารเถร (มุค สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทฺธิสารเจติยาภิวัฒน์ ส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปริยญ) รองเจ้าอาวาสสมัยต่อมา สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการ
- (๑๔) บูรณปฏิสังขรณ์ และเปลี่ยนกระเบื้องมณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระพุทฺธบาทจำลอง ซึ่งชำรุดให้มีสภาพดีขึ้น นางฉู สุวรรณโณ จังหวัดสงขลา บริจาคทุน ได้มอบให้พระราชญาณติก (ชิต กนฺตสีโล เปริยญ) รองเจ้าอาวาสสมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระภิกษุชมนู เป็นผู้ดำเนินการ
- (๑๕) ให้ติดตั้งไฟฟ้าแสงจันทร์ บนยอดพระบรมธาตุเจดีย์ และให้ตกแต่งทำความสะอาดพระเจดีย์ตลอดทั้งองค์ โดยทุนบริจาคของพุทธบริษัท ได้มอบให้พระภิกษุธรรมธาดา (ฮั่ว โสภิต) และพระธรรมจักรเจติยาภิบาล (อ่ำ ปภาโส) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการ

- (๑๖) จัดสร้างที่พักคณะอุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรม ด้านทิศใต้ริมกำแพง รวม ๗ หลัง โดยมีเจ้าของบริจาคทุนได้มอบให้พระพุทธิสารเถร (ผุด สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๑๗) สร้างศาลาหอฉัน ในคณะพระธาตุไถ่กุฎเจ้าอาวาส (ณ นคร ๑) ซึ่งนายฉ่ำ จำรัสเนตร และ นางสมศิริ ผู้ภรรยา อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราชบริจาคทุน ได้มอบให้พระราชญาณติก (ชิต กนฺตสีโล เปริยญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระภักตรมฺขมฺนี เป็นผู้ดำเนินการสร้าง (บัดนี้ชำรุด รื้อออกไปแล้ว)
- (๑๘) รื้อกำแพงกันระหว่างคณะพระธาตุกับคณะพระเดิมออก และก่อกำแพงด้านหน้าริมถนนราชดำเนินต่อจากกำแพงเก่าไปตลอดคณะพระเดิม นายสันต์ เอกมหาชัย ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช ในสมัยนั้นเป็นผู้ดำเนินการให้จัดสร้าง
- (๑๙) สร้างบ่อน้ำ ห้องน้ำ ห้องส้วม อำนวยความสะดวกแก่พระภิกษุสามเณร และคณะพุทธบริษัทผู้ไปนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ โดยทุนบริจาคของคณะพุทธบริษัท ได้มอบให้พระพุทธิสารเถร (ผุด สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๒๐) บูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์องค์ใหญ่ หลังพระวิหารสามจอม ในนามชาวตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และมีผู้ร่วมบริจาคทุนสมทบ ได้มอบให้พระพุทธิสารเถร (ผุด สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธิสารเจติยาภิวัฒน์ เป็นผู้ดำเนินการ
- (๒๑) สร้างศาลาพระรัตนธัชมุนี (แบบ คณะจาทรณเถร – เปริยญ) พ.ศ. ๒๕๐๗ ทรงไทย ๒ ชั้น โดย นางบริหารสิกขกิจ (จินดา สนิธวานนท์) บริจาคทุนสร้างถวายเป็นที่ระลึก ในการบำเพ็ญกุศลฉลองอายุครบ ๘๐ ปี ของ

ท่านเจ้าคุณเพชรรัตนชมูณี วันที่ ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๐๗ ได้มอบให้
พระราชญาณติก (ชิต กนฺตสีโล เปรียญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรง
สมณศักดิ์เป็นพระภิกษุชมูณี เป็นผู้ดำเนินการสร้างและได้ตัดแปลง
ต่อเติม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ
โอภาโส เปรียญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวร-
ประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการ

(๒๒) บุรณปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง (พระอุโบสถ) โดยทุนงบประมาณของ
รัฐบาลจำนวน ๓,๐๓๐,๐๐๐ บาท (สามล้านสามหมื่นบาท) ในความ
ควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ได้มอบให้พระราชวินัยเวที
(ประทับ โอภาโส เปรียญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น
พระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการ

(๒๓) บุรณปฏิสังขรณ์พระระเบียง (พระค่าน) เพิ่มเติม ด้วยการซ่อมแซม
ส่วนที่ชำรุด โดยทุนงบประมาณของรัฐบาลจำนวน ๙๕๐,๐๐๐ บาท (เก้า
แสนห้าหมื่นบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส
เปรียญ) สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการ

(๒๔) บุรณปฏิสังขรณ์พระวิหารธรรมศาลา และพระวิหารพระทรงม้า โดยทุน
งบประมาณของรัฐบาล จำนวนเงิน ๓๕๐,๐๐๐ บาท (สามแสนห้าหมื่น
บาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปรียญ) รอง
เจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้
ดำเนินการ

(๒๕) สร้างกุฏิเจ้าอาวาส (กุฏิ ฦ นคร ๑) โดยทุนบริจาคของคุณผัน ฦ นคร
จำนวน ๕,๐๐๐ บาท (ห้าพันบาท) คุณหญิงไพยม เสนีณรงค์ฤทธิ์
บริจาคจำนวน ๕,๐๐๐ บาท (ห้าพันบาท) คุณพร้อม ฦ นคร บริจาค
จำนวน ๕,๐๐๐ บาท (ห้าพันบาท) คุณระย้อย ฦ สงขลา (นุ้ย ฦ นคร)
บริจาคจำนวน ๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท) และทุนวัดสมทบร่วมอีก

- ส่วนหนึ่ง รวมค่าก่อสร้างเป็นเงิน ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปரியัญ) รองเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการ
- (๒๖) สร้างกุฏิรัตนธัช ๒ โดยทุนของวัดและมีผู้ร่วมบริจาคสมทบ รวมจำนวนเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปரியัญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๒๗) สร้างกุฏิ ๒ ชั้น รวม ๓ หลังๆ ละ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาท) โดยทุนของวัดและมีผู้ร่วมบริจาคสมทบ ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปரியัญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๒๘) สร้างหอฉันชั้นเดียว ในคณะพระเค็ม กว้าง ๕ วา ๒ ศอก ยาว ๑๒ วา จำนวนเงิน ๗๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดหมื่นบาท) โดยทุนของวัดและมีผู้ร่วมบริจาคสมทบ ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปரியัญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๒๙) สร้างที่พักพุทธบริษัท ไปนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ ในบริเวณคณะพระเค็ม ๑ หลัง โดยทุนของผู้บริจาคสมทบกับทุนวัด รวมเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท (สี่หมื่นบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปரியัญ) เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๓๐) สร้างกุฏิสุนทร ไตรสุวรรณ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กชั้นเดียว ๑ หลัง โดย พลตำรวจตรีวิจิตร ไตรสุวรรณ เป็นผู้บริจาคทุนประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งแสนห้าหมื่นบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประทับ โอภาโส เปரியัญ) รองเจ้าอาวาส เป็นผู้ดำเนินการสร้าง
- (๓๑) บูรณปฏิสังขรณ์ และปิดทองพระพุทธรูปปางมารวิชัย (พระแลกู) หน้าพระวิหารไพธลังกาในคณะพระเค็ม โดยคุณหญิงโพยม เสนีณรงค์ฤทธิ์

บริจาคทุน ๕,๐๐๐ บาท (ห้าพันบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที
รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้
ดำเนินการ

(๓๒) สร้างซุ้มประตู ๒ ซุ้ม ด้านทิศตะวันออกริมถนนราชดำเนิน ถอดแบบ
จากประตูเขาวราช ให้ชื่อว่า “ประตูราชเดช” และ “ประตูไชยคีรี” ได้
จัดสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ โดยพระราชญาณติก (ชิต กนฺตสีโล
เปรียญ) รองเจ้าอาวาส เมื่อดำรงสมณศักดิ์เป็นพระภิกษุชมนี่ พล
ตำรวจตรี ชุนพันธ์รักษ์ราชเดช (บุตร พันธุ์รักษ์ราชเดช) ผู้บังคับการ
ตำรวจภูธรเขต ๘ สมัยนั้น และนายชุน ไชยคีรี เป็นผู้จัดหาทุน ได้
มอบให้พระภิกษุธรรมธาดา (ฮั่ว โสภิต) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นผู้
ดำเนินการสร้าง (เป็นช่างจัดสร้างด้วยตนเอง)

(๓๓) สร้างสำนักงานจัดประโยชน์บำรุงวัด บริเวณลานพระบรมธาตุเจดีย์ ริม
กำแพงพระระเบียง (พระตำหนัก) ชั้นนอก เป็นอาคารทรงไทยชั้นเดียว
หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ใช้เป็นสำนักงานของพนักงานเจ้าหน้าที่รักษา
วัด และเป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์อำนวยความสะดวกแก่ผู้ไปนมัสการ
พระบรมธาตุเจดีย์ โดยนางหงษ์ ทองอำพันธ์ บริจาคทุน ๓๐,๐๐๐
บาท (สามหมื่นบาท) ใช้ทุนของวัดสมทบอีกจำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท
(หนึ่งหมื่นบาท) รวมเป็นเงินค่าก่อสร้างจำนวน ๔๐,๐๐๐ บาท (สี่หมื่น
บาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประดับ โอภาโส เปรียญ) รอง
เจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้
ดำเนินการสร้าง

(๓๔) บูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปไสยาสน์ ในพระวิหารโพธิลังกาทั้ง ๒ องค์ คือ
ในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์และที่คณะพระเดิม โดยใช้ทุนของวัดและ
คณะพุทธบริษัทร่วมบริจาคสมทบ ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ประดับ
โอภาโส เปรียญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวร-
ประสาธน์ และพระพุทธิสารเถร (ผุด สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส
สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระครูพุทธิสารเจติยาภิวัตน์ เป็นผู้ดำเนินการ

- (๓๕) สร้างกำแพงต่อจากแนวกำแพงเก่า ทางทิศเหนือติดกับโรงเรียนวัดพระมหาธาตุ และทางทิศตะวันตกริมถนนหลังพระ โดยใช้ทุนของวัดจำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ระดับ โอบาส เปரியญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ เป็นผู้ดำเนินการ
- (๓๖) สร้างต่อเติมพระระเบียง (พระค้ำ) รอบนอกทิศเหนือองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตามแบบแปลนของกรมศิลปากร เพื่อขยายพิพิธภัณฑสถานของวัด โดยทุนได้จากสร้างพระพุทธรูปหินขัดจำลอง ให้ประชาชนเช่าบูชาส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งใช้ทุนของวัด สิ้นค่าก่อสร้างประมาณ ๓,๐๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านบาท) ได้มอบให้พระราชวินัยเวที (ระดับ โอบาส เปரியญ) รองเจ้าอาวาส สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระกิตติวรประสาธน์ ร่วมกับ นายคล้าย จิตพิทักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นผู้ดำเนินการสร้างและจัดหาทุน
- (๓๗) สร้างกุฏิสุวรรณโณ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ทรงไทย ๒ ชั้นๆ ละ ๑๐ ห้อง รวม ๒๐ ห้อง โดยใช้ทุนส่วนของนางฉัฐ สุวรรณโณ เพื่ออุทิศแก่นายชวด นางฉัฐ สุวรรณโณ รวมค่าก่อสร้างเป็นเงิน ๘๐๐,๐๐๐ บาท (แปดแสนบาท) พระราชวินัยเวที (ระดับ โอบาส เปரியญ) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ให้จัดสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เพื่อให้ทันใช้เป็นสถานที่ต้อนรับพระเถระในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (แบน คณฺจากรณเถร เปரியญ) ในวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๓ และใช้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร

๑๐. ปฏิปทาสมบัติและจริยาวัตร

พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ศรีธรรมราช (แบน คณฺจากรณเถร เปரியญ) ท่านมีปฏิปทาสมบัติและจริยาวัตรประจำชีวิตอันงดงาม ซึ่งควรจะเป็นแบบอย่างที่ดีของบรรดาศิษยานุศิษย์ ตลอดจนท่านที่เคารพนับถือที่พอจะประมวลมากล่าวไว้ในที่นี้ เพื่อ

เป็นเครื่องทบทวนความทรงจำ และเตือนใจให้หวนรำลึกถึงพระคุณของท่านเพียงย่อ ๆ บางประการ ดังต่อไปนี้

๑. ท่านเป็นนักพัฒนาศาสนบุคคล มีเมตตาแสวงหา สร้างสรรค์บุคคล ให้ได้รับความเจริญรุ่งเรือง ด้วยการปลุกฝัง แนะนำพร่ำสอน ให้การศึกษา ชีทางสว่างให้ คอยดูแลติดตาม สอบถามสุขทุกข์ ให้การสงเคราะห์เอื้อเฟื้อด้วยปัจจัยลาภและธรรมที่จำเป็น ไม่ทอดธุระปล่อยปละละเลย แม้จะอยู่ในฐานะใด ๆ ก็ตาม ปรากฏเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า ศิษยานุศิษย์หรือบุคคลที่อยู่ในข่ายได้รับการพัฒนาตามแนวทางของท่านแล้ว จะได้รับความสำเร็จในชีวิต และมีความเจริญก้าวหน้า ตั้งตนได้มั่นคงเป็นหลักฐาน ตามความรู้ความสามารถที่จะพึงมีพึงได้ ทั้งในสายบรรพชิต และสายคฤหัสถ์ ซึ่งมีอยู่ในขณะนั้นเป็นจำนวนมากพอสมควร

๒. ท่านเป็นนักพัฒนาศาสนธรรม ในเบื้องต้นท่านได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย สามารถสอบไล่ได้เป็นนักธรรม และเป็นเปรียญแล้ว ได้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย รักษาจารีตนิยมและประเพณีไว้ มิให้บกพร่อง และได้เผยแพร่แจกจ่าย พระธรรมวินัย จารีตนิยมและประเพณีนั้น ๆ แก่ผู้อื่น ทั้งที่ใกล้ชิดและห่างไกล ด้วยการแนะนำ คือ อบรม สั่งสอน เทศนา และกระทำให้อุ คือ ประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่าง กับทั้งคอยติดตามผล คือไม่ทอดธุระปล่อยปละละเลย

๓. ท่านเป็นนักพัฒนาศาสนสถาน เมื่อท่านรับหน้าที่เป็นเจ้าคณะ เจ้าอาวาส ก็ได้บูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของเก่าที่ชำรุดและควรจะพิทักษ์รักษาไว้ให้คงสภาพดีขึ้น ได้สร้างและแนะนำให้ผู้อื่นสร้างวัดขึ้นในสถานที่ ๆ ควรสร้างเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งในขณะที่เป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และได้สร้างวัดขึ้นไว้ในสังกัดทั้งสองนิกาย อันเป็นที่ปรากฏสืบมาถึงบัดนี้

๔. ท่านเป็นนักพัฒนาศาสนวัตถุ ท่านอยู่ที่ไหนก็ได้สร้างสรรค์ศาสนวัตถุไว้ให้เป็นศาสนสมบัติในสถานที่นั้น ๆ ตามความสามารถที่พอจะจัดสร้างได้ ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐานเมื่อเป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ และวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ก็มีสิ่งก่อสร้างเกิดขึ้นในสมัยที่ท่านครองวัดเป็นอันมาก แต่ท่านเคยพูดไว้ว่า “ฉันไม่ค่อยนิยมสร้างวัตถุ แต่ชอบสร้างคนให้มีคุณภาพและความสามารถ เมื่อมีคนประเภทนี้ไว้มาก ๆ แล้ว วัตถุก็จะติดตามคนมาเอง”

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า “ท่านเป็นนักพัฒนา” ที่หาได้ไม่ง่ายนักสำหรับ
ในยุคนี้ ทั้งนี้เพราะเหตุที่ท่านมีคุณธรรมประจำใจตลอดชีวิตของท่าน ที่พอจะมองเห็นได้
ชัดซึ่งเป็นปฏิปทาสมบัติของท่านอีกส่วนหนึ่ง คือ

๑. มีความขยัน — ไม่ปล่อยให้เวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์ จำวัด
ตักและตื่นแต่เช้าเป็นประจำ
๒. มีความอดทน — อดทนในการศึกษาปฏิบัติธรรม ไม่จุใจขบ่น ทน
ได้เสมอ ไม่ว่าในกิจการใดๆ
๓. มีความเสียสละ — ไม่สะสม ไม่ติดใจเยื่อใยในวัตถุสิ่งของ นิยมใน
ในการแจกจ่ายให้คนอื่น
๔. มีความซื่อตรง — นิยมปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ตรงไปตรงมา ทั้ง
ในคำส่วนตัวท่าน และหน้าที่การงาน
๕. มีความมักน้อยสันโดษ — ยินดีในความเป็นอยู่ตามมีตามได้ ไม่ฟุ่มเฟือย
หรูหรา อยู่แบบสมณะผู้สงบ
๖. มีเมตตา — สمانไมตรี มีเมตตา เอื้อเฟื้อ ต่อทุกๆ คนโดย
เฉพาะคนที่เห็นว่าถูกรังแกไม่เป็นธรรม
๗. มีความกตัญญู — รู้คุณและบูชาคุณท่านผู้มีพระคุณ โดยการกล่าว
สรรเสริญบุรพชน และท่านบูรพาจารย์อยู่เป็นนิจ
และบำเพ็ญกุศลอุทิศตามโอกาส
๘. เชื้อฟุ้งผู้ใหญ่ — เชื้อฟุ้งคำสั่ง ปฏิบัติตามผู้ใหญ่ว่าด้วยความเอื้อเฟื้อ
มีความเคารพนับถือ ไม่คัดค้าน
๙. มีปฏิภาณไหวพริบ — มีปฏิภาณว่องไว มีไหวพริบเฉลียวฉลาด ทันคน
ทันกาล ตัดสินใจในเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้
รวดเร็ว ถูกต้อง
๑๐. ยกย่องศิษย์ — ให้เกียรติยกย่องศิษย์ มอบความไว้วางใจ หยิบ
ยื่นงานให้ทำ เพื่อให้ปรากฏในสังคมตามความรู้
และความสามารถ คอยป้องกันภัยพิบัติ และตาม
ให้กำลังใจไม่ทอดทิ้ง

๑๑. ชอบอ่านหนังสือ - ใช้เวลาว่าง อ่านหนังสือ ค้นคว้า หาความรู้ ทักษะ
 ธรรม ทักษะ โลก อยู่เสมอ
๑๒. มีความทรงจำดีเลิศ - สามารถจดจำ หลักพระธรรมวินัย จาริตประเพณี
 เรื่องราว เหตุการณ์ ตลอดจนจำบุคคล ชื่อสกุล
 และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลใครเป็นบุตร
 หลานของใครจำได้แม่นยำ

นอกจากนั้น ท่านยังเป็น “นักเทศน์ที่มีความสามารถ” สมกับที่ท่านได้รับการ
 ยกย่องเป็น “พระคณาจารย์โททางเทศนา” แต่ท่านเป็นนักเทศน์ที่ “ยากจนทรัพย์สมบัติภายนอก”
 เข้าทำนองที่ว่า “สัตว์สี่เท้าพินาศเพราะปาก” ท่านไปเทศน์ที่ไหนมักจะเทกระจาดเครื่อง
 ภัณฑ์ถวายไว้ที่นั่น ไม่เคยหอบหิ้วและสนใจกังวลให้เป็นการเพิ่มภาระในเรื่องเหล่านั้น แม้
 แทนติยภคซึ่งทางการจัดถวาย ท่านก็ไม่ได้สนใจว่าได้เท่าไร เหลืออยู่เท่าไร และใครเป็น
 ผู้เก็บเป็นผู้จ่าย เมื่อถึงคราวจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายเป็นค่าพาหนะ หรือกิจการอื่น ๆ ก็ต้องขอ
 บิณฑบาตหรือหยิบยืมผู้ที่เป็นญาติ และพิจารณาตามลักษณะของ “พระแท้” ในบางครั้งมีผู้
 เคารพนับถือและศรัทธาต่อท่าน ได้บรรจงจัดเครื่องอัฐบริขาร อันประณีต เพื่อถวายเป็น
 “ปาฏิปุคคลิกทาน (ถวายเฉพะะ)” ให้ท่านได้ใช้สอย แต่ท่านก็ได้เสียสละให้ผู้อื่นไปต่อหน้า
 ต่อตาผู้ถวายนั่นเอง ทายกบางท่านที่ใจยังไม่ถึงหรือยังไม่ปลงไม่ตก ก็จะเกิดความไม่พอใจหรือ
 ไม่สบายใจไปก็มี ส่วนท่านที่ใจถึงบุญและปลงตก ไม่ติดอกติดใจคิดว่าถวายท่านไปแล้ว สุด
 แต่ท่านจะมอบให้ใครไป ถือว่าเป็นบุญกุศลต่อไป ก็ยกมือสาธุอนุโมทนาไปกับท่านด้วย ถ้าจะ
 พูดถึงภายในกุฎิที่อยู่ของท่าน ก็ไม่มีความโอ้อ่าหรือหยาบอะไร เครื่องประดับภายในก็ไม่มีอะไร
 เลย นอกจากโต๊ะหมู่บูชาพร้อมด้วยเครื่องตั้งที่ไม่ครบชุด และพระพุทธรูปรุ่นใหม่ที่ไม่น่า
 ติดใจสะอึกตาของนักนิยมของเก่า และมีหนังสือตำราและสารคดีทางพระพุทธศาสนา ที่จำเป็น
 อยู่บ้าง แต่ก็ไม่มากถึงกับต้องสร้างตู้บรรจุ กุฎิที่อยู่ของท่านจึงไม่ต้องใช้กุญแจ เพราะไม่มี
 อะไรให้เป็นเครื่องหวงใยกังวลที่จะต้องปิดประตูใส่กุญแจ

ตามปกติเมื่อท่านว่างจากกิจการงานในหน้าที่เจ้าอาวาส และเจ้าคณะ และ
 ปลอดจากแขกแล้ว ท่านมักจะใช้เวลาว่างอ่านหนังสือตำราทางพระพุทธศาสนา ตลอดจน
 สารคดี ข่าวสารต่างๆ เป็นประจำ แม้ท่านจะมีอายุมากย่างเข้าสู่ปัจฉิมวัย ถึง ๙๐ ปีเศษแล้ว

ก็ยังมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์ และทันสมัยอยู่ตลอดเวลา มีคนเคยเรียนถามท่านว่า “พระเดชพระคุณฯ มีอายุมากถึง ๙๐ ปีเศษแล้ว แต่ยังมีสมาธิแจ่มใส ไม่หลงลืม พุทจาสนทนาเข้าใจ รุ้เรื่องกันตึกกับคนทุกชั้นทุกวัย แม่แต่เด็ก ๆ คงจะมีอะไรดีเป็นแน่” ท่านได้ให้คำตอบทันทีว่า “ของดีก็คือธรรม คอยประทับประคองสติสัมปชัญญะไว้ให้มั่น เหมือนหางเสือของเรือที่นำเรือไปสู่จุดหมายปลายทางได้ปลอดภัย กับอีกอย่างหนึ่งคนแก่ต้องหาหนังสือเป็นเพื่อนสนทนา คอยสลับศึกษาให้รู้ทันเหตุการณ์และทันสมัย ไม่ให้สมัยคือปัจจุบันข้ามหัวไปเป็นคนล่าหลัง ตามไม่ทัน ก็จะเป็นคนแก่ที่มีคุณค่า” และบางคนเคยเรียนถามท่านว่า “พระเดชพระคุณฯ บวชมานานแล้ว ภายในกุฏิไม่เห็นมีสมบัติอะไรเป็นชิ้นเป็นอันที่มีค่าเลย” ท่านก็ตอบด้วยปฏิภาณโวหาร ที่มีความมั่นใจและปิติยินดีว่า “พระควรจะมีสมบัติของพระ ใครว่าฉันไม่มี โนนคูดอกพระบรมธาตุฯ ทองเหลืองอร่ามตั้ง ๘๐๐ ชั่ง ในพิพิธภัณฑ์ของวัด (ห้องพระวิหารเขียนและห้องพระวิหารโพธิ์ลังกา) ก็เต็มไปด้วยสมบัติมีค่ามหาศาล ยากจนที่ไหนกัน ร่ำรวยสมบัติยิ่งกว่าใคร ๆ เสียอีก จนนอก (จนทรัพย์ภายนอก) ไม่เป็นไรดอก แต่อย่าให้จนใน (จนทรัพย์ภายใน) คนเราถึงจนอะไรก็จนไปเกิด แต่อย่าจนใจ และจะเสียอะไรก็เสียไป แต่อย่าให้ใจเสีย ถ้าจนใจ และเสียใจแล้ว ก็ทำให้จนหมดตัว เสียหมดร่าง ไม่มีทางเอาดีได้”

เมื่อครั้งมีมหาวาตภัยพัดผ่านภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ในเส้นทางของลมร้ายครั้งนั้น ในวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๒๐.๐๐ น. ได้ทำความเสียหายแก่ทรัพย์สินและผู้คนก็ล้มตายบาดเจ็บเป็นจำนวนมาก ถ้าจะคิดออกเป็นจำนวนเงินก็นับเป็นจำนวนหลายสิบล้านบาท แต่ภายในวงล้อมแห่งกำแพงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นับว่าปลอดภัยจากลมร้ายนี้อย่างอัศจรรย์ วัตถุประสงค์สร้างและผู้คนไม่ได้รับอันตรายและเสียหาย กระทบกระเทือนแต่อย่างใด นอกจากมีต้นไม้หักโค่นบ้างเป็นธรรมดา ที่หน้ากุฏิของท่านมีต้นไม้ใหญ่หักโค่นลงมาหลายต้น น่าจะเป็นอันตรายกับกุฏิและท่านเอง เช่นมีต้นมะม่วงใหญ่สองต้นติดกันหน้ากุฏิ ได้หักโค่นลงในขณะที่ท่านกำลังนั่งสนทนาอยู่กับพระครูสุวัฒนศีลสังวร (เจริญ ราชูโล) ต้นหนึ่งล้มไปทางด้านขวา และอีกต้นหนึ่งล้มแยกไปทางด้านซ้ายของกุฏิ จึงทำให้กุฏิและท่านได้รับความปลอดภัยมาได้ จะว่าเพราะความขลังหรือด้วยเหตุบังเอิญ ก็เหลือที่จะเดา

สำหรับความเป็นอยู่ประจำวันของท่าน ท่านมีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ตามแบบฉบับของ “สมณะแท้” ไม่พิถีพิถันจุจกั้วลในเรื่อง “การฉัน การจำวัด” ท่านเคยสอนศิษย์อยู่เสมอ ๆ ว่า “ชาวนคร ฯ กินกับนอนอย่าบั่นทัง คือไม่ห่วงใยในเรื่องกิน และไม่ยินดีกั้วลในเรื่องนอน ให้อย่าง่าย กินง่าย แต่ให้ตายยาก ให้ทำงานมีหลัก ไม่รู้จักเหน้อย และให้ตระหนักสนใจในข้อวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัย รู้ระเบียบจารีตแบบแผนของการคณะพระศาสนา” และท่านยังมีคุณธรรมอันเป็นสมบัติของผู้ใหญ่ คือ พรหมวิหารธรรมอย่างสมบูรณ์

ตลอดชีวิตของท่านเป็นเวลายาวนานถึง ๙๕ ปี ได้เสียดสละทุ่มเทลงในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญอุทฺตประโยชน์ และปรหิตประโยชน์ สรรค์สร้าง “อมตสมบัติ” อันเป็นภายในและภายนอก คือคุณธรรม บุคคล และสถานที่ ให้เจริญรุ่งเรือง ตามความรู้และความสามารถโดยลำดับมา นับตั้งแต่วันที่ท่านได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทได้เข้าอยู่ศึกษาอบรมในสำนักวัดท่าโพธิ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และเข้าไปศึกษาอบรมในสำนักวัดบวรนิเวศวิหาร รวมทั้งได้ช่วยเหลือกิจการพระศาสนาหมู่คณะ ที่วัดราชาธิวาสวิหาร วัดพิชยญาติการาม กรุงเทพมหานคร แล้วกลับไปอยู่บำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา และประเทศชาติ ในภูมิภาคลำเนาเดิม ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ พระอารามหลวง เป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร พระอารามหลวง รวมการเสียดสละบำเพ็ญประโยชน์แก่พระศาสนา และประเทศชาติอยู่ถึงอายุ ๙๕ ปี พรรษา ๗๕ พรรษา ยังมีรายละเอียดที่พอจะรวบรวมได้ต่อไปนี้

๑. พ.ศ. ๒๔๔๗ - ๒๔๕๒ อยู่ที่วัดท่าโพธิ์ ครั้งที่ ๑ พรรษาที่ ๑ - ๕ จำนวน ๕ ปี
๒. พ.ศ. ๒๔๕๒ - ๒๔๕๔ อยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้งที่ ๑ พรรษาที่ ๕ - ๖ จำนวน ๒ ปี
๓. พ.ศ. ๒๔๕๔ - ๒๔๕๘ อยู่ที่วัดราชาธิวาสวิหาร พรรษาที่ ๗ - ๑๑ จำนวน ๔ ปี
๔. พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๔๖๑ อยู่ที่วัดพิชยญาติการาม พรรษาที่ ๑๒ - ๑๔ จำนวน ๓ ปี
๕. พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๖๒ อยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้งที่ ๒ พรรษาที่ ๑๕ จำนวน ๑ ปี
๖. พ.ศ. ๒๔๖๒ - ๒๔๖๓ อยู่ที่วัดท่าโพธิ์ ครั้งที่ ๒ พรรษาที่ ๑๖ จำนวน ๑ ปี
๗. พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๐ อยู่ที่วัดมเหยงคณ์ พรรษาที่ ๑๗ - ๒๓ จำนวน ๗ ปี
๘. พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๒๑ อยู่ที่วัดพระมหาธาตุ ฯ พรรษาที่ ๒๔ - ๗๕ จำนวน ๕๒ ปี

ปัจจุบันวัยอันเป็นบั้นปลายชีวิต ท่านได้อาพาธด้วยโรคชรา ศิษยานุศิษย์ได้นำเข้า
พักรักษาอยู่ ณ โรงพยาบาลนครศรีธรรมราช ได้รับการดูแลเอาใส่ปฏิบัติอุปัฏฐาก ด้วยความ
เอื้อเฟื้อเป็นอย่างดียิ่งจากนายแพทย์พยาบาลและศิษยานุศิษย์ ตลอดถึงท่านที่เคารพนับถือ
ทั้งหลาย แต่ก็ไม่สามารถอาราธนาขอร้องให้ท่านได้มีโอกาสกลับไปอยู่ ณ วัดพระมหา-
ธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นสถานที่ๆ ท่านเคยอยู่ใช้ชีวิตบำเพ็ญประโยชน์มาเป็นเวลาอันยาวนาน
ถึง ๕๒ ปี เพื่อให้ความอบอุ่นใจเป็นร่วมโพธิ์ร่วมไทร ยังความเยือกเย็นกายและใจให้แก่เหล่า
ศิษยานุศิษย์ และท่านผู้เคารพนับถืออีกต่อไปได้ตามใจปรารถนา เพราะชีวิตของท่านก็ต้องตก
อยู่ในห่วงแห่งกฎธรรมดา อันเป็นไปตามปกติวิสัยของสังขารทั้งหลายที่มีการอุบัติเกิดขึ้นมา
ในเบื้องต้น ตั้งอยู่แล้วแปรผันไปในท่ามกลาง และจะต้องแตกดับสลายไปในที่สุด ซึ่งเป็นกฎ
ที่เที่ยงตรงสำหรับชีวิตทุกรูปนาม จะต้องประสบในลักษณะเดียวกัน และปฏิเสธไม่ได้ นั่นคือ
“ความตาย”

ท่านได้ถึงมรณภาพด้วยโรคชรา โดยอาการอันสงบและมีสติสัมปชัญญะ “สมเป็น
นักปฏิบัติธรรมแท้” เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะแม
เวลา ๑๐.๔๙ น. ขณะมีอายุ ๙๕ ปี และมีพรรษา ๗๕ พรรษา ที่โรงพยาบาลนครศรี-
ธรรมราช คงทิ้งร่องรอยแห่ง “คุณธรรมและผลงาน” ฝากไว้ให้เหลืออยู่ในความทรงจำ
และเป็นมรดกอันล้ำค่าที่ท่านมีอยู่ ทั้งได้มอบให้ไว้แก่บรรดาศิษยานุศิษย์ ตลอดถึงท่านผู้
เคารพนับถือทั้งหลาย ได้ใช้เป็นดวงประทีปส่องทางชีวิตสืบไป

ศพของท่านได้นำมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่กุฏิ ณ นคร ๑ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของท่าน และ
ได้ย้ายไปตั้งที่พระวิหารธรรมศาลา ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง จังหวัด
นครศรีธรรมราช ตั้งแต่วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑ ถึงวันอาทิตย์ ที่ ๑๔ กันยายน
๒๕๒๓ รวมเวลา ๒ ปี ๖ เดือนเศษ

การศพของท่านได้รับพระมหากรุณาธิคุณ จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ
องค์เอกอัครศาสนูปถัมภกเป็นกรณีพิเศษ โดยทรงรับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ตั้งแต่นั้น
มาถึงวันพระราชทานเพลิง ยังความปลาบปลื้มปีติยินดี และซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ
เป็นล้นพ้น แก่บรรดาศิษย์ ญาติ ตลอดถึงผู้เคารพนับถือทั้งหลายทั่วกัน

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับศพของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี ไว้ในพระบรม
ราชานุเคราะห์ ตั้ง

- พระราชทานนำหลวงอาบศพ วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑
- ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสวดพระอภิธรรมหน้าศพ ๓ วัน วันที่ ๑๑ - ๑๒ - ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑
- ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญกุศล ๗ วัน มีพระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธรมณฑ์ มีพระธรรมเทศนาถกัณฑ์ ๑ พระสงฆ์ ๔ รูป สวดธรรมคาถา พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม และรับพระราชทานฉน์ในวันรุ่งขึ้น วันที่ ๑๖-๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑
- ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนชั้นโกศ จากโกศโถเป็นโกศ ๘ เหลี่ยม เมื่อออกเมรุ วันที่ ๑๒ - ๑๓ - ๑๔ กันยายน ๒๕๒๓
- ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกเมรุพระราชทาน มีพระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธรมณฑ์ มีพระธรรมเทศนาถกัณฑ์ ๑ พระสงฆ์ ๔ รูป สวดธรรมคาถา พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม และรับพระราชทานฉน์ในวันรุ่งขึ้น พระสงฆ์ ๑๐ รูป บังสุกุล เสด็จพระราชดำเนินขึ้นเมรุ ทรงทอดผ้าไตร ๑๐ ไตร พระสงฆ์ ๑๐ รูป บังสุกุลแล้วพระราชทานเพลิงวันที่ ๑๓-๑๔ กันยายน ๒๕๒๓
- พระราชทานผ้าไตร และภัตตาหารสามหาบ เก็บอัฐิวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๒๓

หมายเหตุ ประวัติและผลงาน จดบันทึกจากคำบอกเล่าของท่าน และได้รับรู้เห็นขณะอยู่กับท่าน ส่วนการศพของท่านตั้งแต่มรณภาพถึงวันพระราชทานเพลิง เก็บจากเอกสารต่าง ๆ จดบันทึกไว้เพื่อเป็นหลักฐานช่วยความจำ

พระศรีธรรมประสาธน์ (สมภพ ภูริปญฺโญ เปรียญ)

วัดราชผาติการาม กรุงเทพมหานคร

ผู้รวบรวมและเรียบเรียง

คำไว้อาลัย

นมัสการ

เมื่อปีจากรากแก้วชัวยุโรปวาลี ของท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนี
 ศรีธรรมราช (นาม ดนุรักษ์โรน) แล้ว ท่านเลื่อนไป ตามเมืองแรก
 ได้ช้างเผือก ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็คล้ายกับพระธาตุธรรมธา
 ทั้งหลายในแผ่นดิน ไม่มีมีความสำคัญอย่างใดเป็นพิเศษ ครั้น
 เจริญวัยเสวยโต ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗) ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ
 ในพระพุทธรักษา ณ พัทธสีมาวัดท่าม่วง นครศรีธรรมราชแล้ว
 เท้าด้วยพระธาตุนี้ได้รับกรรมเวรลงเจ็บไข้ จากช้างผู้มีพลังมา
 ตามลำดับกาล จนต้องไปรักษาที่เมืองงามเด่นปรากฏเป็นดัง เพชร
 หนึ่ง ตั้งทรงอยู่ในฐานะพระมหาเถระ เป็นปูชนียสงฆ์ที่เคารพ
 รักศรัทธาอย่างสูง ของชาวภาคใต้ โดยเฉพาะท่านนครศรีธรรม
 ราช ตั้งตามสมณกิจ ตลอดเวลาช้านาน.

ท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนี ชาติของพระธรรมวินัยของพระพุทธร
 ธรรมคุณมรมันมีชัย เป็นดังพระธรรมได้ตั้งมรดกรักษา จึงทรง
 คุณธรรมเป็นที่สักการบูชาของศิษยานุศิษย์และผู้อื่นอย่างเคารพ
 ก็เพราะท่านมีวิชาสูง มีพรชาอุปสมบทอยู่ในระบาคาธรรม ซึ่งนิยม
 ว่าเป็นอริยชาติ จนตลอดอายุ ทั้งเจริญด้วยอายุถึงมีวัยถึง
 ๙๕ พรรษา และข้อสำคัญอีกคือคุณคุณ เป็นรัตตัญญูผู้เปี่ยมพร
 ทั้งพร้อมอรรถสมมติ และประสิทธิ์ภูมิ เป็นสาธุชนเอนกอนันต์ โดย
 สักขสมศีริวิวิธวิธานคุณคุณคุณคุณ, พิศนาคธรรมคุณ, พิศนาค
 ธรรมคุณ และพิศนาคธรรมคุณ, เป็นพระอุปัชฌาย์ผู้มากด้วย
 เมตตาปฏิบัติ อันดีในกรรมแล้วสรรเพื่อสาธารณคุณคุณ มีเป็นทักขิณ
 มุคค มุขุเรศอย่างแท้จริง.

เมื่อยังดำรงชีวิตอยู่ จึงได้รับยกย่องด้วยสมณศักดิ์รัตนวิสุทธิ
เมืองนครศรีธรรมราช แม้เมื่อถึงมรณภาพแล้ว ก็ยังได้รับพระมหา
กรุณาธิคุณ ในสมเด็จพระบรมพิทักษ์พระบาทสมเด็จพระเจ้า ปรดเกล้าฯ รับ
ศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ พระราชทานโกศ ๙ เหลี่ยมเป็นกรณี
พิเศษ ทั้งในนครออกเมรุ ก็โปรดเกล้าฯ ให้^{ใน}อยู่พระบรมราชานุเคราะห์
๓ วันอีกด้วย นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่วัดมิได้

ท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนี ศรีธรรมราช จึงสมเป็นพระมหาเถระ
ที่ทรงคุณธรรม พร้อมด้วยสรวิไล วิสัยวิไล และคุณวิไล อย่างแท้
จรจร ทั้งในยามดำรงชีวิตอยู่ในสมณสังฆรูป ตลอดจนตามมรณภาพ
สมควรที่สืบทอดสืบไป และผู้เคารพนับถือ จะพึงสนใจศึกษาชีวประวัติ
ของท่านไว้แต่เมื่อรอลงตาม เป็นพระไตรปิฎกผู้ทรงคุณธรรม
มหา เป็นพระบรมคุณความดีงามให้มีใจเด็ดเดี่ยว สำหรับผู้ขาดคุณธรรม
ดีของท่าน ตามลักษณะกตัญญู กตเวทิต์มุดดล อย่างมีนพิต้องสรรเสริญ
ทุกที่ทุกแห่ง

สมเด็จพระราชาธิบดีสุโขทัย

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. กทม.

วันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๓

พระเถระผู้ไม่สะสม แต่ ร่ำรวย

สมเด็จพระวันรัต

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (คุณจุฬารณเถร) เป็นพระเถระมีพรพรายกาลสูงใน
คณะสงฆ์ เป็นที่เคารพบูชาของคฤหัสถ์ บรรพชิต ศิษยานุศิษย์ และผู้ที่ได้เข้าใกล้ท่าน รั
จักท่าน เป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านมีศีลาจารวัตรสงบเรียบร้อย มีเมตตากรุณาเป็นประจำจิตใจ
ไม่เคยได้ยินคำติเตียนนินทา ว่าร้ายผู้อื่นจากท่านเลย มีแต่สรรเสริญยกย่อง ผู้ที่ควรสรรเสริญ
ยกย่อง ในด้านการสงเคราะห์ศิษย์ ทั้งบรรพชิต คฤหัสถ์ ให้ได้รับการศึกษา เมื่อเห็นว่า
ผู้ใดมีแววจลาตพอจะเรียนได้ ก็ชวนช่วยฝากฝังหาที่พักให้ในกรุงเทพฯ ศิษย์ของท่านจึง
เป็นผู้มีความรู้สามารถในการบำเพ็ญประโยชน์ทางศาสนา และทางฝ่ายราชการบ้านเมืองมีเป็น
รุ่น ๆ มีหลายรุ่น จนปัจจุบันนี้ก็ยังมีจำนวนมาก คุณธรรมอีกประการหนึ่งที่มีในท่าน คือ
สันโดษ มีกนน้อย ไม่สะสมบริวารปัจจัยลาภ แม้จะมีมากอย่างไร ก็เสียสละบริจาคจนหมด
สิ้น บางคราวเหลือไว้แต่ผ้าไตรครอง แม้เครื่องใช้ที่กุฎของท่านก็ไม่ค่อยมีอะไรนัก แต่ท่าน
ก็มักกล่าวกับผู้อื่นเสมอว่าท่านร่ำรวย เมื่อเขาเหล่านั้นกราบเรียนท่านว่าไม่เห็นมีอะไรที่จะมีค่า
เรียกว่าร่ำรวยในกุฎท่านเลย ท่านจึงบอกว่า “จงดูที่ยอดพระเจดีย์พระบรมธาตุซี!”

คำกล่าวของท่านนี้ ย่อมส่องแสงถึง สทุธาธน์ ทรัพย์ คือ สัทธา ในพระพุทธ
คุณ ซึ่งมีอยู่ประจำเป็นนิจ ผู้มีจิตมั่งคั่งพร้อมพร้อมอยู่ด้วยศรัทธาเป็นต้น อันเป็นอริยทรัพย์นั้น
ย่อมนับผลได้ตามพระบาลี ว่า

เย เกจิ พุทธิ สรณิ กตาเส

น เต คมิสุสนติ อปายภูมิ

ชนเหล่าใด เหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ ชนเหล่านั้น ย่อมไม่ไป
สู่อบายภูมิ.

สมเด็จพระวันรัต

วัดโสมนัสวิหาร

กรุงเทพมหานคร

๑๓ สิงหาคม ๒๕๒๓

ระลึกถึงท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมุนี

พระธรรมวราภรณ์ (อาภาโก)

ข้าพเจ้าแม่จะมีใช้เป็นศิษย์ที่อยู่ใกล้ชิดโดยตรงกับท่านเจ้าคุณ ฯ นานที่สุดก็จริง แต่ก็นับว่านานมากพอจะจำเหตุการณ์เรื่องราวเกี่ยวกับท่านเจ้าคุณ ฯ พอจะบันทึกระลึกถึงท่านได้บ้าง คือ ข้าพเจ้าเป็นเด็กวัดพระมหาธาตุอยู่ ๔ ปี เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุอยู่อีก ๒๐ ปี เมื่อท่านย้ายจากวัดมเหยงคณ์ ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ข้าพเจ้าเป็นเด็กอายุ ๑๐ ปี และอยู่เป็นศิษย์อยู่ก่อนแล้ว วัดพระมหาธาตุในตอนนั้นมีสภาพกรุงรังไม่เป็นที่เจริญหูเจริญตาเหมือนที่เห็นอยู่ในบัดนี้ พระเณรยังมีจำนวนน้อย ศิษย์วัดก็มีเพียงไม่กี่คน เมื่อท่านได้มาครองวัดแล้ว ท่านก็เริ่มพัฒนาให้เจริญขึ้นมาโดยลำดับ มีพระเณรมาอยู่อาศัยมากขึ้น และศิษย์วัดก็ทวีจำนวนขึ้นมาเช่นเดียวกัน ท่านได้ให้พระเณรศิษย์วัดช่วยกันจัดแผ้วถางบริเวณทั้งที่เป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ที่รกร้างซำรุดให้กลับมีสภาพดีขึ้น และมีความเป็นวัดที่น่าอยู่ยิ่งขึ้น

เมื่อท่านไปอยู่ใหม่ๆ ท่านได้จัดให้มีแม่ครัวจัดทำอาหารเลี้ยงพระเณร โดยเฉพาะเวลาเพลทุกวัน แต่ตอนเช้าพระเณรไปรับบิณฑบาต และเด็กวัดก็ไปยกปิ่นโตจากบ้านผู้มีศรัทธามาถวาย พระเณรทุกรูปตั้งแต่เจ้าอาวาสลงไปจะต้องไปฉันร่วมกันที่โรงฉันข้างต้นจันทน์ใหญ่ภายในคณะพระเณร สถานที่ตั้งโรงฉันเดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นที่ตั้งกุฏิของคุณนุ่ม ณ นคร และต้นจันทน์ใหญ่ก็ยังปรากฏอยู่ถึงบัดนี้ พวกเราศิษย์วัดจะต้องไปนั่งคอยรับใช้ปฏิบัติอยู่ที่เฉลียงใกล้ๆท่านเจ้าคุณ ฯ ท่านจะสอนให้เราท่องจำ หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และภาษาิตต่างๆ ซึ่งเป็นคติสอนใจแปลกๆ ใหม่ๆ อยู่เสมอ ไม่ทราบว่าเป็นของเก่าหรือท่านคิดขึ้นเอง เช่น

๑. เด็กไม่มีแม่, มีแก่ (คนแก่) ไม่มีเมีย, พระเณรไม่มีศิษย์, กริชไม่มีหัว, บ้านไม่มีรั้ว, หัวไม่มีผม, หูยิงไม่มีนม, ขนมหไม่มีไส้ “ไม่จัดว่าสมบูรณ์ ลำบากนักหนาแหละ”

๒. ตบกระเป๋าคังกราวๆ (มีเงิน) สาวๆ ก็ชอบใจ, ไม่มีเงินสักบาทแม้แต่ลูกทาสก็ไม่ไผ่ (ไม่สนใจ), มีอัฐมีพัส (โสรพัส) จะม้วนง้อค้อยู่ทำไม

๓. ยน (ตะบันหมาก) เขี่ย, เมียไม่ขอ, ไม่ถ่อลอยน้ำ, ตำราห้ามไม่ให้ใช้ (อย่าเอาเลย)

๔. หนามแทงเล็บ, ตัวเห็บเข้าหู, เมียมีชู้, เป็นผีหัวเช่า, เจ็บนักหนาแหละ,

๕. กลัวตาย, อายอด, คนทำยศจะอดยศ (ม้วนง้อค้อยู่จะอดกิน)

ตั้งนับต้น คำสอนง่ายๆ ขบขันเหล่านี้ เด็กวัดพระมหาธาตุ วัดพระนคร และวัดใกล้เคียง มักจำได้ดี จนแพร่หลายไปทั่วเมือง

ท่านมีความสามารถเป็นพิเศษ ในการอธิบายอบรมให้เด็กชั้นประถมเข้าใจเรื่อง พวกเรานักเรียนถูกทางโรงเรียนเกณฑ์ให้ฟังเทศน์ทุกวันเสาร์ พระวัดพระมหาธาตุ ได้ผลัดเปลี่ยนกันไปเทศน์ให้ฟัง ท่านก็มีหน้าที่ไปเทศน์เหมือนกัน วันไหนท่านไปเทศน์ นักเรียนจะชอบและมีความครึกครื้นเป็นพิเศษ เพราะฟังท่านพูดง่ายๆ ใช้ภาษาธรรมดาๆ ให้ความสนุกขบขันในเนื้อเรื่อง และมักจะมีนิทานแทรกประกอบเรื่องที่พูด เช่นเรื่องหัวล้านนอกครู และเรื่องเถรตรง เป็นต้น ครั้นจะนำมาเล่าในที่นี้ก็เกินความจำเป็นไป ทั้งๆ ที่อยากจะเล่าไว้เพื่อไม่ให้สูญหายไป จึงจดไว้ก่อน

ท่านแสดงธรรมเป็นที่นิยมของชนทุกชั้น เพราะฟังแล้วชวนให้เพลิดเพลิน ไม่ง่วงนอน เคยเรียนถามท่านว่า ได้ยินว่าไต่ทำเทศน์แข่งกับมโนห์รา หนังสือ และมโนห์รา หนังสือต้องยอมแพ้ เป็นความจริงหรืออย่างไร ท่านเล่าเป็นเชิงถ่อมตนว่า มิใช่เทศน์แข่งกับมโนห์รา หรือหนังสือ แต่มโนห์ราและหนังสือเขาแสดงอยู่ก่อนแล้ว ท่านชั้นธรรมมาสน์ทีหลัง ท่านเทศน์เรื่อง “อุปาทาน ความยึดถือ” แล้วเล่านิทานประกอบยกเรื่องลูกสาวชานาคนหนึ่ง ไปทำนาและเกิดปวดบั้นสะวาระขึ้นมา ก็แอบไปขายป่าใกล้ๆ นานนั้นไม่ทันได้พิจารณาให้รอบคอบ ไปนั่งถ่ายบั้นสะวาระคร่อมรูแย้โดยไม่รู้ บังเอิญขณะนั้นแย้ไปหากินไกลจากป่ากรูที่อยู่อาศัย และมันตกใจอะไรอย่างหนึ่ง จึงวิ่งผลุบเข้ารูที่อยู่ของมัน ลูกสาวชานาคนนั้นเห็นว่าแย้วิ่งเข้าไประหว่างขาของตน จึงตกใจล้มหงายหลังกลบรูแย้เสีย มองไม่เห็นตัวแย้ ด้วยความอุปาทานยึดมั่นถือมั่น คิดว่าตัวแย้ นั้นเข้าไปอยู่ในท้องของตนแล้ว กลับ

มาบ้านเป็นไข้ไม่รู้จักหาย หาสาเหตุไม่พบ บิดามารดาหาหมอรักษาพยาบาลหลายหมอแล้ว
ก็ไม่หาย เพราะนางไม่บอกความจริงด้วยความอับอาย วันหนึ่งแม่ของนางได้ปลอมตามและ
คาดคั้นเอาความจริง จึงบอกว่าแยะเข้าไปอยู่ในห้อง ทำให้มีความเจ็บปวดยิ่งนัก ในสมัย
นั้นไม่มีแพทย์ปริญา มีอยู่แต่หมอเคลย์ศักดิ์ ไม่มีหมอกคนไหนสามารถรักษาเยียวยา และ
จะนำเอาแยะตัวนั้นออกจากห้องหญิงสาวคนนั้นได้ บังเอิญมีชายหนุ่มเจ้าปัญญา และเป็นหมอ
เวทมนต์คาถาคนหนึ่ง รับอาสาจะใช้เวทมนต์คาถาช่วยให้แยะออกให้ได้ แต่จะต้องขอเข้าไป
รักษาพยาบาลในห้องของคนไข้ พ่อแม่ก็ยอมตาม หมอคนนั้นพอได้เวลาก็จับแยะใส่กระบอก
ไม้ไผ่พอให้แยะหายใจได้ แอบซ่อนมาไม่ให้ใครเห็น พอเข้าไปในห้องคนป่วย ก็ตั้งพิธีทำ
ท่าเสกด้วยมนต์คาถา ร่ายเวทอยู่พอสมควร ทั้งที่คลุมโปงอยู่อย่างนั้น แล้วยกมุกมุกเข้าไปหา
คนป่วย ส่วนพ่อแม่คนป่วยก็คอยเฝ้าดูอยู่ใกล้ๆ หมอกก็ทำท่าร่ายเวทอยู่อีกพักหนึ่ง เป่ามนต์
ไปที่ตัวคนป่วยตั้งแต่หัวจนตลอดเท้า แล้วมานั่งอยู่ข้างๆ แอบเปิดกระบอกไม้ไผ่ที่ใส่แยะซ่อน
ไว้ ปล่อยให้แยะออกมาแล้ว ชี้ให้คนป่วยและพ่อแม่ของเขาดู และให้จับแยะตัวนั้นไว้เป็นหลัก
ฐาน ส่วนกระบอกไม้ไผ่ก็ใช้ผ้าห่อซ่อนไว้ให้มีจิต โดยที่ไม่มีใครสังเกตเห็น คนป่วยเมื่อ
เห็นแยะออกมาแล้วและเขาจับไว้ได้เช่นนั้น ก็หมกอุปาทานความยึดถือว่า “แยะเข้าไปอยู่ใน
ห้อง” ความเจ็บป่วยก็หายดังปลิดทิ้งตั้งแต่วันนั้นมา เรื่องก็จบเพราะความไม่ยึดมั่น ท่าน
เปรียบเทียบยกธรรมาธิฐานและปุจฉาธิฐานด้วยนิทานพื้นบ้าน และมองระดับบริษัทผู้ฟัง
ว่าควรจะใช้การสอนการเทศน์อย่างไร ท่านบอกว่าพอเริ่มเล่านิทานประกอบคนฟังก็ฮาชอบใจ
และก็ยังเพิ่มเสียงฮาหัวเราะดังขึ้น เมื่อถึงตอนกลางๆ และที่สุดของเรื่อง พวกมาดุมโนห์รา
และหนังตะลุง ก็อยากมาดูว่าเขาฮาหัวเราะอะไรกัน ก็พากันแห่มาฟังเทศน์จนทำให้โรง
มโนราห์และหนังตะลุงมีคนอยู่เพียงไม่กี่คน เขาก็เล้าลือกกันว่าท่านเทศน์ชนะมโนห์ราและหนัง
ตะลุง ต่อมาเมื่อท่านอายุมากเข้าก็เลิกเทศน์โลดโผนอย่างนั้น

ท่านเคยบอกเคล็ดลับหลักของนักเทศน์ให้ศิษย์อยู่เสมอๆ ว่า ไม่ว่าจะป็นหัวข้อ
ธรรมที่ลึกซึ้งอย่างไร ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องที่ชาวบ้านพบเห็นรู้อยู่ทุกวันนี้เอง นำเอาสิ่ง
เหล่านั้นมาพูดน้อมเข้าหาหลักธรรม เขาก็จะเข้าใจเรื่อง การเทศน์ก็ต้องระดับของผู้ฟังว่า
ควรจะเทศน์ในระดับไหนจึงจะเหมาะ นักเทศน์หรือพระธรรมกถึกที่จะมีชื่อเสียง หรือเป็นนัก
เทศน์ที่ติดได้ ต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ ๗ อย่าง ดังต่อไปนี้คือ

(๑) รูปงาม (๒) เสียงดี (๓) ปากไว (๔) ใจกล้า (๕) หน้าดำ
(๖) อ่านหนังสือออก (๗) บอกศักราชได้ ที่แรก ๆ พวกเราผู้เป็นศิษย์คิดว่าท่านพูดเล่น
จะเป็นจริงตามที่ท่านว่าหรือไม่ก็โปรดพิจารณาดูเถิด และองค์คุณที่สำคัญของท่านอีกอย่างหนึ่ง
คือ ความจำ ท่านมีความจำดีมาก หัวข้อธรรมวินัย พุทธประวัติ สาวกประวัติ ชาดก
รวมทั้งบทกลอน กาพย์ โคลง ต่าง ๆ ซึ่งท่านได้ศึกษามาเมื่อหนุ่ม ๆ ท่านจะนำมาว่าให้พวก
เราฟังเสมอ พระเณรหรือศิษย์วัด แม้จะออกจากวัดไปหลาย ๆ ปี ท่านไปพบเข้าที่ไหน
ท่านจำได้ทันที แม้เด็กเล็ก ๆ ลูกหลานชาวบ้านที่เคยไปมาหาสู่ จากกันไปจนโตแก่เฒ่าไป
แล้ว มาหาท่าน ๆ จำได้เสมอ แม้จะนึกชื่อตัวไม่ออก เพราะไม่เคยเห็นหรือรู้จักกันมาก่อน
แต่ท่านก็สามารถนึกชื่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย จะบอกได้ทันทีว่าเป็นลูกหลานของคนไหน
คนไหนท่านคงจะดู รูปร่าง ลักษณะ ท่าทาง หรือทรวดทรง ละม้ายคล้ายกับผู้อื่น ผู้ใด
ท่านเคยตั้งชื่อให้เมื่อเล็ก ๆ โตขึ้นมาหาท่าน ๆ จะบอกชื่อนั้นได้ทันทีโดยไม่ต้องบอกว่าชื่ออะไร
เป็นลูกของใคร ส่วนเรื่องราวต่าง ๆ หรือกัณฑ์เทศน์ที่ท่านเคยเทศน์เมื่อสมัยหนุ่ม ๆ กัณฑ์
ไหนเทศน์ที่ไหน มีเนื้อความที่เทศน์ในขณะนั้นว่าอย่างไร แม้เมื่อท่านมีอายุ ๘๐ ปีล่วงมา
แล้ว ท่านก็ยังว่าให้ฟังได้ ภาษิตในโลกนิตินิทหนึ่ง ท่านมักจะนำมาพูดเสมอคือ

ธนนาคี มโนตาปี

อมเร ทูจจรัตนินิ จ

วณฺจนณฺจ อวมานิ

ปณฺทิตโต นปฺปกาสเย

การเสียทรัพย์ ๑ ความทุกข์ร้อนในใจ ๑ ความอวมงคลในบ้าน ๑ ความถูก
หลอกหลวง ๑ ความถูกดูหมิ่น ๑ บัณฑิตไม่ควรประกาศเปิดเผย

ท่านเป็นคนไม่มีทุกข์

คือไม่พยายามเก็บเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องยุ่งยากไว้ในใจ

ไม่เจ็บใจเดือดแค้นพยายามหาข้อต่อใคร ๆ และไม่น้อยอกน้อยใจ ที่ท่านเรียกว่า “หักอยู่ใน”

ท่านเป็นเจ้าของคณะจังหวัดที่ถูกเจ้าคณะมณฑลในครั้งกระนั้น ต่อว่าทักท้วงมากที่สุด แต่ท่าน

ไม่เคยเศร้าสร้อยน้อยใจ กลับคุยกับใครต่อใครสนุกไปเสียอีก ท่านมักจะพูดเป็นเชิงสอนศิษย์

ไปในตัวว่า “ผู้ใหญ่กว่า คือผู้ใหญ่ให้พร” ท่านจะเพิ่มความระมัดระวัง จงรักภักดีต่อเจ้า

คณะมณฑลของท่านยิ่งขึ้น ที่ท่านถูกต่อว่าก็โดยมากเป็นเรื่องเอกสาร ท่านไม่ค่อยจะเก็บอะไร

ไว้เป็นหลักฐาน ทั้งที่เป็นเรื่องของคณะและส่วนตัวของท่าน เพราะให้ความไว้วางใจแก่ผู้

เป็นเลขานุการหรือผู้ช่วยของท่าน แม้กระทั่งบัญชีสหวิหการิกที่ท่านเคยบวชมาเท่าไร ก็ไม่

ค่อยจะรู้จำนวน แต่ท่านอาศัยความจำของท่านเป็นเครื่องบันทึกไว้เป็นหลักฐาน อีกเรื่องหนึ่งซึ่งท่านมีคุณธรรมสม่ำเสมอคือ “ความเมตตา” และมักจะมองคนในแง่ดี บางที่ท่านมักจะช่วยเหลือคนผิด ผู้ที่ท่านช่วยเหลือโดยมากมักจะอยู่รอด จึงเป็นข้อหนึ่งที่ทำให้ผู้บังคับบัญชาตำหนิเอาบ่อย ๆ ท่านก็ให้เหตุผลว่า “เมื่อใครต่อใครรุมกันตี แล้วแกจะไม่ตายอยู่ได้หรือ เขาบ่ายหน้ามาฟิง ก็ควรจะให้ได้เกาะเป็นที่ฟิงบ้างไม่ได้หรือ”

ท่านอยู่ที่ไหนเป็นศรีสง่าของชุมชน เพราะท่านมีบุคลิกดี มีเสียงดี เสียงดังกังวาน สำนวนไพเราะ ผู้เข้าใกล้จะมีความอบอุ่นใจ และได้รับประโยชน์จากการสนทนาของท่าน ไม่เคยกล่าวคำหยาบด้วยอารมณ์ร้ายกับใครเลย ตลอดเวลาที่พบเห็นท่านมา และท่านมีปฏิภาณไหวพริบในการสนทนา ใคร ๆ ที่ได้เข้าหาท่านก็มักจะติดและชอบในคำพูดของท่าน ท่านมักจะให้การเคารพนับถือไม่เสื่อมคลาย

ในด้านการปกครองหมู่คณะ ท่านมิได้ปกครองลูกคณะอย่างแบบทอดทิ้ง หรืออย่างเหาะเหยะอ่อนแอ แต่ท่านคอยดูแลเอาใจใส่ต่อความเจริญ และความเสื่อมของพระณเรและวัดต่าง ๆ อะไรควรส่งเสริม อะไรควรรงค ท่านก็พยายามให้การแนะนำ มีอะไรเกิดขึ้นก็จัดทำสำเร็จทุกคราว มีใครขัดขวางเป็นอุปสรรคก็ไม่สามารถขัดขวางทำให้ท่านหยุดเลิกล้มได้เลย พระในปกครองรูปใดต้องอธิกรณ์ทำผิดวินัย ต้องอาบัติสำคัญชั้นวิบัติ ท่านก็จะจัดการอย่างเด็ดขาดตรงไปตรงมาตามหลักพระธรรมวินัยเสมอ

ท่านเจ้าคุณ ฯ เขาเลื่องลือกันในเรื่อง ความมกน้อยสันโดษ ไม่สนใจในเรื่องลาภผล อาหารการฉันก็จู้ไม่พิถีพิถัน มีอย่างไรก็ฉันอย่างนั้น ไม่มีก็ไม่บ่น และไม่รบกวนใครให้เดือดร้อน ข้าวของทั้งประเภทอาหาร ประเภทบริวารเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัย ๔ แม้แต่นิตยภัตทั้งที่ทางการถวาย และมีผู้ถวายเป็นประจำ หรือถวายพิเศษในการทำบุญต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่บ่อย ๆ ท่านมิได้สนใจหวงแหน ใครจะเอาไปไหน ใครรับและใช้จ่ายอย่างไร ท่านไม่ใคร่จะรับรู้ เคยมีผู้บ่นว่าท่านทำให้ไทยธรรมของทายกตกไป แต่ท่านก็มิได้สนใจ ทั้งที่ท่านถือปฏิบัติเป็นผู้มกน้อยสันโดษ ไม่สะสม หวงแหน บางคราวผู้ปฏิบัติท่านก็เกิดความเดือดร้อนเหมือนกัน เพราะท่านไม่ใคร่มีของอะไรใช้ ของที่ได้มาทั้งที่มีคุณค่าเป็นชั้นเป็นอัน และของเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่มีค่า ท่านก็ให้เขาไปเสียหมด โดยมากมักจะให้ผู้ไปถึงก่อน ที่เป็น

พระสงฆ์สามเณรก็มี ที่เป็นภฤหสถกัม สุกแต่ใครจะเป็นผู้มีโชคดีในขณะนั้น เมื่อได้ยินใครพูดขึ้นว่า ท่านไม่มีสมบัติอะไร ในห้องที่อยู่ก็ไม่เห็นมีของอะไร นอกจากผ้าครอง ท่านก็ยื่นบอกออกมาทันทีว่า ใครว่าฉันยากจน โน่นคุดยอดพระบรมธาตุซี หุ้มทองคำตั้งแปดร้อยชั่ง สีแดงย้งๆ เห็นกันทั้งเมือง ท่านว่าจนนอกไม่เป็นไร แต่อย่างจนใน คืออย่างจนใจ

ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์มากกว่า ๕๐ ปี ในสมัยนั้นคณะธรรมยุตจังหวัดนครฯ มีอุปัชฌาย์อยู่ ๒-๓ รูป ท่านเป็นอุปัชฌาย์ที่หนุ่มกว่ารูปอื่น จึงไปนั่งเป็นอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทบิณฑบาตมาก ๆ ทิวทางจังหวัดที่มีวัดอยู่ในสังกัด จึงนับว่าท่านมีศิษย์เต็มบ้านเต็มเมือง ที่ลาสิกขาไปแล้วก็มาก ที่ยังบวชอยู่เป็นกำลังของหมู่คณะพระศาสนาทั้งหลายรูป ท่านจะส่งเสริมพยายามชวนพระเณรไปฝากให้เรียนปริยัติธรรม ในวัดต่างๆ ในกรุงเทพมหานครเกือบทุกปี และบิณฑบาตหลาย ๆ รูป มีหลายรูปที่อยู่ได้ในสมณเพศเป็นเถระผู้ใหญ่ มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ เป็นพระครูสัญญาบัตร ที่ลาสิกขาไปครองเรือนก็ตั้งตนได้เป็นหลักฐานก็จำนวนไม่น้อย ส่วนเด็ก ๆ ท่านก็ได้นำไปฝากให้ศึกษาเล่าเรียนต่อ สำเร็จการศึกษาชั้นสูง ๆ ออกไปรับราชการเป็น ทหาร ตำรวจ และข้าราชการพลเรือน มีตำแหน่งหน้าที่ในระดับสูงก็หลายคน ส่วนที่ทำงานอื่น ๆ ตั้งตนได้เป็นหลักฐานสามารถเลี้ยงตัวและครอบครัวได้ก็มีมาก

เพราะเหตุที่ท่านมีเมตตาเป็นพื้นฐาน ท่านไปที่ไหนมักจะมีเด็ก ๆ ลูกชาวบ้านติดตามครวลาหลาย ๆ คน ท่านจะมอบให้ช่วยถือร่ม ถือย่าม และถือของแจกเด็ก ๆ โดยมากมักจะเป็นขนม ผลไม้ เวลาท่านฉันท่านจะแบ่งอาหารคาวหวานแจกเด็ก ๆ แล้วบอกเด็กว่า “กินข้าวเสกแล้วจะฉลาด” ท่านเอาใจใส่กับเด็ก ๆ ลูกชาวบ้าน ท่านเคยพูดสอนสมภารเจ้าวัดหรือศิษยานุศิษย์ว่า พวกคุณควรจะเลี้ยงเอาใจใส่ อบรมสั่งสอนลูกชาวบ้าน และท่านพูดเป็นเชิงสนุก ๆ แซวไวซึ่งคิดว่า “จับลูกให้ถูกแม่พ่อ” เมื่อเรามีเมตตา รักลูกสงเคราะห์ลูกเขา เด็กมาหาเราก่อน นาน ๆ เข้าลูกเขาก็จะจง แม่ พ่อ ปู่ ย่า ตา ยาย เข้าวัดมาหาเราเอง นับว่านโยบายของท่านซึ่งเป็นการชักชวนคนเข้าวัดได้ดีอย่างหนึ่ง ท่านได้ให้การเมตตาสงเคราะห์เด็ก ๆ มาในท่านเองนี้เป็นเวลานานแล้ว ท่านไม่ชอบเด็กที่มีอาการเงื่อง ๆ ซึม ๆ ซื่อ ๆ ทึ่ม ๆ แต่ชอบเด็กที่มีลักษณะเฉลียวฉลาด ปราดเปรื่อง คล่องแคล่ว ท่านว่าเด็กพายช้อมันพายเอาโง่ติดหลังมาหนึ่งพายด้วย

ด้วยคุณสมบัติหลาย ๆ ข้อที่เล่ามาเพียงเล็กน้อยนี้ ท่านจึงมีคุณลักษณะเป็น “ผู้นำ
เต็มตัว” เป็นที่เคารพนับถือรักใคร่ของบรรพชิตภิกษุทั้งหลาย ไป แม้นในต่างศาสนาก็
นิยมนับถือท่าน ๆ ได้เคยหาทุนช่วยสร้างมัสยิด (สุเหร่า) ที่ปากพูน ซึ่งเป็นบ้านเกิดของ
ท่าน และเป็นนักปกครองที่เป็นหลักของคณะสงฆ์รูป ๑ เมื่อเกิดอธิกรณ์ขึ้นในหมู่คณะท่าน
จะไม่ปล่อยให้ไปถึงผู้ใหญ่ โดยท่านจะจัดการช่วยระงับตามหลักพระธรรมวินัย นอกจากเป็น
เรื่องใหญ่ ๆ จึงรายงานไปถึงผู้ใหญ่ระดับสูงขึ้นไป ด้านการสงเคราะห์ภิกษุสามเณรทั้งภายใน
วัดท่านเองและวัดอื่น ๆ ที่อยู่ในปกครอง ก็ให้ได้รับประโยชน์ตามที่จัดทำได้ การศึกษาเล่า
เรียนของภิกษุสามเณรก็ได้จัดส่งเสริม ให้เปิดสอนเรียนนักธรรมและบาลีขึ้น ตั้งแต่สมัยที่ท่าน
อยู่วัดมเหยงคณ์ และเมื่อมาอยู่วัดพระมหาธาตุฯ ก็เช่นเดียวกัน มีผู้สำเร็จการศึกษาตามความรู้
ความสามารถไปเป็นจำนวนมาก บางรูปก็ไม่ทันสำเร็จที่วัดทั้งสองนั้น เข้าไปศึกษาต่อใน
กรุงเทพฯ โดยการสนับสนุนของท่าน ก็สอบได้เป็นนักธรรมและเปรียญก็หลายรูป การก่อสร้าง
ท่านก็เอาใจใส่ ได้จัดการพัฒนาบูรณปฏิสังขรณ์ตามที่เห็นว่าจำเป็น เฉพาะในวัดพระมหาธาตุ
นั้นแต่เดิมไม่ค่อยจะมีเสนาสนะเพียงพอ และไม่ค่อยจะถาวร ปัจจุบันในเขตสังฆาวาส ก็มี
สิ่งก่อสร้างถาวรมั่นคงเพิ่มขึ้นมาก ส่วนในเขตพุทธาวาส ก่อสร้างเพิ่มเติมมาโดยตลอดเรียก
ว่าท่านมีใต้อยู่หนึ่งเฉย ช่วยเหลือสร้างและซ่อมแซมมาตลอดชีวิตของท่าน ได้รับการอุปการะ
อุปถัมภ์จากราชการ และทุนบริจาคของประชาชน เมื่อเทียบระหว่าง ๔๐ - ๕๐ ปีที่ผ่านมา
กับปัจจุบันแล้ว มีสภาพผิดกันมาก การจัดงานต่าง ๆ ภายในวัดก็มีระเบียบ และมีความ
เรียบร้อยดี ทั้งมีความสะอาดหมดจดไม่มีอะไรเป็นที่น่ารังเกียจ

ชีวิตของท่านเป็นชีวิตที่เสียสละเพื่อหมู่คณะและพระศาสนา เป็นชีวิตที่ได้บำเพ็ญ
คุณประโยชน์แก่สังคมยาวนานถึง ๙๕ ปี นับว่า “หาได้ยากผู้หนึ่งในเมืองไทย” บัดนี้ชีวิตของ
ท่านได้ล่วงลับดับไปแล้ว แต่ผลงานและเกียรติคุณของท่าน “ยังปรากฏเด่นให้อนุชนอนุสรณ์
ต่อไปได้อีกนาน” ท่านไม่มีบุตรสืบสกุล แต่มีผู้สืบบวชแห่งศาสนาต่อไปอีกเป็นจำนวนมาก
นับเป็นเชื้อสายอันเป็น “อมตะ” ที่จะบำเพ็ญहितานุทิศประโยชน์แก่พระศาสนา และ
ประเทศชาติ สามารถช่วยปลดเปลื้องภาระของสังคมให้เบาลงไปอีกตลอดกาลนาน

พวกกระผม คณะศิษยานุศิษย์ทั้งปวง ระลึกถึงพระเดชพระคุณของท่าน และมีความ
ซาบซึ้งตรึงใจตลอดชีวิตของท่าน ขออธิษฐานจิตน้อมอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลทั้งปวง ที่

ได้ร่วมกันบำเพ็ญมาด้วยบุญกิริยาต่าง ๆ ที่เป็นส่วนอดีตกดี ส่วนปัจจุบันกดี เพื่อให้สำเร็จ
ประโยชน์เป็นอิฐวิบุลบุญผล แก่ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺจากรณเถร-เปรียญ)
แม้ว่าท่านจะสิงสถิตอยู่ในคติภพสถานวิมานใด ๆ ก็ขอท่านได้รับทราบ และเสวยผลแห่งบุญ
กุศลนั้นตามประสงค์ และขอให้ท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์-อาจารย์ จงดำเนินให้ถึงอมตมหา
นิพพานในที่สุดตามเจตจำนงที่ประสงค์นั้นเทอญ ฯ

พระธรรมวราภรณ์ (อาภาโก)

วัดราชาธิวาสวิหาร
กรุงเทพมหานคร
๒๘ สิงหาคม ๒๕๒๓

ปุชารหุคคก พระเทพสารสุธี

ท่านเจ้าคุณพระศรีธรรมประสาธน์ วัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ ได้มาขอร้อง
ให้ข้าพเจ้าเขียนบทความไว้อาลัยต่อพระเดชพระคุณพระรัตนธัมม์ ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของ
ข้าพเจ้า เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ ที่เมรุวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรี-
ธรรมราช ในวันอาทิตย์ที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๒๓

ท่านเจ้าคุณอุปัชฌาย์ เป็นพระตัวอย่างซึ่งหาได้ยากในสมัยปัจจุบันนี้ เพราะ
ปฏิปทาของท่านไม่เหมือนใคร และไม่มีใครเหมือนด้วย ตั้งแต่ข้าพเจ้าบวชเป็นสามเณร (เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๗๓) เป็นต้นมา ซึ่งในเวลานั้นพระเดชพระคุณฯ ยังเป็นพระหนุ่ม และมีสุวิณณา
สุรตา สุตตฐานัง สุรูปตา พร้อมทั้งสมณปฏิบัติและสถลเลขปฏิบัติของท่านพร้อมมูล จึงเป็นที่
พอใจ รักใคร่ เลื่อมใส ศรัทธาของประชาชนเป็นอันมาก และมีชื่อเสียงทางเทศนาโวหาร
ในแหลมมลายู มีความเฉลียวฉลาด รู้จักเหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญเป็นอย่างดี จึงนับ
ได้ว่าเป็นพระกึ่งเศกตรูปหนึ่งในสมัยนั้น เป็นอุปัชฌาย์ที่ไม่ทำให้ผู้เป็นศิษย์อับอายขายหน้า
มีแต่ความภูมิใจและปลื้มใจ เพราะไปถึงไหนก็มีคนชมยกย่องบูชาถึงนั้น เมื่อพระเดชพระคุณ
ท่านเป็นอย่างนี้แล้ว ท่านทั้งหลายคงจะประเมินได้แล้วว่า ลากสักการมันจะไหลมาเทมาขนาด
ไหน เพียงแต่พระธรรมคาๆ ซึ่งไม่ค่อยมีชื่อเสียงเท่าไรนัก เรายังพบว่าห้องไม่มีที่เก็บของ
แต่ตรงกันข้ามท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์กลับไม่มีอะไร จะไปไหนชาวบ้านต้องเสียค่ารถ
ให้ บวชนาคแต่ละครั้งมีของถวายมาก ๆ แต่ของเหล่านั้นไม่ทันถึงกุฏิท่าน ก็หมดเสียแล้ว
บางครั้งจะหาของแจกเด็ก ๆ ก็ไม่มี เรื่องเด็ก ๆ ก็เหมือนกัน ท่านมีความกรุณาเอ็นดูชอบเลี้ยง
ชอบแจก แม้เวลานั้นอาหาร เด็ก ๆ ชอบไปนั่งใกล้ เพราะชอบส่งอะไรต่ออะไรให้ พระเดช
พระคุณท่านเป็นพระนักเสียสละทุกอย่าง ไม่มีการเก็บการสะสม นับตั้งแต่หนุ่มจนมรณภาพ
ข้าพเจ้าจึงพูดได้เต็มปากว่า “อุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าเป็นปุชารหุคคกของศิษยานุศิษย์
อย่างสนิทใจยิ่ง”

ท่านเจ้าคุณพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้ามีความดี มีความรู้ความสามารถ ที่พอจะ
นกรวบรวมได้ย่อ ๆ ดังนี้

๑. มีความรู้ฉลาดสามารถในเทศนาโวหารและมีปฏิภาณไหวพริบ
๒. มีกุศโลบายหรือวิเทโศบาย ในการบริหารหมู่คณะ
๓. มีสายตาไกล รู้จักเหตุ รู้จักผล เฝื่องผลงานอย่างแม่นยำ
๔. มีเมตตากรุณาต่อศิษย์ทุกคน และเป็นที่พักพิงของศิษย์ได้ในยามทุกข์
๕. มีนโยบายในการสร้างคน มากกว่าสร้างวัตถุ สร้างทั้งศิษย์ฆราวาสและบรรพชิตไว้มาก
๖. มีความมักน้อยสันโดษ จนกระทั่งไม่มีอะไรนอกจากผ้าสามผืน บางครั้งยังสละให้ผู้อื่นไปเสียอีก
๗. หนักในความกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณ
๘. สอนศิษย์ด้วยการกระทำเป็นตัวอย่าง

ข้าพเจ้าได้รวบรวมปฏิปทาโดยย่อของท่านพระอุปัชฌาย์ คือ พระเดชพระคุณพระรัตนธัชมุนี ซึ่งปฏิปทาของท่านมีมากกว่านี้มากนัก แต่เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้าสมควรที่ข้าพเจ้าจะใช้คำยกย่องว่า “ปูชารหุคคณ” ได้หรือไม่

ข้าพเจ้าขออับการมีบุญที่ท่านพระอุปัชฌาย์ได้สร้างข้าพเจ้ามา จนกระทั่งเจริญในพระพุทธศาสนา และจะขอเจริญรอยตามท่านเท่าที่สามารถจะกระทำได้ด้วยใจอันบริสุทธิ์ ขอให้เป็นพลวระบัจจยส่งผลให้พระเดชพระคุณพระรัตนธัชมุนีอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า จงพบแต่ความสวัสดิในที่ทุกสถาน ในทุกกาลทุกเมื่อ ในสัมปรายภพเทอญ.

จาก สัทธวิहारิก

พระเทพสารสุธี
เจ้าคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี

วัดธรรมบูชา
อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓

รำลึกพระคุณ
พระเทพรัตนดิลก (อาคม)

ทุเร สนโต ปาเสนต์ หิมวนโต ว ปพฺพโต
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รัตตี จิตฺตา ยถา สราตี.

สัทบุรุษ (คนดีแท้) ปราภฏ (เกียรติคุณ) ไปไกลเหมือนขุนเขาหิมพานต์
อสัทบุรุษ (คนชั่วช้า) ในที่ใกล้ (แค่นี้) ก็ไม่ปรากฏความดี เหมือนลูกศร
ที่ยิงไปในกลางคืน

(พระพุทธภาษิต ฐ. ชุ. ปกิณณกวรรค ภาค ๗)

ในการรำลึกพระคุณของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี ของข้าพเจ้า
นี้ ต้องขอออกตัวไว้ก่อนว่า จะเป็นเรื่องเฉพาะระหว่างศิษย์กับพระอุปัชฌาย์มากสักหน่อย
ต้องขออภัยท่านผู้อ่านไว้ก่อน (ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์สามเณรของข้าพเจ้า) เพราะส่วนที่เกี่ยว
กับคุณความดีใหญ่ ๆ ของท่าน คงปรากฏในประวัติและข้อเขียนของท่านต่าง ๆ มากแล้ว กล่าว
ได้ว่าข้อเขียนนี้เป็นส่วนนอกเวที (ประกาศพระคุณที่ท่านได้กระทำแล้ว) ของข้าพเจ้า เมื่อมา
ระลึกถึงพระคุณของท่าน ตามโคลงพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมา-
นุชิตชิโนรส ในลิลิตตะเลงพ่าย ตอนพระมหาอุปราชา (ของพม่า) เดินทัพ ทรงรำลึกถึง
พระคุณของสมเด็จพระราชบิดา และสมเด็จพระราชชนนี บทหนึ่งว่า

“พระคุณดวงเพียบพัน ภูวคต
เต็มตลอดแหล่งบน บ่อนใต้
พระเกิดพระก่อชนม์ ชุบชีพ มานา
เกรงบ่ทันลูกได้ กลับเต้าตอบสนอง”

โคลงพระนิพนธ์บทที่ทำให้ระลึกถึงพระเดชพระคุณท่านมากที่สุด คือบาทที่ ๓
ที่ว่า “พระเกิดพระก่อชนม์ ชุบชีพ มานา”

ทำไมจึงทำให้ระลึกถึงพระเดชพระคุณท่านมาก เพราะความของโคลงบาทที่ ๓ นี้ ?
ตอบว่าข้าพเจ้าเป็นข้าพเจ้าอยู่เดิยวัน เพราะพระเดชพระคุณท่านเป็นผู้ชุบชีพข้าพเจ้าโดยแท้
ต้องขอเล่าความหลังสักนิด เพื่อความแจ่มชัดว่า ท่านเป็นผู้ชุบชีพข้าพเจ้าอย่างไร
ขอเล่าว่าบนน เป็นต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๒ (นับถึงบัดนี้ก็เป็นเวลาถึง
๔๒ ปี) พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมวราลังการ (เวลานั้นดำรงสมณศักดิ์ที่พระอโณ
คุณมุนี เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม กรุงเทพฯ) ได้ขอสามเณร ๕ รูป ไปยังพระเดชพระคุณ ท่าน
จึงลงไปวัดท่าม่วง ตำบลปากพน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช (ที่ใส่ตำบล อำเภอ จังหวัด ไว้
เพื่อท่านผู้อ่านที่มิใช่ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชจะได้ทราบว่า วัดท่าม่วงไหน) เรียกคุณยาย
ของข้าพเจ้า ซึ่งท่านเรียกว่า “น้ำแบน” มาพบ ถามว่า “น้ำแบน มีหลานที่เรียนหนังสือ
เก่งๆ บ้างไหม?”

“มี ท่าน อ้ายเซ่ง* สอบไล่ได้ที่ ๑ ทุกปี”

“ให้ฉัน ฉันจะให้บวชเป็นสามเณร ส่งไปอยู่ และเรียนบาลีกับเจ้าคุณอโน ๖
วัดบุปผาราม กรุงเทพฯ”

แล้วพระเดชพระคุณก็นำข้าพเจ้ามาให้ท่องขอบรรพชาอยู่ที่วัดพระมหาธาตุ ถึง
วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๒ ท่านก็บรรพชาให้เป็นสามเณร ณ อุโบสถวัดเพชรจริก ท่านว่า
วัดเพชรจริกเป็นต้นวงศ์ของธรรมยุตเมืองนคร ๖

ถึงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๘๒ ท่านก็ส่งข้าพเจ้ามากรุงเทพฯ ลงเรือโดยสารที่
ปากพนัง คุณยายจัดหาสตางค์ให้ ๑๘ บาท (สตางค์ ๑๘ บาท เสียค่าโดยสารเรือจากปากพนัง
ถึงกรุงเทพฯ ๓ บาท อยู่วัดบุปผาราม ๑ ปี สตางค์ที่เหลือ ๑๕ บาท ยังใช้ไม่หมด) ถึงกรุงเทพฯ
วันที่ ๒๔ มิ.ย. ๒๔๘๒ เป็นเวลากลางคืน สมัยนั้นถึงวันที่ ๒๔ มิ.ย. เป็นวันชาติ สองฝั่ง
แม่น้ำเจ้าพระยาประดับประดาโคมไฟ ชักธงชาติคองดงามเป็นที่ตื่นตาตื่นใจมาก คืนวันที่ ๒๔
มิ.ย. พักที่วัดราชาธิวาส เช้าวันที่ ๒๕ มิ.ย. ๒๔๘๒ พระเดชพระคุณนำไปกราบพระเดช
พระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมวโรดม (อุตุตมเถร) เจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส บุคลิกลักษณะอัน
สง่างาม สรรวมของพระแท้ ชวนให้เคารพเลื่อมใสบูชา ของท่านเจ้าคุณธรรมวโรดม ยัง
เป็นมโนภาพที่แจ่มชัดในห้วงนี้กระทั่งถึงบัดนี้ ท่านเจ้าคุณธรรมวโรดม ได้แจกหนังสือพุทธ

* ชื่อเดิม เซ่ง เปลี่ยนเป็นอากมเมื่อไปอยู่กรุงเทพฯ

ศาสนสุภษิต เล่ม ๑ เวลาบ่ายของวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๔๘๒ พระเดชพระคุณ (หมายถึง ท่านเจ้าคุณรัตนธัมม์) นำไปฝากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมวรालังการ ข้าพเจ้า ก็อยู่ในปกครองดูแลของท่านเจ้าคุณหลวงปู่ ตั้งแต่บัดนั้นมาถึงบัดนี้เป็นเวลาต่อเนื่องถึง ๔๒ ปี

ความเป็นมาดังกล่าวมานี้แหละ โคลงพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส บาทที่ว่า “พระเกิดพระก่อชนม์ ชุบชีพ มานา” จึงกินใจข้าพเจ้านัก และจะสมกับที่ท่านได้ชุบชีวิตของข้าพเจ้าซึ่งขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๘๒) จบประถมปีที่ ๔ แล้ว แต่ฐานะทางเศรษฐกิจของคุณโยมแม่ ไม่อำนวยให้ศึกษาต่อมัธยมได้ (ข้าพเจ้ากำพร้าเตี้ยตั้งแต่พอคว่าได้)

ถ้าจะเปรียบชีวิตข้าพเจ้าเหมือนต้นไม้ต้นหนึ่ง พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ก็เป็นผู้ปลูกในพื้นที่สวน คือวัดบุปผาราม พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมวรอลังการ เป็นผู้รักษารูปร่างเลี้ยงดู บำรุงกันภัยอันตรายต่าง ๆ กระทั่งเป็นต้นไม้ที่เติบโตพอสมควร แผ่กิ่งก้านร่มเงาผลิดอกออกผลอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ท่านจึงเป็นบุพการีผู้ปลูกชุบชีวิตข้าพเจ้า พระคุณของท่านจึงยิ่งใหญ่ตราตรึงอยู่ในใจ ประดุจขุนเขาหิมพานต์อันตั้งอยู่ชั่วนิรันดร์ แม้ท่านจะจากไปไกลแสนไกลชั่วนิรันดร์ แต่เกียรติคุณของท่านในฐานะเป็นสัตบุรุษแท้ ก็ยังหอมฟุ้งจรปรากฎอยู่ สมด้วยพระพุทธรูปที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ทุเร สนฺโต ปกาเสนฺติ หิมวนฺโต ว ปพฺพโต
อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ รตฺตี จิตฺตา ยถา สรา

สัตบุรุษ (คนดีแท้) ปรากฎ (เกียรติคุณ) ไปไกล เหมือนขุนเขาหิมพานต์ (เห็นได้ไกล)

อสัตบุรุษ (คนชั่วช้า) ในที่ใกล้ (แค่คืบ) ก็ไม่ปรากฎความดี เหมือนลูกศรที่ยิงไปในกลางคืน

ขอน้อมอุทิศขอเขียนอันน้อยนิดนี้ ต่างดอกบัวเบญจพรรณ ลอยบูชาในกระแสน้ำธารแห่งพระคุณอันไพศาลของพระเดชพระคุณ ให้ปรากฎเป็นอมตบูชาตลอดกาลกาลปาวสาน.

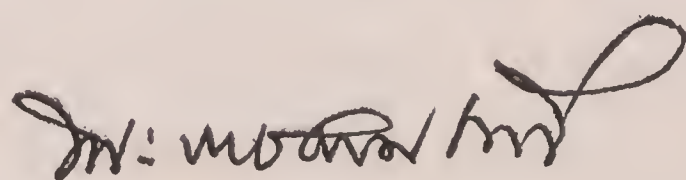
พระเทพรัตนดิลก (อาคม)

วัดบุปผาราม กรุงเทพมหานคร
๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๓

คำไว้อาลัย พระราชธรรมเวที (เรื่อง)

พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี อดีตเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุฯ
อดีตเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช และรองเจ้าคณะภาค ท่านเป็นพระมหาเถระที่เคารพ
ยิ่งของคณะสงฆ์ ประจวบกับบิดรของชาวพุทธนครศรีธรรมราชทั่วหน้ากัน ท่านประกอบ
พร้อมไปด้วยสมณคุณอันเป็นส่วนอันสมบัติ บำเพ็ญคุณงามความดีในหน้าที่เต็มบริบูรณ์ไม่
บกพร่อง อันเป็นส่วนปรหิตสมบัติ เป็นที่เคารพนับถือยกย่องของพุทธบริษัททั้งภุคฆ์และ
บรรพชิตทั่วภาคใต้ มีชื่อหนึ่งในหลาย ๆ ชื่อที่พอจะชี้ให้เห็นความจริงอันดีคือ สติการ
แสดงพระธรรมเทศนาของท่าน มีอุปมาอุปไมยแทรกใส่สารก ยกขึ้นแสดงให้เห็นแจ่มแจ้ง
ชัดเจนเข้าใจง่าย ได้เนื้อความตรงตามคัมภีร์ที่ตงเป็นหลักเกณฑ์ ในสมัยเมื่อท่านเป็นเจ้า
คณะจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับอาราธนาไปเทศนาโปรดประชาชนทั่วทั้งภาคใต้ไม่ว่าง
เว้น ในกระบวนการเทศนานี้ว่าของท่านเป็นเลิศทีเดียว ประกอบกับสัมผัสเสียงไพเราะน่าฟัง
มาก ข้าพเจ้าเคยได้ฟังท่านเทศนาตงแต่ครั้งยังเป็นสามเณร อยู่วัดหน้าพระบรมธาตุ และ
ต่อ ๆ มา จนท่านชราภาพมากจึงหยุดการเทศนา นอกจากนั้นด้านการสาธารณูปการ บริหาร
ภารกิจวัดพระมหาธาตุ บูรณะซ่อมแซมพระบรมธาตุ พระระเบียง วิหารพระโพธิ์ลังกา
พระวิหารหลวง ฯลฯ ที่ชำรุดทรุดโทรมให้กลับฟื้นคืนดีดังเดิม ก็นับว่าเป็นเลิศเช่นเดียว
กัน ความชอบเป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของเราท่านทั่วหน้ากันแล้ว โดยปรกติพระเดช
พระคุณท่านเจ้าคุณรัตนธัชมุนี เป็นพระมหาเถระที่ทรงคุณพรหมวิหารธรรมมากเป็นพิเศษ
เท่าที่สังเกตเมื่อเข้าใกล้กราบไหว้นมัสการ รู้สึกเบิกบานชื่นใจโดยเฉพาะกับข้าพเจ้า ได้สนิท
สนมกับท่านเป็นอันดีตลอดมา ท่านเคยไปสนทนากันที่วัดเสาชิงช้าหลายครั้ง เรื่องบูรณะซ่อม
แซมสิ่งก่อสร้างที่ชำรุดทรุดโทรมในบริเวณพระบรมธาตุ ท่านก็ได้ดำเนินการตามที่ได้ปรึกษ
ากันตลอดมา ข้าพเจ้าในฐานะเป็นชั้นหลานเหลนศิษย์ของท่าน จึงมีความเคารพนับถือท่านมาก
เพราะท่านเป็นเหมือนผู้แนะนำทางดำเนินการปกครอง ด้วยการสร้างแบบตัวอย่างให้เห็น ให้
รู้ ให้ทราบเสมอมา

บัดนี้ ท่านแก่ชราและมรณภาพเสียแล้ว เราท่านทั้งหลายก็ได้แต่เศร้าโศก
เสียใจ อาลัย อารมณ์ ถึงคุณงามความดีของท่านที่ได้สร้างสมอบรมบารมี เป็นहितานุหิต
ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ เป็นเหตุให้เกิดธรรมสังเวชตามสามัญลักษณะแก่เราท่านทั่วไป ขอ
ให้ดวงวิญญาณอันสดใส สะอาด สว่าง สงบ ของท่านไปสู่สถานที่ยุติธรรมสุขทุกเมื่อ.

(พระราชธรรมเวที)

เจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดเสาธงทอง
อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช
๒๕ สิงหาคม ๒๕๖๓

ระลึกพระคุณ

จากพระราชวินัยเวที (ระดับ ป.)

พระเดชพระคุณพระรัตนธัมม์ (คุณจากภรรณเถร แบน) ย้ายจากวัดมเหยงคณ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มาเป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เพราะเจ้าอาวาสว่างลง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ และรับตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดด้วย การปกครองวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส ที่ประดิษฐานปูชนียสถาน คือพระบรมธาตุเจดีย์ และพิพิธภัณฑสถานที่มีมหรรมณัทลาค่า พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่และคณงานไม่น้อยกว่า ๑๐ คน (อุบาสิกายู่ในเขตต่อจากนี้ไป) เขตหนึ่ง และเขตสังฆาวาส ปกครองภิกษุสามเณรและศิษย์วัดอีกเขตหนึ่ง นับได้ว่ารับภาระที่หนักมิใช่น้อยเลย แต่พระเดชพระคุณท่านยังสามารถปกครองและบริหารได้ดีตลอดอายุขัย เป็นเวลา ๕๒ ปีถ้วน หรืออย่างที่ท่านบอกศิษย์ๆ ที่มาเยี่ยมเสมอว่า “ฉันอยู่วัดนี้ได้ ๒๕ ชั่วโมงแล้ว” ตลอดเวลาดังกล่าวนี้ พระเดชพระคุณพระรัตนธัมม์มีภารกิจที่ได้กระทำเป็นอย่างมาก ซึ่งพอจะสรุปเป็นด้านๆ ได้ดังนี้

ก. ด้านเสียสละ ย่อมเป็นที่ทราบกันในหมู่ศิษย์และผู้คุ้นเคยว่า ท่านเสียสละจนหมดตัว ดังจะเห็นได้จากครั้งหนึ่งพระนอกวัดมาเยี่ยม เห็นจิวรเก่าไม่เรียบร้อย ท่านให้ไปเอาจิวรที่กุฏิท่าน พระกลับมาเรียนว่าไม่มี ท่านจึงเปลื้องจิวรที่ครองอยู่ให้พระนั้นไป ร้อนถึงศิษย์ที่รู้เห็นเหตุการณ์ต้องไปหามาถวายท่านใหม่ ในการบริหารวัด พวกพระลูกศิษย์เห็นว่าท่านไม่มีใครช่วยรับภาระออกไปจากกรุงเทพ ฯ เพื่อช่วยเหลือการงานด้านบริหารและการศึกษา เมื่อวัดอันขาดเจ้าอาวาสก็มาขอยังท่าน เพื่อเป็นเจ้าอาวาสท่านก็สละให้ไป ที่ไม่ขอหากท่านรู้ เหตุการณ์ว่าวัดนี้ไม่มีเจ้าอาวาสก็ส่งไปโดยไม่เห็นแก่ความลำบากของท่านเลย

ข. ในด้านเมตตา บรรดาศิษย์ทั้งหลายก็ทราบดีว่าเมตตาท่านสูงเกินคาด ไม่ยอมเห็นใครทุกข์ผ่านหน้าท่าน กล่าวคือจะต้องแก้ทุกข์ให้ทุกคนที่ขอความเมตตา ท่านเล่าว่าท่านตั้งกฎเอาไว้ว่า ถ้าใครเห็นท่านตีเด็กให้ปรับ ๑๐ บาท ถ้าตีสัตว์ให้ปรับ ๔ บาท (สมัยเงินค่าสูง) แม้จะปรับถึงอย่างนี้ แต่ก็ห้ามมีลูกศิษย์คนใดได้มีโอกาสเห็นท่านตีเด็กและสัตว์ไม่ เพราะท่านตั้งอยู่ในเมตตาธรรมนั่นเอง

ค. ด้านสันโดษมีน้อย ท่านฉันภัตตาหาร ไม่เคยเห็นเลยว่าขอของที่ไม่มี
ฉันตามมีและไม่ยอมเพิ่ม ท่านบอกว่าใครอยากเป็นนักปราชญ์ต้องฉันให้น้อยๆ ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงเป็นยอดของนักเทศน์ในภาคใต้ในยุคนั้น และได้รับความชมเชยจากพวกนักปราชญ์ใน
ยุคนั้นอย่างกว้างขวาง

ด้วยเหตุที่ท่านเสียสละและมีจิตเมตตาอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อยู่ใต้ปกครองและ
คนทั่วไป ท่านจึงเป็นที่เคารพนับถือของบรรดาพระภิกษุสามเณร ศิษยานุศิษย์ และคน
ทั่วไปทั้งที่ปรากฏอยู่ในภาคชีวิตประวัติซึ่งรวบรวมไว้ในหนังสือแล้ว

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ถึงมรณภาพด้วยอาการอันสงบ ด้วยโรคชราเมื่อ
วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๑ เวลา ๑๐.๔๙ น. ณ โรงพยาบาลนครศรีธรรมราช รวมอายุ
ได้ ๙๕ ปี พรรษา ๗๕ ได้รับพระราชทานน้ำสรงศพและโกศพร้อมด้วยเครื่องประดับอิสริยยศ
เป็นเกียรติยศสมเป็นภิกษุมีสถิตศักดิ์สูงในภาคใต้รูปหนึ่ง

ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้ในพระบรม
ราชานุเคราะห์พระราชทานสวดพระอภิธรรม ๓ คืน เมื่อถึงปฐมสัตตมวารได้โปรดเกล้าฯ ให้
สำนักพระราชวัง เป็นผู้แทนพระองค์มาบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน ที่วัดพระมหาธาตุวรมหา
วิหาร นอกจากจังหวัดนครศรีธรรมราชโดยผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธาน (นายเสน่ห์
วิวัฒน์นารถ) กองทัพภาคที่ ๔ มีแม่ทัพภาคเป็นประธาน (พลโทปิ่น ธรรมศรี) มณฑลทหาร
บกที่ ๕ มีผู้บัญชาการมณฑลเป็นประธาน ในฝ่ายบรรพชิตนั้นเจ้าประคุณสมเด็จพระอริย-
วงศาสดญาณ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกทรงพระเมตตาเป็นประธาน เจ้าประ
คุณสมเด็จพระราชาคณะที่เกี่ยวข้อง พร้อมด้วยพระเถรานุเถระจากกรุงเทพ ฯ และจากจังหวัด
ต่างๆ ได้บำเพ็ญกุศลถวายในนามเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้
บำเพ็ญกุศลถวายเป็นคณะบ้าง เป็นส่วนบุคคลบ้าง ตามวันที่เหมาะสมและทุกวันศุกร์ ซึ่ง
เป็นวันที่ทางวัดเปิดโอกาสให้คณะและบุคคลบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย ถ้าวางลงทางวัดก็ร่วมกัน
จัดบำเพ็ญกุศลถวายเรื่อยมาจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ

งานพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณพระรัตนธัมม์ (คุณจาภรณ์เถร-แบน)
ครูสังฆนายกวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทางจังหวัดมีผู้ว่าราชการจังหวัด คณะศิษย์ที่เป็นบรรพชิต
และคฤหัสถ์ และผู้เคารพนับถือของท่านเจ้าคุณร่วมกันตั้งเป็นกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ฝ่าย

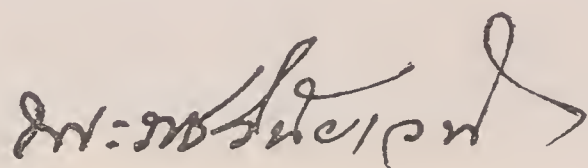
บรรพชิตมีเจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นกรรมการอุปถัมภ์และเป็นที่ปรึกษา เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัต วัดโสมนัสวิหารเป็นกรรมการอุปถัมภ์และที่ปรึกษา เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ วัดราชผาติการาม เป็นประธานดำเนินงาน ฝ่ายคฤหัสถ์มีแม่ทัพภาคที่ ๔ (พลโทจวน วรรณรัตน์) เป็นประธานกรรมการอุปถัมภ์และเป็นที่ปรึกษา พลตรีเลิศชัย สุขศรี เป็นกรรมการอุปถัมภ์และที่ปรึกษา นายธานี โรจนาลักษณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นประธานกรรมการดำเนินงาน

กรรมการเหล่านี้มีความเห็นพ้องกันว่า จะถือโอกาสร่วมกันบำเพ็ญกุศลถวายเป็นพิเศษ นอกจากที่ได้บำเพ็ญที่แล้วมาอีกวาระหนึ่ง คือจัดพิมพ์หนังสือแจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทานสักเล่มหนึ่ง จึงปรึกษากันว่าจะลงพิมพ์บทความที่ให้สาระประโยชน์ ผลการประชุมได้ตกลงกันว่าให้เอาเรื่องประวัติของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุ ๆ เรื่องพระบรมธาตุเจดีย์ และที่เกี่ยวข้องเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อเลือกเรื่องแล้ว จึงหาบุคคลดำเนินงานเรื่องนี้ กรรมการตกลงให้เลือกวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ซึ่งมี นายกลาย กระจายวงศ์ อธิการ ร่วมกับอาจารย์วิทยาลัยครู และมีเจ้าคุณพระศรีธรรมประสาธน์ วัดราชผาติการาม เป็นประธาน มีอาจารย์น้อม อุปรมย์ อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ คุณหญิงไพยม เสนีณรงค์ฤทธิ์ เป็นที่ปรึกษา เมื่อท่านเหล่านี้รับดำเนินงานไปแล้ว อาตมาโล่งใจไปอย่างมากที่สุด ทั้งมีความเชื่อมั่นในความสามารถของผู้ดำเนินการที่กล่าวมานั้น

อนึ่ง การพระราชทานเพลิงศพของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ๆ ที่ได้เห็นนามมาถึงเพียงนั้นนั้น ขอเรียนท่านผู้เกี่ยวข้องและผู้สนใจไว้ ณ โอกาสนี้ด้วยว่า ในหัวใจของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณนั้นมีศิษย์มากมาย ทั้งผู้ที่เคารพนับถือในท่านก็มาก และอยู่ห่างไกลกัน การติดต่อก็ไม่ง่ายนัก บางประการต้องปรึกษาหารือกัน การพระราชทานเพลิงศพของท่านก็มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น คณะศิษย์คิดกันว่าต้องให้ดีที่สุด ต้องให้สมเกียรติและศักดิ์ศรี ในฐานะที่พระเดชพระคุณท่านได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมและแก่พระศาสนาไว้มากมาย คือตลอดชนมายุได้ ๙๕ ปี เป็นพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ในภาคใต้ จึงเป็นเหตุให้เห็นขำมาจนถึงบัดนี้

หากกุศลกรรมใด ๆ จะพึงมีพึงได้ ด้วยการชวนช่วยตั้งแต่มรณภาพ มาจนถึงได้จัดพิมพ์หนังสือนี้ให้สำเร็จเป็นเล่มขึ้นมา ได้แจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทาน เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (คุณจาภรณ์เถร-แบน) ผู้ซึ่ง

ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นเวลา ๕๒ ปี และดำรงตำแหน่งรอง
เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต) ในนามคณะสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ใน
นามคณะศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ในนามของผู้เกี่ยวข้องและเคารพนับถือใน
พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ขอรุทิสส่วนกุศลนั้น ๆ เป็นเครื่องบูชาอันอัมสัการะแด่พระเดช
พระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (คณฺจากรณเถร-แบน) ให้ประสบแต่อิฐคุณมณูญผลเพียบ
พร้อมด้วยทิพยสมบัติที่พึงประสงค์ ดำรงอยู่ในสุคติสัมปรายภพตลอดกาลนาน และขอให้
ได้ลุถึงซึ่งที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเทอญ.

(พระราชวินัยเวที)

เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

จังหวัดนครศรีธรรมราช

๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓

บังคมคุณ
จากพระครูอนันตประสาธ (โต)

ทิวาราตรีกาลผ่าน ไปพ้นวัยสาม
พระรัตนธัชมุนีงาม
มีแต่ नामคงอยู่คู่ไผท

ชีวิตกลับสังขารวิญญาณแล้ว
เหลือดวงแก้วให้ศิษย์พิสมัย
จารึกจิตนิจันรันครเป็นขวัญใจ
ศิษย์น้อยใหญ่ยึดมั่นกตัญญู

รู้คุณท่านนานมาคราอดีต
เหมือนรอยขีดแผ่นหินชินตาห
รักเพิ่มพูนทนเทิดทงเชิดชู
เปรียบวิธค้ำฟ้าดาราาราย

ท่านปกครองป้องกันบรรดาศิษย์
ประกอบกิจเอื้อเฟื้อเหมือนเชอสาย
ได้แนะนำพร้าสอนบ่ห่อนคลาย
มีศิษย์หลายได้ดีทวิคุณ

เมตตาธรรมล้ำเลิศประเสริฐนัก
ท่านยึดหลักปักใจไม่เสื่อมสูญ
ทงอุดหนุนจนเจือเพื่อจ้การุญ
อนุกลเผื่อแผ่เนไปเลย

สองพันสี่สิบเจ็ดเสร็จกำเนิด

นามปีเกิดอนุนานท่านเฉลย

พ.ศ. นัยสิบเอ็ดเกิดชีพเลย

ผู้ค้นเคยโศกเศร้าเฝ้ารำพัน

รวมโพธิ์ทองของวัดลมพัดหัก

เหลือแต่หลักฐานเห็นเป็นมิ่งขวัญ

เก้าสิบห้าปีท่านยืนนานครั้น

คิดเป็นวันสามหมื่นครึ่งไม่ถึงตี

กราบขมาอุบ้ชฌาย์หน้าโกศศพ

ด้วยนอบนบเคารพคุณบุญราศี

ขอคุณพระรัตนธัชมุนี

ปกเกล้าเกล้ากระผมสมบุรณ์เทอญ ฯ

เกล้าฯ

พระครูอนันตประสาธ

(พระครูอนันตประสาธ)

วัดพิศาลนฤมิต

อำเภอรัตนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑๕ มกราคม ๒๕๒๓

คำไว้อาลัย

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ศรีธรรมราช เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ-
วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพระเถระที่เปี่ยมไปด้วยพรหมวิหารธรรม
สืบทอดด้วยคุณสมบัติ ควรแก่การสักการบูชา ระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ได้เทศนา
อบรมธรรม ให้แก่ประชาชน ทั้งในเขตปกครองและนอกเขตปกครอง นอกจากนี้
ยังเป็นนักพัฒนา โดยริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนฝึกทอผ้าขึ้นที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
พัฒนาวัดวาอารามต่าง ๆ ให้มีสภาพดีขึ้น ส่งเสริมอบรมศิษยานุศิษย์ ทั้งบรรพชิตและ
คฤหัสถ์ ให้ได้ศึกษาเล่าเรียนมีวิชาความรู้สูง

อนึ่ง ท่านเจ้าคุณและบิดาของกระผมเป็นศิษย์ร่วมอุปัชฌาย์อาจารย์
เดียวกัน และบิดาของกระผมเป็นผู้กราบนมัสการขอให้ท่านเจ้าคุณตั้งชื่อให้กระผม
จึงนับได้ว่า ท่านเจ้าคุณเป็นผู้มีพระคุณต่อกระผมเป็นส่วนตัวด้วย

ขออันส่งผลแห่งกุศลทักษิณานุปทาน ที่คณะศิษยานุศิษย์ ญาติมิตรฝ่าย
คฤหัสถ์และบรรพชิต ได้บำเพ็ญอุทิศถวาย พึงเป็นพลังหนุนส่งให้ท่านเจ้าคุณพระรัตน-
ธัมม์ศรีธรรมราช ได้รับส่วนบุญกุศลนี้ และประสพอภิสวัสดิวิบูลมบุญผลในสุคติสัมปรายภพ
สมดังมโนปรารถนาทุกประการ

พล เอก

(เปรม ติณสูลานนท์)

นายกรัฐมนตรี

[๕๓]

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นพระมหาเถระผู้เฒ่า ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐ และเป็นทีที่เคารพสักการะของประชาชนมาช้านาน ทุกคนที่มีโอกาสเข้าใกล้ท่าน จะรู้สึกเย็นสบายใจ และมักจะพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า พระเดชพระคุณท่านมีเมตตาธรรมเปี่ยมล้นในดวงใจตลอดเวลา

คุณพิเศษประการหนึ่งของพระคุณท่าน คือ เป็นพระธรรมกถึกชั้นยอด พระเดชพระคุณท่านแสดงธรรมได้ไพเราะจับใจ เป็นที่ดื่มด่ำซาบซึ้งแก่ผู้ฟังยิ่งนัก ผู้ฟังแล้วใคร่ฟังอีกไม่เบื่อ และพระเดชพระคุณท่านมักจะฝากคติธรรมไว้เสมอ เช่นว่า “ผู้ใหญ่เว้นอกติ ผู้น้อยเว้นอกตัญญู” เป็นต้น

สำหรับในด้านการศึกษาปกครองคณะสงฆ์และการบริหารพระศาสนา นั้น ปรากฏว่าพระเดชพระคุณท่านมีได้วางเว้นเลยจนวันสุดท้ายแห่งชีวิต พระเดชพระคุณท่านได้รับการระงูระสำคัญๆ มาตลอดอายุขัย และทุกอย่างก็ดำเนินมาด้วยความเรียบร้อยสมความมุ่งหมายของทางคณะสงฆ์และทางราชการ

นับว่าพระเดชพระคุณท่านได้สร้างคุณงามความดีไว้เป็นอเนกประการ สมบูรณ์ด้วยประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ควรแก่การยกย่องบูชาโดยแท้จริง และในโอกาสที่กระผมในนามคณะทหารกองทัพภาคที่ ๔ ขอกราบการว้ต่อดวงวิญญานของพระเดชพระคุณท่าน แม้ว่าจะสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นใด ขอได้โปรดรับทราบและอนุโมทนาส่วนกุศลที่พวกกระผมทั้งหลายร่วมกันบำเพ็ญอุทิศถวาย ณ กาลบัดนี้ด้วย เทอญ.

พลโท

(พลโทจวน วรรณรัตน์)

แม่ทัพกองทัพภาคที่ ๔

พระรัตนธัมม์ศรีธรรมราช เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนคร
ศรีธรรมราช ได้ประกอบเกียรติคุณเป็นประโยชน์อย่างมากทั้งทางด้านการศาสนาและสาธารณ
ประโยชน์ นับตั้งแต่ท่านได้อุปสมบท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ ด้วยความสามารถและความวิริยะ
อุตสาหะ ท่านสอบได้นักธรรมตรี เปรียญประโยค ๔ และได้เลื่อนตำแหน่งต่าง ๆ ตามพระราช
บัญญัติคณะสงฆ์ จนได้เป็นพระคณาจารย์โทฝ่ายธรรมกถึก ท่านได้เคยศึกษาและอยู่ที่วัดบวร
นิเวศวิหาร วัดราชาธิวาส วัดพิชัยญาติการาม ในที่สุด พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านได้ย้ายกลับมา
จังหวัดนครศรีธรรมราช ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ ๗ ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ดำรง
ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช พระคณาจารย์โท ฝ่าย
ธรรมกถึก และเป็นเจ้าคณะธรรมยุตจังหวัดนครศรีธรรมราช ภูเก็ต พังงาและรองเจ้าคณะภาค
๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)

ในช่วงที่ท่านกลับมาอยู่จังหวัดนครศรีธรรมราชนี้ ท่านได้ประกอบคุณูปการต่อ
ท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ทางด้านการศาสนา นอกจากจะได้สืบทอดและให้ความรู้ทางพุทธศาสนา
แก่ประชาชนแล้ว ท่านยังได้จัดการก่อสร้าง บูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะให้บริบูรณ์ขึ้นมากมาย
หลายประการ โดยเฉพาะในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ได้ปรับปรุงและดูแลรักษาห้องพิพิธ
ภัณฑ์ของวัด ซึ่งมีสมบัติอยู่จำนวนมากให้เป็นประโยชน์ทางการศึกษาแก่ประชาชน นอก
จากนี้ทางด้านสาธารณประโยชน์ ท่านได้อบรมสั่งสอนประชาชนในเขตนครศรีธรรมราชตาม
วาระ ได้อุปการะโรงเรียนที่สอนหนังสือไทย เป็นผู้ก่อการให้มีการตั้งโรงเรียนสตรีขึ้น และ
เป็นกรรมการทุกโรงเรียนในจังหวัดเป็นเวลาหลายปี นับว่าท่านได้ประกอบคุณงามความดีต่อ
สังคม ทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นอย่างสูง

เมื่อได้ทราบข่าวว่าท่านถึงแก่กรรมภาพ แม้ว่าจะเป็นไปตามธรรมดาโลก แต่ก็ก่อ
ให้เกิดความเศร้าสลด เสียใจ และอาลัยท่านเป็นอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ดี ผลแห่งกุศลกรรม
ที่ท่านได้ประกอบไว้ตลอดชีวิต คงดลบันดาลให้ท่านประสบความสงบสุขในสัมปรายภพตลอด
ชั่วกาลนาน และประโยชน์ต่าง ๆ ที่ท่านได้ก่อไว้ จะเป็นเครื่องนำทางให้อนุชนรุ่นหลังได้
ประกอบประโยชน์แก่ท้องถิ่นของตนต่อไป.

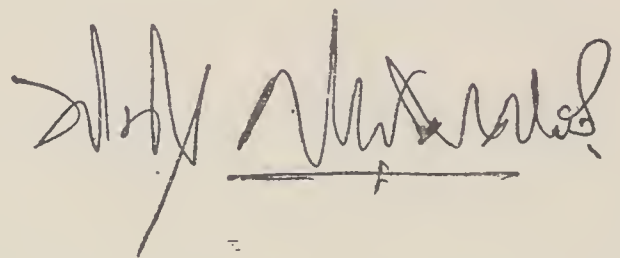
(นายเดโช สวานานนท์)
อธิบดีกรมศิลปากร

เมื่อได้ทราบกำหนดการพระราชทานเพลิงศพ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระ
รัตนธัมมศีริธรรมราช ทำให้ข้าพเจ้ารำลึกถึงกรรมภาษิตที่ว่า “รูป ชีรติ มัจจัน นามโคตตัง
น ชีรติ” ซึ่งมีความหมายว่า รูปร่างกายย่อมสลายไป แต่ชื่อเสียงและเกียรติคุณไม่มีวันสูญสิ้น

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมศีริ คืออนุสรณ์แห่งกรรมภาษิตดังกล่าว
ถึงแม้พระคุณท่านจะมรณภาพ และสังขารอันเป็นรูปธรรมกำลังจะได้รับการพระราชทานเพลิง
ก็ตาม แต่ความเป็นผู้ทรงศีลาจารวัตร และรัตตัญญูเถรกรรมของพระคุณท่าน ย่อมตั้ง
อยู่ในใจของพุทธศาสนิกชนโดยเกียรติฐานะเป็นอภิปรชนียบุคคล

พระพุทธรองค์ตรัสว่า สัมปรายภพอันเป็นสุคติ ย่อมเป็นเบื้องหน้าแห่งท่านผู้ทรง
ศีลาจารวัตรโดยแท้

ข้าพเจ้าขอร่วมในธรรมสังเวชด้วย.

(นายพินิจ สมบัติศิริ)
อธิบดีกรมการศาสนา

ข้าพเจ้ามารับราชการที่เมืองนครศรีธรรมราช ภายหลังมรณภาพของพระเดช
พระคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺหาภรณ์เถร) แต่ก็ยังมีโอกาสสนองพระคุณในการจัดงาน
พระราชทานเพลิงศพของท่าน

โดยเหตุที่ท่านดำรงอยู่ในฐานะครูฐานีเย ปุชนีเย เป็นประมุขสงฆ์สังฆปาโมกข์
มรณภาพของท่านจึงนับว่าเป็นความสูญเสียของเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งในฝ่ายศิษยานุศิษย์
พุทธบริษัท ประชาชน ทางราชการ และคณะสงฆ์

เกียรติคุณของท่านที่ได้ทราบ ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสแก่ข้าพเจ้า เพราะ
ท่านเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม อ้นศิษยานุศิษย์และพุทธบริษัททั่วไปควรจะสักการะเคารพ
เป็นต้นว่า

วิยวุฒิ ท่านจำเริญอายุพรรษา เป็นพระมหาเถระ ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มา
มาก ซึ่งในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคุณสมบัติประการหนึ่ง

คุณวุฒิ ท่านเป็นพหูสูต ไครเข้าใกล้รับฟังโอวาท จะอิมเอมในธรรมโอวาท
และสรรพสารวิทยาการ

สมณสารูป ท่านหนักแน่นมั่นคงในสมณธรรม ปฏิบัติสิกขาวินัยอย่างเคร่งครัด
เป็นแบบฉบับในสังฆมณฑล

สันโดษ คุณธรรมที่ปรากฏชัดเจนในชีวิตของท่าน คือ ความมกน้อย ดำรงชีวิต
เรียบง่าย ไม่เคยสะสมลาภสักการะใดๆ และไม่เคยปฏิบัติเพื่อชื่อเสียงเกียรติยศ

คุณธรรมบางประการดังกล่าวนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งและส่วนน้อยที่เชิญมาบันทึก
ไว้ให้ปรากฏ เป็นการบูชาคุณพระมหาเถระสำคัญรูปหนึ่งของเมืองนครศรีธรรมราช.

(นายธานี โรจนาลักษณ์)

ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช

เชื่อกันว่าชีวิตจะสมบูรณ์ ต้องประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรม คือร่างกายที่
แข็งแรงไม่พิกัดพิการ และคุณธรรมหรือคุณภาพของร่างกายอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม

อย่างแรก - บิดามารดาเป็นผู้มอบให้

อย่างหลัง - ครูอาจารย์เป็นผู้เสกสรรปั้นแต่ง

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี เป็นพระอุปัชฌาย์ของกระผม เป็น
ผู้มอบนามธรรม คุณธรรม ให้รูปกายของกระผมมีคุณภาพมีประโยชน์ต่อสังคม ถ้าการบวช
เป็นการเกิดอีกครั้งหนึ่งในอริยชาติ ตามที่พระองค์คุณิมาท่านกล่าว กระผมก็เป็นธรรมบุตร
ของพระมหาเถระองค์นี้

มารดาบิดากับบุตร ย่อมภาคภูมิใจในกันและกันฉันใด กระผมในฐานะศิษย์ก็
ภาคภูมิใจในพระอุปัชฌาย์ของกระผมฉันนั้น คุณธรรมของท่านที่กระผมภาคภูมิใจ มีดังนี้

๑. รัตตัญญูตาธรรม ท่านเจริญโดยวัยทั้งอายุกำเนิดและอายุพรรษา เห็นโลก
เห็นธรรมมานาน เหมือนพระอัญญาโกณฑัญญะที่พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่าเป็นเอตทัคคะ

๒. พหุสุตาธรรม ท่านเป็นนักเรียน นักรู้ ชำนาญในวิทยาการทุกแขนง ท่าน
จำประวัติ ตำนาน โบราณคดี เหมือนคลังสารวิทยา

๓. สันตฤทธิธรรม ท่านเป็นสมณะผู้สละแล้ว บริโภคปัจจัยสี่ตามวิสัยสมณะ ไม่
สะสมทรัพย์สินเป็นส่วนตัวแม้แต่น้อย ว่ากันว่าทรัพย์สินของท่านหมดสิ้นไปก่อนลมปราณ
เพราะท่านไม่เคยเก็บไว้เลย

คุณธรรมที่กระผมภาคภูมิใจเพียงสามข้อนี้ เปรียบเหมือนทรายสามเม็ดในหาดอัน
กว้างขวาง กระผมยกมาเขียนบันทึกไว้ เพื่อแสดงถึงความทรงจำถึงพระมหาเถระอันเป็นพระ
อุปัชฌาย์ด้วยความกตัญญูกตเวที กระผมและศิษยานุศิษย์จำนวนมากยึดถือปฏิบัติของท่าน
เป็นแบบอย่างดำเนินชีวิต และจะรับใช้สังคมเหมือนท่านได้รับใช้พระพุทธศาสนามาชั่วชีวิต
อันยาวนาน

นิเวศน์ เกตุชาติ

(นายนิเวศน์ เกตุชาติ)

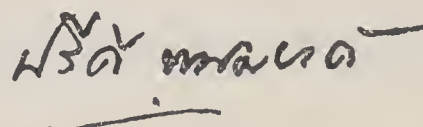
ประธานสภาจังหวัดนครศรีธรรมราช

ด้วยท่านเจ้าภาพงานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าประคุณพระรัตนธัมม์ (แบน) ได้ขอให้คุณไสว สุทธิพิทักษ์ แจ่มมายังข้าพเจ้า ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยตีพิมพ์ในหนังสือ ขำร่วยในงานพระราชทานเพลิงศพนั้น ข้าพเจ้าจึงเต็มใจสนองศรัทธาที่ได้มีโอกาสร่วมกับท่าน เจ้าภาพบำเพ็ญกุศลถวายท่านเจ้าประคุณองค์นั้น

ท่านเจ้าประคุณได้คุ้นเคยกับท่านเจ้าคุณพระยาชัยวิชิต ฯ และคุณหญิง ซึ่งเป็นบิดา มารดาพูนศุขภรรยาข้าพเจ้า ตั้งแต่ครั้งท่านเจ้าคุณพระยาวิชิต ฯ มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิชิต สรไกร นายอำเภอปากพนังเมื่อ ๘๐ ปีเศษมาแล้ว ท่านเจ้าประคุณเป็นพระธรรมกถึกที่ปรีชา สามารถเทศนาให้ประชาชนเข้าใจแจ่มแจ้งในธรรมะของพระพุทธองค์ อีกทั้งเป็นผู้บริหารการ พระศาสนาที่สามารถอย่างยิ่งผู้หนึ่ง

สานุศิษย์ของท่านเจ้าประคุณมีความอาลัยมากในมรณกรรมของท่านเจ้าประคุณฉัน ใด ข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เคารพนับถือท่านเจ้าประคุณก็มีความอาลัยมากฉันนั้น

ขอเคหะคุณพระศรีรัตนตรัยและผลานิสงส์ทั้งหลายที่ท่านเจ้าประคุณพระรัตนธัมม์ ได้บำเพ็ญเพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนาและของชาติไทยนั้น โปรดดลบันดาลให้ เกียรติคุณของท่านเจ้าประคุณสถิตอยู่ชั่วกาลนาน เทอญ

(นายปรดี พนมยงค์)

PRIDI BANOMYONG

(PRIDI PHANOMYONG. PRIDI PANOMYONG. LUANG PRADIT.
LUANG PRADIST MANUDHARM)

ANCIEN REGENT ET

ANCIEN PREMIER MINISTRE DE THAILANDE (SIAM)

GRAND-CROIX DE LA LEGION D'HONNEUR

173. AV. ARISTIDE BRIAND

92160 ANTONY

TEL. 660-55-64

คำไว้อาลัย

หลวงอรรถวิภาคไพศาลย์

กระผมรู้สึกยินดีมากที่ได้รับโอกาสเขียนคำไว้อาลัยถึงพระคุณของพระเดช พระคุณ ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมภ์ศรีธรรมราช ในหนังสืออนุสรณ์ถวายเกียรติแด่พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณ ฯ ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุชั่วคราว วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในครั้งนี้

เนื่องจากคุณแม่ของกระผมได้เคยบอกว่า พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณรัตนธัมภ์ศรีธรรมราช เป็นญาติทางคุณตาคุณยาย เวลานั้นเข้าใจว่าท่านดำรงสมณศักดิ์เป็นเจ้าคุณพระศรีธรรมประสาธน์ ต่อมาเมื่อกระผมกำลังเรียนหนังสือชั้นมัธยมปีที่ ๖ โรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราช คุณแม่และกระผมได้พบพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ท่านถามถึงการเรียนของกระผม คุณแม่กราบเรียนความว่า เวลานั้นเรียนอยู่ชั้นมัธยม ๖ ไม่ต้องเสียค่าเทอมมา ๒-๓ ปีแล้ว เพราะสอบไล่ได้ที่ ๑ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ พูดว่า ต้องส่งไปเรียนต่อกรุงเทพฯ และได้พูดกับกระผมว่า ต้องไปเรียนกรุงเทพฯ ให้ได้ความรู้สูง ๆ จึงจะทำงานได้ดี เพียงเท่านั้นไม่พอ คำพูดนั้นทำให้กระผมรู้สึกว่าจะต้องพยายามเรียนให้ดี เพื่อที่จะสอบมัธยมปีที่ ๖ ให้ได้ แล้วจะได้ไปเรียนต่อกรุงเทพฯ ให้มีความรู้สูงขึ้นไป เป็นคำพูดที่มีคุณค่าเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนของกระผม ซึ่งได้รับจากพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ในวันนั้น นับว่าเป็นความกรุณาครั้งแรก ซึ่งกระผมจำได้ไม่ลืม

ต่อมาเมื่อสอบไล่ได้มัธยมปีที่ ๖ แล้ว พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ได้กรุณาติดต่อฝากฝังกระผมในการเดินทางไปเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ ฯ กับท่านผู้ใหญ่หลายท่าน ทำให้ได้รับความสะดวกในการศึกษาเล่าเรียน จนเรียนกฎหมายสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ แล้วเข้ารับราชการต่อมาจนถึงเวลาเกษียณอายุใน พ.ศ. ๒๕๐๗

การศึกษาเล่าเรียนหรือการดำเนินชีวิตนั้น ในขั้นต้นเป็นการสำคัญมาก ถ้าหากได้ตั้งต้นดีและมีความขยันหมั่นเพียรโดยชอบสม่ำเสมอแล้ว ก็ย่อมได้รับความสำเร็จไม่ยากนัก

นับเป็นพระคุณอย่างสูง ซึ่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ได้มีต่อกระผม ทำให้
กระผมได้รับการศึกษาเล่าเรียนสูงขึ้น จนสามารถเข้ารับราชการก้าวหน้ามาได้มากพอสมควร

ในระหว่างรับราชการ แม้จะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ แต่
ก็ได้ไปมาเยี่ยมเยียนตามโอกาสอันควรอยู่เสมอ จึงได้ทราบว่าพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ ได้
มีความเมตตากรุณาสงเคราะห์และอนุเคราะห์บุคคลในเรื่องการศึกษาเล่าเรียน ไม่ว่าจะเป็
นญาติหรือมิใช่ รวมทั้งคุณุหัตถ์และบรรพชิตด้วยให้ได้รับผลสำเร็จเป็นจำนวนมาก

ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนนั้น นอกจากช่วยเหลือบุคคลอื่นแล้ว พระเดชพระ
คุณท่านเจ้าคุณ ฯ เองก็เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี จนสำเร็จเปรียญ
และฝึกฝนจนเป็นพระธรรมกถึกที่มีความรู้ความสามารถในการเทศนาอบรม สั่งสอนมหาชน
ได้ผลเป็นอย่างมาก มีชื่อเสียงดี เป็นที่นิยมนับถือกันทั่วไป

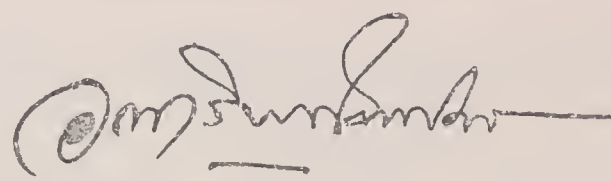
พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช มีคุณธรรมและจริยธรรม
หลายประการที่ควรได้รับการเทิดทูนถือเป็นตัวอย่างได้เป็นอย่างดี อาทิ มีขันติความอดทน
ต่อการเจ็บป่วยเป็นอย่างดี เช่นเมื่อได้รับการผ่าตัดโรคร้ายแรงที่ในปาก ซึ่งน่าจะต้องพักฟื้น
เป็นเวลานาน แต่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ พักผ่อนในระยะเวลาอันสั้น แล้วก็สามารถ
พูดจาได้ดี ทั้งสามารถเล่าเรื่องต่างๆ ได้อย่างละเอียด ตลอดจนจำชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องได้มาก
มายอย่างน่าพิศวงในความจำดีสำหรับท่านผู้ที่มีอายุในวัยสูงเช่นนี้

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ ฯ เป็นผู้สันโดษ มักน้อย ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ ข้าว
ของที่มีค่าต่างๆ อย่งใดในห้องนอน มีแต่ตุ๊กตาสีๆ ใส่หนังสือและของเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น นับ
ว่าเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่ได้อุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงตั้งแต่ต้นจนถึงวัน
มรณภาพ ได้ทำประโยชน์ให้แก่พระพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งแก่ปัจเจกชนที่เป็น
บรรพชิตและคฤหัสถ์ และสังคมอันเป็นส่วนรวมของประเทศชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์
ด้วยเป็นอย่างสูงยิ่ง ขอจารึกเกียรติคุณไว้ให้ปรากฏอยู่ชั่วกาลนาน

แม้จะเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า มรณภาพหรือความตายย่อมเป็นของธรรมดาของ
สังขารก็ดี แต่เมื่อท่านผู้มีพระคุณและผู้ทำประโยชน์อย่างสูงให้แก่บุคคลและสังคมอย่างมากมาย

เช่นนี้ต้องจากไป ปุณฺณบุคคลธรรมภาที่เกี่ยวข้องด้วย ก้อนที่จะมีความอาลัยและระลึกถึงมิได้
แต่ก็หมดโอกาสที่จะทดแทนพระองค์อย่างใดได้ นอกจากจะบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายต่อไป

ขออำนาจบุญกุศลซึ่งบรรดาญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ ผู้ใกล้ชิดและบุคคลที่เกี่ยวข้อง
ซึ่งทั้งหลายได้บำเพ็ญอุทิศถวายแก่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช
ตลอดถึงผลดีที่มีผู้ได้รับประโยชน์จากหนังสืออนุสรณ์นี้ ขอได้โปรดทราบไปถึงพระเดช
พระคุณเจ้าคุณองค์นั้น แล้วโปรดอนุโมทนาสาธุการ เพื่อสำเร็จเป็นบัตถานุโมทนาบุญกุศล
อำนาจอิฐวิบากสมบัติตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ เทอญ.

(หลวงอรรถวิภาคไพศาลย์)

๒๓๒ ถนนระนอง ๑

กรุงเทพฯ ๓

คำไว้อาลัย

พลตำรวจตรีขุนพันธรักษ์ราชเดช

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (แบน) เป็นที่เชื่อถือเคารพรักใคร่อย่างกว้างขวางของคนทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะแต่ภายในวงคณะศิษย์และญาติมิตรเท่านั้น แต่ยังตลอดไปถึงคนต่างศาสนาทั้งคริสต์และอิสลามอีกด้วย สมัยที่ท่านครองวัดมเหยงคณ์อยู่นั้น พวกอิสลามรักใคร่นับถือสนิทสนม เวลามิงานบุญในวัด คณะอิสลามได้นำข้าวมาช่วยอยู่ประจำ เป็นที่น่าปลื้มใจยิ่ง เมื่อเราอยู่ใกล้ท่านก็เป็นทีชอบอุบาสบายใจ เมื่ออยู่ไกลก็คิดถึงท่านมิแต่ให้ ให้คนดีด้วยโอวาท ให้คนมีด้วยทรัพย์สิน การสะสมไม่มีในท่าน ได้มาก็สละไป

ครั้งหนึ่งที่ท่านไปเยี่ยมท่านโอภาสี พอกลับมาถึงผมไปเยี่ยมทันที ท่านได้กรุณาเล่าให้ผมทราบดีใจว่า ท่านโอภาสีบอกว่าผมไปหาเสมอ แต่ที่จริงผมไม่เคยไปเลย เพียงแต่คิดถึงเท่านั้น พระเดชพระคุณ ฯ คอยเตือนให้ผมไปหาว่าเป็นศิษย์อาจารย์เดียวกัน เขามีดีมาก เทียวนั้นท่านโอภาสีถวายของมากจนต้องมีคนแบกขน แล้วยังแถมฝากพระบูชา ๑ องค์กับรูปถ่าย ๑๒ นิ้ว ๑ รูปมาให้ผมด้วย แต่พระเดชพระคุณแจกเขาหมดในบริเวณสำนักบางมดนั่นเอง ผมได้เพียงรูปถ่ายอย่างเดียว ท่านเป็นนักสละ ทงนักเทศน์ นักปราชญ์ นักกลอน และนักประชาธิปไตย ไม่ถือตัว ไม่มีทิฐิ มีเหตุมีผล ทั้งมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วย

มหาเพียรนายอำเภอต้นยางมัส จังหวัดนครราชสีมาได้เล่าให้ผมฟังว่า เมื่อพระเดชพระคุณ ฯ เข้ามาครองวัดพระมหาธาตุไม่นานนัก คนกำลังตั้งนियมนับถือ วันหนึ่งมหาเพียรได้นำคณะพุทธบริษัทจังหวัดนครราชสีมาเข้ามาชุมนุมธาตุเป็นจำนวนมาก และมากราบเรียนขออนุญาตเวลาพอฉันเพลเสร็จ แต่ยังมีคนนั่งอยู่มาก ก็มีเด็กศิษย์ของท่านเข้าฟ้องว่า เด็กศิษย์อีกคนหนึ่งทำความผิดไม่ล้างบาตร พระเดชพระคุณ ฯ ให้หาตัวมาแล้วส่งลงโทษให้ตักน้ำใส่ตุ้มหลายตุ้ม แล้วท่านหันไปถามคนหลายคนว่า ที่ส่งลงโทษเช่นนั้นถูกหรือไม่ ท่านช้ถามผู้ใดต่างก็ตอบว่าถูกไปตามกัน แต่พอช้ถามมหาเพียร ก็ได้รับคำตอบว่า ที่ไต่เต้าส่งลงโทษไปนั้นถูก แต่ยังไม่ตรงจุด ท่านเกิดสงสัยขึ้นทันที ทั้งในคำตอบ ท่าทาง และรูปร่าง เพราะมหาเพียรนั้นผิวดำมาก คำตอบก็แหลม ท่วงทิตี ทั้งเป็นคนแปลกหน้ามาอีกด้วย ท่านจึงถามต่อไปว่า ที่ว่าถูกไม่ตรงจุดนั้นหมายความว่าอย่างไร มหาเพียรตอบว่า เรื่องไม่ล้างบาตรเป็นจุดแห่งความผิด ให้ตักเต้าน้ำส่วนบาตรยังสกปรกต้องเป็นสนิมจะสกปรกต่อไป สมควรให้ล้าง

บาตรตามมูลเหตุแล้วไปตักน้ำ พระเดชพระคุณ ฯ หัวเราะชอบใจ จึงถามว่าเธอชื่ออะไร มาจากไหน มีธุระอะไร ได้รับคำตอบว่าชื่อมหาเพียร มาจากต้นหยงมัส นราธิวาส ได้นำคณะพุทธบริษัทมาเพื่อเอาผ้าขนธาตุมาเป็นจำนวนมาก และมากราบเท้าขออนุญาตพระเดชพระคุณ ฯ จึงนึกขึ้นได้ว่ามหาเพียรเป็นศิษย์เจ้าคุณธรรมวโรดม (เซ่ง) วัดราชาธิวาส แล้วไปเป็นนายอำเภอต้นหยงมัส จึงได้กล่าวยกย่องว่า เป็นศิษย์วัดราชา ฯ จึงได้ฉลาดเฉียบแหลม และพูดต่อไปว่า มีคณะอื่นเขามาขอแห่ผ้าขนธาตุพร้อมกับของพวกเธอ เขาจะจัดขบวนใหญ่โต ฉันวิตกว่าจะแพ้เขา พวกเราจะขายหน้า มหาเพียรกราบเรียนว่าจะเอาชนะให้ได้ พอถึงกำหนดคณะนั้นจัดแห่โดยขบวนรถม้า รวขบวนยาวสวยงาม แห่มาเข้าวัดก่อน มหาเพียรแก้ด้วยขบวนรถ ๓ ล้อ จัดระยะเวลาต่อให้เท่ากัน โดยผูกโยงด้วยเชือกมะนิลา มีคนนั่งคันละ ๒ คน ทุกคนไม่ว่าหญิงชาย โคนผมเกลี้ยงและนุ่งขาวห่มขาว มือประนมถือผ้าขนธาตุกางไว้เหนือศีรษะ มีเครื่องประโคมตามธรรมเนียม ขบวนยาวกว่าของพวกก่อน พอเข้าวัดมีคนสวดศิโยให้รับกันครั้นคราง พระเดชพระคุณ ฯ ยิ้มแสดงความพอใจเป็นอันมาก กล่าวชมเชยว่า พวกเรามีที่เด็ด ใครจะมาสู้ได้

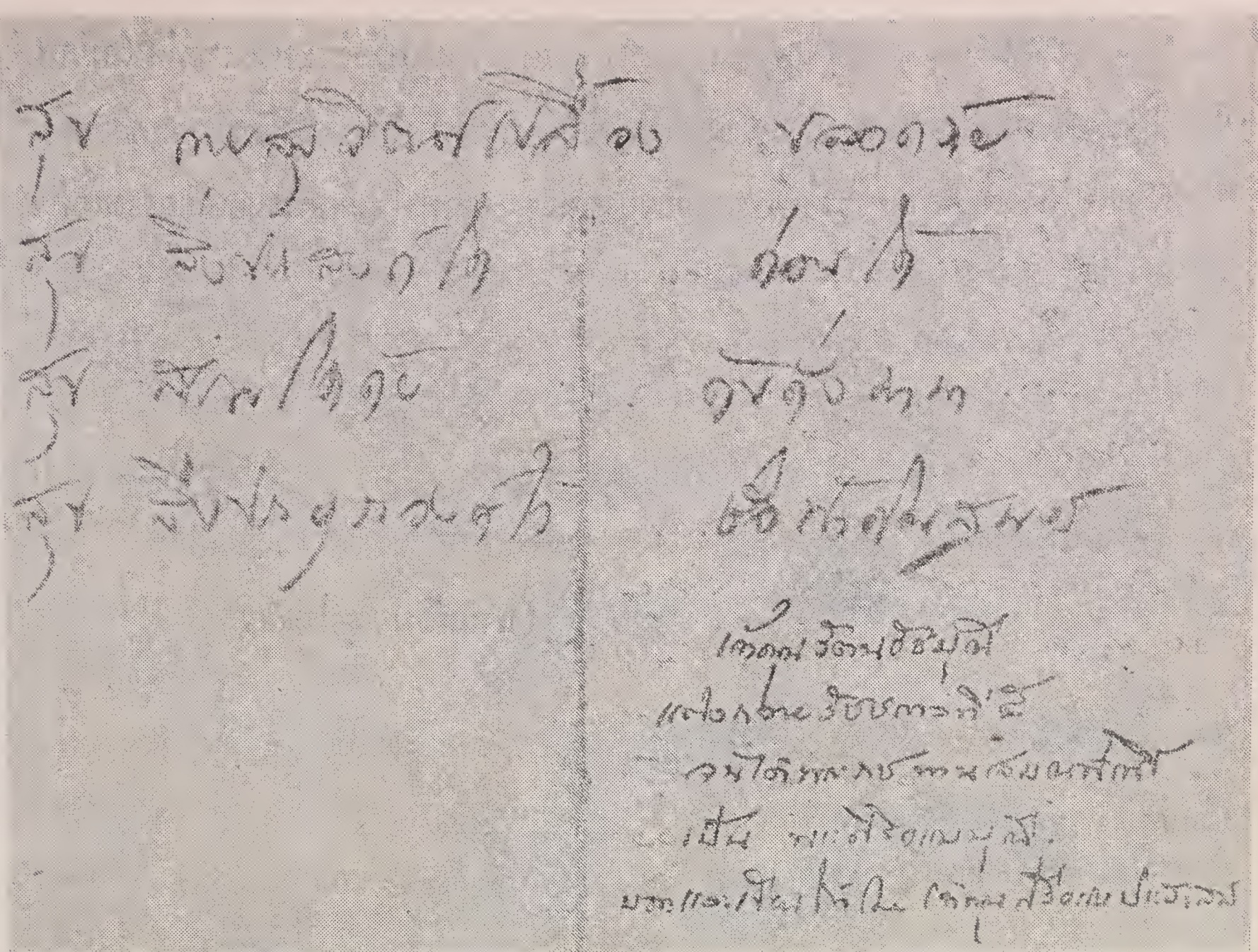
ความศกดิ์สิทธิ์ของท่าน แม้จะปรากฏว่าท่านโอภาสมีความศกดิ์สิทธิ์ยิ่งใหญ่ แต่ก็ยังยอมกราบท่าน ซึ่งให้เห็นว่าท่านยังศกดิ์สิทธิ์ใหญ่ยิ่งกว่า ที่ปรากฏแก่ตัวผมเองมีมากเรื่องขอยกมากล่าวเพียงสักเรื่อง คือเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ผมสมัครเข้าโรงเรียนนายร้อยตำรวจ ทั้งถูกเกณฑ์ทหาร ต้องมาคัดเลือกที่อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราชก่อน ผมกลัวจะติดทหารด้วย จึงได้เข้ากราบขอพรท่านที่วัดมเหยงคณ์ว่า อย่าให้ติดทหารและให้สอบเข้าโรงเรียนนายร้อยตำรวจได้ด้วย ท่านได้กรุณาอุปการะและจับมือให้พรว่า ให้จับถูกฉลากที่เขาไม่ต้องการ ทั้งให้เข้าโรงเรียนนายร้อยตำรวจได้ฉลากดำ แล้วไปสอบเข้าโรงเรียนนายร้อยไว้ตามพรของท่าน ผมจึงได้รอดเป็นตัวมาจนบัดนี้

ถึงแม้ท่านได้จากเราไปสู่แดนสุขาวดีแล้ว แต่พระคุณทั้งความเมตตาปรานี ความบริสุทธิ์พร้อมด้วยเกียรติคุณอันสูงส่ง และแบบอย่างของท่านยังคงแผ่ไพศาลอยู่คู่ดินฟ้า ตรึงใจอยู่ไม่รู้หาย.

พล.ต.ต. ขุนพันธรักษ์ราชเดช

(พล. ต.ต. ขุนพันธรักษ์ราชเดช)

ถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช

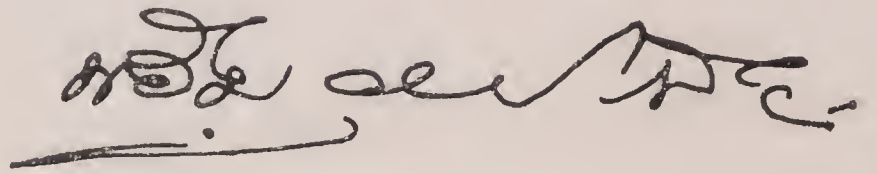

อักษรนมือท่านเขียนไว้

ลายสือไทยข้างบนนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ตอนบนที่เป็นคำโคลงนั้นเจ้าคุณศรีธรรมประสาธน์ (แบน ฅนจาภรณ์เถร-เปรียญ) ได้เขียนลงไว้ในสมุดบันทึกของข้าพเจ้า เพื่อเป็นที่ระลึก เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราช (หน้าเมือง) ในโอกาสที่ท่านไปเยี่ยมโรงเรียน ข้าพเจ้าและเพื่อนครู คือ แจ้ง อัครกุล ได้ขอลายมือของท่านไว้ด้วยความเคารพ ท่านจึงได้เขียนบอกถึงประวัติ และมูลเหตุที่ท่านเจ้าคุณรัตนธัชมนี (ม่วง-เปรียญ) เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์ ได้สัญญาบัตรทรงสมณศักดิ์เป็นที่ "พระศิริธรรมมุนี" จากระชกาลที่ ๕ โดยแต่งโคลงนั้นถวาย เมื่อครั้งพระองค์เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช ประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๓

ส่วนข้อความตอนล่างนั้น แจ้ง อัครกุล ได้ขอเขียนเพื่อให้ปรากฏลายมือของตนไว้ในหน้าสมุดเดียวกันด้วย

มาเมื่อวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ ท่านเจ้าคุณศรีธรรมประสาธน์ (สมภาพ-
เปรียญ) ผู้เป็นศิษย์ใกล้ชิดของท่านเจ้าคุณรัตนธัมม์ (แบน) ได้ขอคำไว้อาลัยจากข้าพเจ้าฯ
จึงอัญเชิญคำโคลงนั้นมา ซึ่งได้เห็นลายมือของท่าน จนทำให้เกิดความอาลัยอย่างสุดที่จะ
ประมาณได้

(นายน้อม อุปรมย์)

บ้านบ่ออ่าง
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

สมัยที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ อยู่ที่วัดท่าโพธิ์ ในวันสุกสบดาห์ (วันเสาร์) เรียน
ครึ่งวัน คุณครูจะนำนักเรียนเข้าโบสถ์ มีการอบรมหรือฟังเทศน์และไหว้พระสวดมนต์เป็น
ประจำ ตอนเด็ก ๆ ก็เบื่อและไม่พอใจ แต่การที่ได้ฟังบ่อย ๆ ความดีทั้งหลายก็แทรกซึมโดย
เราไม่รู้ตัว ทางโรงเรียนได้นิมนต์ท่านเจ้าคุณพระศรีธรรมประสาธน์ ฯ (สมณศักดิ์ในขณะนั้น)
มาเทศน์ให้นักเรียนฟังบ่อย ๆ ท่านเทศน์ได้สนุก พวกเราไม่เบื่อ นอกจากจะได้ทางดำเนิน ศีล-
ธรรมยกระดับจิตใจแล้ว ยังได้ทางดำเนินอนามัยอีกด้วย เช่น คราวหนึ่งท่านแนะนำว่า “เวลา
เดินทาง หากฝนตก ต้องเดินตากฝน ให้เอาน้ำรดหัวให้เปียกเสียก่อน แล้วจะไม่เป็นหวัด” และ
“ก่อนจะอาบน้ำฝน ให้เอาน้ำบ่อมาตบหัวให้เปียกเสียก่อน แล้วจึงอาบน้ำ พอเลิกเอาน้ำบ่อมารดหัว
อีกที่จะไม่เป็นหวัด” เป็นต้น

เมื่อมีการจัดงานวันเด็ก ผมนำนักเรียนโรงเรียนจรัสพิชากร มาทำพิธีทำบุญตัก-
บาตรและฟังโอวาทจากท่าน ปี่ไหนจำไม่ได้ ท่านได้ให้โอวาทในการทำงานว่า “ทำงานให้
เป็นงาน ทำงานอย่าทำเล่น และเล่นต้องให้เป็นงาน”

ในเรื่องการรักษาความสะอาดของสถานที่และบ้านเรือน ได้ให้คำขวัญว่า “ที่ไหน
สะอาดนักปราชญ์มาเกิด ที่ไหนสกปรกสัตว์นรกมาเกิด”

คำขวัญนี้ ได้นำมาพิจารณาแล้ว ไม่ใช่เพียงการรักษาสถานที่เท่านั้น การรักษา
ตัวเราเองให้สะอาดคือ ชำระใจ การชำระใจเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเรื่องอื่น เมื่อสามภรรยา
ได้ชำระใจให้สะอาด จะมีเทวดาจุติมาเกิดเป็นบุตร นำความเป็นมงคลมาสู่ครอบครัว หาก
สามภรรยาไม่ได้ชำระใจให้สะอาดยังมีมัวเมาอยู่ในสิ่งชั่ว สัตว์นรกก็จะมาเกิดเป็นบุตร นำความ
วิบัติมาสู่วงศ์ตระกูลต่อไป เหมือนมีกองไฟสุ่มอยู่ในอก.

(นายจรัส เสือทอง)

โรงเรียนจรัสพิชากร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

คำไว้อาลัย

ไสว สุทธิพิทักษ์

พระคุณของท่านเจ้าคุณ พระรัตนัชฌมุนี (แบน) ที่มีต่อคฤหัสถ์และบรรพชิต ผู้เป็นศิษยานุศิษย์ ตลอดจนพุทธศาสนิกชนทั่วไปนั้นใหญ่หลวงนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ยากที่จะหาคำมากล่าวเป็นการสดุดีพระคุณให้ครบถ้วนได้

ในกลุ่มชนหมู่หนึ่ง คือในบรรดาญาติและพี่น้องของข้าพเจ้านั้น มีอยู่เป็นอันมาก ที่ได้รับความเมตตา กรุณาและอุปการคุณ นานัปการจากท่าน สำหรับตัวข้าพเจ้าเอง และ สมาชิกในครอบครัว ก็ได้รับความเมตตาปราณีจากท่านตลอดมา สาเหตุสำคัญที่เป็นดังนี้ นอกจากเป็นเพราะคุณธรรมอันสูงยิ่งของท่านแล้ว ก็เป็นเพราะท่านได้มีความสัมพันธ์อันดีกับ ผู้เป็นบุพการี คือบิดาของข้าพเจ้ามาช้านาน ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ในนิพนธ์ของท่านเรื่อง “นายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ ทข้าพเจ้ารู้จัก” ซึ่งท่านได้นิพนธ์ไว้เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๑๖ ข้าพเจ้าคิดว่าบทนิพนธ์เรื่องนี้เป็นบทสุดท้ายของท่าน จึงขอนำมากล่าวไว้เป็นอนุสรณ์ ณ ที่นอกวาระหนึ่ง ดังต่อไปนี้

“พูดถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้อระหว่างข้าพเจ้ากับนายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ นับว่ามีมาก ควรจะบรรยายให้ละเอียดถี่ถ้วนกว่านี้ แต่ขณะเขียนคำบรรยายนี้ ข้าพเจ้ากำลังนอนอาพาธ รักษาตัวอยู่ที่ตึกมหิตลวรานุสรณ์ โรงพยาบาลศิริราช ถ้าแปลให้ฟังชัดก็หมายความว่า มัจจุราชกำลัง สะกดหลังอยู่ไฉน เมื่ออายุย่างเข้าไปเกือบ ๑ ศตวรรษแล้ว และถ้าจะพูดถึงปรัชญาชีวิตของคนเรานั้น ผู้ตั้งอยู่ในปฐมวัย คือ ยังอ่อนน้อม มักคะนองประมาท ยังไม่สามารถทำโลกให้เจริญได้ ผู้ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัยคือ แก่เกินไป รู้เห็นโลกและชีวิตมามากแล้ว มักเบื้อหน่าย ก็ไม่สามารถทำโลกให้เจริญได้ ส่วนผู้ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย คือ กลางๆ คน เหมือนยืนอยู่กลางสะพานโค้ง อาจมองเห็นทั่วถึง ทั้งข้างหลังและข้างหน้า นี่แหละสามารถจะทำโลกให้เจริญรุ่งเรืองได้เต็มที่ เพราะเหตุว่าครั้นจะปล่อยวางเสียก็ยังไม่จุใจในความดี ประกอบความคิดความอ่านอยู่ในระดับพอดี ไม่ผลุนผลันและไม่อึดอัดเกินไป”

ขอเขียนความสัมพันธ์ระหว่างนายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ กับข้าพเจ้า เท่าที่นึกได้และบอกให้พระอยู่เฝ้าปฏิบัติพยาบาลจดบันทึกไว้ เพื่อเป็นการเพิ่มกำลังให้แก่ นายไสว สุทธิพิทักษ์ ผู้เป็นบุตรและตั้งอยู่ในคุณธรรม คืออกตัญญูกตเวที

นายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์กับข้าพเจ้า เกิดในสายน้ำเดียวกัน คือสายน้ำคลองปากพูน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช นายเบ็ญ สุทธิพิทักษ์ บิดาของนายเฟื่อง และปู่ของนายไสว เป็นคนตำบลบ้านเกาะ อยู่เหนือสายน้ำบ้านปากพูนขึ้นไปเล็กน้อย โยมผู้ชายของข้าพเจ้า (หมื่นทิพยจักษุ) ได้ขอซื้อสวนมะพร้าวของนายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ บิดานายไสว ซึ่งติดต่อกับ วัดท่าม่วง ตำบลปากพูน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัยท่ามาหากิน เลี้ยงครอบครัวตลอดมา และข้าพเจ้าก็เกิดที่บ้านนี้

ขุนนางเก่าของชาวนนครศรีธรรมราช ที่ท่านได้ช่วยเหลือกิจการบ้านเมือง ท่านมีธรรมประจำใจ มีเมตตาริจิตสนิทสนมใกล้ชิดกัน และให้ความอุปการะช่วยเหลือกันและกันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในปกครองก็จะได้รับการเอาใจใส่ให้ความเป็นธรรม อย่างท่านขุนประจักษ์นิคมคาม ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของนายไสว สุทธิพิทักษ์ ท่านเป็นผู้ปกครองคนในสายน้ำปากพูน ตลอดถึงตำบลพรหมโลก ผู้สืบสกุลของท่านขุนประจักษ์นิคมคาม รั้งหน้าที่สืบต่อได้ก็มีหน้ามีตามากมาย ทั้งได้รับคำชมเชยและรับพรจากท่านเจ้าคุณอาจารย์ (ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์-รัตนชเถร-ม่วง-เปรียญ) ต่างก็ได้รับความเจริญก้าวหน้าในชีวิตตลอดมา

นายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ และข้าพเจ้า ได้สมัครเข้าเป็นศิษย์ร่วมสำนักอาจารย์เดียวกันในวัดท่าโพธิ์ นครศรีธรรมราช โดยที่ข้าพเจ้าเป็นศิษย์ในสายพระสงฆ์ นายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ เป็นศิษย์ในสายศิษย์วัด ต่างก็มีพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ศรีธรรมราช (รัตนชเถร-ม่วง-เปรียญ) เป็นอาจารย์ให้การศึกษอบรมผู้ที่เข้าไปเป็นศิษย์สำนักวัดท่าโพธิ์ สมัยนั้น นับว่าเป็นที่ภาคภูมิใจและมีเกียรติมาก เสมือนได้เข้าศึกษาอบรมในระดับวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยในสมัยนี้ สำนักวัดท่าโพธิ์เป็นสถานที่ให้แสงสว่างในด้านการศึกษาอบรมกุลบุตรกุลธิดา ทั้งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรของบักษุได้เป็นแห่งแรก เมื่อมีการจัดการศึกษาในหัวเมือง ท่านเจ้าคุณอาจารย์เป็นผู้อำนวยการศึกษาในมณฑลบักษุได้ และจัดตั้งสถานที่ศึกษาขึ้นที่วัดท่าโพธิ์ ถึงกับมีคำพังเพยพูดกันติดปากว่า “อยากเป็นขุนนาง ให้อยู่วัดท่าโพธิ์ ฯลฯ” ผู้สำเร็จการศึกษาอบรมจากสำนักนี้แล้ว ส่วนใหญ่ก็ได้เป็นขุนนางข้าราชการ เจ้าคณะพระสังฆาธิการ รั้งใช้ประเทศชาติและพระศาสนาสืบมาเป็นอันมาก สมกับคำพังเพยนั้นจริงๆ

ในสมัยที่นายเฟื่อง สุทธิพิทักษ์ เป็นศิษย์อยู่วัดท่าโพธิ์ ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากท่านเจ้าคุณอาจารย์ (ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ รัตนชเถร-ม่วง-เปรียญ) ให้เป็นเจ้า

ข้าพเจ้าใคร่จะขอทบทวนถึงความกรุณาปรานีของท่านที่มีต่อข้าพเจ้าไว้เป็นอนุสรณ์ ณ โอกาสนี้ เมื่อครั้งข้าพเจ้าไปสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้มีการเลือกตั้งในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ข้าพเจ้าได้ไปนมัสการพระบรมธาตุ และนมัสการท่านเจ้าคุณ ฯ เพื่อความสวัสดิมงคล นับเป็นครั้งแรกที่ได้พบท่านหลังจากได้ไปศึกษาและพำนักอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นเวลานาน ครั้นเลือกตั้งเสร็จลง ข้าพเจ้าได้จัดให้มีการสมโภชพระบรมธาตุ ท่านเจ้าคุณก็ได้ให้ความอุปการะแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างดี และในโอกาสนั้นได้แต่งตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นไวยาวัจกรพิเศษของท่าน หลังจากดำรงตำแหน่งหน้าที่ทางการเมือง ๓ ปีเศษ ข้าพเจ้าก็ต้องประสบกับเหตุสำคัญที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องจากเมืองไทยไปเป็นเวลานาน ระหว่างนั้นท่านก็ได้ตามสารทุกข์สุกดิบของข้าพเจ้าอยู่ตลอดเวลา เมื่อข้าพเจ้ากลับมาเมืองไทยในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ ท่านก็เดินทางจากนครศรีธรรมราช มาเยี่ยมข้าพเจ้าที่บ้านในกรุงเทพฯ และได้ประพรมน้ำพระพุทธรมณต์อำนวยการแก่ข้าพเจ้าด้วย

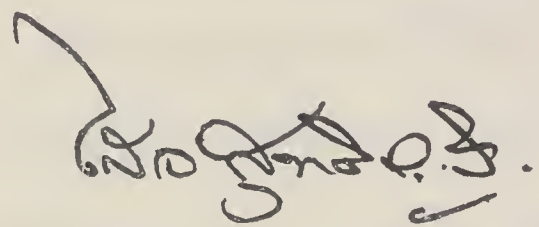
อีกครั้งหนึ่งในปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๔ ท่านเดินทางจากนครศรีธรรมราช มาปฏิบัติภารกิจในกรุงเทพฯ และได้มาเยี่ยมข้าพเจ้าที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง ทังๆ ที่ยังไม่ได้ปฏิบัติภารกิจของท่านเลย พอท่านทราบจากข้าพเจ้าว่า กำลังเตรียมตัวจะเดินทางไปจัดงานฌาปนกิจศพพระครูปลัดสง ฐมฺมโชโต อาจารย์ผู้มีอุปการคุณของข้าพเจ้า ที่วัดกระดังงา อำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช ในวันรุ่งขึ้น ท่านก็ขอร่วมไปด้วย เพราะท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ที่อาจารย์ของข้าพเจ้ามีความเคารพอย่างสูง การเดินทางครั้งนี้ไม่สะดวกสบายแต่ประการใด เพราะรถไฟก็มีคนโดยสารแน่นขนัด เราไปลงที่สุราษฎร์ธานี แล้วลงเรือยนต์จับปลาขนาดเล็กจากบ้านดอน วังเลาะฝั่งไปยังอำเภอขนอม ท่านเจ้าคุณได้กรุณาอยู่เป็นประธานของงานศพจนเรียบร้อย แล้วท่านก็ขอเดินทางกลับกรุงเทพฯ เพื่อปฏิบัติภารกิจของท่านต่อไป

เมื่อบรรดาศิษยานุศิษย์ได้จัดงานฉลองอายุ ๙๐ ปีของท่าน ณ วัดพระมหาธาตุ ฯ ข้าพเจ้าก็ได้ไปร่วมในงานนี้ หลังจากนั้นก็ทราบว่าท่านอาพาธ ไปไหนมาไหนไม่ค่อยได้ จนกระทั่งเมื่อปลายเดือนเมษายน ๒๕๒๐ เมื่อมีงานพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระภัทรธรรมธาดา ณ วัดศรีทวี อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ข้าพเจ้าก็ได้พบท่านอีกในวันพระราชทานเพลิงศพนั้น ท่านได้ให้ศิษย์ของท่านห้ามท่านทงเกาอกที่นั่งอยู่ ขึ้นไปเฝ้าศพท่านเจ้าคุณพระภัทรธรรมธาดา เป็นภาพที่ข้าพเจ้ายากที่จะลืมได้ และอีกครั้งหนึ่งซึ่งนับเป็นครั้งแรก

สุดท้ายที่ข้าพเจ้ากราบนมัสการท่าน คือเมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ณ โรงพยาบาล
นครศรีธรรมราช ปรากฏว่าท่านทำอะไรไม่ได้เลย และตรงกับที่ท่านกล่าวว่า “มัจจุราชกำลัง
สะกิดหลังอยู่ไวๆ เมื่ออายุย่างเข้าไปเกือบ ๑ ศตวรรษแล้ว” นั่นเอง ต่อมาอีกไม่นานท่านก็ถึงแก่
มรณภาพโดยอาการสงบ

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมุนี เป็นที่ทราบและยอมรับกันทั่วไปว่า ท่านเป็นปราชญ์
ของนครศรีธรรมราช ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางธรรมอย่างยิ่ง เป็นนักเทศน์ที่ยังไม่มีผู้ใด
เสมอเหมือน เป็นสาวกแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทำการเผยแผ่สืบพระศาสนาโดยไม่เห็น
แก่ความเหน็ดเหนื่อยและยากลำบาก ยิ่งกว่านั้นยังเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในทางประวัติศาสตร์และ
โบราณคดีที่สำคัญยิ่งผู้หนึ่ง เป็นการยากสำหรับข้าพเจ้าที่จะหาถ้อยคำใด ๆ มากล่าวสดุดีพระคุณ
ของท่านให้ครบถ้วนได้ ขอกล่าวแต่เพียงสั้นๆว่า การมรณภาพของท่านก็คือ การที่ข้าพเจ้า
ได้สูญเสียบุพการีผู้มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้า และบรรดาญาติพี่น้องของข้าพเจ้าไปนั่นเอง
นอกจากความอาลัย ความเคารพที่มีอยู่ต่อท่านแล้ว พระคุณอันยิ่งใหญ่ของท่านจะจารึกอยู่ใน
ดวงใจของข้าพเจ้าและสมาชิกในครอบครัว ตลอดจนญาติพี่น้องตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ด้วยพระคุณธรรม และบารมี ซึ่งท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมุนี
ได้บำเพ็ญไว้ ตลอดกาลอายุไขอันยาวนานของท่านในภพนี้ จักบันดาลให้ท่านประสบประโยชน์
อิฏฐวิบุลมนุญผล ศิริสุขเกษมสันต์ ควรรแก่ดวงวิญญาณ บรรพชิตวิสัยในสุคติทิพยสถาน
แห่งสัมปรายภพเป็นแน่แท้.

(นายไสว สุทธิพิทักษ์)

วิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
กรุงเทพมหานคร
๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓

จรต ภิกขเว จาริกั

พหูชนหิตาย พหูชนสุขาย

โลกานุกมฺปาย อตฺถาย

หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ

พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของชนหมู่ มาก เพื่ออนุเคราะห์
โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
พระพุทธรูปทรงวางรากฐานการประกาศศาสนา

ถวายอาเศียรวาท ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (แบน กณฺฐาภรโณ)

เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช

(อินทรวชิรฉัตร ๑๑)

โอ้ ! รัตนาเลิศ
แวววามอร่ามดี
เพชรแท้จะแลดับ
เนาวิฑูวิมานวรร-
สักการะองค์รัต
วิญญาณบรรजर
ศิลป์บารมีมั่น
ทุกขัง กิเลสลาญ
เผยแพร่มุททาวัตตร
สูตรใหญ่พระไตรลักษณ์
ศรัทธากุศลกรรม
เพื่อเหล่านรากร
แผ่จิตตะเมตตา
ยึดสัวิหารพรหม
ขอเดชะไตรรัตน์
ปกป้องพระราชา

ธ ประเสริฐนครศรีฯ
บริสุทธิ์พรายพรรณ
กิตติศัพท์คุณานันต์
ณ จรัสประภัสสร
ตะนะธัมมินทร
รุจิเรขเจริญญาณ
อรหันต์สงบสถานต์
สมทัย นิโรธ มรรค
อริยสังฆธรรมหลัก
สติตั้งละนัวรรณ์
อภิธรรมวราภรณ์
ธ สมานิอารมณ
กรุณาพศกสม
มุทิตา อุเบกขา
ดุจะฉัตรสุวรรณา
คณะท่านสราญเทอญ.

ขอประทานนมัสการด้วยการะอย่างสูง

พ. เสนีณรงค์ฤทธิ์

(คุณหญิงโพยม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

กรุงเทพฯ ๔

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓

คำไว้อาลัย ประกอบ สิวาชะวิโรจน์

๑. พระรัตนธัษ ๗ เจ้า
มาค้วนละโลกปลง
พระคุณเอ๋ยเคยคง
จากศิษย์ญาติมิตรแคล้ว
๒. ร่มโพธิ์ใหญ่เปรียบได้
ได้พึ่งร่มใบบุญ
มีแต่สละจน
ทั้งท่านแนะแนวได้
๓. น้ำใจท่านโอบเอื้อ
เสียสละทุกสิ่งมี
แก่ผู้ซึ่งทำดี
ค่ามากน้อยห่อนได้
๔. พระคุณเอยจากแล้ว
เหลือแต่เกียรติคุณใน
ญาติมิตรศิษย์ญาติใจ
ขอเทิดพระคุณไว้
๕. ขอกรรมเคยก่อเกื้อ
อดีตปัจจุบันกรรม
อนาคตจะบำ—
น้อมอุทิศแด่ท่านน
๖. กายวจีจิตน
ขอกุศลผลบุญ
ท่านสู่สุคติหนุน
ตราบสุนิพพานได้
- จอมสงฆ์ นคร ๗ เฮย
ปลดแล้ว
คู่พระ อารามนา
คลาดเมืองแมนสรวง
ตั้งคุณ ท่านแล
บ่มให้
เจือแจก ท้วนา
ด้นร่อนรอนเชิญ
ฮารี
มากให้
โดยไม่ เสียตายเฮย
คิดห้ามหวงแหน
ลับไกล
โลกให้
จารึก มั่นแล
ตราบสนอวสาน
กระทำ มานา
ก่อนก
เพ็ญกุ—ศลเฮย
ตราบแมนชีพสลาย
นบคุณ ท่านเฮย
บ่มให้
เนื่องยิ่ง ยิ่งนา
ด้นร่อนเย็นเกษม โสตถ์เทอญ.

ไอ้พระคุณอุ้นจิตของศิษย์เอ๋ย
มาละเลยญาติมิตรศิษย์สหาย
ละโลกหันไถลไม่ไถลกราย
ศิษย์ทั้งหลายแสนเศร้าเปล่าเปลี่ยวนัก

พระคุณเอ๋ยเคยอาทรสั่งสอนศิษย์
ให้มีจิตรักใคร่ใฝ่สมัคร
สมานสามัคคีมีใจรัก
ช่วยฟุมพักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

ให้ละโลกโกรธหลงตำรังสัจ
ปฏิบัติธรรมมาศีลामัน
เป็นไต่ที่ฟังตนพันภัยพัน์
ได้สบสันต์สุขสมอารมณ์ปอง

ไอ้ดวงแก้วแก้วฉลาดนิราศลับ
ไหนจะกลับคืนที่มีแต่หมอง
ตั้งอจกลับอับแสงแจ้งเรืองรอง
เคยส่งส่องแจ่มจ้ามามีคมน

พระคุณเอ๋ยเคยเห็นอยู่เป็นนิจ
มาละศิษย์มิตรร้างไว้กลางหน
พระคุณอยู่ชูชักรันกมล
ศิษย์ทุกคนพึงพาบารมี

ยังคงแต่คุณธรรมดำรงไว้
ให้ศิษย์ได้ปรีดีเปรมเกษมศรี
เพื่อระลึกถึงพระคุณอุ้นฤดี
พอเป็นที่เชิดชูบูชาคุณ

ขอกรรมดีที่บรรดามิตรสหาย
ศิษย์ทั้งหลายได้บำเพ็ญเป็นกรรมสุนทร
ขอน้อมจิตอุทิศผลกุศลบุญ
แต่พระคุณสุขสันต์นิรันดรเทอญ.

นางประกอบ สีวาระวิโรจน์

ภาคที่ ๑

ว่าด้วยผลงานวรรณกรรมคำสอน

ของพระรัตนธัชมุนี (คณาจาภรณ์เถร)

รัตนัชฌมุนีสุภายิต

พระรัตนัชฌมุนี (กณฐาภรณ์เถร)

๑.	ชาติเชื้อพาสีใช้ขี้นับ
ชาติแม่วร่วมเหย้าอยู่เกล้าคลั่ง
ชาติสนับชรายไม่วายวุ่น
ชาติเชื้อเสื่อสหัสตวมตระกุล	โคกลับไถนาอาภัพจริง
ข้างที่นอนหมอนหม้อคลอหญิงชาย
หากินอยู่ใต้ถุนแสนสบาย
ถึงจะตกนทมิสูญตาย
๒.	คักไม้คักเหล็กคักได้หมด
คักผู้คักคนคักจนตาย
คคในคคนอกคคปลอกปลิ้น
คคลบไม่หายลวกลายเสื่อ	คคแล้วคคให้หายคคได้
คคสักร้อยปีมีหายคค
คคถมตระกูลสูญสิ้นหมด
คคในคคนอกคคเหลือคค
๓.	ตนเป็นที่พึ่งแก่ตนทุกคนสิ้น
ประพฤติตนให้ชอบรอบทุกราย
ทั้งเมตตาทปราณีอารีรอบ
ประพฤติคมีผลคณนิยม
ถึงแม้ว่าวิชาคมีทรัพย์มาก
ตนของตนพึ่งไม่ได้เสียตายครัน	ตามระบิลพุทธพจน์เป็นบทหมาย
พร้อมทั้งกายวาจาจิตอารมณ์
ประพฤติชอบหลักपालการไม่สม
ส่วนวิชาอาคมคณต่างกัน
เป็นพาลยากที่จะพ้นโทษมหันต์
มีแต่วันจะลำบากยากใจเอย

รัตนัชฌมุนีสุภายิตนี้ ได้รวบรวมเอาสุภายิตและคำคมซึ่งพระรัตนัชฌมุนี (กณฐาภรณ์เถร) ได้แต่งไว้ในต่างที่ต่างกรรมต่างวาระกัน สุภายิตและคำคมเหล่านี้มทงทเป็นร้อยกรองและร้อยแก้ว

สุภายิตบทที่ ๑ - ๑๐ พระศรีธรรมประสาธน์ แห่งวัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ ได้รวบรวมตีพิมพ์ในหนังสือ กระจกงานบำเพ็ญกุศลชนมายุครบ ๘๐ ปี ท่านเจ้าคุณพระรัตนัชฌมุนี (กณฐาภรณ์เถร) วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

สุภายิตบทที่ ๑๑ - ๒๓ พระครูอรุณธรรมรส แห่งวัดมโหสถาราม อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราชได้รวบรวมตีพิมพ์ในหนังสือ คำคมควรคิด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ พระครูอรุณธรรมรสได้แจ้งไว้ในคำนำของหนังสือดังกล่าวว่า "ข้าพเจ้าได้ขอดใจไว้หลายครั้งเมื่อคราวขึ้นไปหาท่าน ทั้งได้ขอดจากท่านพระครูใบฎีกาวิรัช วัดพระมหาธาตุฯ ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของท่าน . . ."

๔. อันโทสะโมหะขณะเกิด
จะโต้ตอบติดพันในบัญญัติ
พัศตร์จะเผือดผิตงามทราวมสง่า
แม่นเงือกคอกคไว้อ่าให้มี
๕. แหกเต้าจับโพรงแขวง
นักปราชญ์เข้าห่มุพาล
แก้วได้ไว้แก้วกา
แก้วควรรค่าเมืองธานี
๖. จระเข้ใหญ่กว่าหนอง
เรือใหญ่กว่าชลสินธุ์
สินค้ำมากกว่าเรือ
บ่าวรู้มากกว่านาย
๗. ไม้ ไคสถิตเบื้อง
สูง แต่พอสมยศ
กว่า นกมักปล้นหค
เขา บ่ออาจบังได้
๘. โทษท่านมีนิกหน้อย
แกลังกล่าวเล่าต่อเคิม
โทษตนยิ่งพุนเพิ่ม
โทษแต่คนอื่นย้า
๙. นอกกิจผิดธรรมดา
แมวลายจามจู้
ค่างเห็นนางชะนี
ค่างไพรไม่อายคน
๑๐. ดอกปดวาร์สมิ
มะลิเถื่อนเผยอหน้า
ถือนูเที่ยวโป่งปาก
เซโลอิโตมร
- แม้ปล่อยเรียด่อมเป็นภยใหญ่หนักหนา
ความปรีชาชัดซ้องหมองฤติ
ความประหม่าพัศตร์หมองไม่ผ่องศรี
ในฤติจุกแก้วผ่องแผ้วเอย
คนไม่แจ้งบวิตถาร
คนบ่ย่อบ่ยินดี
ไม่ชอบตาก็บินหนี
ทองบ่รับบ่รุ่งเรือง
จะเที่ยวท่องยากโดยถวิล
จะเที่ยวยากจะช้อขาย
เป็นที่เบือคนทั้งหลาย
ชายตนเลี้ยงลูกเมียตัว
บรรพต
เยียงไม้
เหียนแหลก สลายแฮ
เพราะไม้สูงเกิน
เป็นเคิม
ศิชา
พุดกลบ เกล็ดนแล
ยุเย้าคำหยาม
หงส์ปนกาน่าบัตสี
พอคกลงคล้ายปลายแววขน
ใครยินดีไม่เจียมตน
เอานางชะนีเป็นวนิดา
ดอกสารภีเขาดีกว่า
จะขึ้นค้ำแข่งดอกขจร
ว่าลูกมากชวนแลกศร
จะขึ้นแทนเทียมพระขรรค์

๑๑. ร้อยปากว่าตีมีค่าล้ำ
ท่านยกคำเดียวลือ
ร้อยปากว่าระยำ
ท่านเคาะคำเดียวลือ
๑๒. ทำบ้านเรือนให้สะอาด
ทำตนให้สกปรก
๑๓. ภูเขาไม่น้อยสูงร้อยโยชน์
ให้ปราบเขาใหญ่ทีไหนแดน
ปราบพยศมนษย์กิริยาสัตว์
แม้จะปราบให้คืนในที่ลับ
๑๔. ทรัพย์นี้มีไกล
ทั่วแคว้นแดนดินมีสิ้นทุกสถาน
๑๕. ชาติเชื้อพาสใช้ช้ำขับ
ชาติแม่วร่วมเย้าอยู่เคล้าคลึง
ชาติสุนัขขร่ายไม่วายวุ่น
ชาติเสือสิงห์สีหมีตระกูล
๑๖. จุงไม่เคิน - ทอควาญ
ไล่หลังไม่เคิน - ต้องชายแซก
๑๗. ความรู้ - ใครเรียนก็รู้
เรื่องเข้าช่องแคบ - อย่าคิดให้มาก
๑๘. การงานเป็นอาหารทางใจ
๑๙. เสียอะไร ๆ ก็เสียไปเถิด
๒๐. เรื่องในใจ ถึงอยู่ใกล้ก็รู้กันไม่ได้
๒๑. คน งาน เงิน ความสุข มีความสัมพันธ์กันโดยลำดับ แยกกันไม่ออก
๒๒. งานกับเล่น งานเป็นงาน
เล่นเป็นเล่น จงเล่นให้เป็นงาน
เวลาทำงาน อย่าทำเล่น
- จะเหมือนคำเจ้านายหรือ
คนนับถือไปทั้งเมือง
จะเหมือนคำเจ้านายหรือ
เราเสียชื่อไปทั้งเมือง
นักปราชญ์จะมาเกิด
สัตว์นรกจะมาเกิด
พระยายกโยธามาโกฏิแสน
คงเสมอราบคิที่แผ่นดิน
ถ้าชีวิตยังเป็นเห็นชัดขึ้น
ได้ประเดี้ยวจรตจิตกลับคืน
ใครบ่ญญาไวยาได้บ่นาน
ผู้ใดคร้านบ่พานพบนา
โคกลับไถนาอาภัพยิ่ง
ข้างที่นอนหมอนหม้อคลอหญิงชาย
หากินอยู่ใต้ถุนแสนสบาย
ถึงจะตกนทีมีสูญลาย
- ถ้าไม่ทำอะไรใจก็เหี่ยวแห้ง
แต่อย่าเสียใจ

๒๓. อะไรรู้อยู่ในคน ให้เรียนรู้เรื่องคน
ให้สนใจทางธรรม จะนำไปสู่ทางสว่าง
๒๔. เอาปัญญามาบวกกับความเพียร จะมั่งคั่งยังทรัพย์
เอาความโง่มาบวกกับความเกียจคร้าน จะลำบากถึงหลานถึงเหลน
๒๕. เป็นผู้ใหญ่มีใจคด เป็นผู้น้อยออกตัญญู
เหมือนดอกไมกขศักดิ์บักอก ยากที่จะพบความรุ่งเรืองในชีวิต
๒๖. อยู่ง่ายกินง่าย - ตายยาก
ทำงานให้มีหลัก - ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย
๒๗. ลูกเมืองคอน (นครศรีธรรมราช) กินกับนอนอย่าบั่นทึง
(คือไม่ควรห่วงเรื่องกิน ไม่ยินดีมีกังวลเรื่องนอน)
-

โลกธรรมเทศนา

พระรัตนัชฌมุนี (กณฺหาภรณเถร)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส
ลาโภ อลาโภ อโยโส ยโส จ
นินฺทา ปสฺสา จ สุขํ จ ทุกฺขํ
เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ฐมฺมา

ณ บัดนี้จะได้บรรยายพระธรรมเทศนา โดยควรแก่วันธรรมสวนะอันเวียนมาถึง โดยลำดับกาล จะได้วิสังขนาเนื้อความโดยสังเขปแห่งธรรมกถา อันชื่อว่า โลกธรรม แปลว่า ธรรมมีประจำอยู่ในโลก หรือท่านบรรยายว่าโลกนี้ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรม และธรรมนั้นเล่าย่อมครอบงำสัตว์โลกทั้งหลายอยู่เนื่องนิตย์ แสดงส่วนที่เป็นอิฏฐารมณฺ์ คือที่น่าปรารถนา และไม่น่าปรารถนาพึงใจไว้ฝ่ายละ ๔ ประการ ดังนัยแห่งพระพุทธภาษิตบริหาร ทิยักโว ฌ เบองคั้นนั้นว่า

ลาโภ อลาโภ อโยโส ยโส จ
นินฺทา ปสฺสา จ สุขํ จ ทุกฺขํ
เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ฐมฺมา

แปลว่าธรรมะทั้งหลาย ๘ ประการ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุขอันเป็น อิฏฐารมณฺ์ ๔ ประการ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา และได้ประสบความทุกข์เป็นอนิฏฐารมณฺ์ ๔ ประการ ทั้ง ๘ ประการนี้ ไม่เที่ยง ไม่ทุกข์ เป็นอนัตตา โดยบรรยายว่า ลาภ ยศ

บทความนี้เป็นกณฑ์เทศน์ซึ่งแสดง ณ ศาลาการเปรียญ วัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ เมื่อวันที่
๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ขณะนั้นมีสมณศักดิ์เป็นที่พระศรีธรรมประสาธน์

สรรเสริญ สุข และเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทาและได้รับทุกข์ ทั้ง ๘ ประการนี้ไม่
 คงที่ถาวรอะไร ทนอยู่ไม่ได้นาน จะแก้ถ้อยอย่างไรให้สิ่งทั้ง ๘ ประการนี้ให้คงทนถาวรอยู่
 ในฐานะมั่นคงนั้นเป็นไม่สำเร็จ หรือว่าจะสำเร็จได้บ้างก็ไม่ถาวร คือ ยากที่จะให้เป็นไปได้
 คือไม่เป็นไปตามอำนาจของผู้ใด จึงเรียกว่าเป็นอนัตตา คือ ไม่เที่ยง ไม่คงที่ แต่โดยธรรมดา
 สัตว์โลกย่อมปรารถนาอิฏฐารมณ์ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุขด้วยกัน ไม่ปรารถนาอนิฏฐารมณ์
 คือความเสื่อมลาภเป็นต้น แต่โลกธรรมทั้ง ๘ ประการย่อมหมุนเวียนครอบงำสัตว์โลกอยู่
 เนื่องด้วย ความปรารถนาชั้นต่ำๆ เต็กๆ คือต้องการลาภเป็นอย่างมากเป็นเบื้องหน้า มีความ
 รู้ความคิด มีวัยสูงขึ้นกว่านั้นย่อมปรารถนายศ ย่อมสละลาภผลที่ตนได้เพื่อให้ได้ยศฐาน
 บรรดาศักดิ์อันเป็นที่รักใคร่ยิ่งขึ้นไป ครั้นเมื่อได้ยศแล้ว เลื่อนภูมิ เลื่อนวัยสูงขึ้นไป ย่อม
 ปรารถนาความสรรเสริญ คือ ชื่อเสียง เกียรติยศ ลองนึกถึงความเป็นจริงว่า เต็กๆ แม้แต่สัตว์
 เดียวกันใครในลาภเป็นอย่างมาก ครั้นโตขึ้นความต้องการก็สูงขึ้นกว่านั้นเป็นเหตุใครในยศ
 แต่ความสรรเสริญแม้ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ก็ปรารถนาอยู่มากมายอยู่ ถึงแม้ว่าตำแหน่งยศฐาน
 บรรดาศักดิ์ข้างหน้าจะมีเต็มที่แล้ว ก็ยังปรารถนาความสรรเสริญทั่วไป เมื่อนึกถึงท่านผู้ใหญ่
 มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน สำหรับยศฐานบรรดาศักดิ์ท่านตั้งอยู่ในที่อันสูงสุดแล้ว แต่ยัง
 ปรารถนาความสรรเสริญอยู่ด้วยกัน ส่วนความสุขนั้นเป็นเรื่องสำคัญ ใครๆ ทุกชั้นย่อมปรารถนา
 ฉะนั้นในอิฏฐารมณ์ส่วนโลกธรรม ท่านจึงจัดสุขไว้ในเบื้องปลาย ถ้ายังปรารถนาอิฏฐารมณ์อยู่
 トラบใด ก็เป็นอันปรารถนาอนิฏฐารมณ์อยู่ตราบนั้นเหมือนกัน เพราะว่าถ้าไม่มีลาภ ความ
 เสื่อมลาภก็ไม่มี ลองนึกถึงโจรผู้ร้ายที่ประทุษร้ายเพื่ออยากได้ทรัพย์สมบัติก็ประทุษร้ายแย่ง
 ทรัพย์ของคนมั่งมี คือคนที่ไม่มีเงินทอง ข้าวของก็ไม่มี สิ่งของที่จะเสียหายไป และคนไม่มียศ
 ฐานบรรดาศักดิ์ใดที่จะเสื่อมเสีย อันนาย ก. นาย ข. จะถูกถอดยศชั้นไปเท่าใด ก็ยังคงเป็น
 นาย ก. นาย ข. อยู่นั่นเอง ไม่ทำความเดือดเนื้อร้อนใจให้มากมาย แต่ถ้าผู้มียศฐานบรรดา
 ศักดิ์เป็นนั่นเป็นนี่ ครั้นพลาดพลั้งเสียหายก็เสื่อมจากยศฐานบรรดาศักดิ์ คือถูกถอดจาก
 ตำแหน่งหน้าที่ จากยศฐานบรรดาศักดิ์ อันน่าใคร่น่าปรารถนานั้น ย่อมเดือดร้อนรำคาญ
 เมื่อยังปรารถนายศ ความเสื่อมยศก็เป็นเงาติดตามอยู่เนื่องด้วย แม้ผู้ปรารถนาความสรรเสริญ
 ก็ชื่อว่า เป็นผู้ปรารถนาความนินทาอยู่เหมือนกัน ความสุขก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน พระบรม
 ศาสตราตรัสสอนว่า โลกธรรมนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา พิเศษนลาภยศสรรเสริญว่า

ไม่ตีกระนั้นหรือ หามิได้ ยังทรงแสดงว่าเป็นของคืนารักน่าใคร่น่าปรารถนา แต่ถ้าต้องการ ด้วยอำนาจความทะเยอทะยาน จนเกินเหตุด้วยอำนาจค้นหาแล้ว ไม่ถึงคราที่จะได้ลาภยศ สรรเสริญสุข จะคืนรันทะเยอทะยานไปปรารถนาในฐานะที่ตนต้องการ ย่อมนำความเดือด ร้อนรำคาญมาให้แล้ว มิหนำซ้ำจะเสื่อมจากลาภยศสรรเสริญสุขนั้น แม้จะได้ด้วยความทะเยอ ทะยาน ด้วยความปรารถนา ได้มาแล้วไม่สามารถที่จะรักษาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยตลอด ไปได้ ย่อมนำแต่ความทุกข์โทษภัยความเสื่อมเสียหายมาให้ สิ่งใดที่ไม่สมควรกับตนแล้วแม้จะ ได้มาเพราะอาศัยเหตุประการใด ๆ ก็ดี ด้วยอำนาจความทะเยอทะยานก็เป็นเรื่องที่น่าความ เดือดร้อนรำคาญมาให้แก่ผู้ที่ได้รับตำแหน่งฐานะนั้น ๆ พระธรรมเทศนาสอนให้ยินดีในลาภที่ สมควรแก่ฐานะของตน คือยินดีสันโดษตามมีตามได้ ถึงคราวจะได้ยศสรรเสริญสุขอย่างไรก็ ให้เข้าใจรำลึกได้ว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ในข้อที่พระบรมศาสดา ตรัสเทศนามากมายนั้น ต้องการให้พุทธบริษัทเข้าใจในกฎเกณฑ์ของธรรมกา เป็นจุดมุ่งหมาย ลองนึกถึงเรื่องเนื่องด้วยพระธรรมวินัยว่า พระบรมศาสดาตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ใหม่ ๆ ทรงดำเนินถึงเวไนยนิกร คือผู้ที่ทรงสั่งสอนให้รู้ให้เข้าใจ ว่าใครหนอสมควรที่จะรับ พระธรรมเทศนาก่อน ทรงดำเนินถึงอาฬารดาบสและอุทกดาบสสองอาจารย์ เพราะเหตุอัน สนับสนุน คือว่าเพราะเคยฟังปาอาศัยท่านมา เป็นครูบาอาจารย์แต่ก่อนมา อาศัยความ กตัญญูกตเวทิตาเป็นเหตุให้ดำเนินถึงท่านเหล่านั้น แต่ยุติธรรมมีอยู่เป็นข้อสำคัญว่าผู้ที่มักเลส เบาบางในสันดาน คือผู้ที่ละกิเลสหยาบ ๆ บาบหนา ๆ ได้มาหลายประการแล้ว ผู้ที่มีวาสนา บารมีแก่กล้า คือผู้ที่ได้เคยสั่งสมบุญกุศลเป็นต้นทุนไว้แล้วมากมาย แต่คนเรานั้นเกี่ยวด้วย โชคชัย พระดาบสทั้งสองท่านนั้นอยู่มาได้ถึงแก่เฒ่าชรา ครั้นถึงคราวจะได้รับพระธรรมเทศนา ก็มารีบตายไปเสียก่อน จากนั้นพระองค์ก็ทรงอนุสรณ์ถึงพวกเบญจวัคคีย์ ซึ่งเคยอุปการะกัน มาอย่างดาบสทั้งสอง แล้วเสด็จไปโปรดเบญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ตปัสสะ ภัลลิกะและอุปกะชีวก ได้พบพระองค์กลางทางมรรคา แต่พวกเหล่านั้นยังมีกิเลสหนาปัญญาหยาบ ไม่ได้สั่งสมบุญไว้มากมาย จึงมิได้สดับพระธรรมเทศนา พระองค์ทรงแสดงจตุราริยสัจจ์คือ ของจริงอย่างสูงสุดให้พวกเบญจวัคคีย์สดับ จบพระธรรมเทศนาลง โภณฑัญญะผู้เหี้ยมแหลม และมีปัญญาสูงกว่าเบญจวัคคีย์เหล่านั้น รู้ตามกระแสพระธรรมเทศนาเข้าถึงธรรมขั้นสูงคือ พระโสดา แต่ยังไม่แตกฉานในธรรมกา พระองค์จึงได้อบรมบ่มบารมี คือสอนจัจจาไซให้

เข้าใจในกฎเกณฑ์ของธรรมคา ในเบื้องปลายทรงจำแนกแจกร่างกายนี้ออกเป็นส่วน ๆ ให้
 เบญจวัคคีย์ทั้งหลายเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
 อนัตตา เบญจวัคคีย์เข้าใจตามนั้น มีความรู้เข้าขั้นสำเร็จพระอรหัตผล ตอนนั้นเริ่มออก
 ประกาศพระศาสนา ทรงส่งเบญจวัคคีย์ทั้งหลายให้ไปคนละมรรค พระองค์ทรงไปสอนปุราณ-
 ชฎิลสามพี่น้อง คือพระองค์ทรงสอนตามเรื่องราวที่คนในสมัยนั้นสนทนาเอาใจใส่กันอยู่ ให้ใช้
 ความรู้ความคิดที่ตนควรคิดอยู่แล้ว พวกปุราณชฎิลสามพี่น้อง มีอรุเวลกัสสปเป็นอาทิ มา
 พิจารณาว่าในธาตุทั้งสี่อะไร ๆ ไม่มีฤทธิ์เดชเท่าธาตุไฟ ครั้นเห็นว่าธาตุไฟมีฤทธิ์อำนาจมากก็
 ชวนกันบูชาอะไร ๆ ที่เป็นสายเคี้ยวมีฤทธิ์เดชคล้าย ๆ กัน เช่น พระอาทิตย์มีฤทธิ์คือร้อนคล้าย
 กับไฟ จึงชวนกันบูชา พระองค์ทรงแนะนำสั่งสอนพวกปุราณชฎิล ตามแนวความคิดที่คนใส่
 ใจกันอยู่ พวกที่นับถือว่าไฟมีฤทธิ์แล้วบูชาสักการะเคารพไฟ พระองค์ก็ทรงสอนเรื่องไฟ
 เหมือนกัน แต่ไม่ได้ทรงสั่งสอนว่าไฟอย่างพวกเหล่านั้นบูชา เสกสรรว่ากิเลสชาติที่มีอยู่ ณ
 ภายในเรียกว่าไฟ ทรงแสดงว่า รากะ โทสะ โมหะ เป็นไฟ จะเกิดเพราะอาศัย ตา หู จมูก
 ลิ้น กาย ใจ เป็นเครื่องล่ออยู่ข้างใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมมารมณมา
 ย้วยวนใจอันให้หันเหไปตาม เช่นตาเห็นรูปที่น่ารักใคร่พอใจ ให้เกิดเป็นไฟ คือ รากัคคิ ไฟ
 คือรากะ เห็นรูปที่น่าชิงชังไม่ชอบใจ ให้เกิดเป็นไฟคือโทสัคคิ เห็นรูปที่น่าเพลินละเลิงหลง
 มัวเมาประมาท เป็นไฟเกิดขึ้นเรียกว่า โมหัคคิ รากะ โทสะ โมหะ ทั้ง ๓ ประการนี้ โดย
 โวหารพระธรรมเทศนาเรียกว่าไฟ ไฟมีฤทธิ์ทำความเดือดร้อนส่วนเสียหายและให้ประโยชน์
 พระองค์ทรงแสดงกิเลสว่ามีฤทธิ์ร้ายทำความเสียหายให้มากมายและมีประโยชน์บ้างบางอย่าง
 ที่คนสามารถใช้สอยอาศัยได้เหมือนกัน พระองค์ตรัสเทศนาในเรื่องที่คนใส่ใจเป็นพื้นมาแล้ว
 พวกปุราณชฎิลเหล่านั้นได้รู้ตามพระธรรมเทศนา พระธรรมเทศนาที่พระบรมศาสดาตรัสสอน
 ไว้มากมาย ในที่สุดยุติในเบื้องปลายต้องการจะให้เวไนยนิกรทั้งหลายละความชั่วประพฤติกวาม
 ตีขึ้นใช้แทน อันทำกิเลสในใจให้หมดสิ้นไป แม้ทรงแสดงโลกธรรมนี้พูดถึงเรื่องธรรมที่
 ครอบงำสัตว์โลก โลกนั้นก็หมุนไปตามโลกธรรมนั้นอยู่ ไม่ใช่ว่าจะหนีออกจากโลกธรรม คือ
 ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือเสื่อมลาภยศ ถูกนินทา ทุกข์ ไปอยู่ในที่ไหน ๆ หามิได้ กล่าวคือ
 ทรงสั่งสอนให้ทราบกฎเกณฑ์ธรรมการับสมมติตามสมควร คือเขาให้เป็นอะไร ๆ ก็ต้องยอม
 เป็นไปตามเรื่องนั้น ๆ ให้เหมาะสมกับฐานะที่ได้รับ แต่ต้องใช้ความคิดให้รู้ว่า สิ่งทั้งหลาย

นั้นไม่คงทนถาวร กลับกลอกหลอกหลวงอยู่เป็นนิตย์ จะแก้ถ่ายอย่างไรให้เป็นไปตามอำนาจ
 ปรารถนาของตนนั้นไม่สำเร็จ คือ ตกอยู่ในกระแสแห่งธรรมทานิยม ครั้นเมื่อใช้ความคิด
 พิจารณาเห็นว่าโลกธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และตามกรอบงำ
 สัตว์โลกอยู่เนื่องนิตย์ สัตว์โลกก็เป็นอย่างนั้น คือเป็นพวกไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา
 ด้วยกัน จึงผสมเข้ากันได้ ถ้าใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นชัดถึงสภาวธรรม อันเป็นพระไตร
 ลक्षणี่ว่าอะไร ๆ ทั้งที่เป็นรูปเป็นนามนั้นทั้งมวลล้วนตกอยู่ในกระแสของธรรมตา คือ ไม่เที่ยง
 เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเหมือนกันสิ้น แต่นั่นก็สามารถจะบรรเทาความชั่วเสียหาย อันมีอยู่ใน
 ภายใต้อันนี้เสียได้ ความมัวเมาประมาททั้งในวัย ในความไม่มีโรคและในชีวิตตลอดถึงความ
 เมาในลาภในยศสรรเสริญสุขทั้งหลายนั้น ๆ ก็จะไม่เสื่อมหายไปโดยลำดับกาล ครั้นสร้างจากความ
 เมาแล้ว แต่นั่นก็พยายามบากบั่นละความชั่วทั้งหลายอันมีประจำอยู่ที่กาย วาจา และใจ ส่งสม
 คุณงามความดีให้เกิดขึ้นทั้ง ทางกาย วาจา และใจเบื้องปลาย คือพยายามกำจัดกิเลสชาติอัน
 นอนเนื่องอาศัยอยู่ในจิตสันดานมาช้านาน ให้หมดสิ้นไปโดยลำดับกาล จิตใจนั้นก็กลับสู่
 สภาพเดิม คือ ผ่องใสดังนัยพระพุทธรักษาบริหารแสดงไว้ว่า ปภัสสรमितํ ภิกขเว จิตตํ ตุก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย จิตเดิมนี้เป็นธรรมชาติผ่องใสสะอาด จิตผ่องใสเหมือนน้ำใสไม่ต้องบรรยาย
 ว่าน้ำใสนั้นเป็นอย่างไร อาคนตุเกหิ อุปกุกิเลสเหติ อุปกุกิสิฏฐิ แต่ที่จิตนั้นมาเศร้าหมอง
 ไปเพราะอาคนตุเกหิเลสที่จรมาเข้าสิงผสมอยู่ในใจ น้ำใสที่มีอะไร ๆ เข้าเจือปนจึงมีสีต่าง ๆ กัน
 เจือปนอยู่ใน น้ำนั้นจึงกลายเป็นจากสภาพเดิมไป ถ้าสีแดงเข้าเจืออยู่ในเรียกว่าน้ำแดง สีเขียว
 เจืออยู่ในเรียกว่าน้ำเขียวฉนั้นใด จิตของคนเราก็คือเป็นอย่างนั้นเหมือนกัน จิตประภัสสรคือจิตที่
 ผ่องใส ถ้ากิเลสเข้าสิงอยู่ข้างในแล้ว เรียกชื่อกิเลสกับจิตติดกันไปว่า รากะจิต โทสะจิต
 โมหะจิต ที่เรียกเป็นสามอย่างนั้น ก็เพราะมีจิตกับกิเลสชาติเข้ามาผสมกัน แทรกซึมอยู่ในใจ
 โลก โกรธ หลง แต่ละประการรวมเรียกว่ากิเลส ถ้าหลาย ๆ อย่างเข้ามาแทรกซึมอยู่ในใจ
 เรียกว่าอาสวะ คือเครื่องคอง คือมีรสชาติแปลกไปกว่าเดิมมากมาย โลกมีความอยากได้เป็น
 ลักษณะเครื่องหมาย โกรธก็เข้าประทุษร้ายใจ แล้วทำใจนั้นให้หลงไหลมัวเมาประมาทอยู่ใน
 โลกนั้น ถ้าหลาย ๆ อย่างมาแทรกซึมเข้าเรื่องราวคนนั้นก็มากมาย โภคะ ความโกรธทำให้ใจ
 ชุ่มมัว ถ้าคนรู้จักระวังตัวใช้มทะ คือชุ่มไว้ อาการไม่ปรากฏทางร่างกาย ให้คนอื่นจับได้
 อย่างนี้เรียกว่า โภคะ ระวังดับหายไปไม่เกิดโทษภัยในเบื้องปลาย ไม่มีโอกาสจะประทุษร้าย

แต่ความผูกโกรธไว้ในใจ คือคุมความโกรธนั้นไว้เรียกว่าอุปนาหะ แต่ถ้าทะลุออกมาข้างนอก
 เป็นพยาบาล คือคิดประทุษร้ายผู้อื่นให้เดือดร้อนรำคาญ โกรธแล้วระงับไม่อยู่ด้วยทมะ
 สำแดงฤทธิ์ออกมาในเวลานั้น เรียกว่าโทสะความประทุษร้าย ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนรำคาญ
 ความโลภเข้ามาเจือปนด้วยความโกรธก็ดี ด้วยความหลงก็ดี เรียกว่าอาสวะ คือเป็นเครื่อง
 ดองเข้าสิงอยู่ในใจคน เพราะใจเป็นหัวหน้าเป็นประธานบังคับการงานทางร่างกาย โทษที่เกิด
 เพราะกิเลสชาติจันเป็นเหตุให้ประทุษร้าย ผู้อื่นด้วยกายวาจา ล้วนแต่เป็นข้อเสียหาย ย่อมจะ
 มีโทษทุกขภัยเป็นธรรมดา ผู้รื่องของความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นยาวนาน
 สำคัญที่ช่วยระงับทุกข์โทษภัยทั้งหลายทั้งปวง คือแก้ถ่ายกิเลสชาติที่ร้ายกาจอันสิงอยู่ในใจนั้น
 ให้เสื่อมหายอันตรธานไป ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงทรงแนะนำให้พุทธบริษัทพิจารณาโลก
 ธรรมว่า โลกธรรมนี้ทั้งส่วนที่เป็นอริฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ล้วนแต่ตกอยู่ในวิสัยแห่งความ
 ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ประจวบด้วยกาลสมัยปัจจุบันนี้ ยศฐานบรรดาศักดิ์ในฝ่ายฆราวาส
 ตั้งแต่ขุน หลวง พระ พระยา ยุติในสมัยปัจจุบันแต่ยุคที่เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็น
 ประชาธิปไตย แต่รัฐบาลยังถวายเป็นทางคณะสงฆ์ผู้เป็นที่เคารพสักการะบูชา พระจึงได้รับ
 ยศศักดิ์เป็นนี้เป็นนั่นกันมากมาย เมื่อใส่ใจในโลกธรรมว่า เรื่องทั้งหลายเหล่านี้ไม่เที่ยงเป็น
 ทุกข์เป็นอนัตตา จะแก้ถ่ายพระณผู้เป็นประจุหมองเองให้หายจากโรครภัยได้ คือหายจากความ
 มัวเมาประมาทโรคที่เกิดขึ้นที่หมอง ถ้าหมองไม่รู้จักรักษา หมอนั่นเองจะเป็นอันตรายก่อนคนไว้
 การพิจารณาโลกธรรมให้รู้ตามสภาพว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แม้ในคราวประสบ
 โลกธรรม ๆ ย่อมเป็นเหตุให้คลายจากความมัวเมาประมาทในอริฏฐารมณ์ และผู้ไม่ได้ก็คลายจาก
 ความโหม่นสน้อยใจ ขอให้ท่านพุทธมามกะบริษัทพึงใส่ใจในพระธรรมวินัยพุทธศาสนา คือ
 ใช้ความพิจารณาถึงโลกธรรม ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาตามสภาพอย่างไร โดยนัย
 ดังวิสัชนามาด้วยประการฉะนี้

เทศนามหาชาติทรงเครื่อง

พระรัตนชัยมุนี (กณฺหาภรณเถร)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมนาสมฺพุทฺธสฺส
ทุทฺทํ ททมานานํ ทุกฺกรํ กมฺม กุพฺพตํ
อสฺนโต นานุกุพฺพนฺติ สติ ฌมฺโม ทุรฺนุวโย
ตสฺมา สตมฺภ อสตมฺภ นานา โหติ อิตฺถิ คติ
อสฺนโต นีรยํ ฆนฺติ สนฺโต สกฺคปรายนา
น หิ ฌมฺโม อฌมฺโม จ อุโภ สมวิปากิโน
อฌมฺโม นีรยํ เนติ ฌมฺโม ปาเปติ สุกฺคตี

ฌมฺโม หเว รกฺขติ ฌมฺมจารี
ฌมฺโม สฺจฺฉินฺโณ สฺจฺฉมาวหาติ
เอสํนิสฺสโธ ฌมฺเม สฺจฺฉินฺเณ
น ทุกฺคตี กจฺฉติ ฌมฺมจารีติ

ณ บัดนี้ จักบรรยายพระพุทธานุภาพเทศนา ในข้อที่ขมไว้เป็นพระคาถา ณ
เบื้องต้นว่า ทุทฺทํ ททมานานํ โดยรวบรัดเนื้อความว่า เมื่อสัตว์บุรุษให้สิ่งอันบุคคลให้ได้
โดยยากอยู่ ทำกรรมอันบุคคลทำได้โดยยากอยู่ อสัตบุรุษยอมทำตามไม่ได้ ธรรมของสัตบุรุษ
นั้นอสัตบุรุษรู้ตามไม่ได้ เพราะฉะนั้นคติคือการดำเนินไปข้างหน้าของสัตบุรุษและอสัตบุรุษจึง
ไกลกันมากมาย อสัตบุรุษยอมดำเนินไปสู่นรก สัตบุรุษยอมไปสู่สวรรค์ ธรรมและอธรรม
ทั้งสองประการนี้ ประหัตประหารต่อสู้กันมานานแล้ว แต่ในเบื้องปลายอธรรมยอมพินาศ
ธรรมยอมชนะเป็นเบื้องหน้า สัตบุรุษยอมชักคนไปสู่สวรรค์ อสัตบุรุษยอมนำบุคคลไปสู่

เนรเทศ คือไล่ให้ออกจากนครสี่พีไป อย่ายู่ให้เป็นที่ยากเยื่อไถ้ทาง นับว่าเป็นโชคดีของ พระเวสสันดรที่จะได้บำเพ็ญทานบารมีให้ถึงปรมัตถ์ ท่านเห็นดีเห็นชอบไปด้วยกัน ตกลงว่า วางโทษให้เนรเทศพระเวสสันดรให้ออกไปจากนครสี่พี ต้องการเอาใจประชาชน คือประชาชน เหล่านั้นต่างพร้อมใจกัน มันอาจจะตั้งวงเป็นขบถก็ได้ ต้องเอาใจ ครั้นเอาใจไปแล้ว ถูก ไล่ลูกเอง แต่ทำไปแล้ว ถือว่าเป็นผู้ใหญ่ ทำแล้วก็แล้วไป มันแก้ไขไม่ได้ พระเวสสันดร ก็ได้ทราบเรื่องให้ข้าราชการที่มาบอกให้ไปพักผ่อน ๒-๓ วัน จะได้บำเพ็ญทานบารมีอันเป็น ชั้นสูงเรียกว่า สัตตสดกมหาทาน คือให้ของดี ๆ มีราคาทั้ง ๗ ประการ โค กระบือ ช้าง ม้า ทาส ทาสี ให้อย่างละ ๗๐๐ ตกลงให้อยู่รอบำเพ็ญสัตตสดกมหาทาน

ส่วนนางมัทรีผู้ชื่อนี้ของพระเวสสันดร ทราบว่าพระเวสสันดรจะถูกเนรเทศ แต่ ที่จริงท่านก็รู้อารมณ์ของพระเจ้าแผ่นดิน ว่าตรัสไปแล้วจะคืนค่าไม่ได้ ทำไปแล้วก็เป็นแล้วกัน แต่ท่านเชื่อคำแนะนำของท่านว่า เรื่องราวอะไรท่านต้องการเคยได้มานักหนาตั้งแต่ไหนแต่ไร มา คือขอพรอะไรแล้วได้ รับสมัครจะไปทูลขอให้พระเจ้าศุภชัยยกโทษให้ ครั้นท่านไปทูล ขอพรรณนาโวหารของผู้หญิงที่แนบเนียนโดยประการต่างๆว่า ประชากรราษฎรนั้นไว้เนื้อ เชื่อใจไม่ได้ เวลาที่มันคอยใช้ เวลาที่กระทำลำบากมันออกตัวไป พวกเหล่านั้นจะเอาเป็น ยุติ เป็นที่พึ่งไม่ได้ ลูกเป็นสิ่งสำคัญ ได้ทูลอ่อนวอนแกลงเหตุผลเท่าใด ๆ พระเจ้ากรุงศุภชัย ท่านก็เฉยไม่ตอบ จนใจกลับไปบอกพระเวสสันดรว่ากราบทูลแล้วไม่อนุญาต ตกถึงเวลา จะไปก็พากันไปเฝ้าทูลลาพระเจ้ากรุงศุภชัย พระเวสสันดรเองนั้นพระเจ้ากรุงศุภชัยไม่ว่าอะไร เพราะท่านว่าไปแล้วว่าให้เนรเทศก็ให้เนรเทศไป ท่านว่าให้พระนางมัทรีอยู่ในนครสี่พี อย่าย ถือว่าเป็นลูกสะใภ้ คือให้ถือเป็นลูกของท่านเอง คือไม่ต้องเกรงอกเกรงใจ ให้อยู่ไปอย่าง เป็นสุขสบาย นางมัทรีก็ทูลด้วยความจำนงว่า นางจะต้องไปด้วยความจงรักภักดีในพระเวส สันดร พระเวสสันดรเมื่อถูกเนรเทศจะขาดบ่าวขาดไพร่ขาดคนใช้คนสอยทั้งหลาย นางตั้งใจ ที่จะไปอยู่จงรักภักดีและปฏิบัติตามสามารถที่จะปฏิบัติได้อย่างไร และในเบื้องปลายพรรณนา ถึงความยากเย็นเชื่องใจของนาง ที่จะต้องเป็นหญิงม่ายยังอยู่ในวัยสาว และกล่าวถึงโทษของ คนที่เป็นม่ายในวัยนั้นสารพัดที่จะยากเย็น ลงที่สุดยุดีว่าต้องอนุญาตให้นางไป ลงปลายว่า ขอพระชาติภักดีหาไว้ ท่านจะรับเลี้ยงสงเคราะห์ให้ได้ดี แต่ตรัสท้วงว่าจะพาไปลำบากยาก เย็น คือพูดเป็นเชิงตลกดูว่าจะตกทุกข์ได้ยาก จะพาหลานไปลำบากทำไม นางมัทรีเคยเคารพ

นับถือในพระเจ้ากรุงสยาม แต่ด้วยอำนาจความเสียใจหรือความคับแค้นอยู่ข้างใน ต้องใช้ วาจาโวหารเหน็บแนมพระเจ้ากรุงสยามหลายประการ ว่าพระเจ้ากรุงสยามนั้น แม้แต่ลูก ของท่านถ้าไม่ชอบใจจะไล่เสียก็ได้ แล้วหลานของท่านที่ห่างออกไป ถ้าท่านไม่ชอบใจก็ไล่ อย่างสบาย แล้วเหน็บแนมว่า วาสูกรีหรือจะไรซึ่งพิษเขี้ยว คือว่าลูกงูพิษมันมีพิษ ลูกของ พระเวสสันดรคนไม่ดี ก็คงไม่ดีอีกในเบื้องปลาย ถ้าขึ้นอยู่ก็ทำให้อับอายขายหน้า ลงที่สุด ว่าท่านแม่ไม่เหมือนกับพระเจ้ากรุงสยาม ครั้นไม่ชอบใจแล้วขับไล่ลูกเองได้ นางนั้นตกใจ ไม่ได้คือเป็นผู้ดี ลงที่สุดพระเจ้ากรุงสยามท่านปลอบพระชาติกัณหาว่าท่านไม่รู้จะแก้ไข อย่างไร และบอกให้รู้ว่าท่านเป็นผู้ใหญ่ พุดไปแล้วก็ทำตามทีพุด ไม่อย่างนั้นจักไม่ขลัง โวหารสำนวนของพระนางมัทรีคือแม่ของชาติกัณหา นั้นปีคประทุเสียทุกทาง ตลอดถึง เหน็บแนมระรานว่าท่านให้ท่านชอกช้ำในใจ และท่านก็รักใคร่อาลัย เวลาหลานลูกไปร้องให้ ไร่ไรเหมือนคนธรรมดา เรื่องผิดเมื่อทำแล้วก็เป็นไป ทำคืนไม่ได้

ในคืนนั้นพระอรกถาจารย์ແถลงว่า มีคนมากระซิบบอกพระเวสสันดรว่า ให้ สมภารไปอยู่เขาวงกตกันธมาศ คือในป่าไกลมากมายตั้ง ๑๐ โยชน์ แรกๆ นึกขึ้นพระเวสสันดร พอลทราบว่าจะถูกเนรเทศเข้าไปบอกนางมัทรีอย่างไม่รู้ตัวว่า สมบัติของนางมัทรีที่เป็นส่วนตัว ให้ชุดหลุมฝังเอาไว้ ให้เก็บหอมรอมริบเอาไว้ หน้าเช้าก็พุดว่า ใครมาสู่ขอพาไปเป็นภรรยา เต็มใจก็ไปได้ ท่านก็อนุญาต นางมัทรีก็ทูลถามว่าเรื่องราวมันเป็นมาอย่างไร มาตรัสพุด เหมือนเป็นกลางร้าย คือว่าจะตายไปจะทิ้งจะพลัดพรากจากกัน พระเวสสันดรว่ายังไม่รู้หรือ ว่าท่านนั้นถูกเนรเทศให้ไปอยู่เขาวงกตกันธมาศ นางมัทரியังไม่เคยไปเขาวงกตกันธมาศ แล้ว พรรณนาป่าพระหิมพานต์พุดด้วยโวหารว่าป่าพระหิมพานต์เขาวงกต ใครจะไปหรือไม่ไปตาม ใจของคนอื่น ๆ แต่สำหรับนางจะต้องไปให้จงได้ พรรณนาว่าช่างสนุกสบาย พรรณนากันทุก เข้า บรรดาชาติและสัตว์ทั้งหลายมันแสนจะสนุกสนาน คือพุดจนพระเวสสันดรเพลินไปว่า เออจะได้ไปอยู่ในที่ดี จึงตั้งปัญหาถามว่า นางเคยไปก็หนแล้ว นางตอบว่าไม่เคยไป แล้ว ทำไมเอามาเล่าได้ดิบได้ดี ตอบว่าเขาเล่าให้ฟัง ถามว่าอยู่มานานช้าได้ลูกตั้งสองคน ทำไม จึงไม่เอามาเล่าให้ฟังบ้าง ว่าเอาแก้วอะไร เรื่องมันยังไม่มี เคียนเรื่องเขาวงกตมันมีชัน แล้ว มันจะต้องพุดกันถึงเรื่องเขาวงกต รวมใจความว่า นางก็ไม่เคยไป เพียงแต่ได้ยินเขา ว่าพรรณนา นางพุดให้พระเวสสันดรตายใจว่าไม่ต้องวิตกเหี่ยวแห้งหรือ นางจะไปเป็น

เพื่อน ให้ทำใจให้ดี ๆ ก็แล้วกัน ทำให้พระเวสสันดรชอบใจไปได้ คือแก้ทุกข์ให้ในยามทุกข์ ถ้าคนหนึ่งทุกข์ คนหนึ่งไปแก้ก็ค่อยสบาย ถ้าคนหนึ่งทุกข์อยู่แล้ว คนหนึ่งไปช่วยทุกข์ซ้ำ ก็ทุกข์จนเพียบจบม คือข้างหนึ่งเป็นทุกข์ ข้างหนึ่งช่วยจูงใจให้สบาย ตกลงว่าต้องเสด็จออกจากนครสีพี จึงเทียมมรดเทียมม้าสัตว์ เสด็จออกจากพระนคร ใครจะไปส่งท่านให้ไกลกว่านั้นไม่ได้ ให้ส่งใกล้ ๆ แต่ในเขตนครสีพี ชาวของทรัพย์สมบัติที่บรรทุกไปเต็มรถ ก็แจกจ่ายให้ทานตามรายทาง ที่สุดหมดสมบัติพิสดาน ยังมีพราหมณ์สี่คน มาที่หลังสืบรู้ว่ามาที่เทียมมรดยังเป็นของพระเวสสันดร ก็ไปขอคนละตัว ๆ ก็เปลื้องจากราชรถให้ทาน เทวดาจึงเนรมิตเป็นละมั่งทองเข้ารองรับลากต่อไป พราหมณ์ที่ตนสายกว่าใคร ๆ รู้ว่ามรดยังเหลืออยู่ก็ไปขอรถท่านก็ให้ ครั้นให้ละมั่งทองที่เทวดาเนรมิตให้มันก็หายไป พราหมณ์ที่ตนสายกว่าใคร ๆ เทียวลากรถแทนม้าอยู่ พระเวสสันดรตกลงใจว่าท่านจะอุ้มพระชาติพระนางมัทรีอุ้มนางกัณหาแล้วพากันเดินไป

ในเรื่องของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ พระอรรถกถาจารย์แต่งให้เทวดาเข้ามาเพื่อเติมพระบารมี คือพระเวสสันดรเดินทางป่าตั้ง ๑๐ โยชน์นั้นไกลมาก จึงยอมรรถาให้ใกล้ก็จะไม่ลำบากยากเข็ญ ท่านเสด็จไปกลางทางถึงเมืองของเจตราชฎูร์ พวกเหล่านั้นไม่รู้เรื่อง ท่านไปพักประทับอยู่ที่ศาลาหน้าเมือง มีคนรู้จักเข้ามาทักถามได้ความว่า ได้ถูกเนรเทศให้ออกจากนครสีพี เขาก็ทูลให้พักอยู่ในนครเจตราชฎูร์ เพราะตั้งใจนั้นจะไปช่วยขอพระราชทานโทษให้พระเวสสันดรได้กลับมาอยู่พระนครสีพี หรือถ้าไม่ได้ก็ขอถวายเมืองเจตราชฎูร์ให้พระเวสสันดรเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เขายอมลงเป็นบ่าวไพร่ พระเวสสันดรท่านปฏิเสธ เพราะท่านถูกลงโทษเนรเทศ จะมาลอยนวลเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ไม่ได้ คือจักอับอายขายหน้าเทพารักษ์ศักดิ์สิทธิ์ ถ้ายังนับถือคือเคารพในท่าน จะเป็นเพื่อนหรือบ่าวไพร่ก็ให้ช่วยแนะนำทางให้ท่านไปเขาวงกตคันธมาศให้สบาย ตกลงให้บ่าวไพร่นำพระเวสสันดรไปเขาวงกตคันธมาศ บอกถนนหนทางให้ทราบ ฝ่ายนายเจตบุตรคือลูกข้าราชการชาวป่าเป็นผู้รักษาด่าน เพราะถ้าใครผิดแผกเข้าไปให้คอยระวังภัยอันตราย พระเวสสันดรก็ไปถึงเขาวงกตคันธมาศ

ในคืนนั้นท้าวมรินทราราช ให้เวสสุกรรมเทพบุตรลงมาเนรมิตบรรณศาลาสองหลัง โดยมีเครื่องที่จะบรรพชาบวชเป็นฤๅษีไว้ครบสำหรับคนทั้งสี่ คือทั้งพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาติ พระกัณหา เรื่องราวเทวดานั้นอาจจะเป็นพวกเจตราชฎูร์ก็ได้

ได้แต่บ่าวไพร่ให้รับควานไปปลูกบรรณศาลาไว้ที่เขาวงกตคันธมาศ แล้ววางเครื่องบวชสำหรับ
 ฤๅษีไว้ในกุฏิหนักก็ได้ พระเวสสันดรอยู่บำเพ็ญพรตที่เขาวงกตคันธมาศด้วยอำนาจเมตตาพรหม
 วิหาร สัตว์ที่เป็นพยาบาลคือเป็นปฏิบัตินี้เบียดเบียนกันนั้นก็เล็กไม่เบียดเบียนกัน แมวกับหนู
 งูเห่ากับพังพอนอยู่กันดีด้วยอำนาจพระเมตตา คือท่านแม่เมตตาจนสัตว์นั้นหมดความพยาบาท
 มากร้ายต่อกัน นางมัทรีขอพรว่าให้พระเวสสันดรอยู่ประจำพระคันธกุฎี สารพัดมูลาผลอาหาร
 คืออาหารที่จะพึงได้จากบ้านนั้น นางจะไปหามาเลี้ยงดูตลอดไป คือไม่ให้พระเวสสันดรออกไป
 เก็บลูกไม้ผลไม้ ก็ได้รับพร นางได้อยู่ปฏิบัติช่วยเหลือมาช้านาน

ครั้นถึงบทเขยอนคือเพิ่มพระบารมี ได้มีพราหมณ์แก่คนหนึ่งชื่อว่าชูชก อยู่ใน
 บ้านทุนวิตคาม เป็นบุรุษโทษ คือกรรมแต่งให้มาเกิดมีร่างกายพิกลพิการ สารพัดที่ไม่สวยไม่
 งามของใคร ๆ จะรวมอยู่ในตาชูชกทั้งนั้น แต่หากินด้วยอุบายวิธีขอทาน มีวาจาโวหารปลอก
 ปลิ้นสารพัดที่จะขอสตางค์ให้ได้มา แก่เกิดกลัวภัยอันตรายเพราะขอได้มาแล้วไม่จ่ายอาจจะ
 เป็นภัย แก่มีสหายคนหนึ่งซึ่งรักใคร่กันมาก แก่จึงได้นำเงินจำนวนมากมาไปฝากสหายของ
 แก่ แล้วตนเองก็ไปเที่ยวขอทานต่อไป ของดีเข้าบ้านใคร อยู่ที่ไหนเป็นสวัสดิมงคล ของ
 อปรีภัยจัญไร อยู่ที่ไหนเข้าบ้านใครก็นำอุปมงคลมาให้ พราหมณ์สหายของตาชูชกตอนแรก ๆ
 แก่ทำมาหากินได้ พอรับฝากเงินของตาชูชกไว้ แก่ก็ยากจนลงโดยลำดับกาล ครั้นแก่เข้าตาจน
 ความจนนั้นสำคัญ มันจำเป็นที่จะหยิบอะไรมาบริโภคใช้สอย ยังอึดทนให้เป็นไป ดังนั้น
 แก่สันนิษฐานหรือนึกเอาในใจอย่างง่าย ๆ ว่า ชูชกมันไปตายเสียแล้วก็ได้ จึงได้นำทรัพย์สิน
 สมบัติของชูชกที่ฝากไว้มาใช้สบายใจ เวลาทรัพย์สินสมบัติของตาชูชกหมด แก่ก็ตกใจ
 แก่นึกถึงตาชูชกมาก ๆ เข้า ใจมันถึงกันอย่างไร ตาชูชกแก่ก็นอนนึกถึงทรัพย์สินอยู่เนืองนิตย์
 เหมือนกัน แล้วแก่ก็กลับมายังบ้านสหายของแก่ เพื่อจะคิดว่าทรัพย์สินสมบัติของแก่อยู่ที่ไหนหรือ
 อย่างไร พอมาถึงแก่เห็นหน้าอาการของพราหมณ์สหายของแก่ตกใจ แก่รู้ได้ทันทีว่าสหาย
 ของแก่ทำทรัพย์สินสมบัติของแก่ฉิบหายแล้ว ทำท่าหลบหน้าหลบตา แก่ขู่เข็ญต่าง ๆ นานา
 แก่พูดว่า แก่นั้นเป็นคนรักกุฎหมาย มีพวกพ้องมาก จะยื่นฟ้องร้องให้ฉิบหาย ให้ปั้นปี
 ฉิบหายต่าง ๆ นานา ตาพราหมณ์ก็ตกใจไม่รู้จะทำอย่างไร นางพราหมณ์ผู้เป็นภริยาคิดอุบาย
 วิธี แล้วไปชวนนางอมิตตคาลูกสาวให้ออกมาต้อนรับ ตาพราหมณ์แก่พูดจาปราศรัยลงใน
 เบื้องปลายว่า จะยกนางอมิตตคาลูกสาวให้ตาชูชก สุดแล้วแต่จะเอาเป็นบ่าวเป็นทาสเป็น

ภรรยาตามความสามารถ ตาชูชกแกคิดว่าแกจะอยู่กับพ่อแม่นางอมิตตาก็กลัวภัย คือกลัว พ่อตาจะคิดพาโล จะเบียดเบียนก็จะล้างผลาญชีวิต แล้วจะยกนางอมิตตาทิ้งไปให้กับใคร ๆ พอได้แล้วก็รีบพาไป

นางพราหมณ์ผู้เป็นมารดาของนางอมิตตาก็แนะนำสั่งสอนในหน้าที่ของกุลธิดา ที่จะปฏิบัติต่อสามีอย่างไร ตาชูชกเมื่อได้นางอมิตตาก็พากลับมาอยู่ในบ้านทุนวิตคาม ใน เมืองกลิงคราชฎร์ของแก แกหายไปนาน ๆ แกได้ภรรยาสาวมา พวกพราหมณ์หนุ่ม ๆ ทั้ง หลายกตันทา ชวนกันสนทนาปราศรัย นางอมิตตาก็ปฏิบัติเอาอกเอาใจตาชูชก ในหน้าที่ที่ผู้เป็นภรรยาจะทำได้อย่างไร จนพราหมณ์หนุ่ม ๆ นี้ก็ริษยาในใจ นี้ถึงภรรยาของ ตนที่ม้วยเสมอกันแต่ไม่ปฏิบัติไม่เอาใจเป็นธูระตน หนักเข้าก็ชวนกันรบเร้าภรรยาของตน ที่ประหัตประหารว่ากล่าวสั่งสอน โดยยกนางอมิตตาคือเป็นอุทาหรณ์ เพื่อจะให้ปฏิบัติอย่างนั้น นางพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้น รวมหัวสนทนากันว่าเป็นเพราะเรื่องนางอมิตตาคืออยู่กันมา ตั้งช้านาน ไม่ถูกทักท้วงใคร ๆ ไม่ถูกรบกวน นี้เพราะนางอมิตตาคือมาตั้งตนเป็นคนที่ไม่ใคร่กว่า ใคร ๆ จนพวกพราหมณ์เหล่านั้นริษยา ตั้งนั้นจึงรวมหัวและช่วยกันคิดกำจัดนางอมิตตาคือ ออกไปจากบ้านทุนวิตคาม แล้วพากันพร้อมใจไปคอยอยู่ที่ท่าหน้า พอนางอมิตตาคือไปตักน้ำ ก็เข้ามาขวางหน้าขวางตา แล้วใช้วาจาโวหารระรานหาเรื่องต่าง ๆ นานา พูดเป็นเชิงผู้เฒ่าผู้ แก่ว่า น่าสงสารนางอมิตตาคือมาอยู่กับพราหมณ์ชูชกแก่ชราจวนจะตาย จะมาอยู่อย่างไรได้ คล้ายกับอยู่กับผี แล้วติเตียนสารพัดว่าเฒ่าชูชกเป็นคนไม่ดีอย่างนั้น ๆ แล้วพูดเป็นเชิง อนุเคราะห์ว่า รูปร่างหน้าตาอย่างนางอมิตตาคือ ไม่ต้องกลัวในเรื่องหาสามี คงจะได้คนดี อย่างนั้นแน่นอน ต่างคนต่างก็พูดเหน็บแนมให้เจ็บแค้นต่าง ๆ นานา ว่านางอมิตตาคือเป็นคน ทำบุญกับของไม่ดี ทำชั่ว ฉะนั้นมารดาบิดาจึงไม่เลี้ยงไว้ แล้วเสือกใส่ให้ได้กับพราหมณ์ แก่ ให้พ้นจากบ้านจากช่องให้พ้นความรำคาญ

ฝ่ายนางอมิตตาคือ ครั้นพวกเหล่านั้นชวนกันห้อมล้อมตำว่า ได้แต่ร้องไห้ ไม่มี วาจาโวหารที่จะระรานเขาได้อย่างไร คือขึ้นทำก็อาจจะถูกทุบหรือถูกตีด้วยซ้ำไป นางจึงแค้น ก็มาแค้นเอาอกกับตาชูชกนั่นเอง ว่าตาชูชกต่าง ๆ นานา เดินร้องไห้มาบ้าน ตาชูชกเห็นนาง ร้องไห้มา ก็เข้าใจว่าไปผิดพลาดไร ๆ มา จึงถามว่าเป็นอย่างไรจึงร้องไห้รำไรกลับบ้าน นาง อมิตตาคือบอกว่าเรื่องเกิดจากตาพราหมณ์ชูชกนั้นแหละ แล้วก็เล่าถึงนางพราหมณ์ทั้งหลายที่

ช่วยกันห้อมล้อมกันว่า นางอมิตตดาจึงปฏิญญาไปกับทาชูชกว่า ต่อไปนางไปไม่ได้ นางพราหมณี
 เหล่านั้นให้ร้ายอยู่รอบตัว ทาชูชกแกเอาใจเมียของแก แกว่าไปไม่ได้ก็ให้ที่บ้านเฝ้า
 เรือน แกจะทำงานทุกประการ นางอมิตตดาหนีถือตามจารีตของผู้หญิง คือผู้ที่ไม่ใช่ให้สามี
 เป็นข้าทาส ถ้าต้องการให้แกอยู่ต่อไป ก็ให้ไปหาบ่าวไพร่มาให้นางใช้ แล้วนางจะอยู่ได้ใน
 บ้านทนต์วิตคาม พราหมณ์ชูชกว่า เออ เราจะไปหาคนใช้นั้นหาที่ไหน เพราะว่าหาให้คนมา
 เป็นเจ้าเป็นนาย วันเดียวสองวันก็หาได้ แต่จะหาคนมาเป็นบ่าวเป็นไพร่มันหายากนักหนา
 แล้วแกลงถึงว่านางอมิตตดาไปรู้มาจากไหน หรือว่าเทวดามาบอกเข้าอีกว่า พระเวสสันดรกับ
 นางมัทรีถูกเนรเทศไปอยู่เขาวงกต พระชาลิกัณหาไปอยู่ด้วย ถ้าชูชกไปขอชาลิกัณหามาเป็น
 บ่าวไพร่คงจะได้แน่นอน ทาชูชกพอได้ยินอย่างนั้น แกพรรณนาว่า ร่างกายของแก่นั้นแก่
 ชรา ไปเขาวงกตนั้นมันไกล อันตรายจากสัตว์ร้ายต่างๆมันมากมาย ถ้าไปก็จะไปได้ แต่จะ
 ไปตายเสียกลางทาง นางอมิตตดากว่า อันนั้นก็ขดี อันนั้นก็ขดี แล้วจะมีภรรยาสาวกับเพื่อน
 ทำไม เมื่อไม่ตามใจ ต่อไปจะผิดเบี่ยงเต่างั่ว ประชุมที่ไหนก็จะไปเข้าประชุมกับเขา เมื่อ
 พวกหนุ่มๆ มาสนทนาปราศรัยก็จะพูดจาปราศรัยด้วย จนถึงกับพูดว่าจะนอกใจชูชก ทาชูชก
 แกตกใจ จึงรับว่าจะไปต้อนๆ หรือไวๆ จึงสั่งให้เตรียมเสบียงอาหารสำหรับเป็นของ
 เดินทาง ตกลงว่าทาชูชกแกตกอยู่ในอำนาจของนางอมิตตดา แกเป็นห่วงหน้าห่วงหลังแต่บ้าน
 แต่เรือน จักแจ้งข้างหลังไว้รอบค้ำนตลอดเครื่องใช้ไม้สอยที่จะพอหาได้ในชั่วกาล แกก็หามา
 ไว้ให้บริบูรณ์แล้วก็เข้าไป

พราหมณ์ชูชกไปถึงประตูป่า สุนัขของนายเจตบุตรเห็นเข้าก็ไล่ แกก็หนีชนต้นไม้
 แกนั่งร้องไห้อยู่บนต้นไม้ ออกชื่อพระเวสสันดร นายเจตบุตรเจ้าของสุนัขเดินมาได้ยินเข้า ก็
 เห็นคนอยู่บนคาบต้นไม้ ก็ส่องหน้าไม้คือศรจะยิงให้ตาย ขยับไปใกล้ เลยนึกขึ้นมาได้ว่า ควร
 จะถามให้ได้เนื้อความเสียก่อน คือถ้าไปฆ่าเสียให้ตาย ก็ไม่ได้เรื่องราว แล้วจึงถามว่ามาจาก
 ไหน วาจาโวหารของนายเจตบุตรนั้นหยาบหยามขู่เข็ญโดยประการต่างๆ ทาชูชกแกตกใจ
 กลัว เข้าตาจนไม่รู้จะหนีไปไหน แกก็พูดขึ้นว่า แกจะต้องตายนายเจตบุตร ทาชูชกแกพูดจา
 โวหารเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ว่า เออขุนนางชาวป่า แกนั้นเป็นเด็กหนุ่มไม่รู้จักตำรับตำราราชทูต
 มีที่ไหนที่ใครจะฆ่ากัน ใครฆ่าราชทูตตายจะต้องฉิบหายกันเจ็ดชั่วโคตร ชำนั้นเป็น
 ราชทูตของพระเจ้ากรุงสมุชย์ ท่านใช้ให้เอาราชสารมาให้ เพื่อเชิญพระเวสสันดรกลับ

ไปครองนครสีพี ครั้นพุดจาเข้าใจเรื่องก็ เจตบุตรพอรู้ว่ามาในหน้าที่เป็นนาย ก็จัดแจงจับสุนัขมาผูกไว้ตามต้นไม้ ไม่ให้รังควานตาชุก แล้วช่วยรับเข้าของที่ตาชุกส่งลงมาจากต้นไม้ เจตบุตรถามว่าอะไรอยู่ในถุงผ้า ตาชุกบอกว่าพระราชสาร หนักเข้านายเจตบุตรก็จันท้วยโวหารของชุก ในที่สุดก็นำตาชุกไปแนะนำบรรดาทางที่จะไปเขาวงกตอันธมาศ ในกัณฑ์นั้นเรียกว่าจุลพน คือชมป่าในที่คืนราบ

ในที่นั้นมีฤๅษีไปบำเพ็ญพรตอยู่ช้านาน ใกล้ที่พระเวสสันดรอยู่อาศัย ตาชุกแกเข้าไปหาฤๅษี ฤๅษีนั้นมีความรู้ความคิด ได้ทำปฏิสันถารกับตาชุกว่ามานั้นดี ได้นำสวัสดิมงคลมาให้ ถามว่ามาทำไม ตาชุกก็บอกว่ามาเยี่ยมพระเวสสันดร นานแล้วไม่พบกันตั้งแต่ถูกเนรเทศมา พอรู้ว่ามาเยี่ยมพระเวสสันดร อัจจุตะฤๅษีก็รู้ว่า พราหมณ์นั้นมานั้นไม่ใช่หวังดี มันมาขอทาน ไม่ขอเมื่อกี้ขอลูก จึงพูดว่าตาชุกนั้นไม่มีแก่ใจ ไม่สงสาร ไม่เวทนา ตาชุกแกทนให้อัจจุตะฤๅษีว่าไปต่างๆ นานา พอจบลงแกบอกว่าไม่โกรธ แกไม่ผิดที่ว่าแกมาประทุษร้าย แกมาดี ก็เป็นเหตุมาจะเชิญให้พระเวสสันดรกลับไปครองนครสีพี เป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสมุชชัย ตาชุกไปใกล้พระคันธกัญเณนิกได้ว่า เวลาเย็นเป็นเวลาที่น่างมตรี กลับจากป่า ถ้าไปขอพระชาติกัณหา นางคงจะคัดค้านไม่ให้ ดังนั้นจึงหยุดพักนอนอยู่ใกล้บริเวณพระคันธกัญเณนิก

ในราตรีวันนั้นพระนางมัทรีฝันร้าย ว่ามีบุรุษร่างดำแต่งร่างแต่งกายเป็นคนดูร้าย เข้ามาหานางแล้วทูปตีให้ล้มลง ตัดมือทั้งสองข้าง แล้วผ้าอกล้วงเอาหัวใจไป ด้วยความกลัวจึงสะดุ้งตกใจตื่น ตื่นแล้วนอนไม่หลับ จะให้ใครทำนายทายทักก็ไม่มี นึกได้แต่พระเวสสันดรคนเดียว ท่านอาจจะช่วยทายทักก็ได้ แล้วก็ลุกไปด้วยความเคารพ ไม่กล้าจะเรียกโดยโวหารไปเคาะประตูให้พอปรากฏ พระเวสสันดรได้ยินเสียงก็ทักมาว่า โก เอโส ใครนั่น? นางมัทรีก็กราบทูลว่าข้าพระพุทธเจ้าคือนางมัทรี พระเวสสันดรทักท้วงว่ามาทำไมในเวลากลางคืนได้สัญญากันไว้ในคราวบวชเป็นฤๅษีว่าเวลาคำคืนอย่าไปมาหาสู่กัน ให้ตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่ตลอดไป นางบอกว่าไม่ใช่เรื่องอย่างนั้น ที่นางมานั้นเพราะนางตกใจคือฝันร้าย ครั้นปล่อยไวกแล้วจะลืม พระเวสสันดรว่าถ้าอย่างนั้นก็เล่าไป อย่าเปิดประตูเข้ามาในห้องท่าน นางก็เล่าเรื่องฝันร้ายให้ฟัง พระเวสสันดรเข้าใจทำนายได้ตรงๆว่า จะมีคนเข้ามาขอลูกทั้งสองคน แล้วนึกขึ้นในใจว่า ถ้าจะทำนายไปตรงๆแล้วนางมัทรีจะไม่เข้าป่า จะเป็นห่วงและ

จะคัดค้านไม่ให้ท่านทำบุตรทาน คือไม่ให้ทำทานกับลูก แล้วตรัสพูดเพี้ยนไปอย่างอื่นว่า นางมาอยู่ในป่าผิดท้องฟ้าอากาศ ธาตุวิบัติสารพัดที่จะเห็นรูปไปต่างๆ นานา ฉะนั้นจึงฝันร้าย ตกในฐานะว่าธาตุกำเริบ นางไม่ใช่คนขี้ดค่อ จะพูดทักท้วงว่าไม่ใช่ธาตุกำเริบ เพราะ นางรู้ตัวของนางเองว่าเป็นอย่างไร แต่ก็ไม่แถลง พระเวสสันดรว่าไม่เป็นไรๆ ให้กลับไป นอนเสียเถิด นางก็กลับไปนอน แต่ใจมันรู้สึกจริงๆ จึงไปนอนปลอบพระชาติลักษณะหาว่าให้อยู่กับพระบิดา แล้วนำมาฝากกับพระเวสสันดรตอนจะเข้าป่าไป คนที่ใจมันเสียแล้วก็เสียไป รอบค้ำัน สารพัดในดงในป่ารู้สึกมันแปลกมันประหลาด ต้นไม้ต่างๆ เป็นดอกเห็นว่าเป็นลูกอะไรต่างๆ คือใจนั้นลอยๆ กานหมากก็พลาดตกจากป่าหลายครั้ง เที้ยวๆ จนเย็น พอนึกได้ก็กลับมา พอมาถึงในช่องแคบ บันดาลกลให้เห็นเสือสองตัว คือเสือเหลือง เสือลายพาด ราชสีห์มานอนขวางหน้าอยู่ ในชั้นแรกก็ตกใจหลีกไปชอกตัว พวกเสือเหล่านั้นมันก็นอนอยู่เฉย หนักเข้าก็นึกว่าลูกจะอยากอาหาร ด้วยอำนาจความคำนึงถึงลูก จึงเข้าไปกราบไหว้เสื่อ และพูดว่า ขอให้หลีกทางให้นาง นางจะให้ผลไม้ที่ได้มาสักครึ่งหนึ่ง ครึ่งหนึ่งจะพาไปให้ลูก และพระเวสสันดร ขอให้หลีกทางให้เถิด แต่พอดีกับเทวดาที่หายไป (ในชั้นถ้าจะวินิจฉัยว่า คนที่ใจเสียหรือหัวเสียนั้นอาจเห็นก่อนเห็นเป็นเสือไปก็ได้ เพราะรูปร่างกลางคืนมืดๆ ใจไม่ได้อยู่แล้ว แต่เมื่อพิจารณาพิจารณาเข้าจริงๆ มันก็ไม่ใช่เสือ)

นางกลับมาถึงไม่เห็นพระชาติลักษณะหาออกมาต้อนรับปราศรัย ก็ตรงไปหาพระเวสสันดร ทูลถามว่าพระชาติลักษณะหาไปข้างไหน ไม่เห็นมาต้อนรับปราศรัย พระเวสสันดรเข้าตาจนเหมือนนกนั้น คือว่าจะบอกตรงๆ ก็กลัวนางจะตามเข้าป่า ก็หาเรื่องมาพูดโดยประการอื่นๆ ว่า พระนางมัทรีนั้นเมื่อจะเข้าบ้านนี้ ร้องไห้รำไรขอฝากลูก ครั้นเข้าป่าไปแล้วก็ลืม จนจำไม่ได้จึงกลับมา แล้วพูดจาเหน็บแนมว่าไปรักใคร่กับใครๆ ออกชื่อพระยาทศ คนธรรพ์ สารพัดต่างๆ ที่พูดให้นางเจ็บใจ และไม่บอกว่าเรื่องอย่างไร พระนางมัทรีก็แค้นใจไม่ได้ ความ จึงออกไปเที่ยวตามจนเกือบรุ่ง พอกลับเข้ามาเพื่อจะถามข่าวใหม่ ก็เหนื่อยเพราะไม่ได้พักผ่อนตลอดวันตลอดคืน พออ้าปากจะถาม ลมจับสลดลงต่อหน้า พระเวสสันดรตกใจกลัว นางมัทรีจะตาย จึงเข้าไปในพระคันธกุฎี หยิบคนโทน้ำมาแล้วประพรมให้ ยกเคียวขึ้นต่งบนตักเพื่อช่วยแก้ไข พระนางมัทรีฟันขึ้นมา นางรู้สึกว่าจะอยู่ในตักพระเวสสันดรก็อาย ลูกชนแล้วขยายไป ไม่ถามเรื่องอื่น ถามแต่ว่าลูกไปไหน พระเวสสันดรตกใจเพราะไม่บอกนาง

นางจึงสลบไป เพราะฉะนั้นจึงบอกให้ท่านไปเสียแล้ว นางก็อนุโมทนาสาธุอย่างสนิท แล้ว
หมดทุกข์หมดโศก

มีคำถามเข้ามาว่า ปราภฏว่าในบริเวณเขาวงกตที่พระเวสสันดรบำเพ็ญพรตอยู่นั้น
ด้วยอำนาจเมตตากรุณาสัตว์ทั้งหลายไม่วิวาทเบียดเบียนกัน อยู่กันอย่างรักอย่างใคร่ แต่ไหน
ตาชชุกแก่เป็นคน แกมาเขียนตีพระชาติกัณหาต่อหน้าพระที่นั่ง ในเมื่อคราวพระเวสสันดร
พระราชทานให้แล้ว พระเวสสันดรขอให้นำนางมัทรีกลับมา ตาชชุกแก่คัดค้านว่าถ้านางมา นาง
จะไม่ให้ ถ้าอย่างนั้นให้พาไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสมุชย์ ตาชชุกก็ว่าไปไม่ได้ เดี๋ยวพระเจ้ากรุง
สมุชย์หาว่าลักหลานแล้วพาลฆ่าเอาตาย พระชาติกัณหาจึงฟังชชุกสนทนากับพระเวสสันดร
รู้ว่าจะถูกไป ก็ชวนกันหนีเข้าป่า ถอยหลังลงในสระจมน้ำ เอาใบบัวมาปิดหัว ตาชชุก
ครันพุดกันตกลงแล้วไม่เห็นพระชาติกัณหา แกก็เหินบแนมว่า พระเวสสันดรนั้นเป็นคน
กลับกลอก แกไปขอให้ ครันให้แล้วก็ใช้เล่ห์เหลี่ยมขยิบตาให้ลูกหนีเข้าป่าไป แกไม่เคย
เห็นใครที่เป็นเจ้าเล่ห์เจ้ากล พระเวสสันดรถูกเหินบแนมเข้าอย่างนั้น ก็รับว่าจะไปตามลูกมา
ให้ไปตามมาได้ก็มอบให้ตาชชุก แกเอาเชือกผูกมือทั้งสองคนแล้วลากไปต่อหน้า แกล้มลงเมื่อ
เชือกหลุดจากมือ สองคนก็รีบมาเฝ้าพระเวสสันดรแล้วพูดว่า ตาพราหมณ์ไม่ใช่คน เป็นยักษ์
มารกาฬกัณเภาแปลงกายเข้ามาขอ นำที่มันจะเอาไปหักคอเสีย เมื่อผ่านพ้นตาพระเวสสันดรไปแล้ว

พระเวสสันดรท่านไม่รู้จะทำอย่างไร เมื่อเห็นตาชชุกแก่เขียนตีลูกทั้งสองต่อหน้า
จึงคิดในใจจะประทุษร้ายตาชชุก แต่ก็นึกได้ขึ้นในใจเองว่า นี่มันพวกยักษ์มาร ท่านจึงถือ
อุเบกขาต่อไป สัตว์คือแมวกับหนู หนูเท่ากับพังพอนไม่วิวาทกัน ไฉนมนุษย์คือตาชชุกแก่
เขียนตีพระชาติกัณหาต่อหน้าพระเวสสันดรได้ พระเวสสันดรนั้นทนจนชั้นนี้จะไม่แตก เพราะ
เหตุไร

มีคำแก้ว่าเพราะพระเวสสันดรนั้นทำนายฝันของนางมัทรีไม่ตรงกับความจริง คือ
พุดไปให้นางเข้าใจผิด เพราะพุดมุกสาไปในการทำนายฝัน ถ้าจะถามว่า มุกสากับภรรยา
บาปเหมือนกันหรือ ก็บาปทั้งนั้นไม่ว่ากับใคร ๆ ด้วยอำนาจขาดสติจะ ชชุกจึงได้เบียดเบียน
พระชาติกัณหา

ต่อมาเมื่อชชุกแก่พาไปแล้ว ไปถึงทางสองแพร่ง แพร่งหนึ่งจะไปเมืองกสิงค
ราชฎร์ แพร่งหนึ่งจะไปนครสีพี เขาว่าเทวดาทำให้แกหลงทาง หรือแกหลงของแกเอง

ในความคิดของตนก็ได้ ถ้าชุกแกจะนึกในใจว่า ถ้าไปหาพระเจ้ากรุงสมุชย์แล้วได้ค่าไถ่ พระชาติภักดีหาสารพัดมากมาย ราคาตั้งหลายล้าน กับแกพาพระชาติภักดีหาไปให้นางอมิตตคา เมียแกใช้ ผลนั้นมันไกลกันมากมาย ที่แรกแกทูลกับพระเวสสันดรว่าแกไปไม่ได้ แกกลัว พระเจ้ากรุงสมุชย์ ครั้นแกนึกได้ว่าหลานสองคนเป็นพยานอยู่ในตัว แกก็นึกจะไปนครสีพี หรือมิฉะนั้นพระชาติผู้ฉลาดนั่นเอง จะพูดสะกิดให้ตาชุกแกนึกได้ว่า ถ้าพาแกไปเฝ้า พระเจ้าปู่ แกจะได้สมบัติมากมาย โค กระบือ ช้าง ม้า ทาสกรรมกรทั้งหลาย พระชาติ ค่าไถ่ทองคำพันตำลึง พระภักดีค่าไถ่ โค กระบือ ช้าง ม้า ข้าทาสกรรมกรชายหญิงสิ่ง ละเอียดๆ ทองไม้เนื้อดีร้อยกษาปณ์หนึ่ง พระเวสสันดรบอกไว้แต่แรกแล้วว่า ไม่ใช่ลำเอียงคือ ติราคาพระชาติน้อย ติราคานางภักดีมากมาย ท่านนึกว่าผู้ชายจะไปไหนจะต้องเป็นพระเจ้า แผ่นดินได้อย่างสะดวกดี ผู้หญิงถ้าตกไปเป็นเมียพ่อค้าคหบดี จะกลับเป็นนางกษัตริย์ได้ยาก ฉะนั้นท่านจึงติราคามาก ถ้าไม่ใช่พระมหากษัตริย์ ก็ไม่สามารถไถ่นางไปได้

ในเรื่องนี้ถ้าตาชุกแกคิดได้ แกก็คงไปนครสีพี หรือมีคนสะกิดคือพระชาติ แกก็ ต้องไป ตาชุกพาพระชาติภักดีหาเข้าไปหน้าพระที่นั่ง พระเจ้าแผ่นดินก็ฝันเหมือนกัน ว่ามี ราชบุรุษเอาดอกประทุมสองดอกมาถวาย โหรทำนายว่าพระเจ้าหลานจะเข้ามา ท่านจึงสั่ง เสวกามาตย์ ถ้าใครพาเด็กมาอย่าห้าม ให้พากันมาจนถึงพระที่นั่ง ครั้นพาเข้ามาจริงๆ ก็ตั้งคำ ถามเอาว่า เด็กนั้นได้มาจากไหน ตาชุกแกบอกว่าแกไปขอพระเวสสันดรมา คือพระเวสสันดร ให้ท่านแกมา ข้าราชการก็ชวนกันโฆษณาว่า พระเวสสันดรอยู่ในนครสีพีให้ท่านช้าง ถูกไล่ ไปที่หนึ่งแล้วไม่เช็ด ออกไปอยู่ป่าให้ลูกเป็นท่านอีก ถือว่าพระเวสสันดรนั้นไม่รู้จักประมาณ ใครๆ ก็นั่งฟังกันเงิบ พระชาติก็นึกแค้นใจ นึกถึงคุณพ่อขึ้นมาว่า เอ็งนี่ถูกพ่อฆ่า ก็พูด ขึ้นกลางคันว่า แล้วพระเวสสันดรไปอยู่บ้านนั้นสมบัติอะไรมี มีแต่ลูกเท่านั้น ใครมาขอท่าน ท่าน อยากรักษาบุญ ท่านก็ทำกับลูก แล้วมันงการอะไรกับพวกบ่าวไพร่ เห็นว่าพวกท่านตกยาก พวกนี้ ไม่สำรวจปาก มาว่ากล่าวตู่ตู่หมิ่นโดยประการนานา เด็กๆ ผู้ใหญ่ก็ไม่ใส่ใจ หรือใครก็ไม่ โต้เถียงอย่างไร พระเจ้ากรุงสมุชย์ก็นั่งฟังอยู่เหมือนกัน พระชาติก็ไม่พอใจที่พวกนั้นไม่ต่อ ปากที่แกตำว่า ก็ว่าพระเจ้าปู่ว่า ปู่นี้ใจดีหนักหนา คนต่ำลูกต่อหน้ากลับนั่งเฉย พระเจ้า กรุงสมุชย์ก็แก้ไขไปตามเรื่องของคนแก่ว่าไม่ใช่ชาติ เขาชมต่างหาก ไถลถามไปว่าอยู่สบาย ดีหรือไม่ พระชาติเล่าถึงนางภักดีนางมัทรีเข้าป่าว่า เนื้อหนังหาที่ตีไม่ได้ พรรณนาถึงความ

ทุกขียากต่าง ๆ นานา ในระหว่างนั้นพระเจ้ากรุงสมุชย์ สั่งให้ไปเอาเครื่องไถ่พระชาติกัณหา มาให้พราหมณ์ชูชก แล้วพระราชทานปราสาทเจ็ดชั้นให้เป็นรางวัลอีกหลังหนึ่ง ใครก็นึกว่า ตาชูชกแก่เป็นเศรษฐีมีชื่อใหญ่โต แต่ถ้าบุญมาวาสนาส่งช่วย นี่แก่ไม่ได้ด้วยบุญของแก่ ได้ มาด้วยบุญของพระเวสสันดรต่างหาก คราวนี้ผลที่แก่จะพึงได้ แก่ก็ได้บริโภคอาหารมื้อหนึ่ง บริวารของแก่ก็อ่อนวอนให้รับประทานอาหาร เพื่อจะอวดลายมือว่าตั้งใจทำ แก่บริโภคมาก เพราะแก่หิวยากมาจากในป่า กินมากเกินจนธาตุย่อยอาหารไม่ทัน แก่ก็ตายในคืนนั้นเอง ประกาศหาพวงญาติสักคนก็ไม่มีใครในนครสีพีเลย แก่พลัดพรากไปจากทุนวิตคาม ข้าวของ ก็ต้องตกเป็นของหลวงตามเดิม

อยู่ข้างหลังร้อนถึงเทวดา ก็เนรมิตเป็นพราหมณ์แก่เข้าไปหาพระเวสสันดร พระเวสสันดรถามว่ามาทำไม บอกว่ามาขอนางมัทรี พระเวสสันดรไม่ถามนางมัทรีว่าเขามาขอจะ รับหรือไม่รับ เขาขอก็มอบให้ทันที แล้วกรวดน้ำใส่มือขอศีลขอพรแล้วเทวดาก็หายไป ทำไม่จึงไม่ถาม เพราะเข้าใจในวาระใจของนางมัทรีดีในวันก่อนแล้วคือในเรื่องชาติกัณหา เพราะ นางดีใจนักหนาพอรู้ว่าทำทาน พอมาถึงนางมัทรีจึงต้องถาม คือเชื่อใจว่าถ้าให้ก็คงไป เพราะ รู้ใจกันมาช้านาน เพราะฉะนั้นจึงไม่ถามนางมัทรี เขาขอกก็ให้และก็นุโมทนา แผลไหน ๆ ไม่สำคัญเท่ากับแผลนางมัทรี โมทนาพระเวสสันดร อนุโมทนาไปก็ไม่เห็นอานิสงส์ว่าบำเพ็ญ บุญน้อยได้มาก ทำบุญกับของไม่ดี ได้ของดีอนุโมทนาก็แปลว่าไปกับพราหมณ์แก่ พราหมณ์ กับพระเวสสันดรก็ผิดกัน เพราะพระเวสสันดรยังหนุ่มเป็นกษัตริย์ ส่วนพราหมณ์แก่นั้นไม่รู้ ว่ามาจากไหน และแก่เฒ่าชรบ้านช่องไม่มีหลักฐาน คือกล้าอนุโมทนาต่อศรัทธาคือความ เชื่อในบุญในกุศล แล้วจะได้ผลในเบื้องปลาย

ท้าวอมรินทร์ราชครันทำอนุโมทนาสาธุการแล้ว แล้วสำแดงว่าแก่ไม่ใช่ พราหมณ์ชรา แต่เป็นเทวดา ปรรณนาอะไรในการที่ทำกุศลก็ให้ปรรณนามา พระเวสสันดร ให้พระชาติกัณหาแก่ชูชก แก่ก็ไม่อนุโมทนา แกรีบพาไป ครั้นมาให้นางมัทรีกับอินทร พราหมณ์ ใจบอกว่าท่านทำอนุโมทนาในพระชาติกัณหาด้วย การทำบุญคราวนี้เป็นปรมัตถ บารมีทานคือสูงมาก ใคร ๆ ทำไม่ได้ ทำบุญกับลูกทำบุญกับเมียอย่างสูงสุด ปรรณนาอะไร ก็บอกมา พระเวสสันดรก็ปรรณนาให้ได้กลับเป็นพระเจ้าแผ่นดินในนครสีพีเป็นข้อที่หนึ่ง นอกจากนั้นท่านปรรณนาว่าท่านทำบุญให้ท่านเท่าไรอย่าให้รู้จักหมด ให้ของมีมาเพิ่มเติม เสมอตั้งหลายประการ

ฝ่ายพระเจ้ากรุงสมุชย์ ครั้นถูกพระราชสีเห็บแถมว่านั่งฟังให้เขาตำพระเวสสันดร
ได้ แล้วท่านแก้ว เขาอไม่ไซ้เขาตำ พระเจ้ากรุงสมุชย์ว่าแต่แรกพอมานั่งพระเจ้าปู่แล้ว
ขึ้นนั่งตักกอดคอ พอไปอยู่ป่าเสีย ๗-๘ เดือนนั่งห่างๆ ไม่เข้าใกล้ พระชาติแก่นึกอยู่ในใจ
ว่า พระเจ้าแผ่นดินคุณถูกแก เมื่อก่อนแกเป็นลูกเจ้า แกเป็นหลานพระเจ้าแผ่นดิน เคียว
แกไม่ได้เป็นชั้นนั้นแล้ว แกเป็นลูกทาสเขา ไม่กล้าเข้าใกล้พระเจ้าแผ่นดิน แกพูดเห็น
แถมอย่างแรง จนพระเจ้ากรุงสมุชย์ห้ามว่า อย่าพูดอย่างนั้น มันเหมือนกับเพี้ยมาพิษให้
ท่านเจ็บตาย ตกลงก็เอาเครื่องไถมาให้ชูชกไป แล้วส่งพระราชสีเห็บให้เตรียมพลเพื่อไปรับพระ
เวสสันดรกลับเข้าเมือง พระชาติแก่นลาคและทูลว่า ถ้าไปเองพระเวสสันดรไม่มา เพราะ
เรื่องของเด็กไปเกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่ เป็นเรื่องราชสมบัติ ไปเสียเวลาเปล่าๆ ให้ผู้อื่นไปดีกว่า
ก็นึกในใจว่าปู่ไล่ไป ก็ให้ปู่หนีแหละไปเอามา พระเจ้ากรุงสมุชย์ยอมอยู่ใต้บังคับบัญชา
ของพระราชสีเห็บ เพราะเป็นเด็กเฉลียวฉลาด แล้วพระเจ้ากรุงสมุชย์ให้เตรียมพลอย่างใหญ่โต
ไปรับพระเวสสันดรและนางมัทรี ณ คราวนั้น

รวบรัดโดยเนื้อความสั้นว่า ไปถึงแล้วก็ตั้งกองทัพยังอยู่ใกล้พระคันธกุฎี คือ
อยู่ใกล้ๆ ไม่เข้าไปทีเดียว กลัวพระเวสสันดรจะตกใจ แต่ถึงอย่างนั้นก็ตกใจ ทั้งสองพากัน
หลีกออกจากพระคันธกุฎี ขึ้นไปอยู่บนเนินเขา ไปคอยดูแต่ไกล คือเข้าใจว่าใครๆ มาที่บ้าน
คือเมืองพระเจ้ากรุงสมุชย์ พระเจ้ากรุงสมุชย์แพ้ศึกแล้ว ข้าศึกจะตามจับลูกคือพระเวสสันดร
ด้วยก็ตกใจ ครั้นขึ้นไปอยู่บนเนินเขาแลเห็นในที่ไกล ก็ไม่ปรากฏเป็นพลรบ ปรากฏว่าเป็น
พวกพระเจ้ากรุงสมุชย์ ก็ชวนกันกลับมาอยู่ในคันธกุฎี และเข้าไปทีละคน ไม่กล้าไปหา
พร้อมๆ กันทั้งหมด กลัวความเศร้าโศกมันจะกระทบกระเทือนหัวใจ ฉะนั้นพระเจ้ากรุงสมุชย์
เข้าไปแล้ว พระนางผุสดีก็เข้าไป ต่อมาก็นหาชาติก็เข้าไป เมื่อไปพบกันทั้งหกองค์ ก็หวน
ระลึกถึงเรื่องเบองหลังมากมาย แล้วจึงสลับไปทั้งหกองค์ เมื่อพ้นต้นขนมมา เตรียมพลพัก
อยู่ในป่าด้วยเวลาตั้งเดือนแล้วกลับเข้านครสี่พิ ครั้นนั้นด้วยอำนาจทานปรมัตถบารมีของพระ
เวสสันดร ฝนโบกขรพัศตร์ตกลงเป็นรัศนะ ๗ ประการ คือเพชร นิล จินดา มรกต มุกดา
มากมาย ในกำแพงเมืองหนาเพียงสะเอว นอกออกไปหนาเพียงเข่า พระเวสสันดรประกาศว่า
ของที่ตกอยู่นอกกำแพงเป็นเขตของใคร ให้คนนั้นเก็บเอา เหลือจากนั้นให้เป็นของหลวง
ส่วนในกำแพงเป็นของหลวง

พระเวสสันดรก็อยู่เย็นเป็นสุขครองนครสีพี ปกครองไพร่ฟ้าประชาชน ช้าง
ปัจจัยนาเคนทร์นั้นเมื่อเตรียมพลจะไปป่า ทางเมืองกลิงคราษฎร์เอาคืนแล้ว เพราะบ้านเมือง
เป็นสุขสบายเพราะช้างนั้น ให้พระยาชาติทรงช้างปัจจัยนาเคนทร์ไปรับพระเวสสันดร

ยุกติภัยเรื่องราวพระเวสสันดร ในประการที่ท่านบำเพ็ญทานเป็นปรมัตถบารมี
เชื่อมั่นในบุญกุศล ในครั้งแรกให้ท่านช้างปัจจัยนาเคนทร์ก็ถูกไล่ ถ้ามีคนครุฑธาไม่หนาแน่น
อาจสาบานว่าขึ้นชื่อว่าท่านแล้วจะไม่ทำต่อไป ท่านก็ไม่สาบาน ครั้นทำบุญกับกัณหาชาติก็ไม่
ใช้พอดีพอร้าย ลงที่สุดก็ทำบุญกับนางมัทรีให้คู่ชีวิตไป คือไม่นึกถึงว่าจะอยู่กับใคร นึกแต่
จะให้ได้บุญแล้วก็ยังหนักแน่นในทาน ทานเป็นของดี เป็นของสูง ทำได้โดยยาก

ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงแสดงโดยพระคาถาที่สังเขปไว้ ณ เบื้องต้น *ทุกทที่
ททมานัน ทุกกริ กम्म กุพพต* แปลเนื้อความว่า เมื่อสัตว์บุรุษให้ของอันบุคคลให้ได้โดย
ยากได้ดี และทำกรรมอันบุคคลทำได้โดยยากอยู่ สัตว์บุรุษกระทำตามไม่ได้ *สต ฌโม
ทุรนวโย* ธรรมของสัตว์บุรุษอันสัตว์บุรุษตามรู้ไม่ได้ คือตรีกตรองไม่เข้าใจ *ตสฺมา สตมฺจ
อสตมฺจ นานา โหติ อิต* คติ เพราะฉะนั้นคติคือการไปในเบื้องหน้าของสัตว์บุรุษของ
สัตว์บุรุษจึงไกลกันมากมาย *อสนโต นิริย ынติ* สัตว์บุรุษนำไปสู่นรก *สนโต สคฺคปรายนา
สัตบุรุษนำไปสู่สวรรค์ น หิ ฌโม อฌโม จ อุโกสมวิปากิโน* ธรรมและอธรรมทั้งสอง
ประการมีผลไม่เสมอกัน *อฌโม นิริย เนติ* อธรรมนำไปนรก *ฌโม ปาเปติ สุขคฺติ* ธรรม
นำคนไปสวรรค์ *ฌโม สุขิณฺเณ สุขมาวหติ* ธรรมที่ประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ *เอसानิสฺโส
ฌมฺเม สุขิณฺเณ* ช้อนได้เพราะอานิสงส์ในการประพฤติธรรม

ขอพุทธมามกะบริษัทที่เลื่อมใสในพระศาสนา ที่ใส่ใจในเรื่องของพระบรมโพธิสัตว์
คือพระเวสสันดร หนักแน่นในการบำเพ็ญในทาน ได้ผลประจักษ์คือทฎฐิธรรม คือเฉพาะ
หน้า เป็นนิทศนอุทาหรณ์ของสัตว์บุรุษและอุบาสิกาทั่วไป เรื่องพระเวสสันดรนั้น นักปราชญ์
ในเบื้องหลังจึงพรรณนาไว้พิสดาร แต่งเป็นเรื่องเป็นคำกลอน คำฉันท์และเป็นบทประพันธ์
มากมาย ด้วยอำนาจกุศลราศีที่พุทธมามกะพุทธบริษัททั้งหลาย ได้สดับเรื่องเวสสันดรชาดก
คือเรื่องพระเวสสันดร ขอให้สำเร็จพรคือขอให้ได้สุขสำราญ ทั้งปัจจุบันทั้งในเบื้องหน้า ให้
สำเร็จคุณวิเศษในเบื้องปลาย และได้สันติเลสอาสวะอย่างสมเด็จเจ้าพระสิทธัตถกุมารอันจุติจาก
อัทภาพพระเวสสันดรในเบื้องต้นมา ดั่งนัยรับประทานพรรณนามา โดยสมควรแก่กาลเวลา
เอวักมีด้วยประการฉะนี้.

ภาคที่ ๒

ว่าด้วยบทบาทความทางพุทธศาสนา

ว่าด้วยการในพระพุทธศาสนา

พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระพุทธศาสนานี้แรกเกิดขึ้นตั้งขึ้นจะได้อย่างไร เป็นกาลนานไกลไม่ได้ความ
งาม เป็นแท่งเป็นท่อนที่เชื่อเป็นหนึ่งได้ว่าต้นเหตุเป็นอย่างนี้ มีความดี ความอัศจรรย์ เป็นใจ
จึงมีคนเป็นอันมากทั้งไพร่ทั้งผู้ดี ทั้งคนมั่งมีคนจนตักกันเข้านับถือ แล้วเล่าต่อ ๆ ไป และมี
ผู้บริจาคทรัพย์สมบัติให้เกื้อหนุนเป็นคุณแก่ผู้อธิษฐานการบวชเรียนประพฤติพรหมจรรย์ใน
พระพุทธศาสนา เป็นประเพณีสืบมาในนานาประเทศเป็นอันมากไม่ขาดสายสืบมาจนกาล
บัดนี้ คนที่ไปบวชเป็นพระสงฆ์สามเณรเถร^๑ ว่าโดยสมมติรู้จักกันกลุ่ม ๆ ก็ว่าเป็นผู้เข้าไป
อธิษฐานศีลเป็นนิจ และเล่าเรียนต่อติดให้ได้ความรู้ เป็นครูอาจารย์ผู้สอนต่อไป ไม่ให้
ศาสนาสูญ พวกนั้นแต่ล้วนสมมติว่า เป็นบุคคลควรที่ศฤงคาร^๒แม่มียศเป็นเจ้าเป็นนาย ก็
ต้องถวายนมัสการ และเป็นผู้ควรที่จะรับทานทักษิณา^๓ที่เขาให้ ในเวลามังคลามังคลกาล^๔
และบุญกิริยา คือคราวครั้งที่ทำงานโกนจุกลงท่าและงานบ่าวสาว และคราวใช้ คราวตาย
การศพการผี หรือคราวการงานของคนที่ยากอดคิดว่าใจบุญสุนทร^๕ ได้สร้างวัดวาอาราม
ทำความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทุกนั้น ๆ จนวัดวาอารามก็มีแผ่ซ่านเรียรายไปในบ้านน้อย
เมืองใหญ่ ที่เป็นเมืองเชื่อถือพระพุทธศาสนา และมีผู้มาบวชเป็นพระสงฆ์สามเณรเถร^๖ เข้า
มาครอบครองวัดวาอารามเหล่านั้นทุกตำบลหนแห่ง จนการนั้นเป็นถิ่นฐานทางท่าของคน

บทความนี้เขียนขึ้นจากมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งกองบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุได้
นำลงพิมพ์ในปีที่ ๖๓ ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๑-๑๒

อนึ่ง ในบทความนี้มีเลขเชิงอรรถอธิบายคำไว้ด้วย ผู้สนใจโปรดอ่านจากตอนท้ายของบทความ

ยากจนอนาถาหาที่พึ่งยาก เข้ามาอาศัยเลี้ยงกายเลี้ยงท้อง และเป็นทางเป็นคลองที่จะหาความ
สุขต่อไป

ก็เพราะมีผู้ที่ไม่ถือศาสนาจริง ๆ เข้ามาแอบอิงอาศัย อ้างเท็จ ๆ อวดโก่ง ๆ ว่าตัว
ถือพระพุทธศาสนานี้มากมายมีมานาน แต่กาลครั้งแต่งคารยหสูตร หรืออรรถกถา ฎีกา
อนุฎีกา^๕ ก็ยังเห็นท่วงทีกริยาเช่นเชิง วาจา ของผู้กล่าวคำภีร์นั้น ให้เห็นการอยู่บ้างจริง ๆ
ด้วยดูเทียบเคียงไป ก็เมื่อดูทองคำภีร์พระบาลีใหญ่ พระสูตรพระวินัยแท้ ๆ ก็ล้วนแต่เป็น
ทางกถาโลกุตรปฏิสังยุตตา^๖ หรือเป็นคำบังคับบัญชาให้ถือศีลบริสุทธิ์จริง ๆ ก็คำที่จะแกะและ
สอเส้าหาสิ่งต่าง ๆ ที่จะให้เข้าไปในศาสนานี้มีน้อย ถึงจะมีบ้างตามพุทธานุญาต ก็มีบังคับบัญชา
เป็นเขตเป็นแดนเหมือนประมาณจีวร บาตร^๗ และประมาณสัญญาจิกกุฎี^๘ พิเคราะห์ไปก็ไม่
เป็นที่น่าขงนัก ย่อมเห็นเป็นแต่คั้งหนึ่งคนใช้หาयरักษาโรคและคนเป็นแผลหาผ้าปิดแผล ถึง
ในวินัยอนุญาตให้ตั้งคลังผ้า ก็แต่ล้วนว่าเป็นของสงฆ์ของกลาง ในของเดิมพิเคราะห์ไปก็ไม่
เป็นที่ดีเตียนนัก เพราะเห็นอธยาศัยน้ำใจผู้พูดผู้กล่าวนั้นน้อมหนักในทางศีลทางภาวนากล่าวว่า
ประสงค์อันอื่น ก็แต่ด้วยความรู้จักอธยาศัยท่านผู้เป็นคั้งเดิม คั้งนั้นก็เหตุให้รู้ท่วงทีของผู้
ล่อ ๆ แหลม ลาม ๆ ที่มีมาอาศัยพุทธศาสนาเข้า ณ ภายหลัง คนเช่นนั้น เพราะโลกเจตนา
มากับโมหันธ์การ^๙ ก็มักพลาด ๆ พลั้ง ๆ ทำให้จับแดงได้ แม้นถึงในบาลีใหญ่ก็ยังไป
ซุ่มแซมแต่มีเติม อย่าง เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ เป็นอาทิ ไปแถมเข้าไปในท้ายสังฆานุสสติ
หรือจะเอาแดงแกเขนิกในท้ายจุนทิสฺสูตร ทำเป็นคำพระพุทธเจ้าเรียกพระองค์เองว่า ภควโต
ซุ่มซำไป^{๑๐} ถึงในสังฆานุสสตินัย ก็เห็นชัดว่าเก้อไหลเล่ออยู่ เพราะผู้ที่เขารู้ประโยค เขา
เห็นชัดถนัดแน่ ว่าคำว่า ยทิทํ นั้นแลเล็งอะไร หรือในท้ายสังฆคุณกถา ก็มีบาลีเดิมว่า เต
ทกฺขิณฺเอยฺยา สุกตฺตฺส สาวกา^{๑๑} เป็นช่องจะได้หยิบออกเช็ดซูล่อสตับรูษให้อยู่แล้วเท่านั้นก็
ยังไม่พอแก่ความประสงค์ ยังอยากว่าให้ตรงหนักเข้าไปอีก แถมบาทเก้อเติมเกินบาทเติมตัว
อย่างในข้างต้นเข้าว่า เอเตสุ ทินฺนฺทานิ มหฺปฺผลานิ^{๑๒} อีกเล่า ก็เป็นที่ให้รู้ธยาศัยของผู้ที่
พึ่งพาโลกามิสสุขในพระพุทธศาสนา พอใจจะพูดจะว่าชักชวนให้เขาให้หรือในคำอรรถกถาว่า
ด้วยสรณคมน์ แจกปาณิบาท ๔ ประการ ญาติปาณิบาท ๑ ภยฺยปาณิบาท ๑ อาจริยปาณิบาท ๑
ทกฺขิณฺเอยปาณิบาท ๑^{๑๓} ก็คำว่าทกฺขิณฺเอยปาณิบาทนั้นเป็นที่เห็นว่า อธยาศัยผู้กล่าวนั้นมอง
จ้องหาช่องที่จะพูดว่าทกฺขิณฺเอยนั้นมากนัก เพราะในที่นั้น ถ้าจะว่าโดยอรรถอันตรงควรจะ

ว่า ปรมาจันตวิสุทธิปาณิบาท^{๑๔} จึงจะตรงแก่ปาณิบาทที่จะเป็นองค์สรณคมน์ ถึงว่าทักษิ-
 ฌเณยปาณิบาทก็ไม่ผิดคอก แต่เป็นที่ให้เห็นความอยากของผู้กล่าว ในที่จะให้เขาไหว้เขาบูชา
 ว่ามา^{๑๕}ที่จะให้เห็นปัญญาของผู้แส่จับโทษของคนอหฺยาศัยไม่บริสุทธิ์ ฟังฟังอิงแอบอาศัยพระ
 พุทธศาสนาแสวงหาโลกามิสสุขมีมานาน ก็ในคัมภีร์นียานิทานมีประมาณไม่สุด เล่าถึงคน
 นั้นคนนั้นทำอย่างนั้นอย่างนั้น ได้เสวยผลเป็นสุข เป็นทุกข์ต่าง ๆ คนนั้นได้ถวายสิ่งนั้นได้ให้สิ่ง
 นั้น จึงได้ผลอย่างนั้น ๆ โดยอย่างเอก คัมภีร์สรรพทานานิสงส์ ว่าพรรณนาถึงผลทานเป็น
 คัมภีร์โตถึง ๒๐ ผู้ก็มี แต่พรรณนาด้วยเรื่องทานทั้งนั้น จะมีคำว่าศีลขันธ สมาธิขันธ
 ปัญญาขันธ แต่สักนิกหนึ่งก็ไม่มี ก็เรื่องเช่นนั้นแดงแจ๋บ้านแต่แบะช่อยู่มากนิกขี้เกียจที่จะทัก
 แล้ว รู้เอาเถิดว่าคนที่บังเกิดมา มาอาศัยพระพุทธศาสนาหาโลกามิส ไม่ได้มีความคิดประกอบ
 หิริโอตตัปปะ และรู้สึกละอายแก่นักปราชญ์ทั้งหลายบ้างก็ไม่มี ก็เมื่ออหฺยาศัยใจคนเช่นนั้นเป็น
 อย่างนั้นเห็นได้ชัดอยู่ ควรหรือนักปราชญ์ผู้เห็นผู้จะเชื่อใจเขาเหล่านั้นว่า เขาจะรักษาศีลบริ-
 สุทธิ์อยู่จริง เพราะอหฺยาศัยที่ไม่ดีมีอยู่แล้ว ก็คงจะก่อความชั่ว ความผิดทุจริตต่าง ๆ ที่เป็น
 การชดชวางแก่พระศาสนามีมาอยู่นั่นเอง เป็นความผิดบีบไว้ไม่มีคิด จนคนอื่นเขาารู้แล้วเล่าลือ
 ไป ทำความเลื่อมใสของผู้ที่คนทุกศีลตั้งใจจะลวงหลอกให้ ๆ อยู่นั้นเสื่อมเสียไป ก็การทุสศีลย-
 กรรม^{๑๕} คนเก่า ๆ ในพระศาสนาเมื่อสืบพงศาวดารบ้านเมืองต่าง ๆ อย่างพงศาวดารลังกา ก็
 ได้มีความมาว่า มีมากจนถึงล่มจมไป ผู้มีศรัทธาต้องไปหาพืชสงฆ์อื่นมาเพาะเป็นหลายครั้ง
 คุยท้วงทีในคัมภีร์ต่าง ๆ ของผู้กล่าวเก่า ๆ ก็ยังล่อ ๆ แหลม ๆ เกียดกันไม่ให้คนพูด สงสัย สงกา
 กังขา ราคีอย่างบาลีทักษิณาวិภังคสูตรว่า ภวิสฺสนฺติ โข อานนฺท อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภฺโน
 กาสาวกณฺฐา ทุสฺสีลา ปาปธฺมา ฯ เป ฯ วทามิ^{๑๖}

และในอรรถถาณนั้น เล่านิยายอุบาสกคิบบจอบด้วยทำโยนให้ภิกษุทุกศีล ก็คำและ
 นิยายอันผู้กล่าวสอนเขาไม่ให้รังเกียจสงฆ์ ท่านทั้งหลายทั้งปวงทุกวันมาเชิดชูไม่ให้รังเกียจ
 บุคคลด้วย จะเทศนาอะไร ๆ เมื่อไรก็พอใจยกออกเชิดชูแล้วก็เทศนาว่า ถึงภิกษุองค์เดียวก็
 ชื่อว่าสงฆ์ เพราะเส้นโลมาของพระมหากษัตริย์แต่ละเส้น ๆ ที่ติดอยู่ในพระองค์ก็ชื่อว่า
 พระมหากษัตริย์อยู่ หรืออุจจาระปัสสาวะที่อยู่ในตัวคนก็ชื่อว่าคนอยู่นั่นเอง เทศนาไถ่เกลียด
 ไปอย่างนี้ หรือในบาลีฉัททันตปริตว่า วริสฺสเมนนฺติ ปรามสนฺโต กาสาวมทฺทกฺขิ ฐชฺ อีสิน^{๑๗}
 เป็นต้น คัดมาไว้ในสิบสองตำนาน เป็นที่เห็นการว่าคัดมาแทรกเข้าใหม่ชัด ๆ เพราะ

ตำนานนั้นก็ไม่มีเป็นสิบสามตำนาน และในฉบับสิบสองตำนานของมอญของพม่า ของเขาก็ไม่มี จึงได้รู้ทั่วทั้งชาติว่า ผู้คัดปริตน์มาแทรกเข้านั้นเป็นผู้พอใจที่จะห้ามไม่ให้ใคร ๆ สงสัยภิกษุที่เป็นปราชิก ชวนให้ถือแต่กาสาวพัสตร์ไม่ให้ถือตัวคน จึงได้มีนักปราชญ์ที่ฉลาดถ้อยคำมักเกาะล้อเลียนว่า สูตรนี้เป็นคาถาสวดกันเขาฟ้องปราชิก

อนึ่ง ลัทธิถือกลุ่ม ๆ อยู่ในวัดในวา ว่าสืบ ๆ มานานว่า พระสงฆ์จะตายอย่าให้ตายทับผ้าเหลือง บาป เพราะเป็นกาสาวพัสตร์ของพระพุทธเจ้า และพวกที่ไขหนักแล้วสึกเสียพูดแก้ตัวว่า กลัวจะว่าอชชฌมา^{๑๔} ไม่ได้ แต่คนที่เขาซึ่งสงฆ์เขาคาดหมายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นพื้น ไม่มีช่องที่จะฝ่าฝืนแก้ไขแล้ว จึงปฏิญาณคืนความเป็นภิกษุ ด้วยคิดว่าปราชิกสึกเสียแล้วก็หาย ก็ทุกสิ่งเช่นนี้จะแพร่หลายมากจึงตั้งแต่งเป็นตำรามากจนว่ากันอิงไปตลอดถึงชาวบ้าน ว่าพระท่านอาพาธหนัก แล้วท่านก็ประจุนเสีย^{๑๕} ว่าลัทธิจนถึงพระปัจเจกโพธิ คือครั้งหนึ่งผู้หญิงเป็นอันมากพากันไปเที่ยวที่วัดพระเชตุพน ดูเขียนตามปรายผนังศาลารายเก่าถึงเรื่องคนเปลี่ยติดกรวดเข้าในช่องโสตพระปัจเจกพุทธนอนปรินิพพานอยู่ รูปพระปัจเจกพุทธนั้น ผ้าจีวร สบง ดุสิตขาวหมด ถึงเขียนอย่างพระนอนก็สีขาวไม่เป็นเหลืองเป็นแดง จะเป็นช่างเขียน ๆ ไว้อย่างนั้นแต่เดิมหรือ ๆ รงที่ผสมฝุ่นทาเป็นผ้าเหลืองนั้น แสงแดดจะเลี้ยวติดตามไปก็ไม่รู้เลย ผู้หญิงคนหนึ่งเ็นพวกดูรูปเขียนนั้นร้องขึ้นว่า พระปัจเจกพุทธทำไมท่านจึงครองผ้าขาว มีผู้หญิงคนหนึ่งมาร้องว่า อ้า เมื่อท่านจวนจะนิพพานท่านประจุนเสียแล้ว ท่านจะนิพพานทับผ้ากาสาวพัสตร์ไม่ได้ ถ้าไม่ได้ประจุนก็จะไม่ได้เข้าไปในพระนิพพาน ก็การลัทธิ^{๑๖}นี้มีผู้ถือลึกลงถึงเพียงนทเดียว

ประการหนึ่งเรื่องนิยายมหากฎในลังกามีว่า ปาปภิกษุหนึ่ง^{๑๗} ทรงคัมภีร์นิทเทศไว้ได้^{๑๘} แต่ภิกษุนั้นชอบผู้หญิงไว้ได้เพียง มีพระสงฆ์เป็นอันมาก เห็นว่าคัมภีร์มหา
นิทเทศจะสูญ ให้ภิกษุหนึ่งไปเรียน ภิกษุนั้นไม่ไป อาจารย์รับว่าจะไปนั่งกำกับอยู่ด้วย ครั้นเรียนคัมภีร์จบแล้ว ศิษย์เข้าไปกราบทำอาจารย์ จึงมองเข้าไปเห็นผู้หญิงนอนอยู่ใต้เตียง กลับมาพูดแก่อาจารย์เดิมของตัวว่า ถ้าข้าพเจ้าได้รู้ดังนี้แต่เดิมา ข้าพเจ้าจะไม่ไปเรียนเลย

นิยายนี้ราชาคณะแก่ ๆ เก่า ๆ ก็พอใจเอาขึ้นว่าชนบ่น เมื่อไรในหลวงชำระความปราชิกวุ่น ๆ ก็บ่นว่านิยายแต่ก่อนก็มีอย่างนี้ ครึ่งหนักเป็นต้นพระศาสนา พระคัมภีร์ทั้งปวงยังไม่ได้ยกขึ้นสู่โบลาน เพราะกาลครั้งนั้นยังมีท่านที่ทรงพระไตรปิฎก ทวิปิฎก เอกปิฎก

มา^{๒๓} ท่านก็ไม่ว่าฟ้องร้องอะไรกัน ทุกวันนี่ฟ้องร้องกันวันวานนี่ เป็นที่ร่อนนอกสมณ
 พรหมณาจารย์ เป็นการไม่สบาย เพราะเป็นปลายพุทธศาสนา ราชาคณะแก่ ๆ บ่นอย่างน
 บ่อย ๆ ได้ยินว่ามา แต่นิยายนั้นไปอยู่ในกัมภีร์ที่ลับหลับตา ราชาคณะทุกวันนี่จะให้เห็นหรือ
 ไม่ได้เห็นไม่ทราบเลย

ก็เรื่องที่พรรณนามาทังปวงนี้ ก็เห็นจะไหลออกมาจากวัดเป็นเดิม ในที่จะจุกปาก
 คนไม่ให้พูดนินทาด้วยความทุสสลยกรรมนั้นแล ก็ตามพันวัดพันวาทั่วไป พระสงฆ์พวกใด ๆ
 องค์ใด ๆ คิดจะทำให้ถูกศาสนาเที่ยวศึกษาหรือดู ท่านทั้งหลายทั้งปวงก็เป็นอันลงใจเห็นว่า
 พวกนั้นเป็นเหมือนพวกเด็ก ๆ ตันต่อการได้ยินได้ฟัง ย่อมรังเกียจว่าเป็นผู้จ้องง่าจะครหา
 นินทาดูถูกดูหมิ่นท่านทั้งหลายทั้งปวง ก็เป็นที่เห็นใจท่านทั้งหลายทั้งปวงมากอยู่แล้วไม่แก้ง
 ว่า ความอันนี้เป็นจริง ในแผ่นดินก่อน พระสงฆ์ก็พยายามตั้งกองจะหลอกจะหลอนจะล่อ
 ลวงพระเจ้าแผ่นดิน ให้ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสโปรดปราน พระกระแสน้อยไรก็หันไป
 อย่างนั้น ว่าไปอย่างนั้น ขยิบตากันแล้วก็เพ็ดทูลไปตามกระแสผิด ๆ ถูก ๆ เมื่อมีเหตุอะไร
 ชนเล็กน้อยในพระราชฐาน คือประชวรหรือเจ้านายสลักสำคัญสิ้นพระชนม์ไป หรือเกิดพิ
 ภัยไฟอะไรเป็นความประหลาด ราชาคณะก็กรูกันเข้ามาเฝ้าเยี่ยมเยียน ถวายหน้าถวายตาว่า
 เห็นแก่พระบารมี ฝ่ายพระเจ้าอยู่หัวเล่าท่านก็คิดหลอกลวงพระราชาคณะไปต่าง ๆ ว่าท่านใจ
 บุญสุนทรธรรมศรัทธาเลื่อมใส หนึ่งไหนก็มีแต่ทำบุญ ด้วยท่านคิดว่า พระสงฆ์นั้นย่อมเที่ยวไปสู่
 มหาเทพทุกเหี้ยเรือ่นทั้งในกรุงนอกกรุง จะได้เอาความดีของท่านไปเที่ยวเล่าเที่ยวขานว่า
 เป็นพระโพธิสัตว์จะได้ตรัสแก่พระโพธิญาณรอมร่ออยู่แล้ว แต่เจ้าแผ่นดินทุกวันนี้ได้ตีเมื่อ
 แก่ แต่ก่อนซุกซนไปทุกตำบลแห่งสารพัดจะเสือกู้ออดเห็นดีและร้ายง่ายและยากทั้งในวัด
 ในบ้าน จะว่าอะไรก็มักเคาะเล็กเคาะน้อยถึงจิตถึงใจไม่เกรงใจ ไม่กลัวคนโบราณที่เรียกว่า
 พระคันถรจนาจารย์ จนถึงท่านทั้งหลายจนกาลทุกวัน อวดรู้เท่ารู้ทันไปเสียหมด ไม่มีท่านผู้ใด
 คิดจะล่อหลอกหลอนให้เลื่อมใส ถึงเจ้าแผ่นดินจะบ่วย จะใช้มากมายอยู่หลายวันหรือลูกเสียเมีย
 ตายวันวานอย่างไร ก็ไม่มีพระสงฆ์องค์หนึ่งองค์ใดมาถามมาไถ่ มาเยี่ยมมาเยือน นอกจากเวลา
 สัมการไปนิมนต์มา ถึงใครจะต่อว่า ก็คงจะพูดว่า ไม่มีโอกาสแก่อาตมา หรืออาตมาภาพ
 ไม่มีโอกาส ดูท่านทั้งหลายทั้งปวงสำคัญเหมือนเจ้าแผ่นดินทุกวันนี้เข้ารีตฝรั่งเสียแล้ว ที่แท้
 จะเข้าไปเข้ารีตฝรั่งทำไมกะศาสนาแขกยิวของป่า ว่าความเหมือนหม่นหม่นไม่น่าเชื่อ ว่าที่แท้ใน

หลวงทูกวนหนักถือพระพุทธศาสนา แต่ว่าถือเฉพาะแต่เนื้อแต่แก่น เปลือกและกระพริ่ง ๆ รัง ๆ สกปรกโสโครกที่สะสมปะปนระคนอยู่ จะถือด้วยไม่ได้ เมื่อเห็นว่าสิ่งไรไม่ดีก็จะต้องตีสิ่งนั้น ถึงกระนั้น การอันใดเป็นอย่างเป็นธรรมเนียมเป็นแบบแผนเคยมาแล้ว ก็ยอมให้เป็นไปตามเคย แต่การที่พระสงฆ์จะบวชอยู่ คอยหาเมียแม่หม้ายหรือลูกสาวแม่หม้าย ที่ไหนผู้ชายไม่มี จะหาช่องแทรกเข้าไปทางนั้น หรือท่านที่จะบวชอยู่จริงพลอยได้ต้มได้แกงจุกปากเสียแล้วเกรงใจไม่ว่ากัน ประพฤติตนเป็นคนงมให้ต้องตำราว่าเป็นอย่างหนึ่งในสามเถนนั้น จะยอมไม่ได้ เถนสามประการนั้นตามคำที่เขาว่ากันเอง ๆ ทั้งบ้านทั้งเมืองว่า ไหลเถน งมเถน ระวังเถน คำที่สามเถนเป็นท้ายสามอย่าง ได้ยินด้วยกัน

ไหลเถน นั้น คือไหลเลื่อนเลอะเทอะ จำสับจำห้าไม่ได้ ใครไต่ถามว่าอะไรก็เอออ ๆ คะ ๆ ไป ประสงค์แต่จะให้ชอบใจผู้พูดด้วยไม่ขัดเขา คำของตัวในเวลาหนึ่ง ชัดแก่ คำของตัวในเวลาอื่น ก็ไม่สังเกตสังกา

งมเถน นั้น อะไร ๆ เขารู้ด้วยกันกลุ้ม ๆ กิ่งมยางง่วงงุนอยู่ ไม่รู้

ระวังเถน นั้น คือการประหลาด ๆ ลงอย่างที่ชาวบ้านเขาไม่ทำ ชาววัดก็ทำ
อย่าให้ว่ามากไปเลย

เชิงอรรถอธิบายความหมายของคำ

๑ เถร^๕ เถร คำนี้ในภาษาไทย ใช้ยู่สองคำ คือ เถร และ เถน เถร มาจากคำ เถระ แปลว่า พระผู้ใหญ่ มีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไป

ส่วน เถน สันนิษฐานว่ามาจากคำ เถนะ ที่แปลว่า ขโมย เมื่อนำมาเรียกนักบวช หมายถึง นักบวชที่เป็นอลัชชี มีความเป็นอยู่อย่างขโมย อธิบายว่า บัจจยสีที่ชาวบ้านบริจาคแก่นักบวชนั้นเขาตั้งใจให้แก่ักบวชที่เป็นลัชชีมีศีลเท่านั้น เมื่อนักบวชอลัชชีแสดงตนว่าเป็นลัชชีรับบัจจยของชาวบ้านมาบริโภค จึงชื่อว่าบริโภคสิ่งที่เขาไม่ให้ เรียกว่าไทยบริโภค-บริโภคอย่างขโมย

ความหมายเดิมของคำนี้เป็นคังว่ามานี้ แต่เมื่อนำมาใช้เรียกฆราวาสผู้ชายที่ละบ้านเรือนออกถือบวช นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำฝน หรือผ้าขาว ถือศีลกินเพล อยู่ในวัด หรือในป่าในถ้ำ อาศัยผู้อื่นเลี้ยงชีพ เป็นภิกษุก็ไม่ใช่ เป็นฆราวาสแท้ก็ไม่เชิง ก็เกิดมีปัญหาว่าจะใช้ เถร หรือเถน ? ถ้าใช้เถรก็ดูเป็นการยกย่องเสมอกับพระเถระไป ถ้าใช้เถน ก็มีปัญหาซ่อนว่าหากเขาเป็นผู้ถือศีลกินเพลปฏิบัติดีอยู่ จะเรียกเถนกระไรได้ ถ้าเป็นอลัชชีก็แล้วไป

ถ้าหมายถึง ผู้ถือบวชที่ปฏิบัติดี ก็จำเป็นต้องอนุมูลมเรียกว่าเถร ตามพระราชนิพนธ์^๕ ถ้าหมายถึงผู้ถือบวชที่ประพฤติชั่ว จึงเรียกเถน ดังที่ทรงใช้ในพระราชนิพนธ์ตอนหลัง ๆ

ส่วนคำ ชี ในภาษาไทยเรียกนักบวชได้ทั้งภิกษุ และคฤหัสถ์ผู้ถือบวช ทั้งชายหญิง ที่ใช้เรียกภิกษุ เช่นคำว่า ชีตัน เรียกผู้ถือบวชชาย นุ่งห่มขาวว่า ชีปะขาว เรียกผู้ถือบวชหญิงว่า นางชี แม่ชี เฉพาะในพระราชนิพนธ์^๕ นี้ เข้าใจว่าหมายถึง แม่ชี

๒ ทักขิณา (หรือทักษิณา) แปลว่า ทานเพื่อผลอันเจริญ หมายถึงของทำบุญ ไทยเราใช้โดยมากหมายถึงทานที่ผู้บ่าเพ็ญตั้งใจอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

๓ มังคลามังคลกาด แปลว่า คราวทำบุญที่ถือว่าเป็นงานมงคล (เช่น โคนจุก) และคราวทำบุญที่ถือว่ามิใช่งานมงคล (เช่น งานศพ)

- ๔ ใจบุญสุนทรธรรม ในชั้นหลังๆ นี้ เราพูดกันโดยมากกว่า 'ใจบุญสุนทาน' คำว่าสุนทรธรรม (หรือสุนทาน) เป็นภาษาพูด กลายมาจากอะไร ไม่ทราบแน่ แต่กันว่า กลายมาจากสุนทรธรรม หรือสุนทรทาน พูดกันสั้นเข้า ลัดเข้า สุนทร เหลือแต่ สุน
- ๕ อรรถก ถา ฎีกา อนุฎีกา อรรถกถา เป็นคัมภีร์อธิบายบาลีพระไตรปิฎก ฎีกา เป็นคัมภีร์อธิบายอรรถกถา อนุฎีกา เป็นคัมภีร์อธิบายฎีกา ที่เห็นว่ายังไม่แจ่มแจ้งเข้าใจยากให้แจ่มแจ้งใจง่ายขึ้น
- ๖ กถาโลกุตตรปฏิบัติสังยุตตา หมายความว่า เป็นถ้อยคำที่ประมวลไว้แต่โลกุตตรธรรม มุ่งถึงมรรคผลนิพานทั้งนั้น
- ๗ ประमाणจิวรบาตร จิวรและบาตร วินัยกำหนดประมาณ คือ ขนาดไว้ว่าจิวรยาว ๙ คืบพระสุคต กว้าง ๖ คืบพระสุคต ไทยเรากำหนดใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ยาวไม่เกิน ๖ ศอก กว้างไม่เกิน ๔ ศอก
- บาตรมี ๓ ขนาด ขนาดเล็กจุกข้าวสุกสองคนกินเหลือ สามคนกินไม่พอ ขนาดกลางจุกข้าวสุกกินได้ ๕ คน ขนาดใหญ่กินได้ ๑๐ คน
- ๘ ประมาณสัตตัญญาจิกกุกฎี สัตตัญญาจิกกุกฎี แปลว่ากุกฎีที่ภิกษุขอทำเอง (ไม่มีทายกเป็นเจ้าของทำให้) มีพระพุทธธานุญาตให้ทำให้ได้ประมาณ คือยาว ๑๒ คืบพระสุคต กว้าง ๗ คืบพระสุคต และต้องทำในที่ที่สงฆ์อนุমতি
- ๙ โมหันธการ มีจิตใจมืดมัวด้วยโมหะมาก
- ๑๐ ภควโต แปลว่า ของพระผู้มีพระภาคเจ้า คำนี้โดยทั่วไปใช้สำหรับคนอื่นเรียก พระพุทธเจ้า เมื่อแต่งตั้งให้เรียกพระองค์เอง จึงว่าชุ่มชุ่ม
- ๑๑ เต ทกขิณเญยยา สุกตสุต สาวกา แปลว่า สาวกทั้งหลายของพระสุคตเจ้าเป็นผู้ควรแก้ทักษิณาทาน
- ๑๒ เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺพลานิ แปลว่า ทักษิณาทานที่ให้ในสาวกของพระสุคตเจ้าเหล่านั้นมีผลมาก
- ๑๓ ปาณิบาต แปลว่า การกราบไหว้ ญาติปาณิบาต-กราบไหว้ในฐานะเป็นญาติ ภยฺยาณิ-บาต-กราบไหว้เพราะกลัว อาจารย์ปาณิบาต-กราบไหว้ในฐานะเป็นอาจารย์ ทักขิ-ณเญยปาณิบาต-กราบไหว้ในฐานะเป็นทักษิณเญย

- ๑๔ ปรมาจันตวิสุทธิปาณิบาท แปลว่า กราบไหว้โดยนับถือว่าบริสุทธิ์อย่างยอดเยี่ยม
- ๑๕ ทุสสลยกรรม แปลว่า การกระทำของผู้ที่ศีล
- ๑๖ ภวิสฺสนฺติ ฯ เป ฯ วทามิ บาลีในทักษิณาวិภังคสูตรนี้ มาในมัชฌิมนิกาย อุปปริบถนาสก ความว่า “ดูกรอานนท์ ในอนาคตกาลนานไกล จักมีภิกษุโคตรภูมิผ้าเหลือง ห้อยหู เป็นภิกษุที่ศีล ประพฤติลามก ชนทั้งหลายจักให้ทานอุทิศสงฆ์ (คือทำสังฆทาน) ในภิกษุที่ศีลเหล่านั้น เรากล่าวว่าสังฆทานแม้ในกาลนั้น ก็มีผลมากหาประมาณมิได้ อานนท์ เราไม่กล่าวเลยว่าปฏิบัติคลีกทาน (การให้เฉพาะตัว) มีผลมากกว่าสังฆทานไม่ว่าทางไหน” (บาลีนี้ฟังดูเป็นพระพุทธเจ้าทรงอุคหนุนภิกษุชู้ ไม่น่าแต่งว่าให้พระองค์ตรัส จึงเท่ากับปิดปากคนไม่ให้ว่าภิกษุชู้ ให้ก้มหน้าทำสังฆทานไปก็แล้วกัน)
- ๑๗ วธิสฺสเมนฺติ ฯ เป ฯ อีสํ... บาลีฉัททันตปริตนี้ ถัดมาจากชาดก ความว่าพญาช่างฉัททันต์โพธิสัตว์ (ซึ่งถูกพรานปลอมเป็นนักบวชทำร้ายเอา) จับพรานได้หมายจะฆ่าเสีย แต่ได้เห็นผ้ากาสาวพัสตร์ (ที่พรานปลอมใช้ปิดกาย) อันเป็นธงชัยของนักบวช แม้บาดเจ็บหนักก็ได้คิดขึ้นว่า ผู้ทรงธงชัยของพระอรหันต์ เป็นผู้ไม่ควรจะฆ่า ดังนั้นพระโพธิสัตว์ แม้ถูกยิงด้วยศร เจ็บปวดครวคร่าก็ไม่ทำใจประทุษร้ายในผู้ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ ฯลฯ” (นี่ก็อุคหนุนคนชู้ โดยให้เคารพเห็นแก่ผ้าเหลือง ไม่ให้ถือตัวคนในผ้าเหลือง แม้จะชู้ชู้อย่างไรก็ตาม)
- ๑๘ อชฺชมยา ภิกษุจะบริโภคน้ำจืด ท่านให้พิจารณาให้เห็นประโยชน์ก่อน แล้วจึงบริโภคน้ำเพื่อประโยชน์นั้น ไม่บริโภคน้ำด้วยตัณหา คำพิจารณาขณะบริโภคน้ำ เป็นบาลีขึ้นต้นว่า ปฏิสงฺขา โยนิโส... เรียกกันสั้น ๆ ว่าปฏิสงฺขาโย ถ้าขณะบริโภคน้ำลืมไปไม่ได้พิจารณา ให้พิจารณาภายหลังบริโภคน้ำแล้วแทนในวันนั้น ความอย่างเดียวกัน แต่คำขึ้นต้นว่า อชฺช มยา อปฺปจฺจเวกฺขิตฺวา... เรียกกันสั้น ๆ ว่า อชฺชมยา
- ๑๙ ประจุ กล่าวคำลาสิกขาจากพระ คือลาสิก เรียกว่า ประจุ หรือ ประจุชาติ
- ๒๐ เรื่องคนเปลี่ยดัดกรวดเข้าในช่องโสตพระปัจเจกพุทธ เล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่า ชายผู้หนึ่งเป็นคนเปลี่ยเสียขา แต่มีวิชาดีดัดกรวดแม่นยำ สามารถดัดกรวดก้อนเล็ก ๆ

ปรุใบไม้บนต้น ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น เป็นรูปช้าง รูปม้าก็ได้ อาศัยอยู่ใต้
ต้นไม้ใกล้ประตูเมือง รับจ้างตัดกรวดเลียงซีฟ วันหนึ่งพระราชเสด็จประพาส
พระราชอุทยาน ผ่านใต้ต้นไม้ที่คนเปลี่ยนคโคใบเป็นลายต่าง ๆ ไว้ เวลาเที่ยงแสง
ส่องลงมา ลายปรากฏที่พระองค์ ฉงนพระทัย ทรงแหงนทอดพระเนตร ก็เห็น
ลายปรุในใบไม้ รับสั่งถาม ทราบว่าเป็นฝีมือของคนเปลี่ยน ทรงนึกขึ้นได้ถึงอะไร
อย่างหนึ่ง จึงรับสั่งให้พาตัวคนเปลี่ยนมาเฝ้า มีรับสั่งเป็นความลับกับคนเปลี่ยน จะ
โปรดให้คนเปลี่ยนทำงานเป็นการส่วนพระองค์อย่างหนึ่ง เมื่อคนเปลี่ยนรับสนอง
พระราชบัญชา จึงโปรดให้นำตัวคนเปลี่ยนเข้าไปในพระราชฐาน

ความลับที่ตรัสกับคนเปลี่ยนนั้นคือพระองค์มีปุโรหิตผู้หนึ่ง เป็นคนพูด
มากลงได้พูดแล้วไม่ยอมหยุด เป็นที่ทรงรำคาญมานานมาแล้ว มีพระประสงค์
จะให้คนเปลี่ยนซ่อนตัวอยู่ในม่านหลังพระแท่น คอยดัดมูลแพะเข้าปากปุโรหิตเพื่อ
จะให้ปุโรหิตรู้สึกตัว และหยุดพูดเสียบ้าง

เมื่อเตรียมการแล้วเสร็จออกห้องพระโรง ราชอำมาตย์ทั้งหลายและปุโรหิต
ผู้นั้นนั่งเฝ้าตามที่ ตรัสราชการตามธรรมเนียม ถึงคราวปุโรหิตผู้นั้นทูลสนอง
ก็พูดพล่ามตามเคย คนเปลี่ยนจ้องอยู่แล้วก็ดัดมูลแพะเข้าปากปุโรหิตทุกขณะอ้าปาก
มิได้พลาด ปุโรหิตอุตสาห์กลิ่นมูลแพะเสียไม่ยอมหยุดพูด จนมูลแพะหมดทะนาน
ที่เตรียมไว้ คนเปลี่ยนจึงเขย่ม่านเป็นสัญญาณ พระราชาทรงสังเกตเห็นก็ทรงทราบ
ว่ามูลแพะหมด จึงตรัสกะปุโรหิตนั้นว่า 'อาจารย์ มูลแพะหมดทะนานแล้วยังไม่
หยุดพูดหรือ' ปุโรหิตจึงรู้สึกอาย หยุดพูด ตังแต่บัดนั้นก็กลายเป็นคนรู้จักประมาณ
ในการพูด พระราชาทรงสำราญพระหฤทัยขึ้น ทรงระลึกถึงคุณของคนเปลี่ยน ก็
ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงให้มที่อยู่เป็นสุขสืบมา

กล่าวถึงชายหนุ่มผู้หนึ่ง เห็นคนเปลี่ยนได้ดีมีความสุข ด้วยวิชาตัดกรวดเช่น
นั้น ก็ใคร่จะได้เรียนวิชานั้นบ้าง เข้าไปสมัครเป็นศิษย์ขอเรียนวิชาตัดกรวด
ครั้นเรียนดีได้แม่นยำแล้ว จะลาออกจากสำนักอาจารย์ อาจารย์สั่งว่าถ้าจะ
ทดลองฝีมือ จงอย่าไปทำสิ่งที่มิใช่เจ้าของมีมารดาบิดา จะมีโทษ ชายผู้นั้นออก
จากสำนักอาจารย์มา เห็นพระบิณฑกพุทธองค์หนึ่งกำลังเดินจะเข้าไปบิณฑก

ในบ้าน เขาสำคัญว่าพระเป็นคณไม่มีเจ้าของ ไม่มีมารดาบิดา (เพราะสละทางโลกมาบวชแล้ว) จึงตกลงใจจะลองฝีมือเป็นครั้งแรก เติ้งหมายช่องหูขวา คัดกรวดไปโดยแรง เมื่อกกรวดเข้าช่องหูขวาพระบึ้งเจกพุทธทะเลออกช่องซ้าย ท่านทนทุกขเวทนากลับไปปรินิพพานที่บรรณศาลาของท่าน ฯลฯ

๒๑ ปาปภิกษุ แปลว่า ภิกษุชั่ว

๒๒ คัมภีร์นิตเทส คือคัมภีร์ที่อธิบายข้อธรรมชั้นบาลี

๒๔ ทรงพระไตรปิฎก ทวิปิฎก เอกปิฎก ปิฎกนั้นมี ๓ คือพระวินัย พระสุตฺร พระอภิธรรม ผู้ทรงจำไว้ได้ครบทั้ง ๓ ปิฎก เรียกว่าผู้ทรงพระไตรปิฎก ถ้าทรงจำไว้ได้เพียง ๒ ปิฎก เรียกว่าผู้ทรงพระทวิปิฎก ถ้าทรงจำได้ปิฎกเดียวเรียกว่า ผู้ทรงพระเอกปิฎก

ความมหัศจรรย์นำไปสู่หายนะ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ความมหัศจรรย์ใฝ่สูงเพื่อครอบงำโลกนั้น มิใช่ว่าเพิ่งมีขึ้นในครั้งนั้น ได้เคยมีมาแต่ในครั้งโบราณกาลแล้ว ความมหัศจรรย์ใฝ่สูงของพระราชานในชมพูทวีป (อินเดีย) ครั้งอดีตกาล ได้มีในทางเป็นพระเจ้าจักรพรรดิหรือพระเจ้าราชาธิราช มีพระราชานเฉพาะประเทศอยู่ใต้อำนาจ พระราชานผู้เชื่อเดชของตนยอมใช้วิธีพาลหาเหตุทำสงครามกับอาณาจักรอื่น ด้วยการปล่อยม้าเข้าไปในอาณาจักรนั้นแล้วกรีธาทัพตามไป ครั้นม้าถูกจับเข้าก็ยกขึ้นเป็นเหตุทำสงครามกับอาณาจักรนั้น ถ้าม้าไม่ถูกจับก็ยกกองทัพเหยียบย่ำอาณาจักรนั้นแล้วเข้าครอบงำ ครั้นมีชัยแก่อาณาจักรหนึ่งแล้ว ก็ตั้งหน้าปราบอาณาจักรอื่นต่อไปอีก จนไม่มีอาณาจักรอันใดอันหนึ่งหาญต่อสู้ คราวนั้นก็ตั้งพิธีประกาศตนเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่แปลว่าพระเจ้าผู้ใช้จักรให้เป็นไป (ได้สมหวัง) พระราชวงศ์ก็ดี พระราชอาณาจักรก็ดี ของพระเจ้าจักรพรรดินั้นไม่ปรากฏว่าตั้งยั่งยืนไปถึงไหน ครั้นสิ้นอำนาจลง พระราชวงศ์ก็เปลี่ยนไป พระราชอาณาจักรก็ถูกแยกออกไป ดังมีเรื่องเล่าไว้ในมหาปรินิพพานสูตรว่า นครกุสินารานั้นเป็นอาณาจักรน้อยในครั้งนั้น เดิมก็เป็นราชธานีแห่งพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง มีชื่อว่า กุสาวดี ภายหลังกลายมาเป็นอาณาจักรน้อยอย่างนั้น อันมีคณะมัลละเป็นผู้ครอง ก็พอคาดเห็นได้ว่าพระราชานผู้ใฝ่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้น กรีธาทัพเที่ยวทำสงครามข่มเหงอาณาจักรอื่น ๆ แม้ปราบไว้ได้ก็ได้อำนาจ ก็น่าจะเป็นที่เกลียดชังของประชาชนอาณาจักรนั้น ๆ ไม่เต็มใจอยู่ใต้อำนาจ คอยหาช่องหลีกเลียงจากอำนาจ หรือคิดตัดรอนเสียทีเดียว ยังรักษาอำนาจอยู่ได้

บทความนี้เป็นบทความหนึ่งในชุด “พระมหาสมณานุศาสน์” ซึ่งกองบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุ ได้นำลงพิมพ์ในปีที่ ๖๓ ฉบับที่ ๔ พ.ศ. ๒๕๒๑ หน้า ๑๓-๑๖.

เพียงใด ยังครอบงำเขาได้อยู่เพียงนั้น เพลียงพล้างไปเมื่อใด ราชอาณาจักรก็ยุบลงไป
เมื่อนั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ตั้งแต่ทรงพระเยาว์มาก็ได้ถูกยิวเพื่อใฝ่สูง
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเหมือนกัน พึงเห็นได้ในคำทำนายตั้งแต่แรกประสูติใหม่ว่า ถ้าดำรง
ฌราวาสจักมีอำนาจได้เป็นพระจักรพรรดิ นี้ก็เพื่อจะเพาะความใฝ่สูงอย่างนั้นไว้ในพระฤทัย
แต่สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายมีพระญาณเล็งเห็นการณ์ไกล ทรงหยั่งรู้ว่าเมื่อเป็น
ขึ้นแล้วผลจักเป็นเช่นไร จึงไม่ทรงปรารถนาในทางนั้น ทรงมุ่งในทางที่กลับกันทีเดียว มี
พระประสงค์จะแผ่ความสงบให้แก่โลกทั่วไป จึงสั่งฌราวาสสมบัติออกทรงผนวชเที่ยวสั่งสอน
มหาชนในทางสงบ มีคนเลื่อมใสออกบวชตามเป็นสาวก เป็นกำลังช่วยสั่งสอนมากขึ้นโดยลำดับ
จนประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นได้ พระองค์เสด็จไปถึงที่ใด ทรงแผ่ความสุขถึงที่นั้น ควร
ได้รับปราศรัยว่า เสด็จมาดี มิได้เสด็จมาร้าย หมายถึงพระพุทธจรยาอย่างนี้ มีคำเรียก
พระบรมศาสดาว่า พระธรรมราชา ที่แปลว่าพระราชาฝ่ายธรรม มีคำเรียกพระสารีบุตรอัคร
สาวกว่า พระธรรมเสนาบดี ที่แปลว่า นายทัพฝ่ายธรรม ดังจะเปรียบกลับกันกับทัพของ
พระเจ้าจักรพรรดิ ที่ยกไปถึงที่ใดทำร้ายมหาชนในที่นั้น ในคราวที่พระองค์ทรงแสดง
พระธรรมเทศนาเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ตรัสปฏิบัติทางที่จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ด้วยการเว้นจากเบียดเบียนมหาชนให้เลือดตกและให้เดือดร้อน ด้วยใช้อาญาบังคับ ด้วยความ
เป็นพระราชาโดยธรรม ไม่แย่งชิงท่านผู้อื่นทรงราชย์ เป็นพระเจ้าทรงธรรม ถือธรรมเป็น
ดุจธงชัยนำพระราชจรยา และด้วยการสงเคราะห์ราชบริษัททั้งฝ่ายเสนาอมาตย์ ตลอดจนมา
ถึงทวยราษฎร์ เพื่อแผ่แก่พระวงศ์ตลอดถึงไท่ต่างตำบลต่างแดนผู้ฟังพำนัก จัดให้ได้รับ
ความอารักขาทั่วกัน แม้พระราชาผู้สืบสายลงมา จะทรงอำนาจเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ไม่ให้
ตกต่ำลงมา ก็ควรที่จะอิงปฏิบัติเป็นหลัก และในพระธรรมเทศนาอื่นทรงระบุความมักใหญ่
ใฝ่สูง โดยชื่อว่า “มหิฉนตา” แปลได้ตรงกันว่ามักใหญ่ คืออยากเป็นใหญ่ ว่ามิใช่ธรรม
มิใช่คำสั่งสอนของพระองค์

ภายหลังพระพุทธกาลลงมา พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ครองมคธรัฐ พอได้เถลิงราชย์
ขึ้นยังมีทันจะได้ราชาภิเศก ได้กรีธาทัพเที่ยวทำสงครามกับอาณาจักรอื่น ๆ มีชัยครอบงำไว้
ได้ไต่อำนาจ ครั้นพระราชประสงค์สำเร็จแล้ว ทรงหวนคำนึงถึงความเบียดเบียนอันพระองค์

ทรงทำแกมหาชนทั่วไป ให้เล็ดตกบ้าง ให้ได้ความเดือดร้อนมีประการต่างๆบ้าง เกิดร้อน
พระฤทัยขึ้นมา ตั้งแต่นั้นทรงหันเข้าหาพระพุทธศาสนา ทรงนับถือมั่นเป็นผู้อุปถัมภ์ใหญ่
ชักนำมหาชนในทางธรรม ตั้งมีแจ้งในศิลาจารึกเป็นคำประกาศของพระองค์เป็นหลายแห่ง
ซึ่งค้นพบในภายหลัง แม้อย่างนั้น เวนนั้นยังตามสนองพระราชวงศ์มิให้ได้ทรงอำนาจอย่างนั้น
สืบลงมาอีก

ในฝ่ายยุโรป ชาตกรีกและชาติโรมันครั้งโบราณสมัย ได้เที่ยวทำสงครามกับ
อาณาจักรอื่นๆ ในแคว้นดินในยุโรปนั่นเองบ้าง ในอาฟริกาบ้าง ในเอเชียบ้าง มีชัยแล้ว
อาจจะปกครองไว้ได้โตอำนาจก็เอาไว้ เห็นว่าจักปกครองไว้ไม่อยู่ ก็เก็บบริบทพยัสสมบัติเอามา
โดยนัยนี้แผ่อำนาจเขตได้กว้างขวางออกไปเป็นมหาอาณาจักร ภายหลังสิ้นอำนาจลง มหา
อาณาจักรนั้นก็ถูกรอบงำ ถูกแยกออก ในเมื่อไม่สู้ช้านักราว พ.ศ. ๒๓๐๐ ปีมีเศษในระหว่าง
กึ่ง โนไปเสียนที ๑ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เป็นผู้อาจหาญเชี่ยวชาญในการยุทธ กรีธาทัพเที่ยว
ทำสงครามกับอาณาจักรอื่นๆ ในยุโรป มีชัยโดยมาก ชนช้อลือชาเป็นที่เกรงขามของอาณาจักร
อื่น ราวกับจะครอบงำยุโรปไว้ได้ แต่เมื่อถึงคราวสนวนสนา กลับต้องปราชัยทัพอังกฤษกับ
สหายร่วมมือ พระองค์เองต้องตกเป็นเชลยศึก ถูกเอาไปกักไว้ที่เกาะเซนต์เฮเลนา อันเป็น
เกาะน้อยเยียบเหงาในกลางทะเลจนสิ้นพระชนมายุ

คราวนเยอรมนีพาลก่อเวรขึ้นแก่ชาติทั้งหลายอื่น ย่อมได้รับเวรตอบ ตูจกล่าว
แล้วในหนหลัง ยังถึงความเสื่อมแห่งรพและโภคทรัพย์อีกโดยไม่จำเป็นเหมือนพวกสัมพันธ-
มิตรผู้ยอมพรา เพื่อจะรักษาสิทธิและเสรีภาพให้คงอยู่ หากจะมีชัยก็น่าจะเอาตัวไม่รอดอยู่แล้ว
ถ้าปราชัยลง จักได้รับผลแห่งเวรนั้นสักปานไร เพียงเท่านั้นก็พอจะเห็นคติของกรรมได้ว่า ผู้
ก่อเวรขึ้นย่อมไม่พ้นไปจากเวร

เราทั้งหลายผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรตั้งอยู่ในพระพุทธ ไรบาทของสมเด็จพระ
บรมศาสดา ในข้อว่าจงถือธรรมเป็นหลัก ธรรมนั้นจักรักษาพวกเราไม่ให้เหิมในคราว
สมบัติ ไม่ให้หวาดหวั่นย่อท้อในยามวิบัติ เป็นอันนำสวัสดิมาสู่เราทั้งหลายทุกเมื่อ ในคราวนี้
วิบัติมากระทบพวกเราเข้าบ้าง ถ้าพวกเราจะตกใจกลัวและย่อท้อชะงักเสีย ไม่เดินทางไปมา
ในท้องทะเลและไม่ทำกรณียะอย่างอื่น ๆ เหมือนอย่างปกติ ศัตรูจักได้ใจ จักทำความเบียด
เบียนโลกช้าเติมขึ้นอีก ควรพวกเราจะเป็นผู้กล้า ปราศจากครันคร้ามต่อภัยอันตราย เมื่อ
กรณียะบ่งให้ทำอยู่.

ศาสนาของโลก

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

ศาสนา แปลรวมว่าคำสั่งสอน ลองนึกถึงคนแต่ครั้งยังเป็นชาวป่าอยู่ด้วยกัน แม่เป็นครอบครัวน้อยๆ ก็ต้องมีหัวหน้าปกครอง และต้องแนะนำสั่งสอนกันให้เว้นจากการไม่ ควรทำ ให้รู้จักทำการที่ควรทำ เพื่อเลี้ยงชีพและเพื่อป้องกันอันตรายต่างๆ นั้นเป็นคำสั่งสอน ในทางเป็นอยู่ จำต้องมีและต้องนับถือกัน ภายหลังเกิดภัยอันตรายต่างๆ เช่น ที่คนเหล่านั้น รัไม่ถึง เช่น ไฟป่า ต้นไม้ล้มทับ ภูเขาไฟระเบิด หินพัง คนเจ็บไข้ขึ้นในปัจจุบัน จน ถึงคนเกิดคนตาย จนมีความอยากรู้ว่าเป็นเพราะอะไร ก็เกิดมีผู้แสดงเป็นพรชน ด้วยหวัง ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง และอ้างถึงผู้ศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นผู้บันดาลเช่นนั้นเช่นนั้น และตนนี้ แหละเป็น ผู้ติดต่อกับท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ คนไม่รู้ตามเป็นจริงก็เชื่อและทำตามคำแนะนำ จน ถึงอ่อนวอนเพื่อให้ท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์โปรดปรานและประทานสิ่งที่ตนต้องการ นี่เป็นคำสั่งสอน ในทางปฏิบัติตามลัทธิ (หรือสรีระ) แม้จะผิดหรือถูกอย่างไรก็ตาม คำสอนนั้นๆ ก็ยอมให้ สำเร็จประโยชน์แก่คนผู้นับถือในยุคนั้นๆ ได้บ้าง เพราะยอมทำให้อุ่นใจไม่ว่าเหตุทั้งในเวลา เป็นอยู่ทั้งในเวลาที่จะตาย แม้ในบัดนี้ มีในบางประเทศบังคับให้ยกเลิกการนับถือศาสนา (พระเจ้า) แต่ก็ยังให้นับถือคำสั่งสอนของหัวหน้าซึ่งเป็นลัทธิการเมืองอย่างหนึ่ง ซึ่งก็นับว่า เป็นศาสนาส่วนหนึ่งอยู่นั่นเอง แต่ที่น่าสงสัยว่าการที่ยังเป็นอยู่เช่นนั้นได้ ก็เพราะยังมีการบั่น ให้เกิดอลหม่านกันขึ้นอยู่ทั้งการภายในทั้งการภายนอก ถ้าสงบลงเมื่อไร ก็น่าจะมีผู้สนใจค้น หาศาสนาที่เห็นว่าจะช่วยให้ได้สุขในภายหน้าขึ้นอีก และก็ปรากฏว่าเป็นเช่นนั้น เพราะคนยัง

คัดจาก สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ศาสนาของโลก มหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์
เนื่องในวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นปีที่ ๒๑ ตรงกับวันที่ ๑๑
พฤศจิกายน ๒๕๒๒.

เชื่อว่าตายแล้วต้องเกิดอีกเป็นอันมาก ถึงมีคนเห็นว่าตายสูญอยู่บ้าง ก็มีส่วนน้อย จึงมีผู้แสวงหาที่พึ่งและนับถือศาสนา

ศาสนาแม้ไม่ใช่การอาชีพโดยตรง แต่ศาสนาที่ดีย่อมเป็นเครื่องอุปการะการอาชีพให้ดำเนินไปในทางที่ดี และทำคนให้เป็นคนดี วางใจกันได้เป็นต้น คนที่ไม่มีศาสนายากที่จะไว้วางใจกัน เพราะไม่มีหลักในใจเสียเลย จึงคิดดูเถิด

ศาสนาแปลว่าคำสั่งสอน พระพุทธศาสนาก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธะ ท่านผู้รู้แล้ว (ไม่ใช่ตื่นตื่น) เพราะไม่หลงไปตามอารมณ์นั้นๆ ที่มาประสบ หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธะ ท่านผู้รู้ชอบเองก่อนกว่าผู้อื่นในยุคนั้น คริสตศาสนาก็แปลว่าคำสั่งสอนของพระคริสต์หรือไครสต์ ซึ่งเป็นนามของพระเยซู โมหะมัดศาสนาหรือศาสนาโมหะมัด ก็แปลว่าคำสั่งสอนของพระโมหะมัด ซึ่งพวกที่นับถือๆว่าเป็นผู้มาจากพระเจ้า และศาสนาพราหมณ์ก็แปลว่าคำสั่งสอนของพวกที่ถือพระพรหมว่าเป็นพระเจ้า ในคริสตศาสนาแสดงว่าท่านผู้เป็นสาวกพิเศษในศาสนาเขียนขึ้นไว้ และอ้างว่าเขียนขึ้นด้วยพระเจ้าดลใจให้เขียน ท่านผู้เขียนนั้นหลายคนด้วยกัน ต่างคนก็ต่างเขียน และต่างคนก็อ้างว่าพระเจ้าดลใจให้เขียนเหมือนกัน แต่ข้อความก็ไม่ลงกันบ้าง เช่น พระคัมภีร์เก่ากล่าวว่าพระเจ้าเป็นตัวเป็นตน ร้องสั่งลงมาจากฟ้าให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่พระคัมภีร์ใหม่แก้ว่า พระเจ้าเป็นนามธรรม (สปีริต) เป็นต้น

ส่วนศาสนาโมหะมัดนั้น ดูเหมือนแสดงว่าพระโมหะมัดฝันไปว่า พระอัลล่าห์แสดงพระคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ให้เห็น พระโมหะมัดจำมาจากฝันแล้วให้จารึกไว้เป็นพระคัมภีร์เป็นคราวๆ

ส่วนพระพุทธศาสนาแสดงว่า ตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน พระสาวกได้ฟังแล้วจำๆไว้ ภายหลังพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากได้ทูลขอพรแก่พระพุทธเจ้าว่า ถ้าได้ทรงแสดงธรรมอันใดในที่ลับหลังพระอานนท์ ขอได้โปรดทรงแสดงธรรมนั้นแก่พระอานนท์อีกคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าก็ทรงรับ เพราะฉะนั้นพระอานนท์จึงจำพระพุทธศาสนาส่วนพระธรรมไว้ได้ ถึงพระสาวกอื่นๆก็ทรงจำไว้ได้ แต่ไม่มีชื่อปรากฏเหมือนพระอานนท์ เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว พระมหาเถระเกรงว่าพระพุทธศาสนาจะพินเพื่อน จึงพร้อมกันช่วยกันตรวจตรา ร้อยกรองเข้าเป็นระเบียบ เรียกสังคายนาเป็นคราวๆมา จนถึงจารึกลงในใบ

สถานที่ลังกาทวีป ส่วนที่มาปรากฏในประเทศสยาม ท่านนักปราชญ์ทางโบราณคดีสันนิษฐานว่า สืบมาทางพระโสณะและพระอุตตระ ซึ่งทางศาสนาประวัติกล่าวว่า มาแผ่พระพุทธศาสนาทางสุวรรณภูมิ

ศาสนาพราหมณ์ก็มีพระคัมภีร์ ได้ความจากผู้ถือพระพรหมเป็นใหญ่ผู้หนึ่งว่า เมื่อพระพรหมสร้างโลกและสิ่งต่างๆ เสร็จแล้ว ได้สร้างฤๅษี ๑๐ ตน เรียกว่า พรหมบุตร และเล่าเรื่องการสร้างนั้นให้ฤๅษี ๑๐ ตนนั้นฟัง เพื่อนำมาบอกเล่าแก่ผู้อื่นในภายหลัง ฤๅษี ๑๐ ตนนั้นจะได้บอกเล่าเรื่องนั้นแก่ใครต่อไป จนถึงได้เรียบเรียงเป็นตำราขึ้น และใครเป็นผู้เรียบเรียงคนแรก ผู้นั้นก็ไมทราบ ส่วนพวกที่ถือพระศิวะเป็นใหญ่ ก็แสดงว่าพระศิวะสร้าง และพวกที่ถือพระพิฆณุเป็นใหญ่ ก็แสดงว่าพระพิฆณุสร้าง แต่พวกที่ถือพระพรหมเป็นใหญ่ที่เรียกว่าพราหมณ์ (หมายความว่าเผ่าพันธุ์แห่งพรหม) อ้างว่าพระศิวะและพระพิฆณุ ไม่ใช่ตัวพระเป็นเจ้า เป็นแต่ภาคพระเดชและพระคุณของพระพรหมเท่านั้น ผู้ไม่เข้าใจภายหลังยกเอาพระเดชและพระคุณของพระพรหม ตั้งขึ้นเป็นพระเป็นเจ้าอีกสอง จึงเป็นพระเป็นเจ้าทั้งสาม เรื่องนี้ก็น่าจะเป็นไปได้ เพราะเรื่องราวที่ปรากฏเกี่ยวเข้ามาในทางพุทธศาสนาในชั้นต้นก็มีแต่กล่าวถึงพระพรหม ไม่ปรากฏว่ากล่าวถึงพระศิวะและพระพิฆณุ พระศิวะและพระพิฆณุเพิ่งปรากฏในภายหลัง

เข้าใจว่าคริสตศาสนา ศาสนาโมหะมัด และศาสนาพราหมณ์หรือพรหม ถึงแม้มีนามพระเจ้าต่างกัน คือ คริสตศาสนา แสดงว่าพระยะโฮวาเป็นพระเจ้า ศาสนาโมหะมัด แสดงว่าพระอัลลาห์เป็นพระเจ้า ศาสนาพราหมณ์กล่าวว่า พระพรหม หรือพระศิวะ หรือพระพิฆณุด้วยเป็นพระเจ้า แต่เค้าความก็คงเป็นรอยเดียวกัน คือแสดงยืนยันว่าพระเจ้านั้นๆ เป็นผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์ สร้างสัตว์ต่างๆ ตลอดถึงสิ่งต่างๆ เช่น ภูเขา ต้นไม้ เป็นต้น และคอยปกครองรักษาสิ่งที่ท่านสร้างให้เป็นไปโดยเรียบร้อย คอยลงโทษผู้ทำผิด ด้วยทรงบันดาลให้ถึงความทุกข์ต่างๆ คอยบำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำชอบถูกพระหฤทัยพระเจ้า ด้วยทรงบันดาลให้ได้สิ่งที่ประสงค์สำเร็จ หรือได้ความสุขสำราญในปัจจุบันบ้าง ให้ไปตกนรกหรือไปขึ้นสวรรค์ในเมื่อตายแล้วบ้าง โปรดคนที่นับถือและอ่อนน้อมพระองค์ กริ้วหรือเกลียดคนที่ไม่นับถือพระองค์ ถ้าคนที่นับถือพระองค์ไปเบียดเบียนข่มเหงพวกถือศาสนาอื่น เช่นฆ่า ทำร้ายร่างกาย หรือทำลายทรัพย์สินสมบัติของเขา หรือแย่งเอาเสีย พระองค์ก็โปรด ผู้ทำ

เช่นนั้นไม่ผิด พระองค์โปรดให้ชั้นสวรรค์ไปอยู่กับพระองค์ เหตุการณ์อะไรเป็นไปต่างๆ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ หรือฝนตกฟ้าร้อง นานากันน้อย เป็นต้น ก็ว่าเป็นเพราะพระเจ้าทรงบันดาลทั้งนั้น พระเยซูคริสต์เป็นผู้มาจากหรือมาแทนพระยะโฮวา พระโมหะมัดมาจากหรือมาแทนพระอัลลาห์ ส่วนในศาสนาพราหมณ์ว่าพระพิฆณุเป็นเจ้าได้อวตารมาเป็นคนบ้าง สัตว์บ้าง เพื่อปราบปรามผู้ทำผิดหลายคราว ส่วนในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดงเรื่องโลกหรือการสร้างโลกโดยตรงเลย ทรงแสดงแต่สุขทุกข์และเหตุแห่งสุขและทุกข์มีประการต่างๆ ให้ผู้ฟังใช้ปัญญาตรองตามโดยเหตุและผล ให้ได้ความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง แล้วจึงเชื่อ ไม่ได้ทรงบังคับกดขี่ให้เชื่อด้วยไม่เข้าใจ และทรงแสดงว่าความดีหรือความชั่วตนเองทำแก่ตนเอง พระองค์เป็นผู้บอกหนทางให้ดำเนินเท่านั้น จะตกนรกหรือชั้นสวรรค์ก็เพราะกรรมที่ตนทำไว้ พระองค์ไม่ได้เกลียดโกรธใครหรือรักใคร่ แต่มีพระกรุณาหวังสุขประโยชน์แก่เขาทุกถ้วนหน้า ถึงคนผู้นับถือพระองค์ ถือศาสนาของพระองค์ไปข่มเหงเบียดเบียนคนถือศาสนาอื่นตลอดถึงสัตว์ก็คงเป็นบาปทั้งนั้น เหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นไปก็เป็นไปตาม เหตุผลและตามธรรมดา พระองค์ไม่ได้เป็นผู้มาแทนใครหรือมาจากพระเจ้าองค์ใด เมื่อก่อนแต่ตรัสรู้ พระองค์ก็เป็นผู้ครองเรือน ยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า แต่อาศัยพระสติและพระปัญญา จึงได้ตรัสรู้จริงเห็นจริงขึ้น ในศาสนาโมหะมัดแสดงว่า คนที่เกิดมาแล้ว จะเป็นอย่างไร ต่อไป และจะตายอย่างไร เมื่อไร ก็มีประวัติลิขิตไว้ที่พระแท่นหินอันใหญ่โตของพระอัลลาห์ บนสวรรค์เสร็จแล้ว ใครจะเป็นอย่างไรผิดไปจากลิขิตนั้นไม่ได้เป็นอันขาด และดูเหมือน กล่าววาทราไว้ที่หน้าด้วย ถึงในศาสนาพราหมณ์ก็ว่ามี เรียกว่าพรหมลิขิต แต่ดูเหมือนหมายเอากำหนดที่สุขชีวิต และจะตราไว้ที่หน้าผากหรือที่ไหนไม่ทราบ เรื่องศาสนาอื่นๆ จักไม่กล่าวละเอียด จักกล่าวจำเพาะพระพุทธศาสนา และเพียงบางประการ

ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเหตุและผลเนื่องถึงกัน คือเมื่อเหตุที่ประกอบเช่นไรก็ผลคือผลเช่นนั้น กล่าวคือทรงสั่งสอนให้รู้ธรรมดานั้นเอง

ธรรมดานั้นก็คือความเป็นไปตามเหตุและผลดังกล่าวแล้ว แต่ก็แยกเป็น ๒ คือ เป็นส่วนภายนอกสำหรับโลกธาตุก็มี เป็นส่วนภายในสำหรับบุคคลก็มี ส่วนที่เป็นภายนอกนั้น ถ้าบุคคลรู้จัก ก็อาจประกอบเหตุให้เหมาะและได้ผลสมประสงค์ เช่น ทำเครื่องจักรกลให้สำเร็จเป็นยานพาหนะเป็นต้นได้ แต่ธรรมดาคือความเป็นไปตามเหตุผลในภายนอกนั้น

ถึงคนจะรู้และประกอบให้มากขึ้นเพียงไร ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขก็ได้ เพื่อโทษทุกข์ก็ได้ จะกล่าวว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียวหาได้ไม่ เพราะถ้าบุคคลเป็นคนดี ก็พึงนำสิ่งที่ประกอบขึ้นนั้นไปใช้ในทางที่ดี ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น ถ้าบุคคลเป็นคนชั่ว ก็อาจนำไปใช้ในทางชั่ว ที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น และไม่มีที่สุกว่าจะเป็นไปเพียงไร ทั้งยังไม่เคยปรากฏว่าเป็นไปเพื่อความสงบสุขได้เลย เพราะเหตุนี้กรรมจึงมีได้ เรียกคำสั่งสอนในธรรมคาส่วนนี้ว่าศาสนา ส่วนธรรมาคือความเป็นไปตามเหตุผลภายใน คือที่บุคคลนั้นกึ่งเป็น ๒ ประการ คือ เป็นส่วนชั่ว ๑ เป็นส่วนดี ๑ ธรรมคาส่วนช้วย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สงบสุขหรือเป็นไปเพื่อทุกข์ ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลได้ประกอบทำขึ้นยิ่งหรือหย่อน ธรรมคาส่วนดีย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุขยิ่งบ้าง หย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลประกอบทำขึ้นกว่าจะถึงที่สุด แต่บางอย่างก็ลึกลับรู้เห็นได้ยาก ธรรมาคือ ความเป็นไปตามเหตุและผลภายในนั้นแลเป็นสำคัญ เพราะทำบุคคลให้เป็นคนดีหรือให้เป็นคนชั่วมิได้ ให้เป็นไปเพื่อความสงบสุขหรือเป็นไปเพื่อโทษทุกข์มิได้ เพราะเหตุนี้กรรมจึงเรียกคำสั่งสอนในธรรมคาส่วนนี้ว่าศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงคำสั่งสอนซึ่งเรียกว่าพุทธศาสนา ก็ทรงแสดงธรรมภายในเป็นพื้น ส่วนใดที่แม้เขาบัญญัติมาแล้ว ถ้าถูกต้องและเพื่อความสงบสุข พระองค์ก็ทรงรับรองไม่คัดค้าน แต่ถ้าส่วนใดไม่ถูกต้องและเพื่อโทษและทุกข์ พระองค์ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงและทรงบัญญัติใหม่ และทรงแนะนำให้พยายามละธรรมคาส่วนชั่วเสีย ให้ประกอบธรรมคาส่วนดี ตั้งแต่เบื้องต้นเป็นลำดับขึ้นไป มีประการเป็นอันมาก และทรงแสดงว่าบุคคลอาจทำได้ ถ้าไม่อาจทำได้ พระองค์ก็ไม่ทรงแสดง และเมื่อทำตามได้ก็ยอมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ไม่เป็นไปเพื่อทุกข์ ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ทรงแสดง

ในขั้นต้นทรงสั่งสอนในประโยชน์ปัจจุบัน ในชั้นกลางทรงสั่งสอนในประโยชน์ภายหน้า ในขั้นสูงทรงแสดงให้รู้เห็นตามเป็นจริง เพื่อปล่อยวางความยึดถือส่วนที่ไม่เป็นจริงเสีย ผู้มุ่งศึกษาพึงอ่านดูในหนังสือที่ท่านผู้เรียบเรียงไว้ เช่น หนังสืออนวโกวาท เป็นต้น และสดับฟังใต้ถามผู้รู้ตามกาล.

การบวชและการน้อมอารมณ^๗

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสนมหาเถร)

๑. การบวช

การอยู่จำพรรษาของพระภิกษุตามพระบรมพุทโธวาท พุทธศาสนิกชนนิยมว่าเป็นฤดูกาลควรบำเพ็ญกุศลสมาปฏิบัติให้เคร่งครัดกว่าปกติกาล โดยอนุโลมตามพระพุทบัญญัติที่ทรงพระอนุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษาเป็นหลักแหล่ง ไม่ไปแรมราตรีในสถานที่อื่น ตลอดฤดูฝน ๓ เดือน เว้นแต่มีกิจจำเป็น เช่น มีผู้อาราธนา หรือไปพยาบาลบิดามารดา อุปัชฌายะอาจารย์ ก็อนุญาตให้ไปแรมคืนได้เพียง ๗ วัน เมื่อภิกษุอยู่จำพรรษาในที่แห่งเดียวกัน มีการศึกษาอบรมตามแนวพระธรรมวินัยไม่ทอดทิ้งวันเวลาให้ล่วงเลยไปเปล่า พุทธศาสนิกชนผู้สนใจคุณงามความดีตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงนิยมบำเพ็ญกุศลสมาปฏิบัติมีบริจาคทาน รักษาศีล ฟังธรรม ตลอดจนการกุศลประการอื่นยิ่งยวดกวาดขันตามฤดูกาล เยี่ยงพระภิกษุด้วยคตินิยมเช่นนี้ ควรได้รับการสรรเสริญ แต่ถ้าสามารถอบรมสมาปฏิบัติเช่นการจำพรรษานี้อีก ๒ ฤดูกาล ก็ยิ่งได้รับการสรรเสริญโดยส่วนเดียว เพราะย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในศาสนธรรม สมหน้าที่แห่งพุทธศาสนิกชนโดยแท้ บุญกุศลมิใช่สมบูรณ์แก่ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญได้เฉพาะฤดูกาลจำพรรษานี้เท่านั้น ถึงฤดูกาลอื่นก็ย่อมสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เพราะใครทำดีย่อมได้รับผลดีเอง ทำเมื่อใดได้เมื่อนั้น อย่ามัวคอยรออาศัยไปบุญของผู้อื่น

การให้บรรพชาอุปสมบทแก่บุตร นั้ดดา ด้วยหวังเกาะชายผ้าเหลืองไปสู่สุคติด้วยนั้น เป็นความหวังอย่างเลื่อนลอยที่สุด ต่างว่าจะเป็นได้จริง คงจะไปได้เฉพาะบุตร นั้ดดาผู้บวชเรียนประพฤติความดีเท่านั้น ส่วนตนยังหนักด้วยบาป อกุศล อาจเป็นน้ำหนักเกินอัตราถ่วงบุตร นั้ดดา ไม่ให้ไปสู่สุคติก็ได้ เพราะการบรรพชาอุปสมบทของบุตรนั้ดดา

นั้น มิใช่เพียงแปลงเพศจากฆราวาส มาโกนผมปลงหนวดนุ่งผ้าข้อมผ้าด ก็จะได้ชื่อว่ามิบุญกุศลพอเพียงที่จะรับฟังบิณฑามารดา บุปผาทายาย ไปสู่สวรรค์ได้ก็หาไม่ ยังต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียน อบรมกาย วาจา ใจ ตามแนวธรรมวินัยอีกมาก บุญกุศลมิใช่เกิดเพียงแปลงเพศเท่านั้น แต่ต้องเกิดกับกายวาจาใจ ที่อบรมประพฤติกปฏิบัติตามแนวธรรมวินัยอย่างกวัดขันจนติดประจำอธยาศัยสันดานอยู่เป็นปรกติ จึงจะเรียกว่าผู้มีบุญกุศลได้อบรมแล้ว หรือเพียงอบรมจิตใจได้ดีเป็นบุญกุศลในระยะเวลาที่บรรพชาอุปสมบทอยู่ ครั้นลาเพศแล้ว กลับปล่อยทิ้งบุญกุศลมิได้ติดตามไปด้วย อธยาศัยสันดานเคยหมกมุ่นมัวเมาด้วยบาปอกุศลอบายมุขต่างๆ ในกาลก่อนบรรพชาอุปสมบท และภายหลังการบรรพชาอุปสมบทก็เข้าล่อลุ่มจิตใจให้มัวมอมไปตามเดิมอีกอย่างนี้ จะเป็นทีฟังให้ญาติพี่น้องอาศัยเกาะไปสู่สุคติได้อย่างไร เพียงแต่ตัวเองก็หนักด้วยบาปอบายมุขจนเกินระวางบรรทุกแล้ว ก็มีแต่ทุกคติเป็นที่หวังเท่านั้น ยิ่งชำระถ้าขณะบรรพชาอุปสมบทอยู่หาได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนข้อวัตรปฏิบัติตามแนวสิกขาวิสัยเกียรธาน หลบหลีกการอบรมสังสอน ไม่สนใจในการประพฤติกปฏิบัติชอบ คอยนับวันเวลาเพื่อถึงการปวารณาออกพรรษา หรือนำอธยาศัยเลวทรามที่เคยประพฤติกในเมื่อเป็นฆราวาสมาก่อกรรมทำเข็ญในวงวัติก เป็นการบรรพชาอุปสมบทเพียงเพศภายนอก มิได้บวชให้ถึงจิตใจ ซึ่งเป็นทีตั้งของบุญกุศล ดังนั้นแล้วย่อมสมกับคำปรามาสว่า บวชเสียผ้าเหลือง สันเปลืองเงินทองในพิธีการบวชเปล่าๆ ไม่ได้คุณงามความดีติดอธยาศัยใจคอให้เป็นสมบัติภายใน คู่กับสมบัติภายนอกที่ต้องลงทุนไปแล้ว เหตุุนการหวังฟังโอบบุญของผู้อื่น จึงเป็นความหวังที่เลื่อนลอย สุก่อสร้างอบรมด้วยตนเอง จนมีบุญติดกายวาจาใจแล้วเป็นปรกติ เรียกว่าผู้มีกาย บุญ วาจาบุญ ใจบุญ จึงจะมีทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศ เกียรติคุณ สุขสำราญกายใจมาบำเรอบุญอย่างมั่นคงสมบูรณ์ ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าโดยแท้

อันลักษณะแห่งผู้บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนานั้น ท่านจำแนกลักษณะเป็น ๔ ประการ คือ

๑. อุปชัวิกา เข้าบวชในศาสนาเพื่อหาเลี้ยงชีวิตพอสะดวกสบาย
๒. อุปกัฬิกา เพื่อหาของเล่นพอสนุกสนานเพลิดเพลิน
๓. อุปมุขหิกา บวชด้วยความหลงตามพิธี ตามประเพณีนิยม
๔. อุปนิสสรณิกา บวชเพื่อถึงบุญกุศล ตลอดถึงมรรคผลนิพพาน

การบวชเพื่อหาเลี้ยงชีพนั้น ย่อมไม่สนใจในข้อวัตรปฏิบัติให้สมฐานะและสุขุม
 ยิ่งชนมั่งแต่เพียงให้ดำเนินชีวิตอย่างผาสุกสบาย มีอาหารการบริโภคนุ่มนวล มีเครื่องนุ่งห่ม
 ประณีตสวยงาม มีที่อยู่อาศัยโอโถงกว้างขวาง พร้อมด้วยเครื่องอุปกรณ์บำเรอความสุขสบาย
 นานาประการ ด้วยการแสวงหาเป็นบาปสมาจาร คือ การแสวงหาไม่สมควรแก่เพศสมณะ
 เช่น อ่างตนเป็นหมอยารักษาโรคบ้าง หมอทำนายทายทักบ้าง ซ้อขายแลกเปลี่ยนบ้าง ตั้งตน
 เป็นพ่อค้าซอถูกขายแพงบ้าง แล้วสะสมไว้เป็นสมบัติพอกตนด้วยความตระหนี่ ไม่มีการ
 แผลเพื่อเจือจาน หรือมีการเผื่อแผ่ก็ให้อย่างเสียไม่ได้ หรือเป็นนโยบายเสียแต่เหนื่อยหวังได้มาก
 ในภายหน้า ดังนี้เป็นต้น

การบวชเพื่อหาของเล่นนั้น ก็มุ่งแต่ความเพลิดเพลินด้วยการแสวงหาวัตถุที่ตน
 ชอบ ชาวบ้านเขานิยมเล่นอย่างไร ก็นิยมตามเขาไป เล่นด้วยบันลายุครามบ้าง ต้นไม้บ้าง
 เป็นต้น เพลิดเพลินจนหลงลืมตน หลงลืมกิจวัตรหน้าที่ควรปฏิบัติของตน

บวชเพื่อเป็นพิธีตามประเพณีนิยมนั้น ได้แก่ ชนิดบวชเพียงกาย ใจไม่ยอม
 บวชด้วย กิริยาอาการอย่างไรของบรรพชิต ก็ไม่สนใจศึกษา มุ่งคอยนับวันเวลาเพื่อลาสิกขา
 หรือหลงถือขนบธรรมเนียมนอกธรรมนอกวินัย มีอายุพรรษาแก่ขึ้นก็แก้แต่พรรษา ส่วน
 คุณธรรมความรู้ในสิกขาวินัยไม่แก้ตามขั้นด้วย

บวชเพื่อบุญกุศล เพื่อคุณงามความดีตามธรรมวินัย ย่อมตั้งหน้าศึกษาธรรมวินัย
 ตามฐานะตลอดไป เมื่อทราบว่ามีข้อไรท่านห้าม ก็พยายามงดเว้นไม่ฝ่าฝืนถือตามความสะดวก
 สบายของตนทอนธรรมทอนวินัยเสียไม่สนใจปฏิบัติตาม ข้อไรท่านแนะนำสั่งสอนก็พยายาม
 อบรมประพฤติตามทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง กิจธุระหน้าที่ของตนที่จะพึงกระทำตามฐานะ ก็
 ไม่หลีกเลี่ยง ยินดีกระทำทุกประการ มิได้ขาดตกบกพร่องหาข้อตำหนิตนเองได้ยาก ท่านผู้รู้
 ก็ไม่ติเตียน มีแต่ยกย่องสรรเสริญ อายุพรรษามากขึ้นด้วยความเจริญในธรรมปฏิบัติทุกระยะ
 กาล ย่อมมีแต่ความเจริญพอกพูนขึ้นตามลำดับ เหตุนี้การบวชเพื่อหาเลี้ยงชีพ เพื่อหา
 ของเล่น เพื่อตามประเพณีนิยม ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ ท่านตำหนิโดยส่วนเดียว เพราะเป็นการ
 ทำลายความเป็นบรรพชิตสมณะของตนให้สูญเปล่าด้วย ยังเป็นตัวอย่างที่เลวทรามให้คนอื่น
 จดจำด้วย ทั้งทำลายพระพุทธศาสนาประจุกุโจรแอบอิงพระศาสนา ทำลายศรัทธาปสาทะของ
 ชาวบ้าน แม้ในกิจวัตรก็ย่อหย่อนไม่นำพา ด้วยเจตนาหนาแน่นอยู่ด้วยลาภสักการะและความ

เพลิดเพลิน จึงหมดทางเจริญในพระพุทธศาสนา ส่วนการบวชเพื่อบุญกุศลในธรรมวินัย
 แม้จะอยู่ได้เพียงไตรมาส ก็ชื่อว่าเป็นภิกษุสามเณรที่ดี เป็นศรีแก่พระศาสนา หากลาสิกขา
 ออกไปรสแห่งคุณธรรมความดีก็ยังคงติดตามจิตใจทำให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ เป็น
 บุตรนั้ดคาที่ดีของตระกูลต่อไป ชื่อว่าผู้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงถาวร ผิด
 กว่าผู้บวชด้วยลักษณะทั้ง ๓ ข้างต้น เพราะผู้บวชตามลักษณะเหล่านี้ ถึงจะศึกษาเล่าเรียน
 มีความรู้อย่างไร ก็หาปฏิบัติดีตามความรู้นั้นๆ ไม่ คงปฏิบัติตามอำเภอใจของตนเองเป็นที่ตั้ง
 ความเป็นสมณบรรพชิตย่อมคอดกิว ทำพระศาสนาให้ต่างพร้อย มิใช่ผู้เป็นศาสนทายาทสืบ
 ต่ออายุพระพุทธศาสนาเลย เพราะคุณความดีของพระศาสนา มิได้มีประจำใจ หากทรงเพศ
 ภิกษุสืบต่อไป ก็เหมือนเป็นเชื้อโรคทำลายพระศาสนาให้ย่อยยับอัปมงคล เป็นตุจกาฝาก
 แฝงพระศาสนาแอบอิงพอสุขสบายสำหรับตนเท่านั้น นับเป็นภัยของพระศาสนาอย่างสำคัญ

หน้าที่ของบรรพชิต ผู้หวังความเจริญในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง คือผู้บวช
 ด้วยมุ่งประพฤติดีปฏิบัติชอบตามแนวพระศาสนานั้น ย่อมเป็นผู้สำรวมมั่นคงในปาฏิโมกขสังวร
 คือสำรวมในพระปาฏิโมกข์ที่ทรงบัญญัติไว้ควบคุมหมู่สงฆ์ให้อยู่ในระเบียบแบบแผนอันดีงาม
 นำศรัทธาปสาทะแก่ปวงชน คอยเว้นข้อที่ทรงบัญญัติห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต เกร็งครัด
 เป็นชีวิตจิตใจตลอดกาลทุกเมื่อแล้ว สำรวมอินทรีย์ คือ ระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาได้เห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น
 ถูกต้องด้วยกาย วัชรธรรมารมณด้วยใจ อย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น คงมีสติสัมปชัญญะกำหนด
 รูลักษณะของสิ่งเหล่านั้นเพียงสักว่าเห็น สักว่าฟัง สักว่าดมกลิ่น สักว่าลิ้ม สักว่าถูกต้อง และ
 สักว่าธรรมารมณ ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา ของเขา เพราะสิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วก็
 คับไปเป็นธรรมดา ไม่มั่นคงถาวร ตกอยู่ในลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาทั้งหมด
 มีความบริสุทธิ์ในการเลี้ยงชีพ คือ ดำเนินการอาชีพด้วยความเป็นธรรม ไม่ล่อลวงฉ้อโกง
 เบียดเบียนเขาเลี้ยงชีพ เรียกว่าอาชีพบริสุทธิ์ดี หาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ และพิจารณา
 เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ตามสภาพความเป็นจริงของปัจจัยเหล่านั้นก่อน
 ไม่บริโภคด้วยตัณหา คือบริโภคด้วยความทะเยอทะยาน ต้องการเครื่องนุ่งห่มสวยสดงดงาม
 สัมผัสอ่อน อาหารที่ดี ที่อยู่อาศัยโอ่โถง กว้างขวาง และยาที่บำรุงบำเรอร่างกายให้ผ่องใส
 อ้วนพี เพราะปัจจัยทั้ง ๔ นี้ ที่เรียกทับศัพท์ว่า จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช เป็น
 เครื่องอาศัยดำรงชีพของภิกษุจะขาดเสียมิได้ เมื่อแสวงหาได้ครบแล้ว ก็พึงสันโดษยินดีเท่าที่

มีอยู่ ไม่สมควรที่จะยกตะกายแสวงหาในสิ่งที่เกินกว่าความจำเป็น เป็นการแสดงน้ำใจที่ขาด
คุณธรรมให้ปรากฏ ว่าตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาและความคึนรนทะเยอทะยาน ทั้งเป็นการ
รบกวนชาวบ้านผู้บำรุงให้พลอยวุ่นวายไปตามอำนาจกิเลสของบรรพชิตด้วย

เป็นอันว่าโดยย่อแล้ว บรรพชิตผู้หวังคุณงามความดีหรือบุญกุศลอันแท้จริง
หวังผลแห่งการบรรพชาอุปสมบทอย่างมั่นคงแก่ตนแล้ว จงอบรมตนให้สมบูรณ์ด้วยศีลทั้ง ๔
ข้อ คือ

ปาฏิโมกขสังวรศีล

สำรวมในพระปาฏิโมกข์

อินทรีสังวรศีล

สำรวมในอินทรีทั้ง ๖

อาชีวนิปาติสังวรศีล

สำรวมในการเลี้ยงชีพ

ปัจฉิมปัจฉิมเวกขณศีล

พิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคน้ำจืด ๔ ไม่บริโภค
ด้วยตัณหา

จะได้ชื่อว่า เป็นพระภิกษุ เป็นบรรพชิต เป็นสมณะทั้งดงาม เป็นศรีแก่พระศาสนา เป็น
ศาสนทายาทเชื้อสายสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองถาวรตลอดกาลนาน

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า สตรีผู้มีศรัทธาปสาทะยิ่งในพระพุทธศาสนา เมื่อ
ไม่มีระเบียบอนุญาตให้สำรวมในพระปาฏิโมกข์ได้อย่างบุรุษ แต่ศีลอีก ๓ ข้อ คือ การ
สำรวมอินทรี การสำรวมในอาชีพพิจารณาเสียก่อนจึงบริโภคน้ำจืด ๔ เหล่านี้ สตรีย่อม
สามารถปฏิบัติดำเนินตามได้ ซึ่งเรียกในสำนวนหนึ่งว่า ผู้บวชใน ผู้บวชในเช่นนี้นับว่า
สะดวกมากไม่ต้องเที่ยวหาวัด หาอุปัชฌาย์ ไม่ต้องมีพิธีทำขวัญหาเครื่องอัฐบริขารให้วุ่นวาย
เมื่อมีน้ำใจเลื่อมใสมั่นคงต่อพระรัตนตรัยแล้ว ก็ตั้งจิตอธิษฐานฝึกหัดอบรมตามแนวธรรมด้วย
กำลังไตรทวารของตนเอง ทั้งจะไม่มีเวลากลับคืนสิกขาลาเพศอย่างฝ่ายบุรุษ ซึ่งสามารถ
บวชได้ทั้งบวชนอก บวชใน แต่หากว่าบุรุษผู้สามารถบวชได้ทั้งบวชนอกบวชในนั้น มี
ศรัทธาปสาทะอ่อน ย่อหย่อนต่อธรรมวินัย บวชด้วยมุ่งเพียงเลี้ยงชีวิตบ้าง บวชหาของเล่น
บ้าง บวชตามเขาไปพอรักษาประเพณีบ้าง เช่นนี้แล้ว ถึงจะทรงเพศอยู่นานเท่าไร ก็ชื่อว่า
บวชได้แต่เพียงบวชนอกเท่านั้น ไม่ถึงจุดมุ่งหมายคือบวชในได้เลย อย่างนี้ย่อมสู้สตรี
ผู้บวชภายในมิได้แน่นอน

๒. การน้อมอารมณ์

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า “บุคคลไม่ควรเศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว, ไม่คำนึงถึงสิ่งยังไม่มาถึง, ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยสิ่งที่เกิดขณะเฉพาะหน้า, เพราะเหตุนี้ ผิวพรรณย่อมผ่องใส”

พระพุทธภาษิตที่แยกแยะความได้เป็น ๓ ตอน คือ ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้วที่เรียกว่าอดีต ๑ ไม่คำนึงถึงสิ่งยังไม่มาถึงที่เรียกว่าอนาคต ๑ ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยสิ่งที่เกิดเฉพาะหน้าที่เรียกว่าปัจจุบัน ๑ และแสดงอานิสงส์ตอนสุดท้ายสำหรับผู้ปฏิบัติได้ครบทั้ง ๓ กาลว่าผิวพรรณย่อมผ่องใส ซึ่งคงได้แก่ความสุขกายสบายใจในที่ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อ

พระพุทธภาษิตที่ปรารภให้รู้จักพิจารณากาลเวลาทั้งอดีตล่วงแล้ว อนาคตยังไม่มาถึง และปัจจุบันกำลังถึงอยู่ มีอยู่มากหลาย ด้วยทรงมุ่งหมายให้บุคคลใช้อารมณ์หรือสติปัญญาให้เป็นคุณประโยชน์เหมาะสมต่อกาลเวลาอย่างแท้จริง ไม่ให้หลงใหลใฝ่ฝันใช้สติปัญญาในทางเปล่าประโยชน์ของชีวิต ตามที่ตรัสสอนเป็นบทความแสดงถึงชีวิตของผู้เจริญแม้เกิดอยู่ได้เพียงคืนเดียวว่า

ผู้มีปัญญา ไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปเสียแล้ว, ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งใดที่ล่วงไปแล้วสิ่งนั้นก็ละเสียแล้ว, อนึ่งสิ่งที่ยังไม่ถึง สิ่งนั้นก็ยังไม่มาถึง ก็บุคคลใดมาเห็นแจ้งชัด ซึ่งกรรมที่เกิดขณะเฉพาะหน้าในทันทีนั้นๆ ไม่เอนแง่นไม่คลอนแคลน บุคคลนั้นได้รู้ความนั้นแล้ว ควรเจริญไว้เนื่องๆ ดังนี้

ตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตนี้ ทรงชี้ถึงความเหมาะสมที่บุคคลรู้จักใช้เวลาของชีวิตได้ถูกต้องตรงตามขณะสมัยอย่างแท้จริง เพราะส่วนมากมักใช้ช่วงเวลาของชีวิตผิดกาลเวลาเสมอ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “บุคคลไม่ควรเศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว” ขอน้อมแสดงในทางตรงกันข้ามว่า บุคคลทั่วไปย่อมชอบห่วงอารมณ์ออกไปเก็บเรื่องราวเหตุการณ์ที่ผ่านเป็นอดีตล่วงพ้นไปแล้วเอากลับมาวิตถกวิจารณ์คิดคัดแปลงแก้ไขจะให้สมปรารถนาตนในกาลปัจจุบันอีก ซึ่งล้วนประสพแต่เหตุการณ์เรื่องราวที่ไม่สมปรารถนาทั้งนั้น ต้องเศร้าโศกเสียใจน้อยเนื้อต่ำใจเพราะผิดหวังอยู่ทั่วไป ด้วยผิดกาลเวลาของเหตุการณ์ที่ล่วงเลยผ่านพ้นไปแล้ว จะขึ้นให้ย้อนกลับมาตามประสงค์ของตนอีกย่อมเกินวิสัย เหมือนจะเกณฑ์ให้พระอาทิตย์กลับมาขึ้นทิศตะวันตก ไม่มีใครทำได้เลยทุกกาลสมัย

พระพุทธภาษิตข้อว่า บุคคลไม่ควรเศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้วนั้น เป็นการเตือนสติแก่บุคคลทั่วไป เพราะเสียระยะเวลาของชีวิตอย่างเปล่าประโยชน์แท้ ๆ พอที่จะใช้เวลาเหล่านี้นอกบ่อกกระทำกิจอันเป็นคุณประโยชน์แก่ชีวิตโดยตรงได้ ก็กลับกลายเป็นมั่วสุมความเศร้าโศกเสียใจ อาลัยรักถึงบุคคลบ้าง พัสตุสิ่งของบ้าง เหตุการณ์ทั้งหลายที่ผ่านพ้นขณะสมัยเป็นอดีตล่วงเลยไปแล้วทำนองปล้ำฝืนลูกปลุกผืน้ง น้อมห่วงอารมณ์ที่ผ่านไปแล้วเหล่านี้ จะให้กลับมาได้แก้ไขเปลี่ยนแปลง ในขณะกาลปัจจุบันอีก ย่อมไม่มีทางสำเร็จ จึงนับเป็นความเศร้าโศกอย่างมิบังควร เป็นความเศร้าโศกที่หลงแสวงหาใส่ตนเองแม้ขณะกาลที่ตนกำลังห่วงอารมณ์ไปถึงอดีตนั้นเล่า ก็นับเป็นชีวิตใหม่ของตน ไม่ใช่ชีวิตเก่าที่เคยประสบกับอารมณ์นั้น ๆ คล้ายกับเหตุการณ์ที่เกิดเมื่อวันวานเก็บมาน้อมนึกพิจารณาในวันนี้ ย่อมฝึกขณะสมัยเหตุการณ์และขณะของชีวิตโดยตลอด

อันที่จริงโดยที่เก็บเหตุการณ์เมื่อวันวานมาน้อมนึกในวันนี้ ควรจะได้พิจารณาเพียงส่วนการกระทำในปัจจุบันเพื่อแก้ไขปรับปรุงชีวิตปัจจุบันแท้ ๆ ให้ดำเนินอยู่เต็มไปด้วยประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเท่านั้น เพราะขณะกาลของปัจจุบันนั้นจะต้องอยู่ก็เหมือนเพียงลมหายใจเข้า พอหายใจออกก็เป็นขณะของอดีตล่วงพ้นไปแล้ว

การที่นิยมศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นฐานบ้านเมืองและชีวประวัติของบุคคลทั้งหลายในอดีตนั้น ก็เพื่ออาศัยมาเป็นตัวอย่างแบบฉบับปรับปรุงเหตุการณ์และชีวิตในปัจจุบันมิให้เกิดการผิดพลาดเสียหาย หรือได้ประสบแต่คุณงามความดีโดยส่วนเดียว ด้วยถือประวัติศาสตร์ส่วนเลวส่วนชั่วเสียหายเป็นตัวอย่างไว้งดเว้นไม่กระทำตาม ถือส่วนดีมีคุณประโยชน์แท้จริงเป็นตัวอย่างกระทำตาม เรียกว่าประวัติศาสตร์ซำรอย ได้แก่ซำรอยในการงดเว้นส่วนชั่วเสียหาย อบรมฝึกฝนส่วนดีงามจนไว้อย่างนี้ไม่นับเป็นความเศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว กลับเป็นคุณประโยชน์มากหลายที่อาศัยนำมาปรับปรุงเหตุการณ์และชีวิตในปัจจุบันให้ประสบแต่ส่วนดีงามนำประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น

ที่พระพุทธองค์ทรงเตือนไม่ควรเศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงแล้วนั้น เพราะความหลงใหลใฝ่ฝันมุ่งมาดปรารถนาใคร่ที่จะนำสิ่งที่ล่วงแล้วมาแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้สมประสงค์ของตนเป็นสำคัญ โดยลืมหลักแห่งความจริง จึงต้องเศร้าโศกเพราะความหลงคิดให้ผิดหวัง หากเพียงนำสิ่งที่ล่วงแล้วนั้นมาเป็นหลักการศึกษาหาความรู้เทียบเคียงเป็นตัวอย่างดำเนินชีวิตในทางชอบ

ได้มาก อย่างนั้นแล้วเป็นการดำเนินชีวิตถูกขอบอย่างมั่นคง สมระเบียบแบบแผนของนักปราชญ์
 ย่อมเป็นชีวิตมีหลักฐาน หมดความง่อนแง่นคลอนแคลน ตนเองก็คิดตนเองไม่ได้ ถึงผู้อื่นก็
 ไม่ติเตียน ท่านสรรเสริญชีวิตเช่นนี้ว่าถึงเกิดอยู่ได้เพียงคืนเดียว ก็นับว่ามีความเจริญอย่าง
 แท้จริง

บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติตามพระพุทธานุญาตส่วนนี้ย่อมนำความเศร้าโศกกระทบใจให้ตนเอง
 ตลอดไป เพราะเผ้าแต่อาลัยตายอยากในชีวิตของตนที่ผ่านพ้นมาแล้ว เช่น ในสมัยเล่าเรียนก็
 เห็นแต่การเที่ยวเตร่สนุกสนานเสียมากกว่า ไม่ตั้งหน้าศึกษาเล่าเรียน จึงโง่เง่าไม่ทันเพื่อนอยู่
 ในเวลานี้ ถึงอยากจะแก้ไขบ้าง ในสมัยประกอบอาชีพก็เบื่อง่าย เบื่อหน่าย เบื่อจรรยา เห็นรำรวย
 ซ้ำ หันเข้าหาอบายมุข เล่นการพนัน, คำของเถื่อน, ปล้นสะดม ก็ต้องยากจนรับทุกข์ทรมาน
 ถึงตกอยู่ในเรือนจำในขณะนั้นบ้าง กลับคิดดูหมิ่นติเตียนชีวิตตนเอง ครั้นจะแก้ไขตัดแปลง
 อย่างไร ก็หมดโอกาสของชีวิตเสียแล้ว เพราะผิดยุคผิดสมัย พระพุทธองค์จึงตรัสเตือนสติไว้
 ประการหนึ่ง

ส่วนข้อที่ว่า ไม่คำนึงถึงสิ่งยังไม่มาถึง พระพุทธานุญาตข้อที่ ๒ ก็มีนัยคล้ายคลึง
 กัน คือข้อที่ ๑ มุ่งการน้อมอารมณ์ถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ผ่านพ้นไปแล้ว แม้เพียงหายใจ
 เข้าถึงหายใจออก ก็นับว่าผ่านพ้นแล้วเก็บมาวิตกวิจารณ์ปรารณาแก้ไขเปลี่ยนแปลง จึงเป็น
 เหตุให้เศร้าโศกกระทบใจ เพราะเป็นอดีตล่วงพ้นไปแล้ว ข้อที่ ๒ นี้มุ่งถึงเรื่องราวเหตุการณ์
 เช่นนั้น แต่ยังไม่มาถึงเรียกว่ายังเป็นอนาคต หากบุคคลเร่งคิดเร่งสร้างเสียก่อนเตรียมจิตใจบ้าง
 เสียใจบ้างก่อนที่เหตุการณ์เหล่านั้นจะผ่านมาถึงเป็นปัจจุบัน อย่างโบราณเรียกว่า ตีตนก่อนไข
 หรือเหมือนกาพอเห็นคันธนู ก็รีบฉวาทลบเสียก่อนถุกยิงฉะนั้น

ผู้มีอริยาศัยหาตระแวงมักสงสัยวิตกกังวล จึงตกอยู่ในลักษณะนี้เป็นอันมาก เสีย
 กำลังชีวิตไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะเหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านั้น จะเป็นส่วนดีก็ตาม ส่วน
 ชั่วก็ตาม ล้วนแต่ยังอยู่นอกเหนืออำนาจยังไม่เกิดมาถึง ต้วนดีใจเสียก่อน เสียใจเสียก่อน
 ก็ชื่อว่าขาดประโยชน์ของชีวิตโดยส่วนเดียว โบราณจึงเตือนว่าไม่ทันเห็นหน้าอย่าเพิ่งตัดกระบอก
 ไม่ทันเห็นกระรอกอย่าเพิ่งโก่งหน้าไม้

ผู้ไม่ได้ศึกษาหรือฝึกฝนอบรมตนตามพระพุทธานุญาต ข้อว่าไม่คำนึงถึงสิ่งยังไม่
 มาถึงนี้ ชอบปล่อยอารมณ์ไปตามปรารณา จึงมักมีอริยาศัยเป็นคนเจ้าทุกข์ ชอบวิตกวิจารณ์

คาดคะเนเหตุการณ์ที่ยังไม่ทันจะถึง หรือไม่มีที่ท่าว่าจะเกิดมี ก็ด่วนเก็บเอามาเป็นเหตุเดือด
เนอร้อนใจเสียก่อนเพื่อน มิหนำยังเป็นเหตุหลงอวดอ้างว่ารู้เหตุการณ์ล่วงหน้าเป็นคุณวิเศษ
กว่าผู้อื่นก็ ตนเองกระทำตนเป็นกระต่ายตนตมผู้เคียวยังไม่พอ กลับชักจูง แนะนำผู้อื่นให้
พลอยตนตามอีกด้วย หากใครไม่ทำตามก็พาลหาเรื่องโกรธเคืองดูว่าไม่เคารพเชื่อฟังอย่าง
ขาดเหตุผลต่อไปอีกด้วย

การคำนึงถึงสิ่งยังไม่มาถึงนั้น ท่านสอนไว้ก็เพื่อมิให้ติดทนก่อนใช้ หรือมืออง
เท้ารองรับเหตุการณ์อย่างยอมหมอบราบคาบแก้ว การเตรียมพร้อมตามหน้าที่ระวางเหตุการณ์
หรืออันตรายที่จะมาถึงด้วยความรู้เท่าถึงการณ์ หรือด้วยการเตรียมต่อสู้อย่างพร้อมเพียงไม่
ประมาทเช่นสร้างบ้านเรือนมิดชิดไว้ป้องกันผู้ร้ายหรือป้องกันอัคคีภัยอย่างนี้ ท่านไม่ตำหนิติ
เตียน กลับชมเชยเสียอีกจึงจำเป็นต้องตระเตรียมคำนึงถึงหน้าท่อนเป็นสิ่งที่จะประสบข้างหน้า
ไว้ด้วย เช่นยามเด็ก เตรียมเรียนศิลปวิทยา ยามเติบโตประกอบอาชีพ อย่างนี้เป็น
ลักษณะของผู้ไม่ประมาท ตระเตรียมเพื่อต้อนรับเหตุการณ์ข้างหน้าได้ถูกต้อง อย่างที่เรียกว่า
บุพเพกตบุญญาผู้เตรียมตัวพร้อมเสมอ ที่ท่านห้ามก็เพราะนำมาเป็นเหตุเดือดร้อนระทมทุกข์
เสียก่อนเหตุการณ์มาถึง เสียประโยชน์ของชีวิตไปเปล่าเท่านั้น

ส่วนพระพุทธภาษิตข้อที่ ๓ ว่า ยังชีวิตให้เป็นไปด้วยสิ่งที่เกิดเฉพาะหน้า
หมายถึงให้มีสติกำหนดพิจารณาทุกสิ่งทุกอารมณ์ที่มาประสบเฉพาะหน้าคือปัจจุบัน ให้รู้เท่าทัน
ลักษณะเหตุการณ์ของสิ่งนั้น ๆ อารมณ์นั้น ๆ ว่าดีเลวควรไม่ควรถูกผิดอย่างไร คือเพ่งพิจารณา
เฉพาะปัจจุบันจริงๆ เพราะสำคัญมาก กำลังเป็นการกระทำอยู่ในอำนาจ เมื่อไม่ระมัดระวัง
อารมณ์ปัจจุบันให้อยู่ในลักษณะสังวรเป็นบุญกุศลความดีงามไว้แล้ว เมื่อเคลื่อนล่วงไปเป็น
อดีต ก็จะชอว่าเป็นอดีตที่เป็นบาป อนาคตที่จะผ่านมาถึงก็จะพลอยเป็นอนาคตบาปตามอีกด้วย

การมีสติระวางอารมณ์ปัจจุบันนับว่าเป็นหลักสำคัญที่จะบันดาลให้ชีวิตเต็มด้วยคุณ
ประโยชน์อย่างแท้จริง มิฉะนั้นเวลาของชีวิตจะหมดเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ เพราะนำไป
หลงใช้แก่อารมณ์ของอดีตบ้าง อารมณ์ของอนาคตบ้าง ความเป็นผู้มีสติพิจารณาปัจจุบันธรรม
ย่อมชวนให้ทราบลักษณะการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ตับสลายเป็นธรรมดาทุกสิ่งสรรพ ทำนองเดียวกับ
ผู้จะถ่ายภาพให้คงงามชัดเจน ต้องปรับระยะปรับแสงและส่วนประกอบต่างๆ ให้เหมาะสมทุก
ส่วนก่อน ภาพที่ปรากฏออกมาจึงจะชัดเจนงดงาม ทั้งภาพที่ถ่ายแล้วและจะถ่ายใหม่ หาก

กระทำด้วยความประมาทหรือด้วยความมั่งง่าย ผลย่อมแสดงความมั่งง่ายให้ปรากฏเพราะขาด
ความสวยงาม ฉะนั้น

ความเป็นผู้ควบคุมสติพิจารณาดำเนินกิจการงานของชีวิตในปัจจุบันทุกอย่างทุก
ชนิดทุกอารมณ์ได้มั่นคง ย่อมได้รับผลสนองเต็มที่เสมอ เพราะไม่ต้องเสียกำลังของชีวิตไป
ให้แก่เรื่องราวของกาลอดีตหรือเรื่องราวของกาลอนาคตโดยใช่เหตุ ชื่อว่าได้ใช้กำลังของชีวิต
เต็มตามจำนวนความสามารถ ย่อมบันดาลกิจในปัจจุบันให้สำเร็จผลด้วยดีสมตามปรารถนาทุก
ประการ

ชีวิตในขณะปัจจุบันทางพระพุทธศาสนามุ่งให้พุทธศาสนิกชนมีสติสัมปชัญญะควบคุม
อย่างถาวร ไกล่ชิดทุกลมหายใจเข้าออก ดังจะเห็นหัวข้อสติบัญญัติฐานธรรมที่พระพุทธองค์ทรง
แสดงไว้ ๔ ประการนั้น ล้วนเป็นแนวทางสายเอกอบรมสติสัมปชัญญะให้เจริญมั่นคงแน่น
ตรงจุดมุ่งหมาย เริ่มแต่ให้มีการควบคุมรักษาส่วนหยาบของชีวิตซึ่งเรียกว่ากายตลอดถึงอาการ
เคลื่อนไหว ให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง เท่าความจริง ตรงความจริง จนมั่นคงแน่น
แล้ว จึงค่อยเคลื่อนไหวระดับอารมณ์ขั้นพิจารณาส่วนนามอันเป็นลักษณะส่วนละเอียด แสดง
อาการออกเป็น ๓ อย่าง คือ เวทนา จิต ธรรม ทั้งภายนอกภายใน ทั้งที่ตั้งอยู่ดับไป จน
พิจารณาเห็นแต่เพียงสักว่าเป็นที่รู้ เพียงสักว่าเป็นที่อาศัยระลึก ย่อมไม่ติดอยู่ ไม่ยึดถืออะไรๆ
ในโลก

สติสัมปชัญญะเป็นคุณธรรมที่มีอุปการะแก่ธรรมทั้งหลายทั่วไป คือต้องอาศัยสติ
สัมปชัญญะเข้าประกอบดำเนินการทุกลักษณะจึงจะบรรลุผลสมประสงค์ สมเด็จพระพุทธองค์
ตรัสไม่ให้หม่อมอารมณ์ถึงสิ่งที่เบียดเบียนแล้วก็ตาม ถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึงก็ตาม เพราะอารมณ์
นั้น ๆ ล้วนแต่อยู่นอกเหนืออำนาจบังคับบัญชาทั้งสิ้น ตรัสให้พิจารณาตรวจตราชีวิตเฉพาะที่
กำลังดำเนินอยู่นั้นเป็นหลักสำคัญ เพราะกำลังถึงปรากฏอยู่เฉพาะหน้า มีอำนาจบังคับบัญชา
แก้ไขเปลี่ยนแปลงได้อยู่ ส่วนอดีตและอนาคตหากหยิบยกขึ้นพิจารณาเพื่อหาความรู้เทียบเคียง
หรือปรับปรุงคุณประโยชน์ปัจจุบันให้เกิดคุณประโยชน์สมกาลละเทศะสมเหตุสมผล ย่อมเป็นคุณ
อบรมสติปัญญาในปัจจุบันให้เฉลียวฉลาดสามารถดีขึ้น ส่วนที่ว่าเป็นโทษก็เพราะห่วงอารมณ์
หรือเหตุการณ์ในอดีตนั้นเข้ามาเพื่อแก้ไขเปลี่ยนแปลงโนกาลปัจจุบัน ย่อมไม่สมความประสงค์
เพราะผิดกาลผิดสมัยกัน จึงนำแต่ความเศร้าโศกเสียใจเพราะปรารถนาไม่สมหวัง เสียเวลา

ของชีวิตที่ต้องหมดเปลืองไปอย่างไร้สาระ หรือในส่วนอนาคตก็มีนัยคล้ายกัน หากน้อมนึกมาเป็นการเตรียมตัวพร้อมไว้ก่อนด้วยความไม่ประมาท ย่อมเป็นคุณควรสรรเสริญ แต่ที่ท่านห้ามเพราะเป็นโทษ ก็อยู่ที่ชวนให้ตัดสินใจก่อนใช้ตัดทอนชีวิตตนด้วยความเขลาของตนเอง

เมื่อพุทธศาสนิกชน มีอุทธสาหะบากบันใช้สติปัญญาพิจารณาคำเนนชีวิต ไม่ให้มีอารมณ์หลงไปน้อมนำสิ่งที่ล่วงพ้นผ่านไปแล้ว และไม่หลงน้อมอารมณ์เอื้อมไปนำสิ่งที่ยังไม่มาถึง มาให้เป็นเหตุเศร้าโศกระทมใจ คอยอบรมให้มีสติสัมปชัญญะควบคุมพิจารณาอารมณ์เฉพาะที่เกิดอยู่เป็นปัจจุบันตลอดไปทุกทีพาราตรี อารมณ์ย่อมผ่องใสไม่ขุ่นมัวด้วยกิเลสตัณหา ย่อมส่งเสริมภริยาจากตลอดผิวพรรณหน้าตาให้ผ่องใสหน้าชื่นงาม สมตามพระพุทธรูปภาษิตว่า เตน วณฺโณ ปสฺสตี เหตุนี้ผิวพรรณย่อมผ่องใส ด้วยประการฉะนี้.

เรื่องกรรม

สมเด็จพระญาณสังวร

หลักพระพุทธศาสนาหลักหนึ่งที่สำคัญ และเกี่ยวกับการปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา คือ หลักกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้หลักกรรมนี้ และทรงแสดงสั่งสอน

คำว่า “กรรม” เป็นชื่อของการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลกระทำ อันเกิดจากเจตนาคือความตั้งใจ ฉะนั้นเบื้องต้นของกรรมก็คือเจตนา ซึ่งมีพระพุทธภาษิตแสดงว่าเป็นตัวกรรม ทั้งพระพุทธภาษิตแปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม เพราะบุคคลมีเจตนาแล้วจึงทำกรรม ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง โดยปรกติทุกๆ คนย่อมมีเจตนาทำ พูด คิด อยู่เสมอ เมื่อทำก็เป็นกายกรรม เมื่อพูดก็เป็นวจีกรรม เมื่อคิดก็เป็นมโนกรรม จึงทำกรรมพอกพูนไม่ว่างเว้น

มีปัญหาว่ากรรมที่ทำพอกพูนอยู่เสมอนี้ ทำแล้วก็แล้วไป หรือยังมีอะไรเหลืออยู่ และเป็นกรรมกองเดียวกันหมด ไม่มีตีมีชั่วหรืออย่างไร?

ปัญหานั้นตอบได้ว่า กรรมที่ทำไว้แล้วหาเลิกแล้วกันไม่ ยังคงเป็นของตนอยู่ ดังคำว่า “กมฺมสฺสโกมฺหิ เรามิกรรมเป็นของของตน” แม้ทางกฎหมายก็ไม่ยอมให้กรรมที่ทำแล้วเป็นอันว่าแล้วไป เมื่อไปทำกรรมที่ผิดกฎหมายก็ต้องมีโทษตามกฎหมาย ถึงในทางวินัยก็เหมือนกัน เมื่อภิกษุประพฤติผิดวินัย ก็ต้องมีอาบัติเป็นโทษติดตัวอยู่ เมื่อเรียกด้วยโวหารว่า กรรมก็มีกรรมนั้นเองติดตัวอยู่ เพราะจารีกอยู่ในใจ อาจระลึกหรือนึกขึ้นมาได้ และกรรมนั้นมิใช่เป็นกองเดียวกัน ไม่มีดีไม่มีชั่ว แต่เป็นกรรมที่ตีซึ่งเกอกุลตนเองและผู้อื่นให้เป็นสุขกัม เป็นกรรมที่ชั่วเพราะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เป็นทุกข์เดือดร้อนกัม ทงนเพราะ

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

เกี่ยวกับบุคคล จึงมีแบ่งว่าดีในเมื่อก่อให้เกิดสุขแก่บุคคล และว่าชั่วในเมื่อก่อทุกข์ให้เกิดสุขแก่บุคคล ยกบุคคลเสียแล้วก็ไม่มีดีไม่มีชั่ว ฉะนั้นกรรมจึงมีดีมีชั่ว แบ่งตามลักษณะที่กล่าว
นั้น

ทุก ๆ คนก็ยอมรับเรื่องความดีความชั่วอยู่ทั่วหน้ากัน ต่างกันแต่วัตถุของความดีความชั่ว ซึ่งแต่ละลัทธิก็แสดงผิดแผกกัน ฉะนั้นกรรมดีกรรมชั่วจึงมีอยู่แก่ทุกคน และทุกคนก็ต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมที่ตนทำไว้ เหมือนอย่างบุตรเป็นทายาทรับมรดกของมารดาบิดา ข้าราชการเป็นทายาทรับผลอย่างแน่นอน แม้ยังมีได้รับในเวลาหนึ่ง แต่ก็จะต้องได้รับแน่ หลีกเลี้ยงไม่พ้น ตั้งแต่ต้นแต่การเกิดถือกำเนิดอย่างใดอย่างหนึ่ง

ทุก ๆ คนที่เกิดมาทางร่างกายภายนอก ย่อมมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เช่นที่เรียกว่าชนกชนนี แปลว่าผู้ให้เกิด แต่เมื่อแสดงทางหลักกรรมภายใน กรรมที่ทำไว้นั้นเอง เป็นชนกชนนีของตน คือมีกรรมเป็นกำเนิดก่อให้เกิดขึ้นมา ตนเองเป็นผู้สร้างกรรมของตน จึงชื่อว่า เป็นผู้สร้างตนตนเอง คือเป็นผู้สร้างชาติ อันได้แก่ความเกิดให้แก่ตน ไม่มีใครอื่นมาเป็นผู้สร้างให้ ส่วนทางร่างกายก็สืบเชื้อสายไปตามเรื่อง

แม้การสืบพงศ์พันธุ์ต่อไปก็เช่นเดียวกัน เมื่อกล่าวทางร่างกายภายนอก บุคคลก็เป็นมารดาบิดา ยังบุตรธิดาให้เกิดสืบต่อไป ส่วนในทางหลักกรรมภายใน กรรมนั้นเองเป็นเผ่าพันธุ์ ซึ่งบุคคลจะต้องเป็นผู้สืบต่อไป จึงเท่ากับว่าตนเองนั้นแหละเป็นพ่อแม่ของตนเอง และตนเองนั้นแหละเป็นลูกของตนเอง สืบต่อไปเป็นบุคคลเดียวกันเองตลอดสาย เพราะมีกรรมเป็นผู้อำนวยให้เป็นไปเป็นช่วง ๆ และช่วงไหนจะสมมติเรียกว่าอะไร เป็นการเปรียบเทียบ ก็สุดแต่จะว่า

รวมความว่า ทุก ๆ คนต้องพึ่งพาอาศัยกรรมเป็นไปทั้งนั้น ทั้งกรรมดีทั้งกรรมชั่ว พึ่งกรรมดีให้พาไป คือกรรมดีนำให้ได้รับความสุขต่างๆ พึ่งกรรมชั่วให้พาไป คือกรรมชื่อนำให้ประสบความทุกข์ต่างๆ ในภายนอกอาจต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลเป็นต้น แต่ในภายในต้องอาศัยกรรม ยืน เดิน นั่ง นอน อยู่กับกรรม ดังจะพึงเห็นได้ว่า กรรมนั้นเองทำให้บุคคลมีชื่อเรียกต่างๆ กันในฝ่ายชั่ว เช่นเรียกว่าโจรเพราะโจรกรรม เรียกว่าคนชั่วต่างๆ ก็เพราะกรรมชั่วต่างๆ ในฝ่ายดีเช่นเรียกว่าคนดีเพราะบุญกรรม ในฝ่ายที่เป็นกลางๆ เกี่ยวแก่อาชีพต่างๆ เช่นเรียกว่าแพทย์ก็เพราะเวชกรรม เรียกว่าพ่อค้าก็เพราะพาณิชย์กรรม เรียก

เกิดแห่งร่างกายใหม่ เรียกว่าเกิด ฉะนั้นตายเกิดจึงเป็นคำที่ใช้สำหรับร่างกาย และความเกิดของร่างกายนี้เอง ต้องมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เป็นไปตามพงศ์พันธุ์ และตามธรรมดาของกาย ซึ่งประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ ตลอดจนไปจนตาย ส่วนความอุปถัมภ์จนถึงจุดของสัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นแดนเกิด กรรมจึงเป็นชนกชนนีของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อพูดโดยฐานเป็นการก (ผู้ทำ) ก็ต้องว่าสัตว์นั้นเองเป็นชนกชนนีของตัวเอง ทั้งจะต้องเป็นบุตรธิดาของตนเองสืบ ๆ ต่อไป ดังกล่าวแล้ว

พิจารณาทุกข์ตนเองในบัดนี้ จะเห็นว่ากายของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง ตัวของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง กายของเรามีความเป็นไปในทางหนึ่ง ตัวของเราอีกทางหนึ่ง ความเป็นไปของกาย เช่นต้องบริโภค ต้องถ่าย ต้องเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ความเป็นไปของเรา เกี่ยวแก่จิตใจ ต้องเล่าเรียนศึกษา ต้องทำงาน ไม่ค่อยจะรู้สึกว่าจะแก่จะตาย เพราะมักจะประมาท เหมือนไม่แก่ไม่ตาย และไม่ค่อยจะยอมรับรู้ความแก่ของร่างกาย เข้าคำว่าร่างกายจะแก่ก็แก่ไป แต่ใจไม่แก่ รวมความแล้วความเป็นไปของเราในปัจจุบันเกี่ยวกับกรรม คือเจตนาของเราเอง เจตนากรรมนี้เป็นผู้บังคับบัญชาตัวเราให้ทำอย่างไร เพราะเมื่อมีเจตนาแล้วจึงทำกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ต่าง ๆ ทั้งในทางดี ทั้งในทางชั่ว

อันความดีและความชั่ว มีลักษณะพร้อมทั้งผลต่างกัน เมื่อเป็นความดีจริง ถึงใครจะพยายามเปลี่ยนแปลงให้เป็นความชั่ว ก็ไม่อาจทำได้ คงเป็นความดีอยู่นั่นเอง แม้ความชั่วก็เหมือนกัน เมื่อเป็นความชั่วจริง ก็คงเป็นความช่วอยู่นั่นเอง ไม่มีใครสามารถจะกลับกลายเป็นความดีไปได้ ส่วนความอ้อเอาเอง และความเข้าใจของคน ก็เป็นเพียงความอ้อเอาหรือความเข้าใจเท่านั้น แม้จะทำให้เกิดผลอย่างไรอย่างหนึ่งได้บ้าง เช่นการใส่ความ การยกยอโดยไม่เป็นจริง ก็ไม่ใช่ผลของความดี หรือความช่วนั้นโดยตรง ผลของความดีหรือความช่วนั้น จะต้องมาถึงในเมื่อถึงโอกาส เพราะการให้ผลของความดีหรือความช่วนั้นก็มีเวลาเหมือนวันคืน เมื่อยังเป็นเวลากลางวัน จะเร่งให้เป็นกลางคืนสักเท่าไร ก็คงเป็นไปไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลาสิ้นวัน เวลากลางคืนก็มาถึงเข้าเอง แม้ในเวลากลางคืนก็เหมือนกัน จะเร่งให้เป็นกลางวันสักเท่าไรก็เป็นไม่ได้ จนกว่าจะสิ้นคืน แล้วกลางวันก็เริ่มขึ้นเอง เวลาที่ความดีให้ผลเหมือนกลางวัน เวลาที่ความช่วนให้ผลเหมือนกลางคืน ฉะนั้นบุคคลในโลกนี้ เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความช่วนให้ผล ชีวิตก็อบแสงเศร้าหมอง ถึงจะทำความดีในระหว่างนั้น ก็ยัง

อันแสงต่อไปจนกว่าจะถึงกาลแห่งความดีให้ผล เหตุฉะนั้นบุคคลบางคนหรือบางพวก ผู้ไม่มี
 ศรัทธาในกรรมหรือผลของกรรม จึงมักมีความเห็นเลือนลอยไปตามผลต่าง ๆ ที่เห็นจำเพาะ
 หน้าที่ เห็นอย่างไรก็พูดอย่างนั้น เป็นต้นว่า เห็นบางคนทำดีและได้รับผลดี ก็พูดว่าทำชั่ว
 ได้ดี เห็นบางคนทำชั่วและได้รับผลชั่ว ก็พูดว่าทำชั่วได้ชั่ว เห็นบางคนทำดีแต่ได้รับผลชั่ว
 ก็พูดว่าทำดีได้ชั่ว คนมิใช่น้อยพูดเลือนลอยไปตามที่ได้เห็นจำเพาะหน้าอย่างนี้ เพราะไม่
 ทราบหรือไม่เชื่อในกฎของกรรม อันเกี่ยวกับกาลกำหนดเหมือนอย่างวันคืนดังกล่าว ฉะนั้น
 เมื่อมีความรู้หรือความเชื่อในกฎของกรรม ก็จักกล่าวอย่างแน่นอนไม่เลือนลอยว่า ทำดีได้ดี
 ทำชั่วได้ชั่ว

ความดีความชั่ว มีความคงตัวตามประเภทของตนดังกล่าว จึงเรียกว่า ธรรม
 เพราะธรรมแปลว่าสภาพที่ทรงอยู่หรือทรงไว้ และความดีที่ทรงไว้ และความดีที่ตรงตัวเป็น
 ความดีไม่กลับเป็นความชั่ว จึงเรียกว่า กุศลธรรม หรือธรรมเฉยๆ ส่วนความชั่วก็ตรงตัว
 เป็นความชั่ว ไม่กลับกลายเป็นความดี จึงเรียกว่า อกุศลธรรม หรืออธรรม สมตามพระ
 พุทธภาษิตตรัสแสดงผลที่ไม่เสมอกันไว้ แปลความว่า “ธรรม และ อธรรม หามวิบาก
 คือผลเสมอกันไม่ อธรรมย่อมนำไปสู่นिरยะ ส่วนธรรมย่อมนำให้ถึงสุคติ”

อันฐานะคือข้อที่เป็นได้ และฐานะคือข้อที่เป็นไม่ได้ ควรกำหนดให้รู้ไว้ก่อน
 เพื่อจะได้ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นไปได้เท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ถึงใครจะพยายามให้เป็นไป
 ได้สักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ เป็นต้นว่า ผลของกรรมย่อมนำเกิดขึ้นตามควรแก่กรรม คือผลดีเกิด
 จากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว ย่อมเป็นได้ดังนี้ ถ้าจะให้สับสนกันย่อมนำเป็นไปไม่ได้
 ผลดีนั้นเป็นต้นว่า ภูมิที่ดี เป็นสุขต่างๆ ทางไปสู่ภูมิเหล่านั้นก็คือกรรมนั่นเอง และสัตว์ทั้ง
 หลายผู้ประกอบกรรม ทำทางไปสู่ภูมิต่างๆ ย่อมมีกายและจิตใจประกอบกันเป็นสัตว์บุคคล
 กายนั้นประกอบด้วยธาตุต่างๆ จิตใจก็มีอหยาศัยต่างๆ กัน ทั้งอหยาศัยเป็นต้น ที่เรียกว่า
 อินทรีย์ของบางคนก็หย่อน บางคนก็ยิ่ง อหยาศัยที่ยิ่งนั้นเกิดจากประกอบธรรมปฏิบัติมีสมาธิ
 เป็นต้น การบำเพ็ญธรรมปฏิบัตินั้น ก็มีเศร้ามองบ้าง ผุดผ่องบ้าง แล้วแต่จะปฏิบัติฝึก
 หรือถูกวิธี แต่เมื่อปฏิบัติให้ถูกวิธีจนได้ฌาน ซึ่งเป็นสมาธิอย่างสูง และญาณซึ่งเป็นปัญญา
 อย่างสูง ก็อาจกำหนดระลึกนิवासคือที่อาศัยในหนหลังได้ กำหนดความรู้เคลื่อนและเข้าถึง
 ชาติภพหรือภูมิต่างๆ กันโดยกรรมได้ จนถึงรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปในที่สุด

สำหรับในชั้นสามัญ ท่านก็สอนให้อยากทำความดีไว้ ยึดถือความดีไว้ สังสมให้เป็นบารมีอยู่ในจิต เพื่อต่อสู้กับอาสวะอันเป็นฝ่ายชั่วอันเก็บไว้ จะปล่อยทิ้งความดีเสียมิได้ แต่ความอยากดั้นนั้น ถ้ามากเกินไป ก็เป็นทุกข์เดือดร้อน จำจะต้องระงับเสีย เช่นเดียวกับสงบระงับความอยากชั่ว ท่านจึงสอนให้บำเพ็ญสมาธิ คือทำให้ตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว จนจิตสงบจากความฟุ้งซ่าน และให้บำเพ็ญปัญญา คือทำความรู้จริงให้เกิดขึ้นจนรู้จักอาสวะและทำอาสวะให้สิ้น

พระพุทธเจ้าทรงมีพระญาณ คือพระปรีชาหยั่งรู้อย่างละเอียดเบื้องต้น นับตั้งแต่ฐานะอฐานะ จนถึงวิมุตติหลุดพ้นเพราะสิ้นอาสวกิเลส ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า พระศากยตเจ้ารู้อย่างแจ่มแจ้ง เจโตวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจใจ ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญา ที่ไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลายในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ แม้ข้อนั้นเป็นผลของพระศากยตเจ้า ซึ่งได้ทรงอาศัยปฏิจจธรรมฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย

ภาคที่ ๓

ว่าด้วยกถาธรรม

สมณคุณกถา

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (วัน ธรรมสาร)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
ยฺมฺหิ น มายา วตฺตนิ น มาโน
โย จินฺนโลโก อมโม นีราโส
ปนฺนุณฺณโกโธ อภินิพฺพุตฺตโต
โส พฺราหฺมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขุติ.

พ.ศ. ๒๕/๑๑๔

บัดนี้ จักได้วิสัชนาพระธรรมเทศนา ในสมณคุณกถา อนุโมทนาคุณคุณกถา
นุปทานปัจฉิมการกิจ เนื่องด้วยวันนี้เป็นวันปัญญาสมวารครบ ๕๐ วัน นับแต่วันถึงมรณ-
ภาพแห่งท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺฐาภรโณ) เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ พระ
อารามหลวง รongเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต) คณะข้าราชการจังหวัดนครศรี
ธรรมราช ซึ่งมีท่านผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นประธาน คณะพระภิกษุสามเณร
พุทธบริษัทพุทธศาสนิกชน อุบาสกอุบาสิกา ซึ่งมีเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธรรม
ยุต) เป็นประธาน ได้พร้อมเพรียงกันบำเพ็ญกุศลอุทิศกัลปนาผลถวายท่านเจ้าคุณพระรัตน-
ธัชมุนี ตามวิธีทักษิณานุปทานในพระพุทธศาสนา อนุวัตตามพระพุทธานุศาสน์ที่พระบรม

กัณฑ์เทศน์สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (วัน ธรรมสาร) วัดราชผาติการาม กรุงเทพฯ แสดง
เนื่องในการบำเพ็ญกุศลปัญญาสมวาร (๕๐ วัน) ศพพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺฐาภรโณ) ที่วัดพระมหา
ธาตุวรวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ศาสตราจารย์ไวซิงแปลเป็นเนื้อความว่า “เมื่อระลึกถึงอุปการคุณที่ท่านได้ทำไว้ก่อนว่า ท่านผู้
 นี้ได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ท่านผู้นี้ได้กระทำกิจอันนี้แก่เรา ท่านผู้นี้เป็นญาติเป็นมิตรเป็นสหายของ
 เราดังนี้แล้ว ฟังบำเพ็ญทุกขกัณหาเพื่อท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว” ดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นพระเถระผู้ใหญ่ เจริญด้วยวิสัยสายกาลในคณะสงฆ์
 เป็นปฐมนิยบุคคลเป็นครูฐานีบุคคล ของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช ทั้งคณะข้าราชการ
 คณะสงฆ์ พุทธศาสนิกชน อุบาสกอุบาสิกา คณะเจ้าภาพได้ปรารภถึงการถึงมรณภาพของ
 ท่านแล้ว ร่วมกันบำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทานครั้งนี้ ได้ชื่อว่าได้บูชาท่านผู้ควรบูชา เป็นอุดม
 มงคล ต้องด้วยพระพุทธรูปนิพนธ์ในมงคลสูตรว่า ปุชา จ ปุชณียานํ เอตมมงคลมุตตมํ
 แปลว่า การบูชาท่านผู้ควรบูชา เป็นอุดมมงคลดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ท่านเป็นพระสมณศากยบุตร คือเป็นบุตรของพระ
 พุทธเจ้าผู้เสด็จออกผนวชจากศากยสกุล ท่านมีความมั่นคงอยู่ในสมณพรหมจรรย์ ตั้งแต่ได้
 บรรพชาอุปสมบทมาจนตลอดชีวิตของท่าน ท่านรักษาสมณจริยาของท่านให้เป็นไปด้วยความ
 เรียบร้อยสม่ำเสมอ น่าเคารพบูชาเป็นอย่างยิ่ง แม้ท่านจะไม่ได้มีหน้าที่ตำแหน่งในคณะสงฆ์
 ชั้นสูง หรือไม่ได้ทรงสมณศักดิ์สูงไปกว่านี้ แต่คุณสมบัติคุณธรรมของท่านควรแก่การเคารพ
 สักการบูชาของประชาสารุชน ท่านเป็นผู้มีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาในศิษยานุศิษย์
 มีความเที่ยงตรงในศิษยานุศิษย์ อุปถัมภ์บำรุงศิษยานุศิษย์อย่างสม่ำเสมอ เมื่อพระภิกษุ
 สามเณรรูปใดมีแววที่จะเจริญในพระพุทธศาสนา ท่านก็จะส่งเข้าไปให้ศึกษาเล่าเรียนพระ
 ปริยัติธรรมในกรุงเทพมหานคร และท่านสอนเป็นคำสั้น ๆ ว่า “ชาวนครกินกับนอนไม่บนตัง”
 หมายความว่าไม่เห็นแก่กินและนอน อย่าไปซื้อเกี้ยวซื้อคร้าน อย่าเห็นแก่กินแก่นอน ให้ตั้งใจ
 ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมสืบอายุพระพุทธศาสนา ท่านอบรมสั่งสอนศิษย์ด้วยไม่ดูไม่ว่า
 ให้เจ็บใจ ไม่ได้แสดงอาการโกรธซึ่งแก่ศิษย์ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ท่านมีอุปนิสัยสอนศิษย์
 ด้วยคำคม ซึ่งได้ยินแล้วมักจะจำไว้ได้ไม่ค่อยจะลืม เช่นศิษย์ปรารภเรื่องการแสดงธรรมโดย
 ปฏิภาณว่าไม่ถนัดอย่างโน้นอย่างนี้ ท่านว่าการแสดงธรรมไม่เห็นจะยาก แต่ต้องประกอบด้วย
 ลักษณะ ๕ คือ ใจกล้า หน้าด้าน อ่านหนังสือออก บอกศักราชได้ ว่าไม่หยุด ท่าน
 อธิบายว่าผู้เป็นนักเทศน์ต้องใจกล้า ถ้าหน้าไม่ด้านขี้อาย ปฏิภาณไม่เกิด มักจะประหม่า ถ้า
 ไม่รู้หนังสืออ่านหนังสือไม่ออกก็จวนใจ เพราะไม่มีโอกาสที่จะค้นแบบแผนในการเตรียมตัว
 เพื่อแสดงธรรม โบราณก่อนเทศน์ต้องบอกศักราชปราชญ์หน้าธรรมาสน์ ถ้าบอกศักราชไม่ได้

ก็เทศน์ไม่ได้ ว่าไม่หยุดนั้นท่านอธิบายว่าถ้าว่ากุกกัก ๆ หยุดคิดนาศน์ ๆ เขาหาว่าเทศน์ไม่
เป็น เพราะฉะนั้นจะหยุดไม่ได้ ต้องว่าตะลุยกไปเลย จะผิดจะถูกก็อย่าคำนึง นาน ๆ ไปก็ดี
เอง ท่านให้คำแนะนำอย่างนี้ ผู้ที่ได้รับคำแนะนำจากท่านมักจะจดจำไว้ได้ไม่ค่อยลืม นำ
ไปเป็นเครื่องเตือนใจ ท่านเจ้าคุณท่านมีความโอบอ้อมอารี มีเมตตากรุณาแนะนำศิษย์ด้วย
คำคมอย่างนี้โดยสม่ำเสมอ คำคมของท่านมีมาก นอกจากท่านมีคำคมแล้ว ท่านยังเป็นนัก
เทศน์อีกด้วย

เล่ากันมาว่า เมื่อก่อนที่ท่านจะออกมาอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อนแต่จะ
ออกมา เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงกริ้ว ด้วยเหตุที่
ท่านเป็นเลขานุการสนามหลวงแผนกนักธรรม เผลออย่างไรก็ไม่ทราบ ทำให้ข้อสอบนักธรรม
รวู้ เมื่อทรงทราบก็ทรงกริ้ว ให้ออกจากหน้าที่เลขานุการ ทรงเรียกจากวัดพิชัยญาติการาม
มาอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร คือเรียกมากักตัวเป็นการลงโทษ มีลางท่านซึ่งไม่หวังดีต่อท่าน
เจ้าคุณ หรืออาจเป็นการล่อลวงก็ได้ พูดเป็นเชิงกตว่า คราวนี้พระมหาเบนคงเบนสมชื่อ
ไม่มีวันที่จะเจริญอีก ถ้าจะเจริญได้ก็สักกะเบือออกดอก บังเอิญวันหนึ่งเป็นวันพระ เจ้า
พระคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ โปรดให้เป็นผู้แสดงธรรมวันพระ กัณฑ์เย็นในพระอุโบสถ
และในวันนั้นบังเอิญอีก เจ้าพระคุณสมเด็จฯ ไม่ได้เสด็จลงฟังพระธรรมเทศนากัณฑ์เย็น
ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมมิได้โอกาสก็เทศน์เรื่องสักกะเบือออกดอก แต่จะเทศน์ว่าอย่างไร
บ้าง ผู้เล่าไม่ได้เล่ารายละเอียดให้ฟัง ทราบว่าท่านผู้ที่พูดว่าถ้าพระมหาเบนเจริญได้ก็สัก
กะเบือออกดอก ทนฟังอยู่ไม่ไหวต้องกลับก่อนจบพระธรรมเทศนา ไม่กล้าทนฟังอยู่ต่อไป
ท่านเจ้าคุณท่านมีปฏิภาณไหวพริบทันคนเสมอ เขาเล่าอีกว่าเมื่อท่านออกมาอยู่ที่นครศรีธรรม
ราชแล้ว และเป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ ท่านไปสวดมนต์ในบ้านแห่งหนึ่ง ในสมัยนั้นโดย
มากอุบาสกมักจะชอบถามอะไรแปลก ๆ ที่จะขัดคอให้พระจน ท่านผู้หนึ่งกราบเรียนถามท่าน
ว่า พระสูตรอะไรบ้างที่สวดในบ้านไม่ได้ มันอุบาทว์ ท่านบอกว่ามี แต่ต้องตามไปที่วัด
ถ้าบอกในบ้านก็จะอุบาทว์ ท่านผู้นั้นเห็นจะอยากรู้อจึงพยายามไปหาท่านที่วัด ท่านก็บอกว่า
พระสูตรที่สวดในบ้านไม่ได้มันอุบาทว์มีอยู่ ๒ สูตร คือ ๑. พระสูตรที่ยังจำไม่ได้ ๒. พระ
สูตรที่ท่องจำแล้วแต่ลืมเสีย ทั้ง ๒ สูตรห้ามสวดในบ้านมันอุบาทว์ ถึงนั้นเป็นตัวอย่าง ท่าน
ผู้นั้นจะโกรธก็ไม่กล้าโกรธ เสียท่าท่านแล้ว เพราะเป็นเช่นนั้นจริง ๆ

ครึ่งหนึ่งมีท่านผู้หนึ่งถามท่านว่า ท่านพระครูทราบไหมยอดศีลคืออะไร ท่าน
เจ้าคุณท่านทราบแล้วว่า ที่เขาถามต้องการให้ท่านจนหรือตอบไม่ได้ ท่านตอบว่ายอดศีลก็
คือ “เย” เพราะพระท่านให้ศีลท่านว่า ตสมา สิล วิโสธเย แล้วก็หยุดให้ศีลเพราะจบ
ถึงยอดแล้ว ท่านผู้นั้นก็เสียที่ท่านเจ้าคุณอีก

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ท่านมีคุณสมบัติที่น่าเคารพนับถือเป็นอันมาก นอก
จากเจริญด้วยอายุพรรษาเป็นวัยวุฒิบุคคลแล้ว ท่านยังมีคุณธรรมอื่นๆ อีก เช่นพรหมวิหาร
ธรรมประจำใจของท่าน ไม่เคยได้คิดว่าทำหนิติเตียนใครให้เจ็บช้ำน้ำใจ เป็นผู้มีความอดทน
ครึ่งหนึ่งท่านเป็นโรคที่ปากเป็นแผล เข้าอยู่รักษาตัวที่โรงพยาบาลศิริราช ต้องอยู่ห้องอนาถา
เตียงเรียงเป็นแถวๆ เพราะเขาเขียนชื่อท่านว่าพระภิกษุศรี ธรรมประสาธน์ เป็นชื่อพระ
ธรรมดาไม่มีสมณศักดิ์ พวกศิษยานุศิษย์ไปเยี่ยมท่านไม่ได้ขาด แม้จะเจ็บในปากได้รับความ
ทรมานลำบาก พดก็ไม่ค่อยถนัด เมื่อกราบเรียนถามท่านว่าเป็นอย่างไร ท่านก็ตอบว่าสบาย
สะดวกดี เมื่อตอนเช้าเขาให้น้ำชาถ้วยหนึ่งแล้ว ฉันแล้วอิมสบายดี ถามโน้นก็สบายถามนี้ก็
สบายไปทุกอย่าง โดยเหตุที่ศิษยานุศิษย์ พระเถรานุเถระไปเยี่ยมกันมากมาย ครั้นต่อมาทาง
โรงพยาบาลได้ย้ายท่านไปอยู่ห้องพิเศษ แต่ห้องพิเศษนั้นเล่าลือกันว่าผีๆ เมื่อไม่มีห้องอื่นก็
ต้องจัดห้องนั้นถวาย ท่านก็ทราบว่าห้องนี้ไม่มีใครกล้าอยู่เพราะกลัวผี แต่ท่านเข้าอยู่ก็ไม่เคย
ถูกผีหลอก ครั้นหายจากอาพาธแล้ว ท่านชักชวนศิษย์ของท่านซึ่งพำนักอยู่ที่วัดราชาธิวาส
วิหารบ้าง วัดบุปผาราม วัดบูรณสิริมาตยารามบ้าง รวบรวมจับคู่จับกับทั้งจับคู่จับของ
ท่านซึ่งมีอยู่ จัดการทำบุญฉลองห้องนั้น มีการเจริญพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารเพลพระ
สงฆ์ เสร็จแล้วประพรมน้ำพระพุทธมนต์เป็นการเรียกขวัญ เสร็จแล้วจึงออกจากโรงพยาบาล
คุณสมบัติเพียงที่กล่าวมานี้ก็จะพึงเห็นว่า ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์นั้นท่านท่านคน มี
เมตตากรุณา ใครไม่ค่อยกล้าจะล่วงเกินท่าน เขาเล่าอีกว่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง ย้าย
จะไปรับราชการทางมณฑลภูเก็ต ผ่านมาแวะจังหวัดนครศรีธรรมราช ในขณะนั้นท่านเป็น
พระครูปลัดศรีธรรมวัฒน์ ฐานานุกรมของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (ม่วง รตนธโช)
วัดท่าโพธิ์ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช ท่านข้าราชการผู้นั้นได้สนทนากับท่าน เขาถาม
เป็นเชิงสัพยอกว่าท่านพระครู เขาว่าจังหวัดนครศรีธรรมราชมีศาลาโกหกหรือ ท่านก็ตอบ
เป็นเชิงสัพยอกว่า เจริญพร แต่ก่อนเคยมี แต่ว่าปัจจุบันนี้นครศรีธรรมราชเสื่อมลงไม่
เจริญเหมือนแต่ก่อน กรุงเทพฯเจริญมากกว่า เขาจึงย้ายศาลาโกหกเข้าบางกอกเสียแล้ว ทั้งผู้

ถามผู้ตอบก็ได้เฮฮาทั้งนั้น การสนทนากันนี้ทำด้วยอาการยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่มีแสดงอาการอะไร เป็นพูดเล่น ๆ แต่ว่าเป็นภาษิตเป็นคติ เป็นเครื่องเตือนใจไปในตัว

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ท่านสอนศิษย์ด้วยคำที่เป็นคติให้จดจำ สมมติว่า ศิษย์ของท่านมากราบลาท่านจะไปต่างถิ่น เช่นเข้าไปกรุงเทพมหานคร ท่านมักซักถามว่าไป กับใคร มีศิษย์ไปด้วยหรือไม่ ถ้ากราบเรียนว่าไม่มีศิษย์ไปด้วย ที่ท่านถามเช่นนั้น เพราะการ ที่พระเดินทางไม่มีศิษย์ติดตาม เป็นเหตุให้ถูกระวางสงสัยว่าบกพร่องในการปฏิบัติพระวินัย เกี่ยวกับบรู๊ยะ ท่านก็เตือนให้คติว่า “พระไม่มีศิษย์ก็เหมือนกริชไม่มีหัว” กริชเมื่อไม่มี หัวไม่มีตำมก็ใช้แทงไม่ได้ พระก็เช่นเดียวกัน เมื่อไม่ปฏิบัติพระวินัยก็ไม่ดี ภาษิตเช่นนั้น ของท่านมีมาก ล้วนเป็นคำคมขำทั้งนั้น เช่น วัดไม่มีสมภารก็เหมือนบ้านไม่มีรั้ว บ้าน ไม่มีรั้วก็เหมือนหัวไม่มีผม อีกข้อหนึ่งต้องยกเว้นไม่ขอกล่าวเป็นข้อสุดท้าย เกรงว่าท่านผู้ฟัง จะว่าไม่สุภาพ

เมื่อคราวท่านออกมาอยู่นครศรีธรรมราชใหม่ ๆ ทราบว่าท่านแสดงพระธรรม เทศนาโดยปุจฉาวิสัชนา ๒ ธรรมาสน์ กับท่านพระครูกาชาดจะองค์ไหนก็จำไม่ได้ แต่ท่าน เป็นนักเทศน์เหมือนกัน ท่านพระครูกาชาดเปรยขึ้นว่า ท่านมหาไปศึกษามาจากบางกอกเป็น มหาเปรียญมาใหม่ ๆ ขอถามหน่อยเถอะ “มหา” แปลว่าอะไร ท่านเจ้าคุณท่านตอบว่ามหา นี้แปลใส่สมุทข่อยเป็นเล่มบรรทุก หลังข้างก็ไม่หมด แต่จะแปลให้มากไปท่านพระครูกาชาด ไม่ได้เป็นเปรียญ จะจำไม่ได้ จะขอแปลถวายให้ฟังสัก ๔ อรรถ มหาแปลว่าใหญ่ มหาแปลว่า ยาว มหาแปลว่าคับ มหาแปลว่าถอดไม่ออก คนฟังก็เฮฮาทั้งนั้น ท่านเกรงว่าญาติโยมผู้ฟัง จะเข้าใจผิดคิดในทางไม่สุภาพ จึงรีบอธิบายว่า ที่แปลมหาว่าใหญ่นั้น เพราะศัพท์ว่ามหา แปลว่าใหญ่ เช่น มหันโต ปุริโส มหาปุริโส บุรุษใหญ่ ที่แปลว่ายาวนั้นคือผู้เป็นมหา มีความรู้ทำประโยชน์ได้ยาวนาน ที่แปลมหาว่าคับนั้น ก็เป็นที่คับอกคับใจของคนพาล คน พาลเข้าใจท่านมหาที่คับอกคับใจ เกรงว่าจะถูกตำหนิติเตียนถูกซักถูกถาม มหาที่แปลว่าถอด ไม่ออกนั้น ผู้ที่เป็นมหา แม้สัก हालाเพศออกไปแล้วก็ไม่มีใครจะถอดได้ คนเขายังเรียกว่า ท่านมหาเรื่อยไปจนตาย

คนที่เป็นผู้เฉลียวฉลาดสามารถมีปฏิภาณเช่นนั้น ต้องเป็นผู้มีจิตใจที่เบาปลอดโปร่ง ไม่มีกิเลสตัวร้าย ๆ ครอบงำ เมื่อนำคุณสมบัติของท่านให้เข้าหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ก็จะเห็นได้ว่าท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนีท่านไม่มีมายาเจ้าเล่ห์ มีความเป็นอยู่ความประพฤติ
 ตรงไปตรงมา ไม่ถือสาหาความกับใคร ความโลภแม้จะมีได้ในใจ แต่ท่านก็เก็บไว้ไม่นำออก
 มาใช้ให้เป็นทีอิดหนาระอาใจของใครๆ ไม่ชอบถือว่ามีอะไรๆ เป็นของเราจริงจัง ไม่ต้องการ
 ไม่หวังที่จะได้อะไรๆ จนเกินพอดี ความโกรธแม้จะมี ท่านก็บรรเทาเสียได้เป็นคราวๆ แม้จะ
 มีเรื่องมีราวชวนให้ชิงชัง ท่านก็ยับยั้งถ่ายถอนเสียได้ ไม่เก็บไว้ให้เผาผลาญ มีตนสงบระงับ
 แจ่มใสกับความสุขที่เกี่ยวเนื่องระอาภัย ไม่มีความปรารถนาต้องการอะไรๆ ถือเสียว่าได้ก็
 ดี ไม่มีก็ไม่เห็นจะเป็นอะไร ถือก็ถือไว้พอเป็นเครื่องเตือนใจเท่านั้น ไม่ได้ถือเป็นจริงเป็นจัง
 คราวหนึ่งอาตมาผู้เทศน์นั้นมรรคซึ่งมีปลูกเป็นไม้เท้า นึกถึงท่านว่าท่านอายุมากแล้ว น่าจะถวาย
 ให้ท่านใช้ ฝนไม่ตกก็ใช้เป็นไม้เท้า ฝนตกก็ใช้เป็นร่ม ก็นำมาถวายท่านที่วัดราชาธิวาสวิหาร
 บังเอิญในขณะที่ถวายนั้น มีพระอีกรูปหนึ่งชมว่าเป็นของแปลก ร่มแบบนี้ยังไม่เคยเห็นนำใช้
 จริง ท่านก็ให้ท่านผู้นั้นไปต่อหน้าต่อตา ทำเอาใจแห้งเพราะเราศรัทธาในท่าน นี่แสดงว่า
 ท่านไม่โลภ ไม่ต้องการ อะไรๆ ไม่ใช่ของท่านๆ ไม่ได้ถือ ถือก็ถือพอเป็นเครื่องเตือนใจ
 เท่านั้น แต่ไม่ถือเป็นจริงเป็นจัง หากมีผู้พิจารณาด้วยจตุปัจจัย ท่านก็เพียงรับทราบว่าเขา
 พิจารณาเท่านั้น พอท่านต้องการจะใช้จัดหาสิ่งที่ควร เมื่อทราบว่าหมดแล้วท่านก็นิ่งเฉยเป็น
 อันแล้วกันไป ข้อนั้นคุณจำรูญ* ซึ่งอยู่ในที่นั้นเป็นพยานได้ บางคราวท่านมาพักที่กรุงเทพ
 มหานครนานวัน ถึงวันจะกลับพวกศิษย์ต้องออกคำรถถวายท่านบ่อไป เพราะศิษย์ผู้ติดตาม
 ใช้จ่ายไปหมด เพียงเท่านั้นก็แสดงว่าท่านไม่ติดในอะไรๆ มีไว้พอเป็นอุปการะในการบำเพ็ญ
 สมณธรรมเท่านั้น จิตใจของท่านจึงแจ่มใส แต่ก็เป็นเพียงคุณธรรมคุณสมบัติเพียงชั้นปุถุชน
 เท่านั้น ไม่ใช่จะสูงส่งลุ่มลึกแต่ประการใด ถึงดังนั้นก็น่าจะสงเคราะห์ลงในเทศนานัยพุทธ
 ภาษิต ซึ่งได้ลิขิตไว้ ณ เบื้องต้นนั้นว่า

ยมหิ น มายา วตตติ น มาโน

โย ชีณโลโก อมโม นีราโส

ปนุณณโกโธ อภินิพพุตโต

โส พุราหมโณ โส สมโณ ส ภิกขุ

* หมายถึงนายจำรูญ กรรมการวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

แปลว่า ท่านผู้ใดไม่มีมายาเจ้าเล่ห์ ไม่มีมานะถือตัว สิ้นโลกแล้ว ไม่ถือ
ว่าอะไรเป็นของเรา ไม่หวังอะไร บรรเทาความโกรธได้ มีตนสงบระงับ ผู้นั้นจะเรียก
ว่าพราหมณ์ก็ได้ สมณะก็ได้เรียกว่าภิกษุก็ได้ ดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้เป็นพระพุทธอุทาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงเปล่งขึ้น
ด้วยความเบิกบานพระหฤทัย มีเรื่องเล่าไว้ในพระสูตรว่า พระปิลินทวัจจะ ท่านมักจะเรียก
พระภิกษุทั้งหลายด้วยวาตะที่ฟังแล้วไม่สุภาพ คือ วสลวาตะ วาตะว่าคนถ้อยคนเลว พระ
ภิกษุทั้งหลายก็นำความกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระปิลินทวัจจะใช้คำที่ไม่สมควรเรียก
ภิกษุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งให้เรียกพระปิลินทวัจจะมาตรฐาน ท่านรับว่าเป็น
จริงอย่างนั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระสัพพัญญู ทรงรู้ทรงทราบในพระหฤทัยแล้ว เพราะ
พระปิลินทวัจจะเป็นพระอรหันต์ จึงรับสั่งว่าภิกษุทั้งหลายอย่าถือโทษโกรธพระปิลินทวัจจะ
เลย ปิลินทวัจจะพูดเช่นนั้นมิได้มีความโกรธเป็นมลเลย แต่เพราะเหตุว่าเธอได้สั่งสมการพูด
ด้วยวาตะเช่นนั้นมาตั้งแต่ชาติก่อน ๆ ถึง ๕๐๐ ชาติ เพราะเธอได้สั่งสมไว้อย่างนั้น จึงใช้วาตะ
เช่นนั้นเรียกภิกษุทั้งหลาย

ธรรมคาพระอรหันต์ทั้งหลายท่านละได้แก่กิเลส ยังละवासนาไม่ได้ พระพุทธเจ้า
ทรงละได้ทั้งกิเลสและवासนา वासนาก็คืออาการกายวาจาที่กิเลสอบรมมานาน จนนติดเป็น
อหยาสัย แต่พระพุทธเจ้าท่านละได้ทั้งกิเลสและवासนา เมื่อได้ตรัสรู้แล้วก็ เป็นพระพุทธ
ผู้ตรัสรู้ แต่สำหรับพระอรหันต์นั้นท่านคุ้นเคยมาอย่างไร ท่านก็คงเป็นอย่างนั้น แต่อาการ
ที่ทำให้พูดด้วยอำนาจกิเลสของท่านไม่มี ที่พระปิลินทวัจจะเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาตะเช่นนั้น
ก็ด้วยอาศัยที่คุ้นเคยเป็นवासนา เป็นแต่เพียงกิริยา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระ
ปิลินทวัจจะ หาได้เรียกผู้อื่นด้วยวาตะเช่นนั้น ด้วยความโกรธด้วยความไม่ชอบไม่ด้วย
ประการฉะนี้ รวมคุณสมบัติของผู้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเรียกว่า พราหมณ์ ว่าสมะ ว่าภิกษุ
คือ

๑. ไม่มีมายาคือเจ้าเล่ห์
๒. ไม่มีมานะถือตัวถือตน ถือเราถือเขาถือพวกถือหมู่
๓. สิ้นโลก
๔. ไม่ถือว่าอะไร ๆ เป็นของเรา

๕. ไม่หวังอะไร

๖. บรรเทาความโกรธได้

๗. มีตนสงบระงับ

๕ ๗ ๖ ๕ ๕ ๕ ๗ ๗ ๗
 เหล่านี้เป็นลักษณะของผู้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ
 เป็นภิกษุ พระอรหันต์พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นพราหมณ์บ้าง เป็นสมณะบ้าง
 เรียกว่าภิกษุบ้าง ที่ตรัสเรียกว่าเป็นพราหมณ์นั้น เพราะมีบาปอันลอยเสียแล้วคือไม่มีบาป
 ตรัสเทียบกับการลอยบาปของพราหมณ์ในศาสนาพราหมณ์ ที่ตรัสเรียกว่าสมณะนั้น เพราะ
 ประพฤติจนสงบกายวาจาใจ ได้ในคำว่า สมจริยา สมโณติ วุจจติ เรียกว่าสมณะเพราะ
 ประพฤติสงบ พระสมณะหรือพระอรหันต์นั้น ท่านมีความประพฤติสม่ำเสมอ สงบระงับ
 กายวาจาใจ ได้ในคำสรรเสริญพระบรมศาสดาและพระอรหันตสาวก ของนางจุฬาสุภักทา
 ว่า กายกมฺมํ สุจิ เตสํ กายกรรมของท่านเหล่านั้นสะอาด วจิกมฺมํ อนาวิตํ วจกรรม
 ของท่านไม่ขุ่นหมอง มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ มโนกรรมบริสุทธิ์อย่างยิ่งดังนี้ ด้วยอาการอย่าง
 นั้นจึงได้นามว่าสมณะผู้สงบ ที่เรียกว่าภิกษุนั้น หมายความว่าหลายนัย แต่ถ้าถือตามนัยที่
 ตรัสสรรเสริญในพระพุทธรูปท่านนี้ ต้องหมายความว่าผู้ทำลายกิเลส และเป็นผู้เห็นภัยใน
 สังสารวัฏ เพราะพระอรหันต์ทั้งหลายกายกิเลสสาสวะเสียได้หมดไม่มีเหลือ และท่านเห็นว่า
 การเวียนว่ายตายเกิดเป็นภัย ท่านจึงไม่เวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป อีกอย่างหนึ่งเป็นผู้ไม่มี
 บาปไม่มีบุญ ละบาปและบุญได้หมด บาปไม่ต้องพูดถึง แม้ถึงบุญท่านก็ไม่ต้องกระทำ
 เพราะท่านทำถึงที่สุดแล้ว ได้ในพระพุทธรูปภาษิตว่า

โยธ ปุณฺณฺณจ ปาปณฺจ วาเหตุวา พุรหมฺจริยา
 สงฺขาย โลกเก จรติ ส เว ภิกฺขุติ วุจจติ

แปลว่า ผู้ใดในพระธรรมวินัยนี้ ลอยบุญและบาปเสียได้แล้ว ประพฤติ
 พรหมจรรย์ พิจารณาแล้วเที่ยวไปในโลก ผู้นั้นแลเรียกว่าภิกษุได้ ดังนี้

ผู้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่าพราหมณ์ก็ดี สมณะก็ดี ภิกษุก็ดี ต้องเป็น
 ผู้ไม่มีมายา คือเจ้าเล่ห์ ตรงไปตรงมา ได้ในคุณสมบัติของพระสงฆ์ว่า อุษุปฺปฏิปนฺโน เป็น
 ผู้ปฏิบัติตรงไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ไม่มีมานะถือตัวถือตนถือเราถือเขา จนเป็นเหตุแตกแยกสามัคคี

ไม่มีความโลภอยากได้ ความโลภสิ้นไปหมดไปจากจิตใจของท่าน เพราะความโลภเป็นเหตุ
 ขัดขวางการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นอันตรายของธรรม ความดีทั้งหลาย ท่านไม่ถือว่า
 อะไร ๆ เป็นของเรา อันเป็นเรื่องที่ทำให้เป็นภาระกังวลจิต จิตใจของท่านจึงแจ่มใส ถึง
 ดวงจันทร์อันพ้นแล้วจากกลีบเมฆ ส่องแสงจรัสอยู่ฉะนั้น ท่านปราศจากความหวัง แต่มี
 ใช้เป็นคนสิ้นหวัง เพราะสิ่งที่ท่านหวังนั้นคือมรรคผลนิพพาน ท่านได้บรรลุสมหวังแล้ว
 ถึงที่สุดแห่งความหวังแล้ว ความโกรธของท่านก็ไม่มี ในคำบาลีใช้คำว่า **ปณฺณโกโธ**
 บรรเทาความโกรธได้แล้ว บรรเทา ก็คือเลิกถ่ายถอดทำให้หมดสิ้นไป เพราะความโลภ
 ของท่านสิ้นเด็ดขาดแล้ว ตั้งแต่ได้บรรลุอนาคามีมรรคญาณ ท่านจึงเป็น **อภินิพฺพุตโต**
 มีตนอันสงบระงับความร้อนเพราะกิเลสได้สิ้นเชิงแล้วด้วยประการฉะนี้

ท่านสาธุชนได้ทราบข้อธรรมอันเป็นคุณสมบัติ ของท่านผู้ตรัสเรียกว่าเป็น
 พราหมณ์ เป็นสมณะ เป็นภิกษุทั้งนี้แล้ว จะนึกเสียนั้นเป็นเรื่องของพระอรหันต์ ไม่ใช่
 เป็นเรื่องที่เราซึ่งยังเป็นปุถุชนจะพึงปฏิบัติ นึกอย่างนี้ไม่ถูกต้องไม่สมควรแก่ความเป็น
 พุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา เพราะพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายในเบื้องต้นท่านก็เป็น
 ปุถุชนอย่างเรา ๆ แต่เมื่อท่านได้ฟังคำสอนจากสมเด็จพระบรมศาสดาและตั้งใจประพฤติตาม
 ในที่สุดท่านจึงได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ยังไม่ได้เป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อได้ทราบคุณสมบัติ
 ของท่านเราก็ควรปฏิบัติตาม เช่นพยายามทำใจของเราไม่ให้เป็นเจ้าเล่ห์เจ้ากล หนีให้เป็นคน
 ตรงไปตรงมาต่อกัน ให้ปากกับใจตรงกันดังคำว่า **หทยสฺส สทิสํ วาจา วาจาเชนกับ**
น้ำใจ อย่าถือตัวถือตนถือเราถือเขาถือพวกถือหมู่ จนเป็นเหตุแตกแยกสามัคคี แม้จะมีถือ
 ไว้วางใจเป็นเครื่องเตือนใจ เช่นถือขนบธรรมเนียมระเบียบประเพณีที่ดี หรือเป็นพระภิกษุ
 ถือพระวินัยเป็นการปฏิบัติตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้ แม้ใจจะยังมีความโลภแต่อย่า
 ปล่อยให้ออกนอกหน้า เหนียววังบรรเทาอย่าให้เกิดขุ่นคราบงำใจจนเกินพอดี อย่าถืออะไร ๆ
 ว่าเป็นของเราให้มากนักจนเป็นเหตุเดือดร้อนกระวนกระวายหนักอกหนักใจ เหมือนแบกของ
 หนักไว้บนบ่าไม่รู้จักปลงไม่รู้จักวาง แม้จะมีความหวังอะไร ๆ อยู่บ้างก็อย่าให้เกินพอดี เรื่อง
 ความโกรธความเกลียดชังก็ระวังอย่าให้มีเกิดขึ้นเผาผลาญใจ บรรเทาถ่ายถอนออกไปบ้างใน
 บางโอกาส อาจทำจิตของตนให้สงบระงับเย็นได้ในระหว่าง ๆ แม้จะยังไม่ได้บรรลุมรรคผล
 นิพพานได้จริง ก็ยังจะเป็นเครื่องอ้างอิงให้ดำเนินไปถึงนิพพานชั่วคราว เช่นตอนเช้า

นิพพานตอนบ่ายไม่นิพพาน ตอนกลางคืนนิพพาน ตื่นเช้าขึ้นมาไม่นิพพาน ต้องด้วยพระ
พุทธภาษิตบรรหารแสดงความข้อนไว้ว่า

เตตํ ปหานา น ปริตสฺสตี เพราะละอารมณ์เหล่านั้นเสียได้ (เป็นบางคราว)
ผู้ปฏิบัติย่อมไม่สะดุ้ง

อปริตสฺสตี สุขํ วิหฺรตี เมื่อไม่สะดุ้งย่อมอยู่เป็นสุข

สุขวิหารี ภิกขุ ททงฺคณิพฺพุโตติ วุจฺจติ ภิกษุผู้มีปกติอยู่เป็นสุข เราเรียกผู้ดับ
ได้ชั่วคราว หรือว่าได้นิพพานชั่วคราว ดังนี้

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี ท่านมีปฏิบัติแม่นยำกับข้อธรรมตั้งได้สารกมา แม้ทุก
ข้อของท่านยังเป็นเพียงโลกีย์ปฏิบัติ ได้บ้างเสียบ้างเป็นบางกาล ก็ยังเป็นพยานสื่อแสดงว่า
ท่านเป็นธมฺมกรุโก ผู้หนักในธรรม ดำเนินตามเป็นสัมมาปฏิบัติ ปฏิบัติถูกปฏิบัติชอบ
ควรเป็นที่เคารพเลื่อมใสของศิษยานุศิษย์ญาติมิตรได้เป็นอย่างดี

ขออำนาจกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งคณะข้าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช
คณะสงฆ์ คณะศิษย์ พุทธศาสนิกชน อุบาสกอุบาสิกา ได้บำเพ็ญแล้วนี้ จงเป็นบุญราศีมี
วิบากสมบัติเป็นที่เบิกบานใจ สำเร็จแก่เจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺจากรโณ) โดย
สมควรแก่คติวิสัยทุกประการ ขอให้ท่านได้หยั่งทราบด้วยญาณวิถีทางใดทางหนึ่งแล้วอนุโม-
ทนาเมย์กุศล อำนวยผลเป็นความเกษมสำราญ ในสุคติสัมปรายภพ สมเจตนาปรารภของท่าน
เจ้าภาพตลอดกาลนาน

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ ๔ รูป ได้จัดสวดพระคาถาธรรม
บรยายโดยสรภัญญวิธี เพื่อเพิ่มพูนอุปมาทธรรมแห่งสมาคม สมควรแก่กาลเวลาวิสัยนาพระ
ธรรมเทศนาในสมณคุณกถา ยุติด้วยเวลาด้วยประการฉะนี้.

สารานุกรมธรรมกถา

พระธรรมวโรดม (อตุตมเถร)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
ณฺธิเม ภิกฺขเว ฐมา สารานึยา ปึยฺกธฺมา ครุภฺรณฺมา สงฺคหฺยา
อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกึภวาวย สํวตฺตนฺตึติ ฯ

จักพรรยายสารานุกรม อันจะอำนวยบุญผลแก่กัลยาณสาธุชนผู้บำเพ็ญได้ถึง
๗ ประการ ดังพระพุทธภาษิตบรรหารว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ เป็นที่ให้
ระลึกถึงกัน ทำให้รักใคร่สนิทสนมกัน ทำให้เคารพนับถือกัน เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ยึด
เหนี่ยวหน้าใจกัน เพื่อไม่ต้องวิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นน้ำ
หนึ่งใจเดียวกัน ฉะนั้น

สารานุกรมนี้ ได้แก่คุณความดีที่คนหนึ่งๆ ประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญไว้แล้ว
เป็นเครื่องเตือนใจคนอื่นให้คิดถึงตน ทั้งให้ตนคิดถึงคนอื่นอันได้บำเพ็ญความดี ที่เป็นชนิด
ให้คิดถึงกันนั้น แต่ความคิดถึงซึ่งกันและกัน ย่อมมีอะไรๆ อันนอกออกไปจากสารานุกรม
ก็มี ที่เข้ามาครอบงำใจเข้าสิงสู่อยู่ที่ใจ เข้าระคนเกลือกกล่นอยู่ในใจ เข้ามาฉายให้ใจติดตาม
ไปถึง ซึ่งหาใช่ตัวสารานุกรมไม่ เป็นแต่ชวนใจให้คิดถึงไปต่างๆ นานา ได้คล้ายๆ กัน
อันความกำหนัดมักซกให้รักใคร่อาลัย เป็นเยื่อใยเชื่อมโยงสมานไว้ให้ติดพันตั้งนั้นก็ดี ความ
ซึ่งเคียดชุ่นเคืองหมองใจเกลียดชัง ผูกเจ็บผูกแค้นต่อใครๆ ตั้งนั้นก็ดี มีความเห็นร่วมกันใน
ทางที่ผิด เคยร่วมกิจการในทางบาปอกุศล เคยเป็นคนร่วมมือร่วมวงในอบายมุข เคยร่วมสุข

ร่วมทุกข์อันไม่เป็นธรรมมีประการต่างๆ เป็นเครื่องย้อมใจให้เห็นห่างออกไปไม่ได้ถึงนั้นก็คิด
 ความคิดถึงกันเหล่านี้ ไม่ใช่เพราะสาราณียธรรม ความคิดถึงท่านผู้ใหญ่ของตนเป็นต้นว่า
 มารดาบิดา พระอุปัชฌายาจารย์ และเจ้านาย หรือคิดถึงวงศ์ญาติผู้สนิท คิดถึงกัลยาณมิตร
 และสหาย ผู้ได้ร่วมการงานในหน้าที่ คิดถึงพวกพ้องและบริวารอันมีไมตรีกับตน คิดถึงพระ
 มหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณล้นพ้นอุปถัมภ์พระราชาราชฎีร์ คิดถึงพระบรมโลกนาถผู้เป็นที่พึ่งได้
 จริงของเหล่าเวไนยชน คิดถึงบุญคุณของบางท่านบางคน อันได้เอื้อเฟื้อช่วยเหลือตน หรือได้
 ร่วมศีลร่วมธรรมสมาสมา กับทั้งผู้เคยร่วมคิดในกรณียกิจ พร้อมใจกันในการกุศล เป็น
 สมาชิกเป็นบริษัท ได้จัดทำกรงานเพื่อประโยชน์แห่งกันและกัน ความคิดถึงโดยนัยนี้ นับ
 เข้าในคำเงื่อนแห่งสาราณียธรรม ซึ่งเป็นคุณสารสมบัติอันน่านิยมนำเพ็ญไว้ประจำตนของ
 มหาชนผู้เนื่องอยู่ในหมู่ ซึ่งจำเป็นจักอยู่แต่คนเดียวก็ไม่ได้ จำต้องอาศัยผู้อื่น ทั้งชั้นสูง ชั้น
 เสมอกัน ทั้งชั้นต่ำกว่าตน สมควรเป็นคนมั่งมีสาราณียธรรม ตามกระทำใจความอันท่าน
 จำแนกไว้เป็น ๖ ประการดังนี้

๑ เมตตากายกรรม ช่วยกันชวนช่วยทำงานด้วยกายมีเมตตา ได้แก่ความ
 ตั้งใจออกกำลังเรี่ยวแรงแบ่งเบาภาระธุระในการกุศลบรรดาต้องจัดต้องทำ เช่น การปลูกสร้าง
 สถานที่ มีโรงเรียน โรงพยาบาล ถนน สะพาน กุฏิ วิหาร เป็นต้น ในถิ่นที่อันต้องช่วย
 ด้วยเรี่ยวแรง ก็แสดงไมตรีจิต ช่วยทำกิจนั้นๆ ให้สำเร็จสมประสงค์ ในการมงคล เช่น การ
 ชนเรือนใหม่ การทำบุญอายุ และการใดๆ ที่นิยมว่าเป็นสวัสดิ ก็มีแก่ใจช่วยชวนช่วยใน
 การนั้นๆ ไม่เพิกเฉยทอดธุระ ในการอวมงคล เช่น การปลงศพ การทำบุญอุทิศกุศลถึงผู้ตาย
 ก็ช่วยชวนช่วยด้วยเรี่ยวแรง ตั้งใจช่วยด้วยความพอใจ ในการเจ็บไข้ก็เอื้อเฟื้อชวนช่วยพยาบาล
 บาลรักษา ช่วยหายาช่วยหาแพทย์มาบำบัดแก้ไข ในการฉุกเงินเกิดอันตราย เช่น ไฟไหม้
 ถูกปล้น ถูกทำร้าย น้ำท่วมบ้าน ก็ช่วยกันบริหารป้องกันปราบปรามภัย ในการระดม เช่น
 คราวเกี่ยวข้าว คราวปลูกเรือน คราวระดมพล คราวต้องต่อสู้กับจามิตร ก็ยอมช่วยด้วยกาย
 ด้วยจิต มีตั้งใจแก่กล้า ในเวลามีกิจเล็กน้อย ถ้อยที่ถ้อยกันด้วยกาย ช่วยทำ ช่วยรื้อขน
 ช่วยแบกหาม ให้ความสะดวกแก่ผู้อื่น แก่หมู่คณะของตน ตามกิจการอันบังเกิดขึ้นแม้เป็น
 การจร รู้จักผ่อนผันช่วยกันด้วยความพอใจยินดี นี้เป็นสาราณียธรรมข้อต้น เพราะเป็นเครื่อง
 สมานให้คิดถึงกันและกันด้วยไมตรี

๒ เมตตาจักรม

เจรจาปรึกษาหารือหรือแนะนำสั่งสอนอันมีเมตตา อัน
 วาจาจะดีหรือร้าย ย่อมสำเร็จมาจากใจก็จริง แต่ถ้าได้มีเมตตากำกับไว้ ก็ย่อมเป็นไปเพื่อ
 ประโยชน์โดยส่วนเดียว เพราะวาจาเช่นนั้นย่อมไม่เป็นคำปกกลอก ไม่เป็นคำนำฟัง แต่ไม่มี
 ประโยชน์ ไม่เป็นคำประจบ ไม่เป็นคำชักชวนในทางฉิบหาย ไม่ใช่คำเท็จ คำส่อเสียด คำ
 หยาบ คำเพ้อเจ้อ เป็นถ้อยคำมีอุปการแก่ผู้ฟัง เป็นคำแสดงความรักใคร่ เป็นวาจาจริง
 เป็นคำสมานไมตรีมีนุมนวลอ่อนหวาน เป็นคำมีหลักฐาน เป็นสุภาษิตเป็นธรรม ให้ผู้ฟัง
 เข้าใจ ให้ผู้ฟังยินดีรับทำตาม ให้ผู้ฟังอาจหาญว่าแรงได้ความเข้าใจโดยลำดับ เป็นวาจา
 ปราศจากความยกตนข่มท่าน เสียสดีผู้อื่นๆ อាកารแห่งวาจาทั้งปวงนี้ ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์
 อย่างดี จำต้องมีที่มุ่งหมาย ให้พูดแต่ถ้อยคำที่ควรพูด ไม่พูดเบียดเบียนตนและผู้อื่น พูด
 แต่คำที่ชักนำให้มีความหมั่น ให้รู้จักรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้แล้วไม่ให้เสื่อมเสีย ให้ตั้งตน
 เป็นคนมีมิตรสหายที่ดี ให้เข้าใจวิธีเลี้ยงชีวิตตามสมควร ให้ตั้งตนมั่นคงในศรัทธาเชื่อสิ่งที่
 ควรเชื่อ มีเชื่อกรรมเชื่อผลแห่งกรรม เป็นต้น ให้เป็นผู้มีศีลปกติกายปกติวาจาปราศจาก
 โทษให้นิยมบำเพ็ญบริจาคทรัพย์เพื่อสุขแก่ผู้อื่น ให้เป็นผู้มีบุญญารู้จักบาปบุญ เห็นคุณเห็น
 โทษประจักษ์ใจ ทั้งให้ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลอันปัจจัยประชุมแต่ง เป็นอุบายถ่วงถอน
 ความยึดถือ ความเข้าใจผิดให้หมดไป การเจรจาปรึกษาหารือแนะนำสั่งสอน อันมีลักษณะ
 อย่างนี้เป็นสาราณียธรรมคำรบ ๒

๓ เมตตาโมกกรรม

ทำใจให้มีเมตตาปรารถนาสุขแก่กันและกัน ๆ อันจะทำใจ
 ให้มีเมตตาเช่นนั้น ต้องหัดทำในใจโดยอุบายที่ชอบ วางใจเป็นกลาง ๆ ไว้ก่อน แล้วคิดถึงอกเขา
 อกเรา ไม่เข้าข้างตัวจนเกินพอดี ไม่เห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว รู้จักแลเหลียวถึงความสุขความ
 สำนวนอันเป็นคุณที่ปรารถนาต้องการของตนและของสัตว์อื่นทั่วหน้า มีความเห็นว่าเขาเหล่า
 นี้ก็เกรงขามต่อทุกข์ สะดุ้งกลัวต่อภัยอันตราย รักชีวิตและกลัวตายแทบจะทั้งนั้น เมื่อ
 รักษาความคิดให้คงที่อยู่ได้เช่นนั้น แล้วน้อมใจไปปรารถนาความไม่มีเวรไม่มีภัยแก่กันและกัน
 แล้วประคองใจให้มันตั้งสติบริกรรมว่า สพฺเพ สตฺตา อเวรา โหนฺตุ อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี
 อตุฏฺธานํ ปริหรนฺตุ ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน อย่าได้มีทุกข์
 มีแต่ความสุข รักษาตนอยู่เถิด ดังนี้ พยายามบำเพ็ญให้เป็นเมตตาภาวนา คือรักษาความคิด
 เช่นนั้นไว้ให้ปรากฏแก่ใจ เหมือนการยอมผ้าให้มัสสสมควรตามที่เจ้าของต้องการ จนปรากฏ

บิดาไม่สนใจเพื่อจะผูกใจบุตรไว้ ด้วยให้ทรัพย์สิ่งของต่างๆตามเวลา คงไม่เป็นที่รักของบุตร เหมือนได้ไฟใจทำมาตั้งแต่บุตรธิดายังเยาว์ เจ้านายและเจ้าวัดผู้ปกครองที่มีใจคับแคบเหนียวแน่นไม่ยอมเสียสละ จักไม่เป็นที่รักนับถือของข้าไทและลูกวัดผู้อยู่ใต้ปกครอง เท่ากับท่านผู้เผอแผ่เสียสละ แม่บุตรธิดาและข้าไทก็เป็นตจเดียวกัน ต่อได้เอื้อเฟื้อในการให้ปัน แสดงน้ำใจให้ผู้ใหญ่เห็นจึงจักเป็นที่รักใคร่ห่วงใยของท่านมาก ท่านผู้บริจาคทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์ย่อมเป็นที่สรรเสริญยกย่องนับถือของมหาชนทั้งนั้น แต่การให้ที่จัดว่าเป็น สาราณียธรรมอันแท้จริงนั้น ต้องเป็นการอุทิศให้ผู้ได้รับไปแล้วให้ได้ประโยชน์ ถ้าผู้ให้ไม่เพ่งผลดี อันจะพึงมีผู้รับ การสงเคราะห์แจกจ่ายนั้น กลับจะทำให้ผู้รับให้เสียลงได้ เช่น ให้แก่คนขอทานอันมิใช่ผู้ชราพิการ ยังสามารถจะหาเลี้ยงชีวิตตามลำพังได้ แต่เป็นคนไม่มีวัยอายุ ในการต้องอาศัยน้ำพักน้ำแรงของคนอื่นเป็นอยู่ เห็นว่าเป็นการได้ง่ายได้สะดวกดี คนอย่างนั้นแม้มีคนอื่นให้ปันสักปานใด ก็ไม่อาจถอนตนขึ้นจากหล่มคือความตกยากอนาถา และให้แก่คนสุรุษสุรายไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ มีเท่าไรใช้จ่ายหมด ไม่คิดหน้าคิดหลัง คนอย่างนี้ แม้ได้ทรัพย์มากมายสักเท่าไร ก็ไม่พอใช้ และไม่พ้นจากความเป็นหนี้ผู้อื่น การได้คล่องๆกลับเป็นทางให้เขาทำหนี้สินท่วมตัวมากขึ้น การให้ไม่เพ่งผลดีแก่ผู้ได้รับ ไม่จัดเป็นสัปปริสทาน ท่านผู้เป็นสัตบุรุษย่อมไม่ตระหนี่ รู้จักถือเอาสาระแห่งโภคทรัพย์ ด้วยการเกื้อกูลผู้อื่นแต่เพ่งผลให้สำเร็จแก่เขาจริงๆ ท่านอันผู้ให้รู้จักทำแต่พอดี พยุงตนพยุงผู้อื่นได้ดั่ง ๒ ฝ่ายอุปถัมภ์ผู้ได้รับให้พ้นจากความขาดแคลน หรือเพียงเลี้ยงตนให้ทรงอยู่ได้ อย่างนี้จัดเป็น สาราณียธรรมข้อ ๔

๕ สลสามัญญาตา ความเป็นผู้มีศีลอาจารย์และมารยาทบริสุทธิ์เสมอกัน สามชั้นแห่งการปฏิบัติ ขอนับเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับหล่อเลี้ยงความสามัคคี ครอบครัว ๑ กิติวัต ๑ กิติ บ้าน ๑ กิติ หมู่คณะ ๑ กิติ จำต้องมีความประพฤติเสมอกันเป็นเครื่องสมานรักษา ถ้ามีความประพฤติทาง กาย วาจา เป็นที่รังเกียจสงสัยต่อกัน ครอบครัวหรือสกุลเป็นต้นนั้นก็พลันจะแตกร้าง ไม่เป็นที่ไว้วางใจต่อกันไปได้ จึงควรมีอุบายรู้จักผ่อนผันรักษาศีลให้เสมอกัน ตามชั้นชนสามัญหรือตั้งอยู่ในชั้นไหน ต้องอาศัยระเบียบแบบฉบับพระราชบัญญัติกำหนดกฎหมาย หรือข้อบังคับกับทงวินัย สำหรับนำความประพฤติ กาย และวาจาให้ทำ ให้พูด สม่่าเสมอกัน ในหมู่ของตนมีคนใดบ้าง เป็นที่นิยมกันว่า ประพฤติดี

มีการละเว้นระมัดระวังตั้งอยู่ในวิริต้อย่างไร ก็อันมอธยาศัยนำความประพฤติกองตนให้เป็นไป
 อย่างคนนั้น หมั่นสำเหนียกศึกษาทงส่วนควรละเว้น ทงส่วนควรบ้ำเพ็ญ เป็นต้นว่า เว้น
 จากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน แล้วมีเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ช่วยบ้องกันอันตรายแห่ง
 กันและกันเป็นส่วนกาย ฝ่ายวาจาก็ละเว้นจากคำเท็จ รักษาสัจจะ มีวาจาอ่อนหวานไพเราะ
 เป็นประโยชน์เป็นธรรม ให้สม่าเสมอกับคนประพฤติกิตที่มีอยู่ในหมู่กัน และหมั่นตั้งใจระวัง
 รักษา กาย วาจา ให้เป็นปกติ เพื่ออบรมจิตให้เป็นปกติอันดี ที่จัตว่าเป็นศีลโดยตรง เพราะ
 ความประสงค์ของศีลก็เพื่อความปกติเป็นอย่างเดียวกัน ผู้มีจิตเป็นปกติไม่คิดร้าย ไม่กำเร็บ
 ฟุ้งซ่าน ซื่อว่ามีจิตเป็นศีล เมื่อเป็นผู้มีจิตยังไม่เป็นปกติ จึงต้องตั้งใจสมาทานถือศีลอย่าง
 ไตอย่างหนึ่งไว้ใหม่ัน ไม่ให้ กาย วาจา ชั่วร้ายเสียหาย เป็นอุบายบรรเทาโทษะพยาบาท
 วิหิงสา ไตเป็นผู้มี กาย วาจา น่านิยม มีความประพฤติกลมเกลียวสนิทสนมเป็นหน้าหนึ่งใจ
 เดียวกันไต่กับกัลยาณชน เป็นคนไม่น่ารังเกียจของใคร ๆ มีแต่จะเป็นที่รักใคร่ไว้เนื้อเชื่อใจ
 ของชนที่ไต่รู้เห็นจรรยาของผู้นั้น ความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เสมอกัน จึงเป็นสาราณียธรรมคำ
 รบ ๕

๖ **ทฎฐีสามัญญตา** ความเป็นผู้มีความคิดเห็นชอบร่วมกัน ตั้งแต่กิจการชั้น
 สามัญจนถึงปฏิบัติทาเพื่อพันทุกซ์ ซ่อนเป็นคุณสมุทย์สำหรับบริหารหมู่คณะให้ตั้งอยู่มั่นคงเป็น
 อย่างดี พระอริยสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า นัยว่าเป็นตัวอย่างโดยตรงแห่งคุณซ่อน
 ทานออกบรรพชาอุปสมบทจากสกุลต่าง ๆ กัน จากนิคมชนบทและราชธานีต่าง ๆ กัน แต่ได้
 มาสมาคมนิยมในสัมมาปฏิบัติอันเป็นเครื่องจัดบัดเป้าความเห็นผิด คิตพลาตเสียหายไต่ ตาม
 กำลึงแห่งมรรค มีญาณจักษุเห็นประจักษ์แจ่มแจ้งซึ่งตัวธรรมดา ทำลายอวิชชา ตัณหา
 อุปาทานให้หมดไป ไต่พร้อมเพรียงกันนำพระพุทธศาสนาสืบมาจนถึงกาลบัดนี้ ฝ่ายผู้มี
 หน้าที่มีกรณียะร่วมกัน อันจะต้องจัดทำให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าไม่มีความเห็น
 ร่วมกัน กลับมีความคิดเห็นແผกแตกต่างกัน ต่างก็จักถ้อร้นไปตามคิดเห็นความพอใจของตนๆ
 ความอยู่ร่วมกันตั้งแต่ ๒ คน ก็จักหวังผลคือความสามัคคีต่อไปไม่ได้ จึงต้องอาศัยอุบายรู้จัก
 ผ่อนผันสนยาวเข้าหากัน ความเป็นผู้น้อยอยู่ในสัจจะ รักษาความจริงที่ไต่พูดไต่คิดไว้
 แล้วอย่าง ๆ อาศัยความซื่อตรงสุจริต แล้วพยายามสะกัดกันบรรเทาปล้างความเห็นผิด
 ไม่เป็นคนค้อร้นหนักแน่นในทฎฐีมานะอหังการรู้จักยำเกรงต่อท่านผู้ใหญ่เหนือตน เป็นต้น

คนใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำและพูด มีความมุ่งความถูกต้อง ปรารถนาดีเป็นเบื้องหน้า หลีก
 เลียงจากอคติ ๔ ประการ ใช้วิจารณ์ญาณคาดเห็นการณ์กว้างการณ์ไกล อาศัยแบบบทเรื่องราว
 ๕ ทงอดีตปัจจุบันเข้าเปรียบเทียบ นิยมชมชอบในระเบียบแบบแผนไว้เหนือตน ไม่เป็นคนเข้า
 ข้างตัวถือตัวเกินพอดี มีวิธีปราบปรามใจให้อ่อนน้อมต่อธรรม ออกสันทนทานต่อถ้อยคำอัน
 หยาบหยามตินินินทา สะกดใจให้มีสติในเวลาได้ประสบสุขทุกข์ความทุกข์ทุกคาม ไม่แสดง
 อาการขึ้นลงให้ปรากฏ เชื่อถือความเห็นตรงคือที่ปฏิญชุกรมเป็นประมาณ ให้ความเห็น
 ร่วมเห็นดีชนิดที่พอลดหย่อนผ่อนผันได้ ตั้งอยู่คงที่เต็มตัวอยู่ทั่วทุกสมัย เป็นคนเข้าไหนเข้า
 ๕ ได้ ไม่เล่นพวก ถือเหล่า ช่วยเหลือกิจการงาน ยึดถือชุมชนคนคนดี มีศีลมีธรรม ให้เป็น
 ผู้นำชีวิต ชื่อว่าเป็นสาราณียธรรมข้ออวสาน

ธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ แต่ละข้อๆ ก็ได้ชื่อว่าสาราณียธรรม คือธรรมอันเป็น
 ๕ ไปเพื่อความระลึกถึงกันและกัน อันกัลยาณสาธุชนควรจะทำเพื่งให้มีประจำตนทั่วกัน ทั้ง
 ๕ ผู้น้อยผู้ใหญ่ ทั้งบุรุษสตรี บรรพชิตและคฤหัสถ์ แต่ต้องเป็นผู้ใคร่ครวญพิจารณา รู้จัก
 ประกอบปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เพศภูมิของตนมีแบบยลพร้อมด้วยอุบายโกศล ดังคนผู้ฉลาด
 ในการแต่งกายใช้เครื่องแต่งเครื่องนุ่งห่มให้สมควรแก่ตน ก็จักสำเร็จประโยชน์เป็นศุภผลโดย
 ๕ สมควรแก่การปฏิบัติ ทั้งควรสำเหนียกศึกษาสาราณียธรรม ตามพระบาลีที่เป็นพุทธภาษิต
 ๕ คำว่า

สมัยหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จประทับในวิหารเชตวัน อารามแห่ง
 ๕ อนาถปิณฑิกคฤหบดี ใกล้กรุงสาวัตถี พระองค์ดำรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย ให้รับพระพุทธพจน์
 ๕ แล้วตรัสพระธรรมเทศนาน่าว่า

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนี้ เป็นคุณควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็น
 ๕ คนน่ารัก น่าเคารพต่อกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทบาดหมางแก่งแย่ง
 ๕ กัน เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ธรรม ๖ ประการ
 ๕ นั้นเป็นไหน

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งกายกรรม (การงานที่ทำด้วย
 ๕ กาย) ซึ่งประกอบด้วยจิตเมตตาไว้ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ (ทั้ง
 ๕ ต่อหน้าและลับหลัง) แล้ว ธรรมข้อนี้เป็นควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทั้งให้เป็นคนน่ารักน่า

เคารพกัน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

(๒) ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นอีก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งวัจจกรรม (การงานที่ทำด้วยวาจา) ซึ่งประกอบด้วยจิตเมตตาไว้ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ (ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) แล้ว แม้ธรรมข้อนี้ เป็นคุณควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นคณารักนาคเคารพกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฯ

(๓) ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นอีก ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เข้าไปตั้งมโนกรรม (การงานที่ทำด้วยใจ) ซึ่งประกอบด้วยจิตเมตตาไว้ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ (ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) แล้ว แม้ธรรมข้อนี้เป็นคุณ ควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นคณารักนาคเคารพกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

(๔) ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นอีก บรรดาโลกอันใดซึ่งเป็นของชอบธรรม ภิกษุได้มาแล้วโดยธรรม โดยที่สุกแต่สักว่า อาหารที่อยู่ในบาตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีลาภทั้งหลายเห็นปานนั้น ไม่แบ่งไว้บริโภคนำพาของตน บริโภคทั่วไปกับเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีศีล แม้ข้อนี้ เป็นคุณควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นคณารักนาคเคารพกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฯ

(๕) ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นอีก ศีลทั้งหลายใดซึ่งไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทย (คือไม่เป็นทาสแห่งตัณหา) อันผู้รู้อรรถและอรรถวิญญูไม่ครอบงำได้ เป็นไปเพื่อสมาธิ ภิกษุผู้มีศีลทั้งหลายเห็นปานนั้น ถึงความเห็นผู้เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายด้วยศีลอยู่ ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ (ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) แม้ธรรมข้อนี้ เป็นคุณควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นคณารักนาคเคารพกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

(๖) ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นอีก ทิฏฐิ (คือบัญญัติเครื่องเห็น) นี้ เป็นเครื่อง
 ไปจากข้าศึก คือกิเลส เป็นนियานิกธรรม ชักนำคนกระทำตาม เพื่อให้บรรลุถึงความสิ้น
 ทุกข์โดยชอบ ภิกษุมีทิฏฐิเห็นปานนั้น ถึงความเป็นผู้เสมอเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายด้วย
 ทิฏฐิอยู่ ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ (ทั้งต่อหน้าและลับหลัง) แม้ธรรมข้อนี้ เป็นคุณควรเป็นที่
 ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นคนน่ารักน่าเคารพกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาท
 แก่งแย่งกัน เพื่อความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

นี้แลภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการเป็นคุณควรเป็นที่ให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็น
 คนน่ารักน่าเคารพกัน เป็นไปเพื่อการสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งกัน เพื่อความเป็น
 ผู้พร้อมเพรียงกัน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมเทศนานั้นจบแล้ว ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นมีใจ
 ปีติยินดีภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างยิ่ง เอวังด้วยประการฉะนี้.

จารุรงค์ธรรมกถา

พระเทพปัญญาภวี่ (อดีตคฤต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
สทฺธิชฺช วิตุตฺติ ปุริสสฺส เสฏฺฐิ
ธมฺโม สจฺฉินฺโณ สุขมวาทิ
สจฺฉิ หเว สาธุตรี รสานํ
ปญฺญาชีวีชีวิตมาหุ เสฏฺฐินฺตุ ๗

บัดนี้ จักรับพระราชทาน ถวายพระธรรมเทศนา ในจารุรงค์ธรรมกถา ฉลอง
พระเคชพระคุณประทับพระปัญญาบารมี โดยสมควรแก่พระราชกุศลราศีทักษิณานุประทานกิจ
ซึ่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้บำเพ็ญ
พระราชทานศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (แบน กณฺจาภรณเถร) เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ
และรองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต) ในสัตตมวารครบ ๗ วัน นับแต่วันถึงมรณ
ภาพเป็นต้นมาเป็นการพระราชทานพระมหากรุณาและทรงแสดงการวะธรรมแก่พระมหาเถระ-
ผู้มั่นคงในสมณคุณมีศีลาทีคุณเป็นต้น และบำเพ็ญประโยชน์แก่คณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา
สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงพระมหากรุณา พระราชทานเกียรติแก่ศพตาม
สมควรทุกประการ จนถึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานใน
สัตตมวารสมัย ๕๕ ทงนยอมนำมาซึ่งความปลาบปลื้มเอิบอิมใจชื่นชม โสมนัสแก่ศิษยานุศิษย์
ญาติสนิทมิตรสหายของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์อย่างยิ่ง หาประมาณมิได้

กัณฑ์เทศน์พระเทพปัญญาภวี่ แห่งวัดท่าโพธิ์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช
ได้ถวายเนื่องในการบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตมวาร (๗ วัน) ณ ศาลาบำเพ็ญบุญ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๑

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ซึ่งได้มรณภาพไปแล้วนั้น นับแต่ได้บรรพชาอุปสมบทมา ท่านมั่นคงอยู่ในสมณพรหมจรรย์ ได้ประกอบกรณียกิจนั้นๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน ตลอดจนถึงประเทศชาติและพระพุทธศาสนา นับแต่ส่วนน้อยภายในวงเขตวัด เช่นให้โอวาทแนะนำพร่ำสอนพุทธบริษัท ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิต เมื่อท่านเจริญด้วยอายุพรรษาและสมรรถภาพ จึงได้ประกอบกรณียกิจขยายกว้างออกไป เช่นได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะจังหวัด เป็นรองเจ้าคณะภาคเมื่อท่านดำรงตำแหน่งนั้นๆ ก็บากบั่นนำภาระหน้าที่ให้ดำเนินไปด้วยดี เจริญก้าวหน้าด้วยวิริยะอุตสาหะมิได้ทอดยอ แม้ในระยะหลัง ที่ท่านมีสุขภาพไม่ปกติ แต่ก็มิได้ละเลยภาระหน้าที่ในคณะสงฆ์ ท่านปฏิบัติหน้าที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้นๆ ทุกประการ มิได้คั่งค้างอาภูล

ในทางธรรมปฏิบัติ ท่านก็สำรวมเคร่งครัดในพระธรรมวินัย รักษาอากัปกิริยาทให้เป็นไปอย่างงดงาม มีความรู้เท่าทันเรื่องสังขารไว้เป็นการล่วงหน้าตามเป็นจริง และพิจารณาเห็นสิ่งนั้นๆ ที่แปรปรวนไปได้ทันทั่วที่ ประคองใจของท่านให้มีธรรมสำหรับรักษาตน ไม่ยอมให้ตนเป็นอาหารของเหล่ากิเลสมาร แม้จะยังมีพินิจจากวัฏสงสาร ก็เชื่อว่าท่านเจ้าคุณได้ปฏิบัติตนรักษาตน เหมาะสมแล้วทุกประการ หากท่านได้ปฏิบัติถึงขั้นสูงสุดอันเป็นจุดหมายปลายทาง กล่าวคือพระนิพพาน ชื่อว่าเป็นโศคลาภของท่านอย่างมหาศาล เพราะไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงบำเพ็ญพระราชจริยาสัมมาปฏิบัติ พระราชทานแก่ท่านเจ้าคุณ นับแต่วันมรณภาพเป็นต้นมาจนบัดนี้ ครบ ๗ วัน ก็เพราะได้ทรงอาศัยพระราชศรัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อเป็นแก่นมูล เพราะศรัทธาอันเป็นคุณธรรมสำคัญ บุคคลทำให้เกิดขึ้นในจิตเป็นขั้นต้นแล้ว อาจให้เกิดผลความดีอื่นๆ ต่อไปโดยลำดับ ดุจพืชสำหรับหว่านเพาะให้เกิดผลฉะนั้น

ธรรมชาติที่ชื่อว่าศรัทธา^๕ ประสงค์ความเชื่อที่ประกอบด้วยปริชาเป็นญาณสัมปยุต นิยมนับถือความบริสุทธิ์เป็นที่ตั้ง เชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ แจกออกโดยประเภทเป็น ๔ ประการ ความเชื่อต่อเหตุคือการทำดีทำชั่ว เรียกว่า “กัมมสัทธา” อย่าง ๑ ความเชื่อต่อผลอันเกิดแต่เหตุนั้น เรียกว่า “วิปากสัทธา” อย่าง ๑ ความเชื่อว่า บรรดาสัตว์ไม่เลือกกว่าชาติไหน ภาษาไหน ล้วนมีกรรมสิ่งที่ตนทำเป็นของๆ ตน คือทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เรียกว่า “กัมมัสสกตาสัทธา” อย่าง ๑ ความเชื่อต่อความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า

เรียกว่า “ตถาคตโพธิสัตว์” อย่าง ๑ ศรัทธามีประเภทตั้งพรรณนามานี้ เป็นคุณสมบัติอันเป็นแก่นมูลให้ประพฤติกวามดี มีแก่ผู้ใดแล้ว ก็พาให้ผู้นั้นมันจิตคิดบากบั่นในที่จะทำกิจที่ตนคิดเห็นว่าเป็นความชอบ ไม่ทอดยอหรือหวาดหวั่นแต่ภัยอันตราย มุ่งหมายแต่ความชอบธรรมเป็นใหญ่ ไม่นิยมในลาภผลอันจะเกิดมีด้วยประการอื่นที่ไม่ชอบธรรม พากเพียรทำกิจนั้น ๆ จนสำเร็จผลอันประเสริฐเกิดความปลื้มใจ เหตุทั้งนี้ สมเด็จพระมหารามุนีจึงตรัสเทศนาศรัทธาขึ้นเป็นอริยทรัพย์ โดยพุทธภาษิตว่า “สทฺธึธ วิตตตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ ศรัทธา เป็นทรัพย์อันประเสริฐให้เกิดความยินดีในโลก ดังนี้” และศรัทธาอันเป็นเพื่อนสองกันความเปลี่ยวใจ ชักพาให้ประพฤติกวามเป็นสุจริต มิให้ประพฤติผิดจากกรรมอันชอบ

คุณความดีที่คุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติมิให้ตกไปในที่ชั่ว ชื่อว่า “ธรรมอันชอบ” คุณธรรมความดีที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ นักปราชญ์ยกย่องสรรเสริญไม่คัดค้านบุคคลควรปฏิบัติให้มีขึ้นในตนโดยส่วนเดียว เพราะความดียังมีมากขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งเพิ่มพูนคุณสมบัติให้ไพบุลย์เพียงนั้น อันคุณธรรมความดีย่อมมีมากเป็นอเนกนัย จะยกขึ้นถวายวิสัยนาในที่นี้โดยนิตินัย ได้แก่การระแวงความเคารพต่อบุคคลควรเคารพ คุณชอบเป็นธรรมที่นักปราชญ์ยกย่องสรรเสริญว่า เป็นข้อปฏิบัติที่ควรทำให้เกิดมีขึ้นในตน อาจคุ้มครองผู้ปฏิบัติไว้มิให้ตกไปในที่ชั่ว ธรรมคาผู้ที่จะประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมทั้งปวง เพื่อหวังความสุขความเจริญแก่ตน เช่นจะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ดี หรือจะศึกษาศิลปวิทยาที่หาโทษมิได้ก็ดี ที่สุดจะเจรจาปราศรัยกับประชุมชนก็ดี ต้องอาศัยความเคารพอ่อนน้อมเป็นเบื้องต้นช่วยอุปถัมภ์ด้วย จึงจะทำความปฏิบัติและความศึกษาเป็นต้นนั้นให้บรรลุสุขประโยชน์ตามกาลสมัย การนำมาณะความถือตนออกเสียแล้ว มาอภิวัตกราบไหว้ต้อนรับบูชาท่านที่ควรอภิวัตกราบไหว้ต้อนรับบูชา คือพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า หรืออาจารย์พระอุปัชฌายะ มารดาบิดาหรือญาติของตนที่เป็นผู้ใหญ่กว่า มีพี่ชายพี่หญิง เป็นต้น ชื่อว่า ความเคารพต่อบุคคลที่ควรเคารพ ผู้ที่ประกอบด้วยความเคารพตั้งน้อมได้บรรลุความสุขไม่เสื่อมถอย เหตุทั้งนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในจุกัมมวิภังคสูตร มีใจความว่าสตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เป็นคนไม่กระต้าง ไม่มีมานะไหว้บุคคลที่ควรไว้ ต้อนรับบุคคลที่ควรต้อนรับ ให้ที่นั้งแก่บุคคลที่ควรให้ หลีกทางให้แก่บุคคลที่ควรหลีกให้ สักการะเคารพนับถือบูชาบุคคลที่ควรสักการะเคารพนับถือบูชา

สตรีหรือบุรุษนั้น ครั้นทำลายชีพแล้ว ย่อมเข้าถึงโลกซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความเจริญสุขสำราญ คือคติภพโลกสวรรค์ ด้วยอำนาจกรรมคือความเคารพที่ตนสมาทานสั่งสมให้บริบูรณ์นั้น ถ้าไม่เข้าถึงโลกเช่นนั้น มายังมนุษย์โลกนี้ ย่อมเกิดในสกุลสูงมีสกุลกษัตริย์และอำมาตย์ เป็นต้น ข้อปฏิบัติคือความเป็นคนไม่กระต้างเคารพต่อบุคคลที่ควรเคารพนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อให้ผู้ประพบัติเกิดในสกุลสูง ด้วยประการฉะนี้ ผู้ประพบัติธรรมคือการระงับด้วยอาการ คือมีความนับถือจริง ๆ ดังฉัตรแก้วกันภัยอันตราย ประพบัติเต็มอศยาศัยเป็นนิจนิรันดร์ ย่อมจะได้ประสบสุขวิบุลผล ถึงยังมีเป็นโอกาสก็ยังสามารภให้เกิดความชื่นบาน ที่เกิดแต่ความรู้ สึกว่า ได้ทำการปราศจากโทษ เมื่อเป็นโอกาสก็ยังได้บรรลุสุขประโยชน์อย่างอื่น ๆ อีกเป็น อานิสงส์ผล ต้องตามภาษิตนิพนธ์ว่า “ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ ธรรมที่บุคคล ประพบัติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาเป็นผล” และธรรมที่บุคคลประพบัติดีแล้วนั้น ย่อมคักใจ ผู้ปฏิบัติให้ตั้งอยู่ในความสัตย์ เทียงธรรม ไม่เอนเอียง

ความประพบัติอะไรด้วยน้ำใจจริง ชื่อว่าความสัตย์ มีนิทศนอุทาหรณ์ ที่พึง แสดง คือความประพบัติเทียงธรรมในหน้าที่ ความซื่อตรงต่อมิตรสหาย และความสวามิภักดิ์ ต่อเจ้าของตน ตลอดจนความกตัญญูในท่านผู้มีอุปการคุณแก่ตน ความสัตย์นี้เป็นรสให้เกิด ความชื่นบาน เป็นที่จับใจของคนทั่วไป ล่วงเสียซึ่งสรรพพรสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยชีวหาวิญญาณ กิติ หรือด้วยทวารอื่น ๆ กิติ เพราะทำบุคคลให้สามัคคีพร้อมเพรียงเป็นหน้าหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยประกอบกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย สมตามเทศนานัยพุทธ ภาษิตว่า “สจฺจํ หเว สารุทธํ รสํ ความสัตย์แลได้ชื่อว่า เป็นรสอันดี ยังประโยชน์ ให้สำเร็จกว่ารสทั้งหลาย ดังน” และความสัตย์นี้ ย่อมชักนำให้บุคคลใช้ความไตรตรองในอัน ที่จะประพบัติประกอบกิจ ให้หลีกเลี่ยงจากสรรพโทษที่เป็นอศยธรรม เป็นทางให้ได้ปัญญา

ปรีชาญาณที่รู้จักหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความเสื่อม และประกอบเหตุแห่งความดีความ เจริญชื่อว่า ปัญญา ปัญญาเป็นที่นิยมของหมู่บัณฑิต มีภาษิตสรรเสริญไว้ว่า เป็นดวง แก้วของนรชนสำหรับส่องค้นสุขมอรรตที่ลลับไม่ประจักษ์แจ้ง ไม่มีแสงอื่นจะเสมอเหมือน เป็นผู้นำให้ดำเนินในกิจที่ชอบเป็นส่วนสุจริต บุคคลดำรงชีวิตด้วยปัญญานั้น ย่อมประกอบ สรรพกิจการที่ปราศจากโทษเพื่อहितานุहितประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน ไม่ประพบัติมักง่ายเห็นแต่ ประโยชน์ถ่ายเดียว ย่อมแลเหลือถึงประโยชน์ของผู้อื่นบ้าง ทำตนให้เป็นอุปมาว่า เรารัก

สุขเกลียดทุกข์นั้นใด ผู้นั้นก็รักสุขเกลียดทุกข์นั้นนั้น โดยบรรยายนี้ สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า จึงตรัสเทศนาโดยพุทธภาษิตว่า “ปัญญาชีวิตชีวิ ตมาหุ เสฏฐิ์ นักปราชญ์ทั้งหลาย
ได้กล่าวสรรเสริญชีวิตของบุคคลผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าประเสริฐสุด ดังนี้”

พระธรรมเทศนาที่พรรณนามานี้ สังเขปลงในคุณสมบัติสี่ประการ คือ ศรัทธา
ธรรม ความสัตย์ และปัญญา คุณสมบัติทั้งสี่นี้ ต่างเป็นปัจจัยอุดหนุนกันต่อ ๆ ไปโดยลำดับ
ศรัทธาให้บุคคลรับธรรมไว้เป็นข้อปฏิบัติธรรม ยึดให้คงอยู่ในความสัตย์ และความสัตย์
เป็นปัจจัยให้ได้ปัญญาส่วนปัญญาก็ชักพาให้บุคคลเข้าใจตามเป็นจริงอย่างไร เกิดศรัทธาเชื่อ
ในความบริสุทธิ์ ประมวลกันเข้าเป็นธรรมอันอุดมเอก เมื่อนรชนผู้เนื่องในหมู่ตั้งแต่สามัญ
ชนขึ้นไปถึงพระยามหากษัตริย์เจ้าผู้ได้มรรคาภิเศกแล้วก็ดี มาตั้งมั่นในธรรมสมาคมนั้นแล้ว
ความงามความดีก็จะเกิดมีแก่มหาชนผู้นั้นเป็นนิจกาล ด้วยประการฉะนี้

ขออำนาจพระราชกุศลราศีทักษิณานุประทานกิจ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมให้บำเพ็ญแล้วนี้ จงสำเร็จอิฐวิบุลมณูผลแก่ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ (แบบ
คุณฐาภรณ์เถร) ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภาพโดยฐานะนิยมทุกประการ

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ พระสงฆ์ ๔ รูป จักรับพระราชทานสวดคาถา
ธรรมบรรยายโดยสรภัญญวิธี อนรุรูปแก่พระราชกุศลราศี เพิ่มพูนอัปมาทธรรมแก่สมาคม
สมควรแก่เวลา

ภาคที่ ๔

ว่าด้วยวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ปรีชา นุ่นสุข

“ไปครเหอ
พระพิงเสาดัง
เข้าไปในห้อง
หลังคามงเบ็อง

ไปแลพระนอนพระนั่ง
หลังคามงเบ็อง
ไปแลพระทองทรงเครื่อง
ทรงเครื่องคอกไม้ ไหวเหอ”

เพลงร้องเรือบทเป็นเพลงที่จำกันได้โดยทั่วไป เป็นเพลงที่สะท้อนภาพของเมืองนครใต้คือเพลงหนึ่ง โดยเฉพาะสะท้อนภาพเมืองนครในแง่ความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา นอกจากเพลงนี้แล้วยังมีเพลงอื่น ๆ ที่สะท้อนภาพความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาของเมืองนครอีกหลายต่อหลายเพลง เพลงเหล่านี้เป็นหลักฐานยืนยันได้อย่างชัดเจนว่า แต่เดิมมาเมืองนครเป็นเมืองที่มีความเจริญทางพุทธศาสนาสูงส่งยากที่จะหาเมืองใดเทียบได้ แม้แต่เมืองหลวงของไทยแต่เดิมาก็ตาม ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าสุโขทัยเองนั้นก็รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาไปจากเมืองนคร ดังที่ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่พระมหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา” ดังนั้นคำกล่าวที่ว่า “เมืองนครเป็นเมืองพระ” เห็นจะเป็นคำกล่าวที่ถูกต้องเป็นจริงที่สุด

หากเพียงผ่านเข้าไปในตัวเมืองนครเท่านั้น ก็จะพบว่าทั้งสองฟากถนนในตัวเมืองเรียงรายไปด้วยวัด ผ่านเข้ามามากเท่าใดจะยิ่งพบมากขึ้นเท่านั้น วัดแล้ววัดเล่า แทบจะเรียกได้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของตัวเมืองนครเป็นพื้นที่ของวัดทั้งสิ้น

ในจำนวนวัดที่เราพบเห็นมากมายเหล่านี้ มีวัดที่เก่าแก่จนยากที่จะยืนยันได้ว่ามีมาแล้วแต่เมื่อไรหลายวัด บางก็เป็นวัดที่เก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองทีเดียว อย่างวัดที่ชาวบ้านเรียกกัน

ว่า “วัดพระธาตุ” หรือ “วัดพระมหาธาตุ” หรือ “วัดพระบรมธาตุ” ที่จะได้กล่าวต่อไป ซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่า “วัดพระมหาธาตุ” ตามประกาศของกระทรวงธรรมการ ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘

ในวัดพระมหาธาตุมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญทางพุทธศาสนาอยู่มาก ดังนั้นหากจะกล่าวเพียงเรื่องของวัดแต่อย่างเดียวก็น่าจะเป็นการไม่สมควร จึงเห็นสมควรที่จะกล่าวถึงโบราณสถานและโบราณวัตถุเหล่านั้นควบคู่กันไปด้วย

วัดพระมหาธาตุนอกจากจะเป็นที่รู้จักกันดีทั้งในเมืองนครและหัวเมืองบักซ์ใต้แล้วยังยืนยันได้ว่าเป็นที่รู้จักกันดีทั่วทุกภาคของประเทศไทย เพราะมีโบราณวัตถุที่สำคัญของประเทศประจักษ์ฐานอยู่ทั่วไปหลายอย่าง แต่เห็นสิ่งอื่นใดทั้งหมดเห็นจะเป็น “พระบรมธาตุเจดีย์” นั้นเอง เพราะพระเจดีย์ใหญ่นี้เป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุอันเป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

วัดพระมหาธาตุเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิด “วรมหาวิหาร” ซึ่งในประเทศไทยมีเพียง ๖ วัด เดิมเรียกว่าวัดพระบรมธาตุ ต่อมาได้มีประกาศแผนกสังฆการี กระทรวงธรรมการ เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ให้เรียกว่าวัดพระมหาธาตุ

วัดพระมหาธาตุตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองโบราณ ปัจจุบันมีถนนราชดำเนินตัดผ่านหน้าวัด วัดนี้ตั้งอยู่ในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื้อที่ของวัดมีจำนวน ๒๕ ไร่ ๒ งาน มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จดโรงเรียนวัดพระมหาธาตุ	กว้าง ๓ เส้น
ทิศใต้	จดถนนพระลาน	กว้าง ๓ เส้น
ทิศตะวันออก	จดถนนราชดำเนิน	ยาว ๘ เส้น ๑๐ วา
ทิศตะวันตก	จดถนนพระบรมธาตุ	ยาว ๘ เส้น ๑๐ วา

ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ประวัติความเป็นมาของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั้น หากจะสันนิษฐานโดยอาศัย “ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” และ

หลักฐานทางโบราณคดีโดยเฉพาะศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและโบราณสถานประกอบกัน พอจะสันนิษฐานประวัติความเป็นมาของวัดนี้ได้ดังนี้

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นวัดที่กษัตริย์ศรีธรรมมาโคกราชแห่งอาณาจักรนครศรีธรรมราชทรงสร้างในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันกับการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช (คงจะเป็นเมืองโบราณรุ่นหลัง มิใช่เมืองนครศรีธรรมราชรุ่นแรกๆ) ต่อจากนั้นจึงมีการสร้างเพิ่มเติมและบูรณะโบราณวัตถุสถานภายในวัดนี้ต่อกันมาตามลำดับ และบางท่านมีความเห็นว่าวัดนี้จะต้องเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาพุทธศาสนาบนคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะในสมัยศรีวิชัย* ซึ่งนักประวัติศาสตร์หลายท่านมีความเห็นว่าอาณาจักรนครศรีธรรมราชก็เคยเป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรศรีวิชัยด้วย^๒

สำหรับคติธรรมทางพุทธศาสนาในอาณาจักรนครศรีธรรมราชในยุคศรีวิชัยนั้น เป็นคติธรรมมหายาน ร่องรอยแห่งพุทธศานามหายานที่ปรากฏอยู่ในคาบสมุทรมลายู เช่น พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช (องค์เดิม ซึ่งอยู่ภายในพระบรมธาตุเจดีย์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน) และพระบรมธาตุเจดีย์ที่ไชยา เป็นต้น

ตาม "ตำนานพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช" ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของวัดนี้ไว้อย่างละเอียด แต่จะขอสรุปมากล่าวในที่นี้โดยสังเขปดังนี้^๓

เมื่อคราวถวายพระเพลิงพระพุทธรูปพระ ๓๓ พระพุทธรูปนั้น ได้มีพระเถระชื่อ "เขมะ" หรือ "เกษมพุทธสาวก" ได้อัญเชิญพระทาสธาตุ คือ พระเขี้ยวแก้วของพระพุทธรูปองค์จากจิตกาธาร แล้วนำมาถวายเป็นเครื่องเคารพบูชาของกษัตริย์แห่งนครทันตปุระ คือ อินเดียใต้

* อาณาจักรศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘) เมื่ออาณาจักรพุนันได้สลายตัวลง อาณาจักรศรีวิชัยได้เริ่มมีอำนาจขึ้นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ สันนิษฐานว่าราชธานีของอาณาจักรนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามฐานะทางการเมืองการทหารของเมืองต่างๆ หลายเมือง เช่น นครศรีธรรมราช ไชยา และปาเล็มบัง ในเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย อาณาจักรศรีวิชัยเป็นอาณาจักรที่เจริญมั่งคั่งและมีอำนาจมาก นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่แถบชายทะเล ทำการค้าขาย และเรียกเก็บภาษีจากบรรดาเรือที่ผ่านไปมาระหว่างจีนและอินเดีย ชาวศรีวิชัยรับศิลปวัฒนธรรมจากอินเดียเป็นส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายาน ต่อมาอาณาจักรนี้ได้สูญเสียดินแดนไปเป็นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เงินตราที่ใช้ในสมัยศรีวิชัย คือ เงินตราโม และเงินตราดอกจันทน์ ซึ่งเป็นเม็ดกลมๆ คล้ายกาแฟ

พระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่ในทันตปุระนครสืบต่อมาเป็นเวลาช้านานหลาย
ชั่วกษัตริย์ กระทั่งถึงพระเจ้าคหะหรือพระเจ้าโกสีหราช

ในรัชสมัยของพระเจ้าโกสีหราช บรรดากษัตริย์เมืองอื่นต้องการได้พระบรมสารี
ริกธาตุนั้นไปประดิษฐาน ณ เมืองของตน จึงยกกองทัพมาล้อมทันตปุระนครแล้วส่งทูตเข้าไป
ทูลขอพระบรมสารีริกธาตุต่อพระเจ้าโกสีหราช พร้อมทั้งคำขู่ในทำนองว่า “ถ้าไม่ให้ ขอให้
เตรียมทัพออกรบศึก”

พระเจ้าโกสีหราชทรงพิจารณาเห็นว่าข้าศึกหมิ่นพระเกียรติ แม้พระองค์จะทรง
ทราบว่าการตั้งศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก แต่เพื่อไว้พระเกียรติยศจึงเตรียมทัพออกรบศึก และรับ
สั่งให้พระราชโอรสและพระราชธิดา คือ พระนางเหมชาลา และเจ้าชายธนกุมารปลอมพระองค์
อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุลงสำเภานี้ไปยังกรุงลังกา อย่าให้พระบรมสารีริกธาตุตกไปถึง
มือข้าศึกได้

การศึกครั้งนี้ พระเจ้าโกสีหราชเสียที ถูกข้าศึกฟันพระศอขาดเหนือคอข้าง
ฝ่ายพระนางเหมชาลา และเจ้าชายธนกุมารอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุใส่เกล้าชฎาเสด็จลงเรือ
จะมุ่งไปลังกา

ครั้นเดินทางมาถึงบริเวณหาดทรายแก้ว เรือถูกพายุใหญ่อัปปางลงพระนางเหม
ชาลาและเจ้าชายธนกุมารเสด็จขึ้นบกโดยปลอดภัย ณ หาดทรายแก้ว (คือบริเวณที่ประดิษฐาน
พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชปัจจุบันนี้) ทั้งสองพระองค์ทรงพบพระมหาเถรพรหมเทพ
พุทธสาวก พระมหาเถรท่านนั้นได้พยากรณ์เหตุการณ์ในอนาคตถวายทั้งสองพระองค์ว่า เบื้อง
หน้าพระศรีธรรมมาโคกราช จะมาสร้างเมืองและสร้างพระพุทธรูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ขอให้พระพี่น้องทั้งสองพระองค์ทรงฟังพระบรมสารีริกธาตุไว้รอบุญพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช
เถิดจะเป็นพระเกียรติและพระกุศลสืบไป

จากเหตุการณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารที่กล่าวมานี้ หากจะ
พิจารณาและสันนิษฐานโดยอาศัยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีทั้งของ
ไทยและต่างประเทศประกอบ จะได้เหตุการณ์และประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร ดังที่ติเรก พรตตะเสน ได้ศึกษาไว้ดังนี้

แรกเริ่มเดิมทีนั้นตัวเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งยาวเหยียดไปทางเหนือและใต้มีสภาพเป็นหาดทรายน้ำล้อมรอบอยู่กลางทะเลในโค้งอ่าวของแผ่นดินใหญ่ เรียกกันว่า “หาดทรายแก้ว”

ทางตะวันออกหาดทรายแก้วเป็นทะเลเว้งว่าง เรียก “ทะเลหลวง” ทู่งนาที่เรียก “นาปยาม” หรือ “นาหยาม” ยังไม่มี

ทางตะวันตกประมาณเอาแนวป่าต่อกับทู่งนาซานเมือง ซึ่งปัจจุบันเรียก “นาปรัง” คือฝั่งแผ่นดินใหญ่ระหว่างหาดทรายแก้วกับฝั่งแผ่นดินใหญ่ที่เป็นผืนนาปรังดังกล่าวนี้ไม่ลึกนัก ยามน้ำลดลงน้ำข้ามไปมาได้สบาย

หัวหาดด้านเหนือคงจะจดเขาคอกวางปากน้ำสีชล ส่วนทางด้านใต้แนวทรายละเอียดอ่อนซึ่งเป็นลักษณะทรายทะเล ไปสิ้นสุดที่ฝั่งแม่น้ำปากพญิง ในตำบลการะเกด ท้องที่อำเภอเชียรใหญ่ หัวหาดทรายแก้วด้านใต้คงจะสิ้นสุดลงตรงนั้น

อนึ่งบนหาดทรายแก้วเห็นที่จะไม่เป็นหาดที่มีแต่ทรายเป็นหลังเต่าด้านเลียบเท่านั้น น่าจะมีต้นไม้ขึ้นอยู่ทั่วไปอย่างน้อยก็ต้นไม้จำพวกสน ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ชอบทรายร่วนริมทะเล ต้นไม้จำพวกตุ่ม แสม โกงกาง ลำพู ลำแพง ซึ่งชอบดินเลนดินตมริมทะเล บางตอนจะต้องมีผู้คนอาศัยอยู่ เพราะมีการขุดพบขวานหิน ลูกบดหิน ลูกบดหอย ขุดพบกลองมโหรีที่กล่าร์ติคแบบวัฒนธรรมของซอน ซึ่งมีอายุอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐-๕๐๐ ขุดพบหอกสำริด พบเครื่องช่างไม้สำริด ที่บ้านพังสิงห์ ตำบลท่าเรือ ทางใต้ตัวเมืองนครศรีธรรมราชประมาณ ๕ กิโลเมตร

สำหรับบนฝั่งแผ่นดินใหญ่ก็คงจะมีผู้คนอาศัยอยู่ด้วยเหมือนกัน เพราะมีการขุดพบของใช้ที่คนก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ทำไว้ ซึ่งอาจจะนับเวลาย้อนหลังไปได้ถึง ๓,๐๐๐ ปี เช่น ขวานหินขัด (ชาวบ้านเรียกขวานฟ้า) ลูกบดหินกระจัดกระจายทั่วไปตามริมคลองท่าดี ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา และกระจัดกระจายทั่วไปในหลายตำบลของอำเภอชะอวด ร่อนพิบูลย์ ทู่งสง ฉวาง และท่าศาลา

เรื่องราวของดินแดนแห่งนี้ปรากฏชัดขึ้นในรัชสมัยพระเจ้ากฤตติสิริเมทวัน ครองกรุงลังกา คือประมาณ พ.ศ. ๘๔๑-๘๖๙ ได้เกิดศึกขึ้นที่แคว้นกสิงคราชภูร์บนผืนแผ่นดินใหญ่อินเดีย เจ้าชายทันตกุมารกับเจ้าหญิงเหมมมาลา เชื้อสายกษัตริย์ครองแคว้นกสิงคราชภูร์ได้

พาพระทันตธาตุหรือที่เรียกพระเขี้ยวแก้วลงสำเภานี้เข้าศึกไปลังกา แต่สำเภาก็โดยสารถูกพายุกัดกระเจิงเข้ามาใกล้ฝั่งตะวันตกของแผ่นดินรูปค้ำขวานแห่งสุวรรณทวีป คือภาคใต้ของประเทศไทยนี้เอง แล้วสำเภาก็แตกล่มลง คลื่นซัดเจ้าชายและเจ้าหญิงขึ้นฝั่งรอดพระชนม์ชีพอยู่บนแผ่นดินส่วนหนึ่งสององค์พร้อมด้วยพระทันตธาตุ ซึ่งกล่าวกันว่าซุกอยู่ในมุ่นมวยผมของเจ้าหญิงเหมมาลาตลอดเวลา

เวลานั้นฝ่ายข้าศึกของกิงคราชฏูร์ซึ่งรบพุ่งหมายแย่งชิงพระทันตธาตุ ได้ยกกำลังกระจายออกติดตามกระชั้นชิด เจ้าชายกับเจ้าหญิงจึงพาพระทันตธาตุบุกป่าชอกซอนข้ามแผ่นดินมาทางตะวันออกจนบรรลุฝั่งทะเลตรงกับหาดทรายแก้ว ฝั่งซ่อนพระทันตธาตุไว้เกือบใจกลางของหาดทราย แล้วข้ามกลับไปอาศัยยังหมู่บ้านริมฝั่งแผ่นดินใหญ่ โดยปิดบังฐานะอันแท้จริงอย่างเข้มงวด รอโอกาสที่จะกลับไปลังกาให้ปลอดภัยอยู่หลายเดือน

พระทันตธาตุของกิง มีเรื่องในตำนานพระเขี้ยวแก้วและคัมภีร์ชินกาลมาลินี ว่าภิกษุสาวกขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารูปหนึ่งชื่อ “เขมะ” ได้ลอบนำออกจากจิตกาธารถวายเพลิงพระสรีระของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในทันทีทันใดที่ถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว มอบให้พระเจ้าพรหมทัตกษัตริย์แคว้นกิงคราชฏูร์ในเวลานั้น นำไปประดิษฐานในบ้านเมืองสำหรับพุทธศาสนิกชนจะได้สักการะบูชาสืบไป

พระเจ้าพรหมทัตได้นำพระทันตธาตุไปประดิษฐาน ณ เมืองทันตบุรี เมืองหลวงแคว้นกิงคราชฏูร์ในเวลานั้น และคงประดิษฐานอยู่ที่เมืองทันตบุรีสืบมาเป็นเวลา ๑๐๐ ปีเศษถึงสมัยพระเจ้าคูลาสิวะ ซึ่งตรงกับระยะเวลาพระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันครองกรุงลังกาพระเจ้าคูลาสิวะได้ให้พระเจ้าปัทมทุราช กษัตริย์เมืองปาตลิบุตรซึ่งเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งอยู่ในลุ่มน้ำคงคา เหนือแคว้นกิงคราชฏูร์ (คือแคว้นมคธราชฏูร์นั่นเอง) ยืมพระทันตธาตุไปประดิษฐานในกรุงปาตลิบุตร เพื่อให้ชาวเมืองที่เลื่อมใสบูชากระทำสักการะชั่วระยะหนึ่ง ณ เมืองปาตลิบุตรครั้งนั้น พระเจ้าปัทมทุราชกษัตริย์ถูกพวกนับถือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวศยะพวกหนึ่งทูลยุยงให้นำพระทันตธาตุออกทดลองความศักดิ์สิทธิ์ ด้วยวิธีอันเป็นการเหยียดหยามหลายประการ แต่ตามตำนานว่าพระทันตธาตุเกิดปาฏิหาริย์ชวนให้เลื่อมใสเป็นอัศจรรย์ยิ่งขึ้นทุกที และจากผลแห่งการทดลองครั้งนั้นเองทำให้พระเจ้าปัทมทุราชทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนาโดยสิ้นความเคลงใจ พระองค์จึงทรงขับพวกเดียรถีย์ที่เป็นตัวการยุยงและบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาออกจากนครปาตลิบุตรไปโดยสิ้นเชิง

เมื่อถูกขับออกจากเมือง เคียรถีย์พวกนั้นก็ไปประจบประแจงพระเจ้าสิริธรรราช กษัตริย์เมืองชั้นธบุรี ทูลยุยงให้ไปโจมตีเมืองปาตลิบุตรซึ่งพระทันตธาคูมาทำลายเสีย แต่การ ยกทัพโจมตีกรุงปาตลิบุตรของพระเจ้าสิริธรรราชครั้งนี้ ถูกพระเจ้าบดินทรราชตีแตกพ่าย พระเจ้า สิริธรรราชสิ้นพระชนม์ในทีรบ ต่อจากนั้นไม่นานพระเจ้าบดินทรราชก็คืนพระทันตธาคูให้แก่ พระเจ้าคูหาสึวะ นำกลับไปประดิษฐานในเมืองทันตบุรีตามเดิม

พระทันตธาคูถูกนำกลับไปประดิษฐาน ณ กรุงทันตบุรีไม่นานนัก อังกุลราช พระนัดดาของพระเจ้าสิริธรรราช ซึ่งขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์ชั้นธบุรีสืบต่อมาจากพระเจ้า- สิริธรรราชก็รวบรวมกำลังทัพยกมาตีชั้นธบุรีเป็นศึกใหญ่อีกพระเจ้าคูหาสึวะมีพระทัยปรารถนา อย่างแรงกล้า ที่จะไม่ให้พระทันตธาคูตกไปอยู่ในมือข้าศึก เพราะทรงทราบดีว่าข้าศึกเป็นพวก นอกศาสนา ต้องการพระทันตธาคูไปทำลาย แต่เมื่อประมาณกำลังข้าศึกดูแล้ว เห็นเหลือ กำลังที่จะรับหยุด พระเจ้าคูหาสึวะจึงมอบพระทันตธาคูให้แก่พระราชบุตรเขยชื่อทันตกุมาร ราชบุตรพระเจ้าอุชเชนिरาช มีศักดิ์เป็นพระนัดดาของพระองค์และเจ้าหญิงเหมมัลลาราชธิดา สั่งว่าหากพระองค์เพลิงพลาลงประการใดระหว่างศึก ให้ทั้งสองช่วยกันนำพระทันตธาคูหลบ หนีไปถวายให้ถึงพระหัตถ์ของพระเจ้ากรุงลังกาให้จงได้

ผลการศึกครั้งนี้กรุงทันตบุรีแตก พระเจ้าคูหาสึวะเพลิงพลาลงสิ้นพระชนม์ใน ทีรบจริงดังคาด เจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมัลลาจึงพาพระทันตธาคูหลบหนีลงสำเภามุ่ง ลังกาทันที แต่มีเหตุอันเป็นไปสำเภาทองพายุพัดกระเจิงมาทางฝั่งตะวันตกของประเทศไทย ตอนใต้ และในที่สุดสำเภาแตก เจ้าชายกับเจ้าหญิงทั้งสองรอดพระชนม์ขึ้นฝั่ง บุกป่าต่อมา จนบรรลุมฝั่งทะเลตะวันออกและฝั่งซ่อนพระทันตธาคูไว้ ณ ใจกลางหาดทรายแก้ว ดังได้กล่าว ตอนต้นแล้ว

บนผืนแผ่นดินใหญ่ตรงข้ามหาดทรายแก้ว เจ้าชายทันตกุมารกับเจ้าหญิงเหมมัลลา พบพระภิกษุอรุณวาสีรูปหนึ่ง ดำเนินพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่าชื่อ “พรหมเทพ” ตามเรื่องราวพระภิกษุพรหมเทพเป็นภิกษุอรหันต์ ท่องธุดงค์มาจากอินเดีย เจ้าชายและเจ้าหญิง เลื่อมใสพระภิกษุอรหันต์รูปนี้มาก จึงได้เปิดเผยฐานะอันแท้จริง และเล่าเรื่องแต่หนหลังให้ พระภิกษุพรหมเทพทราบโดยตลอด พระภิกษุรูปนี้เองได้ช่วยเหลือเจ้าชายและเจ้าหญิงนำพระ ทันตธาคูเดินบุกไปยังเมืองตรังฝั่งทะเลตะวันตก ซึ่งขณะนั้นเป็นท่าเรือสำคัญ มีเรือใหญ่ไป มาค้าขายระหว่างเมืองต่าง ๆ ในภาคพื้นตะวันตก อาทิ ลังกา และเมืองต่าง ๆ ริมทะเลอินเดียไป

จนถึงอาหรับ เมื่อสืบสืบทรัพย์ได้ความชัดว่า เหตุการณ์ทางทันตบุรีสงบลงแล้ว พระภิกษุพรหมเทพก็ได้้นำเจ้าชายและเจ้าหญิงกสิงคราชภูรทั้งสององค์ โดยสารเรือสำเภาค้าขายลำหนึ่ง ออกจากท่าเมืองตรังไปยังลังกา เจ้าชายและเจ้าหญิงนำพระทันตธาตุอรอนแรมไปในสำเภานับรรลุถึงลังกาโดยปลอดภัย

ครั้นถึงลังกาเจ้าชายทันตกุมารกับเจ้าหญิงเหมมมาลากษินเฝ้าพระเจ้ากฤตติสิริเมฆวัน กษัตริย์กรุงลังกา ถวายพระทันตธาตุและกราบทูลเรื่องราวแต่หนหลัง ปราบกฏตามเรื่อง ประดิษฐานพระสงฆ์สยามในลังกาทวีป พระนิพนธ์สมเด็จพระยาตำราธิราชว่าพระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันได้พระทันตธาตุประดิษฐานในลังกา พ.ศ. ๘๕๔

พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันทรงรับพระทันตธาตุด้วยความโสมนัสปราโมทย์ หลังจากจัดพิธีสมโภชเป็นการใหญ่แล้ว ก็ทรงมีพระราชดำริว่าหากทรายแก้วซึ่งเป็นที่ฝังพระทันตธาตุชั่วระยะหนึ่งนั้นเป็นมงคลภูมิ ทั้งเวลานั้นก็มีผู้คนไปพำนักพักอาศัยประปรายแล้ว ต่อไปภายหน้าคงจะเป็นเมืองใหญ่มั่นคง สมควรจะนำพระสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปประดิษฐานให้เป็นที่สักการบูชาของมหาชนสืบไป

ดำริแล้วก็ทรงจัดคณะธรรมทูตขึ้นคณะหนึ่ง นำโดยเจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมมาลาอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากลับมาฝังไว้ ณ หาดทรายแก้วที่เคยฝังซ่อนพระทันตธาตุ อีกจำนวนหนึ่งให้อัญเชิญไปประดิษฐาน ณ ทันตบุรีแก้วนักษัตรภูริ พระเจ้ากฤตติสิริเมฆวันทรงมีพระราชสาส์นให้คณะธรรมทูตถือไปถวาย กษัตริย์องค์ใหม่ของทันตบุรีด้วย ขอให้ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุไว้แทนพระทันตธาตุ ณ ที่ประดิษฐานเดิม และทรงขอร้องไม่ให้ทำอันตรายเจ้าชายและเจ้าหญิงเชื้อสายกษัตริย์เก่า

คณะธรรมทูตได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวนหนึ่งมุ่งมาหาดทรายแก้วก่อน เดินทางโดยสำเภาระมทะเลมาขึ้นบกที่ท่าเมืองตรัง แล้วยกขบวนเดินบกจนบรรลุหาดทรายแก้ว อัญเชิญพระบรมธาตุซึ่งบรรจุในผอบแก้ว ลงฝังไว้ ณ รอยเดิมที่เจ้าชายทันตกุมารและเจ้าหญิงเหมมมาลาเคยฝังพระทันตธาตุ โดยใช้ขันทองรับผอบอีกทีหนึ่ง แล้วก่อพระเจดีย์องค์เล็ก ๆ ครอบไว้อีกทีหนึ่งพอเป็นเครื่องหมาย อธิษฐานเสี่ยงทายเอาพระพุทธรูปเป็นกาภาพยนตร์รักษา

หาดทรายแก้วในเวลานั้น บริเวณฝั่งพระทันตธาตุเดิมยังคงว่างเปล่า แต่ด้านเหนือด้านใต้ของหาดทรายรวมทั้งแผ่นดินใหญ่ น่าจะมีผู้คนตั้งหลักแหล่งอาศัยประปรายแล้ว เพราะ

ปรากฏหลักฐานจากหลายทางว่า แผ่นดินส่วนนี้เป็นแหล่งชุมนุมเรือสำเภานานาชาติไปมาค้า
ทางทะเลที่สำคัญจุดหนึ่ง คนส่วนใหญ่ของถิ่นนั้นนับถือพราหมณ์และพุทธ

ส่วนทางฝ่ายพราหมณ์ไม่ปรากฏหลักฐานในที่ใดว่ามีการสร้างเทวสถานขึ้นที่ใดใน
ขณะนั้น สำหรับฝ่ายพุทธก็ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างวัดขึ้นในระยะนั้นเหมือนกัน แต่
ปรากฏว่ามีพระภิกษุอรุณวาสีจากแดนอื่นท่องเที่ยวผ่านมาได้ขาด ประกอบกับคณะธรรม
ทูตลังกานำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธศาสดามาฝังไว้ ณ หาดทรายแก้ว พร้อมทั้งก่อเจดีย์
เล็ก ๆ ครอบไว้ ซึ่งน่าจะกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเริ่มปักหลักลงแล้ว ณ หาดทรายแก้วตั้งแต่
ครั้งนั้น อย่างไรก็ตามในระยะนั้นชุมชนแห่งนี้ยังไม่ได้ตั้งเป็นเมือง ยังไม่มีกษัตริย์ปก-
ครอง

เมื่อเสร็จเรื่องทางหาดทรายแก้วแล้ว คณะธรรมทูตทั้งหมดก็นำพระบรมสารีริก-
ธาตุอีกส่วนหนึ่งเดินทางย้อนกลับไปทันตบุรี เพื่อประดิษฐานไว้ ณ ที่นั่นต่อไป

ในตำนานไม่ปรากฏว่ากษัตริย์ทันตบุรีทรงต้อนรับธรรมทูตคณะนี้เพียงใดหรือไม่
อย่างไร เพราะหลักฐานตอนต้นระบุว่า กษัตริย์ผู้ยกกองทัพไปพิชิตทันตบุรีและตั้งตัวเป็นใหญ่
ไม่เลื่อมใสพระพุทธศาสนา

การรักษาพระบรมธาตุนั้น ตำนานว่ามีกา ๔ ผุง ทั้งนี้เป็นไปตามสัญญาลักษณะของ
เมืองลังกา ซึ่งมีเรื่องเล่ากันว่าเกาะลังกาเป็นเกาะที่กาอาศัยเพาะพันธุ์ชุกชุมที่สุดในโลกมาแต่
ไหนแต่ไร

กาภาพยนตร์ที่รักษาพระบรมสารีริกธาตุหาดทรายแก้ว ๔ ผุง คือคำผุงหนึ่งเรียก
ว่ากาเคิม หมายถึงกาที่มีขนกายสีดำอันมีอยู่ตามธรรมชาติดั้งเดิม กาสีแดงผุงหนึ่งเรียกว่า
กาชาด กาสีขาวผุงหนึ่งเรียกว่ากาแก้ว กาสีเหลืองอีกผุงหนึ่งเรียกว่าการาม หมายถึงสงฆ์
กาสามผุงหลังเป็นกาผิดธรรมชาติ

โดยตำนานว่ามีกาภาพยนตร์รักษาพระบรมธาตุสีพวกสีเหล่านี้เอง ต่อมาเมื่อมีสงฆ์
มีวัดในพระพุทธศาสนาขึ้นในเมืองนครศรีธรรมราช ได้ถูกยึดเป็นหลักจัตระเบียบสงฆ์ซึ่งจะ
ได้กล่าวภายหลัง

เรื่องราวต่อมาปรากฏตามตำนานเก่า ๆ หลายฉบับตรงกันว่า ภายหลังคณะธรรม
ทูตลังกาฝังพระบรมสารีริกธาตุ ณ หาดทรายแก้ว และก่อพระเจดีย์เล็ก ๆ สวมไว้เมื่อประมาณ

พ.ศ. ๑๐๘๒ เกิดไข้ห่าขึ้นที่กรุงสะเทิมหรือหงสาวดี ซึ่งตำนานบางฉบับเรียก “ศิริธรรมนคร” เหมือนกัน ชาวเมืองล้มตายลงเป็นอันมาก กษัตริย์กรุงสะเทิมจึงได้พาผู้คนบริวารลงสำเภาหลายร้อยลำหนีไข้ห่าลงมาทางใต้ จนถึงทุ่งตึกในท้องที่อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา เห็นทำเลเหมาะที่จะตั้งบ้านสร้างเมืองก็ตั้งรกรากลงที่นั่น

ในระยะเดียวกันนั้นพวกอิสลามเริ่มรุกรานอินเดีย ชาวอินเดียอพยพแตกซ่านออกนอกประเทศหลายทิศหลายทาง ที่อพยพมาสมทบอาศัยเมืองทุ่งตึกก็มีมากมาย แต่เมื่อพวกอิสลามรู้เข้าก็ติดตามรังควานที่เมืองทุ่งตึกอีก

เมืองทุ่งตึกนั้นเพิ่งเริ่มสร้างไม่ทันจะเป็นปึกแผ่น จึงไม่สามารถจะต้านการรุกรานของพวกอิสลามได้ ต้องทิ้งเมืองทุ่งตึกอพยพข้ามเขาศกมาทางตะวันออก จนถึงบ้านนารอบ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม ในหุบเขามีลำธารไหลเวียนล้อมเกือบจะเป็นวงกลม ในท้องที่อำเภอศิริรัฐนิคม (อำเภอท่าขนอนเดิม) จังหวัดสุราษฎร์ธานีปัจจุบัน ก็ทำท่าจะสร้างเมืองลงที่นั่นอีก แต่ลงมือไม่ทันไรก็เกิดไข้ห่าระบาดในหมู่ผู้คน ต้องอพยพกันอีกครั้ง การอพยพครั้งนั้นลงมาทางใต้พอถึงเขาชวาปราบ ปลายคลองสินปุนเขตต่อกับอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช กับอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ก็หยุดขบวนตั้งรกรากลงอีกครั้งหนึ่ง แต่ด้วยเหตุที่เขาชวาปราบเป็นที่ดอนอยู่ระหว่างกระหนาบของภูเขาและป่าดงเช่นเดียวกับบ้านนารอบ ยิ่งกว่านั้นน้ำท่าก็ไม่บริบูรณ์ ผู้คนไพร่พลมีแต่ความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่เป็นอันได้ทำมาหากินเป็นปกติสุข จึงอพยพไปหาชัยภูมิใหม่กันอีก ก็หยุดขบวนคิดจะตั้งบ้านสร้างเมืองที่นั่นอีก

ในขณะที่กำลังตั้งบ้านสร้างเมืองอยู่ที่เวียงสระนั่นเอง ไพร่พลผู้มีอาชีพเป็นพรานล่าสัตว์พวกหนึ่งจำนวน ๘ คน มีพรานพรหมสุรียเป็นหัวหน้า ออกเกาะรอยสัตว์เทลิดไปจนถึงหาดทรายแก้ว พบแก้วดวงหนึ่งโตเท่าผลหมากมีประกายสดใสลักษณะประหลาด ก็เก็บเอาไปเมืองเวียงสระนำขึ้นทูลเกล้าถวายกษัตริย์ของตน กษัตริย์เวียงสระจึงส่งอำมาตย์ผู้ใหญ่ในราชสำนักสี่ท่าน พร้อมด้วยคนร้อยหนึ่งให้พรานพรหมสุรียนำไปสำรวจภูมิประเทศหาดทรายแก้ว

การสำรวจหาดทรายแก้วครั้งนั้น นอกจากแผนผังซึ่งคณะสำรวจเมืองเวียงสระย่อมนำไปถวายองค์พระประมุขของตนโดยละเอียดแล้ว ยังสืบได้เค้าเงื่อนกลับไปทูลว่าหาดทรายแก้วนั้น พระเจ้ากรุงลังกาได้ให้คนนำพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาฝังไว้ประมาณ ๒๕๐ ปีแล้วด้วย แต่ไม่อาจจะหาจุดแน่นอนได้ว่าฝังอยู่ตรงไหน และดวง

แก้วทพรานพรหมสุรียพบนามถวาย ผู้คนที่ตั้งบ้านเรือนแถบหาดทรายแก้วกล่าวว่าเป็น
ดวงแก้ววิเศษค่าควรเมือง ที่พญานาคชนมกายบูชาพระบรมสารีริกธาตุ

เมื่อกษัตริย์เวียงสระทราบดังนั้น ก็โปรดให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ของพระองค์สืบถือ
พระราชสารพร้อมแผนผังหาดทรายแก้วเดินทางต่อไปยังลังกา

ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงลังกาทรงต้อนรับคณะทูตเวียงสระด้วยความปีติโสมนัสยิ่ง ทรง
ยินยอมเรื่องพระบรมสารีริกธาตุซึ่งฝังอยู่ ณ หาดทรายแก้วและทรงสนับสนุนให้กษัตริย์เมือง
เวียงสระสร้างบ้านสร้างเมือง สร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บวชกุลบุตร สร้าง
วัดบำรุงพระพุทธศาสนาตั้งลังกาวงศ์ชน ณ หาดทรายแก้ว พระเจ้ากรุงลังกาโปรดให้ส่ง
มหาเถรชาวลังการูปหนึ่งซึ่งไตรปิฎกแตกฉานชื่อพุทธคำเกียร เดินทางมายังเวียงสระพร้อม
คณะทูตกลับเวียงสระครั้งนั้นด้วย เพื่อร่วมปรึกษาหารือกันในการที่จะตั้งเมือง ณ หาดทราย
แก้วมงคลภูมิ ทำการค้นคว้าหาพระบรมสารีริกธาตุ ชุกชนสมโภชสร้างเจดีย์ใหญ่บรรจุ
ประดิษฐานสำหรับชาวเมืองจะได้สักการบูชา บวชกุลบุตร สร้างวัด และสืบพระศาสนา
ลังกาวงศ์ให้รุ่งเรืองสืบไป

แต่ก็หาทันได้ลงมือดำเนินการแต่อย่างใดไม่ ใช้หาที่ในครั้งกระนั้นเรียกกันว่า
“ไข่มบน” (หมายถึงพญายมหรือเจ้าแห่งความตาย ซึ่งคอยติดตามเรียกวิญญาณพวกอพยพ
ขบวณนอยู่อย่างไม่ลดละ)* ก็เริ่มระบดล้างผลาญผู้คนในขบวณอพยพอีกครั้งหนึ่ง กษัตริย์
ต้องอพยพผู้คนข้ามมาว้าวควายหนีไข่มบนอีกเป็นการใหญ่ การอพยพครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย
มุ่งมาตั้งที่หาดทรายแก้วซึ่งได้สำรวจชัยภูมิไว้แล้ว รวมเวลาอพยพเร่ร่อนตั้งแต่เริ่มออกจาก
กรุงสะเทิมจนถึงหาดทรายแก้วแห่งนี้เป็นเวลา ๑๖ ปีเศษ

หมู่อพยพหยุดยั้งตั้งขบวณครั้งแรกที่ริมหาดทรายด้านตะวันตก ซึ่งมีธารน้ำจืดเย็น
ใสไหลเลียบริมหาดทางด้านตะวันตกและด้านเหนือ “นอกโคก” คือบริเวณที่ตั้งสถานีรถไฟ
ด้านเหนือถึงบริเวณวัดศรีทวี (วัดท่ามอญ) ด้านใต้ถึงท่าข้ามช้าง หรือท่า (ทุ) เรือนปัจจุบัน
นั่นเอง

การสร้างเมืองนครศรีธรรมราช ชุกค้นพระบรมสารีริกธาตุบรรจุเจดีย์สถาปนา
สงฆ์ลังกาวงศ์ ณ หาดทรายแก้ว เริ่มด้วยการบวชกุลบุตร และออกหาทำเลสร้างวัดสำหรับ
สงฆ์จำพรรษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยไตรปิฎก

* ดูเรื่อง “ขมบน” ของดิเรก พรตตะเสน ในภาคที่ ๕ ของหนังสือเพิ่มเติม

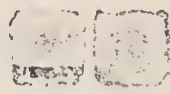
ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า วัดที่สร้างให้สงฆ์จำพรรษาในครั้งนั้นมี
อยู่เจ็ดวัดด้วยกันคือ

บนหาดทรายแก้วมีวัดเสมาทองกับวัดท่าช้าง

ที่ตั้งวัดเสมาทองคือบริเวณที่ตั้งวัดมเหยงคณ์ปัจจุบันนี้ หลักฐานและร่องรอยไม่มี
อะไรเหลืออยู่ แต่บางท่านก็ว่าวัดเสมาทองคือบริเวณที่เป็นเจดีย์ยักษ์ปัจจุบัน ซึ่งยังมีพระ
พุทธรูปปางมารวิชัย และเจดีย์ยักษ์เหลืออยู่เป็นร่องรอย พระพุทธรูปนั้นว่ากันว่าเดิมเป็น
พระพุทธรูปองค์เล็กหล่อด้วยโลหะเงิน ต่อมามีการพอกปูนตกแต่งเพิ่มขึ้นให้เป็นพระพุทธรูป
ปูนปั้นองค์ใหญ่ แต่ชาวถิ่นยังคงเรียก “พระเงิน” อยู่จนเดี๋ยวนี้

สำหรับองค์เจดีย์ยักษ์ซึ่งลอกเลียนแบบเจดีย์พระบรมธาตุศิลปะลังกานั้น มีหลัก
ฐานว่าสร้างขึ้นภายหลังเจดีย์พระบรมธาตุ โดยพุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาแดนไกลที่มาร่วมสร้าง
เจดีย์พระบรมธาตุไม่ทัน

อย่างไรก็ตาม ถ้าได้มีการขุดค้นและหาหลักฐานกันในบริเวณนี้ก็คงจะพบอะไร
ชัดได้บ้างว่า วัดมเหยงคณ์หรือบริเวณเจดีย์ยักษ์กันแน่ซึ่งเป็นที่ตั้งวัดเสมาทอง ก่อนสร้าง
เมืองนครศรีธรรมราชและสร้างเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ องค์สมเด็จพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าครั้งนั้น

ที่ตั้งวัดท่าช้าง ได้แก่บริเวณตั้งแต่สถานีตำรวจพุ่งไปตะวันตกผ่านโรงเรียน
เบญจมราชูทิศเดิม และอาคารริมถนนกะโรมด้านใต้ไปจนถึงริมทุ่ง เวลานั้นไม่มีร่องรอยอะไร
เหลือเลย ฐานโบสถ์วัดท่าช้างซึ่งเคยเห็นอยู่เมื่อประมาณ ๓๐-๔๐ ปีก่อนนั้น มีสมัยอิสลามก็
ผงาดจนกรอบเสียแล้ว สำหรับหอพระสูงและพระพุทธรูปในหอ เป็นของสร้างใหม่ในสมัย
ต้นรัตนโกสินทร์นี้เอง

บนแผ่นดินใหญ่มีวัดโมคลาน วัดขุนไชลง วัดสากเหล็ก วัดจันพอ และวัด
(กำ) แพงถาม

วัดโมคลาน ตั้งอยู่ที่ตำบลโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดขุนไชลง ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับวัดโมคลาน

วัดสากเหล็ก ตั้งอยู่ในตำบลอินคีรี กิ่งอำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดจันพอ ตั้งอยู่ในตำบลคอนตะโก ตำบลท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

วัดกำแพงถม ตั้งอยู่ในตำบลบ้านเกาะ กิ่งอำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช
 วัดซึ่งสร้างก่อนตั้งเมืองนครศรีธรรมราช และพระบรมธาตุเจดีย์เหล่านี้คงรุ่งเรือง
 อยู่ระยะหนึ่งแล้วที่ร่วงโรย ร่วงโรยแล้วก็มีสงฆ์เจ้าอาพรรษาบูรณะขึ้นใหม่อีกหลายครั้งและ
 หลายยุคสมัย

ต่อจากการบวชกุลบุตรสืบพระศาสนาสังกาวงค์และสร้างวัดให้พระสงฆ์เจ้าพรรษา
 เล่าเรียนพระธรรมวินัยพระไตรปิฎกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว การสร้างเมืองนครศรีธรรมราชก็เริ่ม
 ขึ้น โดยมีกษัตริย์ทรงพระนามว่า “ศรีธรรมมาโคกราช” เป็นปฐมกษัตริย์

พระนาม “ศรีธรรมมาโคกราช” สันนิษฐานว่าเป็นพระนามที่เปลี่ยนมาจากพระนาม
 พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งกรุงปาตลีบุตรมคธราชภูริในประเทศอินเดีย ซึ่งพุทธศาสนิกชนทั่ว
 โลกถวายพระนามอย่างยกย่องว่า “พระเจ้าธรรมมาโคกราช” หรือบางแห่งเรียกว่า “พระเจ้า
 ธรรมโคกราช”

นอกจากพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชจะทรงเปลี่ยนพระนามจากพระเจ้าอโศกมหาราช
 แห่งปาตลีบุตรแล้ว พระองค์ยังทรงเปลี่ยนหลักการปกครองและหลักการทำนุบำรุงเผยแผ่
 พระพุทธศาสนาจากพระเจ้าอโศกมหาราชมาใช้ในนครศรีธรรมราชอีกด้วย

การสร้างบ้านแปลงเมืองในยุคแรกนั้นพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช ทรงโปรดประชา
 ราชภูริทำมาหากินอย่างเป็นหลักเป็นฐาน เช่น ทรงจัดคนที่ชำนาญด้านเกษตรออกไปหักบ่าทำ
 นาทำไร่ปลูกข้าวและพืชผลในที่ราบบนฝั่งแผ่นดินใหญ่หลายตำบล ให้มีการขุดเอาแร่เหล็กจาก
 เขาเหล็กถลุงตีเป็นเครื่องใช้และอาวุธ ให้ตัดไม้มาทำเรือ สร้างบ้าน สร้างวัดวาอาราม และ
 สร้างพระราชวัง ให้มีการทำอิฐเพื่อการก่อสร้างประสาทราชวัง วัด และกำแพงเมือง ให้มี
 การจับกุ้งปลาในแม่น้ำลำคลองมาเพื่อการบริโภค และให้มีการขุดคลองเพื่อการคมนาคมและ
 เป็นคูเมือง เป็นต้น

ส่วนทางฝ่ายศาสนจักรมีการขุดค้นหาพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมา
 สัมพุทธเจ้าบนหาดทรายแก้ว ซึ่งปรากฏว่าคลื่นลมได้อาศัยกาลเวลาอันยาวนานถึงสองร้อยปี
 เศษ ชักและพัดเอาทรายขึ้นทับถมเจดีย์องค์เดิมซึ่งมีขนาดเล็กจนกลายเป็นหาดทรายที่ราบ
 เรียบไม่มีร่องรอยให้เห็นเจดีย์ พระพุทธคำภีร์และคณะสงฆ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระ

เจ้าศรีธรรมมาโคกราช ได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการออกสืบหาพระบรมธาตุเจดีย์ คนเฒ่าคนแก่ที่คงรกรากอยู่ในบริเวณหาดทรายแก้วมาแต่เดิมก็ช่วยชี้แนะที่ฝังพระบรมธาตุเจดีย์ให้ ซึ่งตำนานพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ได้ระบุว่าผู้ที่มาชี้ที่ฝังพระบรมธาตุเจดีย์นั้น มีอายุถึง ๑๒๐ ปี

เมื่อทราบที่ฝังของพระบรมธาตุเจดีย์แล้วจึงลงมือขุด ในขณะที่ขุดก็ถูกขั้วขวางจากภาพยนตรัสเหล่า ซึ่งเกิดจากอาถรรพณ์ที่คณะทูตลังกาทำไว้ จึงต้องหาคนตีมิวิชามาทำพิธีแก้อาถรรพณ์ จึงสามารถขุดขึ้นมาสมโภชและสร้างเจดีย์บรรจุได้

เหตุการณ์ที่กล่าวมานั้นหมายความว่า พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เริ่มประดิษฐานลงอย่างมั่นคงในนครศรีธรรมราชและเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับมาตั้งแต่ครั้งนั้น จนถึงประมาณ พ.ศ. ๑๑๗๐ เกิดไข้ห่าระบาดในเมืองนครศรีธรรมราชอีก กษัตริย์ศรีธรรมมาโคกราชซึ่งสืบราชสมบัติต่อจากองค์แรกก็สวรรคต สมณชีพราหมณ์และอาณาประชาราษฎร์ต่างหลบหนีชานเซ็นออกจากเมือง กระจายกันไปอยู่ตามป่าดง ทิ้งให้เมืองนครศรีธรรมราชร้างไประยะหนึ่ง

ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๑๑๙๖ เป็นต้นมา ปรากฏว่าได้มีผู้มาสถาปนาเป็นพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชในเมืองนครศรีธรรมราชหลายพระองค์ ส่วนใหญ่เมืองนครศรีธรรมราชจะมีสภาพเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองกับเมืองร้างสลับกัน เพราะมักจะเกิดไข้ห่าทำลายประชาชนเป็นครั้งคราว เมื่อไรที่เกิดไข้ห่าเมืองที่เคยรุ่งเรืองก็จะกลายเป็นเมืองร้างอำนาจและความรุ่งเรืองที่เคยมีอยู่ก็สลายไป สภาพการสลายแล้วร้างไป ร้างแล้วก่ตงชนใหม่จึงเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าหลายครั้งหลายหน แต่กระนั้นก็ตามมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายชิ้นที่ยืนยันได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘ นครศรีธรรมราชมีอารยธรรมเจริญรุ่งเรืองมาก ถึงกับเป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรศรีวิชัยในบางยุคสมัย ส่วนทางด้านพุทธศาสนานั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่านครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองสุดขีด จนมักจะมีผู้กล่าวว่า เป็นศูนย์กลางแห่งพุทธศาสนาของเอเชียอาคเนย์ และวัดที่สำคัญที่สุดที่เป็นศูนย์กลางดังกล่าวคงจะเป็นวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนั่นเอง

ครั้งหนึ่งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๒๑๔-๑๒๓๘ พระภิกษุชาวจีนรูปหนึ่งชื่อ "อจิง" จะเดินทางไปศึกษา ณ ประเทศอินเดีย ได้เดินทางผ่านนครศรีธรรมราช (สมัยนั้นเรียกว่า "ตามพรลิงค์") ได้บันทึกถึงนครศรีธรรมราชไว้ว่า สมัยท่านจาริกมานครศรีธรรมราช พระ-

พุทธศาสนาในนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองมาก ชาวเมืองล้วนตั้งมั่นในสัจจะศีลธรรมถึงพร้อมด้วยมงคลธรรมจรยาทุกประการ ทุกหนทุกแห่งในนครศรีธรรมราชเต็มไปด้วยความสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฝ่ายพระราชาก็ทรงยกย่องบำรุงพระพุทธศาสนา มาก หัวใจของพระราชามุ่งแต่การกุศล ในเมืองมีพระภิกษุมากกว่าพันธุ์ในใจของภิกษุเหล่านั้นมุ่งในการศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง นอกจากนั้นภิกษุก็จึ่งยังได้บันทึกถึงประเพณีการทำบุญของชาวนครศรีธรรมราชไว้อย่างละเอียดอีกด้วย^๕

ประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๘๐๐ ได้ปรากฏเรื่องราวของกษัตริย์นครศรีธรรมราชอย่างชัดเจนอีกช่วงหนึ่ง กล่าวคือ ในช่วงนั้นนครศรีธรรมราชมีกษัตริย์สามพี่น้อง พระเชษฐาที่ทรงครองราชย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช องค์รองเป็นที่จันทรภาณุ ซึ่งเป็นพระนามฐานันดรตำแหน่งอุปราช องค์สุดท้ายทรงพระนามว่าพงษาสุระ

เมื่อพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเชษฐาสวรรคต องค์รองที่จันทรภาณุขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชแทน (แต่คนทั่วไปและคำานานมักจะเรียกว่า “พระเจ้าจันทรภาณุ”) ครั้นพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชองค์ที่สองสวรรคต พงษาสุระก็ขึ้นครองราชแทนทรงพระนามว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชเช่นเดียวกัน

ในช่วงกษัตริย์สามพี่น้องนี้ นครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักร ในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชองค์ที่สอง (พระเจ้าจันทรภาณุ) หลักฐานหลายแห่งทั้งของลังกาและอินเดียยืนยันว่า กษัตริย์พระองค์นี้สืบสองเมืองทรงยกกองทัพไปตีลังกาและได้เมืองไว้ในครอบครองตลอดแหลมมลายู เรียกว่า “เมืองสิบสองนักษัตร”

เมืองขึ้นทั้งสิบสองเมืองของนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยเมืองต่อไปนี้คือ

๑. เมืองสายบุรี	ใช้ตราหนูนามบีชวดเป็นตราเมือง
๒. เมืองปัตตานี	ใช้ตราวัวนามบีฉลุเป็นตราเมือง
๓. เมืองกะลันตัน	ใช้ตราเสือนามบีขาลเป็นตราเมือง
๔. เมืองปะหัง	ใช้ตรากระต่ายนามบีเถอะเป็นตราเมือง
๕. เมืองไทรบุรี	ใช้ตรางูใหญ่นามบีมะโรงเป็นตราเมือง
๖. เมืองพัทลุง	ใช้ตรางูเล็กนามบีมะเส็งเป็นตราเมือง
๗. เมืองตรัง	ใช้ตราม้านามบีมะเม็ยเป็นตราเมือง

- ๘. เมืองชุมพร ใช้ตราแพะนามบีมะแมเป็นตราเมือง
- ๙. เมืองบันทายสมอ ใช้ตราลิงนามบีวอกเป็นตราเมือง
- ๑๐. เมืองสงขลา ใช้ตราไก่อนามบีระกาเป็นตราเมือง
- ๑๑. เมืองตะกั่วป่า ใช้ตราหมานามบีจอบเป็นตราเมือง
- ๑๒. เมืองกระบี่ ใช้ตราหมูนามบีกุนเป็นตราเมือง

ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชนี้เป็นศูนย์แห่งอำนาจใช้รูปดอกบัวเป็นตราประจำเมือง

ทางศาสนจักรพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ได้อาศัยกำลังคนและกำลังทรัพย์เป็นอันมากมาจากเมืองสิบสองนักษัตร บูรณะเสริมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ แต่การบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ในครั้งนั้นก็ยังไม่บริบูรณ์อย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ได้มีการบูรณะสร้างเสริมต่อมาอีกหลายสมัยกว่าจะบริบูรณ์ดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้

แต่อย่างไรก็ตามในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ได้มีการกำหนดให้บริเวณรอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเขตพุทธาวาส และมีการจัดระเบียบคณะสงฆ์เป็นสี่คณะ โดยยึดเอาแบบแผนจากภาพยนตรศึกษาพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นนัยคือ คณะกาแก้ว กาชาด การาม และกาเดิม สงฆ์หัวหน้าคณะเทียบที่สังฆราช* การปกครองสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราชได้ใช้ระเบียบเดียวกันนี้ติดต่อกันมาโดยตลอด (เมืองไชยาและเมืองพัทลุงก็รับเอาระเบียบเดียวกันนี้ไปใช้ด้วย) จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปรับปรุงอาณาจักรสงฆ์ให้ขึ้นตรงต่อส่วนกลางและจัดสมณศักดิ์สงฆ์เสียใหม่ พระราชาคณะกาแก้ว กาชาด การาม และกาเดิมของเมืองนครศรีธรรมราชจึงมีฐานานุกรมเป็นพระครู

ในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ได้มีการบูรณะวัดวาอารามและพระบรมธาตุเจดีย์อย่างจริงจัง บ้านเมืองสงบร่มเย็นมาก ประชาชนประกอบแต่กรรมดีมีศีลธรรม จึงทำให้ชาวเมืองใกล้เคียงเกิดศรัทธาในพระบรมธาตุเจดีย์ต่างก็เดินทางมุ่ง

* มีหลักฐานระบุหลายแห่งว่าสงฆ์สมมุติสมณศักดิ์การรักษาพระบรมธาตุเจดีย์อย่างนมมาตั้งแต่สร้างเมืองนครศรีธรรมราช สร้างพระบรมธาตุเจดีย์บนหาดทรายแก้ว บวชกุลบุตรเป็นพระภิกษุสืบพระพุทธศาสนาตั้งกาวงศ์ และสร้างวัดจัดระเบียบสงฆ์ในยุคแรกนั้นแล้ว ครั้นถึงสมัยกษัตริย์ตามพระองค์ได้รื้อฟื้นหลักการเดียวกันนี้ขึ้นมาจัดเป็นระเบียบการปกครองสงฆ์อีก

หน้ามาทำบุญที่พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช มีการนำทรัพย์สินเงินทองมาถวายเป็น
พุทธบูชาเพื่อบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์มิได้ขาด จนก่อให้เกิดตำนานเรื่องชบวนพุทธศาสนิกชน
นำทรัพย์สินแก้วแหวนเงินทองมาถวายเป็นพุทธบูชาพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไม่ทัน
เพราะเมืองนครศรีธรรมราชหรือนครดอนพระบูรณะเสร็จเสียก่อน จึงผูกปรีศนาอธิษฐานฝัง
ทรัพย์สินพุทธบูชาไว้ตามถ้ำ ตามเขา ริมน้ำ และสร้างวัดขึ้นในที่ต่าง ๆ โดยทั่วไป

ด้วยเหตุที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นที่รวมแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธ
ศาสนิกชน บริเวณองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (คือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) จึงเป็นที่รวมและ
เป็นจุดกำเนิดของประเพณีและพิธีกรรมของหลวงและของราษฎรมาตั้งแต่โบราณและปฏิบัติสืบ
ต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ เช่น ประเพณีให้ทานไฟ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีแห่
พระพุทธรูปสังข์ในวันสงกรานต์ ประเพณีทำบุญในเดือนสิบ ประเพณีตักบาตรรูปเทียน
ประเพณีลากพระ พระราชพิธีทำเงินตราไหม พระราชพิธีสวดอาฎานาขับไล่แม่มด พระราช
พิธีจรดพระนังคัล และพระราชพิธีโล้ชิงช้า เป็นต้น ซึ่งประเพณีและพระราชพิธีเหล่านี้
สันนิษฐานว่าน่าจะมีจุดกำเนิดในสมัยพระเจ้าสามพี่น้องเป็นต้นมา

สำหรับการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และถาวรวัตถุอื่น ๆ ในเขตพุทธาวาส (ปัจจุบัน
เป็นเขตสังฆาวาสไปแล้ว) ที่สำเร็จบริบูรณ์ดังปรากฏในปัจจุบันนี้ ดิเรก พรตตะเสน ได้
สรุปว่ามีการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์และสร้างเสริมสืบต่อมาเป็นช่วง ๆ ดังนี้

ครั้งที่ ๑ เมื่อคณะธรรมทูตจากลังกาฝังพระบรมสารีริกธาตุและก่อพระบรมธาตุ
เจดีย์เล็ก ๆ ครอบไว้เป็นเครื่องหมายเมื่อประมาณ พ.ศ. ๘๕๔ นั้น นับเป็นการสร้างครั้งแรก

ครั้งที่ ๒ เมื่อกษัตริย์ศรีธรรมมาโคกราชทรงมีรับสั่งให้ขุดพระบรมสารีริกธาตุและ
พระบรมธาตุเจดีย์องค์เล็กขึ้นมาสร้างพระบรมธาตุเจดีย์องค์ใหญ่ ในสมัยตั้งเมืองเมื่อ พ.ศ.
๑๐๙๘ (อันเป็นระยะที่ลังกานิยมสร้างเจดีย์แบบโอคว่าอย่างคานจิ)

ครั้งที่ ๓ มีการบูรณะและสร้างเสริมในสมัยกษัตริย์ศรีธรรมมาโคกราชสามพี่น้อง
ทรงปกครองนครศรีธรรมราช ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๕๐-๑๘๕๐ และสันนิษฐานว่า ในสมัย
พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) นั้นคงจะทรงสร้างโบราณสถานในบริเวณ
องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นจำนวนมาก และคงจะทรงบูรณะองค์พระบรมธาตุเจดีย์ให้เป็นทรง

ลังกาแท้อย่างที่ปรากฏในขณะนั้น เพราะในสมัยของพระองค์นั้นมีความสมบูรณ์ทั้งกำลังคนและกำลังทรัพย์ ด้วยนครศรีธรรมราชในระยะนั้นมีอำนาจสูงสุด

ครั้งที่ ๔ ในสมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช (พงษาสุระ) เกิดไข้ทำให้นครศรีธรรมราชอีก ผู้คนจึงอพยพออกจากเมือง นครศรีธรรมราชจึงกลายเป็นเมืองร้างอีก นครศรีธรรมราชร้างอยู่นานจนชาวแพร่เข้าไปยังอาณาจักรศรีอยุธยาซึ่งเป็นพันธมิตรของนครศรีธรรมราชมาแต่เดิม กษัตริย์แห่งศรีอยุธยาจึงโปรดให้มีการบูรณะองค์พระธาตุเจดีย์และโบราณสถานโบราณวัตถุอื่น ๆ ในบริเวณองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ผู้ดำเนินการบูรณะคือพระมหาเถรเปรียญทศศรี มหาเถรพุทธสาท มหาเถรพรหมสุริย์ มหาศรียาชา พระพนมวัง และพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราช และพุทธศาสนิกชนจากต่างถิ่น

ในยุคนั้นสันนิษฐานว่าได้มีการก่อสร้างโบราณสถานเพิ่มขึ้นหลายรายการ เช่น พระวิหารหลวง พระระเบียงหินธาตุ วิหารพระม้า และพระวิหารเขียน เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมี การปั้นพระพุทธรูปประดิษฐานทุกวิหาร ปลุกปั้นพระศรีมหาโพธิ์และสร้างเจดีย์บริวาร

นับตั้งแต่การสร้างและบูรณะครั้งที่ ๔ เป็นต้นมาได้มีการก่อสร้างโบราณสถานรอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์เพิ่มขึ้นทุกที

ครั้งที่ ๕ ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่าพระบรมธาตุเจดีย์และโบราณสถานภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารซึ่งไม่ได้บูรณะมานาน ชำรุดทรุดโทรมมาก จึงโปรดให้มีการบูรณะครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ในระหว่าง ร.ศ. ๑๑๒-๑๑๖ ผู้นำในการบูรณะครั้งนี้ (ซึ่งนับเป็นครั้งสุดท้าย) คือพระครูเทพมุนีศรีสุวรรณ์อุปมาภิบาล (ปาน)

จากการบูรณะปฏิสังขรณ์ในครั้งนั้น ทำให้ทราบว่าภายในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ทรงลังกาที่ปรากฏในขณะนั้นมีพระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมซึ่งเป็นทรงศรีวิชัยปรากฏอยู่ ดังที่สมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพทรงบันทึกไว้ในลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในสาส์นสมเด็จพระเจ้าว่า "...เคยทราบจากพระครูเทพมุนีปานว่า เมื่อมีการปฏิสังขรณ์จะปฏิสังขรณ์วิหารพระม้า ชุดพื้นลงไปพบบันไดพระธาตุอีกองค์หนึ่งอยู่ใต้พระมหาธาตุ หม่อมฉันเข้าใจว่าพระมหาธาตุเดิมคงเป็นมณฑปอย่างเดียวกับพระธาตุไชยา และสร้างในสมัยศรีวิชัยด้วยกัน ครั้นพวกลังกาวงศ์เข้ามาถึงเพื่อฟื้นฟูศาสนาคราวนั้น จึงก่อพระสถูปอย่างพระเจดีย์ลังกา

สวมพระธาตุของเดิม...” สมเด็จพระยาตำราจิงโปรดให้ช่างย่อส่วนพระบรม
 ธาตุไชยามาประดิษฐานไว้ข้างวิหารพระธรรมศาลา หน้าประตูทางเข้าพระวิหารคดในวัดพระ
 มหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเห็นว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์องค์เดิมเป็นเช่นไร

โบราณสถานภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

คงได้กล่าวมาบ้างแล้วว่า ในวัดพระมหาธาตุมีโบราณสถานที่สำคัญอยู่มากมาย
 วัดนี้จึงมีชื่ออยู่ในประกาศเป็นโบราณสถานของชาติตามประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน
 สำหรับชาติของกรมศิลปากร* ทั้งนี้เพราะแทบทุกที่ทุกทางภายในวัดล้วนมีคุณค่าต่อการศึกษา
 และมีประโยชน์สำหรับอนุชนทั้งสิ้น ขอกล่าวถึงโบราณสถานที่สำคัญของวัดตามลำดับดังนี้

๑. พระบรมธาตุเจดีย์

สัญลักษณ์ของเมืองนครที่รู้จักกันดีในทุกภาคของประเทศไทยตลอดจนต่างประ
 เทศก็คือพระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นมิ่งขวัญของชาวนครและชาวพุทธทั้งมวล

กล่าวกันมาว่าแต่เดิมนั้นรูปทรงของพระบรมธาตุเจดีย์หาเป็นอย่างไรทุกวันนี้ไม่ ที่
 เห็นเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อครอบองค์เจดีย์เก่าไว้ พระเจดีย์องค์เดิมที่อยู่ภายในนั้น

* เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๔๗๕ กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ โดยพลตรี หลวงวิจิตร
 วาทการ เป็นอธิบดีได้ประกาศกำหนดจำนวนโบราณสถานสำหรับชาติตามพระราชบัญญัติว่าด้วย
 โบราณสถาน ศิลปวัตถุโบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๗๗ สำหรับเมือง
 นครนั้นมีโบราณสถานที่ยึดครองโดยประกาศฉบับนี้คือ

๑. กำแพงเมือง อำเภอเมือง ตำบลประตูชัยเหนือ (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๒. หอพระอิสวรร อำเภอเมือง ตำบลประตูชัยเหนือ (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๓. โบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมือง ตำบลประตูชัยเหนือ (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๔. หอพระนารายณ์ อำเภอเมือง ตำบลประตูชัยเหนือ (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๕. วัดพระมหาธาตุ อำเภอเมือง ตำบลพระเสื่อเมือง (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๖. หอพระสีหิงค์ อำเภอเมือง ตำบลพระเสื่อเมือง (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๗. ฐานพระสยาม อำเภอเมือง ตำบลพระเสื่อเมือง (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๘. ศาลพระเสื่อเมือง อำเภอเมือง ตำบลพระเสื่อเมือง (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๘. วัดหน้าพระลาน อำเภอเมือง ตำบลพระเสื่อเมือง (ทุกวันนี้เป็นตำบลในเมือง)
๑๐. พระเจดีย์ยักษ์ อำเภอเมือง ตำบลคลัง
๑๑. วัดประตู อำเภอเมือง ตำบลท่าวัง
๑๒. วัดแจ้ง อำเภอเมือง ตำบลท่าวัง

สร้างตามความเชื่อพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน* ในสมัยศรีวิชัยประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๐ พระบรมธาตุ
องค์เดิมจึงสร้างแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัย รูปแบบจึงคล้ายคลึงพระบรมธาตุไชยา

ครั้นถึงศรีวิชัยตอนปลายประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐ พุทธศาสนานิกายหินยานเจริญมาก
ในลังกา ดังนั้นไทยพม่าและมอญจึงส่งพระภิกษุไปศึกษาพระธรรมวินัยที่ลังกา พระภิกษุสงฆ์
จากเมืองนครนี้เองที่ไปศึกษาดังกล่าว โดยพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราชซึ่งทรงเป็นศาสน-
ูปถัมภ์ได้จัดส่งไป เมื่อพระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นกลับมานครใน พ.ศ. ๑๗๗๐ ก็ชักชวนพระ
ภิกษุชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนคร เรียกว่า “พุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์” ระยะเวลา
พระบรมธาตุของเมืองนครองค์เดิมกำลังชำรุดทรุดโทรมมาก ภิกษุชาวลังกาจึงมาช่วยกันซ่อม-
แซมให้เป็นไปตามแบบสถาปัตยกรรมลังกา โดยก่อสถาปัตยกรรมลังกาครอบเจดีย์องค์เดิม เจดีย์
องค์เดิมนั้นได้ค้นพบเมื่อคราวปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และมีหลักฐาน
ยืนยันว่าชาวลังกาเคยมาอยู่เมืองนครจริง ๆ นอกจากพระบรมธาตุเจดีย์แล้วยังมีโบราณวัตถุที่
ขุดพบด้วย คือใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ขุดพบพระพุทธรูปลังกาทำด้วยหินสีเขียวคล้ายมรกตหนึ่ง
องค์ ฝีมือช่างลังการุ่นเก่า โดยขุดพบที่บริเวณพระพุทธรบาทจำลองในวัดพระธาตุ ปัจจุบัน
เก็บไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช

ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณเชื่อว่าภายในองค์พระบรมธาตุ คือที่ฐานของพระ
บรมธาตุ มีสระกว้างยาวเท่ากันคือ ๘ วา ลึก ๕ วา รองด้วยก้อนหินใหญ่ ช่าง ๆ ก่อยึดด้วย
ปูนเพชรปูนขาวผสม น้ำอ้อยทุกด้าน ภายในสระมีสระเล็กอีกสระหนึ่ง สระเล็กนี้หล่อด้วยปูน
เพชรขนาดกว้างยาวเท่ากัน คือ ๒ วา ความลึก ๒ วา สระนี้บรรจุพิษของนาคอยู่ทั้งสระ ภายใน
สระมีชั้นทองลอยอยู่ ภายในชั้นบรรจุพระออบทองซึ่งมีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์
ประดิษฐานที่มุมสระทั้งสี่มุม ทุกมุมมีทองคำหนักตุ้มละ ๓๘ คนหามวางอยู่มุมละตุ้ม

* พุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายหินยานเป็นนิกายที่มีอยู่เก่าพุทธศาสนานิกายนี้ยึดถือเอาบทบัญญัติของพระพุทธ
เจ้าเป็นหลักตายตัวไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยเด็ดขาด สิ่งใด ๆ ที่อยู่นอกเหนือบทบัญญัติของพระ
พุทธองค์จะกระทำมิได้ และเคร่งครัดในบทบัญญัติเหนือสิ่งอื่นใด

๒. นิกายมหายานเป็นนิกายที่เกิดขึ้นใหม่ในพุทธศาสนา มีความเห็นว่าบทบัญญัติของ
พระพุทธองค์ไม่ควรที่จะยึดติดรูปแบบเดิมตายตัว แต่ควรที่จะยืดหยุ่นได้ตามกาลสมัย

ในปัจจุบันนี้พระบรมธาตุเจดีย์เป็นทรงโอคว่ำ* หรือระฆังคว่ำ โดยปากของระฆังนั้นติดกับพนักกำแพงแก้ว ทิมุมกำแพงแก้วมีเจดีย์พระบรมธาตุจำลองทั้ง ๔ มุม มีสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ดังต่อไปนี้ คือ

๑. สูงจากพื้นถึงยอด ๓๗ วา หรือ ๕๓.๐๗๕ เมตร (บางแห่งว่า ๓๘ วา ๒ ศอก หรือ ๗๗.๐๐ ม.) กล่าวคือ
 - ๑.๑ ตั้งแต่มุมพื้นถึงกำแพงแก้ว ๒ วา ๒ ศอก
 - ๑.๒ ตั้งแต่ปากระฆังถึงคอระฆัง ๘ วา ๑ ศอก
 - ๑.๓ ตั้งแต่คอระฆังถึงหลังเหม ๔ วา ๒ ศอก
 - ๑.๔ ตั้งแต่ปล้องโฉนถึงบัวคว่ำบัวหงาย ๑๕ วา
 - ๑.๕ ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงปทุมโกศ ๔ วา ๒ ศอก (บางแห่งว่า ๖ วา ๒ ศอก ๑ คืบ)
 - ๑.๖ ตั้งแต่ปทุมโกศถึงกรงแก้ว ๑ วา ๒ ศอก
 ๑๗. ตั้งแต่กรงแก้วถึงยอดสุด ๓ ศอก
๒. เส้นผ่าศูนย์กลางที่ฐาน ๒๒.๙๘ เมตร
๓. ฐาน ยาวด้านละ ๑๘ วา ๑ ศอก ๑๕ นิ้ว (บางแห่งว่า ๑๕ วา ๓ นิ้ว)
๔. ยอดหุ้มด้วยทองคำหนัก ๘๐๐ ชั่ง (ประมาณ ๖๐๐ กิโลกรัม)
๕. ส่วนที่หุ้มทองคำสูง ๖ วา ๒ ศอก ๑ คืบ หรือ ๘.๒๙๔ เมตร (บางแห่งว่า ๔ วา ๒ ศอก)
๖. ปล้องโฉน (โฉน คือลำปี่เป็นปล้องๆ หมายถึงปล้องที่ยอดพระเจดีย์) จำนวน ๕๒ ปล้อง
๗. หน้ากระดานปล้องโฉนมีพระมหาสาวก ๘ องค์ เรียกว่า “พระเวียง” ยืนเวียงเป็นทักษิณาวัตร ประนมมือทุกองค์ ทุกองค์มีช่อตังน

*โอ คือภาชนะเครื่องสานอย่างหนึ่ง รูปร่างคล้ายขัน สำหรับใช้ใส่ของ

**กำแพงแก้ว เป็นศัพท์ทางสถาปัตยกรรม หมายถึงกำแพงกั้นล้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือมีคุณค่าควรแก่การรักษา เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระที่นั่ง และปราสาท เป็นต้น

- ๗.๑ พระโกณฑัญญะเถระ
 ๗.๒ พระมหากัสสปเถระ
 ๗.๓ พระสารีบุตรเถระ
 ๗.๔ พระอุบาลีเถระ
 ๗.๕ พระอานนท์เถระ
 ๗.๖ พระควัมปติเถระ
 ๗.๗ พระโมคคัลลานเถระ
 ๗.๘ พระราหุลเถระ
๘. ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงปทุมโกศ สูง ๖ วา ๒ ศอก ๑ คืบ (บางแห่งว่า ๔ วา ๒ ศอก) หุ้มด้วยทองคำแผ่นหนาขนาดใบตาล มีลวดทองคำคาดไว้ รอยเชื่อมระหว่างแผ่นใช้หมุดย้ำ
๙. ส่วนที่หุ้มด้วยทองคำนี้ยังมีทองรูปพรรณนานาชนิด เช่น แหวน กำไล พระพุทธรูป และต่างหู เป็นต้น ผูกแขวนไว้ด้วยเส้นลวดเป็นจำนวนมาก
๑๐. บนยอดสุดมีหม้อทองคำ ๑ ใบ โทนขนาดฟองไข่วางหงายไว้ ในหม้อมีปิ่นทองคำทำเป็นคันธงห้อยด้วยใบโพทอง และมีดอกไม้ไหว (ช่อดอกไม้ที่ประดิษฐ์ด้วยกระดาษบ้าง ทองบ้าง แล้วเอาลวดเล็กๆ ขดทำเป็นก้านไหวๆ) ทำด้วยกระดุมเพชรปักไว้ในหม้อ ๔ ดอก กระดุมเพชรนี้เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) ได้รับพระราชทานในพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาชิรุณหิศในรัชกาลที่ ๕ แล้วตกทอดมาเป็นของคุณนุ้ย ณ นคร ซึ่งเป็นบุตร แล้วคุณนุ้ยได้มอบให้นำขึ้นไปไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ คราวติดสายล่อฟ้าที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์
๑๑. ใต้หม้อทองคำมีกำไลหยกกรองรับอยู่วงหนึ่ง
๑๒. ใต้กรงแก้วทำเป็นพานสำริดเกลี้ยงๆ มีกลีบยื่นทั้งสี่ทิศ ทิศละกลีบ กลางพานทะลุมีลวดทองแดง ๕ เส้นยื่นออกมาแล้วตัดให้ผายออกตามขอบพาน โดยรอบ เป็นซี่กรงแก้ว ๔ ซี่ แล้วรวบปลายเป็นกระพุ่มบัว เรียกว่ากรงแก้ว ซี่กรงทั้ง ๔ ซี่นั้น สวมลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุกซี่ละ ๑๖ ลูก ส่วน

ซัทเป็นแกนกลางนั้นสวมดวงแก้ว ๙ ดวง ส่วนในพานสำริดมีดวงแก้วผลึก
ต่างสีหลายดวง ถักด้วยลวดทองคำผูกติดกับแกน

๑๓. รอบ ๆ องค์พระเจดีย์มีกำแพงแก้ว ๔ ด้าน กว้างยาวเท่ากันทุกด้าน คือ ๑๒
วา ๒ ศอก
๑๔. มีใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมรอบกำแพงแก้ว ประดับด้วยเครื่องสูง มีฉัตร
และบังสุรย์ และมีกระดิ่งทำเป็นระฆังห้อยใบโพไว้โดยรอบ
๑๕. ที่พระบรมธาตุเจดีย์จำลองทงสี่มุมกำแพงแก้ว มีซุ้มบรรจุพระพุทธรูป
๑๖. ฐานของพระบรมธาตุเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีหัวช้างยื่นออกมาจาก
ฐานทงหมดมี ๒๒ หัว ซึ่งสันนิษฐานว่าหัวช้างทงหมดคือหัวชอนนั่นเอง
๑๗. พระบรมธาตุเจดีย์สูงเป็นที่สองของประเทศไทย (พระปฐมเจดีย์สูงที่สุดคือ
๖๐ วา แต่พระบรมธาตุเจดีย์เก่าแก่กว่าพระปฐมเจดีย์

สำหรับหลักฐานการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นั้นไม่ปรากฏเป็นที่แน่นอน
เพราะเป็นปูชนียสถานที่เก่าแก่เกินไป จะหาหลักฐานได้ก็เพียงตำนานเท่านั้น

๒. วิหารพระม้า

วิหารพระม้านั้นมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่นวิหารพระม้า หรือวิหารพระทรงม้า หรือ
วิหารพระมหาภิเนษกรม อันเป็นชื่อเรียกทางราชการ แต่ชาวนครนิยมเรียกกันสั้น ๆ ว่า
วิหารพระม้า ที่เรียกเช่นนั้นก็เพราะว่าภายในวิหารนี้ มีปูนปั้นเป็นภาพเกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติ
ตอนพระพุทธองค์ทรงม้าเสด็จออกบวรพชา อยู่ที่ฝาผนังจึงเรียกกันโดยทั่วไปว่า วิหารพระ
ทรงม้า

วิหารพระม้านั้นอยู่ติดกับพระบรมธาตุเจดีย์ทางด้านทิศเหนือ เป็นวิหารที่มีหลังคา
เดียวกับวิหารเขียน แต่มีผนังกันอยู่จึงแยกออกเป็นสองส่วน คือเป็นวิหารพระม้าส่วนหนึ่ง
และเป็นวิหารเขียนอีกส่วนหนึ่ง แต่เดิมมาวิหารทั้งสองหลังนี้มีประตูวงโค้งสามารถเดินทะลุ
ถึงกัน ต่อมาวิหารเขียนใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ จึงปิดประตูโดยทำเป็นผนังตันไป ผนังนี้กว้าง
๕ วา ๑๐ นิ้ว ยาว ๑๕ วา ๓ ศอก ๘ นิ้ว สูง ๗ วา

ภายในวิหารพระม้าประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้คือ ตรงกลางวิหารมีบันได
รวม ๒๒ ขั้นทอดเป็นทางขึ้นสู่ฐานประทักษิณรอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์ (ก็คือลานภายใน

กำแพงแก้วนั่นเอง) ที่ผนังทั้งสองข้างของบันไดมีปูนปั้นเป็นภาพเทวดาและสัตว์ในเทพนิยาย ซึ่งสันนิษฐานว่าสัตว์เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมสร้างพระบรมธาตุเจดีย์และโบราณสถานอื่น ๆ ทางด้านซ้ายตอนบนมีพระพุทธรูปปางจำลอง ด้านขวาเป็นรูปพระหลักเมือง ที่ผนังตรงหัวบันไดมีรูปครุฑ ๑ คู่ ที่เชิงบันไดมียักษ์และหัวหน้าคอยอย่างละคู่ ที่ปลายบันไดที่จะขึ้นไปลานพระประทักษิณนี้มีประตูไม้หนึ่งประตู ที่บานประตูมีภาพสลักทั้งสองบาน ใช้ไม้บานละแผ่นเท่านั้น ไม่มีการนำไม้มาต่อกัน ฝีมือการแกะสลักก็ประณีตสวยงามมาก บานประตูด้านซ้ายสลักเป็นรูปพระพรหม ส่วนด้านขวาเป็นรูปพระนารายณ์ บางแห่งว่าบานประตูนี้เป็นของทำขึ้นใหม่ภายหลัง มิใช่ของดั้งเดิม ที่ทำขึ้นใหม่นั้นนักเพื่อใช้แทนของเดิมที่ถูกไฟไหม้เสียหายไป สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า บานประตูแต่เดิมนั้นทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ตามตำนานเล่ากันว่า วิหารพระม้านั้นผู้สร้างเป็นเศรษฐีชาวลังกาสองคน ชื่อ พลิตติ และพลิมุ่ย (ซึ่งในที่สุดเศรษฐีทั้งสองนี้ก็ได้อุปถัมภ์เป็นพระภิกษุ) ความมีว่าเศรษฐีทั้งสองได้รับพระบรมราชโองการจากพระเจ้ากรุงลังกาให้มาช่วยสร้างพระบรมธาตุที่เมืองนคร แต่เศรษฐีทั้งสองเดินทางมาถึงช้าไป พระบรมธาตุสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว ด้วยแรงศรัทธาเศรษฐีทั้งสองจึงดำเนินการก่อสร้างวิหารพระม้าแทน ในระยะเดียวกันนี้บุตรชายของเศรษฐีชื่อ มดและหมี เกิดทะเลาะกันเรื่องการชนไก่ เลยฆ่ากันตายทั้งสองคน เศรษฐีเศร้าเสียใจมาก จึงเอาอัฐิของบุตรมาตำเคล้าเข้ากับปูนแล้วปั้นเป็นรูปพระสิทธัตถะ พระนางพิมพา พระราहुล นายจันนะ ม้ากัณฐกะ เทวดา มาร พรหม โดยอาศัยตอนพระพุทธรองค์เสด็จออกบวช (เสด็จออกมหาภิเนษกรรม) และปั้นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ บันพระสารีริกบุตร พระโมคคัลลาน ที่ผนังตรงข้ามบันได

๓. วิหารเขียน

ที่เรียกชื่อว่า วิหารเขียน ก็เพราะว่าแต่เดิมนั้นเสาและผนังของวิหารนี้มีภาพลายเส้นอยู่เต็ม ชาวนครจึงเรียกว่าวิหารเขียน ซึ่งก็คือวิหารที่มีภาพเขียนภาพวาดปรากฏอยู่เป็นลักษณะพิเศษไปจากวิหารอื่น ๆ นั่นเอง

ผู้สร้างวิหารเขียนก็คือหลวงศรีวรวงศ์ ได้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๑๙๑๙ ในระยะที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองนคร

ภายในวิหารเขียนมีพระประธานรูปปั้นปางมารวิชัยแบบอุ้มทอง หน้าพระประธาน มีคู่พระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติสององค์ ทำด้วยทองลวกบวบ (ทองลวกบวบ ก็คือทองคอกบวบ หมายถึงทองเนื้อหก โบราณกำหนดคุณภาพของเนื้อทองตั้งแต่เนื้อสี่ ตั้งพิกัดตามราคาน้ำหนัก เช่น ทองเนื้อหกหรือทองคอกบวบ หนัก ๑ บาท ราคา ๖ บาท เป็นต้น ราคาทองสูงที่สุด คือ หนัก ๑ บาท ราคา ๙ บาท เรียกว่าทองเนื้อเก้าหรือทองคำ อันถือว่าเป็นทองบริสุทธิ์) พระทงสององค์นี้เจ้าพระยานคร (พัก) สร้างเป็นอนุสรณ์เมื่อไปตีไทรบุรีชนะ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ กรมศิลปากรได้ประกาศรับพิพิธภัณฑสถานของวัดพระมหาธาตุเป็นสาขาพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติประจำจังหวัดนครศรีธรรมราช ชื่อว่า “ศรีธรรมราชพิพิธภัณฑสถาน” ที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของวัดพระมหาธาตุก็คือวิหารเขียนนั่นเอง วัดได้ใช้วิหารเขียนเก็บรักษาสิ่งของขนาดเล็กที่ทำด้วย ทอง เงิน นาก สำริด เช่นพระพุทธรูปต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ถ้วยชาม เครื่องลายคราม สร้อย แหวน ต่างหู เข็มขัด กำไล และปืนบักมม เป็นต้น ชาวเมืองจึงมักไปชมโบราณวัตถุในวิหารเขียนกันอย่างคับคั่งทุกวัน จนในที่สุดต้องขยายพิพิธภัณฑสถานของวัดออกไปอยู่ที่วิหารโพธิ์ลังกาและวิหารสามจอม ขณะนี้กำลังดำเนินการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑสถานใหม่ติดกับวิหารคดด้านทิศเหนือ

บุคคลสำคัญที่คิดสร้างพิพิธภัณฑสถานประจำวัดนั้น คือพระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (รัตนธัชเถร-ม่วง เปரியู) เจ้าคณะมณฑลในอดีต ครั้นท่านสิ้นบุญก็มีผู้ดำเนินการต่อมาคือ พระรัตนธัชมุนีศรีธรรมราช (คุณจุฬารณเถร-แบน) เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุองค์ปัจจุบัน วิธีการดำเนินการก็คือประกาศเชิญชวนชาวเมืองให้นำของเก่ามาถวายพระบรมธาตุเจดีย์ แล้ววัดก็ตั้งกรรมการลงบัญชีรับไว้เป็นหลักฐาน จากนั้นก็นำออกวางแสดงในพิพิธภัณฑสถานของวัด

๔. วิหารโพธิ์ลังกา

ที่ได้ชื่อว่า วิหารโพธิ์ลังกา ก็เพราะว่าตรงกลางของวิหารมีลานสำหรับปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นใหญ่ต้นหนึ่ง เชื่อกันว่าพระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ได้พันธุ์มาจากลังกา จึงเรียกชื่อว่าโพธิ์ลังกา และเรียกชื่อวิหารตามชื่อของต้นพระศรีมหาโพธิ์จากลังกาว่า วิหารโพธิ์ลังกา

วิหารโพธิ์ลังกาอยู่ติดกับวิหารเขียน คืออยู่ด้านเหนือของวิหารเขียนและบรมธาตุเจดีย์ สร้างเป็นแบบสร้างวิหารคดรอบปูชนียวัตถุปูชนียสถานทั่วไป คือเป็นวิหารสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบพระศรีมหาโพธิ์ กว้างและยาวด้านละ ๑๒ วาเศษ

วิหารนี้ได้ขยายเป็นพิพิธภัณฑสถานของวัดสำหรับเก็บโบราณวัตถุจากวิหารเขียน จึงมีโบราณวัตถุจำนวนมากพอควร เช่น ศีลาจารึก เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูป ลับแลมุก (ซึ่งคลื่นซัดขึ้นมาที่อำเภอหัวไทร ทางอำเภอก็นำมาถวายวัดพระมหาธาตุ) หีบศพเจ้าพระยานคร (ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าของเจ้าพระยานครคนใด) พระพุทธรูปปางมารวิชัยฝีมือสกุลช่าง นครศรีธรรมราชที่อัญเชิญมาจากวัดบูรณาราม (วัดหัวรอ) เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ และพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามญาติ ซึ่งเดิมอยู่ที่วัดห่อไตร่ ต่อมานำมาไว้ที่วัดธาราวดี ตำบลนา อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช แล้วอัญเชิญมาประดิษฐานที่วิหารเขียน เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๔๕๒ เป็นต้น

ที่ประตูของวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องปางประทานอภัย เป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระพุทธรูปองค์สนับอิฐฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า พระพวย เพราะมีรูปร่างเหมือนพวยเทือกมาจากฐานบัว แต่เดิมพระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานที่วัดโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาย้ายไปประดิษฐานที่วัดประตูหลัก อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ครั้นสมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ทรงเป็นอุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ก็อัญเชิญพระพุทธรูปองค์นี้มาประดิษฐานที่วัดมหาธาตุ เชื่อกันว่าพระพุทธรูปองค์นี้สามารถบันดาลสิ่งที่ดีได้ ประสงค์ได้หลายอย่างเช่น บันดาลให้มีบุตร บันดาลให้ของที่หายกลับได้คืนและบันดาลให้หายเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ส่วนภายในวิหารด้านตะวันตกเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์องค์ใหญ่องค์หนึ่ง ขนาดยาว ๖ วา พระอุระกว้าง ๔ ศอก พระบาทกว้าง ๑ ศอก ๗ นิ้ว พระบาทยาว ๓ ศอก ๑๐ นิ้ว

๕. วิหารสามจอม

วิหารสามจอม นิมิตเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่าผู้สร้างวิหารนี้เป็นผู้ชายชื่อ สามจอม โดยสร้างพร้อมกันกับเจดีย์ใหญ่ (เจดีย์บริวารองค์หนึ่ง) ซึ่งอยู่ด้านหลังของวิหาร ดังนั้นจึงเรียกชื่อวิหารตามชื่อของผู้สร้างว่า วิหารสามจอม

วิหารสามจอมอยู่ทางด้านตะวันออกของพระบรมธาตุ ตรงข้างประตูพระระเบียง ก่อนเข้าสู่วิหารจะเห็นรูปปั้นพระธรณีกำลังบีบมวยผมที่ผนังด้านหน้าของวิหาร ภายในวิหาร

เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น เรียกกันว่าพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ทรงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยมีเครื่องทรงอย่างกษัตริย์โบราณ ประดับชฎายอดสูง เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา จากชื่อของพระพุทธรูป “พระเจ้าศรีธรรมโศกราช” องค์กร บางครั้งชาวนครเรียกวิหารสามจอมนี้ว่า “วิหารพระเจ้าศรีธรรมโศกราช” ด้านหลังของวิหารเป็นซุ้มประตูสามช่อง บรรจุพระพุทธรูปปางมารวิชัยและเก็บอัฐิของเชื้อพระวงศ์ และเจ้านายในเชื้อสายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และตรงซุ้มประตูมีภาพปั้นพระพุทธรูประวิคตอนทรงตักเม้าไฟเพื่อออกบรรพชา

แต่เดิมวิหารนี้เคยใช้เป็นที่ทำงานของพนักงานรักษาวัดพระมหาธาตุ แต่ต่อมาได้ย้ายที่ทำงานจากวิหารนี้ไปอยู่ตรงข้างประตูทางเข้าพระระเบียง โดยสร้างเป็นที่ทำการชั่วคราว เรียกว่า สำนักงานจัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุ สำนักงานนี้ใช้สำหรับอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่นรับบริจาคและให้บริการแก่ประชาชนที่ไปนมัสการพระบรมธาตุ ผู้ปฏิบัติงานในสำนักงานนี้คือเสมียนพนักงานและคนงานของวัดพระมหาธาตุ

๖. วิหารพระแอด

ชื่อของวิหารพระแอดนี้ เรียกกันตามชื่อของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารหลังนี้ คือพระกัจจายนะหรือพระสังกัจจายน์ หรือพระสมถเถระ แต่คนโดยทั่วไปเรียกกันว่า พระแอด ดังนั้นวิหารที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์นี้จึงได้ชื่อว่า วิหารพระแอด

วิหารนี้อยู่ต่อกับวิหารสามจอมไปทางด้านเหนือ แต่เดิมนั้นวิหารพระแอดอยู่นอกเขตพระระเบียงใกล้กับวิหารธรรมศาลา ครั้นพระรัตนธัชมุนี (คุณฐาภรณ์เถร-แบน) เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ ก็ได้ดำเนินการบูรณะพระแอดและสร้างวิหารพระแอดขึ้นใหม่ โดยผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุ คือพระครูพุทธิสารเจติยาภิวัฒน์ หรือพระพุทธิสารเถระ (ผุด สุวฑฺฒโน) เป็นผู้ดำเนินการ เมื่อสร้างเสร็จก็อัญเชิญพระแอดขึ้นไปประดิษฐานที่วิหารหลังใหม่มาจนทุกวันนี้

พระแอดเป็นที่เคารพสักการะและเชื่อถือของคนโดยทั่วไปมาก เชื่อกันว่าผู้ใดปวดแหวปวดหลัง หากได้นำไม้ไปค้ำยันให้หลังของพระแอด อาการปวดก็จะหายถึงประสงค์

๗. วิหารทับเกษตร

วิหารทับเกษตร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระระเบียงต้นธาตุ เป็นระเบียง หรือวิหารที่อยู่โดยรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์

คำว่า “ทับเกษตร” เป็นศัพท์ทางสถาปัตยกรรม หมายถึงผิวพื้นบริเวณที่ใช้เป็นที่ตั้งพระพุทธรูปหรือนาบบนฐานพระ หรือเรือนซึ่งเป็นขอบเขต ซึ่งได้แก่ระเบียงคด วิหารคด ด้วยเหตุนี้วิหารทับเกษตรจึงได้ชื่อตามหน้าที่คือวิหารคด ซึ่งเป็นวิหารแสดงขอบเขตของพระบรมธาตุเจดีย์

วิหารทับเกษตรมีขนาดดังนี้ คือยาวเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน ด้านละ ๑๘ วา ๑ ศอก ๑๕ นิ้ว และกว้างก็เท่ากันทั้ง ๔ ด้าน ด้านละ ๒ วา ในวิหารนี้มีพระพุทธรูปปูนปั้นและสำริดเรียงรายเป็นระเบียบเต็มไปหมดทั้ง ๔ ด้าน กล่าวคือ

ด้านทิศเหนือ	มีพระพุทธรูปยืน ๑๔ องค์	พระพุทธรูปนั่ง ๙ องค์
ด้านทิศใต้	มีพระพุทธรูปยืน ๑๒ องค์	พระพุทธรูปนั่ง ๙ องค์
ด้านทิศตะวันออก	มีพระพุทธรูปยืน ๑๕ องค์	พระพุทธรูปนั่ง ๙ องค์
ด้านทิศตะวันตก	มีพระพุทธรูปยืน ๑๔ องค์	พระพุทธรูปนั่ง ๑๐ องค์
รวมในพระพุทธรูปทั้งหมดในวิหารนี้ ๙๒ องค์		

พระพุทธรูปเหล่านี้สร้างในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น รอบ ๆ ฐานพระบรมธาตุเจดีย์ทำเป็นซุ้ม มีหัวขางยื่นออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์ราวกับว่าเป็นซอกคานรับพระบรมธาตุเจดีย์ ซุ้มเหล่านี้มีโดยรอบ ๒๒ ซุ้ม (หัวขาง ๒๒ หัว) ในระหว่างซุ้มหัวขางแต่ละซุ้ม มีซุ้มเรือนแก้วครอบพระพุทธรูปปูนปั้นปางประทานอภัยอยู่สลักกันโดยรอบฐานพระบรมธาตุเจดีย์จำนวน ๒๕ ซุ้ม สันนิษฐานว่าซุ้มเหล่านี้สร้างสมัยอยุธยา แต่ได้รับอิทธิพลทางศิลปะแบบลพบุรี บางซุ้มมีลักษณะคล้ายของสุโขทัย

ในสมัยโบราณเคยใช้พระวิหารนี้ประกอบพิธีสร้างเงินตราโม เพื่อใช้เป็นอาถรรพณ์แก้โรคระบาด

ทุกด้านในวิหารนี้มีธรรมเนียมสำหรับพระสงฆ์ใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนาในวันพระ ส่วนบนฐานที่ยกพื้นขึ้นเป็นชั้นที่ ๒ นั้น เดินได้โดยรอบ ๓ ด้าน ยาวเท่ากันทุกด้าน คือด้านละ ๑๕ วา ๓ นิ้ว

๘. วิหารคดหรือพระระเบียง

วิหารคดหรือพระระเบียง หรือบางทีก็เรียกว่า “พระदान” ที่เรียกกันว่าวิหารคดก็เพราะว่า วิหารนี้สร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ล้อมรอบบริเวณภายในขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ การที่สร้างให้หักเป็นมุมนี้เองชาวบ้านจึงเรียกว่า วิหารคด ส่วนที่เรียกกันว่าพระदानหรือพระระเบียงก็เพราะว่าเป็นระเบียงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ จึงเรียกกันว่า พระระเบียง และที่เรียกว่า พระदान ก็เพราะว่าในวิหารหรือระเบียงนี้ เต็มไปด้วยพระพุทธรูปบนเรียงเป็นระเบียง เป็นพระพุทธรูปนั่งเป็นแถวยาวตลอดทุกด้านของระเบียง จำนวน ๑๓๗ องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ การที่มีพระพุทธรูปอยู่รอบด้านของพระบรมธาตุเจดีย์นี้เองชาวบ้านจึงเรียกกันว่า พระदान

วิหารนี้มีประตูเพียงสองประตูเท่านั้น ประตูด้านหน้าและประตูด้านหลังอยู่ในตำแหน่งที่ตรงกัน ประตูหน้ามีชื่อว่า ประตูเหมรั้งศรี ข้างประตูมีรูปสิงโตทำด้วยหิน เป็นสิงโตตัวผู้และตัวเมียอยู่ข้างละตัว หน้าจั่วของซุ้มประตูประดับแก้วสีเป็นรูปครุฑและนาคยัดเกี่ยวกัน

ภายในวิหารด้านเหนือมีโครงกระดูกปลาวาฬตัวโตขนาดยาว ๕ วา วางอยู่ในตู้โครงกระดูกปลาวาฬนี้เล่ากันว่าได้มาจากปลาวาฬที่ตายแล้วลอยมาเกยหาดที่ปากน้ำท่าสูง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ประชาชนจึงช่วยกันนำโครงกระดูกมาเก็บที่พิพิธภัณฑสถานของวัด

วิหารนี้ได้รับการซ่อมแซมอยู่เสมอ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ได้ดำเนินการซ่อมแซมครั้งล่าสุด การซ่อมแซมในครั้งนั้นได้เปลี่ยนไม้เครื่องบนทุกตัว จึงดูสวยงามเป็นระเบียบมากขึ้น ผนังก่ออิฐซึ่งเคยคองอกก็ตัดเสียใหม่ ทำฐานบัวเพิ่มขึ้นหัวเสาทำใหม่ตามแบบเดิม อาสนะพระดานก็ทำให้หนาและกว้างขึ้น และพื้นล่างก็ปรับระดับให้สูงขึ้นด้วย

บางส่วนของวิหารนี้เคยใช้เป็นหอสมุดแห่งชาติด้วย โดยตั้งเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๐ ระยะเวลาแรกสุดจนถึงทิวหารสามจอม พอมีสื่อเพิ่มขงก็ย้ายไปวิหารธรรมศาลา วิหารทับเกษตร และวิหารคดตามลำดับ

ทุกด้านของวิหารนี้มีธรรมาสันตงอยู่เช่นเดียวกับในวิหารทับเกษตร ทังนี้เพื่อใช้เป็นที่แสดงธรรมในวันพระวันโกน ก่อนแสดงธรรมมีชาวบ้านมาสวด (อ่าน) หนังสือก่อน

เป็นประจำ จนเกิดเป็นประเพณีขึ้นมาเรียกว่า “สวดदान” ดังนั้นประเพณีสวดदानจึงถือว่า
เกิดขึ้นที่ระเบียงน

๘. วิหารธรรมศาลา

ที่ได้เรียกชื่อ วิหารธรรมศาลา ก็เพราะว่าภายในวิหารนี้มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย
ประดิษฐานอยู่ มีชื่อว่าพระธรรมศาลา เป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่สุดในวิหารหลังนี้ เป็น
พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทอง เป็นศิลปะยุคเดียวกับพระพุทธรูปพระเจ้าศรีธรรม
โศกราชซึ่งประดิษฐานในวิหารสามจอม

วิหารธรรมศาลาอยู่ทางด้านตะวันออกของพระบรมธาตุเจดีย์ คือนอกกระเบียงคด
ตรงประตูเยวราช มีตำนานว่าพระเถระเหมรังสีเป็นผู้สร้าง ที่หน้าวิหารมีพระพุทธรูปพระ
ธนกุมาร ด้านหลังวิหารมีพระพุทธรูปเจ้าหญิงเหมซาลา พี่น้องตนเองที่กล่าวกันว่าเป็นผู้นำ
พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาฝังไว้ ณ หาดทรายแก้ว อันเป็นที่ตั้งของพระบรมธาตุ
เจดีย์ทุกวันนี้ พระพุทธรูปสององค์นี้เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง เป็นพระ
พุทธรูปประทับยืน ทรงเครื่องราชาภรณ์อย่างกษัตริย์โบราณ พระพุทธรูปพระธนกุมาร
นี้เป็นพระพุทธรูปปางประทานอภัย ส่วนพระพุทธรูปนางเหมซาลาเป็นพระพุทธรูปปาง
ห้ามญาติ ทั้งสององค์มีขนาดเดียวกัน

ภายในวิหารธรรมศาลาด้านหน้า มีเจดีย์องค์หนึ่งเรียกว่าพระเจดีย์สวรรค์ กล่าว
กันว่าพระยาแก้วสร้างเจดีย์ขึ้นมาเพื่อบรรจุอัฐิของพระยารามราชท้าวหน้า ผู้ครองเมืองนคร
ที่ตายกลางศึกโจรสลัดเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘๑ นอกจากนี้ภายในวิหารยังมีพระพุทธรูปปูนปั้นอีก
หลายองค์

ที่หน้าจั่ววิหารธรรมศาลา มีข้อความสลักบนกระดานว่า “ได้บูรณะเมื่อวันเสาร์
เดือนนี้ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะเมีย ฉศก พ.ศ. ๒๔๓๗” เป็นที่ทราบกันว่าผู้บูรณะก็คือพระครู
เทพมุนีศรีสุวรรณ์อุปถัมภ์บาล (ปาน) ซึ่งเป็นผู้บูรณะองค์พระธาตุนั้นเอง หลังจากนั้น
ใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ก็ได้มีการบูรณะอีกครั้งหนึ่ง

แต่เดิมวิหารธรรมศาลานี้เคยใช้เป็นสาขาหอสมุดแห่งชาติจังหวัดนครศรีธรรมราช
ชั่วคราว ต่อมาได้ย้ายหอสมุดดังกล่าวไปที่วิหารทับเกษตร

๑๐. พระวิหารหลวง

ที่ได้เรียกชื่อ พระวิหารหลวง ก็เพราะถือกันว่าวิหารนี้เป็นของกลางที่พุทธศาสนิกชนทุกหนทุกแห่งมีสิทธิ์ใช้ร่วมกัน ในสมัยแรกพระสงฆ์ไม่ได้จำพรรษาที่วัดพระมหาธาตุ แต่จำพรรษาที่วัดอื่น ๆ ซึ่งอยู่รอบวัดพระมหาธาตุ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะต้องการให้วัดพระมหาธาตุเป็นของส่วนกลางจริง ๆ ดังนั้นวิหารซึ่งมีมาแต่เดิมและใช้ประกอบพิธีสักการบูชาพระบรมธาตุร่วมกันจึงเรียกกันว่าพระวิหารหลวง ต่อมาได้มีการดัดแปลงพระวิหารหลวงเป็นอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ ๖ แต่ผู้คนก็ยังเรียกว่าพระวิหารหลวงอยู่เช่นเดิม หากได้เรียกพระอุโบสถไม่

พระวิหารหลวงอยู่ทางด้านใต้ของพระบรมธาตุเจดีย์ อยู่ภายนอกเขตของพระระเบียงคด ถือเป็นพระอุโบสถของวัดพระมหาธาตุ เชื่อกันว่าสร้างในสมัยสุโขทัยพร้อมกับพระบรมธาตุ ชาวลังกาเป็นผู้ก่อสร้างและดูแลรักษา

พระวิหารหลวงเป็นอาคารที่มีความใหญ่โตและงดงามมาก นับเป็นพระอุโบสถที่กว้างใหญ่ที่สุดในบึงค์ใต้ มีข้อที่น่าสนใจดังนี้คือ

๑. มีขนาดความยาว	๒๙ วา ๑ ศอก ๕ นิ้ว
๒. มีขนาดความกว้าง	๗ วา ๑๐ นิ้ว
๓. มีขนาดความสูง	๑๒ วา ๓ ศอก
๔. มีเสารอบนอก	๔๐ ต้น
๕. มีเสาภายใน	๒๔ ต้น
๖. มีห้องระหว่างเสา	๑๓ ห้อง
๗. มีหน้าต่าง	๒๒ ช่อง
๘. มีประตูด้านหน้า	๓ ช่อง
๙. มีประตูด้านหลัง	๒ ช่อง

การวางเสาดัดแบบที่นิยมกันในสมัยอยุธยา คือให้ปลายเสาเอนรวบเข้าหากัน ทำให้ดูสวยงามอ่อนช้อย หน้าบันด้านหน้าของพระวิหารหลวงแกะสลักไม่เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เป็นภาพแกะสลักที่มีความวิจิตรงดงามเป็นอย่างยิ่ง ส่วนหน้าบันด้านหลังแกะสลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เพดานพระวิหารนั้นเขียนลายไทยปิดทอง มีลายดาราที่เป็นแจกกงงดงามมาก

พระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธานในวิหารนี้ชื่อว่า “พระศรีศากยมุนีศรีธรรมราช” เป็นปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๓ วา ๑ ศอก ๑๒ นิ้ว สูง ๕ วา ก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทองเป็นพระพุทธรูปที่สร้างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น หน้าพระประธานมีพระพุทธรูปสาวกขวาและซ้าย คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปอื่นอีกหลายองค์ หลังคาพระวิหารหลวงมีช่อฟ้าและใบระกาอย่างอุโบสถโดยทั่วไป

ตามปกติแล้วพระวิหารหลวงใช้เป็นสถานที่ประกอบสังกรรมอย่างอุโบสถโดยทั่วไป เช่น ใช้กระทำอุโบสถของพระสงฆ์ แสดงพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นพุทธมามกะ และประกอบพิธีในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธี เช่น การแต่งตั้งเจ้าเมืองและการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นต้น ประกอบพิธีสมโภชพระบรมธาตุประจำปีทุกๆ ปี และใช้ประกอบพิธีทางศาสนาและประเพณีของเมืองนครมาแต่ครั้งโบราณอีกด้วย เช่น พิธีแรกนาขวัญ พิธีสวดอาฎานา และพิธีโล้ชิงช้า เป็นต้น

พระวิหารหลวงได้รับการบูรณะหลายครั้ง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีการซ่อมแซมและขยายพระวิหารหลวงให้กว้างออกไปกว่าเดิม ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวงครั้งใหญ่ ใน พ.ศ. ๒๔๑๕ รัฐบาลก็ดำเนินการปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง และครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ก็มีการบูรณะพระวิหารหลวงอีก

เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกช่อฟ้าพระวิหารหลวง

พระวิหารหลวงนับเป็นพระวิหารที่งดงามมาก ฝีมือในการสร้างแสดงออกถึงความเจริญทางศิลปะและเชิงช่างเป็นอย่างดี หากจะหาสิ่งก่อสร้างประเภทโบสถ์หรือวิหารสมัยใหม่มาเทียบกับพระวิหารหลวงในแง่ความประณีตสวยงามและมีศิลปะกันแล้ว คงจะหาที่ไหนมาเทียบไม่ได้อีกแล้ว โดยเฉพาะการวางเสาซึ่งอาศัยศิลปะแบบอยุธยาอันหาญได้ยากยิ่ง พระวิหารที่มีความเก่าแก่ควบคู่กับพระบรมธาตุเจดีย์แห่งนี้ จึงเป็นโบราณสถานที่ควรแก่การหวงแหนและบำรุงรักษาเป็นอย่างยิ่ง

๑๑. เจดีย์รอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์

ภายในบริเวณพระบรมธาตุเจดีย์ถัดเข้าไปจากพระระเบียงวิหารคด มีเจดีย์ขนาดต่าง ๆ เรียงรายรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ครอบไว้ด้วยคนโทน้ำที่สร้างมีเจดีย์ที่จะให้เป็นบริวารของพระบรมธาตุเจดีย์

เจดีย์บริวารเหล่านี้ไม่มีหลักฐานยืนยันว่าแต่เดิมผู้สร้างเจดีย์ที่จะใช้บรรจุอัฐิหรือไม่ แต่ปัจจุบันมีผู้ปฏิสังขรณ์แล้วนำอัฐิของวงศ์ตระกูลไปบรรจุไว้ที่ฐานของเจดีย์เหล่านี้แทบทุกองค์

เจดีย์บริวารเหล่านี้สร้างอย่างมีระเบียบเรียบร้อย เป็นศิลปะราวสมัยอยุธยาตอนปลาย หรือสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

จากการสำรวจทำให้ทราบว่าเจดีย์บริวารรอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์มีอยู่ทั้งสิ้นจำนวน ๑๘๕ องค์ แบบที่ยึดในการสร้างส่วนใหญ่เป็นการจำลองมาจากพระบรมธาตุเจดีย์แทบทั้งสิ้น

๑๒. วิหารโพธิ์พระเค็ม

วิหารโพธิ์พระเค็มนี้อยู่ทางตอนสุดอาณาเขตของวัดพระมหาธาตุ ทางด้านเหนือของพระบรมธาตุ เป็นวัดที่สร้างหลังวัดพระธาตุไม่นานนัก เรียกว่า วัดพระเค็ม

ในวัดนี้มีวิหารแบบเดียวกับวิหารโพธิ์ลังกาภายในบริเวณพระบรมธาตุทุกประการ ทั้งพระพุทธรูปและต้นโพ ทั้งยังเชื่อกันว่าโพธิ์ต้นนี้ได้มาจากลังกาเช่นกัน สำหรับต้นโพธิ์ต้นนี้ทั้งขนาดและลักษณะก็เห็นว่าจะมาสู่ประเทศไทยสมัยเดียวกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่วิหารโพธิ์ลังกาจริง

ปัจจุบันนี้วัดพระเค็มได้ยุบรวมเข้ากับวัดพระมหาธาตุและได้สร้างกุฏิของพระภิกษุสงฆ์วัดพระมหาธาตุไว้ในบริเวณที่เป็นวัดพระเค็มมาแต่โบราณ

๑๓. พระพุทธรูปบาทจำลอง

พระพุทธรูปบาทจำลองประดิษฐานในมณฑปบนเนินสูง อยู่ทางด้านเหนือของพระบรมธาตุภายนอกวิหารคด พระพุทธรูปบาทนี้เป็นแผ่นหินสลักพระพุทธรูปบาทจำลอง หินที่นำมาแกะสลักพระพุทธรูปบาท แต่เดิมเป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) ขนาดยาว ๗๔

นว กว้าง ๔๔ นิ้ว พระพุทธรูปจำลองนี้สร้างเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๕๐ ผู้สร้างคือพระ
รัตนธัมมณี (รัตนธชเถร - ม่วง) เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ที่พระสิริธรรมมณี โดยร่วมกับ
พระครูกาแก้ว (สี) และพระยารณชัยชาญยุทธ (ถนอม บุญยเกตุ) สมัยที่บรรดาศักดิ์เป็น
พระยาตรังคภูมาภิบาล ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช

ตรงเชิงบันไดขึ้นมณฑปพระพุทธรูปทางด้านตะวันออกมีซุ้มคล้าย ๆ ถ้าอยู่แห่ง
หนึ่ง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำด้วยหินลงรักปิดทอง ชื่อว่าพระบุญมาก
ขนาดหน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๓ นิ้ว สูง ๑ วา ๑๒ นิ้ว เชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์มาก สามารถ
ที่จะบันดาลบุตรให้แก่ผู้ที่ไปขอได้

๑๔. ศาลาศรีพุทธนิสาร

ศาลานี้สร้างทางด้านใต้ของพระวิหารหลวง ติดกับถนนหลังวัดพระมหาธาตุ
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ผู้สร้างคือพระพุทธิสารเถร (มุข สุวฑฺฒโน) ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

ศาลาหลังนี้สร้างเพื่อใช้เป็นที่พักของพระสงฆ์อาคันตุกะ และพุทธศาสนิกชนที่มา
สักการะพระบรมธาตุ สร้างเป็นอาคารสองชั้น ขนาดกว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๘ เมตร ท่อ मुख
ทางด้านหน้า ๔ เมตร มีห้องพัก ๓๐ ห้อง หลังคาเป็นแบบทรงไทย

๑๕. พระศรีมหาโพธิ์

ภายในบริเวณวัดพระธาตุนี้มีต้นพระศรีมหาโพธิ์ขนาดใหญ่ซึ่งมีอายุมาก ๆ อยู่
หลายต้น แต่ทางด้านทิศใต้ของพระบรมธาตุมีพระศรีมหาโพธิ์อยู่ต้นหนึ่ง มีอายุไม่มากนัก
เป็นต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากพุทธคยา ประเทศอินเดียอย่างแท้จริง

พระศรีมหาโพธิ์ต้นนี้มีประวัติความเป็นมาว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ รัฐบาลไทย
ได้ส่งคณะทูตพิเศษคณะหนึ่ง มีพลเรือตรี หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นหัวหน้า เดินทางไป
เจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศเครือจักรภพอังกฤษในเอเชีย ครั้นถึงประเทศอินเดียคณะทูต
ได้ขอพระบรมสารีริกธาตุจากรัฐบาลอินเดีย นำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดพระศรีมหาธาตุ บาง
เขน กรุงเทพมหานคร และได้ขอให้รัฐบาลอินเดียตอกลงพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา อันเป็น
ต้นที่พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งตรัสรู้มารวม ๕ กิ่ง นำมาปลูกที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน
๒ กิ่ง วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม ๑ กิ่ง วัดพระธาตุคุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

๑ กิ่ง และที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช สำหรับที่นครศรีธรรมราชได้ปลูกเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๔๘๖ ผู้นำมาปลูกคือสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ศิสุสมหาเถร-อ้วน) วัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ

๑๖. ประตูปะตูเขาวราช

ประตูปะตูเขาวราชทางค้ำหน้าหน้านี้มีอยู่สามประตูปะตูกลางที่ตรงกับวิหารธรรมศาลา เรียกว่า ประตูปะตูเขาวราช

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จประพาสนครศรีธรรมราชและเสด็จวัดพระมหาธาตุด้วย ในการเสด็จคราวนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างประตูปะตูกลางของวัดพระมหาธาตุเป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน เป็นซุ้มประตูปะตูขนาดใหญ่ มีลายปูนปั้นประดับ จารึกปีที่สร้างคือ ร.ศ. ๑๒๘ มีซุ้มทิศด้วย ยอดของซุ้มประตูปะตูเป็นแบบพระมหามงกุฎ และพระราชทานนามว่าประตูปะตูเขาวราช

ต่อมาได้มีการทำซุ้มประตูปะตูที่เหลืออีกสองประตูปะตู โดยพระรัตนธัชมุนี (คณฐากรโณเถร-แบน) เจ้าอาวาส เป็นประธานอำนวยการ โดยความช่วยเหลือของพระภัทรธรรมธาดา (โสภิต) เป็นช่าง พระภัทรธัชมุนี (กนตสีโล) พลตำรวจตรี ชุนพันธ์รักษาราชเดชและนายชูป ไชยศิริ เป็นผู้จัดหาทุนสร้างประตูปะตูทางเหนือและใต้ของประตูปะตูเขาวราชอีก ๒ ประตูปะตูไม่มีการตั้งชื่อประตูปะตูที่สร้างขึ้นนี้ (แต่บางท่านเรียกว่า “ประตูปะตูไชยศิริ” และ “ประตูปะตูศรีราชเดช”)

พระพุทธรูปสำคัญมงคลเมืองในวัด

พระพุทธรูปสำคัญที่มหาชนเคารพบูชามากซึ่งประดิษฐานในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร คือ

๑. พระพวยศักดิ์สิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปเนื้อสำริด สมัยอยุธยา อยู่หน้าพระวิหารเขียนและโพธิ์ลังกา
๒. พระบรมราชา ในพระวิหารโพธิ์ลังกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาล

- ที่ ๖ ทรงอัญเชิญมาจากวัดหอไตร เป็นพระพุทธรูปพุทธศิลป์ฝีมือช่างสมัย
อยุธยา
๓. พระบุญมาก ปางนาคปรก พุทธศิลป์ศรีวิชัย สร้างด้วยหินทราย ฝีมืองาม
มาก หากอื่นใดเทียบได้ยาก ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารโพธิ์ลังกาदान
ตะวันออก
 ๔. พระพุทธรูปปางประทานอภัย สมัยทวารวดี ทำด้วยหินสีเขียว ประดิษฐาน
อยู่ในพระวิหารโพธิ์ลังกาदानตะวันออก
 ๕. พระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องที่แผ่ทองคำหุ้มทองคำ
ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเขียน
 ๖. พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าพระยานคร (พัฒน์)
 ๗. พระพุทธรูปแทนองค์เจ้าพระยานครน้อย
- นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปที่สำคัญอื่น ๆ อีกมาก

ลำดับเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ความเป็นมาแต่เริ่มแรกของวัดนี้ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าพระสงฆ์จำพรรษา เพราะ
ได้กำหนดเป็นพุทธาวาส ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์มีจดหมายเหตุบ่งไว้ถึงการบูรณะปูชนียสถาน
ภายในวัด และปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๖ คือ พ.ศ. ๒๔๕๘ ว่าพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชบิภักดิ์ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากวัด
เพชรจริกซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของวัดพระมหาธาตุแลร์กษาวัต โดยประจำอยู่ที่วัดตามพระราช
ดำริของรัชกาลที่ ๖ ซึ่งเสด็จประพาสเมืองนคร ในครั้งนั้นพระองค์เสด็จวัดพระมหาธาตุ
ได้ทรงเห็นว่าวัดนี้ไม่มีพระสงฆ์ประจำอยู่ จึงทรงมีพระราชดำริว่าควรที่จะมีพระสงฆ์ประจำที่
วัด และในปีที่เสด็จประพาสเมืองนคร (เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘) นี้เอง พระองค์ก็ได้พระราช
ทานนามวัดพระมหาธาตุว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” เมื่อมีพระสงฆ์ประจำอยู่ก็ทำให้
มีการดูแลรักษาซ่อมแซมบูรณะวัดกันอย่างสม่ำเสมอและทั่วถึง ต่างจากเดิมซึ่งเจ้าเมืองนคร
ได้ร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ของเมืองนครบูรณะวัดพระมหาธาตุเป็นคราว ๆ โดยแต่งตั้งพระเถระ
ชั้นรับภาระในการนั้น แม้ว่าพระเถระชั้นผู้ใหญ่เหล่านั้นไม่ได้ประจำที่วัดพระมหาธาตุก็ตาม

แต่ต่างทั้งพระครูเหมเจตยานุรักษ์และพระครูเหมเจตยาภิบาล (ซึ่งแปลว่าพระครูผู้รักษาเจดีย์ทอง) เป็นหัวหน้าพร้อมด้วยพระครูผู้ช่วยอีก ๔ รูป คือ*

- ๑. พระครูกาแก้ว ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศตะวันออก
- ๒. พระครูการาม ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศใต้
- ๓. พระครูกาชาด ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศตะวันตก
- ๔. พระครูกาเดิม ทำหน้าที่รักษาพระบรมธาตุทางทิศเหนือ

นับแต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากวัดเพชรจริก ตำบลศาลามีชัย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช มาเป็นเจ้าอาวาส ณ วัดพระมหาธาตุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ แล้ว ก็มีเจ้าอาวาสและพระสงฆ์อยู่ประจำที่วัดพระมหาธาตุตลอดมาจนปัจจุบันนี้ สำหรับเจ้าอาวาสที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ทรงอาราธนามาจากวัดเพชรจริก คือพระครูวินัยธร (นุ่น) นั้นได้เป็นเจ้าอาวาสอยู่จนมรณภาพ นับเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ครั้นพระครูวินัยธร (นุ่น) มรณภาพ พระครูปลัดแก้วชิน จากวัดพระนครนครศรีธรรมราช ได้มาเป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารรูปที่สอง เจ้าอาวาสรูปที่สองนี้ ปรากฏว่าได้มีการนำกระดุมเพชร ๔ ดอก กับปืนบักผมทองคำ ๔ อัน อันเป็นของซึ่งเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) รับพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ครังรับพระราชทานโสกันต์ นำขึ้นไปถวายเป็นพุทธบูชาพระบรมธาตุ โดยนำไปประดับไว้ที่ปากบาตรนำพระพุทธรูปองค์ทองคำยอดพระบรมธาตุเจดีย์ กระดุมเพชรทำเป็นดอกไม้ไหวปืนบักผมทองคำทำเป็นคันธงใบโพธิ์ทอง ปัจจุบันกระดุมเพชรยังส่งแสงประกายอยู่ ใบโพธิ์ทองก็โบกสะบัดอยู่ยอดพระบรมธาตุเจดีย์

* สมณศักดิ์พระครูกาทั้ง ๔ รูป ชาวภาคใต้แต่โบราณบอกกล่าวกันต่อ ๆ มาว่าเนื่องจากแต่เดิมนั้นมีกาเฝ้าพระบรมธาตุอยู่ ๔ ฝูง กาสีขาว ๑ ฝูง เฝ้าทางทิศตะวันออก กาสีเหลือง ๑ ฝูง เฝ้าทางทิศใต้ กาสีแดง ๑ ฝูง เฝ้าทางทิศตะวันตกและกาสีดำ ๑ ฝูง เฝ้าทางทิศเหนือ แต่ละฝูงก็แบ่งหน้าที่กันเฝ้าพระบรมธาตุฝูงละทิศดังกล่าว ต่อมาพระเจ้าสุธรรมโศกราชก็เอานามทั้ง ๔ ฝูงนั้นมาตั้งเป็นสมณศักดิ์พระครูผู้ดูแลพระบรมธาตุ เพราะทรงเห็นว่าเป็นมงคลนาม โดยพระครูกาแก้วมาจากกาฝูงทมสขาว พระครูการามมาจากกาฝูงทมสเหลือง พระครูกาชาดมาจากกาฝูงทมสแดง และพระครูกาเดิมมาจากกาฝูงทมสดำ

เมื่อพระครูแก้วชินมรณภาพ พระเทพญาณเวที (บุญลือ ยติเถระ) ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุรูปที่ ๓ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๗๐ เจ้าอาวาสรูปที่สามนี้ ได้พัฒนาการศึกษาการปกครองและการเผยแพร่ศาสนา ประชาชนเคารพนับถือมาก การสร้างที่พักรงฆ์ได้เกิดขึ้นในสมัยของท่านหลายรายการ ปฏิปทาของพระคุณท่านเจ้าอาวาสรูปนี้ นิยมทางสมถวิปัสสนา หนักแน่นในเมตตาอย่างยิ่ง จึงเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของประชาชน

พระรัตนธัชมุนี (แบน คณฐาภรณ์เถร) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๔ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๑ พระคุณท่านเป็นศิษย์ในสำนักวัดท่าโพธิ์วรวิหาร เข้าไปศึกษาในสำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ฯ สมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ จบการศึกษาแล้ว ได้ปฏิบัติศาสนกิจตามลำดับดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๒ ไปเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ ฯ

พ.ศ. ๒๔๕๓ ไปเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติการาม กรุงเทพฯ ฯ

พ.ศ. ๒๕๖๑ ไปอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ ฯ

พ.ศ. ๒๔๖๒ ไปอยู่วัดท่าโพธิ์วรวิหาร นครศรีธรรมราช ในสำนักอาจารย์เทิม

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นเจ้าอาวาสวัดมเหยงคณ์ นครศรีธรรมราช

พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๕๒๑ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

พ.ศ. ๒๕๒๑ มรณภาพ เก็บศพบำเพ็ญกุศลรอกการพระราชทานเพลิงอยู่ และเบ็ดศพสวดบำเพ็ญกุศลทุกสัปดาห์

สำหรับปฏิปทาของท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฐาภรณ์เถร) เจ้าอาวาสรูปที่สามนี้ เป็นการยากที่จะประมวลคุณธรรมความดีได้หมดสิ้น แต่จะสรุปอย่างย่อต่อไปนี้

- ท่านเป็นนักปราชญ์ทางธรรมกถึก ไม่มีนักเทศน์รูปใดในสมัยท่านที่จะเทียบในทางแสดงธรรมได้เลย
- ท่านเป็นนักปกครอง ผู้อยู่ได้ปกครองเคารพซาบซึ้งไม่จืดจาง
- ท่านเป็นนักเสียสละไม่สะสมอะไรเลย สมบัติติดตัวมีแต่อัฐบริขารที่จำเป็นเท่าที่มิพุทธานุญาตเท่านั้น

ด้านพัฒนาปฏิสังขรณ์ ท่านได้พัฒนาบูรณะโบราณสถานทุกอย่างในวัดให้สำเร็จ
ในสมัยของพระคุณท่าน

ด้านการศึกษาสงฆ์ ท่านได้คัดเลือกพระภิกษุสามเณรไปศึกษาที่กรุงเทพฯ ศิษย์
ของท่านจำนวนมากได้เป็นกำลังทางศาสนจักรอยู่เวลานี้มากมาย และส่วนใหญ่ดำรงสมณศักดิ์
สูงๆ อยู่ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองทั่วไป

ด้านการศึกษาชาติ ท่านเป็นผู้ให้กำเนิดโรงเรียนสตรีในจังหวัดนครศรีธรรมราช
หลายแห่ง สนับสนุนการศึกษาชาติทุกรูปแบบตลอดชีวิตของท่าน

ด้านสร้างวัดสร้างมัสยิด กล่าวได้ว่าพระคุณท่านเป็นพระสงฆ์องค์แรกของเมือง
นครศรีธรรมราชที่ทำหน้าที่ศาสนิกสัมพันธ์ระหว่างศาสนาให้สามัคคีกันตลอด

สำหรับคุณธรรมส่วนตัว ซึ่งเป็นปฏิปทาอาจิณวัตร คือเมตตาธรรม พระคุณ
ท่านอุ้มค้ำเมตตาในทุกรูปแบบ จนถึงกับพูดกันติดปากว่า “เมตตาท่านเจ้าคุณเหมือนมหา
สมุทร” เรื่องอันเกี่ยวแก่ปฏิปทา และคุณธรรมของพระคุณท่าน ประจักษ์อยู่แก่ใจของศิษย์
พุทธบริษัท และประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง

พระราชวินัยเวที (ประดับ โอภาโส เปரியัญ) เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๕ คือ
เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้มาอยู่วัดพระมหาธาตุใน พ.ศ. ๒๕๑๐ ในตำแหน่งรองเจ้าอาวาส
เพื่อสนองพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระรัตนธัชมุนี (แบน เปரியัญ) ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์

ในขณะที่พระราชวินัยเวที เป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่วัดอุทัยโพธาราม จังหวัดเพชรบุรี
พระรัตนธัชมุนีสั่งให้มาและอ้างว่า “ถ้าคุณมาอยู่ช่วยงานวัดพระมหาธาตุ นั้น (หมายถึงพระเดช
พระคุณพระรัตนธัชมุนี) จะมีอายุยืนออกไปอีก” พระราชวินัยเวที ได้ตรองเห็นจริงขณะนั้นว่า
บรรดาโบราณวัตถุสถานทั้งหลาย มีพระวิหารหลวง วิหารพระธรรมศาลา พระระเบียงและ
อื่น ๆ ทุกอย่างในวัดนี้ทรุดโทรมลงพร้อมกัน ถึงคราวที่จะบูรณะทั้งสิ้น จะต้องใช้กำลังคน
กำลังเงิน และกำลังความคิดมาก เห็นเกินกำลังพระคุณท่านที่ชราถึงปานนั้นแล้วจะดำเนิน
การไปโดยลำพัง จึงได้มาอยู่ และเมื่อมาอยู่ก็ได้ดำเนินการบูรณะตามบัญชา คือรับงานซ่อม
สร้างรักษาโบราณสถาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๘ ก็สำเร็จโดยใช้ทุนงบประมาณแผ่นดิน
และทุนจากศรัทธาประชาชน ประมาณ ๒๑,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาทเศษ (ยี่สิบเอ็ดล้านบาทเศษ)
งานทั้งหลายที่เป็นรายการซ่อมใหญ่ๆ สำเร็จลงให้พระคุณท่านได้เห็นด้วยก่อนที่จะมรณภาพ
ไป ใน พ.ศ. ๒๕๒๑

การบริหารงานของวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ปัจจุบันนี้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาของเมืองนครและเมืองใกล้เคียง ทุกปีมีภิกษุสามเณรมาบวชและจำพรรษาที่วัดนี้เป็นจำนวนมาก วัดจึงแบ่งการปกครองพระสงฆ์ออกเป็นคณะเหนือและคณะใต้ แต่ละคณะมีรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ปกครอง ในด้านศาสนสมบัติแต่เดิมจังหวัดเป็นผู้ควบคุม ทั้งการเบิกจ่ายกับจังหวัดด้วย ต่อมาวัดเห็นว่าเป็นการไม่สะดวกในด้านการพัฒนาวัด จึงขอโอนอำนาจเอง โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการเรียกว่า “คณะกรรมการจัดประโยชน์วัดพระมหาธาตุ” มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชา ภายใต้ระเบียบแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง และ กฎมหาเถรสมาคม งบประมาณการใช้จ่ายและผลประโยชน์จึงอยู่ในอนุมัติของกรมการศาสนาและมหาเถรสมาคม ส่วนการศึกษาสำหรับภิกษุสามเณรและศิษย์วัดนั้นแต่เดิมจัดตามแบบเก่าต่อมาได้ตั้งสำนักเรียนธรรมและบาลีขึ้น ก็คือโรงเรียนปริยัติธรรมนั่นเอง ได้เปิดสอนนักธรรมแก่ฆราวาสทั่วไปและแก่ภิกษุจากวัดธรรมยุติกนิกาย เช่นวัดมเหยงคณ์ วัดท่าโพธิ์ และวัดศรีทิว เป็นต้น โรงเรียนนี้ในบางคราวก็จัดเป็นที่พักของพระสงฆ์และฆราวาสเป็นครั้งคราวตามโอกาส นอกจากโรงเรียนที่กล่าวมาแล้วยังได้ตั้งโรงเรียนสำหรับศิษย์วัดเรียนด้วย ทุกวันก็คือโรงเรียนวัดพระมหาธาตุ สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในด้านเผยแพร่พระพุทธศาสนาก็ส่งเสริมมิได้ขาด มีการแสดงพระธรรมเทศนาทุก ๆ วันพระที่ระเบียง (พระตำหนัก) และวิหารทับเกษตร ก่อนมีการเทศน์ผู้มาร่วมฟังเทศน์ได้จัดให้มีการอ่านหนังสือต่าง ๆ เป็นภาษานครเรียกว่า “สวดดำน” ซึ่งภาษากลางเรียกว่า “โอ้เอ้วิหารราย” ส่วนในด้านการพัฒนาวัดนั้น วัดพระมหาธาตุได้กระทำกันอย่างสม่ำเสมอ เจ้าอาวาสทุกรูปถือเอางานพัฒนาเป็นงานหลักเสมอมา

สิ่งก่อสร้างหรือซ่อมแซมในวัด

งานซ่อมแซมในวัดพระมหาธาตุ เป็นงานที่หยุดไม่ได้ เพราะแต่ละอย่างมีค่าทางศิลปโบราณวัตถุจะต้องซ่อมให้ทรงสภาพดีดังเดิมอยู่เสมอ และต้องใช้ทุนมาก หากปล่อยให้ทรุดโทรมแล้วค่อยซ่อมแซมทำไม่ได้ทุกอย่างจึงต้องดูแลรักษา เพราะการที่จะสร้างใหม่แทนของเดิมเมื่อพังไปเกินวิสัยที่เราจะทำได้

ส่วนงานที่จะสร้างใหม่ซึ่งกำลังดำเนินการอยู่ คือ การสร้างศาลาการเปรียญ อาคารสองชั้นใช้เป็นที่ประทับรับเสด็จฯ งานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺฐาภรณ์เถร) ซึ่งกำหนดพระราชทานเพลิงในราวเดือนสิงหาคม ๒๕๒๓ ใน

ศาลาการเปรียญหลังนี้ จะต้องสร้างอย่างสวยงาม ขนาดใหญ่ และใช้ทุนมากถึงห้าล้านบาท นอกจากจะใช้รับเสด็จฯ งานออกเมรุ ตั้งโกศเจ้าประคุณฯ แล้ว ยังจะต้องอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น การประชุมสัมมนาพระสงฆ์ ประชุมกิจกรรมอื่น ๆ ของทางราชการ และการต้อนรับนักบุญที่หลังไหลมานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งมีมากขึ้นโดยลำดับอีกด้วย

การจัดการศึกษาในวัด

มีการจัดการศึกษาสงฆ์ทางนักรธรรม-บาลี จัดทำมาหลายปี แต่เมื่อมีการเริ่มต้นนักเรียนมักจะนิยมเข้าไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ เสียมาก จึงยังไม่บรรลุผลที่ต้องการ สำหรับบั้นได้เตรียมการจัดการศึกษานักรธรรมบาลีกันอย่างจริงจังต่อไปอีก วัดมีความพร้อมที่จะเป็นฝ่ายให้ทางการศึกษาโดยไม่ทอดทิ้ง ปัญหาอยู่ที่ฝ่ายผู้รับเท่านั้น เท่าที่เป็นมาผู้เรียนยังไม่มีความจริงใจในการรับ อาจจะคิดกันว่าการศึกษาบ้านนอกไม่ดีเท่าในกรุงก็ได้ เรื่องเหล่านี้ผู้อำนวยการศึกษาสงฆ์ในกรุงและหัวเมืองถึงเวลาแล้วที่จะต้องร่วมกันคิด

การเผยแพร่ธรรมแก่ชาวบ้านและเยาวชน

งานเผยแพร่ธรรมแก่ชาวบ้านมีเป็นประจำในวันธรรมสวนะและวันอุโบสถ คือ มีการแสดงธรรมรอบพระประธาน และในพระวิหารหลวง ประชาชนทั้งในเขตเทศบาลและชนบทส่วนมากมาฟังธรรม ส่วนเยาวชนนั้นทางวัดได้ร่วมมือกับวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ นำเยาวชนมากระทำพิธีในวันมาฆบูชา วิสาขบูชา และวันเทศกาลอื่น ๆ เช่น วันสารทเดือนสิบ และวันสงกรานต์ เป็นต้น เป็นโอกาสที่ทางวัดจะได้อบรมเยาวชนระดับนักศึกษาวิทยาลัย ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาคราวละมาก ๆ

ในงานเทศกาลประจำปี เช่นวันมาฆบูชา วิสาขบูชา และเทศกาลสารทเดือนสิบ ทางวัดยังมีโอกาสได้เผยแพร่ศีลธรรมสู่ประชาชนจำนวนมาก จากหลายจังหวัดในภาคใต้และภูมิภาคอื่น ๆ ที่หลังไหลมานมัสการพระบรมธาตุ

การสมโภชพระบรมธาตุประจำปี

การสมโภชหรือการนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ที่เป็นงานใหญ่ มีอยู่สามระยะ คือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และสารทเดือนสิบ

วันวิสาขบูชา (เพ็ญเดือน ๖) ประชาชนจะหลั่งไหลกันมานมัสการมากมาย ที่มาพักแรมตามวัดต่างๆ ก็มาก ที่ไปกลับก็มากมาย เนื่องจากการคมนาคมสะดวกขึ้น การมาเข้ากลับเย็นได้เป็นที่นิยมขึ้นโดยลำดับ วัดมีโอกาสด้อนรับนักบุญนักทศนาจรปีหนึ่งๆ ไม่น้อยเลย

ส่วนวันมาฆบูชาและวันเทศกาลประจำปีเดือนสิบนั้น จะเป็นการรวมคนในภาคใต้มากที่สุดที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนครศรีธรรมราช トラบใดประชาชนยังไม่จิตใจต่อการมานมัสการพระบรมธาตุในโอกาสต่างๆ ยังเป็นนิมิตหมายแห่งความรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาอยู่ตราบนาน

นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่มีส่วนสัมพันธ์กับองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสำคัญอีกหลายประเพณี แต่ที่จะขอนำมากล่าวในที่นี้เพียงสองประเพณี ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุและประเพณีตักบาตรรูปเทียน

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุเป็นประเพณีที่เกิดจากการที่ชาวเมืองได้ร่วมมือร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธา เพื่อไปซื้อผ้าพันสีขาว แดง หรือเหลืองมาเย็บต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวนับพันหลา แล้วจัดขบวนแห่ผ้าดังกล่าวไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบผ้านั้นไปพันโอบรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ที่เป็นศูนย์รวมแห่งความเคารพสักการะของชาวเมือง

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ปรากฏในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่า เกิดขึ้นในราว พ.ศ. ๑๗๗๓ ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราชแห่งนครศรีธรรมราชทรงจัดพิธีสมโภชพระบรมธาตุ ในครั้งนั้นคลื่นได้พัดพระบต ซึ่งเป็นผ้าแถบใหญ่ยาวมีลายเขียนเรื่องพระพุทธรูปประวัติผืนหนึ่งขึ้นที่หาดปากพนัง ปรากฏว่าผ้าชื่อนั้นเป็นของชาวพุทธเมืองหงสาวดีที่กำลังเดินทางนำพระบตนั้นไปบูชาพระพุทธบาทในลังกา แต่เรือโดนพายุเสียหาย พระบตจึงถูกพัดขึ้นที่ฝั่งปากพนัง เมอมมผู้นำผ้าถวายพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช จึงรับสั่งให้แห่พระบต

ชนห่มพระบรมธาตุเจดีย์ ในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ ด้วยเหตุนี้การแห่ผ้าชนธาตุจึง
เป็นประเพณีประจำเมืองมาจนทุกวันนี้

กำหนดวันประกอบพิธีแห่ผ้าชนธาตุได้เปลี่ยนแปลงมาหลายครั้ง เช่น สมัยพระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจัดแห่ผ้าชนธาตุในวันเพ็ญเดือนหกอันเป็นวันวิสาขบูชา
ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจัดขึ้นปีละ ๒ ครั้ง คือในวันเพ็ญเดือน
สาม อันเป็นวันมาฆบูชา และวันเพ็ญเดือนหก และยึดถือปฏิบัติกันมาจนปัจจุบันนี้

การบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์โดยการแห่ผ้าชนห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์นั้น
นอกเหนือจากการแห่ผ้าชนธาตุตามประเพณีประจำปี ปีละสองครั้งดังกล่าวมาแล้ว ก็อาจจะ
กระทำในโอกาสอื่น ๆ ได้อีก เช่น ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกพระองค์เสด็จ
เมืองนี้ ทุกคราวก็โปรดเกล้าฯ ให้มีการแห่ผ้าชนห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์เช่นกัน

ประเพณีตักบาตรรูปเทียน

ประเพณีตักบาตรรูปเทียนเป็นประเพณีเก่าแก่มีมาพร้อม ๆ กับวัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร นับเป็นประเพณีของชาวนคร อีกประเพณีหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากแห่งอื่น ๆ

ประเพณีตักบาตรรูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนา เพราะเป็น
การถวายสังฆทานเนื่องในโอกาสเข้าพรรษา คือวันแรมค่ำ เดือน ๘

แต่เดิมมาเมื่อถึงวันแรมค่ำ เดือน ๘ อันเป็นวันเข้าพรรษา ในเวลาประมาณ
บ่ายสองโมงเป็นต้นไป พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
ทั้งในและนอกเมือง ต่างก็มายืนเรียงกันเป็นแถวยาวเหยียดที่หน้าวิหารทับเกษตร ในวัดพระ
ธาตุวรมหาวิหารเพื่อรอรับบิณฑบาตดอกไม้รูปเทียนด้วยยาม ชาวเมืองก็นำดอกไม้รูปเทียน
ซึ่งเตรียมไว้เป็นมัดหรือเป็นช่อใส่ถาดมาถวายพระสงฆ์เหล่านั้น โดยบรรจุใส่ลงในยามไป
ตามลำดับของพระสงฆ์ในแถว โดยถวयरูปละมัด การตักบาตรด้วยดอกไม้รูปเทียนเช่นนี้
เรียกว่า “ประเพณีตักบาตรรูปเทียน”

เมื่อตักบาตรรูปเทียนแล้ว ชาวเมืองต่างก็จุดเปรี๊ยะที่หน้าพระพุทธรูปและฐาน
เจดีย์ทุกฐานภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพื่อเป็นการบูชา

ต่อมาการตักบาตรรูปเทียนแทนที่จะมีเฉพาะภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
เพียงแห่งเดียวอย่างแต่ก่อน กลับเป็นว่าชาวเมืองอาจจะตักบาตรรูปเทียนตามถนนในขณะ

พระสงฆ์บิณฑบาตผ่านมากก็ได้ตามแต่สะดวก ทั้งวิธีการบางอย่างก็เปลี่ยนไป เช่น เลิกการจุด
 เบื้องหน้าบูชาพระพุทธรูปและฐานเจดีย์ เพราะเกรงว่าจะเกิดอัคคีภัย เป็นต้น
 ประเพณีตักบาตรรูปเทียนนับเป็นประเพณีหนึ่งซึ่งแสดงออกถึงความสัมพันธ์อย่าง
 ลึกซึ้งระหว่างพุทธศาสนากับชาวนคร เป็นประเพณีที่บ่งถึงค่านิยมอันสูงส่งในทางพุทธศาสนา
 เกินกว่าจะประมาณได้

บทสรุป

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นวัดที่มี
 ประวัติความเป็นมาอันยาวนานควบคู่กับเมืองนครศรีธรรมราช พระบรมธาตุเจดีย์ซึ่ง
 ประดิษฐานอยู่ในวัดนี้นับเป็นศูนย์รวมแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วโลก
 วัดนี้จึงนับเป็นวัดมงคลบ้านมงคลเมือง วัดหลักเมือง หรือวัดประจำเมือง ประเพณีหรือ
 พระราชพิธีแทบทั้งหมดของเมืองนครศรีธรรมราชมีจุดกำเนิดที่วัดนี้ นอกจากนั้นประเพณีหรือ
 พิธีที่ถือว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์ก็ต้องประกอบที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารนี้เช่นกัน

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นศูนย์รวมของมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งศิลปะ
 ประติมากรรม และพุทธศาสนา คงจะไม่เกินความเป็นจริงหากจะเรียกวัดนี้ว่า “มหาวิทยาลัย
 ทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมบนคาบสมุทรมาเลย์”

เชิงอรรถ

๑. วิเชียร ฦ นกร และอื่น ๆ นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ ๒๕๒๑
หน้า ๔๔๔.
๒. ปรีชา นุ่นสุข “จารึกหุบเขาช่องคอย : หน้าใหม่ของประวัติศาสตร์ภาคใต้”
ศิลปวัฒนธรรม ๑ (๗) : ๔๘-๖๐, พฤษภาคม ๒๕๒๓.
๓. ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข “ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช” และ
“ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” กำแพงเมือง : มรดกทางวัฒนธรรมของชาว
นคร สงขลา โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์ ๒๕๒๐ หน้า ๑๑๗-๑๕๓.
๔. ทิเรก พรตตะเสน “พุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช” ใน รายงานการ
สัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช ๒๕๒๒ หน้า
๓๒๘-๓๔๔
๕. ธรรมทาส พานิช ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสมัยศรีวิชัย แพร่พิทยา
๒๕๒๑ หน้า ๙๐-๑๐๙.
๖. วิเชียร ฦ นกร และคนอื่น ๆ เรื่องเดิม หน้า ๔๔๔-๔๖๒.
๗. ปรีชา นุ่นสุข ประเพณีพนบ้านบักข์ใต้ ๒๕๒๓ หน้า ๑๒๙-๑๔๐
(พิมพ์ติด)

บรรณานุกรม

- ชลประทาน, กรม ที่ระลึกในการถวายพระภูษาพระราชทาน ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
นครศรีธรรมราช ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕ (อักษำเนา)
- ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข กำแพงเมือง : มรดกทางวัฒนธรรมของชาวนคร
สงขลา โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์ ๒๕๒๐.
- โชติ กัลยาณมิตร พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง ที่ระลึกในวโรกาสวัน
เฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๔ รอบ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๘ การไฟฟ้า
ฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ๒๕๑๘.

เซเคส, ยอร์ช (ผู้ชำระและแปล) ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ : จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย
ละโว้ พิมพ์ครั้งที่ ๒ แก้ไขปรับปรุง กรมศิลปากร ๒๕๐๔.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ต้านานพุทธเจดีย์ เล่ม ๒ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๓.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ต้านานพุทธเจดีย์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฐาน
สมเด็จพระเจ้า ๖ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๖.

ตำราฐานภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา ต้านานพุทธเจดีย์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฐาน
สมเด็จพระเจ้า ๑ โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๑.

ศิริเอก พรตตะเสน "พระบรมธาตุเมืองนคร" โดย อติเรก (นามแฝง) มาลัยเมืองใต้ นคร
ศรีธรรมราช โรงพิมพ์ศิริสวัสดิ์ ๒๕๐๙.

ศิริเอก พรตตะเสน "แต่มาตุภูมิ : โมคคานสร้างก่อน เมืองนครสร้างหลัง" สารนครศรีธรรม
ราช ๒ (๑๗) : ๒๗-๒๙, กรกฎาคม ๒๕๑๔.

ศิริ อมาตยกุล นครศรีธรรมราช จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ นาง
เจือ สุนน สุขภาร กองการพิมพ์ สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล ๒๕๑๕.

ศิริ อมาตยกุล "นครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช กรมศิลปากร ๒๕๐๕.

ศิริ อมาตยกุล "ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
กรมศิลปากร ๒๕๐๕.

ศิริ อมาตยกุล รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พล-
เอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต กรมศิลปากร ๒๕๐๕.

ธรรมทาส พานิช ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสมัยศรีวิชัย แพร่พิทยา ๒๕๒๑.

นครศรีธรรมราช, จังหวัด งานเดือนสิบประจำปี ๒๕๕๒ จังหวัดนครศรีธรรมราช ม.ป.ท.
๒๕๕๒.

นครศรีธรรมราช, จังหวัด จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ระลึกงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ
โรงพิมพ์อุดม ๒๕๐๐.

นครศรีธรรมราช, จังหวัด ที่ระลึกในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร กรมชลประทาน ๒๕๐๙.

นครศรีธรรมราช, จังหวัด อนุสรณ์งานฉลององค์พระบรมธาตุเจดีย์ในวาระ ๒๕ พุทธ-
ศตวรรษ โรงพิมพ์ ศ. รัตนา ๒๕๐๐.

นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครู รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์
กรุงสยามการพิมพ์ ๒๕๒๒.

นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครู หนังสือบอกและพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช นครศรี
ธรรมราช โรงพิมพ์ศิษย์เพาะช่าง ๒๕๑๙.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ นครศรีธรรมราช อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนบวรรัตน-
รักษ์ ณ เมรุวัดจันทรทาราม นครศรีธรรมราช ๑๐ มิถุนายน ๒๕๑๕ โรง
พิมพ์คุรุสภา ๒๕๑๕.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ โบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือ รวม ๗ จังหวัด ที่ระลึกเนื่อง
ในการเสด็จพระราชดำเนิน ทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรม-
ราช กรมศิลปากร ๒๕๑๗.

ปรีชา นุ่นสุข “จารึกหุบเขาช่องคอย : หน้าใหม่ของประวัติศาสตร์ภาคใต้” ศิลปวัฒนธรรม
๑ (๗) : ๔๘-๖๐, พฤษภาคม ๒๕๒๓.

ปรีชา นุ่นสุข ประเพณีพื้นบ้านบักย์ใต้ ๒๕๒๓ (พิมพ์ดีด)

พระมหาธาตุวรมหาวิหาร, วัด ร่มโพธิ์ ที่ระลึกงานฉลองชนมายุ ๙๐ ปี พระรัตนธัชมุนี
(แบน) ๓๐ มิถุนายน ๒๕๑๖ โรงพิมพ์ดำรงธรรม ๒๕๑๖.

วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ ๒๕๒๑.

ศิลปากร, กรม ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ที่ระลึกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัด
พระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ โรงพิมพ์
สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ๒๕๑๙.

ศิลปากร, กรม เรื่องเมืองนครศรีธรรมราช อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพนางตลับ จันทรา-
ทิพย์ ณ วัดโสมนัสวิหาร ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๐ โรงพิมพ์กรมการทหาร-
สื่อสาร ๒๕๑๐.

ศิลป์ากร, กรม รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช โรงพิมพ์ศิwap ๒๕๐๕.

สำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ จังหวัดนครศรีธรรมราช โรงพิมพ์
อุดม ๒๕๐๐.

อนุสรณ์พิธีกรรม, หลวง "พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช" รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช
กรมศิลป์ากร ๒๕๐๕.

อารียา เสถียรสุด เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชสมัยการปกครองแบบเก่าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๔๓๕ ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ๒๕๑๕.

Coedes, G., **The Indianized States of Southeast Asia**, University of Malaya
Press, 1968.

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช*

อาทิตยยังมีเมืองหนึ่งชื่อนทบุรี เจ้าเมืองชื่อท้าวโกสึหาราช มีพระอรรคมเหษี
ชื่อนางมหาเทวี มีพระราชบุตรผู้ชื่อนางเหมษาลา ชายชื่อเจ้าทนต์กุมาร และยังมีเมือง
หนึ่งชื่อนเมืองชนทบุรี อยู่ข้างฝ่ายทักษิณทิศ เจ้าเมืองชื่อท้าวอังกุศราช พระอรรคมเหษีชื่อ
ว่าจันทเทวี และท้าวอังกุศราชมารบชิงพระทันตธาตุแก่ท้าวโกสึหาราช ๆ ก็ขาดหัวข้างเสีย
เมืองแก่ท้าวอังกุศราช นางเหมษาลากับเจ้าทนต์กุมารก็รับเอาพระทันตธาตุลงสำเภาไปเมือง
ลังกาเกิดลมร้ายสำเภาแตก เจ้าทนต์กุมารกับนางเหมษาลาก็พาพระทันตธาตุ ชัดขึ้นที่หาด
ทรายแก้วชลรอบ ก็เอาพระธาตุฝังไว้ที่หาดทราย แล้วก็เข้าเรือนอยู่ในที่ลับ

ยังมีพระอรหันต์องค์หนึ่ง ชื่อพระมหาเถรพรหมเทพ มาโดยนภากาศเห็นรัศมี
พระธาตุช่วงโชตินาการขึ้น พระมหาเถรก็ลงนมัสการพระธาตุ นางเหมษาลากับเจ้าทนต์กุมาร
ก็เล่าความแก่พระมหาเถร เหมือนกล่าวมาแล้วแต่หลัง แลพระมหาเถรทำนายว่าในหาดทราย
ชลรอบบนเบื้องหน้ายังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อพระยาศรีธรรมมาโสกราชจะมาตั้งเป็นเมืองใหญ่ แล้ว
จะก่อพระมหาธาตุสูงได้ ๓๗ วา แล้วพระมหาเถรส่งเจ้าสองพี่น้องไว้ ว่ามีทุกข์สิ่งใดให้เจ้า
ลำนึกถึงพระองค์ ว่าเท่านั้นแล้วพระมหาเถรก็กลับไป

* หนังสือเรื่องตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์
ได้ทรงพิมพ์คำอธิบายไว้ในคราวพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า

“หนังสือพิมพ์ตามต้นฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนเส้น
หมึก ต้นฉบับนี้เป็นสำเนาคัดจากหนังสือเก่า เห็นได้ตามตัวสะกดและถ้อยคำสำนวน ซึ่งเก่าก่อนเวลาที่ใช้
หมึกและกระดาษอย่างนั้น

การพิมพ์ครั้งนี้ได้สั่งให้พิมพ์ตามต้นฉบับ มิให้แก้ตัวสะกดหรือถ้อยคำอะไรเลย ที่ทำเช่นนั้นด้วย
เหตุ ๒ ประการ คือ

เจ้ากุมารทั้งสองก็พาพระธาตุนั้นไป ครั้นถึงท่าเมืองตรังก็โดยสารสำเภาก็ไป ถึง
กลางทะเลใหญ่ ก็เกิดอศรรยใช้ใบสำเภาก็ไปมิได้ ชาวสำเภาก็ชวนกันว่า เจ้าทั้งสองนี้ลงโดย
สารสำเภาก็เกิดอศรรยขึ้น และว่าจะฆ่าเจ้าทั้งสองนั้นเสีย เจ้าทั้งสองก็ลั่นถึงพระมหาเถรๆ
ก็นิมิตเป็นครุฑรูปประมาณข้างละ ๓๐๐ วา เสด็จมาในอากาศอศรรยก็หาย และพระมหา
เถรบอกแก่ชาวสำเภว่า พระญาณาคพาบริวารขึ้นมานมัสการพระธาตุจึงเกิดอศรรย ว่าเท่า
นั้นแล้วพระมหาเถรก็เสด็จไป นายสำเภาก็ใช้ใบไปจนถึงเมืองลังกาทวีป เจ้าลังกาได้รับพระธาตุ
ขึ้นไว้บนปราสาทแล้ว จึงตรัสถามเจ้าสองพี่น้องว่าจะกลับไปเมืองทนต์บุรีเล่า เจ้าลังกา
ให้แต่งสำเภให้เจ้าสองพี่น้อง แล้วบรรทุกของให้เต็มสำเภ แล้วจึงแต่งราชสารไปถึงเจ้า
เมืองทนต์บุรี ว่าเป็นบุตรท้าวโกสีหราช ซึ่งทิวคงในการสงครามนั้นกลับมาอยู่ในเมือง
ทนต์บุรีเล่า อย่าให้ท้าวอังกุสราชทำอันตรายแก่เจ้าสองพี่น้อง ถ้าท้าวอังกุสราชทำอันตราย
แก่เจ้าสองพี่น้อง เห็นว่าเมืองทนต์บุรีกับกรุงลังกาจะเป็นศึกแก่กัน แล้วเจ้าลังกาให้มหา
พราหมณ์ ๔ คน พาพระบรมธาตุมาทนานหนึ่ง ให้ฝังที่เจ้าสองพี่น้องซ่อนพระทันตธาตุนั้น
มหาพราหมณ์กับเจ้าสองพี่น้องก็ใช้สำเภามาถึงหาดทรายแก้ว มหาพราหมณ์ก็แบ่งพระธาตุ

ประการที่ ๑ การเขียนตัวสะกดหนังสือไทยนั้นเปลี่ยนอยู่เสมอ และยังไม่เห็นท่าทางที่จะหยุด
เปลี่ยนความเปลี่ยนเป็นลำดับมานั้นเป็นสงฆ์ผู้ศึกษาพึงสังเกต ถ้าพิมพ์หนังสือไว้ตามฉบับเดิม ก็เป็น
เครื่องช่วยศึกษาได้ข้างหนึ่ง

ประการที่ ๒ คำในหนังสือนั้นเป็นอันมากที่ผู้ตรวจไม่เข้าใจ อาจเป็นด้วยผิดก็ได้ เป็นด้วยเรา
ไม่รู้ก็ได้ สิ่งที่เราไม่รู้ เราจะว่าผิดเพราะเหตุนี้หาได้ไม่ คำที่ผู้ตรวจไม่เข้าใจ ถ้าแก้จนเข้าใจก็เป็น
ความเดาของผู้ตรวจคนเดียว ผู้อ่านซึ่งไม่เคยเห็นต้นฉบับก็ไม่มีโอกาสจะช่วยเดาหรือแสดงความรู้ความเห็น
บ้าง ความเห็นนั้นไม่จำเป็นจะเป็นความรู้ แต่ในเวลาทีความรู้แน่นอนยังไม่มี ความเห็นก็ย่อมจะเป็น
ประโยชน์

หนังสือสันนิษฐานว่าแต่งในแผ่นดินพระนารายณ์ ศักราชในที่สุดบอกปีในปลายแผ่นดินพระ
เจ้าปราสาททอง

ส่วนเนื้อเรื่องซึ่งเป็นตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราชนั้น ก็เป็นตำนานอย่างนิทานประจำท้องถิ่น
ที่มีโน้มน้อมมากมาย แต่ความจริงอาจมีมาเดิมบ้าง และไม่มีอะไรที่ทำให้เห็นว่าผู้แต่งไม่เชื่อว่าเป็นความ
จริงทั้งนั้น แม้กล่าวถึงปาฏิหาริย์ต่างๆ และพญาคฤทพญานาค ก็กล่าวตามที่เชื่อกันว่าจริง ถ้าจะว่าที่แท้
เรื่องพระธาตุปาฏิหาริย์นั้นคนยังเชื่อกันอยู่จนเวลานี้

แต่ถ้าจะตั้งปัญหาว่าหนังสือมีประโยชน์เพียงใดในโบราณคดีก็ยากที่จะตอบได้ การหาหลักฐาน
โบราณคดี ถ้าไม่มีอะไรดีกว่านิทาน ก็ต้องรับเอานิทานเข้าประกอบหนังสือ จึงอาจเป็นประโยชน์ได้บ้าง
ในทางโบราณคดี

เป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งใส่ผอบแก้วแล้วใส่แม่ขนทองชั้นฝังทรายเจ้าสองพี่น้องฝังพระธาตุแต่ก่อน ก่อพระเจดีย์สรวมไว้แล้วผูกภาพยนตร์รักษาอยู่ ยังพระธาตุส่วนหนึ่งนั้น มหาพราหมณ์ก็พาไปเมืองทันทบุรี

ยังมีเมืองหนึ่งชื่อหงสาวดี มีกำแพงสามชั้นอ้อมสามวันจึงรอบเมือง ประตูเมืองมีนาคราชเจ็ดหัวเจ็ดหางมีปราสาทราชมณเฑียร มีพระมหาธาตุ ๓๐๐๐ ยอดใหญ่ ๓๐ ยอดต่ำซ้ายต่ำขวา กลางสูงสุดหมอก มีพระพุทธรูป ๔๐๐๐ พระองค์ เจ้าเมืองนั้นชื่อพระญาศรีธรรมมาโศกราช มีพระอรรคมเหษีชื่อสังขเทวี มีบุตรชายสองคน ๆ หนึ่งชื่อท้าวเจตราช อายุยืนได้ ๑๐๐ ปี ถัดนั้นชื่อเจ้าพงษ์กระษัตริย์ ยังมีปาก ๔ คนบำรุงเจ้าเมืองนั้นอยู่ อยู่มาเกิดไข้ยุบลมหายักษ์มาทำอันตราย ไพร่พลล้มตายเป็นอันมาก พระยาแก้วทิวงษ์และไพร่พลลงสำเภาใช้ใบมาตั้งอยู่ริมชล

ยังมีพราน ๘ คน ๆ หนึ่งชื่อพรหมสุริยตามเนื้อมาตามริมทะเล มาถึงหาดทรายชลรอบพบแก้วดวงหนึ่งเท่าลูกหมากสง จึงพราน ๘ คนเอาแก้วไปถวายแก่พระญาแล้วกราบทูลว่าใต้ที่หาดทรายนั้นกว้างยาวมีน้ำอยู่รอบ พระญาให้พรหมสุริยนำปากทั้ง ๔ คนมาดูที่นั้นปากทั้ง ๔ คนก็เขียนแผนที่นั้นไปถวาย พระญาให้แต่งสำเภาแล้ว จัดคนทีรุดคนพระพุทธรูป ๑๐๐ แห่งกับปากทั้ง ๔ คน พาแผนที่ภูมิลำเนาไปถวายเจ้าเมืองลังกา ๆ ก็ยินดีหนักหนา จึงตรัสถามว่าพระสงฆ์ยังมีฤาหาไม่ บากุกราบทูลว่าพระสงฆ์เจ้าไม่มี แลเจ้าลังกาว่ายังมีพระสงฆ์องค์หนึ่ง ชื่อพระพุทธรูปคำเกียรเกิดวิวาทกันกับเพื่อนสงฆ์ เจ้าเมืองลังกาขอโทษกันเสีย เจ้าไม่ลงให้ก็ให้นิมนต์เจ้าไปเถิด พระพุทธรูปคำเกียรก็ลงสำเภามาด้วยปากทั้ง ๔ คน ยังมีพระศรีธรรมมาโศกราช ๆ ก็มีน้ำใจศรัทธาในการกุศลให้เกิดล้อมผู้คนซึ่งอยู่ดงป่าเข้ามาประชุมกันเป็นอันมาก แล้วพระยาศรีธรรมโศกราชเจ้าพงษ์กระษัตริย์และพระพุทธรูปคำเกียรปากทั้ง ๔ คน ปกษากันจะตั้งเมืองหาดทราย แล้วจะก่อพระเจดีย์แลพระพุทธรูปไว้ ครั้นสนทนากันแล้ว พอเกิดไข้ยุบลคนล้มตายเป็นอันมาก พระญาแก้วทิวงษ์ช้ำหน้าหนีไปอยู่กะหม่อมโคก ณ หาดทรายชลรอบนั้นแล เมื่อศักราชได้ ๑๐๙๘ ปี พระยาศรีธรรมมาโศกราชก็สร้างการลง ณ หาดทรายชลรอบ เป็นเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แล้วสั่งให้ทำอิฐทำปูนก่อพระธาตุครั้งนั้น แลยังมีพระสีหิงห์คล้องขเลมาแต่เมืองลังกามาถึงเกาะบึงแลพินมาถึงหาดทรายแก้วที่จะก่อพระมหาธาตุนั้น

ครั้งนั้นยังมีพระยาธรรมาโศกราชองค์หนึ่ง เป็นเจ้าเมืองมัทยมประเทศ มีพระ
 อรรคมเหษีชื่อนางสนมิตราให้นักเทศถือราชสารมาถึงพระยาธรรมาโศกราช ในราชสาร
 นั้นว่าพระยาธรรมาโศกราชก่อพระมหาธาตุ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ แต่ยังมีได้พระบรมธาตุไป
 ประจุ รู้ความไปว่าพระยาธรรมาโศกราช ก่อพระมหาธาตุองค์หนึ่งสูง ๓๗ วา แล้วยกพระ
 บรมธาตุขึ้นประจุพระบรมธาตุ แลเมืองมัทยมประเทศ พระธาตุ ๘๔,๐๐๐ ยังหาได้พระบรม
 ธาตุไปประจุไม่ จะขอแบ่งพระธาตุไปประจุ ครั้นแจ้งในราชสารนั้นแล้ว พระญาติให้นัก
 เทศสั่งสอน บาคูทั้ง ๔ คนเล่าเรียนสวดมนตร์ให้พระตามนักเทศเรียนมา แลปรึกษาว่าจะ
 คิดฉันทใด ที่จะรู้แห่งพระธาตุจะเอาขึ้นจะได้แจกประจุพระเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ พระญาติให้
 เอาทองเทาลูกฟักผูกค้อม้าป่าวทวทั้งเมือง

ยังมีผู้เฒ่าคนหนึ่งอายุได้ ๑๒๐ ปีว่ารู้แห่ง อำมาตย์เอาทองส่งให้แล้วเกาะตัวผู้เฒ่า
 นั้นมาทูลแก่พระญาติ ก็ถามผู้เฒ่ากราบทูลว่าเมื่อตัวข้าพเจ้ายังน้อย บิดาของข้าพเจ้าได้เอาดอก
 ไม้ไปถวายที่นั้น พระญาติให้นำไปถวายที่นั้น พระญาติให้นำไปชุกลง พบพระเจดีย์มี
 ภาพยนตร์รักษาอยู่เอาขึ้นมิได้ พระญาติให้นำเอาทองเทาลูกฟักแขวนค้อม้า ไปป่าวหาผู้รู้แก้
 ภาพยนตร์

ครั้งนั้นยังมีบุรุษผู้หนึ่งชื่อนายจันท์ แลบิดานั้นไปเรียนศิลปวิชาเมืองโรมพิสัย
 ครั้นได้แล้วเอานาหมึกสักไว้ที่ลาขาแล้วกลับมา พระอาจารย์ใช้ภาพยนตร์มาตัดศิษะเอาไป
 อักษรอันนั้นข้าพเจ้าเขียนเรียนไว้ อำมาตย์ก็เอาทองให้แล้วพาตัวบุรุษมา พระญาติให้แก้
 ภาพยนตร์ จึงร้อนขึ้นไปถึงพระอินทร์ ๆ ก็ใช้พระวิศณุกรรมมายกพระธาตุขึ้น พระญาติขึ้นไป
 เมืองมัทยมประเทศตามมิตรามาชอนัน จึงพระวิศณุกรรมช่วยพระญาติก่อพระเจดีย์ประจุพระ
 บรมธาตุนั้นไว้ แลตั้งเมืองสิบสองนักษัตรขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราช บิชาวดังเมืองสาย
 ถือตราหนหนึ่ง บิณฑเมืองตานถือตราโคหนหนึ่ง บิชาลเมืองกะลันตันถือตราเสือหนหนึ่ง บิเถาะ
 เมืองปาหังถือตรากระทายหนหนึ่ง บิมะโรงเมืองไทรถือตรางูใหญ่หนหนึ่ง บิมะเส็งเมืองพทลุงถือตรางู
 เล็กหนหนึ่ง บิมะเมยเมืองตรังถือตราม้าหนหนึ่ง บิมะแมเมืองชุมพรถือตราแพะหนหนึ่ง บิวอกเมือง
 บันทายสมถือตราสิงหนหนึ่ง บิระกาเมืองอุเลาถือตราไก่หนหนึ่ง บิจอเมืองตะกั่วป่าถือตราสุนัขหนหนึ่ง
 บิกุลเมืองกระถือตราหมูหนหนึ่ง เขากัน ๑๒ เมืองมาช่วยทำอิฐปูนก่อพระมหาธาตุขึ้นยังหาสำเร็จไม่
 ภาใช้ท่าลงพระญาติพาญาติวงศ์ลงสำเภานี้ ใช้ไปถึงกลางชลผู้คนตายสิ้น เมืองนนกรางอยู่
 ครั้งหนึ่ง

เมื่อศักราชได้ ๑๑๙๖ ปี ยังมีพระญาองค์หนึ่งชื่อพระญาศรีไสณรงมาแต่ฝ่ายวัน
ตก นางอรรคมเหษชื่อนางจันทาเทวี น้องชายคนหนึ่งชื่อเจ้าธรรมกระษัตริย์ ได้เป็นเจ้า
เมืองนครศรีธรรมราช แลพระสืหิงค์มาประทับณพระธาตุแล้วอยู่ ๗ วันก็จากเมืองนครไป
เมืองเชียงใหม่ พระยาศรีไสณรงถึงแก่กรรม ท้าวธรรมกระษัตริย์ผู้น้องได้เป็นเจ้าเมืองนั้น
เมื่อศักราช ๑๑๙๘ ปี ท้าวธรรมกระษัตริย์ถึงแก่ความตาย

ยังมีพระญาองค์หนึ่งชื่อท้าวศรีธรรมมาโคกราช เป็นเจ้าเมืองอินทปัตตบุรีย์ น้อง
ชายชื่อท้าวจันทกานู ๑ ชื่อท้าวพงษ์สุธา ๑ พาญาติวงศ์ไพร่พลช้างม้าหนีไซ้หา คั้นดงมา
ช้านานประมาณได้ ๘-๙ ปี มาถึงหาดทรายแก้วพบพรมสุริยาทำไร่อยู่ นายเทียนบัณฑิตเป็น
ช้อยู่คนหนึ่ง แลพลพระญาศรีธรรมมาโคกราชยกมาแต่อินทปัตตบุรี ๓,๐๐๐ เกนตงค่ายลงมัน
แล้วเกนทำนาทำไร่ แลเกนทำอิฐปูนก่อกำแพงเมืองรอบแล้ว ก่อพระมหาธาตุขึ้นตามพระญา
ศรีธรรมมาโคกราชทำไว้แต่ก่อน

ครั้งนั้นยังมีฆราวาสอยู่เมืองหงษาวดีกับคน ๑๐๐ คน พาพระบตไป
ถวายพระบาทในเมืองลังกา ต้องลมร้ายสำเภาแตกซัดขึ้นปากพนัง พระบตซัดขึ้นปากพนังชาว
ปากน้ำพาชนมาถวาย สั่งให้เอาพระบตทางไว้ที่ท้องพระโรง แลฆราวาสอินทพงษ์กับคน ๑๐ คน
ซัดขึ้นปากพนังเดินตามริมชล มาถึงปากน้ำพระญาน้อยชาวปากน้ำพาตัวมาเฝ้า ฆราวาสเห็นพระ
บตฆราวาสร้องไห้ พระญาก็ถามฆราวาสๆ ก็เล่าความแต่ต้นแรกมานั้น แลพระญาก็ให้แต่ง
สำเภาให้ฆราวาสไปเมืองหงษาวดีนิมนต์พระสงฆ์ ๒ พระ
องค์ องค์หนึ่งชื่อมหาปเรียนทศศรี องค์หนึ่งชื่อมหาเถรสังฆานูเทพ ฝ่ายนักเรียนทั้งสองพระ
องค์มาทำพระธาตุลงปูนเสร็จแล้วพระญาให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระ
มหาธาตุ

ครั้งนั้นยังมีสำเภาลำหนึ่งซัดขึ้นปากน้ำพระญาน้อย ในสำเภานั้นมีแต่ศรีผงกับ
กะแซงเต็มลำสำเภาแต่ไม่มีคน พระญาให้เอากะแซงมามุงรอบพระมหาธาตุ ศรีผงหนักให้
ผ่นเทียนสน แล้วมีตราไปถึงเมืองชนทัง ๑๒ นักษัตริย์มาทำบุญฉลองพระธาตุ จึงปรากฏไป
ถึงท้าวพิไชยเทพเชียงภา ผู้เป็นบิดาท้าวอุทองเจ้ากรุงศรีอยุธยา ท้าวอุทองยกไพร่พลสืบ
แสนเจ็ดพันสามร้อย มาตั้งอยู่แม่น้ำแห่งหนึ่ง มีพระราชสารมาถึงพระยาศรีธรรมมาโคกราช ๆ
ก็จัดเอาพลเมืองโดยสืบแสนเจ็ดพันสามร้อยเท่ากับพลท้าวอุทอง ยกไปตั้งทำกำเร ท้าวอุทอง

ยกไปตั้งบางตภากรทำเพหารอารามไปทุกแห่งจนถึงบางตภากร แลทหารทัพหน้าทั้งสองฝ่ายรบกัน ไพร่พลทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็นอันมาก พระญาศรีธรรมมาโศกราชดำริหในพระไทยว่าตัวเราในได้สร้างพระเจดีย์วิหารแลก่อพระพุทธรูปปลูกไม้พระศรีมหาโพธิ แลได้ยกพระมาลิกะเจดีย์ที่เมืองอินทปัตต์แลทำประตู่ ๒ ประตู่ จ้างคนทำวันพันตำลึงทอง แลพระบรรทมองค์หนึ่ง ทำด้วยสามฤดูยาว ๔ เส้น พระเจดีย์สูงสุดหมอก อัญยาว ๕ วา หนาวา ๑ พระระเบียงสูง ๑๕ วา ระเบียงสูงเส้นหนึ่ง หนาเสา ๙ ศอก แปย้อมหิน พระนั่งย้อมสามฤดูสูงละองค์ ๑๕ วา ตะกั่วคาดทองพระระเบียงหนา ๖ นิ้ว บนปรางกว้าง ๒ เส้นเหลี่ยมเสา พระเจดีย์กว้างเหลี่ยมละ ๒ เส้น กะโถงตรหิน ๙ วา แม่กะโถเหล็กใหญ่ ๔ กำ ลูก ๓ กำ ขึ้นถึงปรางบน หงษ์ทอง ๔ ตัว ย้อมทองเนื้อแล้ว ๆ มาทำพระมาลิกะเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิแลจำเรือพระมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช แล้วได้ไปนิมนต์พระเมืองลังกา เมืองหงษา มาทำบุญฉลองพระธาตุ ได้จำแนกแจกทานเป็นอันมาก แลทำศึกกันรบพลล้มตายก็จะเป็นนาระเวรไปเป็นอันมาก จะขอเป็นไมตรีหนึ่งอาศน์เดียวกันกับท้าวอู่ทอง เมื่อท้าวอู่ทองกับท้าวศรีธรรมมาโศกราชจะเป็นไมตรีกันนั้น ท้าวอู่ทองขึ้นบนแท่นแล้ว พระญาศรีธรรมมาโศกราชจะขึ้นไปมิได้ ท้าวอู่ทองก็จูงพระกรขึ้น มงกุฎของพระเจ้าศรีธรรมมาโศกตกจากพระเศียร แล้วท้าวศรีธรรมมาโศกสัญญาว่า เมื่อตัวพระองค์กับอนุชาของพระองค์ยังอยู่ให้เป็นที่ทองแผ่นเดียวกัน ถ้าท้าวอู่ทองต้องประสงค์สิ่งใดจะจัดแจงให้ นานไปเบื้องหน้าให้มาขึ้นกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายท้าวอู่ทองก็รับเป็นไมตรีแก่กันแลท้าวอู่ทองว่าถ้าท้าวศรีธรรมมาโศกราชต้องการสิ่งใดท้าวอู่ทองจะจัดให้มา เจริญความกันแล้ว ต่างองค์ต่างยกไพร่พลคืนเมือง

ท้าวศรีธรรมมาโศกก็ตั้งอารามก่อพระเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิร่ายทางมาจนถึงเมืองนคร ตั้งแต่นั้นสองภาราได้แต่งของบรรณาการตอบแทนกันมิได้ขาดปี เมื่อพระญาศรีธรรมมาโศกถึงแก่กรรม เมื่อศักราช ๑๒๐๐ ปี พระญาจันทกานูเป็นเจ้าเมือง พระญาพงษาสุราเป็นพระญาจันทกานู ตั้งฝ่ายทักษิณพระมหาธาตุเป็นเมืองพระเวียง อยู่มาท้าวศรีธรรมมาโศกถึงแก่กรรม พระญาจันทกานูผู้น้องเป็นเจ้าเมือง ครั้นนั้นเจ้าเมืองชวายกไพร่พลมาทางเรือมารบเอาเมืองมิได้ ชวาก็เอาเงินปรายเข้ากอไม้ไผ่แล้วกลับไป อยู่มาภายหลังชาวเมืองถางไม้ไผ่เก็บเงินชวากลับมารบอีกเล่า เจ้าเมืองแต่งทหารออกรบอยู่แล้วเจ้าเมืองพาญาติวงศ์ออกจากเมืองไปอยู่เขาแดง แลกรมการรบกับชวาก็แตกไป ภายหลังชวายกไพร่มาทอคอยู่ ณ ปาก

หน้า มีราชสารมาว่าเจ้าเมืองชวาให้เอาลูกสาวมาถวายให้เจ้าเมืองนครลงไปรับ พระญาก็แต่งไพร่พลลงไป ชวาก็จับตัวพระญาได้ นางอรรคมเหษีก็ตามพระญาไปถึงเกาะอันหนึ่งได้ชื่อว่าเกาะนาง โดยครั้งนั้นชวาก็ให้เจ้าเมืองผูกส่วยไขเบ็ดแก่ชวา ๆ ก็ให้พระญาคืนมาเป็นเจ้าเมืองอยู่แล้ว

อยู่มายังมีพระมหาเถรองค์หนึ่งชื่อสัจจานุเทพ อยู่เมืองนครบำหมากรือญาติโยม มาอยู่เมืองนครศรีธรรมราชด้วยพระมหาเถรพรหมสุริย ขอทตังเขตอารามปลูกพระศรีมหาโพธิ์ก่อพระเจดีย์ก่อกำแพงไว้ ให้ญาติโยมรักษาอยู่ตามพระญาอุทิศถวายไว้ นั้น ได้ชื่อว่าวัดพเคิม อยู่มาลูกนายเทียนบัณฑิตคิดด้วยข้าสาวของพระญา ๆ ก็ให้จับจะฆ่าเสีย จึงลูกนายเทียนเล่นเข้าในวัด พระมหาเถรไม่ให้ อยู่มาลูกนายเทียนไปดูงาน พระญารู้ก็ให้คนจับฆ่าเสีย พระมหาเถรรู้สึกเคืองใจ รือญาติโยมออกไปก่อพระวิหารพระพุทธรูป ได้ชื่อว่าวัดหัวท้ายาน แล้วไปตังอารามอยู่เขาน้อย พระมหาเถรถึงแก่กรรม พระญาก็ขึ้นไปแต่งการศพ ได้ชื่อว่าเขาคุมพนม แล้วพระญาก็คืนเมือง จึงพระญาชวาให้เอาส่วยไขเบ็ดไขไก่โดยพระญาผูกน

อยู่มายังมีเด็กคนหนึ่งพ่อแม่เข็ญใจอยู่ตำบลบ้านพเคียนเอาลูกใส่เปลไ่ว้ร่วมไม้กลางนา มีงูตัวหนึ่งเอาแก้วมาไว้ในเปล พ่อแม่นั้นได้แก้วตังชอลูกว่าพังการ ครั้นเด็กใหญ่เลี้ยงโคกระบือได้ เด็กทั้งหลายก็มาเล่นด้วยพังการ ๆ ให้ตาบไม้ภาเขคนละเล่ม วันหนึ่งพังการชวรพวกเด็กวิดปลาแล้วให้สัญญาแก่กันว่า ถ้าปลาออกหน้าทีผู้ใดจะตัดหัวเสีย ปลาวิ่งออกหน้าทีเด็กคนหนึ่ง พังการก็เอาดาบภาเขตัดหัวเด็กนั้นขาดตาย พ่อเด็กไปบอกกรมเมือง ๆ ไปทูลแก่พญา ๆ ก็เอาเด็กนั้นเป็นบุตร พระญาก็คิดแข็งเมืองกับชวา พระญาให้ขุดคูรอบเมืองพระเวียง พระญาชวาให้มาเอาส่วยพระญาไม่ให้ พระญาชวากัฟเรือมารบ พระญาให้พังการเป็นทหารออกรบ พังการฆ่าพวกชวาเสียสามสิบคนสี่สิบคนทุกวัน พลชวาทายมากนัก แลจะให้เห็นตัวพังการก็หาไม่ ชวาก็แตกหนีไป พระญาแบ่งเมืองให้พังการฝ่ายหนึ่ง พระญามาถึงแก่กรรมก็เกิดไข้ห้า ชาวเมืองล้มตายหลบไข้ไปอยู่ตรอกห้วยตรอกเขาเมืองกร่างอยู่ช้านาน

ยังมีศรีมหาราชาลูกนายนกระทาสุรา กับคนทงหญิงทงชาย ๑๐๐ หญิง มาตั้งอยู่สดทানাชื่อว่าเมืองลานตากา ก็เกิดลูกชื่อพระหล้า ๆ ก็เกิดลูกชื่อศรีมหาราชา เป็นผู้ใหญ่

อยู่เมืองลานตาก ยังมีขุนศรีแปดอ้อมแสนเมืองขวางอยู่เมืองสระ มีพรานแปดคนตามเนื้อหลง
มาพบพระเจดีย์เดิม จึงพากันไปบอกกับขุนศรีพลแปดอ้อมแสนเมืองขวาง เมืองสระนั้น
ชนแก่มืองนครศรีธรรมราชแลเมืองสระนั้นเกิดไช้หา จึงแม่นางแอดร้อมมาตังเมืองสระนั้นมา
พบเมืองแล้วมาตังทุ่งหลวงหริตเมือง

ยังมีนายไทยผู้หนึ่งชาวกรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่ปากน้ำนครศรีธรรมราช
นายไทยวางว้าว ๆ นกขาค นายไทยตามว่ามาพบพระเจดีย์เดิม แล้วพบเจ้าไทยสององค์
องค์หนึ่งชื่อมหาเถรพุทธสาท องค์หนึ่งชื่อมหาเถรพรหมสุริย์เทียวโคจรมา นายไทยก็เล่า
ความแก่เจ้าไทย ๆ ให้นำไปตู่ที่พระเจดีย์เดิม แล้วนายไทยก็ลงเรือไป ภายหลังเจ้าไทยทั้งสอง
พบพระมหาธาตุทลายลงเทียมพระบรรลังก์ รอยเสื่อเอาเนื้อชนกินกินนั้น เจ้าไทยก็กลับไป
อยู่อารามตังเก่าเล่า

ยังมีผชาวอริยพงษ์อยู่กรุงศรีอยุธยา ใช้เรือมาทอดอยู่ปากน้ำพระญาแลมาพบเจ้า
ไทยทั้งสองพระองค์ แลผชาวอริยพงษ์นั้นว่าพบตำราพงษาวดารว่าเมืองนครผู้เถาผู้แก่แห่ง
ผชาวมาทำพระมหาธาตุตกอยู่ช้านานแล้ว จึงพระมหาเถรบอกว่าเมืองร้างเสียช้านานแล้ว พระ
มหาธาตุก็ทำลายลงถึงบรรลังก์ ผชาวกับเจ้าไทยก็ชวนกันไปแผ้วถาง แล้วจดหมายกว้างยาว
บรรลังก์พระมหาธาตุ แลพระพุทธรูปพระเจดีย์แลจังหวัดกำแพงเมือง แล้วผชาวอริยพงษ์
ก็ลงเรือไปกรุงศรีอยุธยา นำเอาเรื่องราวชนถวายพระเจ้าอยู่หัว ๆ รับสั่งให้นิมนต์ไปเรียนทศศิริ
ชาวหงสาวดี ซึ่งมาอยู่กรุงศรีอยุธยา มหาปเรียนทศศิริออกมากับนายแวงจำพระบรรทุล มา
ต่วยพระมหาปเรียน แล้วมีตรามาให้นิมนต์พระสงฆ์มาช่วยแต่งพระบรมธาตุ แลพระสงฆ์ทั้ง
หลายร้อญาติโยมมารักษาพระบรมธาตุ แลพระสงฆ์ทั้งหลายมาฟังพระบรรทุลแล้วกลับไปร้อ
ญาติโยม จึงนิมนต์พระมหาเถรสุทธิชาติพงษ์ร้อญาติโยมมาแต่ขนอม นายผ่องหัวพันคุมไพร่
ส่วย พันไกรพลदानมาสร้างวัดมิ่งคุต มหาเถรเหมรังศรีร้อญาติโยมมาแต่โองพถานสร้างวัด
ชนุน นิมนต์มหาเถรเพชมาแต่ยายคลังร้อญาติโยมไพร่ส่วยพันศรีชนามาสร้างวัดจันทมาลี
พระมหาเถรมังคลาจารย์ร้อญาติโยมมาแต่กุฎีหลวง สร้างวัดหริตพระธาตุ พระมหาเถรโชติบาลมา
แต่บัตโวกเขาพระบาทกับนายมันทสุริสร้างวัดฝาง พระมหาเถรสรเพชมาแต่โองพถานร้อญาติ
ไพร่ส่วย พันศรีชนาสร้างวัดอาคเนพระธาตุ พระมหาเถรอนรุทธรร้อญาติโยมมาแต่ยศโสทร
สร้างวัดประทุ พระมหาเถรพงษารร้อญาติโยมมาแต่เพชบุรีย สร้างวัดตโนดพายัพพระมหาธาตุ

จึงมหาปเรียนทศศรี ปลุกกุฎีอยู่พายัพพระมหาธาตุ จึงพระมหาเถรมงคลเอาไม้ศรีมหาโพธิใส่
 อ่างทองลงสำเภาเรือญาติโยมมาแต่เมืองลังกา สร้างวัดปลุกพระศรีมหาโพธิ ฝ่ายอุดร
 พระมหาธาตุปลุกทั้งอ่างทอง แล้วก่ออาสน์ล้อมรอบก่อพระพุทธรูปสามท่าน ฝ่ายปัจฉิมก่อ
 พระบรมมองค์หนึ่งพระระเบียงรอบ ๒๘ ห้องชื่อว่าพระโพธิมณฑลเศียร จึงพระมหาปเรียนทศศรี
 และผนวกริชนายแวงนิมนต์พระมหาเถรพุทธสาครวัดพระเดิมเป็นป่าแก้วตามพระบรรพต
 พระเจ้าอยู่หัวให้นางแม่เรือนหลวงรับพระพุทธรูปมาใส่บาตรต่าง แลมีตราออกมาให้แม่เจ้า
 เรือนหลวง ๔๐ หวังานเป็นข้าพระทานพระกนิษฐา จึงพระสงฆ์ทั้งหลายกับพระศรีมหาราชา
 เจ้าเมืองลานตากา ก็ชักชวนคนช้องห้วยช้องเขาออกมาแต่พระมหาธาตุแต่ยอดลงมาถึงบรรลังก์
 แล้วทำการฉลองพระธาตุ พระศรีมหาราชาสร้างวัดพระธาตุ พระมหาเถรมงคลประจำ
 ออกมาแต่กรุงศรีอยุธยา พระศรีมหาราชานิมนต์ให้อยู่อารามนั้น ๆ ช็อกกะตี่เงินเก้าห้อง พระ
 ศรีมหาธาก่อชุกชีแลวิหารแล้ว พระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม ชุนอินทราผู้ลูกกินเมืองลาน
 ตกาอยู่ เมียชุนอินทราชื่อนางเออย ลูกชายชื่อนายศรี ลูกหญิงชื่อนางราม มีพระราชโอง
 การออกมาว่าให้ชุนอินทราแต่งลูกเข้าไปถวาย ชุนอินทราแต่งลูกหมอข้างเข้าไปแทน หมอ
 ข้างก็ตามลูกเข้าไปถวาย หมอข้างให้กราบทูลว่า ชุนอินทราหาเอาลูกสาวมาถวายไม่ โปรด
 ให้ข้าหลวงออกมาสืบ ๆ สมตามถ้อยคำหมอข้างกราบทูล จึงให้เอาชุนอินทราไปตีเสียที่ประตู
 ทาชี แล้วเอาลูกเมียผู้คนเข้าไปเป็นข้าหลวง นายศรีลูกชุนอินทรา นั้น โปรดให้เป็นนาย
 ศรีทนต์ แทนนามเมืองนครศรีธรรมราชก็อันตรธานเป็นช้านาน หาผู้กินเมืองมิได้

เมื่อศักราชได้ ๑๘๑๕ ปี มีพระโองการให้นายศรีทนต์ออกมากินเมืองนครศรีธรรม
 ราช จึงพระมหาปเรียนทศศรีพระสงฆ์ทั้งหลาย ทำเรื่องราวให้ผนวกริชกับนายแวงเอา
 เข้าไปถวาย มีรับสั่งให้นายข้างเอาทองแดงหล่อยอดพระมหาธาตุปิดทองเต็มแล้ว ให้ผนว
 กริชรับออกมา ตรัสให้นายสามราชหงษ์ออกมาทำสารบาญชี ญาติโยมพระสงฆ์ทั้งปวง
 ให้ขาดจากส่วยจากอากรจากอาณาประชาราษฎร์ ให้เป็นเชิงเป็นตระกูลข้าพระ นายสามราชหงษ์
 ทำบาญชีข้าพระโยมสงฆ์ทั้งปวงอันรอมายู่ นั้น ทำพระระเบียงล้อมพระธาตุแล้วทำกำแพงล้อม
 พระระเบียงทั้งสถาน แล้วทำที่พระห้องพระระเบียงให้แก่พระสงฆ์ผู้ต้องพระราชนิมนต์
 ได้แก่มหามงคลแต่่มมอีสาน ๑๕ ห้อง ได้แก่โชติบาล ๑๒ ห้อง ข้างประตูเหมวังศรีถึงธรรม
 ศาลา แต่่นั้นไปได้แก่มหาเถรสุทธิพงษ์ ๑๕ ห้องถึงมุ่มอาคณ แต่่นั้นไปได้แก่พระสังฆเถร

เพ็ช ๑๗ ห้อง ได้แก่ขุนไชยกุมารเจ้าเมืองบันทายสมอพระประธานห้องหนึ่ง ได้แก่พระมหา
 เถรสรเพ็ช ๖ ห้อง ได้แก่พระธรรมกัลญาณ ๙ ห้องถึงมুমหฺรดี แต่นั้นไปได้แก่ศรีสุตาน
 เจ้าเมืองไทร ๕ ห้อง ได้แก่มหาเถรนั้นห้อง ๑ ได้แก่มหาเถรมังคลาจารย์ ๒ ห้อง ได้แก่
 นนทสารีย์^๑ ๑๐ ห้องทั้งประตูควัย ได้แก่นางชีแก้วห้อง ๑ ได้แก่กระยา^๒ มิตร ๓ ห้อง
 ได้แก่ขุนไชยสุราเจ้าเมืองสาย ๔ ห้อง ได้แก่ราชาศรีเทวาเจ้าเมืองกะลันตัน ๖ ห้อง ได้แก่
 ขุนศรีพลแปดอ้อมแสนเมืองขวางเจ้าเมืองสระ ๔ ห้อง ได้แก่แม่นางอัวทองนายรามสักส่วย
 พฤทธิบาท ๗ ห้องถึงมুমพ่ายัพ แต่นั้นไปได้แก่ ขุนแปดสระ เจ้าเมืองตรัง ๕ ห้อง ได้แก่
 ราชพัทยาเจ้าเมืองพัทลุง ๖ ห้อง ได้แก่ขุนจุลาเจ้าเมืองลงห้อง ๑ ได้แก่ราชรัตหัวเมืองไสย
 ขุนอินทาราเจ้าเมืองเข้าควัยห้อง ๑ ได้แก่นายสำเภาเสมียนขุนอินทาราเข้าควัย ๓ ห้อง ได้แก่
 นายฉ้วน้อยหัวพันส่วย ๒ ห้อง ได้แก่นายจอมศรี นายน้อยยอดม่วงห้อง ๑ ได้แก่นายคำหัว
 ปากห้อง ๑ ได้แก่ นางเจ้าเรือนหลวงห้อง ๑ ได้แก่มหาปเรียนทศศรีผขาวอริยพงษ์นาย
 พุทธศร ๑๐ ห้อง ได้แก่มหาเถรอนรุทธ ๓ ห้อง ได้แก่ขุนคลองพล ๓ ห้อง ถึงมুমอิสาน
 เข้ากัน ๑๖๕ ห้อง พระพุทธรูป ๑๖๕ พระองค์

แลจึงมหาปเรียนทศศรีแลพระสงฆ์ทั้งหลาย แลผขาวอริยพงษ์แลนายสามราชหงษ์
 ก็ให้วัดกำแพงรอบพระระเบียงทั้งสี่ด้านให้แก่พระสงฆ์ทั้งปวง กำแพงฝ่ายบูรพ์ ๔ เส้น ๑๓
 วา แต่มুমอิสานไปได้แก่พงไพลโพธิมณฑิยรเส้น ๖ วา ได้แก่นายรัตนในโชติบาลเส้น ๔ วา
 ได้แก่นายรัตมหาเถรเหมรังศรีถึงพระธรรมศาลา ๙ วา ได้แก่มหาเถรสุทธิชาติพงษ์วัศมังกุด
 ๑๙ วา ได้แก่เพหารหลวง ๙ วาจนมูมอากเน่ ถ้านทักษิณได้แก่สังฆเถรเพ็ชเส้น ๒ วา ได้
 แก่เจ้าเมืองบันทายสมอ ๙ วา ได้แก่มหาเถรสรเพ็ช ๑๙ วา ได้แก่มหาเถรธรรมกัลยาเส้น
 ๒ วาจนมูมหฺรดี ถ้านปัจฉิมได้แก่เพหารหลวง ๘ วา ได้แก่ศรีสุตานเจ้าเมืองไทร ๙ วา
 ได้แก่มหาเถรราชเสนา ๕ วา ได้แก่มหาเถร ๒ วา ได้แก่มหาเถรมังคลาจารย์ ๔ วา ได้แก่
 มหานนทสารีย์ ๑๙ วา ได้แก่กัลยามิตร ๑๒ วาทั้งประตูควัย ได้แก่ขุนไชยสุรา ๙ วาประตู
 ข้างหนึ่งควัย ได้แก่ราชาศรีเทวาเจ้าเมืองกะลันตัน ๙ วา ได้แก่ขุนศรีพลแปดอ้อม แสน
 เมืองขวางเจ้าเมืองสระ ๙ วา ได้แก่อัวทองนายรามส่วยพฤทธิบาท ๑๒ วาจนมูมพ่ายัพ แต่

๑. ในหน้าเป็น นนทสารีย์
 ๒. ในหน้าเป็น กัลยามิตร

ค้ำนอตุรไปได้แก่ขุนแปดสนเจ้าเมืองตรัง ๘ วา ได้แก่ราชาพัททยาเจ้าเมืองพัทลุง ๑๐ วา ได้
แก่ขุนจุลาเจ้าเมืองลง ๘ วา ได้แก่นายฉ้วน้อยหัวปากส่วย ๔ วา ได้แก่นายจอมศรีนายน้อย
ยอกม่วง ๒ วา ได้แก่นายคำหัวปากส่วย ๒ วา ได้แก่นางแม่เจ้าเรือนหลวง ขุนอินทาราช่วย
ก้วย ๕ วา ได้แก่มหาเถรอรุทธ ๙ วา ได้แก่ขุนคลองพล ๔ วาจนมมุฮิสาน เข้ากันทั้งสิ้น
ค้ำนเป็นกำแพงเท่านั้น ๑๗ เส้นกับวาหนึ่ง

จึงพระสงฆ์ทั้งหลายร้องฟ้องว่าจะขอที่ภูมิมีสัตไว้สำหรับญาติโยมทำเป็นนาจ้งหัน
สำหรับอาราม สำหรับพระระเบียง จึงขุนอินทาราแลพระสงฆ์ทั้งหลาย ก็ทำกระบวนให้
นายสามราชพงษ์แลผขาวอริยพงษ์เข้าไปถวาย จึงมีพระบรรทุตรัสให้หาขุนอินทาราแลพระ
สงฆ์เข้าไป จึงขุนอินทาราแลพระสงฆ์เข้าไป จึงมีพระบรรทุตรัสให้ขุนรัตนากร คุมคน
สามารถมารังเมืองนครศรีธรรมราช จึงมีพระบรรทุตรัสให้ขุนอินทาราเป็นศรีมหาราชา
ศรีมหาราชาที่ทูลด้วยกิจพระศาสนาแลพระสงฆ์ให้เจ้าคณะ ถวายขบวนแลปาณชีพระสงฆ์ทั้ง
หลาย ก็ทูลด้วยที่ภูมิมีสัตขอให้ญาติโยมพระสงฆ์ทั้งหลาย สร้างสวนไร่นาไว้สำหรับอาราม
สำหรับพระห้องสำหรับพระสงฆ์ทั้งหลาย แลมีพระบรรทุตรัสให้นายสามจอมจำพระบรรทุตรออก
มาด้วย ศรีมหาราชาให้ทำสารบาณชีที่ภูมิมีสัตทั้งสองฝ่ายชเลแดนไว้แก่พระสงฆ์เจ้าให้ญาติ
สร้างสวนไร่นาดินป่า สำหรับพระห้องพระระเบียงแลพระสงฆ์เมือมหาศักราช ๑๕๕๐ ปีนั้น
จึงศรีมหาราชาแลนายสามจอมแจกดินป่า ณ หัวปากนายคำ ให้แก่พระมหาธาตุเจ้า ๑๕๐ เส้น
ฝ่ายบูรพ์ให้อำแดงสาขาพยาบาล ๙ เส้น แลให้นายศรีรักพยาบาล ๕ เส้น รัวหนึ่งเป็นนา
จ้งหันวัดให้แก่นายทองใสหัวปาก ในโพธิมณฑล วัดให้พระกัลปนา เป็นนาจ้งหันในหัว
สิบหมวดนายทองใสพยาบาลให้วัดภูมิมีสัตให้แก่พระเดิมแลมหาเถรพุทธสาคร บัณฑิตเพียน
พยาบาล ตำบลสตกเมืองเบ็นนา ๒,๐๙๙ กะบัง ให้วัดภูมิมีสัต ให้แก่พระระเบียงมหาเถร
สุทธิชาติพงษ์วัดภูมิมีสัตให้แก่พระมหาเถรเหมรังศรี ให้นายแพงนายว้วพยาบาลอำแดงทาน้อง
มหาเถรเหมรังศรี สร้างเป็นนาจ้งหัน ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่มหาเถรปเรียนทศศรีสำหรับพระ
ระเบียง ๑๐ ห้อง ให้นายพุทธศรพยาบาลฝ่ายทักษิณต่อแดนด้วยพระธรรมศาลา ฝ่ายวัน
ออกต่อแดนด้วยพระกัลปนาฝ่ายตะวันตกทลาหลวง ฝ่ายสตันแม่น้ำเป็นแดน เป็นนา ๑๑
เส้นกับรัวหนึ่ง แลฝั่งสลาไว้เป็นแดนทั้งสี่ทิศ ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่อุโบสถ ๖ เส้น ให้วัดภู
มีสัตให้แก่มหาเถรสังฆเถรเพ็ช เป็นนาจ้งหันตำบลปัจฉิมทิศเมืองนาขวางเจ็ดรัว ให้แก่พระ

ธรรมศาลาเป็นนา ๘ เส้น เป็นนาจังหันมหาเถรเหมรังศรีตำบลท่ากะสัง ให้แก่มหาสังฆเถร
 เพ็ชร์ตำบลท่าซาก เป็นนาจังหันเข้าพระเป็นนา ๑๗ เส้น ให้วัดกุฎีมืดให้แก่นายน้อยทองสุก
 ให้วัดกุฎีมืดให้แก่พงไพลตำบลโพธิมณฑลเศียร ให้วัดกุฎีมืดให้แก่มหาเถรโชติบาลให้นายรัต
 พงษ์พญา ให้วัดกุฎีมืดให้แก่ พระเดิม เป็นนาจังหันพระมหาเถรพุทธสาคร ตำบลตรอก
 เมืองเป็นนา ๑๑ เส้นกับร่วหนึ่งให้วัดกุฎีมืดให้แก่พระระเบียง เป็นนาจังหันพระมหาเถร
 ธรรมราชแลมหาเถรเพ็ชร์ ให้วัดกุฎีมืดให้เป็นนาเชิงคดเป็นนา ๒ เส้น ฝ่ายอาคณเมืองเป็น
 นาเชิงคดสังข์ให้เจ้าคณะ ให้วัดกุฎีมืดให้แก่พระระเบียง เป็นนาจังหันพระมหาเถรธรรม
 กัลยา ให้บาครัดพยาบาล

แลศรีมหาราชาแลนายสามจอมวัดกุฎีมืดให้แก่ ทังนี้ให้ญาติทั้งปวงพยาบาล
 แลให้พระยาคำแพงแลพระระเบียงทังนี้ด้วยแล้ว แลให้ขุนศรีพลเอาเชิงกุฎี ในวัดพระคูหา
 วัดลำพูนฉวางเมืองสระให้เอจากมาลงพระธรรมศาลา ให้มหาเถรเหมรังศรีรักษา แลมหา
 เถรเหมรังศรีกรอพงว่านาซึ่งแจกนั้นน้อยนัก แลจะขอคืนป่าตำบลบางน้ำเดียนาตะโหนดอีก
 เล่า จึงศรีมหาราชาแลนายสามจอมให้นายรัตปลัดศรีมหาราชาไปวัดคืนป่าแลบางน้ำเดียนา
 ตะโหนดอีกเล่า ให้แก่มหาเถรเหมรังศรี ๆ ก็ให้นายว้าวอำแดงราอำแดงทา น้องมหาเถรเหม
 รังศรีสร้างเป็นนากำหนดห้องแล้ว อำแดงเอ้อยให้แก่ชายใส พี่พระมหาเถรเหมรังศรี ข้างหัว
 นอนอำแดงหรัสสร้างนั้นให้วัดกุฎีมืดให้แก่อำแดงสัง สร้างเป็นนาจังหันพระเจดีย์ แล้วให้
 วัดกุฎีมืดให้นายอนจันเป็นนาพระกัลปนา ให้วัดกุฎีมืดให้นายสามบุรุษแลอำแดงใหม่
 รักษา ให้วัดกุฎีมืดให้นายแผ่นหนาพระกัลปนา ให้วัดกุฎีมืดให้มหาเถรเหมรังศรีให้นาง
 พงสร้างเป็นนาจังหัน ให้วัดกุฎีมืดให้ในกัลปนาในหัวสิบนายหมู่สร้างเป็นนาจังหัน ๘ เส้น
 ๓ หมวกเป็นนาจังหันเจ้าคณะ แล้ววัดกุฎีมืดตำบลท่าซ ให้แก่พระธรรมศาลา ให้นายอิน
 สร้างเป็นนาเข้าพระแลจันพระมหาเถรเหมรังศรี ให้วัดกุฎีมืดให้แก่นายสามเพ็ชร์นายง้วด้วง
 อำแดงเอ้อยอำแดงบุญนงสร้างคลองแจระ เป็นนาจังหันสำหรับพระธรรมศาลา มหาเถรเหม
 รังศรี ให้วัดกุฎีมืดให้แก่นายง้วอำแดงเอ้อย อำแดงบุญนงสร้างคลองตำบลบันเตมาตร
 เป็นนาจังหันสำหรับพระธรรมศาลา มหาเถรเหมรังศรี ให้วัดกุฎีมืดให้แก่นายอุ่น นาย
 คำศรีสร้างตำบลพระกระเสศ เป็นนาจังหันมหาเถรเหมรังศรี ให้วัดกุฎีมืดให้แก่ชาวลาง
 คีนสร้างตำบลมู ให้วัดกุฎีมืดให้แก่มหาเถรมังคลาจารย์ แลมหาเถรนนทสาร์ยสร้างตำบล
 ยวนกระแลบทะ ให้นายเกิดสร้างพยาบาลสำหรับพระระเบียง ให้วัดกุฎีมืดให้แก่นายพุทธสร

แลผนชาวอริยพงษ์ตำบลพะเตียน สร้างเป็นนาจ้งหันปเรียนทศศรี ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่นาย
 พุทธสรแลผนชาวอริยพงษ์ สร้างตำบลท่าชี ๓ ไร่เป็นนามหาปเรียนทศศรี ให้วัดภูมิมีสัตให้
 แก่นายพุทธสรตำบลพายัพเมือง สร้างเป็นนาจ้งหันมหาปเรียนทศศรี ให้วัดภูมิมีสัตให้แก
 มหาเถรเพ็ช ตำบลท่าชีสร้างสำหรับพระระเบียง ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่นายคำสร้างตำบลฉลง
 ให้วัดภูมิมีสัตให้แก่นายเทพตำบลพะเตียน สำหรับพระธรรมศาลา แลมหาปเรียนทศศรีเหม
 รังศรี ๕๕. ทงนย้อมศรีมหาราชาแลนายสามจอมแจกดินป่าให้ทุกสังกัดทุกหมู่ จึงศรีมหาราชาแล
 นายสามจอมแจกทำบาญชีที่เชิงกุฎิวัดให้แก่นางเจ้าเรือนหลวง แลหัวสืบชาวปทาร์พระ
 กัลปนา แลวัดให้ผู้ครองเพณิแลพระสงฆ์อันขึ้นแก่เจ้าคณะแลพระสงฆ์ วัดนอกวัดเสศนาราย
 ๕ ทยายให้ทุกตำบลตามพระบรรทุลแล้ว ให้นายสามจอมเข้าไปถวายบังคม แลถวายขบวน
 พระมหาธาตุแลพระระเบียง แลโพธิมณฑเฑียรแลพระเคิมแลอารามแลบาญชีแลญาติพระสงฆ์
 แลที่ภูมิมีสัต๕ ๕ แลนายสามจอมทูลด้วยพระเจดีย์แลพระเพหาร แลขอประดิษฐานผู้คน
 แลญาติไว้เป็นข้าพระแลขอที่ภูมิมีสัต จึงมีพระราชโองการอนุโมทนาด้วยนายสามจอม จึงให้
 นายเวงจำ พระบรรทุลไปมอบที่ภูมิมีสัต แลข้าพระไว้สำหรับพระนั้น แลห้ามราชการทง
 ปวงนั้น มีพระราชโองการไว้สำหรับพระแลนายสามจอมได้ที่ภูมิมีสัตตำบลบ้านสนได้พระ
 ระเบียงได้กำแพงล้อมพระมหาธาตุด้วย แลพระศรีมหาราชาสร้างพระวิหารฝ่ายทักษิณพระ
 มหาธาตุ แลก่อพระเจดีย์เพหารสูง ๗ วาปิดทองลงถึงอาสน์ ก่อพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน ๆ ละ
 แปดพระองค์ เข้ากัน ๓๒ พระองค์ พระพุทธรูปประธานด้านละองค์เป็นพระ ๓๖ พระองค์
 ได้ชื่อพระวิหารหลวง แลพระมหาเถรเหมรังศรีสร้างพระธรรมศาลา ชุนศรีพลแปดอ้อมแสน
 เมืองขวาง เอาเชิงกุฎิวัดคูหาวัดฉวางวัดลำพูน เอาจากมางพระธรรมศาลา
 อยู่มาพระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม ศักราช ๑๘๖๑ ปี โปรดให้ข้าหลวงออกมา
 เป็นศรีมหาราชาแต่งพระธรรมศาลา ทำระเบียงล้อมพระมหาธาตุ แลก่อพระเจดีย์วัดศก
 มีพระบันฑูรให้พระศรีมหาราชาไปรับเมืองลานตากา ศรีมหาราชาถึงแก่กรรมเอาศพมาไว้วัด
 ศก แลเอามาก่อเจดีย์ไว้ในพระเคิม ๕ ยอด

เมื่อศักราช ๑๘๑๙ ปี โปรดให้หลวงศรีวรวงษามาเป็นเจ้าเมือง มาทำวิหารฝ่าย
 อุดรพระธาตุ ทักษิณพระโพธิมณฑเฑียร ก่อพระสูง ๗ ศอก หล่อพระสามฤๅองค์หนึ่งไว้
 บัจฉิม เมียหล่อองค์หนึ่งไว้ฝ่ายบูรพ์ ชื่อว่าเพหารเขียน แลอุทิศข้าหญิงชายไร่นาไว้

สำหรับรักษาพระ โปรดให้หลวงพิเรนทรเทพมาเป็นเจ้าเมือง พระทิพราชาน้องพระญา
สุพรรณเป็นปลัดศึก อารุยกมาตีเมืองแล้วไปตีเมืองพัทลุงได้ ทิพราชาเป็นแม่ทัพไปตีได้คืนแล้ว

เมื่อศักราช ๒๐๓๙ ปี โปรดให้พระยาพลเทพราชาเป็นเจ้าเมืองเกณฑ์ให้ตกแต่ง
ทำกำแพงกำซับไว้ แล้วเข้าไปกรุงไปทางเมืองสระ

เมื่อศักราช ๒๑๔๑ ปี โปรดให้พระยาศรีธรรมราชาเดชะมาเป็นเจ้าเมือง อูซง
คณะให้ลักปหม่าหนาเป็นแม่ทัพเรือมารบเสียขุนคำแหงปลัดนครปากพระญา ข้าราชการเข้ามาถึง
ต้นกำแพงฝ่ายอุดร พระยาศรีธรรมราชาออกรบศึกหนีไป

เมื่อศักราช ๒๑๔๔ ปี โปรดให้พระรามราชทายนามาเป็นเจ้าเมือง เอาขุนเขวราช
มาเป็นปลัด รัชยาวศึกอูซงคณะจึงพระยาให้ชุดฝ่ายบูรพ์เตล่านาท้าววังมาออกถ่านาฝ่ายทักษิณ

เมื่อศักราช ๒๑๗๑ ปี ศีกอูซงคณะยกมา พระญาก็ให้แต่งค่ายคูฝ่ายอุดร แลแต่ง
เรือหุ้มเรือพายพลประมาณห้าหมื่นเศษ รบกันเจ็ดวันเจ็ดคืน ขุนพญาออกหักทัพกลางคืนศึก
แตกลงเรือศึกเผาวัศทำโพเสีย พระญาถึงแก่กรรม พระญาแก้วผู้หลานก่อพระเจดีย์บรรจุธาตุ
ไว้ในพระธรรมศาลา

ศักราช ๒๑๕๓ ปี มีพระบรรทุลโปรดเกล้าให้พระญาบริหารพลราชเจ้า เมือง
ตะนาวศรีมหานครมาเป็นเจ้าพระญานครศรีธรรมราช เดชไชยอภัยพิริปรากรมพาหุ เจ้า
พระญานครศรีธรรมราช

ประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ปรีชา นุ่นสุข

เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพประคุณเจ้าพระรัตนธัชมุนี (แบน คณฺฐภรณ์เถระเปรียญ) ผู้เขียนใคร่ที่จะขอแสดงความคารวะประคุณเจ้าด้วยความกตัญญูรู้คุณ และสำนึกที่เปี่ยมล้นดวงใจในพระคุณของประคุณเจ้า และบรรพบุรุษชวานครศรีธรรมราช ด้วยการเขียนถึง “ประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร” ประเพณีดังกล่าวนี้เป็นวัฒนธรรมสาขาหนึ่งซึ่งประคุณเจ้าและบรรพบุรุษชวานครศรีธรรมราช ได้สั่งสมมาเป็นเวลาอันยาวนาน เพื่อมอบให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่บ้านเกิดเมืองนอน ให้ลูกหลานได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ความนำ

นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มาก เพราะเป็นจังหวัดที่เก่าแก่และมีบทบาทสำคัญต่อภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ก่อนที่สุโขทัยจะเป็นราชธานีหลายร้อยปี นครศรีธรรมราชเป็นที่รู้จักกันในชื่อเรียกต่างกัน เช่น จดหมายเหตุจีน เรียกว่า “ตังมาหลิง” คัมภีร์บาลีมหานิทเทศสิสฺสเมตเตยฺยสุตฺต เรียกว่า “ตามพลิงคม” และในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ เรียกว่า “ตามพริลิ่งค” เป็นต้น

ตั้งแต่โบราณมานครศรีธรรมราชมีฐานะเป็นอาณาจักรอิสระที่ยิ่งใหญ่ มีพระมหากษัตริย์หรือพระราชาธิบดีเป็นผู้ปกครองสืบต่อกันมาตามลำดับ

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สันนิษฐานได้ว่าเดิมนครศรีธรรมราชเป็นชุมชนเล็ก ซึ่งมีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๗ ครั้นพุทธศตวรรษที่ ๗ มีหลักฐานว่าพราหมณ์จากอินเดียได้เดินทางโดยทางเรือเข้ามาค้าขายกับนครศรีธรรมราชอยู่เนือง ๆ

ต่อมาชุมชนนักขยายตัวชนเป็นเมือง และอาณาจักรตามลำค้ำบ มีกษัตริย์ปกครอง โดยมีปฐมกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้าศรีธรรมมาโคศกราช” และมีเมืองขึ้นอยู่ตลอดคาบสมุทรลายุ จำนวน ๑๒ เมือง ดังที่เรียกกันว่า “เมืองสิบสองนักษัตร” จึงเชื่อได้ว่าอาณาจักรตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรที่สำคัญต่อภูมิภาคนี้มาก และสันนิษฐานว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘ อาณาจักรนี้คงจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัยในบางยุคสมัย ส่วนกษัตริย์ที่ทรงปกครองนั้นอยู่ในราชวงศ์ปัทมวงศ์

ในสมัยกรุงสุโขทัยตอนต้นนั้น นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรอิสระที่ทรงอิทธิพลมาก มีหลักฐานว่าพระเจ้าจันทรภาณุแห่งนครศรีธรรมราช ยกกองทัพข้ามทะเลไปตีลังกาถึงสองครั้ง และได้เชิญเชิญพระพุทธรูปศิหิงค์จากลังกามาประดิษฐานในนครศรีธรรมราชด้วย

เมื่อเป็นไมตรีกับสุโขทัย นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่อสุโขทัยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรม กษัตริย์สุโขทัยได้อาราธนาพระสงฆ์และเชื่อนักปราชญ์ราชบัณฑิตจากนครศรีธรรมราชไปเผยแผ่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งนครศรีธรรมราชรับมาจากลังกาและเผยแพร่วัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีในสุโขทัย ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คำที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๙-๓๐ ว่า “. . .มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปฏิภนไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา. . .”^๒ (คำว่า “หลวกกว่า” หมายความว่า เก่งกว่า, เหนือกว่า, มีความรู้มากกว่า)

นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายท่าน จึงมีความเห็นว่าสุโขทัยรับศิลปวัฒนธรรมหลายด้านไปจากนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะพุทธศาสนา และภาษาที่พ่อขุนรามคำแหงใช้ในศิลาจารึกก็เป็นภาษาที่รับไปจากนครศรีธรรมราช เพราะนครศรีธรรมราชมีภาษาใช้มาก่อน^๓ จึงนับว่านครศรีธรรมราชมีอิทธิพลต่อสุโขทัยมาก

ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี นครศรีธรรมราชได้ลดฐานะและอำนาจจากการเป็นอาณาจักรอิสระ มาเป็นหัวเมืองในขอบเขตที่สีมาของราชอาณาจักรไทยโดยตลอด แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่า นครศรีธรรมราชจะหมดสิ้นความสำคัญไปเสียเลยทีเดียว ตรงกันข้ามนครศรีธรรมราชกลับมีฐานะเป็นหัวเมือง

เอกเพียงหัวเมืองเดียวในบรรดาหัวเมืองบักซ์ไต มีบทบาทควบคุมและกำกับหัวเมืองบักซ์ไต ตลอดจนหัวเมืองมลายูหลายเมืองติดต่อกันหลายยุคหลายสมัย นอกจากนี้ในบางช่วง เช่น ในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี นครศรีธรรมราชก็มีฐานะเป็นประเทศราชอยู่ระยะหนึ่ง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่านครศรีธรรมราชมีความสำคัญมาโดยตลอด

ล่วงมาถึงสมัยปฏิรูปการปกครอง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นครศรีธรรมราชก็มีฐานะเป็นมณฑลช่วงหนึ่ง หลังจากนั้นจึงมีฐานะเป็นจังหวัดที่มีฐานะและอำนาจเท่าเทียมกับจังหวัดอื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติการปกครองส่วนภูมิภาคในเวลาต่อมา โดยนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดใหญ่ที่มีจำนวนหมู่บ้าน และจำนวนประชากรมากกว่าจังหวัดใด ๆ ในภาคใต้

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา นครศรีธรรมราชมีมรดกที่บรรพชนได้ส่งสมเอาไว้อย่างมากมาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปกรรม ศาสนา ภาษา วรรณกรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น ศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้บรรพบุรุษได้ส่งสมและสืบทอดมาให้ลูกหลานมาจนปัจจุบันนี้

ศาสนาในนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีความเจริญทางด้านพุทธศาสนาอย่างสูงสุด เป็นเมืองแรกที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาในประเทศไทย^๔ ดังนั้นหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจึงปรากฏให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมาก วัดเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งซึ่งยืนยันถึงความเจริญทางพุทธศาสนาในนครศรีธรรมราช และแสดงให้เห็นถึงอารยธรรมของนครศรีธรรมราชได้ดี จากการสำรวจของกรมธนารักษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ปรากฏว่าพื้นที่บนสันทรายในเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวเมืองนครศรีธรรมราช^๕ ครอบคลุมพื้นที่ ๕๐ ไร่ ๓ งาน ๖๖ ตารางวา^๖ ทั้งหมดนี้นับรวมพื้นที่ที่เวนคืน^๗ ซึ่งได้ใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์อย่างอื่นแล้ว ส่วนบริเวณวัดร้างที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราชเท่าที่สำรวจพบมีประมาณ ๕๐ วัด^๘

นอกจากนครศรีธรรมราชจะมีพุทธศาสนาเจริญอย่างสูงสุด จนกลายเป็นศาสนาประจำอาณาจักรแล้ว ศาสนาพราหมณ์ก็มีความเจริญรุ่งเรืองมากเช่นกัน เพราะศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่อาณาจักรนครศรีธรรมราชตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ แล้วเจริญขึ้นตามลำดับ

ด้วยเหตุที่กล่าวมา นครศรีธรรมราชจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์มาโดยตลอด เมืองนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์หรือมหาวิทยาลัยทางศาสนาที่มีชื่อเสียงบนคาบสมุทรมลายู หลักฐานที่สามารถยืนยันความจริงข้อนี้ได้ อย่างมั่นคงคือ โบราณวัตถุ โบราณสถาน เทวสถาน และศิลปวัตถุยุคสมัยต่างๆ เป็นจำนวนมากที่พบกระจัดกระจายอยู่ทุกส่วนของนครศรีธรรมราช^๖

พุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชาวนครศรีธรรมราชและเมืองใกล้เคียง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เจริญอย่างสูงสุดในอาณาจักรในนครศรีธรรมราช วิถีชีวิตของชาวนครศรีธรรมราชและหัวเมืองอื่นๆ ที่รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมของนครศรีธรรมราชจึงผูกพันกับศาสนาทั้งสองอย่างเหนียวแน่น จนแทบจะกล่าวได้ว่าไม่มีช่วงใดของชีวิตที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา^๗ ยิ่งกว่านั้นศาสนาทั้งสองยังมีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อความเชื่อ ทศนคติ โลกทรรศน์ และความรู้สึกนึกคิดของชาวนครศรีธรรมราช และชาวเมืองอื่นที่รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมไปจากนครศรีธรรมราช แต่ในที่นี้จะขอกกล่าวเฉพาะพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชาวนครศรีธรรมราช จะไม่ขอกกล่าวถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์

โดยทั่วไปชาวนครศรีธรรมราช และชาวเมืองอื่นที่รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมไปจากนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะประชาชนที่มีเชื้อชาติไทยบนคาบสมุทรมลายู ซึ่งในที่นี้จะขอเรียกรวมๆ กันว่า “ชาวบักย์ใต้” มีความศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ชื่นชอบงานบุญแล้วเป็นต้องร่วมต้องบริจาคช่วยเหลือกัน แรงสามัคคีที่มีพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมเหนียวแน่นมาก คติในทางพุทธศาสนาที่ชาวบักย์ใต้เชื่อถือที่เด่นๆ มีดังนี้^๘

๑. เชื่อว่าพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างสรรค์ความดี

สมัยก่อนวัดเป็นศูนย์รวมทางสังคม แหล่งวิทยาการทั้งหลาย เช่น วิชาความรู้ การอาชีพ และแม่ไสยศาสตร์ทั้งปวงก็ศึกษากันที่วัด พระเป็นทั้งครู ผู้นำสังคม แพทย์ และโหร หากจะมองว่าพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ก็มักจะมองไปที่วัด และส่วนใหญ่จะเข้าใจเอาง่ายๆ ว่า “วัดคือศาสนา” ดังนั้นจึงถือว่าวัดเป็นศูนย์รวมแห่งการสร้างสรรค์ความดี สิ่งที่ยืนยันความจริงข้อนี้มีอยู่มาก เช่น นิยมให้บุตรหลานได้บวชเรียน เพื่อให้เข้าใกล้พระ-

พุทธศาสนาหรือความดี ตักสินใจหันเข้าหาศาสนาเมื่อจะเกิดภยันตราย และนิยมสร้างกุศล
เป็นต้น

๒. เชอกฎแห่งกรรม

กรรมในความเชื่อของชาวบักซ์ไต มีจุดเชื่อมโยงกันอยู่ ๓ จุด คือ อดีตชาติ
ปัจจุบันชาติ และอนาคตชาติ เชื่อว่าวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของกรรมในอดีต
กรรมที่สร้างไว้ในภพหนึ่งจะส่งผลในภพหน้า และบางเรื่องจะส่งผลทันตาเห็นในภพนี้เลยทีเดียว
ความเชื่อเรื่องกรรมที่กล่าวมานี้จะเป็นเรื่องที่อยู่เหนือกฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ จึงต่างไปจาก
กรรมในทางพุทธปรัชญาซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิต แต่อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องกรรม
เป็นผลที่ตกทอดมาจากปรัชญาศาสนา เพียงแต่ได้แปรรูปไปเท่านั้น

๓. เชื่อว่าภพ-ชาติมีจริง

ชาวบักซ์ไตมีความเชื่อว่า วิญญาณไม่สูญหายไปไหน คงวนเวียนอยู่เพื่อเกิดใน
ชาติใหม่ ภพใหม่ คำว่า “ภพ” “ชาติ” ในที่นี้มิได้มีความหมายอย่างภพชาติ ใน
ปฏิจสมุขบาทในพุทธศาสนา แต่เป็นภพชาติในรูปธรรม จากความเชื่อนี้ทำให้มีข้อปฏิบัติที่
สนับสนุนความเชื่อนี้หลายอย่าง เช่น การอธิษฐานถึงชาติใหม่ และการทำบุญให้ผู้ล่วงลับ
ในประเพณีสารทเดือนสิบสอง เป็นต้น

๔. เชื่อในพระพุทธรูปมากกว่าพระธรรมคุณ

โดยปกติชาวบักซ์ไต หากพูดถึงพุทธศาสนาก็จะนึกถึงพระพุทธรูปเป็นเบื้อง
แรก ส่วนพระธรรมคุณเป็นเพียงเครื่องประกอบ การนึกถึงพระพุทธรูปเป็นไปในทำนอง
อิทธิปาฏิหาริย์ที่พระพุทธรูปองค์ทรงมีอยู่ อิทธิปาฏิหาริย์ของพระองค์ที่กล่าวกันนั้น มีมาตั้งแต่
อดีตชาติของพระองค์จนถึงพระองค์ทรงตรัสรู้ แง่มุมที่สนใจเป็นพิเศษคือ เรื่องพุทธธานุภาพ
นั้นเห็นว่าพระพุทธรูปมีเป็นอเนกประสงค์ จนบางเรื่องกลายเป็นไสยศาสตร์หรือฝ่ายลัทธิ
พราหมณ์ไป

จากคติความเชื่อในพุทธศาสนาทั้งสี่ประการที่กล่าวมานี้ ก่อให้ชาวบักซ์ไตเกิด
วิถีชีวิตที่เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อในพุทธศาสนาตั้งกล่าวมากมาย วิถีชีวิตและความเชื่อเหล่านั้น
ได้สะท้อนออกมาในหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพลงร้องเรือ สำนวน
ภาษา และประเพณี เป็นต้น

ประเพณีของชาวบักซ์ไตท์เกี่ยวกับพุทธศาสนา

อันเนื่องมาจากคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่กล่าวมา ทำให้ชาวนครศรีธรรมราช และชาวเมืองอื่นที่รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมไปจากนครศรีธรรมราช ยึดเอาคติความเชื่อเหล่านั้นมาเป็นวิถีชีวิตของตน

ประเพณีก็เป็นรูปแบบหนึ่งแห่งการปฏิบัติกิจ เพื่อบรรลุผลตามคติความเชื่อนั้น ดังนั้นจึงมักจะปรากฏว่าประเพณีแทบทุกประเพณีของชาวบักซ์ไตท์ มีคติความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้ามาแทรกอยู่ด้วยเสมอ อันแสดงให้เห็นว่าชีวิตของชาวบักซ์ไตท์ ไม่สามารถที่จะแยกออกจากพุทธศาสนาได้ นับเป็นความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างชีวิตกับพุทธศาสนาโดยแท้

คงจะไม่เกินความจริงหากจะกล่าวว่าประเพณีต่างๆ ของชาวบักซ์ไตท์ นับตั้งแต่ประเพณีเกี่ยวกับการเกิดจนถึงประเพณีเกี่ยวกับการตาย มีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับพุทธศาสนาทุกประเพณี เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด, ประเพณีการบวช, ประเพณีการแต่งงาน, ประเพณีการทำศพ, ประเพณีให้ทานไฟ, ประเพณีกวนมธุปายาสยาคุ, ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ, ประเพณีสงกรานต์, ประเพณีตักบาตรรูปเทียน, ประเพณีสารทเดือนสิบสอง, ประเพณีลากพระ, ประเพณียกขันหมากพระปฐม, ประเพณีสวดค้ำัน, ประเพณีสวดมัลย์ และประเพณีการทำขวัญข้าว เป็นต้น

ประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร

เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางแห่งการปฏิบัติกิจต่างๆ ตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวบักซ์ไตท์กล่าวมา ดังนั้นประเพณีต่างๆ ของชาวบักซ์ไตท์หลายประเพณีจึงจัดขึ้นที่วัดโดยตรง เช่น ประเพณีให้ทานไฟ, ประเพณีกวนมธุปายาสยาคุ, ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ, ประเพณีตักบาตรรูปเทียน, ประเพณีลากพระ, ประเพณียกขันหมากพระปฐม และประเพณีสวดค้ำัน เป็นต้น

ในจำนวนประเพณีที่กล่าวมานี้ มีประเพณีอยู่สามประเพณีที่จัดขึ้นเฉพาะที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าจัดที่วัดอื่นใดนอกจากวัดนี้ คือ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ, ประเพณีตักบาตรรูปเทียน และประเพณีสวดค้ำัน ซึ่งจะได้กล่าวอย่างละเอียดต่อไป

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารในชั้นแรกเรียกว่า “พุทธบุรี” ต่อมาเรียกว่า “วัดพระบรมธาตุ” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิด “วรมหาวิหาร” ทางราชการเรียกว่า “วัดมหาธาตุวรมหาวิหาร” แต่โดยทั่วไปมักจะเรียกว่า “วัดพระบรมธาตุ” หรือ “วัดพระธาตุ” หรือ “วัดพระมหาธาตุ” เช่นเดิม^{๑๐}

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นับเป็นวัดหลักบ้านหลักเมือง มงคลเมือง เป็นวัดที่เป็นศรีสง่าของประเทศชาติ เพราะวัดนี้เป็นวัดที่เก่าแก่คู่เมืองนครศรีธรรมราช มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานคู่กับพระบรมธาตุเจดีย์ ซึ่งประดิษฐานภายในวัดและเมืองนครศรีธรรมราช วัดนี้จึงเป็นที่รวมแห่งศิลปวัฒนธรรมต่างๆ มาทุกยุคทุกสมัย

ประเพณีต่างๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชหลายประเพณี มีจุดกำเนิดที่วัดนี้ ตัวประเพณีที่จะกล่าวต่อไปนี้คือ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีตักบาตรรูปเทียน และประเพณีสวดค่าน ซึ่งล้วนเป็นประเพณีที่มีเฉพาะในนครศรีธรรมราชเท่านั้น ไม่ปรากฏในภูมิภาคอื่นใด ดังรายละเอียดต่อไปนี้^{๑๑}

๑. ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ประเพณีที่เป็นสัญลักษณ์ประจำเมืองนครมีหลายประเพณี ประเพณี “แห่ผ้าขึ้นธาตุ” เป็นสัญลักษณ์ของเมืองนครอีกประเพณีหนึ่ง ทั้งนี้เพราะประเพณีนี้ไม่มีปฏิบัติกันที่ใดในประเทศไทย นอกจากเมืองนครเท่านั้น

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ เป็นประเพณีที่ชาวนครและพุทธศาสนิกชนจากต่างแดน ได้ร่วมใจกันบริจาคเงินทองตามกำลังศรัทธา นำเงินที่ได้จากการบริจาคนั้นไปซื้อผ้ามาเย็บต่อกันเข้าให้เป็นแถบยาวนับพันหลา แล้วชวนกันแห่ผ้าดังกล่าวไปยังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อนำแถบผ้านั้นไปพันโอบรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์ อันเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

สมัยก่อนพุทธกาล ชาวอินเดียส่วนใหญ่มีความเชื่อในสิ่งลึกลับอยู่มาก โดยเฉพาะในศาสนาพราหมณ์นั้นเชื่อในเรื่องเทพเจ้าทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง จึงเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีเทพเจ้าเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ทำลาย เทพเจ้าจึงมีความสำคัญแก่ชีวิตพราหมณ์เป็นที่สูง การ

กระทำทุกสิ่งทุกอย่างของพราหมณ์จึงคำนึงถึงเทพเจ้าก่อนสิ่งอื่นใด เพราะเชื่อว่าหากการกระทำใดไม่ถูกอริยาศัยของเทพเจ้า จะนำมาซึ่งความวิบัติได้ ดังนั้นวิธีการกระทำที่ดีที่สุดเพื่อให้ถูกใจเทพเจ้าคือการเช่นสรวงบูชากราบไหว้ การเช่นสรวงบูชากราบไหว้เทพเจ้าจึงกลายเป็นวัตรที่ต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ

ครั้นถึงสมัยพุทธกาล คำสอนของพระพุทธองค์ที่มุ่งจะทำลายความอับไม่เป็นสรณะ ก็ยังทำลายการเช่นสรวงเหล่านั้นไม่ได้โดยเด็ดขาดในทันทีทันใด เพราะชาวพุทธส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน ดังนั้นความเชื่อเก่าๆ ที่ตนเคยปฏิบัติอยู่จึงยากแก่การสลัดทิ้งไป การเช่นไหว้บวงสรวงที่ตนเคยปฏิบัติมาก่อนจึงยังคงปฏิบัติต่อไป อย่างการบูชาเทพเจ้าประจำต้นไม้ (รุกขเทวดา) เพื่อให้ประทานโชคลาภ ความสงบสุข บุตร และพืชผลแก่ตน โดยการกราบไหว้บูชาและการหาผ้าแพรพรรณมาพันรอบต้นไม้ก็ยังคงปฏิบัติกันสืบมา

จากการปฏิบัติของชาวพุทธที่เคยเป็นพราหมณ์มาก่อนเหล่านี้ เป็นผลสืบเนื่องมาถึงชาวพุทธสมัยหลังๆ ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวพุทธสมัยหลังๆ นิยมปฏิบัติตามประเพณีและความเชื่อเดิม ชาวพุทธบางคนไม่อาจแยกได้ว่าประเพณีใดเป็นของศาสนาพราหมณ์ ประเพณีใดเป็นของศาสนาพุทธ เป็นอันว่าประเพณีของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปะปนในศาสนาพุทธมากมาย

การแห่ผ้าขนธาตุของเมืองนครคงจะเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้เช่นกัน เพราะเมื่อชาวนครเริ่มรับพุทธศาสนาจากอินเดียก็รับเอาประเพณีต่างๆ ตามแบบของชาวพุทธในอินเดียเข้ามาด้วย โดยมักจะยึดถือกันว่า หากจะทำบุญหรือกราบไหว้บูชาให้ได้กุศลจริงๆ จะต้องปฏิบัติเฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ หรือใกล้ชิดพระพุทธองค์มากที่สุดเท่านั้น เมื่อพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่ปรินิพานแล้ว แต่ยังมีตัวแทนอยู่ เช่น เจดีย์ และพระพุทธรูป เป็นต้น การกราบไหว้บูชาสิ่งเหล่านี้ย่อมเท่ากับบูชากราบไหว้พระพุทธองค์ การที่ชาวนครนำเอาผ้าไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ โดยการโอบรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (ซึ่งชาวนครเรียกว่า “แห่ผ้าขนธาตุ”) เช่นนี้คือการบูชาที่สนิทแนบกับองค์พระพุทธองค์นั่นเอง

ประเพณีแห่ผ้าขนธาตุของเมืองนครเป็นประเพณีที่มีมานานจนยากที่จะยืนยันได้แน่ชัดว่าเริ่มในสมัยใด ตามตำนานของประเพณีนี้มีว่า ในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย ราว พ.ศ.

๑๗๗๓ เป็นสมัยที่พระเจ้าสามพี่น้อง คือพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช พระเจ้าจันทรภาณุ และพระเจ้าพงษาสุระ กำลังดำเนินการสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์อยู่นั้น กลิ่นได้ชัดผ้าแถบใหญ่ชิ้นหนึ่งซึ่งมีลายเขียนเรื่องพระพุทธประวัติ เรียกว่า “พระบฏ” ซึ่งที่ชายหาดปากพนัง ก่อนที่จะถึงวันสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ไม่นาน ชาวปากพนังเก็บผ้าชิ้นนี้ไปถวายพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชรับสั่งให้ซักพระบฏจนสะอาด แต่ลายเขียนพระพุทธประวัติไม่ลบเลือน ยังคงสมบูรณ์ดีทุกประการ จึงรับสั่งให้ประกาศหาเจ้าของ ได้ความว่าชาวพุทธกลุ่มหนึ่งจำนวน ๑๐๐ คน จากเมืองหงสาวดี มีผนวชอริยพงษ์เป็นหัวหน้าจะเดินทางไปลังกา เพื่อนำพระบฏไปบูชาพระบาทในลังกา แต่เรือโดนพายุที่ชายฝั่งเมืองนคร มีคนรอดชีวิต ๑๐ คน รวมทั้งหัวหน้า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชทรงพิจารณาเห็นว่าพระบฏนั้นควรจะนำขึ้นไปห่มธาตุเจดีย์ เนื่องในโอกาสสมโภชพระบรมธาตุ และเจ้าของพระบฏซึ่งรอดชีวิตก็ยินดี พระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชจึงรับสั่งให้นำพระบฏขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตั้งความตอนหนึ่งในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชว่า

ครั้งนั้นยังมีผนวชอริยพงษ์อยู่เมืองหงสาวดีกับคน ๑๐๐ หนึ่งพาพระบฏไปถวายพระบาทในเมืองลังกา ต้องลมร้ายสำเภาแตกซัดขึ้นปากพนัง พระบฏซัดขึ้นปากพนังชาวปากน้ำพาขึ้นมาถวายสั่งให้เอาพระบฏกางไว้ที่ท้องพระโรง แลผนวชอริยพงษ์กับคน ๑๐ คน ซัดขึ้นปากพูน เดินตามริมทะเล มาถึงปากน้ำพระญาน้อย ชาวปากน้ำพาตัวมาเผ่า ผนวชเห็นพระบฏผนวชก็ร้องให้พระญาก็ถามผนวชๆ ก็เล่าความแต่ต้นแรกมานั้น แลพระญาก็ให้แต่งสำเภาให้ผนวชไปเมืองหงสาวดี นิมนต์พระสงฆ์ ผนวชก็ลงสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์มา ๒ พระองค์ องค์หนึ่งชื่อมหาปเรียนทศศรีองค์หนึ่งชื่อมหาเถรสังจานุเทพ ฝ่ายนักเรียนทั้งสองพระองค์ มาทำพระธาตุลงปูน เสร็จแล้วพระญาให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกา มาเสกพระมหาธาตุ^{๑๒}

ตามตำนานที่กล่าวมาชี้ให้เห็นว่า การนำพระบฏขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์หรือ
แห่ผ้าชนธาคู่ที่ปรากฏในตำนานนี้ เป็นการนำพระบฏขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธ
บูชาเป็นครั้งแรก และกระทำในโอกาสที่มีการสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ประจำปี

แม้ตำนานดังกล่าวจะไม่กล่าวในรายละเอียดมากนัก ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่าการ
แห่ผ้าชนธาคู่ครั้งแรกนั้นเป็นต้นแบบของการแห่ผ้าชนธาคู่ในสมัยต่อมา เช่น มักจะมีการวาด
ภาพพุทธประวัติที่พระบฏสืบต่อกันมาโดยตลอด และมักจะมีการแห่ผ้าชนธาคู่ในระยที่มีการ
สมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นต้น นำเสียดายที่ตำนานดังกล่าวมิได้กล่าวถึงรายละเอียดในพิธี
การแห่ผ้าชนธาคู่ไว้มากนัก ซึ่งหากตำนานกล่าวรายละเอียดไว้มากคงจะทำให้เราสามารถ
เปรียบเทียบรูปแบบและความคลี่คลายของประเพณีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่า
รายละเอียดอื่นใดอาจจะแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็คิดว่าส่วนที่จะยังคงอยู่อย่างแน่นแฟ้นแน่นอนคือ
จุดมุ่งหมายของประเพณีนี้ ในอันที่จะกระทำเพื่อสักการะบูชาพระพุทธองค์

ในตำนานที่กล่าวถึงที่มาของประเพณีแห่ผ้าชนธาคู่ได้มีการระบุลงไปว่าประเพณี
นี้กระทำในวันใด แต่ในระยะต่อมาเท่าที่สามารถสืบค้นไปได้ ปรากฏว่าประเพณีนี้มีการ
เปลี่ยนแปลงกำหนดวันที่จัดประเพณีไปแทบทุกปี คงจะนิยมกันว่าปีใดสะดวกเหมาะสมที่จะจัด
สมโภชพระบรมธาตุเจดีย์เมื่อใด ก็จัดแห่ผ้าชนธาคู่เมื่อนั้น กำหนดการแห่ผ้าชนธาคู่จึงพลอย
เปลี่ยนแปลงกำหนดวันตามไปด้วยแทบทุกปีเช่นกัน

ครั้นในสมัยรัตนโกสินทร์มีหลักฐานระบุว่าได้มีการกำหนดวันแห่งการแห่ผ้าชน
ธาคู่ไว้เป็นการแน่นอน แต่ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมกำหนดวันดังกล่าวบ้าง ทั้งนี้
เพื่อความเหมาะสม กำหนดวันแห่ผ้าชนธาคู่จึงมีการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ ดังจะกล่าว
ต่อไป

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่า
ประเพณีแห่ผ้าชนธาคู่ได้กระทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ อันเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนา
คือวันวิสาขบูชา ในวันดังกล่าวมีการเวียนเทียนรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ และพระสงฆ์มา
ประชุมพร้อมกันทั่ววัดพระมหาธาตุุมหาวิหารเพื่อสวดสมโภชพระบรมธาตุประจำปี ชาวเมือง
จึงมาร่วมในพิธีกันอย่างคับคั่ง นอกจากชาวนครแล้ว ยังมีประชาชนจากต่างจังหวัดเดินทาง
มาร่วมสักการะพระบรมธาตุเจดีย์กันมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะความเชื่อที่ถ่ายทอด

กันมาแต่โบราณประการหนึ่งว่า ถ้าจะให้ได้บุญจริง ๆ ต้องทำต่อพระพุทธองค์ หรือใกล้เคียง
 พระพุทธองค์มากที่สุดก็เป็นได้ พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเสมือนพระพุทธองค์ ประชาชนจึงมุ่ง
 หมายมาสักการะจากทั่วสารทิศ ประจวบกับระยะดังกล่าวเป็นระยะที่เกี่ยวพืชผลเสร็จแล้ว เมื่อ
 เก็บเกี่ยวแล้วประชาชนมักจะชวนกันไปทำบุญเพื่อความสุสุขสวัสดิ์แห่งครอบครัว และความ
 เจริญของพืชผลในปีต่อไปตามคตินิยมที่มีแต่โบราณ ด้วยเหตุนี้ในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุของแต่ละ
 ระเบียบจึงมีประชาชนไปร่วมคับคั่งขึ้นทุกปี นอกจากนี้อาจเป็นเพราะทุกคนถือว่าพระบรมธาตุ
 เจดีย์เป็นจุดรวมแห่งความอยู่รอดของตน ในวันสักการะบูชาพระบรมธาตุประจำปีตนจึงต้องมี
 ส่วนอย่างแข็งขันก็ได้

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชประสงค์ให้
 พุทธศาสนิกชนจัดพิธีทางพุทธศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นอีกวันหนึ่งใน
 วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ เรียกว่าวันมาฆบูชา ชาวเมืองจึงจัดให้มีการเวียนเทียนรอบพระ
 บรมธาตุเจดีย์อีกวันหนึ่ง (แต่ในวันนั้นไม่มีการสวดสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์แต่อย่างใด) นอก
 เหนือจากที่เคยปฏิบัติกันมาในวันวิสาขบูชา ในวันมาฆบูชาประชาชนทั่วทุกทิศต่างหลั่งไหล
 มายังวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เพื่อสักการะองค์พระบรมธาตุเจดีย์เช่นเดียวกับวันวิสาขบูชา
 ประชาชนที่มาจากต่างบ้านต่างเมือง และที่มากันเป็นกลุ่ม ๆ ได้ถือโอกาสเอาผ้าที่เตรียมมาแห่
 ขึ้นห่มพระบรมธาตุเจดีย์เสียด้วย

จากสาเหตุที่กล่าวมานี้ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุของเมืองนครจึงมีบละสองครั้ง คือ
 ในวันเพ็ญ เดือนสาม (คือวันมาฆบูชา) ครั้งหนึ่ง และในวันเพ็ญเดือนหก (คือวันวิสาขบูชา)
 อีกครั้งหนึ่งตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา แต่ในช่วงตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนั้น
 ประชาชนก็ยังนิยมมาร่วมในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันเพ็ญเดือนสาม มากกว่าในวันเพ็ญ
 เดือนหกอยู่^{๑๓}

เหตุที่ประชาชนนิยมมาร่วมในประเพณีในวันเพ็ญเดือนสามมากคงจะเพราะว่า
 ในสมัยนั้นการคมนาคมทางบกไม่สะดวก ชาวพุทธจากถิ่นไกลจึงมักจะนิยมมานมัสการพระ
 บรมธาตุเจดีย์โดยทางเรือเป็นส่วนใหญ่ ในเดือนสามนั้นแม่น้ำลำคลองทุกสายที่จะมาสู่เมือง
 นครน้ำยังคงเต็มเปี่ยม สามารถที่จะมาทางเรือได้อย่างสะดวก ส่วนเดือนหกน้ำในคลองแห่ง
 ลงมาก การคมนาคมทางเรือจึงไม่สะดวกนัก

ก่อนจะถึงวันเพ็ญเดือนสาม โดยปกติพุทธศาสนิกชนที่มีภูมิลำเนาในท้องที่อำเภอปากพนัง หัวไทร และเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช (ซึ่งชาวนครมັกว่า "ชาวนอก") และชาวเมืองสงขลา เพชรบุรี ราชบุรี ระนอง ชุมพร กลันตัน ตรัง กานู ปะลิส และไทรบุรี มักจะออกเดินทางมาร่วมในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันเพ็ญเดือนสาม โดยทางเรือ เรือที่ใช้มักจะเป็นเรือแจวขนาดเล็กที่มีกระแซงมุงหลังคาของเรือทุกลำ โดยนำเรือผ่านเข้ามาทางปากนครแล้วแยกเข้ามายังคลองหน้าเมือง ครั้นถึงหน้าเมือง (บริเวณสะพานนครน้อยปัจจุบัน) จะนำเรือเข้าเทียบท่าทั้งสองฝั่งคลอง ในคลองหน้าเมืองจึงมีเรือของพุทธศาสนิกชนจากต่างถิ่นจอดกันแน่นขนัด บางลำมีเรือตั้งกล่าวนับเป็นร้อยๆ ลำ ทุกลำมีสมาชิกมากันลำละหลาย ๆ คน ภายในเรือมีการเตรียมเครื่องครัว ข้าวสารและกับข้าวมาหุงกินกันในเรืออย่างพร้อมเพรียง

ครั้นใกล้จะถึงกำหนดแห่ผ้าขึ้นธาตุในวันเพ็ญเดือนสาม ทุกคนจะขนข้าวของที่นำมาเพื่อทำบุญและบริโภคน้ำจากเรือไปพักรวมกันในวัดหนึ่งวัดใดใกล้ ๆ กับวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เช่น วัดชลเจนียน (วัดชายคลอง) วัดหน้าพระธาตุ วัดสระเรียง วัดสวนป่า วัดหน้าพระลาน เป็นต้น โดยมักจะอยู่กันเป็นกลุ่ม ใครมาจากถิ่นเดียวกันก็อยู่วัดเดียวกัน เช่น ชาวสงขลาอยู่วัดหน้าพระธาตุ ชาวปากพนังอยู่วัดสระเรียง และชาวไทรบุรีอยู่วัดหน้าพระลาน เป็นต้น

ในวัดทุกวัดที่ชาวต่างถิ่นมาพักอาศัยมักจะมีเสาชิงช้าปักอยู่ เพราะผู้มาพักจะนำมาปักไว้ เสาชิงช้าที่ปักรวมทงต้วหงส์นั้นมักจะประดิษฐ์เป็นลวดลายที่สวยงาม มีความประณีตเป็นพิเศษ แต่ต่อมาทางการให้เลิกเสาชิงช้าตั้งกล่าวนั้น เพราะถือว่าเสาชิงช้าเป็นสัญลักษณ์ของพม่า (หรือหงสาวดี) ดังนั้นเมื่อเราไม่เป็นเมืองขึ้นของพม่าก็ควรจะเลิกใช้เสาชิงช้า ชาวพุทธเหล่านั้นก็นำคณะหลังตะลุง และนักดนตรีที่เป็นที่นิยมชมชอบในท้องถิ่นของตนมาด้วย คณะหนึ่งตะลุงนั้นให้แสดงในตอนกลางคืนทุกคืนที่มาพักอาศัยในวัด แทบทุกวัดที่ชาวพุทธมาพักอาศัยอยู่จะมีหนังตะลุงแสดงทุกคืน ส่วนดนตรีนั้นใช้ประกอบในขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุ ส่วนการแสดงอย่างอื่นปรากฏเพียงหนังใหญ่อย่างเดียว

ในวันเพ็ญเดือนสามชาวพุทธทั้งหลายจะออกมายืนต่งแถวที่หน้าวัดที่ตนอาศัยอยู่ ส่วนชาวเมืองที่อยู่ในเมืองนครซึ่งเป็นเจ้าถิ่นก็ออกมาต่งแถวตามจุดต่างๆ เช่น ตลาดท่าวัง

ตลาดท่าม้า และตลาดศาลามีชัย เป็นต้น การตั้งแถวตามปกติเป็นแถวเรียงสอง ทุกคนทูนหรือชูพระบรมพุทธรูปประทศไว้หน้าหน้าพระเศียร เพราะถือกันว่าพระบรมพุทธรูปองค์จักรวาลจะก้าวไกลกว่าใครจะถือไว้ในระดับต่ำกว่าใครไม่ได้โดยเด็ดขาด

โดยปกติพระบรมพุทธรูปเป็นแถบผ้าที่ยาวมาก บางครั้งยาวประมาณหนึ่งกิโลเมตรก็มี โดยทั่วไปพระบรมพุทธรูปมักจะเป็นผ้าสีขาว หรือถ้าข้อมก็มักจะเป็นสีเหลืองหรือสีแดง

การแห่พระธาตุก็จะเริ่มเคลื่อนขบวนในเวลาที่เหมาะสม เห็นสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัวแต่อย่างใด หากคณะใดอยากจะเคลื่อนขบวนตอนเช้าก็ร่วมใจและนัดหมายกันแห่พระบรมพุทธรูปในตอนเช้า และหากคณะใดเห็นสมควรแห่ตอนบ่ายก็ตกลงกันแล้วแห่ตอนบ่าย เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตามโดยปกติหัวหน้าคณะมักจะประสานงาน และนัดแนะกันแห่พระบรมพุทธรูปในเวลาเดียวกันเพื่อให้เป็นขบวนที่เอิกเกริกมาก

ขบวนแห่พระบรมพุทธรูปแทบทุกขบวนมักมีดนตรีนำหน้าขบวน ดนตรีนั้นก็เล่นอย่างง่ายๆ เครื่องดนตรีนั้นมีเพียงน้อยชิ้น เช่น ปี่ กลอง (บางท้องถิ่นเรียกว่า โพน, หรือตะโพน), ระนาด และ ฉิ่ง เป็นต้น จังหวะที่จะบรรเลงนั้นมักจะเป็นจังหวะที่ช่วยให้ครึกครื้นและเดินได้สะดวก เช่นที่เป็นเสียงดัง “ฉับ เทิง ฉับ ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม, ฉับ เทิง ฉับ ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม ตุ่ม” เป็นต้น

ถัดมาจากดนตรีนำขบวนมักจะเป็นขบวนแห่พระบรมพุทธรูปอันยาวเหยียด เพราะขบวนแห่ผ้าขนธาตุนั้น มักจะยื่นแถวเรียงเป็นรัวขบวนยาวไปตามความยาวของผืนผ้า

เมื่อขบวนแห่พระบรมพุทธรูปมาถึงลานวัดพระมหาธาตุวรวิหารตรงประตูทางเข้าพระระเบียง ถ้าขบวนยาว หรือไม่ก็หน้าวิหารพระทรงม้า ถ้าขบวนไม่ยาวนัก ทุกขบวนจะหยุดแล้วทำพิธีถวายพระบรมพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยมักจะมีหัวหน้าคณะเป็นผู้กล่าวนำก่อนแล้วผู้ร่วมขบวนทุกคนจะตามพร้อมกัน ถ้ากล่าวถวายพระบรมพุทธรูปแต่ละคณะจะกล่าวอย่างย่อเพียงสั้น ๆ หรือกล่าวยาว ๆ ให้เต็มรูปก็ได้ ดังจะขอนำตัวอย่างมาลงไว้อย่างละเอียดหนึ่งสำนวนคือ

คำกล่าวถวายพระบรมพุทธรูปแบบสั้น^{๑๔}

อิมานี มะยัง ภันเต วัตถานิ พุทธัสสะ ปุชมะ ฯ

วันทามะ ภันเต เจตียัง สัพพัง สัพพัตถะฐานะ ฯ

อัมหากัง ปุณฺณานัง กุสลาณัง อานิสฺसानิ โน จะ ญาตีหิ หิตายะ สุขายะ
สะทา โหนตุ

ข้าแต่พระผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวาย ผ้าห่มพระธาตุนี้แก่พระพุทธเจ้า
(เพื่อเป็นพระพุทธรูปบูชา)

ข้าพเจ้าทั้งหลายขอกราบไหว้ซึ่งเจดีย์ทั้งหลายในสถานทีนั้นทั้งปวง และขออานิสฺสแห่ง
บุญกุศลของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงมีแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายและญาติทั้งหลายด้วย เพื่อความสุขความ
เจริญตลอดกาลนาน

คำกล่าวถวายพระบฏแบบยาว^๕

ยะมัมหะไซ มะยัง, ภาคะวันตัง สาระณัง คะตา โยโน ภาคะวา สัตถา ยัสสะ จะ
มะยัง ภาคะวะโต ฐัมมัง โรเจมะ

อะมัง โข ปะนะ ะระมะหาเจติโย ภาคะวันตัง อุพทิสสะ ตัง ภาคะวันตัง อนุสสะ-
ริทวา, ปสาทสังเวคะ ปฏิสทาภายะ, มะยัง โข เอตะระหิ, อิมัง ะระมะหาเจติยัง, ตัสสะ ภาคะวะโต
ชาติสัมโพธิ, นิพพานะกาละสัมปัตตัง ปัตวา อิมัง ฐานัง สัมปัตตา, อิเม ทุสสาณิ สักกาเร
กะเหตวา อัตตะโน กายัง สักการทุสสาณัง กะริทวา ตัสสะ ภาคะวะโต ยะธา กุจเจ กุณเ อนุสสะ
รันตา อิมัง ะระมะหาเจติยัง ปะทักขิณัง กะริสสามะ ยะถาคหิตะหิ สักกาเรหิ ปุชัง กุรุมานา
สาธุนอ ภาณเต ภาคะวา สุจิระปะรินิพพุโต ปิ, ญาตัพเพหิ กุณเหิ อตีตารมมะณะตายะ ปันญา
ยะมาโน อิเม อัมเหหิ คะหิตะ สักกาเร ปฏิกคณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

เราทั้งหลาย ได้ยึดถือพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะที่พึ่ง เป็นพระศาสดาของพวก
เราทั้งหลาย เราทั้งหลายขอบใจพระธรรมคำสอนของพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ทรงถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเป็นต้น ก็แลมหาธาตุเจดีย์องค์นี้
แล อันพุทธศาสนิกชนได้สร้างเจาจงแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อระลึกถึงพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
เพียงแลเห็นพระมหาธาตุเจดีย์ก็กลับได้ความเลื่อมใสรัญจวนใจสลกจิต

บัดนี้ พวกเราทั้งหลายมาถึงพระมหาธาตุเจดีย์นี้ ซึ่งทราบกันดีแล้วว่า เป็นที่บรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นศาสดาของพวกเราทั้งหลาย ซึ่ง
พระองค์ได้ถึงแล้วซึ่งกาลนิพพาน พวกเราทั้งหลายต่างได้มาประชุมพร้อมเพรียงกันในสถานทีนี้
ได้ถือเครื่องสักการะมีผ้าอันยาวเหยียดทั้งหลายเหล่านี้ กระทำกายของพวกเราให้เป็นเครื่องรองรับ

เครื่องสักการะ ระลึกถึงพระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ อันเป็นจริงของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นอยู่ จักกระทำประทักษิณพระมหาธาตุเจดีย์นี้ทำการบูชาสักการะ
ด้วยผ้าซึ่งพวกเรากำลังถืออยู่น

สาธุ สาธุ สาธุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดั่งข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาค
เจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลาย แม้เสด็จดับขันธปรินิพพานนานมาแล้วด้วยดี แต่ยังไม่ปรากฏอยู่ด้วยพระ-
คุณทั้งหลาย อันข้าพเจ้าทั้งหลายรู้ ได้ด้วยอติคารมณ ขอจงทรงรับเครื่องสักการะมีผ้าทั้งหลาย
อันพวกข้าพเจ้าน้อมนำมาแล้วนี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่พวกข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาล
นานเทอญ

หลังจากที่ทุกคนกล่าวคำถวายพระภุชชะเรียบร้อยแล้ว ขบวนแห่พระภุชชะจะเคลื่อน
ขบวนไปแห่ทักษิณาวรรตรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์เพื่อสักการะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์จำนวน
สามรอบ แล้วนำพระภุชชะเข้าสู่พระวิหารมา (หรือวิหารพระทรงมา หรือพระวิหารมหาภิเนษ
กรรม) ซึ่งเป็นพระวิหารที่ประดิษฐานภาพปูนปั้นพระสิทธัตถะทรงม้าเสด็จออกบรรพชาประทับ
อยู่ที่ผนัง และเป็นวิหารที่มีบันไดขึ้นสู่ลานภายในกำแพงแก้วล้อมฐานเจดีย์

ครั้นถึงตอนนั้นผู้ร่วมในขบวนแห่จะส่งผู้แทนเพียง ๓-๔ คน สมทบกับเจ้าหน้าที่
ของวัดมหาธาตุวรวิหาร นำพระภุชชะไปรอบพระบรมธาตุเจดีย์ที่ไม่สามารถขึ้นไป
รอบกำแพงแก้วได้หมดทั้งขบวน เพราะว่าทางวัดได้กำหนดให้ลานภายในกำแพงแก้วเป็นที่
หวงห้ามนั่นเอง และอีกประการหนึ่งตามปกติพุทธศาสนิกชนจะไม่กล้าขึ้นไปบนลานกำแพง-
แก้วนี้โดยเด็ดขาด ถ้าหากว่าไม่ได้นำพระภุชชะบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทั้งนี้เพราะเชื่อ
ว่าภายในฐานพระบรมธาตุเจดีย์ใต้ลานกำแพงแก้วนี้มีพระบรมสารีริกธาตุอันเป็นที่เคารพ
สักการะสูงสุดของชาวพุทธประดิษฐานอยู่ หากขึ้นไปเดินบนลานนั้นจะเป็นการไม่สมควร

การบูชาองค์พระบรมธาตุเจดีย์โดยการแห่ผ้าขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุนั้น นอก
เหนือจากการแห่ผ้าขึ้นห่มพระบรมธาตุในประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุซึ่งจัดเป็นประจำทุกปีแล้ว ยัง
อาจกระทำในโอกาสอื่น ๆ อีกได้ เช่น ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลก่อน ๆ
เสด็จเมืองนครทุกคราวได้เคยโปรด ฯ ให้มีการแห่ผ้าขึ้นห่มองค์พระบรมธาตุเจดีย์มิได้ขาด ดัง
พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่อง เสด็จประพาสแหลมมลายู
คราว ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ได้ทรงกล่าวถึงพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการนี้ว่า “วันที่

๕ ก.ค. เวลาเช้าไม่ได้ไปแห่งใด เพราะเหนื่อยและนอนน้อย เวลาบ่ายผ้าห่มพระบรมธาตุตาม
เคยแต่หาผ้าแดงไม่ได้ ซื่อทำธงรับเสด็จกันหมดเมือง จึงต้องใช้พื้นชมพูเข้าไปที่วิหารพระม้า
ถ้ายรูปที่นั่นและทับเกษตร แล้วไปคุลละครทรัพย์ ภรรยาพระศิริรักษ์ที่พลับพลา”๑๖

นอกเหนือจากการที่ประชาชนทั้งจากเมืองไถ่และเมืองไถลมาร่วมกันจัดแห่ผ้าขึ้น
ธาตุตั้งกล่าวมาแล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราชและทายาทก็นิยมร่วมจัดประเพณีเป็นประจำ
ทุก ๆ ปี ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะว่ากษัตริย์ผู้ครองนครศรีธรรมราชทุกพระองค์ตั้งแต่โบราณมา
ทรงเป็นศาสนูปถัมภกมาโดยมิได้ขาด ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนฐานะจากกษัตริย์มาเป็นเจ้าเมือง (หรือ
ผู้ปกครองในตำแหน่งอื่น ๆ) เจ้าเมืองจึงเห็นสมควรชำระจารีตดังกล่าวไว้ต่อไปประการหนึ่ง
และอีกประการหนึ่งผู้ปกครองนครศรีธรรมราชตั้งแต่โบราณมาล้วนเป็นผู้เลื่อมใสและมีศรัทธา
อย่างสูงส่งต่อสถาบันพุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมากในนครศรีธรรมราช

ในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชและทายาทจะร่วมกันจัดเตรียม
พระบฏ ภัตตาหาร เครื่องอุปโภคและบริโภค เพื่อนำไปถวายพระสงฆ์ในวัดพระมหาธาตุ
วรมหาวิหาร โดยการหาบคอนภัตตาหารและปัจจัยเหล่านั้นร่วมไปในขบวนแห่พระบฏซึ่งจัด
อย่างสวยงาม

ครั้นสนสมัยเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เพราะทางราชการได้เปลี่ยนระเบียบวิธี
บริหารราชการแผ่นดินเสียใหม่ โดยให้ยกเลิกฐานะเจ้าเมืองและให้ผู้มีราชการจังหวัดแทน
แต่ทายาทของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชยังคงปฏิบัติประเพณีนี้ต่อมาเช่นเดิม

ในระยะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ชาวเมืองได้ร่วมกันจัด
ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุทุกปี และจำนวนผู้ร่วมในประเพณีนี้ก็เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปีเช่นกัน

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุในปัจจุบันนี้เปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติไปจากเดิมมาก กล่าว
คือแต่เดิมนั้นพระบฏมีช่างผู้ชำนาญเขียนภาพสีส่วนใหญ่เกี่ยวกับพุทธประวัติ ประดับด้วยลูก
บิดสีต่าง ๆ แพรพรรณ และดอกไม้ที่ริมแถบผ้าโดยตลอดทั้งผืน แต่ปัจจุบันอาจเป็นเพราะ
สภาพสังคมสับสน หาเวลาว่างไม่ค่อยได้ หรืออาจจะเพราะไม่มีช่างผู้ชำนาญก็เป็นได้ จึง
ทำให้การประดับประดาและเขียนภาพที่พระบฏปฏิบัติลดน้อยลงไป ผ้าที่ใช้กันทุกวันนี้อาจจะ
มีสีอื่น ๆ นอกเหนือจาก ๓ สีที่กล่าวมาคือ ขาว แดง และเหลือง ภัตตาหารเครื่องอุปโภคที่
เคยจัดไปถวายพระในวันแห่ผ้าขึ้นธาตุแต่เดิม เดียวกันก็ตัดออกไป เดิมการแห่ผ้าขึ้นธาตุ
กระทำกันโดยพร้อมเพรียงเป็นขบวนเอิกเกริกเพียงขบวนเดียว แต่ต่อมาอาจเป็นเพราะ

ประชาชนมาจากหลายทิศหลายทาง และหลายท้องถิ่น แต่ละคนแต่ละคณะต่างเตรียมผ้ามาเอง ทำให้การแห่ผ้าขึ้นธาตุไม่พร้อมเพรียงเป็นขบวนเดียวกัน เพราะใครจะแห่ผ้าขึ้นธาตุในเวลาใดก็ได้ตามสะดวก ตลอดทั้งวันจึงมีขบวนแห่ผ้าขึ้นธาตุโดยมิได้ขาด และแทบทุกคณะจะมีคณะกลองยาวเป็นดนตรีนำขบวนแห่

ประเพณีการแห่ผ้าขึ้นธาตุอันเป็นประเพณีที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวนคร และชาวเมืองใกล้ไกล และยึดเอาพระบรมธาตุเจดีย์อันเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งทางใจนี้ นับเป็นประเพณีที่รวมเอาศรัทธาด้วยความบริสุทธิ์ใจของชาวนครและพุทธศาสนิกชนต่างเมืองเข้าด้วยกัน หล่อหลอมความเป็นบึงแผ่นที่มั่นคงสืบมาช้านานแล้ว

๒. ประเพณีตักบาตรรูปเทียน

ประเพณีของเมืองนครที่แตกต่างจากเมืองอื่น ๆ อีกประเพณีหนึ่ง คือประเพณีตักบาตรรูปเทียน ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่เก่ามาก ควบคู่ไปกับวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร ทุกวันนี้ประเพณีตักบาตรรูปเทียนยังคงมีอยู่ แม้ว่ารูปแบบอาจจะแตกต่างออกไปจากประเพณีดั้งเดิมบ้างก็ตาม

ประเพณีตักบาตรรูปเทียนเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องด้วยพุทธศาสนา เพราะเป็นประเพณีถวายสังฆทานเนื่องในโอกาสเข้าพรรษา คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เชื่อได้ว่าประเพณีนี้ได้ถ่ายทอดไปสู่สุโขทัยด้วย เพราะพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองนครเป็นครั้งแรกแล้วเข้าไปสู่สุโขทัยคงหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่กล่าวมาแล้วนั้น

ตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์กล่าวถึงประเพณีเข้าพรรษาในสุโขทัยว่า มีการจุดประทีปบูชาพระบรมธาตุ พระพุทธรูปและถวายสังฆทานเป็นประจำทุกปี สังฆทานที่ถวายมีหลายอย่าง กล่าวคือเทียนพรรษา ผ้าอาบน้าฝน และเครื่องบริวารอื่น ๆ เช่น เสื่อ อาสนะ ยารักษาโรค ตัง เตียง และดอกไม้รูปเทียน เป็นต้น^{๑๓}

ในเมืองนครเมื่อถึงวันเข้าพรรษาก็มีพิธีการทำนองเดียวกันกับที่ปรากฏในตำรับทำวศรีจุฬาลักษณ์แทบทุกประการ จะผิดไปบ้างก็ในรูปแบบเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น

เมื่อถึงวันเข้าพรรษา ชาวเมืองนครต่างพากันไปชุมนุมที่วัดใกล้บ้าน นำเทียนพรรษาขนาดใหญ่พอที่จะใช้ตลอดไปถวายพระสงฆ์ นอกจากนี่ยังมีดอกไม้ รูปเทียน ผ้าอาบน้ำฝน ตัง เตียง ตะเกียง ยา และอาหารที่เป็นของแห้งอีกหลายชนิด

ประเพณีนี้แต่เดิมมาจัดให้มีที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเพียงแห่งเดียวเท่านั้น แม้ในสมัยที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารยังไม่มีสงฆ์จำพรรษาอยู่ก็ตามที่ พอถึงวันเข้าพรรษา ชาวเมืองจะนำเอาเครื่องสังฆทานเหล่านั้นไปถวายพระสงฆ์ในวัดมหาธาตุวรมหาวิหาร ครั้นถึงระยะที่พระสงฆ์ประจำที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแล้ว การจัดพิธีนี้ก็ยังคงเดิม แต่เนื่องจากมีคนไปทำบุญเป็นจำนวนมากทำให้บริวารที่พระสงฆ์วัดมหาธาตุวรมหาวิหารรับถวายมามีมาก จนพระสงฆ์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารใช้ตลอดพรรษาก็ไม่หมดสิ้น ชาวเมืองเห็นว่าบริวารเหล่านั้นจะสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ จึงแบ่งปันบริวารดังกล่าวไปให้วัดต่างๆ ที่ใช้น้อยรับถวายไปในระยะต่อมา

แต่เดิมมาเมื่อถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ อันเป็นวันเข้าพรรษา ในเวลาบ่ายราว ๑๔.๐๐ น. เป็นต้นไป พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารมากนัก ทั้งในและนอกเมือง ต่างก็มาพร้อมกันโดยยื่นเรียงกันเป็นแถวยาวเหยียดที่หน้าวิหารทับเกษตร ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร รอรับบิณฑบาตดอกไม้รูปเทียนซึ่งเตรียมไว้เป็นช่อ ๆ มัดใส่ถาดมาถวายพระสงฆ์เหล่านี้ โดยบรรจงใส่ลงในยามไปตามลำดับรูปละมัด เรียกว่า “การตักบาตรรูปเทียน”

เมื่อตักบาตรรูปเทียนแล้ว ชาวเมืองพร้อมใจกันไปจุดเปรี๊ยะ (การจุดเปรี๊ยะคือ “จองเปรี๊ยะ” เป็นพิธีอย่างหนึ่งของพราหมณ์ เป็นพิธีจุดโคมรับเทพเจ้า ชาวพุทธรับมาปฏิบัติในวันเพ็ญเดือนสิบสอง เพื่อบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และพระพุทธรูป) ที่พระพุทธรูปและฐานเจดีย์ทุกฐานในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร โดยใช้วิธีการง่าย ๆ คือเอาต้ายิบใส่ลงไป ในภาชนะเล็ก ๆ ส่วนใหญ่เป็นเปลือกหอยแครง แล้วหยคน้ำมันสัตว์หรือน้ำมันมะพร้าวลงไป ในเปลือกหอยแล้วจุดไฟที่ต้าย เป็นอันว่าไฟจะสว่างวอมแวมไปทั่วทุกวิหาร และฐานเจดีย์ทุกฐานในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ครั้นถึงสมัยปัจจุบัน ประเพณีตักบาตรรูปเทียนได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิมหลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก แต่เดิมนั้นพระสงฆ์ได้ไปเข้าแถวเพื่อรอรับบิณฑบาตรรูปเทียน เฉพาะที่หน้าวิหารทับเกษตรเท่านั้น แต่ในปัจจุบันพระสงฆ์จะเข้าแถวรอรับบิณฑบาตรรูปเทียนที่ลานวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารแทน

ประการที่สอง การตักบาตรรูปเทียนนอกจากจะจัดที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอย่างเดิมแล้ว ยังมีการตักบาตรรูปเทียนตามถนนหนทางทั่วไปอีกด้วย จึงมักพบเห็นพระสงฆ์เดินบิณฑบาตรรูปเทียนเป็นทิวแถวไปทุกถนนในบ่ายของวันเข้าพรรษา

การตักบาตรรูปเทียนตามริมถนนดังที่กล่าวมาคงจะเป็นเพราะว่า ชาวเมืองบางคนมีภาระในด้านการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ผูกพันอยู่ มีเวลาไม่มากพอที่จะไปตักบาตรรูปเทียนที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จึงกระทำที่ถนนเมื่อเห็นพระสงฆ์ผ่านมา พระสงฆ์เมื่อเห็นมีผู้ถวายไทยทาน ท่านก็จำต้องรับบิณฑบาตตามข้อปฏิบัติของสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นประเพณีค่อย ๆ ขยายออกมาจากในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นนอกวัดด้วย

ประการที่สาม แต่เดิมนั้นชาวเมืองต้องเตรียมดอกไม้รูปเทียนไว้พร้อมสำหรับการตักบาตรด้วยตนเอง โดยดอกไม้ที่ประดิษฐ์ขึ้นด้วยวัสดุ มิใช่ดอกไม้จริง ๆ ทิ้งไว้เพื่อจะได้ไม่เหี่ยวเฉาตลอดพรรษา แต่ในปัจจุบันนี้ทั้งดอกไม้และรูปเทียน มีผู้จัดวางขายสำหรับประเพณีการตักบาตรรูปเทียนโดยเฉพาะอยู่ทั่วไป นับว่าเพิ่มความสะดวกให้ผู้ปฏิบัติในประเพณีการตักบาตรรูปเทียนมากขึ้น

ประการที่สี่ แต่เดิมนั้นเมื่อตักบาตรรูปเทียนแล้วชาวเมืองจะบูชาพระบรมธาตุเจดีย์และพระพุทธรูปโดยการจุดเทียน แต่ปัจจุบันนี้มีการจุดเทียนไขแทนการจุดเทียนแล้ว เพราะการจุดเทียนทำให้เกิดเพลิงไหม้ภายในบริเวณวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเสมอ ๆ

ประการที่ห้า แต่เดิมนั้นการจุดเทียนกระทำทั่วไปทุกวิหารและฐานเจดีย์ แต่ปัจจุบันนี้การจุดเทียนไขได้กำหนดให้จุดได้เฉพาะภายในวิหาร พระทรงม้าเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

ประการสุดท้าย แต่เดิมนั้นการจุดเทียนถือเป็นประเพณีที่ทุกคนต้องกระทำหลังจากตักบาตรรูปเทียนแล้ว จะขาดเสียมิได้เลย แต่ปัจจุบันประเพณีนี้ได้ลดความสำคัญและลด

ความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติลงไปมาก จำนวนชาวเมืองที่ปฏิบัติประเพณีนั้นลดลงไปกว่าแต่เดิมมาก

ประเพณีการตักบาตรรูปเทียน เป็นประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างพุทธศาสนากับชาวนคร เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงค่านิยมอันสูงส่งในทางพุทธศาสนาของชาวนคร เป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน และยิ่งยืนยันเกินกว่าที่เราจะประมาณได้ และประการสำคัญประเพณีนี้ยังได้ตกทอดมาเป็นมรดกของลูกหลานของเราในทุกวันนี้ นับเป็นมรดกที่เชิดหน้าชูตาของชาวนครอย่างยิ่งประเพณีหนึ่ง เพราะประเพณีนี้โดยเฉพาะในเมืองนครเท่านั้น

๓. ประเพณีสวดค่าน

ประเพณีสวดค่าน เป็นประเพณีเก่าแก่และสำคัญอีกประเพณีหนึ่งของเมืองนคร นับเป็นประเพณีที่สะท้อนถึงความเจริญทางด้านพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของเมืองนครนอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความเจริญทางด้านภาษาและวรรณกรรมของชาวนครด้วย

ประเพณีสวดค่าน เป็นประเพณีที่จัดให้มีคนอ่านหนังสือร้อยกรอง (ซึ่งชาวนครเรียกว่า “สวดหนังสือ”) ประเภทนิทานต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนิทานพื้นเมืองที่กวพื้นเมืองแต่งขึ้น การอ่าน (สวด) ใช้ภาษาพื้นเมืองของชาวนคร และมีการสวดเฉพาะในวิหารคดหรือพระระเบียงรอบพระบรมธาตุเจดีย์ทั้งสี่ด้าน ในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเท่านั้น ที่อื่นนอกเหนือจากนี้ไม่ปรากฏว่ามีที่ใด

การสวดค่านมีวิธีการทำนองเดียวกันกับการสวดโ้เอ้ววิหารรายภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่างกันก็เพียงโ้เอ้ววิหารรายนั้น เรื่องที่ใช้สวดมีเพียงเรื่องเดียว คือหนังสือมหาชาติคำหลวงซึ่งเป็นหนังสือชาดก ส่วนสวดค่านนั้นมีเรื่องที่ใช้สวดหลายเรื่องด้วยกัน แต่เดิมมาการสวดโ้เอ้ววิหารราย กระทำกันที่ศาลารายภายในวัด จึงได้เรียกการสวดว่าการสวดโ้เอ้ววิหารรายตามชื่อของสถานที่ ทำนองเดียวกันกับการสวดค่าน

ที่ได้เรียกว่า “สวดค่าน” เพราะว่ารอบๆ พระระเบียงหรือวิหารคดทั้งสี่ด้านขององค์พระบรมธาตุเจดีย์นั้น เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งมีจำนวนทั้งหมด ๑๗/๓ องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้เรียกกันว่า “พระค่าน” (หมายถึงพระพุทธรูปที่นั่งเรียงกันเป็นทิว

แถว) เมื่อมาจัดสวดหนังสือบทที่ระเบียงซึ่งเรียกกันว่าพระค่านเช่นนั้น จึงเรียกการสวดหนังสือว่า “สวดหนังสือที่พระค่าน” แต่ตามลักษณะนิสัยของชาวนครชอบพูดสั้น ๆ จึงได้ตัดคำ “สวดหนังสือที่พระค่าน” ลงเหลือเพียง “สวดค่าน”

การสวดหนังสือที่พระค่าน หรือสวดค่านมีเฉพาะในวันพระ ๘ คำ และ ๑๕ คำ ทุก ๆ วันพระ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะในวันพระชาวเมืองจะมาทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมกันทั่ว โดยเฉพาะวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาแม่โบราณ มีชาวเมืองมาชุมนุมมากเป็นพิเศษ สถานที่จัดฟังเทศน์ฟังธรรมในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารคือ วิหารคด หรือพระระเบียง (พระค่าน) ซึ่งจัดให้มีการเทศน์ค่านละหนึ่งธรรมาสน์เป็นอย่างน้อย

โดยปกติชาวเมืองไปนั่งรอฟังพระเทศน์ที่พระระเบียงก่อนที่พระจะไปถึง คงจะเกิดความคึกคึกขึ้นมาว่า ในขณะที่นั่งรอพระจะมาเทศน์นั้น หากจะหาเรื่องราวมาบอกเล่าสู่กันฟัง คงจะดีกว่านั่งอยู่เฉย ๆ ซึ่งทำให้น่าเบื่อ ในที่สุดก็คิดขึ้นได้ว่าควรจะหาหนังสือมาสวดเพื่อจะได้ฟังกัน จึงเกิดเป็นประเพณีสวดค่านนับแต่นั้นมา

ในการสวดค่านมักจะหาคนที่สวดหนังสือเก่ง ๆ มาสวดหนังสือดี ๆ ที่เป็นที่ยอมรับชอบของที่ประชุมส่วนใหญ่ หนังสือที่เลือกมามักจะเป็นหนังสือนิทานชาดก สำนวนกวีชาวนคร และเรื่องอื่น ๆ ซึ่งกวีชาวนครเขียนขึ้นเอง เช่น เรื่องสุบิน เรื่องวันการ เรื่องทินวงศ์ เรื่องสี่เสาร เรื่องกระต่ายทอง เรื่องพระรถเสนของนายเรืองนาใน และเรื่องเสื่อโคของพระมี เป็นต้น ผู้สวดนั้นต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการสวดอย่างยิ่ง รู้จักเน้นเสียง รู้จักเอื้อน รู้จักเล่นลูกคอ นอกจากนั้นยังต้องรู้จักเล่นท่าทางประกอบในตอนที่จำเป็น เช่นการใช้สีหน้า การโยกตัวและกิริยาอาการอื่น ๆ เป็นต้น บางคราวได้นักเทศน์เก่า นักแหล่ หมอทำขวัญนาค ครูมัลย์ (นักสวดมัลย์) นายหนังตะลุง มโนห์ราเก่า หรือเพลงบอกมาสวดด้วยแล้ว ยิ่งเป็นที่ติดอกติดใจของผู้ฟังเอา มาก ๆ ถึงขนาดคนเฒ่าคนแก่ซึ่งไม่รู้หนังสือเลยบางคนฟังสวดค่านแล้ว จำบทกลอนในหนังสือเล่มที่ฟังนั้นได้ทุกบททุกตอนตลอดทั้งเล่มและหลาย ๆ เล่มทีเดียว ส่วนใหญ่บทกลอนจากเรื่องต่าง ๆ ที่ผู้เฒ่าท่องให้เราฟังอยู่ในปัจจุบันได้จากการจดจำจากการสวดค่านแทบทั้งสิ้น สำหรับผู้สวดหนังสือนั้น เมื่อสวดเสร็จมักจะได้รับรางวัลเป็นเงิน หรือได้รับเลี้ยงข้าวปลาอาหารทุกคราว

เนื่องจากการประกวดกันกระทำกันทุกด้านของพระระเบียง ดังนั้นผู้ประกวดกันต้องพยายามแสดงความสามารถในการประกวดสูงส่งมาก เพราะหากประกวดไม่เป็นที่น่าพอใจ ผู้ฟังอาจจะทยอยกันไปฟังด้านอื่น ๆ ทีละคนสองคนจนหมดสิ้นก็ได้ ผู้ประกวดแต่ละคนจึงต้องแสดงความสามารถเพื่อแข่งขันกันอยู่ในที่ด้วย

จะขอยกตอนต้น อันเป็นบทไหว้ครู ของหนังสือเรื่องสุบิน ของกวีเก่าชาวนคร ซึ่งเป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมสูงสุดของผู้ฟังประกวดกัน และเป็นแบบเรียนของชาวนครมาแต่เดิม มาลงไว้พอให้เห็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

“ข้าขอถวายบังคม	ยอกรประนมขื่นเหนือเศียร	
ต่างดอกประทุมเทียน	บริสุทธิบูชา	
วรบาทพุทธกัจจกร	และลายลักษณ์ทั้งซ้ายขวา	
ประเสริฐงามโสภา	ยิ่งกว่าเขียนด้วยน้ำทอง	
วรบาทพระชินสีห์	สร้างบารมีมากก่ายกอง	
หวังจะโปรดสัตว์ทั้งผอง	ให้จากโทษและโพลภัย	
ขอนบพระปิฎกสังฆธรรม	อันลึกล้ำพันอุปไมย	
พระสูตรพระวินัย	พระปรมัตต์มากเหลือตรา” ^{๑๘}	
“ปางโพ้นโพธิสัตว์	องค์หนึ่งสันทัด	ธนูศรศรี
กล้าหาญชาญณรงค์	ทรงอิทธิฤทธิ์	ครองเมืองสาวัตถิ
เป็นเอกกรุงไกร		
มีบาทบริจา	รูปโฉมโสภา	สืบท้าบิใหม่
ผิวเนื้อเหลืองขม้น	กลิ่นหอมเอาใจ	เกษาประไพ
ไรเกษตลากัน		
พระพักตร์ผั่งผาด	งามจริงยิ่งวาด	คิ้วค้อมเกาทันท์
เนตรคือตาทราย	พรายแสงเมลิองมัน	ระไบพระกรรม
ปานกลีบอุบล” ^{๑๙}		

จากคำบอกเล่าของพระครูเหมเจติยาภิบาล^{๒๐} วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทำให้ทราบว่าในปัจจุบันนี้ประเพณีเก่า ๆ ที่เกี่ยวกับการประกวดกัน และประเพณีในวันพระที่ปฏิบัติมา

แต่โบราณ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก กล่าวคือ แต่โบราณนั้นเมื่อจะมาฟังเทศน์ฟังธรรม
 ในวัด ผู้คนมักจะขนเอาทรายมาถมไว้ในตัววัด ทรายละเอียดละเอียดน้อยๆ ทรายจะติดเท้าไปด้วย
 ทรายในวัดจะมีกองทรายเต็มไปหมด ที่เป็นเช่นนั้นเพราะตอนออกจากวัด ทรายจะติดเท้าไปด้วย
 หากไม่ขนทรายมาทดแทนเชื่อว่าจะมีบาป ครั้นถึงตอนเสร็จกิจแล้วจะกลับบ้านก็ต้องถอนหญ้า
 ทรายในวัดติดมือไปทิ้งนอกวัดด้วย แต่ต่อมาข้อปฏิบัติเหล่านี้มิได้ทำกัน

ส่วนการสวดคัมภีร์ได้เปลี่ยนไปจากเดิมหลายประการ เช่น การสวดคัมภีร์ในสมัยต่อ
 มา มีการสวดทั้งในพระตำหนักและวิหารทับเกษตร เรื่องที่ใช้สวดก็เปลี่ยนไปจากเดิม คือ สมัย
 หลังมิได้สวดหนังสือบุค แต่กลับไปนิยมสวดหนังสือซึ่งพิมพ์โดยโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ (โรง
 พิมพ์วัดเกาะ) โดยเข้ามาจากบ้านนายปลอด (เดิมอยู่หลังโรงเรียนวัดมหาธาตุ แต่เดิมนั้นบ้าน
 นั้นไม่มีแล้ว) ในราคาเล่มละ ๕ สตางค์ เรื่องที่สวดมีหลายเรื่อง เช่น รามเกียรติ์ พระอภัย
 มณี สุวรรณศิลป์ และสังข์ทอง เป็นต้น พระสงฆ์ที่มาเทศน์มักจะจัดแบ่งกันเป็นวัดๆ วัด
 ละตำหนัก วัดที่จัดพระสงฆ์มาเทศน์ เช่น วัดสวนหลวง วัดหน้าพระธาตุ วัดหน้าพระลาน
 และวัดสระเรียง เป็นต้น ครั้นต่อมาพระที่มาจากเทศน์น้อยลงเรื่อยๆ ธรรมาสน์ในพระตำหนักและ
 ในวิหารทับเกษตรจึงลดลงเรื่อยๆ เช่นกัน ดังนั้นทุกวันนี้ในวันพระจึงยังคงมีสวดคัมภีร์เพียง
 ๑-๒ ตำหนัก และมีพระเทศน์ในพระตำหนักวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารอยู่เพียง ๑-๒ ธรรมาสน์
 เท่านั้นเอง

บทสรุป

ในประวัติศาสตร์อันยาวนานนับศตวรรษแล้วศตวรรษเล่าของนครศรีธรรมราช
 บรรพบุรุษได้สั่งสมศิลปวัฒนธรรมไว้ให้ วัฒนธรรมนั้นก็ตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้

การสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ สถาบันศาสนานับเป็นสถาบัน
 สำคัญที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวนครศรีธรรมราชและชาวบึงไต้ จนก่อให้เกิดศิลป
 วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาในหลายลักษณะและหลายรูปแบบ

ประเพณีทั้งสามที่กล่าวมานี้ให้เห็นสัมพันธภาพระหว่างสถาบันชาติ ศาสนา และ
 พระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี แม้จะเป็นสัมพันธภาพที่เกิดในเหตุการณ์ที่ล่วงเลยมานานแสน

นานแล้วก็ตาม แต่เหตุการณ์อันแสดงออกถึงวัฒนธรรมที่งดงามของพุทธศาสนิกชนนั้น ก็ส่ง
ผลสะท้อน ฝากฝัง และสืบทอดต่อกันมายังบรรพบุรุษของเรารุ่นแล้วรุ่นเล่า สมัยแล้วสมัย
เล่าจนมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของเราในทุกวันนี้ สิ่งซึ่งเป็นมรดกที่มีคุณค่ายิ่งนัก ควร
ที่เราจะหวงแหน ส่งเสริม ฟื้นฟู และสืบทอดไว้เป็นมรดกของลูกหลานสืบไป

เชิงอรรถ

๑. วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์ ๒๕๒๑ หน้า ๕๘๑
๒. วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช เรื่องเดิม หน้า ๕๘๒
๓. วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช เรื่องเดิม หน้า ๗๑
๔. เปลื้อง ณ นคร “คำนำ” ใน นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ ๒๕๒๑ หน้า (๑)
๕. ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ “โบราณสถานในจังหวัดนครศรีธรรมราช” อนุสาร อ.ส.ท. ๑๘ (๙) : ๓๗ เมษายน ๒๕๒๑
๖. ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ “โบราณสถานในจังหวัดนครศรีธรรมราช” อนุสาร อ.ส.ท. ๑๘ (๙) : ๓๗ เมษายน ๒๕๒๑
๗. วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ นครศรีธรรมราช โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ ๒๕๒๑ หน้า ๑๗๗
๘. ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา โลกทรรศน์ไทยภาคใต้ สงขลา โรงพิมพ์ไทยนำ ๒๕๒๑ หน้า ๑๓๗-๑๔๗
๙. วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ นครศรีธรรมราชของเรา โรงพิมพ์แม่บ้าน การเรือน ๒๕๒๑ หน้า ๖๕-๗๘
๑๐. วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ นครศรีธรรมราช หน้า ๔๔๓
๑๑. วิเชียร ณ นคร และคนอื่นๆ นครศรีธรรมราช หน้า ๑๘๔-๑๘๗, ๑๙๖-๑๙๘, ๒๑๘-๒๒๑ ปรีชา นุ่นสุข ประเพณีพนบ้านบักย์ใต้ ชุดที่ ๑ ๒๕๒๒ หน้า ๑๙-๒๑, ๔๐-๔๓ (พิมพ์ตึก) และปรีชา นุ่นสุข ประเพณีพนบ้านบักย์ใต้ ชุดที่ ๒ ๒๕๒๓ หน้า ๑๒๙-๑๓๙ (พิมพ์ตึก)
๑๒. ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข “ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช” กำแพงเมือง : มรดกทางวัฒนธรรมของชาวนครศรีธรรมราช สงขลา โรงพิมพ์มณฑล การพิมพ์ ๒๕๒๐ หน้า ๑๔๑

๑๓. พร้อม ครีสม์พุทธ บ้านเลขที่ ๔๕๖/๒ ซอยพระอุมา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้สัมภาษณ์ ปรีชา นุ่นสุข ผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ ณ บ้านเลขที่ ๔๕๖/๒ ซอยพระอุมา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑๔. แพ สุขโช เจ้าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้สัมภาษณ์ ปรีชา นุ่นสุข ผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ ณ พระวิหารพระทรงม้า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑๕. อรุณ รอดประดิษฐ์ เจ้าหน้าที่วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้สัมภาษณ์ ปรีชา นุ่นสุข ผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๒๒ ณ สำนักจัดผลประโยชน์วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๑๖. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว “พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราช คราวเสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๔๘)” ใน จุฬานุกรมฉบับพิมพ์ นครศรีธรรมราช ๒๕๒๐ สงขลา โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์ ๒๕๒๐ หน้า ๖

๑๗. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพิธีสิบสองเดือน โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์ ๒๕๐๕ หน้า ๔๘๖

๑๘. หน่วยประเคราะห์ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช สุนันทานวนเก่า : วรรณกรรมของกวีชาวเมืองนครศรีธรรมราช โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ ๒๕๒๐ หน้า ๖

๑๙. หน่วยประเคราะห์ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทย วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช เรื่องเดิม หน้า ๒๑

๒๐. พระครูเหมเจตยาภิบาล วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ให้สัมภาษณ์ ปรีชา นุ่นสุข ผู้สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๒๐ ณ พระวิหารพระธรรมศาลา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระมหากษัตริย์
กับวัดพระมหาธาตุ และนครศรีธรรมราช

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับเรื่องมรดกทางศิลปและวัฒนธรรม ซึ่งผู้ทรงคุณงามความดีได้ยึดถือสืบมาทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์มีความต่อนหนึ่งว่า

“การสร้างอาคารสมัยนี้ คงเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว
แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ
อิฐเก่า ๆ แผ่นเดียวมีค่าควรที่เราจะช่วยรักษาไว้...”

พระคุณเจ้าพระรัตนธัชมุนี (แบน) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช (พ.ศ. ๒๔๗๐ - ๒๕๒๑) ทรงศิลปกรรมล้ำเลิศเป็นเนืองนาบุญเนตติตัวอย่างทั่วไป เจริญรอยบุรพการีชาวไทยในอดีตกาล ตราบท่านชราภาพอาพาธลงมากแล้วยังสามารถควบคุมสถานการณ์สมณกิจบางอย่าง สนองพระคุณประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริราชเจ้า สมกุศลจิตเจตนามั่นคง กตัญญูกตเวทีคารวมที่ได้อุทิศส่ำห้เสียสละรับธุระพระบวรพุทธศาสนา ช่วยสั่งสอนอบรมระงับอธิกรณ์พระภิกษุสามเณรพุทธบริษัท ทั้งร่วมบูรณะสร้างสรรค์ถาวรวัตถุอารามต่าง ๆ เพื่อรักษาไว้ซึ่งเกียรติประวัติ ศิลปอารยธรรมของชาติและบรรพชน อีกแบบแผนประเพณีสมัครสมานสามัคคีตั้งาม สืบมรดกสูงค่าตกทอดแก่เยาวชนรุ่นหลัง ให้เกิดความภาคภูมิใจในถิ่นฐานเดิมกำเนิดของตน ไม่หลงไหลไร้สาระสมแก่การเป็นหลักเป็นปฐนียบุคคลโดยแท้จริง

ฉะนั้นบทความนี้จึงเกิดขึ้นเพราะความเคารพอาลัยของพุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นผู้นับถือพระคุณเจ้าวัดพระมหาธาตุฯ อย่างสูง กับในฐานะที่สนใจให้ความสนับสนุนเรื่องประวัติศาสตร์

ของนครศรีธรรมราช ทั้งเพื่อแสดงการวะต่อท่านเจ้าอาวาสองค์ใหม่ อีกไม่ตรีจิตจากท่านผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะประธานคณะกรรมการฝ่ายฆราวาสจัดงานพระราชทานเพลิงศพ จึงปรึกษากันตั้งชื่อเรื่อง หาหนังสือหลักฐานด้วยความรับผิดชอบ กล่าวได้ว่าคณะร่วมเป็นเจ้าของงานชนน งามขอผิดพลาดคลาดเคลื่อนทางวิชาการ ข้าพเจ้ายินดีรับข้อบกพร่องนั้น

เมืองนครศรีธรรมราช ผู้เป็นเจ้าของเมืองหรือผู้ครองนครมีนามตามเมืองว่า “ศรีธรรมราช” เสมือนพระพุทธเจ้าซึ่งมีนามอีกอย่างหนึ่งว่า พระธรรมราชาหรือพระธรรมราช อันแปลว่าพระราชาแห่งธรรม และเรียกพระสาวีบุตรเถระว่าพระธรรมเสนาบดี ฉะนั้นคำว่า “ศรีธรรมราช” จึงเกิดขึ้นจากพระนามของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นการเปรียบเทียบสมมุตินามให้เห็นว่า พระองค์ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภกบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสถิตอย่างมั่นคง จนกลายเป็นแดนพุทธศาสนาหรือ เมืองพระ เป็นดวงประทีปนำทางประดุจพระพุทธเจ้าเป็นพระธรรมราชา ทรงประพฤติปฏิบัติและแสดงธรรมแก่ประชาชนพลเมืองทั่วไป ที่เรียกว่าราชธรรมโดยปริยาย

เรื่องบทบาทของพระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุและเมืองนครศรีธรรมราช นับว่าสำคัญมากเรื่องหนึ่ง เพราะจะเป็นกุญแจไขไปสู่การวิเคราะห์หาเหตุผลต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ เช่น ความสำคัญทางศาสนา วัฒนธรรม การปกครอง เศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น ดังจะเห็นว่าถ้าบ้านเมืองใดมีเรื่องของพระมหากษัตริย์เข้ามาเกี่ยวข้องมากเท่าใด แสดงให้เห็นว่าบ้านเมืองนั้นมีความสำคัญน่าสนใจศึกษามากเท่านั้น

วัดพระมหาธาตุรวมหาวิหาร หรือที่ชาวเมืองนิยมเรียกอย่างเดิมว่า วัดพระบรมธาตุ เป็นพระอารามหลวงชนเอก สำคัญคู่บ้านคู่เมืองมาแต่โบราณกาล เป็นวัดกษัตริย์สร้างมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์มาทุกยุคทุกสมัย จนอาจกล่าวได้ว่าหัวใจและมิ่งขวัญของชาวภาคใต้ทั้ง ๑๔ จังหวัด ก็คือเจดีย์พระบรมธาตุแห่งเมืองนครศรีธรรมราชนั่นเอง เรื่องพระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัดพระมหาธาตุและเมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีมาก ที่นำมากล่าวต่อไปนี้เป็นเรื่องย่อ พอให้เห็นว่าคำกล่าวของข้าพเจ้าเป็นจริงเพียงใด

ตั้งแต่ปฐมเหตุที่เกิดเจดีย์พระบรมธาตุในตำนานนครศรีธรรมราชว่า สองเมืองในอินเดียโต้วิวาทกัน คือท้าวอังกุศราชแห่งเมืองชนบทยกกองทัพไปรบกับโกสีหราชแห่งทนต์บุรี

เพื่อแย่งชิงพระที่นั่งธรรมาสน์ของพระพุทธเจ้า ท้าวโกสึหาราชเสียชีวิต พระนางเหมชาลาราชธิดา กับทนต์กุมารราชโอรสอัญเชิญพระที่นั่งธรรมาสน์ลงผอบน้อย ลงสำเภาแล่นไปไปเมืองลังกา ระหว่างทางถูกพายุจนเรือแตกน้ำทะเลซัดเข้าฝั่งเมืองหนึ่ง จึงนำพระธิดาผู้หนึ่ง หาดทรายแก้ว แล้วขอโดยสารสำเภาลำอื่นจนถึง เจ้าเมืองลังการับพระที่นั่งธรรมาสน์ไว้ พระราชทานพระบรมธาตุมาทะนานหนึ่ง ให้เจ้าสองพี่น้องพร้อมกับมหาพราหมณ์มาด้วยสี่คน และสารถึงอังกุศราช เดินทางกลับยังสถานที่ฝังพระธาตุ โดยเชิญพระบรมธาตุส่วนหนึ่งลงผอบแก้วใส่ในแม่ขันทองไว้ตามเดิม ก่อเจดีย์เล็กสวมลงแล้วพราหมณ์ผูกหุ่นรูปกาสีตัวเผ่าอยู่ จึงเดินทางกลับครองเมืองทนต์บุรี ต่อนานมาพญาศรีธรรมมาศไศกราชอพยพหนีไข้ห้าไปตั้งเมืองริมฝั่งทะเลแห่งหนึ่ง จึงพบเข้า ได้ก่อก่อเจดีย์ยอดทองคำสูง ๓๗ วาขนาดโตถาวรบรรจุพระบรมธาตุ ๓ กระหม่อม โศก หาดทรายแก้ว ตั้งฉายาสมณศักดิ์พระครูสี่รูปว่า กาแก้ว การาม กาเดิม กาชาด บำรุงรักษาพระบรมธาตุ ซึ่งต่อมาที่ตั้งเมืองของพระองค์นั้นได้มีชื่อเรียกว่า “ศรีธรรมราชมหานคร” ตั้งเมือง ๑๒ นักษัตริย์เป็นเมืองขึ้น (คือ ๑๒ เมือง) มีเครื่องหมายเป็นรูปสัตว์ตามปี ข้อความในตำนานได้ระบุมลเหตุและการเกิดเจดีย์พระบรมธาตุไว้ชัดเจนว่า กษัตริย์สร้างไว้เป็นปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองอย่างไม่ต้องสงสัย และทรงประกอบพระราชพิธีธรรมสร้างเม็ดเงินรูปกลมสลักตัวอักษรตรา “นโม” ไปรยปรายรอบเมืองเพื่อความสวัสดิมีชัย เป็นที่นิยมนับถือสืบมา การบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ พ.ศ. ๒๔๕๗ ธิดาใหญ่ในสกุล ณ นคร ถวายกระดุมเพชรของท่านเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม) ผู้บิดา ทำเป็นดอกไม้ไหว้ไว้บนยอดพระธาตุทองคำ รับพระราชทานครั้งโปรดเกล้า ฯ เข้ากระบวนเป็นคู่เคียงในงานพระราชพิธีโสกันต์สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๓ ท่านเจ้าพระยาอุทิศศิลาใหญ่ของตระกูลสลักรอยพระพุทธบาทไว้ในมณฑป บนเนินดินในวัดพระมหาธาตุ พระยานครกุลเชษฐบุตรชายทูลเกล้า ฯ ถวายพระพุทธรูปเก่า

การต่อมามีหลักฐานว่าเจดีย์พระบรมธาตุสร้างขึ้นเมื่อครั้งพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ เจริญแพร่หลายแผ่เข้ามายังแหลมมลายู ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘ ได้กลายเป็นเอกลักษณ์หรือศูนย์รวมจิตใจของชาวเมือง กษัตริย์ทุกพระองค์ที่ครองราชย์ต่อมาทรงพระนามว่าพญาหรือพระเจ้าศรีธรรมมาศไศกราช จะต้องทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ซ่อมแซมสร้างสรรค์เพิ่มเติมสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย กลายเป็นวัดประจำเมืองคู่บุญบารมีหรือวัดหลวงไปในที่สุด

หลักฐานที่แสดงว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราชหรือผู้ครองนครศรีธรรมราชได้อุปถัมภ์บำรุงรักษาปฏิสังขรณ์วัดพระมหาธาตุสืบต่อกันมาทุกสมัยคือ บรรดาสิ่งก่อสร้างอันเป็นถาวรวัตถุทั้งหลายที่ปรากฏในวัด มีอายุแตกต่างกันและมีเป็นจำนวนมาก เพราะสร้างด้วยกันหลายครั้ง ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปจากรูปเดิมบ้าง อาทิ พระพุทธรูป เจดีย์ โบสถ์ วิหาร วัดวาอาราม อนุสรณ์บางแห่งถูกรื้อถอนหรือเสื่อมเหมือนว่าหมดคุณค่า น่าเสียดายศิลปวัฒนธรรมและกุศลจิตเสียสละสามัคคีของชาวไทยในอดีตกาลสืบต่อกันมาหลายชั้นบรรพบุรุษ เพียงนามือของคนรุ่นใหม่ไม่กี่คน ทั้งที่พระราชอาณาเขตใหญ่ และเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้เอาใจใส่อนุรักษ์แนะนำเสมอมา

ครั้นนครศรีธรรมราชรวมตัวเข้าเป็นอาณาจักรไทย มีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองหลวงหรือการบริหารส่วนกลางอยู่เสมอ จากหลักฐานที่ปรากฏมีทุกยุคทุกสมัย สำคัญทั้งสิ้น โดยเฉพาะสุโขทัยมีเรื่องสำคัญอย่างยิ่งสองเรื่อง

๑. ในหนังสือสังคินิทานและชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พระเจ้าโรจราชพ่อขุนบางกลางหาวหรือศรีอินทราทิตย์แห่งกรุงสุโขทัย เคยเสด็จเมืองนครศรีธรรมราช ทรงทราบเรื่องราวอัศจรรย์สวยงามของพระศรีหลปภูมิมา (พระพุทธรูปสิงห์) จากพระเจ้าสิริธรรมเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงพ่อพระทัยประสงค์จะได้ไปนมัสการยังเมืองสุโขทัย จึงขอให้พระเจ้าสิริธรรมแต่งทูตไปเมืองลังกาขอพระพุทธรูปสิงห์ เมื่อเจ้าเมืองลังกาถวายมาแล้ว พระเจ้าสิริธรรมถวายพระราชสารกราบทูล ทรงโสมนัสเสด็จมารับพระพุทธรูป ความเรื่องนั้นถ้าถูกต้องก็เป็นเครื่องยืนยันว่ากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยเคยเสด็จมาถึงนครศรีธรรมราชสองครั้ง และถ้าเสด็จมาจริงต้องเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการเจดีย์พระบรมธาตุประจำเมืองนครศรีธรรมราชด้วย เพราะเป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนและแขกเมือง เมื่อเดินทางกลับบ้านเมืองใดต้องไปนมัสการหรือชมปูชนียสถานสำคัญที่สุดของบ้านเมืองนั้นเสมอ ท่านานพระพุทธรูปสิงห์ว่าโรจราชชื่อ ไสยรงค์ (พระร่วง)

๒. ข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช หลักที่ ๑ ตอนหนึ่งว่า พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลุกแต่เมืองศรีธรรมราชมา หลักฐานนี้ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเมืองนครศรีธรรมราชเจริญมาก่อนสุโขทัย เนื่องจากการติดต่อกับแหลมมลายูทำได้ง่าย ชาวลังกามายังค

หัวหน้าเผยแผ่พุทธศาสนาถึงลัทธิลังกาวงศ์ที่เมืองนครศรีธรรมราชก่อนเป็นปฐม ชาวเมืองนคร
ไปสืบศาสนาถึงลังกาแล้วบวชตามลัทธิลังกาวงศ์ ขากลับชวนพระสงฆ์ชาวลังกามาจำนวน
มาก พอเป็นหัวแรงสร้างสถูปแบบลังกา เช่น เจดีย์พระบรมธาตุ เจดีย์ยักษ์ ซึ่งเป็นต้นแบบ
เจดีย์ทรงลังกาในภาคใต้ของประเทศไทย เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญมีชื่อเสียงไปถึง
สุโขทัย จึงโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ชาวลังกาและนครฯไปอบรมสั่งสอน เหตุการณ์ติดต่อกัน
เผยแผ่ทางพุทธศาสนา^๕เอง ทำให้วัฒนธรรมของหัวเมืองบักซ์ใต้และฝ่ายเหนือใกล้ชิดกันแต่
นั้นมา

สมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่ทอง ท่านานนครศรีธรรมราชกล่าวว่าเคยทำสงคราม
กับพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช แต่ยุติสงครามเป็นไมตรีกัน ทำให้นครศรีธรรมราชกับดินแดน
แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาสัมพันธ์กันอย่างสนิท ครั้นพระราเมศวรไปปราบลานนาที่มีชัยชนะให้
อพยพชาวลานนาไทยมานครฯ และหัวเมืองบักซ์ใต้^๖อื่น ทำให้วัฒนธรรมสำเนียงเมืองเหนือกับ
เมืองใต้ผสมผสานกันอีก นอกจากนี้ก็มีพระนเรศวรมหาราชและกษัตริย์หลายพระองค์ของ
กรุงศรีอยุธยาที่เกี่ยวข้องกับการปกครองนครศรีธรรมราช เนื่องจากถือว่าเป็น “เมืองชั้นพระยา
มหานคร” เมืองเอกของไทยฝ่ายใต้ เมืองท่าค้าขายสำคัญใหญ่ที่สุดของแหลมมลายู เหตุที่
อนุญาตให้ฝรั่งชาติโปรตุเกสและชาติยุโรปอื่นมาตั้งคลังสินค้า เพื่อค้าขายกับนครศรีธรรมราช
(เชื่อกันว่าบริเวณวัดประดู่วัดแจ้งเป็นที่ตั้งคลังสินค้าฝรั่งแห่งหนึ่ง*) ในแผ่นดินพระเจ้า
ทรงธรรม เจ้าพระยาขลาโหมสุริวงค์จะเป็นกบฏ กราบทูลให้แต่งตั้งออกญาเสนาภิมุข (ยามาค้า
นากามาชา) หัวหน้าอาสาญี่ปุ่นมาครองเมืองนครฯ แสดงว่านครศรีธรรมราชมีความสำคัญใน
ด้านการค้าและการเมือง ซึ่งน่าจะมีผู้ศึกษาให้ละเอียดต่อไป บุตรชายยามาค้าประพฤติตัวไม่
ดี บิดาถูกยาพิษตาย คณะอาสาญี่ปุ่นหนีไปกัมพูชาแล้วไปอยุธยา เมื่อเจ้าพระยาขลาโหมเป็น

* สมัยก่อนคลองท่าวังกว้างและลึก เรือกำปั่นฝรั่งเศสถึงวัดท่าโพธิ์ ใกล้วัดประดู่ วัดแจ้ง นิเวศสถาน
เดิมเจ้านครสมัยกรุงธนบุรีอุทิศเป็นวัด ปัจจุบันเป็นที่ตั้งวิทยาลัยสงฆ์ภาคทักษิณ มีพระพุทธรูปเก่าของเจ้าเมือง
หล่อด้วยเงินย่นอุ้มบาตร ขุดพบพระสำริดนงสององค์ ที่วัดประดู่มีโบสถ์ฐานโค้งอย่างเรือสำเภาโบราณ แสดงว่า
พ่อค้ามาถึงโดยเรือสำเภา ก็มีบัวเจดีย์บรรจุอยู่เจ้าวัดเก่าแก่ และ “แก่งพระเจ้าตาก” “แก่งเจ้านคร” “บัวห่ม”
“บัวราย” ตรงข้ามกับฮวงซุ้ยเศรษฐีป่าดงใจบุญเรียก “กึ่งท่าน” พ่อตาเจ้านครฯ ไม่ไกลจากอนุสาวรีย์ “วีระไทย”
ในเขตกรมทหารฯ บริเวณ “สวนสหาย” “สวนราชฤดี” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ร.ศ. ๑๑๗ กรมศิลปากรกับเจ้า
อาวาสและทายาททั้งปวงบูรณะประกอบพิธีบวงสรวงสดุดีเพื่อสวัสดิมงคลทั่วไป เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๑๕
อ่านโครงการโดยพราหมณ์นิล นาคขวัญ แห่งเมืองนครศรีธรรมราช

พระเจ้าปราสาททองสั่งกำจัด ที่เหลือตายหนึ่งลงเรือไป เพราะญี่ปุ่นไม่รับไมตรีกรุงศรีอยุธยา ฉะนั้นเจดีย์สวรรค์ในพระวิหารธรรมศาลาวัดพระมหาธาตุคงสร้างเพียงเป็นอนุสรณ์ ส่วนมากว่าเจดีย์ในวิหารเป็นของพระยารามราชท้ายน้ำ สมัยสมเด็จพระนเรศวรส่งมาเป็นเจ้าเมืองต่อสู้ข้าศึกอย่างกล้าหาญ (พระองค์ท่านปราบลานนาแล้ว เคยมาถึงเขาสามร้อยยอด)

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีเรื่องเกี่ยวกับเมืองนครศรีธรรมราชมากที่สุด ที่สำคัญมี ๓ เรื่องคือ

๑. เครื่องถม คนทั่วไปเชื่อกันว่าไทยน่าจะได้รับวิชานี้มาจากพวกโปรตุเกสซึ่งตั้งหลักแหล่งค้าขายในกรุงศรีอยุธยาและนครศรีธรรมราชเป็นผู้นำมาถ่ายทอด จึงรู้จักคิดแก้ไขเป็นรูปแบบของตนเองสวยงามจนจนมีชื่อเสียง โดยเฉพาะวิชาทำเครื่องถมทางเมืองนครเจริญก้าวหน้ามีชื่อเสียงมาก สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้เจ้าเมืองเลือกช่างฝีมือดีทำไม้กางเขน ถมตะทอง หีบถม พานถมตะทอง และภาชนะต่างๆ ส่งไปถวายแก่พระสันตปาปา (Innocent XI) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ ต่อมาช่างทางอยุธยาเสื่อมสูญไปเมื่อเสียเอกราชครั้งที่ ๒ แต่ช่างถมเงินของนครศรีธรรมราชยังเหลือจนทุกวันนี้

๒. การก่อสร้างกำแพงเมืองแบบยุโรป เนื่องจากเห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองใหญ่ มีความสำคัญที่สุดบนแหลมมลายู เป็นเมืองหน้าด่านและทำหน้าที่ควบคุมป้องกันทั่วเมืองชนทางภาคใต้ทั้งหมด จึงต้องปรับปรุงแก้ไขระบบป้องกันเมืองเสียใหม่ให้แข็งแรงทันสมัย โดยใช้ช่างฝรั่งเศสมาเป็นนายช่างออกแบบก่อสร้าง บัดนี้กำแพงเมืองสมัยนั้นยังเหลือให้เห็นเพียงเล็กน้อยตรงบริเวณคูเมืองด้านหน้าเท่านั้น

๓. การศึกษาและวรรณคดี ในสมัยพระนารายณ์มหาราชนอกจากทรงสร้างเมืองลพบุรีให้เป็นเมืองหลวงที่สองแล้ว ยังได้ส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนเขียนอ่านหนังสือเป็นอย่างยิ่ง ในราชสำนักของพระองค์มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตหลายคน โปรดให้แต่งตำราเรียนหนังสือไทยสำหรับกุลบุตรกุลธิดาทั่วไป อันเป็นเหตุให้การศึกษาและวรรณคดีของชาติเจริญรุ่งเรืองแผ่กระจายออกไปสู่หัวเมืองอย่างรวดเร็ว เมืองนครศรีธรรมราชรับแบบแผนการศึกษาวรรณคดีจากกรุงศรีอยุธยาอย่างมาก ทำให้ชาวเมืองรู้หนังสือ สนใจกาพย์กลอน แต่งหนังสือวรรณคดีท้องถิ่น ในฐานะเป็นเมืองแก้ว และชาวเมืองเป็นเจ้าบทเจ้ากลอน

สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ทรงกอบกู้เอกราชชาติไทย ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ ได้ในเวลารวดเร็ว ประชาชนยกย่องเป็นองค์ธรรมิกราช แม้ระยะเวลาอันสั้น แต่ในสมัยของพระองค์เกี่ยวข้องกับนครศรีธรรมราชมาก เช่น ทรงยกกองทัพมาปราบก๊กเจ้านครเมืองวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ เอกศก จ.ศ. ๑๑๓๑ (พ.ศ. ๒๓๑๒) เสด็จนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ ทรงพระกรุณาให้ทรัพย์ ข้ำทูลละอองธุลีพระบาท ทิ้งฝ่ายทหาร พลเรือนจับปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ พระระเบียง ศาลากุฏิ หลายพระอาราม ทรงศรัทธามหากุศลแก่สมณะชีพราหมณ์ประชาชน มีการมหรสพสมโภช เวียนเทียนพระบรมธาตุเจดีย์ครบสามวัน พ.ศ. ๒๓๑๓ (เสด็จพิชณูโลก ลำปาง ก็ทรงปฏิบัติ เช่นกัน) ทรงนำเจ้านครไปกรุงธนบุรีด้วยเหตุอ่อนน้อมโดยดี และรับราชการมีความชอบต่อสุปัหม่าหลายครั้ง รวมทั้งทำการชุกชยายคลองโคกขาม และถวายเป็นทานชื่อ ฉิม ปราง จวน* เป็นบาทบริจาริกา ใ้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ ให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙ แทนราชันต์ดาที่สิ้นชีพ ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัฏเป็นพระเจ้านครศรีธรรมราช มีพระเกียรติยศเสมอเจ้าประเทศราชกับให้เชิญพระไตรปิฎกจากนครไปจำลองแล้วส่งคืน ทั้งโปรดอนุญาตให้มีละครผู้หญิงประดับพระอิสริยยศได้อีกด้วย (ซึ่งเดิมนอกจากพระเจ้าแผ่นดินแล้วผู้ใดจะมีละครผู้หญิงไม่ได้) ละครของเจ้านครนี้เวลายามงานใหญ่ในกรุงธนบุรี โปรดให้เข้าไปเล่นประชันกับละครหลวงหลายครั้ง เช่น สมโภชพระพุทธรูปมหามณิรัตน์ปฏิมากร (สอนโดยครูละครจากอยุธยา มาอยู่นครเมื่อเสียกรุงจนถึงสมัยกรุงธน-กรุงเทพฯ)

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดให้ลดบรรดาศักดิ์เจ้านครลงเป็นเจ้าพระยา พร้อมด้วยเครื่องประกอบเกียรติยศ และเลิกตำแหน่งเสนาบดีต่างๆ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ครั้นเจ้านครชราว่าราชการพันเพื่อน ก็ให้ออก

*หญิงฉิมเป็นกรมบริจาริกาที่ศรัทธารักเทยบเท่าพระอัครมเหสี ทรงเป็นย่าของเจ้าจอมมารดาน้อย ใน ร. ๔ ต้นราชสกุลฝ่ายหญิงของ ๒ ราชสกุลคือ นพวงศ์, สุประดิษฐ์, ม.ร.ว. ชนนพวงศ์ คือเจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สกลมหาสังฆนายก พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๐๐ ซึ่งเจ้าพระคุณพระรัตนธัชมุนีฯ มีเกียรติอันดับสองในขณะพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ในพิธีพุทธาภิเษกครบ ๑๐๐ ปี และรับเสด็จ ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ ๒๑ พ.ย. ๒๕๑๕ วังหน้า ร. ๓ ทรงสร้างวัดนี้... พระราชวิจารณ์ ร. ๕ ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีพระราชทานเจ้าปรางและจวนครรรก่อนแก่เจ้าเมืองนครฯ และราชสืมาหามาย แต่ตั้งเป็นนางเมือง ไม่เป็นภริยา

จากเจ้าเมืองมาอยู่กรุงเทพฯ เวลาเผ่าหน้าราชินิกุล ทรงตั้งเจ้าพัก (สามหญิงนวล น้องหญิงสน ของพระยาวิเศษนาคนกเล็กที่ถึงแก่กรรม บ้างว่าเชื้อเจ้าอยุธยาอยู่เมืองนคร เป็นบุตรเขยที่สองของเจ้านครและเป็นมหาอุปราช) เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาโคกราช โปรดเกล้าฯ ตั้งทายาทเป็นฝ่ายหน้าฝ่ายในผู้ใหญ่ชั้นสูงมากหลายทั้งวังหลวงวังหน้า ส่วนกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระราชอนุชาเสด็จมานครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ หลังจากชนะพม่าที่ไซยา ให้ทัพหน้าไปนครศรีธรรมราช เสด็จยกทัพหลวงโดยทางชลมารคถึงนครประทับในเมือง ให้หาเจ้าพระยานครมา ทรงเห็นว่าข้าศึกทัพใหญ่เหลือกำลัง รับสั่งไม่เอาโทษให้รวบรวมราษฎรรักษาบ้านเมือง แล้วเสด็จพระราชดำเนินทัพทั้งทางชลมารคสถลมารคไปประทับเมืองสงขลาปราบเสี้ยนหนามต่อไป

แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงห่วงใยเมืองนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะวัดวาอารามและประชาชน รับสั่งให้เจ้าพระยานคร (น้อย) ชักชวนกรมการเมือง เลียงคูราษฎร บำรุงบ้านเมือง วัดวาอาราม สมณะชีพราหมณ์อย่าให้เดือดร้อนเสียราชการได้ ตลอดจนรัชสมัยทรงเกี่ยวข้องกับเมืองนครเรื่องการบำรุงส่งเสริมวิชาเครื่องถม เนื่องจากเจ้าพระยานคร (น้อย) เป็นที่โปรดปราน ทรงเรียกใช้สอยใกล้ชิด กล่าวคือ เมื่อเจ้าพระยานคร (พัก) ถึงแก่อสัญกรรมปลายรัชกาลที่ ๒ ทรงแต่งตั้งพระยานคร (น้อย)* เป็นเจ้าพระยาแทนเรียกกันว่า “พระยานครกินเมือง” เป็นราชโอรสสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกับเจ้าหญิงปรางธิดาที่ ๔ ของเจ้านคร รัชกาลที่ ๑ ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ให้เป็นนายศัลวิชัยมหาดเล็กหุ้มแพร สมรสกับท่านอิน ณ บางช้าง* ท่านรับราชการ ๓ แผ่นดิน (ร. ๑-ร.๓) ถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๘๑ มีเรื่องทรงเศร้าพระราชหฤทัยอาลัยเสียดายนักในจดหมายเหตุหลวง

*หนังสือเก่าว่าหมอบรัดเลย์ยกย่องอภยาศัยใจคอหนักแน่น อารี มีสติปัญญาความรู้ การรับรองแบบอเมริกันดีนัก ขนมหก็อร่อย มะพร้าวหวานสนิท ให้ผ้านุ่งห่มใหม่ ๓ ผืน แม้แต่สุนทรภู่ก็ยังภาวนาให้ตน “เป็นอาลักษณ์นักเลงทำเพลงยาว เขมรลาวล่อเลื่องถึงเมืองนคร” เหตุเกียรติกุณรุ่งเรื่องสำคัญมากมาแต่โบราณกาล

*ทางนครเรียกท่านผู้หญิงอินว่า “ท่านข้างใน” ม.ร.ว. หญิงของเจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) บุตรชายที่สองว่า “ท่านบนเรือน” เพื่อนบ้านเก่ายังใช้สรรพนามว่าหม่อมฉัน

อุดมสมบัติ หลังจากโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเรือรบ ๓๐ ลำ เป็นทั้งช่างและวีรบุรุษบักซ์ไต ผู้จงรักภักดีกตัญญูกตเวทิตาคุณ

แผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราช กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแน่นแฟ้นใกล้ชิดมากขึ้นไปอีก รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดปราน เจ้าพระยานคร (น้อย) รับสั่งเรียกท่านผู้หญิงว่า “พื่อน” ถวายธิดาน้อยใหญ่ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าจอมมารดาพระเจ้าลูกยาเฉลิมวงศ์รับพระราชทานวังริมแม่น้ำเจ้าพระยา (คือส่วนหนึ่งของที่ตั้งโรงเรียนราชินี ในรัชกาลที่ ๕ กรรมการ ส.น.ร. อานจากตำนานวังเก่า) ชาวต่างประเทศ เคารพนับถือและยำเกรงมาก ได้มีจดหมายเหตุที่ฝรั่งบันทึกบทบาทของเจ้าพระยานคร (น้อย) ไว้หลายเรื่อง ชื่อเสียงท่านโด่งดังที่สุดเมื่อยกทัพไปตีเมืองไทรบุรีที่เอาใจออกหากเข้ากับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๑ ทำให้ราชอาณาจักรขยายกว้างขวางอย่างเต็ม จึงทรงโปรดปรานเป็นพิเศษ มอบหน้าที่ให้ปกครองหัวเมืองบักซ์ไตทั้งหมด สำเร็จราชการต่างพระเนตรพระกรรณ ก่อนไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าเมืองไทรบุรีมอบเตียงนอนโบราณ มีเพดานคล้ายศาลาไทย สลักลวดลายสวยงามนำมาเก็บไว้ที่ท่าวัดโพธิ์ (ปัจจุบันชำรุดมากแล้วจึงให้กรมศิลปากรเก็บรักษาไว้) เจ้านายทรงพระเมตตาเชื้อสาย รับสั่งว่าเรื่องหีบศพเจ้าพระยานครในวัดมหาธาตุไม่ทรงทราบแน่ ทังเรื่องพระราชทานพระราชยานทรงพระบรมศพสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกไปทางเรือแก่ศพเจ้าพระยานคร (น้อย) และตราว่าสิ้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๑ สองพระองค์ทรงพระบัญชาชาวถวายพระเพลิง ณ เมรุมาศธนบุรี วัดบางยี่เรือใต้ (อินทารามวรวิหาร) (เรื่องนี้ปรากฏในพงศาวดาร ควรให้ลูกหลานรู้เรื่องของตัวเองบ้าง ผู้ดีโบราณเกรงถูกหาว่าไม่ ปล่อยความแก่ความจริงสูญไปอย่างน่าเสียดาย บางครั้งคนอื่นเขียนเรื่องไม่ถูกต้องมาให้เราอ่าน)

เรื่องสำคัญอีกเรื่องหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ คือเจ้าพระยานคร (น้อย) ได้ให้ช่างถมทำเครื่องถมเงินถมทองทุกเกล้าฯ ถวายหลายสิ่งหลายอย่างด้วยกัน เป็นที่พอพระทัยเนื่อง จากเครื่องถมฝีมือชั้นสูงหาที่ไหนไม่ได้ กล่าวคือ “พระที่นั่งพุทธทานถมในห้องพระโรงกลางนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงโปรดให้เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม ณ นคร) เมื่อยังเป็นพระยานครศรีธรรมราชทำเฉลิมเกียรติในสกุล เพราะเจ้าพระยานคร (น้อยกลาง) บิดาของท่าน

เคยทำพระราชยานถม (กับพระเก้าอี้ถมซึ่งใช้เป็นพระที่นั่งภัทรบิฐ*) ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าพระยานคร (น้อย) ปู่ท่านได้เคยทำพระแท่นถมสำหรับเสด็จออกขุนนาง และพนักถมสำหรับเรือพระที่นั่งกราบ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่ก่อน” ตามรับสั่งของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ บางท่านสงสัยว่าที่ตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช อาจจะเป็นพนักถมสำหรับเรือพระที่นั่งกราบที่เจ้าพระยานคร (น้อย) ทำขึ้นทูลถวายรัชกาลที่ ๓ แต่ได้มาซ่อมสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงได้มีตราแผ่นดินของรัชกาลที่ ๕ ปราบกฏอยู่ โดยไม่สนใจว่าประวัติเครื่องถมชั้นสูงส่วนมาก เจ้าพระยานคร (น้อย) ทำถวาย แต่อย่างไรก็ตามผู้เชี่ยวชาญเรื่องเครื่องถมและศิลปะลายไทย บางท่านก็ยังยืนยันว่าเป็นของทำขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ แน่แน่นอน และลวดลายพิเศษอย่างนั้น น่าจะเป็นช่างหลวงเป็นผู้ออกแบบส่งไปให้ช่างถมเมืองนครศรีธรรมราช (เป็นไปไม่ได้ที่คนแต่ก่อนจะไม่มีรู้ระเบียบประเพณีเรื่องเครื่องถมชั้นสูง ลวดลายที่ทาก้แสดงให้เห็นว่าทำขึ้นโดยเฉพาะ ไม่ใช่การซ่อม)

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๓ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ เดือน ๗ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช(น้อยกลาง)สมรส ม.ร.ว. หมิงปนัดดา สมเด็จพระพี่นางพระองค์ใหญ่ในรัชกาลที่ ๑ นำพระเสลี่ยงถม พระแท่นถม ทำต่อจากบิดาของท่าน เข้าไปทูลเกล้าถวาย ความจริงก่อนหน้านั้น คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ก็ปรากฏว่ามีพระเสลี่ยงถมที่เจ้าพระยานคร (น้อย) ถวายใช้อยู่ก่อนแล้ว ดังที่มีข้อความชุมนุมกรมพระราชยานุ่งกางเกงคาดผ้าลายอยู่ประจำพระเสลี่ยงถม ตอนที่ท่านนำทูตอังกฤษเฮนรี เบอร์นีเข้าเฝ้าเรื่องเมืองไทรบุรี ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มีภาพเขียนพงศาวดารประกอบคำโคลงในสมัยรัชกาลที่ ๕

*พระที่นั่งภัทรบิฐเป็นทสมเด็จพระมหากษัตริย์ประทับรับเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เครื่องบรมราชูปโภค อันเป็นโบราณมรดก รับพระแสงราชศัสตราวุธ พระแสงอักษฎาธุ ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เรืองนมในหนังสือพระราชทานเพลิงศพพระยาอนุรักษราชมณฑลเทศาภิบาล คุณโพยม ณ นคร นางพระกำนัลชุดแรก ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีในรัชกาลที่เจ็ด ว่าไม่ทราบดี ขณะรับราชการสนองพระเดชพระคุณนั้นกำลังเตรียมสอบภาคพิเศษชั้น ม.๘ โรงเรียนราชินี

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดประพาสพัฒนาภาคทักษิณ เสด็จมา
 ส่องพระเจ้าบรมวงศ์เธอชนที่ ๑ * พระองค์เจ้าหญิงบัทมราช และทรงเยือนหัวเมืองนครศรีธรรม
 ราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๒ อีกครั้งหนึ่งเสด็จประพาสเขตแดนเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อปี
 พ.ศ. ๒๔๐๖ (จ.ศ. ๑๒๒๕) พระองค์เสด็จโดยเรือกลไฟชื่อ บรมราชวรฤทธิ์ ประพาสหัว
 เมืองบักซ์ไต ตอนเสด็จกลับทรงรับพระองค์เจ้าหญิงบัทมราชเสด็จโดยเรือมหาไชยเทพ ผ่าน
 หน้าเมืองนครศรีธรรมราชเขตอำเภอปากพนังในเวลากลางคืน จึงไม่เห็นอะไร คลื่นลมก็แรง
 เรือจะชนหินปะการังในช่องเกาะสมุย จึงชลอเรือให้รุ่งสว่างที่เขาคอกกวาง หน้าเมืองสีชล
 (เมื่อเสด็จถึงนครทรงรับพระองค์เจ้าหญิงบัทมราชไปกรุงเทพฯ โดยลอยเรืออยู่แต่เพียงหน้า
 เมืองโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าชายศรีสิทธิธิรงไชยและพระเจ้าลูกเธอพระองค์หญิง
 อรทัย เทพกัญญา กับเจ้าจอมมารดา ชื่นผั่งมานมัสการพระบรมธาตุเจดีย์แทน) เหตุที่พระองค์
 ไม่ขึ้นประทับเมืองนครศรีธรรมราชอย่างครั้งก่อน เกรงจะเป็นที่ลำบากแก่เจ้าพระยานครและ
 กรมการผู้คนในราชการทั่วไปโดยไม่จำเป็น

เกี่ยวกับโพธิ์ลังกา ในรัชกาลที่ ๒ และในสมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๑๓ ทรง
 ใต้เมล็ดพันธุ์มาจากลังกา โปรดให้เพาะพันธุ์เมล็ดพระราชทานไปตามจังหวัดที่สำคัญ เช่น
 นครศรีธรรมราชครั้งหลัง เป็นต้น ในวิหารวัดพระเดิม ส่วนที่อยู่ ณ พระพุทธประทับ
 ไสยาสน์ (วิหารโพธิ์ลังกา) เป็นต้น ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เพราะสาขาสูงใหญ่มาก นิยมเก็บ
 ใบโพธิ์ร่วงหล่นไว้บูชา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีเรื่องสำคัญเกี่ยวกับเมืองนครศรี-
 ธรรมราชคือเรื่องพระพุทธสีหิงค์ พระราชหัตถเลขาของพระองค์ท่านฉบับที่ ๒ ลงวันอาทิตย์
 แรม ๓ ค่ำ เดือน ๙ (วันที่ ๓๓๗๑ ในรัชกาลพระองค์) ถวายพระองค์เจ้าบัทมราช ว่าทรง

* พระองค์เจ้าบัทมราช ทรงเป็นพระเจ้าลูกเธอชนที่ ๑ ประสูติ พ.ศ. ๒๓๓๐ เป็นองค์ที่ ๑๕ ใน
 วังหน้า ร. ๑ คือเป็นพระธิดาของเจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก (น้อยน้อยใหญ่ใน ร. ๑ ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของพระเจ้า
 ลูกยาเธอชนที่ ๑ พระองค์เจ้าอรุโณทัยทรงสมรสกับเจ้าหญิงดาราวดี ราชธิดาวังหน้า ร. ๑ ขนิษฐาบัทมราชต่าง
 มารดา ทรงเป็นวังหน้าใน ร. ๓ คือกรมพระราชวังหน้าใน ร. ๓ คือกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ) ท่าน
 กลับเมืองนคร พ.ศ. ๒๓๖๐ เมื่ออายุได้ ๕๔ ปี ร. ๔ ทรงยกย่องตรัสเรียก “บ้าน้อยใหญ่” “หม่อมบ้าน้อยเล็ก”
 พระองค์เจ้าบัทมราชประทับในกรุงเทพฯ ไม่นานก็สิ้นพระชนม์ชุก่อน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ พระชนม์ ๗๖ พรรษา
 ร. ๔ รับสั่งเรียก “เจ้าอา”, “เจ้าน้า”

ได้รับหนังสือพระองค์เจ้าบหมราชจากเรือจีนกราบทูลว่า รูปพระนารายณ์ พระพุทธรูปสี่หิ้งก็มี อยู่ในเมืองนคร พระนารายณ์นั้นชำรุด พระองค์ไม่ทรงสนพระทัย เพราะที่กรุงเทพฯ มีงามๆ หลายองค์ ส่วนพระพุทธรูปสี่หิ้งของพระนครเทพมุนีนั้น ถ้าไม่ชำรุดให้ส่งไปเถิด จะรับไว้บูชา ด้วยเป็นพระพุทธรูปเป็นบุญเขตอันดี ทรงส่งช่างปั้นช่างหล่อลงมาเมืองนครเพื่อให้ถ่ายรูป กติพิมพ์พระพุทธรูปสี่หิ้งที่หอพระในจวนเจ้าเมืองด้วย เพื่อจะได้หล่อไว้ทรงนมัสการ

ฉบับที่ ๓ บัวอก พ.ศ. ๒๔๐๓ ทรงว่าได้รับหนังสือพร้อมพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระพุทธรูปสี่หิ้ง กับสิ่งของต่างๆ พระศรีสุธรรมมุนีได้นำพระพุทธรูปและพระนารายณ์ไปส่ง ในเดือน ๑๑ ขึ้น ๑๒ ค่ำ แสดงว่าพระองค์ทรงเลื่อมใสสนพระทัยพระพุทธรูปสี่หิ้งที่เป็นแบบ นครศรีธรรมราชมาก ถึงกับต้องพระประสงค์ตั้งบูชาเป็นการส่วนพระองค์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในคราวเสด็จประพาสหัวเมือง แหลมมลายูได้ประทับเมืองนครศรีธรรมราช ๓ ครั้งคือ ๑๑-๑๕ ก.ย. พ.ศ. ๒๔๓๑ (ร.ศ. ๑๐๗) พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ สองพระองค์ และเจ้านายฝ่ายหน้าฝ่ายในบางองค์โดย เรือเวสตรา มีในหนังสือสมเด็จพระบรมฯ พระองค์แรก ๒-๖ ก.ค. พ.ศ. ๒๔๔๑ (ร.ศ. ๑๑๗) พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ เสาวภาคย์ศรี และพ.ศ. ๒๔๔๘ (ร.ศ. ๑๒๔) โดยเรือพระที่นั่งมหาจักรี ลำแรก ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทิวัดพระมหาธาตุด้วยทุกครั้ง ซึ่งรายละเอียดซาบซึ้งต่างๆ ปราบกฏในหนังสือจดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายูนั้นเป็นที่ทราบกัน ประทับพลับพลา หมู่มุขใหญ่ริมรั้ว (ร.ศ. ๑๐๘-๑๐๙) ไม่เสด็จเข้าเมือง แต่เจ้าเมืองไปเฝ้าพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) คือท่านเจ้าคุณท่าโพธิ์ที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณแต่งตั้งนั้น ทรงนับเป็นพระสหชาติ ต่อ มาเป็นผู้นำ กับเจ้าอาวาสองค์ที่ ๔ วัดสวนบ้านบริเวณวังเจ้านคร คือพระครูวินัยธร(ช่วย)สร้าง โบสถ์และพระประธานเก่าเป็นพุทธรูปปูนปั้นโดยทุนของทายาทผู้ใหญ่ชาย และทรัพย์ของขวัญ วันโกนจุกน้องหญิงต่างมารดา ทั้งกำลังกายใจของผู้ศรัทธาอุทิศเป็นพุทธบูชา ถวายพระราชกุศล ที่ทรงทศพิชราชธรรมตลอดกาล เช่น หลักรฐาน ๑๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๗ และ ๒๒ พฤศจิกายน

*คือพลเอกเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ซึ่งสมเด็จพระยาเทวะวงศ์ฯ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ พระบิดาท่านอาจารย์ใหญ่ราชินีทรงพระกรุณาโปรดผูกดวงชะตาประธานคำขวัญของท่านนายพลว่า “เด็ก เป็นที่หวังของชาติและของสกุล จงหมั่นเรียนวิชาหาความรู้อย่าเกียจคร้าน จะได้ทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติฯ แก่ สกอลและตนเองในภายหน้า”

ร.ศ. ๑๒๐ ทังเสด็จมาพระราชทานเพลิงศพเจ้าจอมมารคาน้อยใหญ่และ ม.ร.ว. หญิง ณ อาราม-
นั้น ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลแก่พระโกศพระบรมราชอัฐิและราชวงศ์สายสัมพันธ์ชั้นสูง รวม
๑๓ พระโกศ และโกศเชิญจากหอพระเก่ามา ณ หอนั่งในวังเฉพะะวันงาน วันต่อมาพระราช
ทานพานทองแก่เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีที่ปลับปล้ำประทับสนามหน้าเมือง (สมเด็จพระยา
ปวเรศวริยาลงกรณ์ เคยเสด็จนคร โปรตมาก มีภาพและเอกสารสำคัญที่ท่านสุธรรมถวายรับ
เสด็จในกรมตำรวจหลายครั้ง มีบางคนไม่พอใจ)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสนครศรีธรรมราชสองครั้ง
เมื่อวันที่ ๒๑-๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ (ร.ศ. ๑๒๘) ขณะดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ทรงสร้างประตูยาวราช ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๗-๙
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ (ร.ศ. ๑๓๔) ทรงนมัสการสมโภชพระมหาธาตุ โปรดให้ข้าราชการใน
พระราชสำนักแสดงละครบทพระราชนิพนธ์ เป็นต้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมาชิกฝ่าย
ในสกุล ณ นคร เข้าเฝ้าสมเด็จพระพันปีหลวง รับพระราชทานเข็มกลัดพระบรมนามาภิไธย
ย่อทองคำลงยาพาดำเงินและเหรียญ "ส.ผ." แก่เด็กหญิงคนเดียวซึ่งเป็นทั้งหลานปู่หลานตาของ
ท่านเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี รับสั่งชมชาวเมืองว่าเรียบร้อยสมกับที่เป็นเมืองเคยมีกษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านนครศรีธรรมราชครั้งหนึ่ง ได้โดย
เสด็จประพาสหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกถึงกลับคืน และประทับ ณ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม
- ๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๓ (ร.ศ. ๑๑๙) เสด็จพักและขึ้นเกาะกระ หน้าอำเภอปากพนัง เห็น
เขาหลวงชัดเจน ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัย
ธรรมราชา และพระเชษฐาคือสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวุธ กรมขุนนคร
ราชสีมา รัชกาลที่ ๕ ทรงฉายพระรูปและทรงจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. ไว้ที่หน้าผาบน
เกาะกระด้วย ทรงนำพันธุ์ไม้ผล "น่านาม" มาสองต้น พระราชทานชื่อว่า "พวา" ทรงปลูก
พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถที่เนินตำหนักศรีราชาของสมเด็จพระบรมราชเทวี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลทรงเป็นที่เคารพสักการะบูชาเหนือ
เกล้าฯ ของชาวนคร แม้มิเคยเสด็จฯ แต่สิ่งดีงามมากมายได้บังเกิดขึ้น เช่น กรมศิลปากร
สำรวจสถานที่สำคัญในนคร นำขนจดทะเบียนประกาศเป็นโบราณวัตถุสมบัติแห่งชาติ ๑๒ ราย
การ เมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๔๗๙ เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเยือนพัฒนาเมืองนครศรีธรรมราช ทรงประกอบพระราชพิธีสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์ เนื่องจากเป็นสมัยที่การติดต่อคมนาคมสะดวกรวดเร็วมาก เท่าที่รวมได้นับถึงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๑ คือเวลาที่เขียนบทความนี้ เสด็จมาเมืองนครศรีธรรมราชแล้วไม่ต่ำกว่า ๕ ครั้ง

ตามตำนานกล่าวว่า ภายในองค์พระมหาธาตุเจดีย์ มีสระกว้างยาวด้านละ ๘ วา ลึก ๘ วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ข้าง ๆ ยึดด้วยปูนเพชรทั้งสี่ด้าน ภายในสระนั้นทำเป็นสระเล็กชนอกสระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชรกว้างยาว ๒ วา ลึก ๒ วา ใส่ น้ำพิษนาค มีแม่ขันทอง ซึ่งใส่ผะอบทอง บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลอยอยู่ในสระนั้น กับมีทองคำสีตุ้ม ตุ้มหนึ่ง ๆ หนัก ๓๘ คนหาม ตั้งอยู่ที่มุมสระนั้น

องค์พระมหาธาตุเจดีย์ ทำเป็นรูประฆังคว่ำหรือทรงโอคว่ำ ปากระฆังติดกับพื้นกำแพงแก้ว มุมกำแพงแก้วทั้งสี่ทิศมีเจดีย์พระมหาธาตุจำลอง ตามตำนานกล่าวว่า พระมหาธาตุเจดีย์สูงจากพื้นถึงยอด ๓๗ วา (กลางแห่งว่า ๓๘ วา ๒ ศอก) มีปล้องโฉน ๕๒ ปล้อง ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายขึ้นไปถึงปลายโกษฐ์ หุ้มด้วยทองคำแผ่นหนาขนาดใบตาล มีลวดทองคาดไว้ ตรงเชื่อมต่อระหว่างแผ่นใช้หมุดย้ำ ทองคำทั้งหมดหนัก ๘๐๐ ชั่ง หรือประมาณ ๒๑๖ กิโลกรัม ส่วนที่หุ้มทองคำสูง ๖ วา ๒ ศอก ๑ คืบ บนยอดสุดมีหม้อทองคำหนึ่งใบ โทนขนาดฟองไข่ ตั้งหงายไว้ ในหม้อมีปืนทองคำทำเป็นคันธงห้อยใบโพธิ์ทอง และมีดอกไม้ไหว ทำด้วยกระดุมเพชร (กระดุมข้อมือเซตโบราณใช้สีเม็ดสองข้าง) บักไว้ในหม้อนั้นสี่ทิศรวมสี่ดอก กระดุมเพชรนี้เป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (หนูพร้อม ณ นคร) ได้รับพระราชทานในคราวโสกันต์ทูลกระหม่อมเจ้าฟ้าวิจิตรนิศ (พ.ศ. ๒๔๓๓) ตกทอดมาเป็นของคุณนุ้ยใหญ่ ณ นคร ผู้บุตร ได้มอบให้อาจารย์แก้ว ชิน จัดการทำเป็นคันธงนำขึ้นไปไว้เมื่อคราวติดสายล่อฟ้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้หม้อทองคำลงมามีกำไลหยกรองรับอยู่ด้วยอันหนึ่ง ได้กรงแก้ว ทำเป็นพานสำริดรูปเกลี้ยง ๆ มีกลีบยื่นออกไปข้าง ๆ ทั้ง ๔ ทิศ ๔ กลีบ กลางพานทะลุ มีลวดทองแดง ๕ เส้น ยื่นขึ้นมาจากระหว่างพานที่ทะลุนั้น คัดให้ผายออกตามขอบพานโดยรอบแล้วรวบปลายเป็นกระพุ่มบัว ซึ่งเรียกกันว่ากรงแก้ว

องค์พระมหาธาตุเจดีย์เป็นที่เคารพบูชาของชาวบักซ์ไตทั้งมวลยิ่งนัก ถึงกับมีผู้จัดผ้ามาห่มองค์พระมหาธาตุเสมอ ลางกลุ่มกลางพวกทำต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายเป็นพุทธบูชา

กลางคนเมื่อมานมัสการเกิดความเลื่อมใส เกิดปีติซาบซ่านถึงกับน้ำตาตก ปลดเปลื้องเครื่อง
 ประดับที่ตกแต่งมา เป็นต้นว่า แหวน สร้อย กำไล ปิ่นปักผม ต่างหู เข็มขัดเงิน ทอง ฯลฯ
 อุทิศถวายเป็นพุทธบูชา ลางหมู่ลางพวกถึงเวลาถึงงานสมโภชประจำปี จะต้องหาทางมาให้
 พระมหาธาตุมิได้ขาด ที่ไหนขัดสนยากจนก็พยายามรวบรวมเงินไว้ มุ่งมั่นบากบั่นมาถึงจนได้
 ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ถ้าปากทุกรันการอย่างไร องค์พระมหาธาตุเจดีย์แห่งนี้จึงเปรียบเสมือนศูนย์
 รวมแห่งจิตใจของชาวบักซ์ได้มาแต่โบราณ แม้ทุกวันนี้ก็หาเสื่อมคลายลงไม่

เมื่อวันที่ ๖-๒๘ มีนาคม ๒๕๐๒ เสด็จประพาสบักซ์ใต้ถึงเมืองนครศรีธรรมราช
 พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงนมัสการและประกอบพระราชพิธีทรง
 เครื่องเต็มยศสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ ณ ลานวัดมหาธาตุฯ วันต่อมาเสด็จทรงนมัสการพระ
 พุทธสิหิงค์ พระสงฆ์ ๒๐ รูป สดับปกรณ์ พระราชทานผ้าบังสุกุล ๒๐ ไตร ณ พระปรารค์
 พระอัฐิในหอพระพุทธรสิหิงค์ท่านหลัง (รัชกาลที่ ๕ โปรดให้สร้างหอพระใหม่โดยทูลเจ้าพระยา
 สุธรรมมนตรี เชิญเชื้อสายชั้นสูงประดิษฐานบนแท่นทองท่านหลัง ต่อมาเพื่อความปลอดภัย
 ทายาทผู้ใหญ่สร้างปรารค์บรรจุบรรพบุรุษรัชกาลที่ ๓ * พระเจ้าลูกเธอชนันที ๑ พระองค์เจ้าหญิง
 บัณฑมาศ พระเจ้าลูกยาเธอเฉลิมวงศ์ ฯลฯ) ทรงหลังทักษิโณทกอุทิศพระราชกุศลแด่พระ
 ราชวงศ์สายสัมพันธ์ทั่วไป แล้วเสด็จนำตักพรหมโลก ราษฎรทำทางรถจีปถวาย (นำตักพรหม

* รัชกาลที่ ๓ ได้พระราชทานพระโกศพระอัฐิเจ้านายสองพระองค์คือ พระโกศทองคำเจ้าหลัดลาย
 ลงยาราชาวดีมระยาแก้วฐานไม้ปิดทอง (ร. ๔ ประทานองค์หญิงพระโกศโถทรงขันกาไหล่ทองคำ) และโกศทองคำ
 แปรเหลี่ยมลงยามีฐานไม้ปิดทอง ฯลฯ ผู้น้อยที่สุดและสุดท้ายตลอดไปในหอพระก็เฉพาะอัฐิท่านนายพลเองเจ้า
 พระยาบดินทรเดชาฯ (แย้ม ณ นคร) เสนาบดีกลาโหม ผู้ขอพระราชทานนามสกุล ณ นคร และสร้าง
 ปรารค์เป็นประธานบำรุงสกุลวงศ์จงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อีกเบื้องพระยุคลบาท
 สมเด็จพระบิรมหาราช ซึ่งท่านออกพระนามด้วยความเคารพเทิดทูนอย่างสูงสุดว่า “สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง”
 สมเด็จพระยาดำรงทรงนำถวายตัวเป็นนักเรียนนายร้อยทหารบก (คนที่ ๓) ต่อมาพระราชกระแสรบสงว่า เป็น
 ข้างเผือกในทหาร สกุลเจ้าพระยานครจะไม่สูญ ท่านจะไม่ยอมให้เชื้ออัฐิของท่านเข้าหอพระเพราะท่านว่าเป็น
 เชื้อสายชนตาแล้วจะเสียดายเกียรติสถานทศกตสัทธ แต่เจ้านายผู้ใหญ่ให้เหตุผลท่านองว่า แม้สมัยประชาธิปไตยไม่มี
 ผู้ใดสมควรเท่าและอยู่ในความอารักขาของกรมศิลปากรนำขึ้นเป็นโบราณวัตถุแห่งชาติแล้ว ผู้ต่อไปเพียงแต่วาง
 ไวทพนตามฐานะผู้น้อยก็ผิด ทรงกรุณารับส่งแก่คุณหญิงโพยมว่าจะทรงเขียนประวัติประธาน ทั้งเรื่องท่านเจ้า
 พระยานคร (น้อย) กับนครศรีธรรมราชมีมาก ฝรั่งเศสเกาะหมากก็เขียนไว้หลายเรื่อง แต่ประชวรเสียก่อน จึง
 ประธานเพียงคำแนะนำสุดดีในหนังสือสนองคุณของพลตรีพระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ (ม.ล. เล็ก สนิทวงศ์)

โลกนี้พบเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐) ประทับแรม ณ ที่จัดพิเศษในจวนผู้ว่าราชการสันต์ เอกมหาชัย

วันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ คราวเกิดวาทภัยร้ายแรงที่สุดในประวัติศาสตร์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้เสด็จฯ แต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส.
พระราชวังดุสิตเชิญชวนประชาชนบริจาคเงินและสิ่งของโดยเสด็จพระราชกุศล ส่งไปช่วยเหลือ
บรรเทาทุกข์แก่ราษฎรที่ประสบมหาวิบัติเมื่อวันที่ ๘-๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕ เหล่า
อาสาภาคโดยสรรพไฟสายใต้ นำสิ่งของไปช่วยชาวบ้านที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง
จังหวัดนครศรีธรรมราช

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ เสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟพระที่นั่งถึง
สถานีนครศรีธรรมราช พระสงฆ์สวดชัยันโต ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน นักเรียน
พ่อค้า ประชาชนรอรับเสด็จฯ ทรงตรวจพลแถวทหาร ภริยาผู้ว่าราชการจังหวัดทูลเกล้าฯ
ถวายช่อดอกไม้แด่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จประทับ ณ วัดตะวันตก
(วังเดิมของเจ้าหญิงปราสาทเจ้าพระยานคร (น้อย) โอรสธนบุรีอุทิศเป็นวัด) ทรงยกช่อฟ้า
อุโบสถใหม่โดยเจ้าอาวาสรักษาโบสถ์เก่าไว้เพื่อซ่อมเป็นอนุสรณ์กตัญญูกตเวที สมกับที่ท่าน
ทรงคุณธรรมมีสติปัญญา ปราศจากอคติกิเลสทั้งมวล ทายาทเจ้าเมืองเก่าทูลเกล้าฯ ถวายกรอบ
รูปถมทองขนาดกลาง เวลากลางวันเสวยพระกระยาหารพื้นเมือง เช่น ไข่ปลาทอด น้ำพริก
มะปริง หมูหวาน ชมพูช่อ “น้ำดอกไม้ม” ทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถ ณ จวนผู้ว่าราชการ
จังหวัดตอนบ่ายเสวยพระสุธารส เสด็จวัดมหาธาตุ ทั้งสองพระองค์ทรงปลุกปั้นนนทรี ใน
พระราชพิธีทรงเดินเทียนวิสาขบูชา ณ ลานหาดทรายแก้ว รอบบริเวณกำแพงวิหารพระมหา
ธาตุ พร้อมด้วยพระราชธิดา โอรส ราชวงศ์ ข้าราชการ เสร็จแล้วเสด็จเยี่ยมอาคารราช
ประชาสมาสัย ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างคราวช่วยมหาวิบัติแหลมตะลุมพุก

วันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ เสด็จพระราชดำเนินโดยเครื่องบินลงที่สนามบิน
จังหวัดตรัง แล้วเสด็จโดยเฮลิคอปเตอร์มายังที่ประทับ ณ โรงงานปูนซีเมนต์ไทย ทุ่งสง แล้ว
เสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งไปทรงทำพิธีเปิดค่าย “ศรีนครินทร์” กองกำกับการตำรวจตระเวน
ชายแดน เขต ๘ ทุ่งสง ขณะนั้นฝนตกโปรยปราย มีประชาชนเฝ้ารับเสด็จแน่นขนัด

วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖ เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระพุทธรูป
ราชูปถัมภ์ ฯ พระราชดำรัสคติธรรมแก่ปวงชนชาวนครศรีธรรมราช ณ พลับพลาที่สนามหน้า
เมือง ท่ามกลางพสกนิกรมากมาย

วันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกช่อฟ้าพระวิหาร
หลวง วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช
ข้าราชการและประชาชนเฝ้ารับเสด็จอย่างคับคั่ง สมาชิกในสกุล ณ นคร ทูลเกล้าถวาย ฯ
กรอบรูปถมทองขนาดกลาง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ฝีมือช่างนคร ฯ และทูลเกล้าถวายเงินโดย
เสด็จพระราชกุศลแก่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (เสร็จพิธีแล้วอาจจะเสด็จ
ทอดพระเนตรการฝีมือช่างพื้นเมือง มีกระเป๋าย่านลิเภาหรือย่านลิเภา การทอผ้ายกดอกพิกุล
ผ้าเก็บนัตของชาวนครศรีธรรมราชที่มีมาแต่โบราณกาล ถ้ามีเวลาพอ)

วันที่ ๓-๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ คราวเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่เนื่องจากฝนตกหนัก
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่ที่ภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ และทรงพระ
ประชวร ทรงห่วงใยราษฎรจึงโปรดให้ ม.จ. หญิงวิภาวดี รังสิต (พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าวิภาวดี รังสิต) เสด็จ ฯ แทนพระองค์โดยทางเครื่องบินเพื่อเยี่ยมราษฎรที่ประสบภัย พระ
ราชทานเสื้อผ้า ยารักษาโรค อาหาร และอื่นๆ

วันที่ ๑๐-๑๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมสมเด็จพระ
พระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์ ได้เสด็จพระราชดำเนิน
โดยเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์มาลงที่สนามบินกองทัพภาคที่ ๔ เพื่อพระราชทานธงประจำรุ่นแก่
ลูกเสือชาวบ้าน ณ สนามกีฬาชาติตระการโกศล และเสด็จเยี่ยมเยียนประชาชนที่อำเภอทุ่งใหญ่

วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๑ โปรดเกล้า ฯ ให้ภิกษุสมเด็จพระบรม-
โอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จโดยเครื่องบินไปในราชพิธีถวายสักการะพระบรมธาตุ
พร้อมด้วยสมเด็จพระญาณสังวร เป็นต้น เมื่อเสด็จกลับรับสั่งให้ชลอรถยนต์พระที่นั่งทรง
สักการะพระพุทธรูปสิหิงค์ ทรงแผ่พระเมตตาธรรมสู่หอพระตำหนักหลังและทั่วไป ท่ามกลางความ
ชื่นชมจงรักภักดีของปวงพสกนิกรทั้งมวล

วันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ โปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
สยามบรมราชกุมารีทรงเททองหล่อพระพุทธรูปมิ่งมงคลทักษิณ ณ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

เมืองนครศรีธรรมราชใหญ่ด้วยขนาด เก่าแก่ด้วยประวัติศาสตร์ สำคัญด้วย
 เศรษฐกิจและสังคม มีวัดพระมหาธาตุหรือพระบรมธาตุเจดีย์เป็นหลักชัย จึงได้รวมเรื่องย่อ
 ของเมืองนครศรีธรรมราชมาไว้ที่นี่ เมืองนครศรีธรรมราชจะเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับ
 บทเพลงร้องเรือที่ว่า

พระธาตุเมืองนครเหนือ	แต่ก่อนเขาเล่ามา
ว่าพระศรีธรรมโศกราชมีวาสนา	ได้ก่อมหาธาตุยอดทองคำ
ไว้เป็นที่บูชามหาชน	ผู้คนนับถืออุปถัมภ์
ที่ทรุดโทรมซ่อมไว้ไม่ตกต่ำ	เข้าค้ำมีคนไปบูชา เห้อ

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช

อาทิตติมเมืองหลวงชื่อนครบุรี พญาเสวยราชสมบัติชอท้าวโคสีหราช ผู้คร
มเหษชอเทวี มีพระราชบุตรคนหนึ่งชอเหมมมาลา ยังมีเมืองแห่งหนึ่งฝ่ายทักษิณชอเมืองชนบุรี
พญาผู้เสวยราชชอท้าวองกุตรราชผู้เป็นอัครมเหษชอนางจันทเทวี จึงท้าวองกุตรราชก็มารบด้วย
ท้าวโคสีหราชซึ่งพระทันตธาตุ จึงพญาโคสีหราชก็ให้นางเหมมมาลาแลเจ้าธน กุมารจึง
เจ้าธนกุมารเอาพระทันตธาตุไปไว้ในเมืองลังกาทวีปโพ้น จึงนางเหมมมาลาเอาพระทันตธาตุห่อ
เกล้าชดาทวารออกจากเมือง ลงสเภาจะไปลังกาทวีปสเภาอับปาง เจ้าสองพี่น้องเดินคั่นดงพง
ไพร มาพบสบนละหาดชายแก้วทะเลรอบ จึงนางเหมมมาลาเจ้าธนกุมารเอาพระทันตธาตุฝังไว้
ณ หาดชายนัน แล้วนางเหมมมาลาเจ้าธนกุมารก็เข้าเรือนอยู่หลับ ยังมีพระมหาเถรพรหมเทพ

*ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นสมุดไทยชำระคร่ำคร่า เขียนด้วยเส้นหมึก
ดำ เป็นอักษรไทยย่อ ลบเลือนหลายแห่ง เคยตีพิมพ์ ๒ ครั้งแล้ว แต่ยังไม่สู้แพร่หลาย หนังสือเรื่องนี้
ถ้าอ่านกันอย่างธรรมดา ก็อาจนึกว่าเป็นนิยายนิทานก็ได้ แต่ถ้าอ่านด้วยพินิจพิเคราะห์จะเห็นว่ามิใช่
นิทานธรรมดา คงเป็นเรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแต่ครั้งโบราณ มีผู้เล่าสืบต่อปากคำกันมา ที่มีผู้จดปะติด
ปะต่อไว้ได้เท่านี้ก็น่าจะขบใจผู้จดบันทึกอย่างมาก เพราะถ้าไม่จดเอาไว้ บ้านนี้เรื่องก็คงสูญเสียแล้ว ข้อ
ที่ว่าเกี่ยวกับเรื่องเหตุการณ์ซึ่งเกิดในสมัยโบราณ ก็ตอนที่ว่าพระพุทธสังข์เสด็จมาจากเมืองลังกา ก็ตรง
กับตำนานพระพุทธสังข์ และมีตอนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นไมตรีกัน ก็ตอน
ที่พระเจ้าอุทองกับพระเจ้าศรีธรรมราชโสกราชมาพบกันและแบ่งเขตแดนเมืองทั้งสอง โดยพระเจ้าอุทองช
ว่าตั้งแต่เทียบแท่นศิลาไป ฝ่ายใต้เป็นดินแดนของพระเจ้าศรีธรรมาโสกราช ส่วนทางฝ่ายทิศเหนือเป็น
แดนของพระองค์ และมีอีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงหลานของพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชแยกออกไปตั้งอยู่ในเมืองเพชรบุรี
จึงทำให้เข้าใจว่าเขตแดนเมืองอุทองและเมืองนครศรีธรรมราชคงจะต่อกันที่เมืองเพชรบุรีเช่นนี้เป็นต้น
และยังมีข้อความอื่น ๆ อีกที่เมื่ออ่านโดยพินิจพิเคราะห์แล้ว อาจจะได้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และ
โบราณคดีมาก

องค์หนึ่ง เธออุกเกอร์หันตเหาะมานมัสการพระทันตธาตุ จึงนางเหมมาลาแลเจ้าธนกุมารก็ถาม
พระมหาเถรพรหมเทพว่า เจ้ามาแห่งใดมาไหว้พระทันตธาตุ จึงพระมหาเถรก็ว่าเรา^๕ลูกพระ
ตถาคต เราชื่อมหาเถรพรหมเทพ ๆ ก็ว่าเราเห็นพระทันตธาตุเสด็จมา จึงเรามานมัสการแล
พระมหาเถรก็ถามนางเหมมาลา เจ้าธนกุมาร ๆ ก็บอกว่าพญาอังกุตรราชมารบด้วยพญาโคศรีห-
ราชจะชิงเอาพระทันตธาตุ พญาอังกุตรราชก็ขาดหัวข้างแก่พญาโคศรีหราช ๆ ก็ให้เอาพระทันต
ธาตุไปไว้ในเมืองลังกาทวีปโพ้น จึงพระมหาเถรว่ารับพระทันตธาตุไปยากง่ายประการใดให้
รำลึกถึงเราเถิดแลพระมหาเถรเสด็จไป นางเหมมาลาก็กมื่อไหว้แล้วเจ้าธนกุมารก็กมื่อไหว้
ลาพระมหาเถรแล้ว ก็เอาพระทันตธาตุห่อเกล้าชฎาท่านจะไปลังกาทวีป เมื่อถึงท่าตรงก็ขอ
โดยสารลงสเกาท่านไป ครั้นถึงกลางมหาสมุทรก็เกิดอัศจรรย์นักหนาใช้สเกาไปมิได้ จึงนาย
นายสเกากรรมการคนงานตรึกกันว่าเอานางเหมมาลาแลเจ้าธนกุมารฆ่าเสีย จึงนางเหมมาลาเจ้า
ธนกุมารก็รำลึกถึงพระมหาเถรพรหมเทพ ๆ ก็นิมิตรเป็นพญาครุฑราช ใหญ่ประมาณ ๓๐๐๐
วาเสด็จมา จึง.....(ต้นฉบับลบ).....จึงพระมหาเถรว่า.....ด้วยนาคราชทั้งหลายขึ้นมาถวาย
บังคมแก่พระทันตธาตุใส่จึงพระมหาเถรพรหมเทพ ฐก็ทำนายในกาลนั้นว่า สถาน ๓ หาด
ชายทะเลรอบนั้น ในถาอนาคตกาลไปเบื้องหน้า ยังมีพญาองค์หนึ่งชื่อพญาศรีธรรมโศกราชจะ
จะมาตั้งสถาน ๓ หาดชายทะเลรอบนั้นเป็นเมืองใหญ่ ชื่อเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร
แลพญาองค์นั้นจะก่อพระเจดีย์องค์หนึ่งใหญ่เป็นพระมหาธาตุ สูง ๑๗ วา โดยพุทธทำนาย^๕
แล จึงนางเหมมาลาเจ้าธนกุมารไหว้พระมหาเถรว่า เจ้ากมื่อพระคุณจริงแล้ว ใช้สเกาไปได้
จึงพระมหาเถรก็เสด็จไปแล

อาทิเดิมเมืองหลวงยังมีพญานรบริวารราชานั้น ได้เสวยราชย์สุขเกษมเปรมประชา
แต่^๕นั้นมามีลูกชาย ๒ คน ๆ ทหนึ่งชื่อพญาเจตราชทำวันนั้นอายุเธอได้ ๑๐๐ ปี ถัดนั้นมาชื่อพญา
เสนราชสมภารเหลือตรา บุญหนักศักดิ์ใหญ่พันคนหนา เมืองนั้นมีกาแพง ๓ ชั้น อ้อม ๓
วันจึงรอบก็มีรูปนาคราช ๗ หัว ๗ หางประกอบบนประตุมิเวื่อนหลวงมีพระธาตุ ๓๐ ยอด ๆ
ต้มซ้ายขวากลางนั้นสูงสุดหมอก พระพุทธรูป ๔๐๐๐ องค์ ๆ หนึ่งมีอาจะคณาได้ ปีมะเมีย
ก็เกิดไข้ยมนทั้งพวกพล ครุวนายักษ์จักกินคนตายวินาศ ก็หนีไข้ยมนรอด พญานนั้นใจบุญ
ยังมีปาก ๔ คนชวนพญาตรีกัน จึงพญาก็ฟังปากทั้ง ๔ นั้นให้แต่งสเกาแลเรือลงพากันหนีมา

เขินหาดชายแก้วทะเลรอบตั่งอยู่ อยู่มายังมีนายพราน ๘ คนไล่เนื้อ นายพราน ๘ คนก็ตั้งตั่ง
 พงไพรตลอดมาตะวันออกได้ ๗ วัน มาพบหาดใหญ่กว้างริตามริมทะเลที่ ๆ รอบแล นาย
 พรานคนหนึ่งชื่อนายพรหมสุริยได้แก้วอันหนึ่งเท่าลูกหมากสง แลนายพรานก็ตั้งตั่ง ๘ คน
 ไปถึงพญา จึงนายพรานถวายแก้วนั้นแก่พญา ๆ ก็ให้ตั้งแก้วไว้ในท้องพระโรง แลพญาตรี
 ก็นด้วยบาคุทั้ง ๔ แลก็ให้แต่งตั้งเภากน ๑๐๐ รัคุณพระพุทเจ้าแลก็ให้ไปขอกุในเมืองลังกา
 จึงบาคุทั้ง ๔ คนก็แต่งตั้งภุมิลำเนาทั้ง ๒ ฝ่ายโพ้นแล้วพญาก็ใช้ให้บาคุทั้ง ๔ คน แลคน ๑๐๐
 นั้น ให้ใช้สเภาไปลังกาทวีปโพ้น จึงพญาลังกาให้เกาะกุมบาคุทั้ง ๔ คนและคน ๑๐๐ นั้นไว้
 จึงบาคุผู้หนึ่งชอพงศออราชก็เอาภุมิลำเนาจิริจาด้วยพญาลังกา ๆ ก็ยินดีนั้กหนา แลพญาลังกา
 ถามพงศออราชว่ายังมีเจ้าไทยฤาหามิได้แห่งเมืองโพ้นใส เราจะให้เจ้าไทยไปแล เล่าสนทนาให้
 พญาฟัง เมื่อพระพุทเจ้ายังแลสั่งสอนบุคคลทั้งหลาย พญาลังกาว่ายังมีเจ้าไทย ๒ พระองค์
 ก็วิวาทแก่กัน แลพญาลังกาขออนุโทษนั้นก็ให้แก่พญา ๆ ก็ให้นิมนต์เจ้าไทยนั้นให้มาด้วยบาคุ
 ทั้ง ๔ นั้น จึงมหาพุทเจ้าคำเพียรก็รับนิมนต์แล้ว มหาพุทเจ้าคำเพียรก็จะอยู่ใส จะวิวาทแก่
 กันนั้ก จึงบาคุทั้ง ๔ ก็ให้แต่งตั้งเภากแล้วก็รับมหาพุทเจ้าคำเพียรมาถึงพญาศรีธรรมโศกราชราชา
 จึงบาคุทั้ง ๔ ก็เล่าข่ตั้นนั้นไปให้พญาฟัง จึงมหาพุทเจ้าคำเพียรก็เล่าสนทนาให้พญาฟังแล้ว ๆ
 ก็ว่าแก่บาคุทั้ง ๔ คนว่าให้จัดเอาคนในช่องห้วยช่องเขานั้นแล พญาศรีธรรมโศกราชแลพญา
 พงศากษัตริย์แลบาคุแลคนทั้งนั้น ก็ตริกันจะตั่งเมืองแห่งหาดชายทะเลรอบโพ้น แล้วจะตั่ง
 มฤคเจดีย์และพระพุทฐรูปไว้ให้ไหววันทนาในตำบลแห่งโพ้นตามพุทเจ้าคำเพียรสนทนาถึงพระ
 ทัณฑ์ (ธาตุ) พระพุทเจ้านั้นแล จะให้บาคุนำไปแห่งหาดชายทะเลรอบโพ้น จึงเกิดใช้
 ยมบนแก่คนทั้งหลายใหญ่น้อยตายสิ้นเป็นอันมาก จึงพญาศรีธรรมโศกราชแลพญาพงศากษัต
 เจ้าไทยแลบาคุแลพลทั้ง..... คำสนทนาไปตั่ง ณ โลกหาดชายทะเลรอบนั้น

เมื่อมหาศักราชได้..... บินพระยาศรีธรรมโศกราชสร้างสถานลหาดชาย
 นั้นเป็นกรุงเมืองชอเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร ผู้क्रमเหษชื่อนางสังคเทวี จึงพญา
 ศรีธรรมโศกราชแลพญาพงศากษัตริย์แลบาคุตริด้วยมหาพุทเจ้าเพียร ซึ่งจะทำอิฐปูนจะก่อ
 พระมหาธาตุ จึงรู้ว่าพระสิหิงค์เสด็จออกแต่เมืองลังกากล่องนำทะเลมาแล ว่ามีผีเสื่อผี
 พรายเงือกงูชลามพิมทองตามหลังรัศมีพระพุทฐสิหิงค์ ๆ ลอยมาถึงเรียกชอเกาะบั้ง แล
 ก็ขึ้นมาเห็นเกาะแก้ว เจ้าไทยนั้น.....

ยังมีนักเทศผู้หนึ่งถือพระราชสารพญามัธยมเทศ พญาศรีธรรมโศกราชนั้นมีบุญ
 มหิমানักหนา ผู้क्रमเหษีชื่อนางสนทมัทธา พญานนั้นมีนางสนม ๘๔๐๐๐ ในพระราชสาร
 นั้นว่า ให้พญาศรีธรรมโศกราชเมืองนครศรีธรรมราชก่อพระมหาธาตุองค์หนึ่ง สูง ๑๗ วา
 พญาศรีธรรมโศกราชนั้นก่อพระมหาธาตุได้ ๘๔๐๐๐ พระองค์ พญาองค์นั้นรู้หลักสามารถแก้
 บาลีด้วย เจ้าไทยแลพบดิจธรรมไซร์ พญาศรีธรรมโศกราชยินดีด้วยนักหนา เจ้าไทยก็ให้
 ส่งสอนบากูให้เรียนสวดมนต์ไหว้พระทั้ง ๔ คนนั้น พญาให้เร่งการพระราชพิธีสวดมนต์
 เขตต์คามอาราม ตั้งหินแลตั้งอิฐก่อฐานพระมหาธาตุเจ้านั้นตามพระราชสารตามตริกานั้นนั้น จึง
 มีสารวิสัยพญาศรีธรรมโศกก็ให้มาขอพระสารีริกธาตุ จะบรรจุพระมหาธาตุเจ้านั้นแลจะบรรจุ
 พระมหาธาตุทั้ง ๘๔๐๐๐ ยอดคนนั้นแล พญาศรีธรรมโศกราชเมืองนครก็เป็นทุกประหม่นักหนา
 ว่าจะคิดนั้นใดแล จะได้พระสารีริกธาตุนั้น จึงพญาให้อำมาตย์เอาทองเท่าลูกฟักแขวนค้อม้า
 บ่าวท้าวทั้งเมือง ถ้าผู้ใคร่แห่งที่สารีริกธาตุไซ่ ก็ให้ทองแก่ผู้นั้น จึงอำมาตย์กระทำตามพญา
 สั่งนั้นไซ่

ยังมีผู้เฒ่าคนหนึ่งอายุได้ประมาณ ๑๒๐ ปี ว่าเมื่อตู่ช้ายังน้อย พ่อตู่ช้ายัง พ่อตู่
 ชำนำตู่ช้ำไปช้ที่พระสารีริกธาตุอยู่นั้นว่า มีผู้เอามาฝังไว้ในเมืองนครศรีธรรมราชนี้ จึง
 อำมาตย์เอาผู้เฒ่านั้นไปทูลแก่พญา ๆ ก็ให้ฤกษ์ไซ่ จึงพบพระเจดีย์ใต้ดิน มีภาพยนตร์ ผัดอยู่จะ
 เอาขนมได้จึงพญาเป็นทุกประหม่นักหนา จึงพญาให้อำมาตย์เอาทองเท่าลูกฟักนั้นมาแขวน
 ค้อม้าบ่าวท้าวผู้ใคร่แก่ภาพยนตร์ไซ่ ให้ทองแก่ผู้นั้น จึงอำมาตย์กระทำตามพญาสั่งไซ่

ยังมีกระต่ายผู้หนึ่งเซี่ยมใจหนักหนา กระต่ายว่าเมื่อพ่อช้ำสักตำราด้วยหมึกไว้
 ในฝ่ามือ พ่อช้ำคืนมาถึงเมืองแล้ว ถึงเมืองโรมวิสัย จึงใช้ภาพยนตร์ตามมาตัดคอกพ่อช้ำไป
 แลตำราซึ่งพ่อช้ำสักไว้ในขานนั้น ช้ำได้เขียนไว้ตามตำรานั้น ยังอยู่แก่ช้ำแล จึงอำมาตย์ก็ได้
 เอาทองเท่าลูกฟักนั้นให้แก่กระต่าย จึงอำมาตย์ก็นำกระต่ายมาทูลแก่พญา ๆ ก็ให้กระต่าย
 ไปเก็บใบยาตามตำราซึ่งกระต่ายทูลนั้น จึงเก็บเอาใบยามาทอดใส่ภาพยนตร์ก็หนึ่งอยู่ จึงร้อน
 ขึ้นไปถึงพระอินทร์ พระอินทร์ก็ให้พระวิศณุกรรมลงมาเอาพระสารีริกธาตุนั้นให้แก่พญา ๆ ก็
 ให้พระสารีริกธาตุไปแก่พญาศรีธรรมโศกราช ก็บรรจุพระมหาธาตุทั้ง ๘๔๐๐๐ ยอด ใน
 เมืองมัธยมเทศโพ้นตามพระราชสารมาขอนั้น จึงพระวิศณุกรรมก็ช่วยพญาตกแต่งก่อพระมหา
 ธาตุซึ่งบรรจุพระสารีริกธาตุแล้วไซ่ จึงพระวิศณุกรรมก็ขึ้นไปยังพระอินทราธิราชแล้ว

จึงพญาศรีธรรมโศกราชตรีกันแล้ว ก็ให้สร้างเมืองขึ้น ๑๒ นักษัตริย์ชวคเมือง
 สายถือนตราหนุ ๑ ฉลุเมืองตานถือนตราวัว ๑ ขาลเมืองกะลันตันถือนตราเสือ ๑ เกาะเมืองปะหัง
 ถือนตรากระต่าย ๑ มะโรง เมืองไทรถือนตรางูใหญ่ ๑ มะเส็งเมืองพัทลุงถือนตรางูเล็ก ๑ มะเมีย
 เมืองตรังถือนตราม้า ๑ มะแมเมืองชุมพรถือนตราแพะ ๑ วอกเมืองบันไทยสมอถือนตราวานร ๑
 ระกาเมืองสะอูเลาถือนตราไก่ ๑ จอมเมืองตะกั่วถือนตราสุนัข ๑ กุนเมืองกระถือนตราสุกร ๑
 เมือง ๑๒ นักษัตริย์หัวเมืองขึ้นแก่เมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แลพญาแก้วพระมหาธาตุสืบ
 ไปไซไซ ใช้हांลงทั่วทั้งเมืองคนตาย เจ้าไทยแลนักเทศบาคนหนึ่งก็ตาย คนทั้งหลายก็ลงเรือน
 หน้ไซราย จึงहांกัตามลงเรือพญาๆ แลลูกเมีย แลคนก็พินาศพิราลัยกันหิงนาน

เมื่อศักราช ๑๑๙๖ ขวบนั้น ยังมีพญาองค์หนึ่งชื่อพญาศรีไสยณรงค์แต่ตะวันตก
 มาเสวยเมืองนครศรีธรรมราช ผู้เป็นอัศวมเหษชอ (ต้นฉบับขาด).....
 สำเร็จแล้ว ท้าวอุทองยกพระหัตถ์เบองขวาชนชัว แต่เทียมแท่นศิลาไปฝ้ายทักษิณเป็นแดน
 พระเจ้าศรีธรรมโศกราช แต่เทียมแท่นศิลาไปฝ้ายอุดรเป็นแดนท้าวอุทอง แลเดชโพธิสมภาร
 ของท้าวอุทองพญาศรีธรรมโศกราชไม้ทั้งปวงก็แหวกออกครานั้นแล ท้าวอุทองพญาศรีธรรม
 โศกราชหลังน้ำทักษิณเทก อธิฐานเป็นพระญาติพระวงศ์กันสืบไป ถ้าสนบุญพญาศรีธรรม
 โศกราชแล้ว เธอฝากพระนางพญาศรีธรรมโศกราช แลทั้งพญาจันทรภาณุ พญาพงศ์สุราหะ
 ผู้น้องทั้ง ๒ ด้วย แลพญาศรีธรรมโศกราชว่าแก่ท้าวอุทอง ณ เมืองของท่านโพ้นซัดสิ่งใดบ้าง
 ซึ่งหาไม่ ท้าวอุทองบอกว่าซัดแต่หวาย, แส้ม้า, คันขอ, เชือกขวัน, พวนคร้อง แลพญา
 ศรีธรรมโศกราช เมืองของท่านซัดสิ่งใดเล่า แลพญาศรีโศกราชว่า ซัดแต่เกลืออาณาประชา
 ราษฎรไม่รู้ทำกิน แลท้าวอุทองว่าจงให้สำเภาเข้ามาจะจัดให้ออกไป จะได้ทำบุญให้ท่าน แล
 พญาศรีธรรมโศกราชท้าวอุทองปราไซกันแล้วก็เสด็จกลับมายังเมืองทั้ง ๒ ฝ้าย แลครั้นมาถึง
 เมืองนครศรีธรรมราช พญาศรีโศกราชให้เร่งคนทั้งหลายให้ทำพระมหาธาตุลงรักปิดทอง
 สำเร็จแล้ว กะเกณฑ์ให้หัวเมือง ๑๒ นักษัตริย์ทำพระห้องแล้วพญาศรีธรรมโศกราชก็ให้ทำ
 พระไพหารหลวง แลส่งเรื่องบรรณาการมีพระราชสารบอกถวายให้ส่วนไปถึงท้าวอุทองๆ ก็
 ให้ทองมาปิดพระมหาธาตุแลเกลือมาด้วย อยู่มานานพญาศรีธรรมโศกราชก็ถึงแก่กรรม

พระยาจันทรภาณุผู้น้องเป็นพญาแทน แลบอกข่าวไปถึงท้าวอุทองๆ ก็ให้ครอง
 ไทยทานมาช่วยส่งการพระศพพญาศรีธรรมโศกราช แลพญาจันทรภาณุเป็นพญาอยู่ได้

ประมาณ ๗ ขวบ เกิดไข้ยมนลงทั้งเมืองคนตายวินาศประไลย แลพญาจันทรภาณ พญา
พงศสุราหะตรีวิกันทวียมหาเถรส์จัญเทพแล้ว พาครอบครัวลงเรือหนีไข้ยมน ไช้กัตามลง
เรือ พญา ๆ ลูกเมียก็ตายสิ้น พระมหาเถรส์จัญเทพก็ตาย เมืองนครก็ร้างอยู่เป็นบา
วังโรมอยู่หึ่งนาน

อาทิเคิม ว่าพระพนมทะเลศรีมเหศวร์สทธิราชกษัตริย์ พระบวรเชษฐาพระ
ราชกุมาร อันเป็นพระเจ้าหลาน และพระกัลยาพระปู่พระย่ามาท่านมาตั้งอยู่เพชรบุรี ท่านเอา
พลมา ๓๓๐๐ ช้างพังพลาย ๕๐๐ ม้า ๗๐๐ พลอันตามท่านมาเองนั้น ๕๔๐๐๐ ท่านตั้งรวัง
เรือนหลวงหน้าพระลานเรือนชาวแม่พระสนม แล้วก็ให้ท่านาเกลือ แลท่านก็ให้เอามาถวาย
แก่พระเจ้าปู่พระเจ้าย่า ๆ ท่านก็ชื่นชมหนักหนา ว่าพระหลานเรารู้หลักมีบุญญาอันประเสริฐ
ทุกประการก็ยินดี แล้วก็แต่งเพลอันนี้ให้มาถึงพระลาน ท่านให้ราชยาน, คานหาม, กลิง
กลด, ชุมสาย, ทานตะวัน, จามร, จามจุรี, พัดโบกให้มาแก่พระหลานท่าน แล้วพระเจ้า
ปู่พระย่าท่านก็สั่งว่าแก่พระหลานท่าน จะไปตั้งแห่งใด ๆ ไสย ให้บอกแก่พระปู่พระย่าท่านให้
รู้ แลท่านให้ท่านาบางตะพานได้ ๓๐๐ แล้วตั้งอยู่ริมสมุทร ท่านก็เสวยราชย์อยู่ในกรุงเพชร
บุรีนั้นอยู่นาน

ยังมีสำเภาจินซัดเข้ามาลำหนึ่ง แลชาวกรุงเพชรบุรีแลนำขุนล่ามจีนเอาเครื่อง
บรรณาการมาถวายแก่พระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานฝางแก่พระเจ้าอยู่หัว ๆ ก็ให้พระราชทาน
ฝางแก่ขุนล่ามจีนเต็มสำเภานั้น เอาไปถึงพระเจ้านรพำกรุงจีน แลพระเจ้านรพำกรุงจีนก็ชื่น
ชมยินดีหนักหนา ว่าพระพนมทะเลศรีมเหศวร์ (ท) ราชกษัตริย์พระบวรพระเชษฐา พระราช
กุมารเสด็จมาตั้งอยู่ริมสมุทรนี้ ควรเราเอานางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีทองสมุทรนี้ ให้เป็น
พระอัครมเหสีแก่พระบวรเชษฐาพระราชกุมารเจ้ากรุงเพชรบุรี แลนางจันทรเทวีศรีบาทราช
บุตรีศรีทองสมุทรนี้ เป็นลูกนางจันทรเมาลีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ เป็นลูกนางจันทร
เมาลีศรีบาทนารถสุวรรณศรี นางเกิดในดอกหมากก็อยู่เมืองจำปาธิบดีไปขึ้นพระมเหสีแก่พระเจ้า
นรพำกรุงจีน แลเกิดนางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ แลพระเจ้านรพำกรุงจีน
แต่งสำเภานั้นได้ ๑๙ ลำ แล้วแตงนางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรให้เอามาถวายแก่
พระเจ้าอยู่หัวเป็นพระอัครมเหสี แลพระเจ้านรพำกรุงจีนก็แตงเงินทองผ้าผ่อนแพรพรรณแล
ชาวแม่พระสนมแลหญิงชาย ให้มาแก่นางจันทรเทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรนี้ได้ ๗๔๐๐

ให้ขุนล่ามจีนถือมาถวายแก่พระเจ้าอยู่หัว แลพระเจ้าอยู่หัวก็แต่งค่ายกำแพงพรหมมาศพิมล
 ทาน ท่านก็ให้ขุนกำแพงพรหมราชภักไชยเจ้าเมืองสุกรมพัต ให้พระสนมมาเป็นนางเมือง
 แลเจ้าศรีให้เป็นพระพี่เลี้ยงท่าน ๆ ก็ให้กินเมืองแพรก แลเจ้าศรีราชานั้นเกล้าหาญ ท่านก็
 ให้ทหารไปอยู่สร้างทุกเมือง แลท่านให้ทหารไปนั้น เมืองทุกเมือง แลพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระ
 ราชกุมาร ๓๐ มีพระราชบุตร ๓๐ แลพระพนมวังแลนางสะเดียงทองบอกไว้ เดิมเจ้าเลี้ยง
 เกลาเลี้ยงหัวมาเท่าบดินมาแล อันเป็นเจ้าแก่เกลาแก่หัวนสืบไปเมื่อหน้าใส คงสุท้วพระ
 จันทรพระอาทิตย์ พระจันทรพระอาทิตย์ก็หายไปใช้ เจ้าก็หายด้วย อันจะเป็นใหญ่ใสเพราะ
 รัตนการเจ้าแลอันจะเป็นแทนสืบไปเหล่านั้นแล แลพระเจ้าอยู่หัวประทานให้พระพนมวังแล
 นางสะเดียงทองออกไปสร้างเมืองนครดอนพระ แลท่านให้พล ๗๐๐ แยก ๕๐ ช้าง ๓ ม้า ๒
 มาประทานให้แก่พระพนมวังแลนางสะเดียงทอง อยู่ในเมืองนครดอนพระนั้นจงชาติ แลมีลูก
 หลานให้อยู่กินเมืองมีญาติกาหญิงชายใสให้ถวายเข้ามาเป็นข้าพระเจ้าอยู่หัว แลเมืองแห่งใด ๆ
 เป็นเมืองขึ้นใสพระพนมวังแลนางสะเดียงทองแต่งแขกนั้นให้ไปเป็นเจ้าเมืองนั้นอยู่จงทุกเมือง
 นั้น ให้มาขึ้นในเมืองนครดอนพระเป็นส่วยทอง แลให้ไต่หล้าฟ้าเขียว ณ บ้านเมืองไกล
 พระพนมวังแลนางสะเดียงทองใส เป็นธุระสร้างบ้านเมืองแลพระมหาธาตุจงลุลสำเร็จ แล้วให้
 เจ้าศรีราชาผู้ลูกพระพนมวังแลนางสะเดียงทองเข้ามาเอาแก้วสำหรับยอดพระเจ้านั้นแลทองออก
 ไป แลพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้สร้างป่าเป็นนาจนทุกตำบล ให้ป่าวแก่คนอันอยู่ ณ เขาให้ออกมา
 ทำไร่นาแลอยู่เป็นที่ถนถาน บ้านที่อยู่ใหม่ช่อมิตำบลแลให้พระพนมวังกฏหมายไว้ ให้เจ้า
 ศรีราชาเอาเข้ามาไว้พระเจ้าอยู่หัวจงชั้บทราบ แลพระเจ้าอยู่หัวสั่งท่านนั้น แลพระพนมวังแล
 นางสะเดียงทองแลศรีราชา กราบลาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งท่าน แลให้มีศักราชตั้งไว้ ศักราช
 ๑๕๘๘ ปีมะเมียศกนักษัตร

เมื่อพระพนมวังแลนางสะเดียงทองแลศรีราชาออกมาสร้างเมืองนครดอนพระนั้น
 แลพระพนมวัง แลนางสะเดียงทองก็มาตั้งบ้านอยู่จงสระอยู่นอกเมืองดอนพระ สร้างป่าเป็นนา
 สร้างนาทุ่งเขน สร้างนาท่าทอง สร้างนาไชยคราม สร้างนากะนอม สร้างนาสะเพียง สร้าง
 นาตระชน สร้างนากลอง แลให้นายรักนายราชนายเขียวไปอยู่สร้างนาเมืองไชยา สามนตาขุน
 ศรีพลแลนางอาม นายไอ นายพรหมสองนตาขุนเทพให้ไปสร้างเมืองชุมพร นายศรีนายใส
 สองนตาขุนเทพอยู่สร้างนาบางสะพาน นายยอดอยู่สร้างนาเวียงสระ แลในเมืองนครดอนพระ

นั้นผีร้ายไซ้ให้หลงคนตายมากนักหนา แลคนทั้งหลายก็หนีออกจากเมืองนครคอนพระเข้าอยู่ใน
 เขา แลพระพนมวังแลนางสะเคียงทองมีลูก ๓ คน เจ้าศรีราชา ๑ เจ้าสนธรา ๑ เจ้ากุมาร ๑
 แลเจ้าศรีราชาเอานางสนธราแลนางพระพนมวังเป็นเมีย ขึ้นไปสร้างนาในเมืองสะอูเลา แลเจ้ากุมาร
 เอานางจันทร์หลานพระพนมวังขอเป็นเมีย อยู่ตำบลคำทะหมอท่าทองสร้างนาทุ่งเอน แลเจ้า
 สนธราไสอินทราชาขอเอาเป็นเมียตั้งบ้านแทบทะเลตระหนอม สร้างนาศรีชิน สร้างนาสะเพียง
 แลกะนอม แลสร้างทั้งนั้น แลเมืองอะลองไสให้นายเชียงแสนอยู่ ไชยครามให้นายมงคลอยู่
 ๒ หน่หลานนางสะเคียงทอง คำเพชร ๑ นางแก้ว ๑ นางอ่อน ๑ ๓ หน่หลานนางสะเคียงทอง
 นางราช ๑ นางศรี ๑ นางแก่น ๑ นางพะญู ๑ นางเพ็ชร ๑ นางเทศ ๑ นางบุญกอง ๑
 นางประภาวดี ๑ (รวม) ๘ คน ๓ หน่หลานพระพนมวัง

นายแสน ๑ นายแก้ว ๑ นายศรีไทย ๑ นายชาติ ๑ นายเทพ ๑ นายศรีจัน ๑
 นายอยู่ ๑ นายไสย ๑ นายสาม ๑ นายชนะ ๑ นายวังเมือง ๑ นายศรี ๑ นายโคต ๑ นาย
 รัต ๑ ๓ หน่หลานนางสะเคียงทอง ผู้มีชื่อทงนยอมเป็นตาทวดลูกหลานสืบไป ให้ลูกหลานเอา
 ชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ลงตากทงนมาขึ้นชื่อเรียกเอาชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ทงนให้รู้จักเดิมนี้

นางกรุงเมืองน้องพระพนมวัง นางจันเลาทอง นางพะทอง นางพานทอง หลาน
 พระพนมวัง นางกรุงเมืองแม่เจ้าจันทกุมารนางเลาทองแม่เจ้ากุนางพานทองแม่เจ้าอยู่นางแก้ว
 นางหง นางอยู่ผอง น้องนางสะเคียงทอง นางสุก นางคำ นางคำ นางกองทอง นางแกล
 น้านางสะเคียงทอง นางบุญ นางอ่อน นางสุภัทธา นางเกลี้ยง นางแย้ม น้าพระพนมวัง
 นางทอง นางเรือง นางรัตเมือง หลานนางสะเคียงทอง เกิดในบ้านจงสระน้ำแลให้ลูกหลาน
 ผู้หญิงเอาชื่อยายทวดทงน เอาชื่อผู้เฒ่าผู้แก่ทงนไว้ให้รู้จักเดิมนี้แล

พระเจ้าอยู่หัว พระบาทเสด็จนฤพาน เอาพระศพพระราชเสด็จสถานวัดวาแห่ง
 ไตๆ ให้ญาติพี่น้องแบ่งกันออกไปอยู่รักษาธาตุเป็นข้าวัดแห่งนั้น แลขอถวายพระราชกุศลทุกๆ
 องค์เจ้า ถ้ามีลูกหลานหญิงชาย ก็ให้แต่งงานเข้าไปถวายเป็นข้าพระเจ้าอยู่หัวทุกขณะอย่าให้
 ขาดเลย พระพนมวังนางสะเคียงทองบอกว่าไว้เท่านั้นแล

พระพนมวังนางสะเคียงทองแต่งเรือ ๙ ลำให้แก่แขก ให้ไปเป็นเจ้าแก่เมืองแขก
 ทุกเมือง แลพระพนมวังนางสะเคียงทอง ให้เจอบากเมืองฉุหนให้ช้อราชาประหมัด เจมีระบุ
 เมียหนึ่ง เจริ่งสาให้ไปกินเมืองจะนะเทพาให้ช้อราชาระวัง เจลาบุเมียหนึ่ง เจสุมาให้กิน

เมืองปาหัง ให้ช้อราชาประเมสรา เจสุมาเมียหนึ่ง เจศรีสุทธราให้ไปกินเมืองธานี ให้ช้อราชาฤทธิเทวา และศรีเคเมียหนึ่งเจอะเสนให้ไปกินเมืองสาย ให้ช้อราชาศรีสุตทานจะสาตีเมียหนึ่ง เจสารงให้ไปกินเมืองพัลลุง ให้ช้อราชาพาหะระยเจศรีตาญังเมียหนึ่ง เจสีเตประวังสาให้ไปกินเมืองโทร ให้ช้อราชาพิติมันเจเปราะเมียหนึ่ง เจสาวังให้ไปกินละงู ให้ช้อราชายุราเจลาคานาญังเมียหนึ่ง เจศรีสะหลับให้ไปกินเมืองงอแจ ให้ช้อราชาอะยุ เจปะราตีเมียหนึ่ง เจนาวาให้ไปกินเมืองพลู ให้ช้อราชาปะเสนเจปารูเมียหนึ่ง ส่งเบยบิละสามเกวียนสารา

แต่งแขกกินเมืองไล่ พระพนมวังแลนางสะเคียงทองให้ผูกส่วยทองบิละ ๑๐ ตำลึงทองทุกเมืองแล พระพนมวังนางสะเคียงทองตั้งบ้านอยู่จงสระแลแต่งแขกไปเป็นเจ้าเมืองนั้น เจสะหาปาเจสีตีมา ๒ นี้เป็นทนายใช้ให้เรียกส่วยทองทุกเมืองแล ราชารงให้ไปอยู่เมืองไชยานั้น แลเจศรีเตเมื่อยังบอกไว้ให้รู้เคิมนั้นแล้วอันใส่ไว้ ณ ท่งนั้นยอมฝอยอยู่ ณ กะปลอกท่งบ้านนั้นแล พระพนมวังนางสะเคียงทองแต่งแขกให้ไปเป็นเจ้าเมืองทุกเมืองอยู่น้อยหนึ่ง พระพนมวังตาย

เจ้าศรีราชามาแต่เมืองสะอูเลาแต่งการศพพระพนมวังแล้วสืบ รับเอาธาตุนั้นไปไว้ในตำบลด ณ เขาอัคริจัน แล้วก่อพระเจดีย์ไว้ เอาธาตุนั้นไว้ในถ้ำนั้น แลไว้พันวังให้อยู่วัฒนาธาตุนั้น เจ้าศรีราชาทำบุญให้ทาน ณ ท่งพะนัง แลเรียกช้อพะนังทานนั้นแล เจ้าศรีราชาให้ยกกฎหมายเอาช้อแขกซึ่งให้ไปกินเมืองเป็นเจ้าเมืองทุกเมือง แลกฎหมายเอาตำบลดบ้านตำบลดเมืองแลไร่นาแลคนมากน้อยในเมืองนครคอนพระ แลวัดวาอารามทุกตำบลด แลพระมหาธาตุซึ่งยังไปมิแล้วนั้น เข้ามาถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวฯ ไส่ฯ กยีนดินักหนา พระเจ้าอยู่หัวตรัสว่ารัตนาคารเจ้าใส จะให้ครองสมบัติแทนสืบไป แลเจ้าศรีราชากราบบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่งสองพระองค์ ทูลว่าตั้งบ้านเมืองสร้างป่าเป็นนา ตั้งบ้านถนถนป่าวคนท่งหลายทำไร่นา แล้วแต่งแขกไปกินเมืองแล้ว แลคนในเมืองนครคอนพระนั้นน้อยนัก แล้วเจ้าศรีราชากราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า พระพนมวังตายแล้ว แลพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาปราณีพระพนมวัง พระเจ้าอยู่หัวท่ง ๒ พระองค์มีพระกรุณาแก่เจ้าศรีราชาประทานให้ช้อเป็นพญาศรีธรรมโศกราช สุรินทรราชาสุวรรณคีรีบตี ศิริยุธิษเฎียรอภัยพิริยปรากกรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมหานคร นางสนไล่พระราชทานให้ช้อนางจันทรเทวีศรีรัตนฉายา นางเมืองนครศรีธรรมราชมหานคร พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชทานให้เงินแก่พญา

ศรีธรรมราชโศกราชมหานครพันคำสิง พญาศรีธรรมโศกราชก็ทูลพระกรุณาว่าเมืองท่าทอง
ใต้หล้าฟ้าเขียวนยากเงินทอง ข้าพระเจ้าพระบาทอยู่หัว จะขอนำเงินเล็กปีตตราเงินไม่ประจำ
แทนไปเมื่อหน้า แลพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาให้ทำเงินเล็กปีตตราประจำแทนไปเมื่อหน้า แล
พระเจ้าอยู่หัวเร่งพญาศรีธรรมโศกราชให้ออกไปตั้งบ้านเมืองให้แล้วเสร็จตั้งบ้านทุนตำบล แล
ประมวลผู้คนเข้าอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชนั้น อันบ้านที่จริงสะนั้นให้พระยาที่อยู่ครองเมือง
ที่นั้น พระเจ้าอยู่หัวแล้วเท่านั้นพญาศรีธรรมโศกราช นางจันทร์เทวีศรีรัตนฉายากราบ
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ลาออกมาเมืองนครศรีธรรมราชได้ พญาศรีธรรมโศ
กราชให้พันวังหมื่นตังบ้านตั้งบ้านอยู่จริงสะรักษาธาตุพระพนมวังอยู่ในถ้ำซึ่งก่อบรรจุธาตุนั้นแล
ญาติกาทั้งปวงแลลูกหลานพระพนมวังนางสะเคียงทองได้ พระยาไว้ให้อยู่นางสนตรา เจ้าอิน
ทราชกุมารก็แจกกัน ณ บ้านจริงสะ ให้อยู่ท่าทอง ให้อยู่ไชยคราม ให้อยู่กระหนอม ให้อยู่
ตระชน ให้อยู่อะลอง ให้อยู่ทุ่งหลวง ให้อยู่ไชยา ให้อยู่ชุมพร ให้อยู่กระ ให้อยู่บาง
ตะพาน ให้อยู่คุหา แลแต่งตั้งพญากียกข้างมารีพลเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชแล
พญาให้สร้างป่าเป็นนา แลทำอิฐแต่งพระเจ้าแลสถานอารามอันตรธานนั้นแล

พญาให้ทำนาตอนแล้วแลแต่งคนให้ไปตั้งบ้าน สร้างป่าเป็นนาทุกตำบล พญาให้
แต่งพระไพหารหลวงก่อน แล้วแลให้แต่งวัดพระเดิม แลให้แต่งสระบางแก้ว แลให้ชุคพูน
ถนนแล้วแต่งวัดเสมาเมืองแล้ว แลพญาก็แต่งนายมนเอาคนไปสร้างป่าเป็นนาในตำบลพระ
เข้าแดงชมาย ให้นายหมั่นคงไปสร้างป่าเป็นนาตำบลพั้ง ให้นายสามบุรีรัต นายพร ฤไชย
นายสีวังได้ เอาคนไปสร้างป่าเป็นนา ตำบลหญิงปลดต่อพั้งตรา ให้นายศรีเมือง นายปรัชญา
... รัตเอาคนไปสร้างป่าเป็นนา ตำบลหนองไผ่นาลีกคลองกะโดน ต่อขม้าย ใกล้วัดด่าน
หลวง ให้นายเถาบุณแก้ว ๑ เถาบุณสาม ๑ เถาสร้อย ๑ เถาสีลา ๑ ให้อยู่รักษาพระแล

สร้างนาหนองไผ่ นาลีก ให้อันพรหมเอาคนไปสร้างป่าเป็นนาตำบลปากช่อง
ค่านเถอน ให้นายญอดเมืองเอาคนไปสร้างป่าเป็นนาตำบลกระให้นายอายุเจ้าป่า เอาคนไป
สร้างป่าเป็นนา อยู่รักษาพระในวัดพะนังตราให้นายโตดเอาคนไปสร้างป่าเป็นนา สทุงกระ
บานใกล้ ให้นายหอมเอาคนไปสร้างป่าเป็นนา ตำบลหนองปราน ๑ ให้นายบุเอาคนไปสร้าง
ป่าเป็นนา ตำบลละลานสะเภา ๑ ให้นายพรมว้ว เอาคนไปสร้างป่าเป็นนาตำบลดีแรง ๑
ให้นายสาคร เอาคนไปสร้างป่าเป็นนา ตำบลสนนทรทะเล ๑ ให้นายศรีทอง เอาคนไปสร้าง

ป่าเป็นนา ตำบลบางจาก ๑ ให้นายจัน นายพรมไชย นายเทพ ตั้งบ้านอยู่ตำบลเจ้าเหล็ก
 รักษาพระโคกในพระถโพพระอยู่ในถ้ำเขื่อนนั้น ให้นายอิน นายธรรมราช ตั้งบ้านอยู่ตำบล
 ... ๑ ให้นายใส นายแก้ว ตั้งบ้านอยู่กรุงชิง ๑ ให้นายสาม นายไกร ตั้งบ้านอยู่ตำบล
 นาพุ สร้างป่าเป็นนา ๑ ให้นายกง นายสงสร้างป่าเป็นนา ๑ ตำบลพะทิงวัด ๑ ให้นายไชย
 นายจัน เอาคนไปสร้างป่าเป็นนาตำบลกระแต๊ะ ๑ แลพระพุทธรเจ้าอยู่บนเขา พระเจ้าอยู่ใน
 ถ้ำ ให้นายง้อ นายทองอยู่รักษาพระ สร้างวัดกระแต๊ะ สร้างพระไพหาร สร้างนา ๑ ให้
 นายโสม นายศรี ทำพระในถ้ำเขื่อนนั้น ให้นายราช นายราม นายญอก นายศรี สร้างพระ
 ไพหารนั้น แลให้นายทองศรี ถ้ำไกร ถ้ำหอมอยู่จำเพาะ สร้างป่าเป็นนา ผูกหวายส่วย
 สะเคียงให้นายหอมนายราชเสนาหา เอาคนไปสร้างป่าเป็นนา ตำบลสะนังพะเนาะ ๑ ให้นาย
 อิน นายบุณ นายใส นายราช ทำวัดกุปลองทูลังลิด

ครั้นแต่งให้คนสร้างบ้านทำนาแล้ว พญาก็ให้ทำพระมหาธาตุ ไปคนในเมือง
 ฎีหน เมืองปห่ง เมืองกหลันตัน เมืองพรุ เมืองอแจ เมืองจนะเรพา เมืองสาย เมืองสาย
 เมืองสาย เมืองธานี เมืองละงู เมืองไซร เมืองตรัง เมืองไชยา เมืองสะอูเลา เมืองชุมพร
 เมืองบางสะพาน ให้ช่วยทำพระมหาธาตุ ณ เมืองนครศรีธรรมราชแล้วเสร็จได้ พญาศรีธรรม
 โศกราชแต่งเครื่องบรรณาการเข้ามาถวาย แลพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกไปไล่ช้างสำคัญในตำบล
 บางสะพานได้ พญาศรีธรรมโศกราชก็กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทูลพระกรุณาว่า
 แต่งบ้านเมืองทั้งนั้น แลเมืองนครศรีธรรมราชเสร็จแล้ว ทำมหาธาตุใส่รากแล้ว ขอถวาย
 พระราชกุศลแก่พระเจ้าอยู่หัวเป็นอันเสร็จ พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาพญาศรีธรรมโศกราช ๆ
 กราบทูลพระกรุณาขอถวายสามชาย สามหญิงแลพัน ๑๐๐ พักพวกสามชายสามหญิง แลขอเอา
 ลูกหลานสามชายสามหญิง เป็นเจ้าหัวพันสิบสองหัวปากหัวสิบนั้นทั้งนี้ไว้คนหนึ่ง ของถวาย
 สัตย์สามชายสามหญิง เป็นข้าพระเจ้าอยู่หัว ทูลบังคมสืบไปเมื่อนั้น พระเจ้าอยู่หัวมีพระ
 กรุณาให้พขุนพระคลังกฎหมายชื่อสามชายสามหญิงไว้ให้รู้จักชื่อ แล้วให้เรียกชื่อสามชายสาม
 หญิงสืบแต่ขึ้นไปเมื่อนั้นแล

นายอยู่น้องพญาศรีธรรมโศกราช เมียชื่อนางแก้ว นายกู นาย ๒ นหลานพญา
 ศรีธรรมโศกราช นายกู เมียชื่อนางคำ นายอู เมียชื่อนางคำเพ็ชร กฎหมายชื่อสามชาย
 สามหญิงสามใจแล

พญาศรีธรรมโศกราช กราบทูลพระกรุณาว่า ข้าพระเจ้าอยู่หัวนายอู ไสมีญาติลูกหลานสืบไส เมื่อหน้าไส ขอพระทานถวายลูกหลานหญิงชายเป็นข้าทูลพระบังคมพระเจ้าอยู่หัว ขอพระทานเป็นข้าพระเจ้าวัดข้าพระถือสร้างพระราชกุศลถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวสืบไปเมื่อหน้า ข้าพเจ้านายอู ไส มีลูกหลานสืบไปเมื่อหน้า ขอพระทานทำช่างถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวสืบไปเมื่อหน้า ข้าพเจ้านายอู ไส มีลูกหลานสืบไป ขอพระทานถวายเป็นอาษาพระเจ้าอยู่หัวแทนไปเมื่อหน้า ขอพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาแก่สัตว์ผู้ยาก ข้าพระเจ้าอยู่หัวขอทูลพระบังคม พระบังคม พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาว่า สามชายสามหญิงซึ่งพญาศรีธรรมโศกราชถวายนั้นให้ไว้แก่พญาศรีธรรมโศกราชนั้นก่อน เมื่อใดมีราชการสิ่งใด ๆ ไปเมื่อหน้าไส ให้สามชายสามหญิงกราบพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ขอถวายนางจันทร์เทวีพระราชบุตรผู้หลานเป็นแม่นแล้ว ก็ลาพระเจ้าอยู่หัวออกมาเมืองนครศรีธรรมราชไส

พญาศรีธรรมโศกราชถึงแก่กรรมแล พระเจ้าอยู่หัวให้นายอู นายอู นายอู เข้ามากราบพระบาทพระเจ้าอยู่หัว ขอผู้ช่วยเงินตำลึงบาทสลึง ภูกันชนพระคลังหลวงแล

ข้าพระเจ้าอยู่หัวสามชายสามหญิงขอเป็นงานหนึ่ง ตั้งพลร้อยหนึ่งเป็นงานช่วยแลที่สาย ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวในจังหวัดเมืองนครศรีธรรมราชพระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาให้ผู้ช่วยเงิน ตำลึงบาทสลึง ภูกันชนพระคลังหลวง ให้พขุนพระคลังกฎหมายไว้ว่า แทนไปเมื่อหน้า ให้ผู้ช่วยอย่าให้ขาด อย่าชำระ แลปรำมนชาวช่วย ๑๐๐ คนอย่าให้แตกฉาน นายอู นายอู ให้ครองเมืองนครศรีธรรมราช ผู้ช่วยขึ้นพระคลังหลวงทุกปี

แลนายญอกแก้วไส ให้ถือชาวเชิงกุดีทั้งปวงมาขึ้นในพระนครทุกเจ้าคณะ แลนายสมิงคโตพรมมา ซึ่งเสียเรือ แลมาอยู่ในเมืองนคร แลให้นางพทองเป็นเมีย ให้เป็นผวาริยพงศ์ อยู่รักษาพระมหาธาตุในเมืองนครแล

นายอู นายอู นายอู ก็เอาผู้ช่วยมาผู้ขึ้น ณ พระคลังหลวง แลกราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลาออกมาเมืองนคร

อยู่นานมาชาวช่วยแตกฉานสัตว์พรด นายอูก็เข้ามากราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ชาวช่วยแตกฉานสัตว์พรดแลช่วยชำระ พระเจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาแก่นายอู พระราชทานให้เอาเหมินสิค จอมราช ข้าหลวงพระทานให้ชื่อเหมินสุใจแมน เอาเหมินจงข้าหลวง

พระทานให้ชอเหม็นแสนใจช้อ ทั้งสองนี้พระทานให้คาบทองคนละเล่ม ถือจํานำเป็นนายคาบ
 หลวง พระทานให้ออกไปด้วยนายอยู่เป็นอันขาดในเมืองนครศรีธรรมราช เรียกเงินส่วยสา
 อากร แลส่วยแก่พลสามชายสามหญิง แลให้รู้จักลูกหลานนายอู นายกู นายอยู่ ซึ่งจะแทนท
 ไปเมื่อหน้า เหม็นสุดใจแมนเหม็นแสนใจช้อ นายอูกราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็
 ลาออกมาเมืองนครศรีธรรมราช จัดส่งสมุชชาวส่วยประมุนไว้แล้ว แลเหม็นสุดใจแมน เหม็น
 แสนใจช้อ แลรามผู้ลกนายอู แลนายเก้า ถือเงินส่วยด้วยเหม็นสุดใจแมน เหม็นแสนใจช้อ
 ชน ณ พระคลังหลวงแล้วได้ พชนพระคลังนำนายรามซึ่งเข้ามากราบพระบาทพระเจ้าอยู่หัว
 ทูลพระกรุณาว่า ข้าพระพุทธเจ้านายรามนุลกนายอู ข้าพระเจ้าอยู่หัว ๆ มีพระกรุณาพระทาน
 ช้อให้แก่ นายราม ช้อเหม็นศรีจอมรัต เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แลเหม็นศรีจอมรัตเจ้าเมือง
 นครแลเหม็นสุดใจแมน เหม็นแสนใจช้อ กราบพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ถวายบังคม
 ลาออกมาเมืองนครศรีธรรมราช

เหม็นศรีจอมรัต เอานางบุนกอง หลานนายกูเป็นเมีย อยู่นานมาเกิดลูกหญิงผู้
 หนึ่ง ชื่อนางเออยแลพระหลานเบนพระยา แลซึ่งอยู่เมืองลานสะกามาขอเอานางเออยเป็นเมีย
 ก็เกิดลูก ๗ คน

หนึ่งช้อเจ้าอู เจ้ากู เจ้าอยู่ บอกไว้ว่า ชนแสนหลานพญาศรีธรรมโศกราช ถวาย
 ไว้ให้ตายต่างเจ้าสองคน นางกงราชแม่หนึ่ง นางอนท้าวแม่หนึ่ง ชนแสนแต่งนายอินทรพงศา
 เข้าไปถวายเป็นตายต่างพระเจ้าอยู่หัว ๆ มีพระกรุณาพระทานช้อให้นายอินทรพงศาเป็นเหม็น
 แสนสอยดาว แลแล้วพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างจะชนด้วยช้างเถื่อนได้ เหม็นแสนสอยดาวกราบทูล
 พระกรุณาว่า ช้างเถื่อนนั้นใหญ่นัก แลทรงพระกรุณา พระเจ้าอยู่หัวมีฟังเหม็นแสนสอยดาว
 จะชนด้วยช้างเถื่อน เหม็นแสนสอยดาวแล่นเข้าไปทำช้างเถื่อนมาให้แทง เหม็นแสนสอยดาว
 ตายช้อว่าตายต่างเจ้า ถ้าพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแทงได้ ๆ แลเห็นมิชอบตามบุรพประเพณีแต่ก่อน
 ได้ให้เหม็นแสนสอยดาวกราบทูลพระกรุณา ถ้าพระเจ้าอยู่หัวมีฟัง เหม็นแสนสอยดาวเห็นผิด
 ประเพณีได้ เหม็นแสนสอยดาวกราบทูลพระกรุณาแลเหม็นแสนสอยดาว เอาประเพณีแต่ก่อน
 พิจารณาแล้วแก่สารทุกชั้นเองพระเจ้าอยู่หัวทรงช้างนำทรงย่นจะคล้องเถื่อนแล้วเสด็จลงเรือ
 พระที่นั่งชกช้าง แลเสด็จประพาศกลางคืน ขอทูลกรุณามีฟังได้ เหม็นแสนสอยดาวรับพระ
 ราชอาชญาถวายชีวิต ขออาษาจนสิ้นพิพธแล

เจ้าอุ เจ้าก เจ้าอยู่ บอกไว้ว่าพระพนมวังเลนางสะเดียงทองตั้งบ้านอยู่จรุงสระนั้น ให้หาจพบต้นไม้ไผ่ แลต้นชะเอมติดกัน ท่านมีสิ่งของอยู่ใต้ต้นไม้แลต้นชะเอมนั้นช้านานแล้ว แลมีพบต้นชะเอมต้นไม้เนื้อ ถ้าพี่น้องลูกหลานพบต้นไม้ต้นชะเอมนั้นได้ ให้หาเครื่องบูชา เทพารักษ์จงกำนับให้ชุดเอาเถิด สิ่งนั้นให้เอาถวายเป็นเครื่องประดับพระที่นั่ง ประดับอาสน์ พระพุทธเจ้าก็ได้แล

ขุนอินทราเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช บอกไว้ว่าเดิมได้ นางกฤษณาเลนางทองมุก แลลูกหลานหญิงชายตั้งบ้านอยู่เมืองไชยา มีลูก... (ต้นฉบับลบ) ผูกเป็นส่วยขึ้นพระคลังหลวง ๑๐๐ กระบอก แลกระบอกสนานด้วยลูก ๕๐๐ แท้แล้วให้ชอรักที่จลละแล นางทองมุกแล นางกฤษณา . . .

(ต้นฉบับเพียงนี้)

ภาคที่ ๕

ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด

เพื่อความอยู่ดีมีความสุข

พระรัตนชัยมุนี (แบน คณฐาภรณ์เถร)

จะแสดงอานิสงส์ของเมตตากรุณา มีอย่างละ ๑๑ ประการ และเป็นธรรมที่เจริญ
ได้อย่างง่ายดาย เมตตาแปลว่าปรารถนาจะให้มีความสุข คือป้องกันภัยอันตรายไม่ให้เบียด
เบียนคนหรือสัตว์ที่เราปรารถนาจะให้มีความสุขสบาย อย่างนี้เรียกว่าเมตตา ถ้าเกิดทุกข์เวทนา
หรือเดือดร้อนประการใด ๆ รีบกำจัดภัยอันตรายให้หายไป อย่างนี้เรียกว่ากรุณา แปลว่าช่วยให้
พ้นทุกข์ มุทิตาแปลว่าพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ไม่ริษยาไม่พยาบาท โดยเจาะจงเมตตาป้องกัน
ไม่ให้เจ็บไข้ได้ทุกข์ อยู่เป็นสุขสบาย จะได้ช่วยกันในกิจการทั้งหลายที่จะต้องช่วยซึ่งกันและกัน
หรือกรุณากำจัดให้โรคภัยไข้เจ็บ ความทุกข์ยากเดือดหายไประบายไปเป็นสุขสบาย จะได้ช่วยเหลือใน
กิจการงานทั้งหลายที่จะพึงช่วยเหลือกัน แต่มุทิตาไม่เห็นผลอย่างนั้น ลองนึกถึงเมื่อเขาได้ดี
แล้ว เราพลอยอนุโมทนาสาธุการก็เป็นความดีของเขาทั้งนั้น ผู้แสดงมุทิตาไม่เห็นอานิสงส์ซึ่ง
หน้าคือโดยตรง แต่ที่จริงมีอานิสงส์ แต่ว่าลับ คือว่าเมื่อเขาได้ดีมีเงินแล้ว เขาก็ไม่เบียด
เบียนบีบบังเราเพราะเขามั่งมีมากมาย เมื่อเรามีธุระสิ่งใดที่จะพึ่งพาอาศัยเขา เราจะพึ่งพาอาศัย
ได้ตามสบาย แต่ละข้อทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ท่านเรียกว่าพรหมวิหาร แปลว่า
ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่ มีอานิสงส์ ๑๑ ประการ แสดงโดยพระบาลีว่า

๑. สุขี สุขุปลิ	นอนหลับเป็นสุข
๒. สุขี ปฏิพัชฺฌติ	ตื่นขึ้นมากล้าสบาย
๓. น ปาปกัง สุขีนิ ปสฺสติ	นอนฝันเห็นแต่ในนิมิตดี ๆ ไม่ฝันร้าย
๔. มนุสฺसानัง ปิโย โหติ	เป็นที่รักใคร่ของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. อมนุสฺसानัง ปิโย โหติ	เป็นที่รักใคร่ของพวกอมมนุษย์

๖. เทวตา รกฺขณฺติ	— เทวค้าย่อมรักษา
๗. นาสฺส อคฺคิ วา วิสฺ วา
สตุถํ วา กมฺติ	— ไฟธรรมดาหรือไฟป่าไม่เผาผลาญ เครื่อง
ศาสตราวุธไม่พ้องพาน ยาพิษไม่ประหาร
๘. ตฺวํ จิตฺตํ สมာธียฺติ	— จิตสงบระงับเป็นที่ตั้งแห่งสมาธิจับพลัน
๙. มุขฺวณฺโณ วิปฺปสึทฺติ	— ผิวพรรณหน้าตาเย่อมแผ่ใส
๑๐. อสมฺมุพฺโห กาลํ กโรติ	— ไม่หลงทำกาลกิริยา
๑๑. อุตฺตริ อปฺปฏิวิชฺฌณฺโศ
พฺรหฺมโลกุปกฺโก โหติ	— ถ้าไม่สำเร็จคุณวิเศษสูงสุด ก็จะไม่จบสิ้น
กิเลสอาสวะเป็นพระอรหันต์ ก็จะเกิดในพรหม
โลก หรือเป็นพระพรหม

อานิสงส์แห่งเมตตาอนุโมทนาสาธุการ ท่านแสดงไว้ว่ามี ๑๑ ประการทั้งบรรยาย
ในฐานะที่ศิษยานุศิษย์ สัทธวิहारิก และอันเตวาสิก แสดงความคารวะเคารพในท่านผู้
เป็นอุปัชฌายาจารย์ แสดงอาการให้ปรากฏว่าตนเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที คือรู้อุปการคุณ
ที่ท่านทำมาแล้วและมีกตเวทีตา คือได้ตอบแทนบุญคุณของท่าน โดยสมควรแก่กาลสมัย
โดยเจาะจงการได้รับสมณศักดิ์ในครั้งนี้ ท่านผู้รับรู้สึกว่าเป็นโลกธรรม สิ่งเหล่านี้ไม่เที่ยง
หมุนเวียนไปเป็นธรรมดา

แต่ผู้พลอยยินดีอนุโมทนา ไร่เรียง เบิกบาน แล้วแสดงให้ปรากฏแก่ประชาชน
ชาวบ้าน โดยวิธีการต่างๆ เป็นการประกาศว่าตนเคารพนับถือสักการบูชา เป็นผู้กตัญญูกตเวที
ได้รับยกย่องตามแนวพระบาลีว่า

นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทีตา

ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าธรรมชั้นนี้ ถ้าใครมีอยู่ในใจ ประพฤติปฏิบัติให้
ประจักษ์ชัด จัดว่าเป็นคนดีในพระธรรมวินัย พระพุทธศาสนาอันเป็นบัจจยให้ท่านผู้ใหญ่
ได้ใช้ความเมตตากรุณาและมุกุทิตาในผู้น้อย คือเป็นผู้หาได้ยาก กล่าวคือบุรพการีและกตัญญู
กตเวที ถ้าประพฤติกวามดีถูกต้องตามหน้าที่ของตน ได้ชื่อว่าเป็นผู้หาได้โดยยาก ศิษยานุศิษย์

ได้ชักชวนญาติมิตรสหาย ทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง คือเคยได้รับการสงเคราะห์กันมากก็ดี หรืออื่นใด
นอกจากนี้ก็ได้เชื่อว่าแนะนำชักชวนให้ประพฤติดี ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เป็นเหมือน
ถือนุชชัฏเรียกประชาชนให้ประกอบบุญกุศลได้ง่ายดาย แสดงว่าผู้กตัญญูกตเวทีทั้งหลายกระทำ
ในยุคนั้น ได้กระทำให้เป็นเนติตัวอย่างให้แก่อนุชนบุคคลข้างหลัง ได้ประพฤติปฏิบัติตามไป
โดยง่ายดาย ดังปรากฏในพระบาลีว่า

คุณฺเจ ธรรมานัน อชฺฐํ คจฺฉติ ปุํคโว
เอวเมว มนุสฺเสสุ โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
โส เจ ธมฺมํ จรติ ตเถว อิตรา ปชา

แปลเนื้อความว่า เมื่อโคว่ายน้าข้ามฟากไปอยู่ ถ้าโคตัวไหนที่นำฝูงพาฝูงไปตรง
โคที่ว่ายตามไปข้างหลังก็ไปตรงหมดด้วยกัน ฉะนั้นก็ดีในคนก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน ใครได้
รับสมบัติให้เป็นหัวหน้า เป็นประธาน เป็นครูบาอาจารย์ เป็นสมภารเจ้าวัด ตลอดถึงเป็น
พระราชามหากษัตริย์ ถ้าประพฤติปฏิบัติชอบตรงตามแนวพระธรรมวินัย อนุชนคือคนข้าง
หลังมีบุุตรธิดาเป็นต้น ก็จะประพฤติปฏิบัติชอบได้ง่ายดายคู่เดียวกัน เมื่อศิษย์ผู้เป็นหัวหน้า
เป็นประธานในกิจการต่างๆ ได้ชื่อนำหมู่คณะ คือศิษยานุศิษย์ให้เคารพนับถืออุปัชฌายา
จารย์เป็นบรรพตฐานแห่งคนดีในพระพุทธศาสนา ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบด้วยการเคารพ
สักการบูชาต่อท่านผู้ควรสักการบูชา จักว่าเป็นมงคลประการหนึ่งในมงคลกถาที่ว่า “ให้เว้น
จากการคบคนพาล คบหาท่านผู้เป็นบัณฑิต และบูชาท่านผู้ควรบูชา” จักว่าเป็นมงคลคือ
เป็นเรื่องให้เกิดลาภผล คือความสุขสำราญกายสบายใจ

การที่ท่านทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสัทธวิหาริก อันเตวาสิก และผู้ที่เคารพนับถือทั้ง
หลาย ได้ประพฤติปฏิบัติเคารพในอุปัชฌายาจารย์ของตน ชื่อว่าประพฤติปฏิบัติชอบตาม
พระธรรมวินัย จะได้อานิสงส์ผลที่แสดงเป็นบทพระบาลีไว้เป็นนิกเขปบทในเบื้องต้นว่า

อภิวาทนสฺลิสฺส นิจจํ วุฑฺฒาปจายิโน

จตุตาโร ธมฺมา วุฑฺฒนฺติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ

ซึ่งแปลเป็นใจความว่า อายุ คือความเป็นผู้มีอายุยืนนาน วรรณะ คือความเป็น
ผู้มีผิวพรรณดี สุขะ คือความสบายกายสบายใจ พละ คือความมีกำลังกายและกำลังความคิด

ย่อมสามารถมีแก่บุคคลผู้มีปกติ ประพฤติอ่อนน้อม คือเคารพต่อท่านผู้หลักผู้ใหญ่ผู้ควรเคารพ
สักการะจึงจะสำเร็จอันส่งผลดังกล่าวนั้น

ท่านแบ่งบุคคลที่ควรเคารพสักการะไว้สามจำพวก คือ วยวุฑฺโฒ ผู้เกิดนานประการ
หนึ่ง ชาติวุฑฺโฒ ผู้มีชาติตระกูลสูง คือผู้ที่เบนเชื้อชาติผู้ดี ผู้ได้รับแต่งตั้งให้มียศฐานบรรดา
ศักดิ์สูงจำพวกหนึ่ง กุณวุฑฺโฒ ผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ คือผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เช่นท่าน
ผู้ทรงศีลเป็นประธาน โดยเจาะจงท่านผู้ใหญ่เป็นพระมหาเถระ หรือเป็นเถระมีความรู้พระธรรม
วินัยดี ทรงคุณสมบัติคือตั้งอยู่ในศีลธรรมตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นที่เคารพสักการะของบุคคลทั่วไป
ได้รับยกย่องคือแต่งตั้งให้เป็นพระผู้ใหญ่ ประกอบด้วยพรหมวิหารสมควรแก่ฐานะ คือเมตตา
มุกุติตา ในบรรดาศิษยานุศิษย์และมิตรสหาย ทั้งเป็นมีขันตือดทนอยู่สม่ำเสมอทั้งในเวลาประสบ
สุขหรือประสบความคับแค้นใจ ไม่เดือดร้อนรำคาญหรือตื่นเต้น เป็นผู้อยู่ยงคงที่ เสมอต้น
เสมอปลาย ท่านยกย่องผู้นั้นว่าเป็นบัณฑิต ตามพระบาลีว่า

สุขเขน มุฏฐา อถวา ทุกเขน น อัจจาวจํ ทสฺสยนฺติ ปณฺทิตา

แปลความว่า บัณฑิตเมื่อประสบสุขหรือทุกข์ ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง คือไม่
แสดงอาการเศร้าโศกหรือเสียใจมากมาย ตั้งอยู่ในความเป็นผู้สม่ำเสมอ คือว่ามีขันตือดทน อย่าง
นี้แล ท่านเรียกว่าบัณฑิต

ผู้ใส่ใจเคารพสักการบูชา ท่านผู้ควรสักการบูชา จำปฏิบัติ คือความปฏิบัติดี
ปฏิบัติชอบด้วยประการใด ข้อนั้นควรคำนึงถึง แล้วประพฤติปฏิบัติมาอย่างนี้ ย่อมให้เกิด
สวัสดิมงคลคือลาภผลในเบื้องปลาย และจะได้รับมรดกประการอื่นอีก มีลาภ ยศ สรรเสริญ
และความสุข เป็นต้น เช่นท่านผู้เป็นอุปัชฌายะอาจารย์ได้เคยรับมาแล้วทุกประการ

กุศลราศีที่ท่านทั้งหลาย กระทำด้วยกุศลเจตนาคือความกตัญญูกตเวที ณ กาล
บัดนี้ จักอำนวยอภิวุฒิวิบุลย์ผลคือให้ทุกคนได้ความสบายใจ ว่าท่านได้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ
ถูกต้องตามฐานะของตนต่อท่านผู้หลักผู้ใหญ่ และให้ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ได้อัสสาทะ ความ
สบายใจ ว่าท่านมีคุณงามความดี ที่ได้ประกอบประพฤติมาซึ่งปรากฏอยู่ที่บุคคลผู้น้อย และ
เกี่ยวของทั้งหลายต่างคนต่างก็เป็นสุข คือต่างคนต่างก็สบาย ผู้ใหญ่ผู้น้อยนึกถึงเรื่องเนืองกัน
ก็เตือนตนเองไม่ได้แปลว่าสบายใจ อนุวิจฺจ วิญญู ปสฺสนฺติ แม้บัณฑิตทั้งหลายเมื่อใคร่ครวญ
แล้ว ย่อมสรรเสริญผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบในที่ทุกสถาน คุณงามความดีที่ประพฤติปฏิบัติชอบ

ด้วยกาย วาจา และด้วยน้ำใจ ถูกต้องตามพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าช่วยกัน บำรุงพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงถาวร และพึงเข้าใจว่า ลภ ยศ สรรเสริญ สุข อัญญาวิบุลย์ผลทั้งสี่ประการ คนย่อมปรารถนาทั่วกันไป คนได้ตนก็ยินดี ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตนได้ก็อนุโมทนาสาธุการ แต่พึงนึกถึงส่วนที่ตรงกันข้าม คือ ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ อันเป็นคู่ปรับกับอัญญาวิบุลย์ผล ทั้งลาภ ยศ สรรเสริญ สุข และ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เป็นโลกธรรม คือธรรมที่ครอบงำสัตว์โลก สัตว์โลกตกอยู่ในอำนาจของโลก ธรรม พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ใช้ความคิด ให้ใช้ความพิจารณาว่า ทั้งอัญญารมณ และ อณัญญารมณทั้ง ๔ ประการนี้ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา คือหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงกันไป ไม่ควรที่ผู้ได้รับอัญญารมณจะถึงโลกหรือว่าเรียงเบิกบานจนเกินพอดี และในส่วนที่จะเข้าใจใน คราวเมื่ออณัญญารมณครอบงำ ก็ไม่ควรจะเสียใจมากมาย ที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องตกไปเสื่อมไป เป็นกฎเกณฑ์ธรรมดา ทุกข์ไม่นานก็จะเหือดหาย สุขอยู่ไม่นานก็จะอันตรธานไป เมื่อเป็น เช่นนี้ จะรู้เท่าและเข้าใจภาวะของธรรมดา คือความเป็นอยู่อย่างใดในเรื่องของโลกธรรม และได้ใช้ความคิดคือพิจารณาถึงสภาวะคือธรรมที่อยู่ตามกฎเกณฑ์ของธรรมดา กล่าวคือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา

คุณงามความดีที่บุคคลประพฤติปฏิบัติชอบ มีการบำเพ็ญทานเป็นต้น เรียกว่า สัปปริสธรรม คือธรรมที่เป็นส่วนดี ของดีไม่อันตรธานสูญหาย ยืนยงคงที่ เรียกว่าไม่เข้าถึงความชรา คุณงามความดีที่บุคคลประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา และด้วยน้ำใจ เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย แม้พระองค์ทรงปรินิพพานนานแล้ว แต่พระคุณสมบัติ ยังปรากฏแก่ใจ แห่งผู้เคารพนับถือตลอดกาลปัจจุบันนี้ และจะยังยืนยาวต่อไปตลอดกาล นาน

ท่านผู้หลักผู้ใหญ่ที่มีคุณงามความดีต่างประการ จนผู้เคารพนับถือสักการะในท่าน สร้างอนุสาวรีย์รูปร่างของท่านไว้ เพื่อเคารพสักการบูชา แท้จริงตนของท่านก็ล่วงลับไปแล้ว แต่คุณงามความดีของท่านยังปรากฏ เมื่อเห็นหรือเคารพอนุสาวรีย์ จะได้นึกถึงคุณงามความ ดีที่ท่านได้ปฏิบัติมา เป็นเหตุให้ตนได้ประพฤติปฏิบัติชอบตามปฏิปทา ที่ท่านได้เคยปฏิบัติ มาอย่างนั้น

ท่านทั้งหลายมีสัทธาวิหาริก และอันเตวาสิก เป็นต้น เป็นประธานได้ประพฤติปฏิบัติชอบ โดยอาศัยกตัญญูกตเวที ได้แสดงความเคารพสักการะ และบำเพ็ญกุศลบุญราศีอื่น ๆ บัณฑิตได้ชื่อว่าประพฤติถูกต้องตามพระธรรมวินัยพระศาสนา เรียกว่าเป็นคนดีตามพระธรรมวินัย ขออำนาจความเคารพนับถ่อมมั่นในพระรัตนตรัย จงบันดาลอิทธิวิบุลย์ผล สวัสดิมงคลให้เกิดมีแก่ท่านทั้งหลายตลอดกาลนาน

ปลงธรรมสังเวช

ขุนอากาศดี

อจรี วตย์ กาโย

นุทโท อเปตวิญญาโณ

(โคลงสี่สุภาพ)

ปจวิ° อธิเสสสติ

นิตถวิ° กลิงครี° ฯ

๑. มนุษย์สัตว์อุบัติแล้ว

ถึงซึ่งอวสานกาล

นำอนาถปราศวิญญาณ

คจก่อนไม้พินทั้ง

บนาน

แผ่กลิ้ง

นอนเนา พองแฮ

ประโยชน์นั้นฤามี

๒. คนดีหรือชั่วต้อง

เป็นเรื่องของกรรมตา

ต่างแต่บาปบุญญา

หยาบประณีตผ่องแผ้ว

มรณา

ไปแคล้ว

ภิสัง ขารพ้อ

แจกเอนากรรม

ธมโม หเว รกขนติ ธมฺมจารี°

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

มิให้ตกไปในทางที่ชั่ว

๓. ธรรมย่อมอารักข์ผู้

ตุจรมกันฝนพรา

ปราศทุกข์เป็นสุขสำ-

จนตลอดชนมชีพได้

ประพฤติธรรม

เพ็ริอไซรั

ราญริน รมย์นา

เนื่องด้วยกุศลธรรม

๑๐. ละเว้นจากโกรธกริ้ว โลกหลง
กรรมชั่วหรือดีคง ว่างว่าง
วิบากย่อมหยุดลง เพราะไม่ กระทำนา
สมกับคำเอ่ยอ้าง ว่าลอยบาปบุญ
๑๑. ลอยบุญลอยบาปแล้ว ใจสบาย
เหมือนปลดหาบหนักหาย เห็นน้อยแปด
หรือแจกผ่อนพักกาย ใ้ร่วม รุกข์นา
ระทระทวยเมื่อยลำแม่ ผ่อนคลาย
๑๒. บรรยายหมายเพื่อให้ เห็นทุกข์
เกิดแก่ตายใช้สุข แน่แท้
ควรกอบปรกรรมประยুক্ত กับกุ-ศลนา
เป็นนिरามิขสุขแล้ เลิศดี
๑๓. ไม่มีเกิดและหม้าย มีตาย
เป็นอมตธรรมทำลาย โลกได้
เป็นมรรคอริยะหมาย ชำมภพ ชาติแฮ
ถึงที่สุดทุกข์ให้ เย็นใส
- (โคลงสี่สุภาพ)
๑๔. ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ดับไป
นอกจากทุกข์มีอะไร เกิดได้
แต่หากยากที่ใคร กำหนด รุณา
ทุกข์จึงที่บังสุขให้ โง่ไร้นิพพิทา ฯ
๑๕. นิพพิทาบังเกิดแล้ว อะไร อะไร
ของรักของเจริญใจ เบื่อได้
และไม่อยากเกิดใน เทวโลก
เพราะเหตุเบื่อกามให้ เกิดได้เรื่อยไป

- สพเพบีเยหิ มนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว
๒๗. เราจะพลัดพรากทั้ง ของรัก
ของที่เจริญใจ อีกด้วย
มนุษย์สัตว์พัสดุจัก พลัดพราก กันแล
อวสานกาลแม้ม้วย จากกัน
- กมฺมสโกมฺหิ กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ กมฺมพณฺฑ
ยงฺกมฺมํ กริสฺสามิ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺสทายาโท กริสฺสามิ
๒๘. โอ้ว่าเราเป็นผู้ มีกรรม
และเป็นผู้รองรับผล กรรมชั่ว
คือชั่ววิบากน่า ตามเหตุ สนองนา
ไปอาจปราศพ้นได้ จากกรรม
๒๙. กรรมเป็นกำเนิดทั้ง เผ่าพันธุ์
เป็นที่พึงอาศัย อีกชั่ว
หากเรากระทำอัน ไตชั่ว ดีนา
เราก็คเป็นผู้ได้ รับผิดชอบ
- อนิจฺจา วต สงฺขารา อฺปาทวยธมฺมิโน
อฺปฺปชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เตสฺมึปฺสสโม สุขो
๓๐. สังขารไม่เที่ยงแท้ เทียวหนอ
อุปบัติเกิดขึ้นแล้วก็ เสื่อมชั่ว
แตกดับไม่เหลือหลอ สักรูป นามนา
ผู้รับสังขารได้ สุขนั้นนิรันดร
- ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมุทฺยธมฺมํ สพฺพนฺติ นิโรธธมฺมํ
- (โคลงตันวิวิธมาลี)
๓๑. สิ่งใดมีเกิดขึ้น เป็นธรรมดา
สิ่งนั้นมันมีความ ดับด้วย
มนุษย์สัตว์เทตย์เทพา— ตีเทพ
อุปบัติเกิดแล้วหม้ายม้วย ไม่มี

ยมบถ

ดิเรก พรตตะเสน

“ยม” หมายถึง “พระยม” ที่คนโบราณในแถบเอเชียและยุโรปหลายเผ่าพันธุ์ นับถือเป็นโลกบาลทิศทักษิณ เป็นราชาแห่งเมืองนรก เป็นเทพเจ้าแห่งความตาย มีอิทธิฤทธิ์ ที่จะเค็ดชีวิตควักวิญญาณมนุษย์สัตว์ทุกวรรณะให้ละร่างครองไปได้ในฉับพลัน และนับถือเป็น ตุลาการของเปตชน วินิจฉัยข้งสอบความดี (บุญ) ความชั่ว (บาป) ของผู้ตาย ถ้าผู้ตายมีความ ดีมากก็ส่งไปสวรรค์ ชั่วมากก็กักไว้เมืองนรก ลงทัณฑ์ทรมานจนกว่าจะถึงกาลอันสมควรไป ผุดไปเกิดยังภพอื่น

เมืองพระยมเรียกกันว่า “ยมโลก” หรือที่เราเรียกกันประสาชาวบ้านว่า เมืองนรก ตั้งอยู่ใต้พื้นโลกมนุษย์ของเรานี้เอง ว่ากันว่าเป็นเมืองที่ใหญ่โตมหึมาหลายเมือง ใต้เมืองนรกลงไป ยังมีเมืองบริวารของเมืองนรกอีกหลายเมือง ที่สำคัญมีอยู่ ๘ เมืองด้วยกัน เรียกอย่าง ชาวบ้านเรียกกันว่า ๘ ชุม เรียงลำดับตามความลึกลงไปในพื้นที่เป็นชั้น ๆ คือ ชุมที่ ๑ เรียก สัตว์นรก ชุมที่ ๒ กาลสูตรนรก ชุมที่ ๓ สังฆาฏนรก ชุมที่ ๔ โรรุพนรก ชุมที่ ๕ มหาโรรุพนรก ชุมที่ ๖ ดาปนรก ชุมที่ ๗ มหาดาปนรก ชุมที่ ๘ มหาอเวจีนรก

คตินิยมทางไสยศาสตร์ เรียกเมืองพระยมว่า “ยมปุระ” และว่าตั้งอยู่ที่ขอบจักรวาลทางทิศใต้ ซึ่งตรงกับความเชื่อที่ว่า พระยมเป็นโลกบาลทิศทักษิณ

คตินิยมทางไทยเราเรียกชื่อ “ยม” ต่างกันไปตามฐานะ เช่นในฐานะราชาแห่งเมืองนรกก็เรียก ยมราช ยมบาล (บางแห่งเรียก ยมพบาล) ในฐานะเทพเจ้าแห่งความตาย เรียก พระยม พระกาฬ ยมเทพ ท้าวมัจจุราช และในฐานะตุลาการวินิจฉัยนำหน้ากับความ ดีความชั่วก็เรียก ธรรมราช ธรรมเทพ เป็นต้น

ทางฝ่ายพราหมณ์ นอกจากเรียกเหมือนไทยแล้ว (ทั้งนี้เพราะไทยเอาอย่างเขามา) ในพระเวทของพราหมณ์ยังชานานามพระยมเป็นพิเศษอีกนามหนึ่งว่า “สุงคมโน ชนนานาม” ซึ่งแปลว่าผู้รวบรวมคน พระเวทของพราหมณ์อธิบายว่า เพราะพระยมเป็นผู้ทำหน้าที่รวบรวมคนที่ถึงกาลกิริยาละโลกมนุษย์ทุกประเภทลงนรกมาวินิจฉัยบาปบุญคุณโทษก่อนที่จะส่งไปที่อื่น

จีนเรียกพระยมว่า “เจ๋ยมล่ออ่อง” บางถิ่นก็เรียก “เงินม่อล่อ”

คัมภีร์อิสลามเรียก “อิสมาอิล”

ทางยุโรปซึ่งถือคติกรีกและโรมัน เรียก “แซนาทอส”

ตำนานเทวกำเนิดของพราหมณ์กล่าวว่า ชาติเดิมของพระยมเป็นกษัตริย์ครองนครไวศาลี มีพระนิสัยขี้ร้าย เกลียดขังความชั่ว และจะตอบโต้ผู้ประพฤติชั่วมองอย่างอำมหิตที่สุด

ครั้งหนึ่งกษัตริย์ต่างนครแห่งหนึ่ง ยกกำลังประกอบด้วยแม่ทัพนายกองจำนวนแสนมารุกรานนครไวศาลีโดยไร้สาเหตุ และฆ่าฟันชาวนครไวศาลีที่อาศัยอยู่นอกกำแพงนครไม่เลือกเด็กผู้ใหญ่ล้มตายลงหมดสิ้น ทั้งๆ ที่คนเหล่านั้นไม่ได้กระทำการชั้ชวางแต่อย่างใด กษัตริย์นครไวศาลีทรงพระพิโรธยิ่งนัก พระองค์ได้จัดกำลังประกอบด้วยแม่ทัพนายกอง ๑๘ นาย ทหาร ๘๐,๐๐๐ คนออกต่อต้าน พร้อมกับประกาศว่า “ต่อไปนี้พระองค์จะขอเป็นเจ้านรก ไม่ขอเป็นกษัตริย์เมืองมนุษย์ต่อไปอีกแล้ว”

การรบเป็นไปอย่างโหดเหี้ยม และลงเอยด้วยอริราชศัตรูของนครไวศาลีตายหมดทั้งกองทัพ ไม่มีใครเหลือชีวิตรอดไปได้เลยสักคนเดียว มีหน้ากองทัพนครไวศาลียังเคลื่อนไปยึดเมืองศัตรู เช่นฆ่าชาวเมืองไม่เลือกเด็กผู้ใหญ่จนเมืองร้าง เป็นการตอบโต้อย่างทารุณและอำมหิตพอๆ กัน

ต่อมาเมื่อกษัตริย์นครไวศาลีสิ้นพระชนม์จากมนุษย์โลก ก็ไปสถิตนรกภูมิ เป็นพระยมหรือเจ้านรกตามคำประกาศ แม่ทัพนายกอง ๑๘ นาย ทหาร ๘๐,๐๐๐ คนก็ทยอยตามกันไปเป็นทวนนายและพลนรก แบ่งสรรปันหน้าที่กันบริหารเมืองนรกสมบูรณ์แบบขึ้น

แต่ถึงจะเป็นนรกภูมิ เจ้านรก นายนรก และพลนรก ทั้งหมดก็ต้องอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม คือผู้ใดประกอบกรรมดีกรรมชั่วอย่างไรไว้ในมนุษยภูมิ จะต้องประสบกรรมในนรกภูมิตอบสนองอย่างสม่าเสมอ ไม่มีอำนาจใดบังคับให้เว้นได้ อย่างตัวเจ้านรกเอง ในชั่วระยะเวลาหนึ่งกับคืนหนึ่งจะต้องถูกกรอกหน้าทองแดงสามครั้งเสมอไป จนกว่าจะสิ้นกรรม นาย

นรก พลนรกกทำนองเดียวกัน เมื่อใดสักนกรรม พวกนี้ก็จะไปผูกไปเกิดเหมือนวิญญานอื่น
ทั้งหลาย

เมื่ออ่านตำนานเทวกำเนิดของศาสนาพราหมณ์และพิเคราะห์ให้ซึ่งจะเห็นว่า ตัว
เจ้านรกหรือยมบาลมีกรรมหนักหนาสาหัสยิ่งกว่าใคร เพราะปรากฏว่ายมบาลตำรงอิสริยยศเป็น
เจ้านรกอยู่นานหลายกัปกลับมาแล้ว คือเริ่มตั้งแต่สร้างตำนานมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ ไม่เคยได้
ข่าวปรากฏในที่ใดว่า ยมบาลได้ไปผูกไปเกิดหรือมีใครลงนรกไปตำรงอิสริยยศแทน แต่นาย
นรกพลนรกสนกรรมทะยอยกันกลับไปเกิดตามผลกรรมของตนอยู่เรื่อย ๆ

เหตุนี้เอง จึงมักปรากฏว่าเมืองนรกขาดกำลังนายนรกและพลนรกปฏิบัติงาน ทำ
ให้เมืองนรกอลเวงบ่อย ๆ เมื่อใดเมืองนรกวิกฤตถึงขนาดนี้ เมื่อนั้นเจ้านรกหรือพระยมก็
จะต้องเรียกมนุษย์ให้ลงนรกมาปฏิบัติงานแทนนายนรกและพลนรกที่สนกรรม ไปผูกไปเกิดกัน
เสียทีหนึ่ง

“บน” หมายถึงร้องขอให้ช่วย แต่ผู้ที่ถูกร้องขอให้ช่วยในมนุษยภูมิแบ่งเป็นสองนัย
นัยหนึ่งบนมนุษย์ด้วยกัน อีกนัยหนึ่งบนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ทั้งชนิดนามธรรมและรูปธรรม
เช่นบนท้าวมหาพรหมหน้าโรงแรมเอราวัณ ซึ่งกำลังเป็นที่พึงทงใจของคนกรุงเทพฯ โด่งดัง
เป็นพลุอยู่ในเวลานี้ เพื่อขอช่วยให้สมหวังในสิ่งที่หวัง

พจนะ-สารานุกรม ฉบับของนายเปลื้อง ณ นคร ว่า “บน” และ “บนบาน”
หมายถึงขอร้องให้ช่วยโดยให้ของตอบแทนเมื่อสำเร็จ

การให้ของตอบแทนเมื่อสำเร็จตามร้องขอ หรือสำเร็จตามบน เฉพาะอย่างยิ่งคือ
การบนต่อมนุษย์ที่มีอิทธิพลในอำนาจหน้าที่ เห็นจะหมายถึง “สินบน” ซึ่งผู้เขียนจะไม่
แจจรายละเอียดในข้อเขียนนี้

สำหรับการให้ของตอบแทนแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อสำเร็จตามร้องขอ ผู้เขียนเข้าใจว่า
น่าจะได้แก่การ “แก้บน” ซึ่งมีทั้งการจตุลศกร หนึ่งทะลุ มโนห์ราไปเล่นถวายเป็น
อาหารหวานคาวเป็นเครื่อง เช่น ตั้งรูปช้างม้าวัวควาย ซึ่งบางบนด้วยดิน บางแก้ด้วยไม้ ติด
ทองคำเปลว ห่มผ้าแดงให้ และที่สดจนมอบเงินมอบทองตามจำนวนที่บนไว้ให้แก่ผู้เอบอ้าง
เป็นคนทรง หรือเอบอ้างเป็นผู้รักษาตุแลสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ๆ ทั้งชอบธรรมและไม่ชอบธรรม

แต่ผู้เขียนก็เคยสังเกตเห็นว่า เจ้าพ่อเจ้าแม่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บางชนิด คนที่บนจะ
ต้องจัดเครื่องเช่นเข้าไปตั้งก่อนบน ซึ่งนอกจากดอกไม้ธูปเทียนธรรมดาดแล้ว บางชนิดก็เห็น

มีข้าวตอก มีหมากพลู บุหรี่ สุรา อาหารหวานคาว ฯลฯ จะมีแตกต่างกันไปจากที่กล่าวข้างบนบ้าง ก็เห็นจะแล้วแต่เจ้าพ่อเจ้าแม่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปากหน้าเข้าไปบนบานนิยมชมชอบหรือไม่ เมื่อเสร็จสมตามบนก็เก็บบนอีกที

อย่างไรก็ตาม ในนรกภูมิอันมีพระยมเป็นราชาผู้มีอิทธิพลและอำนาจแต่ผู้เดียว ก็เห็นความเดือดร้อนที่จำเป็นต้องร้องขอให้ช่วยไม่พ้น ทำนองเดียวกับมนุษยภูมิ จะแตกต่างกันก็เพียงแต่ในมนุษยภูมิซึ่งทุกข์สุขมีมาตรฐานให้เปรียบเทียบเห็นความแตกต่างชัดเจน เกิดความเดือดร้อนต้องร้องขอช่วยกันตั้งแต่ชั้นชั้นประชากรไปจนถึงชั้นชั้นปกครองทุกตัวตน ส่วนนรกภูมิซึ่งมีแต่ความทุกข์ ไม่มีสุขให้เปรียบเทียบ ประชากรต้องทนทุกข์ ทนเดือดร้อน ทรมานอันสาหัสสากรรจ์เป็นประจำจนชาชินแล้ว ย่อมไม่มีความเดือดร้อนที่ยังกว่าอันจำเป็น ต้องร้องขอให้ช่วยอะไรอีก ความเดือดร้อนในนรกภูมิที่ว่ามีและหนีไม่พ้น เกิดแก่บุคคลคนเดียว คือเกิดแก่ตัวพระยมเอง และเกิดความเดือดร้อนขึ้นก็ด้วยเหตุเดียวเท่านั้น คือด้วยเหตุนายนรกและพลนรกถูกกาลแห่งกรรมกำหนดให้เกษียณ ไปสุดไปเกิดเกือบหมด โดยไม่มีการบรรจุใหม่ลงไปทำการแทน ดังนั้นยามใดเมื่อนรกเกิดเหตุเช่นกล่าวนี้ พระยมในฐานะหัวหน้าผู้บริหารเมืองนรกจึงเดือดร้อนจำต้องเรียกมนุษย์ลงมาบรรจุ โดยกำหนดตัวคนที่ต้องการเป็นแคว้นเป็นเมืองไป

การที่พระยมเรียกคนให้ลงนรกไปเป็นเจ้าหน้าที่เมืองนรก คือ “ยมบน”

แต่ “ยม” มีอิทธิฤทธิ์ในตนเอง จึงไม่ต้องบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นใด ก่อนบนและเมื่อสำเร็จตามบนก็ไม่ต้องตั้งบัตร์พลีเช่นสังเวชนีเป็นเครื่องสักการะหรือของตอบแทน เมื่อเป็นดังนี้ ความหมายโดยตรงของ “ยมบน” ในยมโลก จึงควรจะเป็น “พระยมเรียก”

อนึ่ง เพราะยมมีอิทธิฤทธิ์ ยมบนที่ไรก็ปรากฏว่าสมหวังตั้งบนอย่างชะงัดทุกทีบน กล่าวคือประชากรมนุษยภูมิตามแคว้นต่าง ๆ ว่ากันเฉพาะในอาณาเขตประเทศไทยของเราก็พอ ตายผล็อยเหมือนใบไม้ร่วงเป็นจำนวนพันจำนวนหมื่น สมัยโบราณแคว้นร้าง เมืองร้าง เกิดขึ้นเหมือนดอกเห็ดหน้าฝน ซึ่งเราจะทราบได้จากประวัติศาสตร์หลายครั้งหลายคราว สมัยรัตนโกสินทร์นยมบนก็เคยเอาชีวิตคนกรุงเทพฯ ถึงสองครั้ง ครั้งแรก พ.ศ. ๒๓๖๒ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๙๒ สมัยรัชกาลที่ ๓ ครั้งละกว่าหมื่นคน ศพลอยในแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแพ ทัดกั๊งระเกะระกะอยู่ตามสองข้างทาง และตามวัดวาอารามต่าง ๆ ก็สุดจะคณนา ส่งกลิ่นเหม็นตรลบอบอวล แร้งวัดสระเกศอิมหมีพืมนเป็นประวัตการณ

ที่กล่าวตั้งแต่ต้น ผู้เขียนเก็บจากมุขปาฐะของผู้เฒ่าผู้แก่บ้าง ตำรับตำราต่าง ๆ บ้าง นำมาประมวลเปรียบเทียบบอกเล่าสู่กันฟัง ทั้งหมดไม่ใช่เรื่องเหลวไหลไร้สาระ แต่เป็น คตินิยมหรือความเชื่อถือนั่นแน่นแฟ้นของคนไทยโบราณ เฉพาะอย่างยิ่งชาวเมืองนครศรีธรรม ราช ผู้จดเหตุ “ชัทรากที” ลงไว้ในตำนานเมือง และตำนานพระบรมธาตุประจำเมือง โดย เรียก “ไข้ห้า” บ้าง “ไข่มมบน” บ้าง และบางแห่งก็เรียก “ไข่มบอล” ซึ่งเมื่อได้ฟังมุขปาฐะ จากผู้เฒ่าผู้แก่แล้วจะเห็นว่า ยุมบอลเพี้ยนมาจากยมมบนนั่นเอง เพี้ยนเพราะการเขียนตามถนัด ของผู้จดตำนานแต่ละคน ไม่ใช่เพี้ยนโดยเสียงเรียก

“ห้า” ชาวนครหมายถึงผีหรือวิญญาณของคนที่ตายด้วยอาการชัทรากที ซึ่ง บางคนชัทรากทีหลายทีจึงตายก็มี และไข้ห้านี้แหละ ถ้าเรียกให้เต็มภาคภูมิก็ว่า “ไข่มมบน” ซึ่งหมายถึงการตายหมู่โดยปัจจุบันทันด่วนด้วยอาการชัทรากที หรือชัทรากทีหลายทีจน เมืองร้าง เป็นไปเพราะผู้ตายถูกพระยมเรียกให้ลงนรก

ไข้ห้า ไข่มบอล ไข่มมบน ผู้เขียนเข้าใจว่าเป็นชื่อโรคในปัจจุบัน การ วิเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ของปัจจุบันทำให้ค้นพบว่า โรคชนิดนี้มีตัวแพร่เชื้อ ติดต่อกันได้ ทางอาหารการกิน เมื่อเป็นขึ้นแล้วถึงท้องอาเจียน และเมื่อพบตัวเชื้ออหิวาต์แล้ว ยังกันต่อไป จนพบวิธีทำให้ตัวเชื้ออหิวาต์ที่อยู่ในอาหารและน้ำตายเสียก่อนกิน พบวัคซีนป้องกัน พบวิธี และตัวยารักษาเมื่อเป็นขึ้นแล้วให้หายได้ คนสมัยนี้จึงไม่ค่อยเป็นไข้ห้าหรือไข่มมบน และเมื่อ เป็นขึ้นแล้วก็ไม่ถึงกับตายกันจนเมืองร้าง หรือต้องทิ้งเมืองหนีเหมือนสมัยโบราณ

ตรงกันข้ามวงการแพทย์สมัยโบราณ ใช้แต่ต้นไม้ใบหญ้าเป็นยารักษาโรค ไม่มี วิทยาการทางวิทยาศาสตร์เข้าไปช่วยให้ค้นพบสาเหตุ โรคภัยไข้เจ็บใดที่ต้นไม้ใบหญ้าไม่ สามารถบำบัดได้ ก็ยกไปให้เทพแห่งความตาย อ้างว่าที่ใดตายกันเป็นเมืองนั้นเพราะ “ยมมบน”

เนื่องจากการตายหมู่อย่างฉับพลันไม่ทันได้สังเสียดเป็นที่น่าสะพึงกลัวกรรมัง ชาว นครจึงหยิบยกเอามาเป็นคำสบถติดปากสืบช่วงกันมาจนถึงเวลานี้ว่า “ให้ชัทรากที...เร” และ นิยมถือกันว่าเป็นคำสบถที่หนักหนาเป็นที่สุก ไครลงทุนสบถให้ชัทรากทีกันว่าเป็นเช็ดถือได้

ชาวนครศรีธรรมราชโบราณผจญกับไข้ห้า ไข่มบอล หรือไข่มมบน กันมาหนัก หนาสาหัสเพียงไร เราจะทราบได้จากตำนานเมือง และตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ซึ่งทั้งสองตำนานมีข้อความสอดคล้องกันพอจะประมวลเหตุการณ์ได้ย่อ ๆ ดังนี้

ภายหลังคณะทูตลงกาฬิงพระบรมสารีริกธาตุลง ณ หาดทรายแก้วและก่อพระเจดีย์
เล็ก ๆ สวมไว้เมื่อ พ.ศ. ๘๕๕ แล้ว ถ่วงมาถึง พ.ศ. ๑๐๘๒ เกิดไข้ห่าขึ้นที่ศรีธรรมนคร
กรุงสะเทิมหรือหงสาวดี ซึ่งสมัยนั้นชนชาติมอญยังเป็นเจ้าของเมืองอยู่ ชาวเมืองศรีธรรม
นครล้มตายลงมากมายสุดจะคณานับ

ชนพวกันเองที่ภายหลังได้ไปตั้งเมืองนครศรีธรรมราช สร้างเจดีย์พระบรมธาตุ
หาดทรายแก้วขึ้น เริ่มต้นก็ผจญกับไข้ห่าจนต้องทิ้งเมืองกัน ทำนานพระบรมธาตุเมือง
นครศรีธรรมราชกล่าวถึงตอนเริ่มต้นนี้ว่า “เจ้าเมืองนั้นชื่อพระยาศรีธรรมโศกราช มีพระอรรค
มเหษีชื่อสังขเทวี มีบุตรชายสองคน ๆ หนึ่งชื่อ ท้าวเจตราช ถัดนั้นชื่อเจ้าพงษ์กระษัตริย์ . . .
อยู่มาเกิดไข้ยุบลมหายักษ์มาทำอันตรายไพร่พลล้มตายเป็นอันมาก พระยากี่พาญาติวงศ์และไพร่พล
ลงสำเภาใช้ใบมาตั้งอยู่ที่ริมทะเล...”

ทำนานเมืองนครศรีธรรมราชว่า “...บีมะเม็ยก็เกิดไข้ยมนทั้งพวกพลครุวนายักษ์
จกกินคนตายวินาศก็หนีไข้ยมนรอด...”

ไข้ห่า ตามทำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเรียก “ไข้ยุบล” และระบ
ความร้ายแรงเหตุโหดของมันถึงขนาด “มหายักษ์” ส่วนทำนานเมืองเรียก “ไข้ยมน” ระบ
ความร้ายแรงว่า “ครุวนายักษ์จกกินคนตายวินาศ...”

ทำนานพระบรมธาตุและทำนานนครศรีธรรมราชไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนต่อ
มา แต่พอจะประมวลจากประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่มีผู้ค้นคว้าเขียนไว้ได้ความว่า ชน
พวกันลงสำเภาใช้ใบเลียบริมทะเลมาจนถึงตำบลทุ่งตึก (ในท้องที่อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา
ในปัจจุบันนี้) เห็นทำเลเหมาะที่จะตั้งบ้านสร้างเมืองก็หยุดยั้งลง

ในระยะเดียวกันนั้น พวกอิสลามเริ่มรุกรานทางอินเดีย ชาวอินเดียที่ไม่ยอมรับ
นับถือศาสนาอิสลามอพยพแตกซ่านออกนอกประเทศหลายทิศหลายทาง ท้อพยพมาสมทบที่
ตำบลทุ่งตึกก็มากมาย ทำให้กำลังคนคับคั่งหนาแน่นขึ้น แต่พอพวกอิสลามรู้เข้าก็ติดตามมา
รังควานถึงตำบลทุ่งตึกอีก ตำบลทุ่งตึกนั้นเพิ่งจะเริ่มตั้งบ้านสร้างเมืองไม่ทันจะเป็นปึกแผ่น
มั่นคง จึงไม่สามารถต้านทานการรังควานของพวกอิสลามได้ ต้องรือขบวนทั้งเมืองทุ่งตึกข้าม
เขาศกมาทางตะวันออกจนถึงบ้านนารอบอันเป็นที่ราบลุ่มในหุบเขามีธารน้ำไหลเวียนล้อมรอบ
ซึ่งนักโบราณคดีค้นพบหลักฐานยืนยัน ว่าอยู่ในท้องที่อำเภอท่าขนอน (หรืออำเภอศรีรัฐนิคม

จังหวัดสุราษฎร์ธานีปัจจุบัน) คนพวกนี้ทำท่าจะสร้างเมืองตั้งรกรากกันลงที่นั่นอีก แต่ไม่ทันไร ก็เกิดไข้ห่าระบาดในหมู่ผู้คน ต้องอพยพกันอีกครั้งหนึ่ง

การอพยพในครั้งนั้นลงมาทางใต้ ถึงเขาชวาปราบ ปลายคลองสินปุน (แดนต่อแดนระหว่างอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ กับอำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช) ก็หยุดตั้งพลพรรคกันอีก แต่ด้วยเหตุที่ตำบลเขาชวาปราบเป็นภูมิประเทศระหว่างภูเขาชานาเป็นป่าดงพงทึบ ลำธารที่จะใช้น้ำได้ก็เป็นเพียงลำธารเล็กๆ สายเดียว ไม่พอกับจำนวนคนเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูแล้ง ผู้คนในหมู่อพยพมีแต่ความเจ็บไข้ได้ป่วยไม่เป็นอันทำมาหากินเป็นปกติสุขได้ ผู้คนหมั่นจึงต้องอพยพไปหาชัยภูมิใหม่กันเอง ครั้งนั้นเคลื่อนมาทางตะวันออก พอถึงเวียงสระก็คิดจะหยุดการเร่ร่อน ตั้งบ้านสร้างเมืองให้เป็นการถาวรกันเสียที

แต่ในขณะที่ตั้งบ้านสร้างเมืองเวียงสระกันนั้นเอง ชาวอพยพผู้ทำมาหากินเป็นพรานล่าสัตว์หมู่หนึ่งแคะรอยสัตว์ไปพบหาดทรายแก้วกว้างยาวมีน้ำล้อมรอบ คุ่มรินสะอาด สะอาด มีผู้คนตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่บ้างประปราย น้ำท่าก็บริบูรณ์ และทราบว่ามีพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าฝังอยู่ด้วย นับเป็นมงคลภูมิ เหมาะแก่การตั้งบ้านตั้งเมืองอย่างยิ่ง จึงเก็บความกลับไปทูลพระยาศรีธรรมโศกราชกษัตริย์ของตนที่เวียงสระ ภายหลังได้มีการสำรวจทำแผนผังหาดทรายแก้ว และแต่งตั้งไปตั้งกานิมนต์พระภิกษุลังกาชื่อพระพุทธานุเจ้า มาบวชกุลบุตรสถาปนาพระพุทธานุเจ้าเป็นพระพุทธานุเจ้า และปรึกษาจะกวาดต้อนผู้คนที่ย้ายกระจัดกระจายอยู่ตามป่าดงให้มารวมกันสร้างเมืองหาดทรายแก้ว และสร้างเจดีย์พระบรมธาตุให้เป็นเมืองเอกทางภูมิภาคแถบนี้ แต่ไม่ทันจะได้ลงมือ ไข้ห่าซึ่งสมัยนั้นมนุษย์ไม่สามารถต้านทานก็โหมเมืองเวียงสระอีก ซึ่งตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงตอนนั้นว่า

“...ครั้นสนทนากันแล้ว พอเกิดไข้ยุงปลคนล้มตายเป็นอันมาก พระยากับพระพุทธานุเจ้า บาคูทั้ง ๔ คน พาญาติวงศ์ข้างม้าหนีไปอยู่กระหม่อมโคก ณ หาดทรายชเลรอบนั้นแล เมื่อศักราชได้ ๑๐๙๘ ปี ...”

ตำนานเมืองว่า “...ก็ตรึกกันจะตั้งเมืองแห่งหาดทรายชเลรอบโพ้น จึงเกิดไข้ยุงปลคนล้มตายส่นเป็นอันมาก ก็ไปตั้ง ณ โคนหาดทรายชเลนั้น...”

กระหม่อมโคก คือบ้านนอกโคก บริเวณที่ตั้งสถานีรถไฟนครศรีธรรมราชปัจจุบัน รวมเวลาอพยพจากศิริธรรมนครหงสาวดี จนถึงกระหม่อมโคกหาจดหมายแก้เป็นเวลานานถึง ๑๖ ปี

ปฐมเหตุที่ต้องอพยพเร่ร่อนจากศิริธรรมนครไปตั้งที่ตำบลทุ่งตึกก็เพราะโดน ไซ้ห้า ไซ้ยบูล หรือยมนบนขนาดมหายักษ์ (ครุวนายักษ์จกกินคนสั้น คือไซ้ที่รากที่ก็เสร็จ) ครังที่สอง อพยพจากบ้านทุ่งตึกไปตั้งที่บ้านนารอบเพราะอิสลามอินเดียโจมตี ครังที่สาม อพยพจากบ้านนารอบไปตั้งที่เขาชวาปราบเพราะโดน ไซ้ยมนบนขนาดย่อม (ซึ่งคงจะข้หลายที่รากหลายที่) ครังที่สี่ จากเขาชวาปราบไปตั้งที่บ้านเวียงสระ เพราะทนอดน้ำและไซ้ป่าเบียดเบียนไม่ไหว ครังที่ห้า จากเวียงสระไปตั้งที่กระหม่อมโคกหาจดหมายแก้ เพราะโดน ไซ้ยมนบนอีก แม้ตำนานระบบเพียง “เกิด ไซ้ยมนบนแก่คนทั้งหลายใหญ่ น้อยตายสั้นเป็นอันมาก . . .” ก็น่าจะ “มหา ยักษ์” พอ ๆ กับครังแรก

เมื่อตั้งเมืองหาจดหมายแก้ สร้างเจดีย์พระบรมธาตุ ตั้งนามเมืองโดยใช้นามเกี่ยว กับเมืองที่ทางหนไซ้หามา คือ “ศิริธรรมนคร” “นครดอนพระ” หรือที่บางแห่งเรียก “นครศรี ธรรมราช” และกษัตริย์ผู้ครองเมืองก็เถลิงพระนาม “ศรีธรรมโศกราช” ซึ่งเป็นพระนามเดิม เช่นเดียวกับสืบมาจนมีเมืองขึ้นสิบสองนักษัตร และถึงกษัตริย์องค์สุดท้ายคือเจ้าพงษ์กระษัตริย์ ชนเสวยราชย์เป็นพระยาศรีธรรมโศกราช ก็เกิด ไซ้ห้าอีก ทั้ง ๆ ที่ในยุคนั้นเองได้มีพิธีทำเหรียญ รูปกลมด้วยนวโลหะ ตอกตรา นโมใส่บาตรใส่น้ำปลุกเสก ไปรยเหรียญและประพรมน้ำ กำแพงเมือง บ้านเรือน วัดวาอาราม พระสงฆ์สวด “รัตนสูตร” บอังกั้น ไซ้ยมนบนกันเป็นพิธี ใหญ่ ไซ้ยมนบนก็ยังบุกทะลวงอาคารรพณ์เวทไสยของเหรียญนโมและรัตนสูตรเข้าเกิดชีวิตผู้ คนจนได้

ตำนานพระบรมธาตุบันทึกไว้ว่า “...พอ ไซ้ห้าลงพระยาภิพาญาตีวงศ์ลงสำเภานี้ ไซ้ไปถึงกลางทะเลผู้คนตายสั้น เมืองนั้นก็ร้างอยู่ครังหนึ่ง...”

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวว่า “...ไซ้ห้าลงทั้งเมืองคนตาย เจ้าไทยและนัก เทศน์บาคนหนึ่งก็ตาย คนทั้งหลายก็ลงเรือหนี ไซ้ร้าย จึงห้าก็ตามลงเรือพระยา พระยาและลูกเมีย แลคนก็พินาศพิราลัยกันหึ่งนาน...”

นครศรีธรรมราชยุคแรก เราจะสามารถรู้ได้ว่าเริ่มแต่ปี พ.ศ. ๘๙๘ แต่จะยุติเพราะ ไซ้ห้าหรือ ไซ้ยมนบนล้างผลาญปีใดไม่พบหลักฐานแน่ชัด เหตุการณ์ของเมืองนครศรีธรรมราช

ตั้งแต่นั้นไปคลุมเครือมาก นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีต่างอ้างหลักฐานที่มั่วเยียงกัน
 ยังไม่เป็นที่ยึด เพียงปรากฏต่อมาว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๑๙๖ พระยาศรีไสยณรงค์กับท้าวธรรม
 กษัตริย์ สองพี่น้องซึ่งตำนานว่ามาจากตะวันตก เป็นใหญ่อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชถึง พ.ศ.
 ๑๑๙๘ ก็สิ้นพระชนม์ นครศรีธรรมราชเป็นอันว่างกษัตริย์ของยุคที่สอง ซึ่งเป็นเวลาเพียงสอง
 ปีเท่านั้น การสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์นครศรีธรรมราชสองพี่น้องตอนนั้น เป็นการสิ้นอายุขัย
 ตามธรรมดา ไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น

ระยะที่ช่วงระหว่างยุคสองและยุคสามก็เช่นเดียวกับยุคแรก นักปราชญ์อ้างหลัก
 ฐานถกเถียงกันยังไม่ลงรอย ผู้เขียนจึงขอยึดตำนานเป็นหลักไปก่อน เพราะจุดยืนของบท
 ความนี้ อยู่ที่ “ไข่มบน” โดยเฉพาะ แต่จะอย่างไรก็ตาม ถ้าท่านผู้อ่านเชื่อจดหมายเหตุจีน
 ที่ว่า “โฮลิ่ง คือตามพรลิงค์นครศรีธรรมราช” ก็ควรจะรับฟังไว้ว่า นครศรีธรรมราชยุคสอง
 หลังจากพระยาศรีไสยณรงค์กับธรรมกษัตริย์สิ้นพระชนม์แล้ว กษัตริย์สืบต่อมาเป็นผู้หญิง
 จดหมายเหตุจีนเรียก “พระนางสีมา” และบอกต่อไปว่า การปกครองของพระนางเป็นธรรม
 อย่างยิ่ง ของมีค่าตกกลางถนนก็ไม่มีใครกล้าเก็บ ต่อจากพระนางสีมาเรื่องราวก็ขาดหายไปอีก
 ไม่ปรากฏว่าใครเสวยราชย์เป็นพระยาศรีธรรมโศกราชของนครศรีธรรมราช ถึง พ.ศ. ๑๗๕๐
 จึงปรากฏปฐมกษัตริย์นครศรีธรรมราชของยุคที่สาม

พระยาศรีธรรมโศกราชองค์แรกของยุคที่สาม ตำนานว่าเดิมเป็นเจ้าของอินทปัตร์
 ซึ่งคงจะเป็นเมืองทางแถบถิ่นลุ่มแม่น้ำโขงที่ตำนานพระแก้วมรกตกล่าวถึง ได้พาญาติวงศ์ข้าง
 ม้าและไพร่พลราวสามหมื่นคน ทั้งเมืองอินทปัตร์เพราะใช้หาลงเมืองอีกตามเคย เดินทาง
 แรมป่ามาเป็นเวลาถึง ๙ ปีจึงถึงเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นเวลาว่างกษัตริย์ จึงเข้าเสวย
 ราชย์เป็นพระยาศรีธรรมโศกราช

ท่านศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช กล่าวในบทความเรื่อง “ราชวงศ์ศรีธรรมโศก
 ราช” ว่าพระยาศรีธรรมโศกราชยุคที่สาม เป็นราชวงศ์ราชธานีเอกราช ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา
 ซึ่งน่าจะเป็นละโว้ลพบุรี ได้อพยพหนีอิทธิพลกัมพูชาลงมาทางใต้เพื่อหาราชธานีอยู่ใหม่ และ
 ในที่สุดก็ได้ครองเมืองนครศรีธรรมราช

พระยาศรีธรรมโศกราชจากอินทปัตร์มีน้องชายมาด้วยสองคน คือจันทรภาณุกับ
 พงษาสุระ เมื่อนตนเองขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์นครศรีธรรมราชแล้ว ก็ตั้งจันทรภาณุเป็น

อุปราช สร้างเมืองที่ตำบลสวนหลวง เรียกเมืองพระเวียง ให้จันทรภาณุอุปราชครองแต่^๕นั้นมา นอกจากอิสริยยศกษัตริย์ที่พระยาศรีธรรมโศกราชแล้ว ก็มีอิสริยยศอุปราชที่พระยาจันทรภาณุ^๖ช่วย เหตุ^๗นี้เองเมื่อสิ้นรัชกาลพระยาศรีธรรมโศกราชผู้^๘พี่ พระยาจันทรภาณุอุปราช^๙ขึ้นเสวยราชย์เป็นพระยาศรีธรรมโศกราช และน้องชายพงษาสุระ^{๑๐}ขึ้นครองที่อุปราช พระยาจันทรภาณุ^{๑๑}ทำนานและประวัติศาสตร์บางเล่มจึงยังคงเรียกพระยาศรีธรรมโศกราชเป็นพระยาจันทรภาณุ^{๑๒}ตามอิสริยยศเดิม

นครศรีธรรมราชในสมัยศรีธรรมโศกราชสามพี่น้องปรากฏตามหลักฐานว่าเจริญรุ่งเรืองมากทั้งศาสนจักรและอาณาจักร เจดีย์พระบรมธาตุถูกบูรณะ^{๑๓}ขึ้นจนแทบจะสมบูรณ์^{๑๔}ศรีธรรมโศกราชผู้^{๑๕}พี่เคยยกทัพไปทำศึกกับพระเจ้าอู่ทองสมัยยังเป็นกษัตริย์สุพรรณบุรีผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ จนตกปากลงคำเป็นพันธมิตรแลกเปลี่ยนบรรณาการแก่กัน รัชสมัยศรีธรรมโศกราชจันทรภาณุ^{๑๖}มีไมตรีกับกรุงสุโขทัย จนให้สัตย์สาบานเป็นเมืองพี่เมืองน้องต่อกัน และเคยยกทัพเรือไปทำศึกกับลังกาถึงสองครั้ง ครั้งแรกได้ชัยชนะ ครั้งที่สองพันธมิตรแปรพักตร์ไปเข้าด้วยข้าศึก พระยาจันทรภาณุจึงพ่ายแพ้ถึงสิ้นพระชนม์ในที่รบ

นครศรีธรรมราชในสมัยจันทรภาณุพงษาสุระต้องทำศึกกับชวาหลายครั้ง เพราะในระยะ^{๑๗}นั้นปรากฏว่า ชวากกองเรือมาลอยลำอยู่ในอ่าวปากพนังเป็นจำนวนมาก เพื่อวางอวนจับกุ้งปลาซึ่งนาน^{๑๘}หน้าแถบ^{๑๙}นี้มีชุกชุม ชวาพวก^{๒๐}นี้เองส่งคนเข้าเมืองมาวางอวนจับกุ้งปลา^{๒๑}ซึ่ง^{๒๒}ชว^{๒๓}ของชาวเมืองในราคาถูก และบางครั้งก็แย่งชิงเอาไปเฉยๆ ทั้งนี้เพื่อเอาไข่ชวาไปย้อมแหอวนซึ่งขณะ^{๒๔}นั้นยังผูก^{๒๕}ถักกันด้วยเส้นด้ายธรรมดา (นิยมกันว่าเมื่อย้อมด้วยไข่ชวาของไข่ไก่ไข่เป็ด จะไม่เปื่อยยุ่ยขาดง่าย) ชาวเมืองนครศรีธรรมราชไม่พอใจพฤติกรรมของชาวชวา จึงทะเลาะวิวาทกันถึงล้มตาย ชาวชวาจึงรวมกำลังกันเข้าโจมตี แต่ก็แพ้ชาวเมืองกลับไปทุกครั้ง แม้จะระดมกำลังเพิ่มเติมมากมายจนเป็นกองทัพ ผลที่สุดชวาต้องใช้อุบายโดยมีสารเข้าไปบอกในเมืองนครศรีธรรมราชว่า เจ้าเมืองชวานำธิดามาถวายเป็นบาทบริจาริกาพระยาศรีธรรมโศกราช ขอให้แต่งเรือออกไปรับ โดยพระยาศรีธรรมโศกราชต้องให้เกียรติออกไปรับด้วยตนเอง พระยาศรีธรรมโศกราชหลงกล แต่งเรือออกไปก็ถูกจับ และถูกบังคับให้นครศรีธรรมราชส่งส่วยไข่ไก่ไข่เป็ดแก่กองเรือหาปลาชวา

นครศรีธรรมราชตกเป็นเมืองส่วยไข่ไข่เปิดชวาอยู่ ๕ ปี ก็มีขุนพลฝีมือชอ
พิงการ รวมกำลังชาวเมืองออกรบขับไล่กองเรือชวาจนแตกพ่าย สลัดส่วยได้สำเร็จในเวลา
ต่อมา ท่านานเมืองนครศรีธรรมราชบันทึกไว้ว่า

“... แลพระยาจันทรภาณุ (พงษาสุระ) เป็นพระยาอยู่ได้ ๗ ขวบ เกิดไข้ยมนลง
ทั้งเมือง คนตายวินาศประลัย และพระยาจันทรภาณุพงษาสุระตริกันด้วยมหาเถรส์จานุเทพแล้วพา
ครอบครัวลงเรือหนีไข้ยมน ไข่ก็ตามลงเรือ พระยาแลลูกเมียก็ตายสิ้น พระมหาเถรส์จานุเทพ
ก็ตาย เมืองนครก็ร้างเทเป็นป่าร้างโรมอยู่หิงนาน...”

ท่านานพระบรมธาตุบอกไว้แต่เพียงสั้น ๆ ว่า “พระยามาถึงแก่กรรมก็เกิดไข้ห่า
ชาวเมืองล้มตายหนีไข่ไปอยู่ตรอกห้วยตรอกเขา...”

ท่านานเมืองว่าพระยาจันทรภาณุพงษาสุระ ตายด้วยไข้ห่าพร้อมลูกเมียและ
พระมหาเถรในเรือขณะหลบหนี แต่ท่านานพระบรมธาตุว่า พระยาตายก่อนลงเรือหลบหนี
ค้ำกัน เพราะคนจดท่านานต่างคนต่างรู้ไม่เหมือนกัน

ไข่ห่าลงกินชาวเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้าย ต่อจากนี้กษัตริย์
เมืองเพชรบุรี ซึ่งมีศักดิ์เป็นพระเจ้าหลานของพระเจ้าอู่ทองซึ่งขณะนั้นสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้น
ที่ตำบลหนองโสน เสวยราชย์เป็นพระรามาธิบดีที่ ๑ แล้ว ได้ส่งพระพนมวังและนางสะเคียง
ทองกับพระเจ้าลูก พระนามเจ้าศรีราชา ๑ เจ้าสนตรา ๑ และเจ้ากุมาร ๑ มาตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คน
สร้างเมืองนครศรีธรรมราชและพระบรมธาตุขึ้นใหม่ เมืองนครศรีธรรมราชจึงยังยืนคงทนสืบ
มาตังแต่ครั้งนั้น

สำหรับเจดีย์พระบรมธาตุและสิ่งปลูกสร้างภายในคงชำรุดผุพังไปตามกาลเวลา แต่
ปฐนียสถานอันศักดิ์สิทธิ์ชำรุดร่วโรยอยู่ไม่นานพุทธศาสนิกชนที่มีศรัทธาก็บูรณะเสริมสร้าง
สืบต่อกันมาเป็นช่วง ๆ ครั้งหลังสุดคือสมัยรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ และคงอยู่ใน
สภาพเท่าที่เห็นในบดินมาตังแต่ครั้งกระนั้น

พลโทคำเนียร เลขะกุล ได้ประท้วงเรื่องไข่ห่าเมืองนครศรีธรรมราชสมัยโบราณ
ไว้ในคำบรรยายเรื่อง “นครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัย” คราวสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรี-
ธรรมราช ครั้งที่ ๑ ที่วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๒๑ ว่า
“เรื่องโรคระบาดในเมืองนครนี้เป็นบ่อยที่สุด ผมไม่เข้าใจว่าเป็นเพราะอะไร เท่าที่เคยทราบ

และเคยอยู่ โรคระบาดที่เรียกว่า “อหิวาต์” นั้น ทางบักซ์ไตไม่เคยเป็น เพราะว่ามีน้ำก็ไม่สกปรก มีอย่างเดียวกันคือใช้บ้ำ (มาเลเรีย) เพราะว่าลมในฤดูมรสุมเฉียงใต้พัดผ่านบ้ำในทิศตะวันตกเข้ามา ในเมืองพาเอาถุงมาด้วย และนอกนั้นใช้ห้าสมัยโบราณที่เคยพิจารณาไว้ก็มีอีก ๒ อย่าง คือกาฬโรค แต่โรคนี้ไม่เคยปรากฏในภาคใต้ ถ้าเป็นใช้ทรพิษก็ไม่แน่ แต่ทางบักซ์ไตเรียกใช้ทรพิษว่าใช้น้ำ ไม่เคยเรียกว่าโรคห้า เรื่องที่น่าคิด ส่วนที่ในตำนานฉบับนั้นเรียกว่า “ใช้ห้ามบน” ก็ยังไม่ทราบ ใหญ่ว่าเป็นอะไร . . .”

ผู้เขียนเชื่อตามผู้เฒ่าผู้แก่เมืองนครว่าใช้ห้ามบนคืออหิวาตกโรค เพราะใช้มบน มีอาการไม่ผิดกับคนเป็นอหิวาต์ คือชักรากที่แล้วชกตาย ทั้งซากเย็นเหมือนถูกประกบด้วย น้ำแข็ง ผู้เฒ่าผู้แก่ตามนอกเมืองหลายตำบลยังเรียกอาการใช้ตัวเย็นอาเจียนและลงท้องขนาด เบา ที่เราเรียก “บ่วง” ว่าใช้มบนอยู่จนกระทั่งบัดนี้

สมัยนั้นพิสูจน์กันได้ว่าอหิวาต์มีเชื้อ ติดต่อกันได้รวดเร็วโดยกินเชื้อเข้าไป จึงเกิด มียาป้องกันและบำบัดกันขึ้นมา แต่สมัยโบราณยังพิสูจน์กันไม่ได้ว่า เป็นกันขึ้นมาและระบาด ลามไปถึงญาติพี่น้องร่วมบ้าน เพื่อนร่วมตำบล ร่วมเมืองได้อย่างไร ยังไม่พบยาบำบัดที่ ชะงัด จึงชกไปให้ยมเทพเจ้าแห่งความตาย หรือจะเรียกให้เต็มยศว่าพระยมซึ่งไม่มีอำนาจใด ชักขวางได้เรียกร้องให้ตาย จึงเรียกกันว่า “ยมมบน” พร้อมกับสร้างตำนานและเชื่อกันว่า ตัง ที่เล่าแล้วตอนต้นอย่างแน่นแฟ้น

ความเชื่อเรื่อง “ยมมบน” แม้สมัยปัจจุบันก็ยังมียู่ ดังที่เล่าลือกันมาแทบจะทุกปี ว่า มีวิญญาณญาติพี่น้องที่ตายไปแล้วมาเข้าฝันบอกกล่าวด้วยความห่วงใยว่า ต่อเมื่อนั้นต่อ เมื่อนั้นเมืองนรกต้องการผู้ชายเท่านั้นคนผู้หญิงเท่านั้น ยมจะใช้ผีห้าขึ้นมาคร่าวิญญาณลงนรก ถ้าใครยังไม่เบื่อโลกก็ให้หาสตางค์แดงมาร้อยค้ายกข้อมือบ้าง ให้ขอเศษสบงจีวรหรือ สังฆาฏิพระภิกษุสงฆ์ที่ทำพิณฑแล้วมาผูกข้อมือบ้าง หรือไม้เท้าเอกลามาแกะเป็น พระพุทธรูป เขวนาคอ เล่าลือกันตลอดเหนือจดใต้ของประเทศ และเกิดว่าวุ่นระส่ำระสายเพราะเชื่อกัน ทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งมักจะเล่าลือกันในระยะที่อหิวาต์กำลังระบาดอยู่ตามส่วนหนึ่งส่วนใด ของประเทศไทยเราเสียอีกด้วย

ทุกตำบลและหมู่บ้านของอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ซึ่งมักมีศาลพ่อตา ประจำหมู่บ้าน ประจำตำบล (ทำนองเดียวกับที่จังหวัดนครศรีธรรมราชมีศาลทวด) ศาล

เท(ว)ดา ผู้เฒ่าผู้แก่ของอำเภอหลังสวนเล่าให้ฉันฟังว่า ตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันแทบจะทุกปีไม่มีเว้น ที่วิญญานอันศักดิ์สิทธิ์ของพ่อตาหรือแม่ทวดวิญญานของบรรพบุรุษ มาเข้าฝันบอกว่า ในบั้นนี้ ๆ พระยมต้องการคนเกิดปีนักษัตรใดนักษัตรหนึ่ง จำนวนแล้วแต่จะระบุ เมื่อมีการฝันกันเช่นนี้ ทั้งหมู่บ้านก็จะร่วมกันทำพิธีบวงสรวงการตายหมู่โดยยมนบนด้วยการปลุกประรำพิธีขรมผิงแม่น้ำหลังสวน นิมนต์พระมาสวดสิบสองตำนาน ทำแพหยวกขนาดใหญ่ประดับดอกไม้ธูปเทียน บินตัวแทนของคนเกิดปีนักษัตรที่ยมนบนด้วยดินเหนียวหรือขผึ้ง ตัดผมตัดเล็บของคนที่พระยมต้องการผสมลงไปด้วย พอพระสวดจบครุหมอผู้เวทไสยก็ทำพิธีปล่อยแพลงน้ำ เป็นการลอยบาปเคราะห์ของตัวให้ไปลงนรกแทน

สำหรับพาหนะนำโรคสมัยโบราณ พิจารณาตามตำนานก็เห็นจะไม่พ้นคนอินเดียไปได้ การอพยพครั้งแรกจากหงสาวดีเพราะยมนบน คงมีเชื้อติดกลุ่มอพยพอยู่บ้างแล้ว เมื่ออพยพจากทุ่งตึก ก็อพยพปะปนไปกับคนอินเดียอีก ทางฝั่งทะเลด้านตะวันตกของหาดทรายแก้ว และแม่แต่บนหาดทรายแก้วเอง คนอินเดียมาตั้งรกรากอยู่เป็นแคว้น ๆ ก่อนแล้ว ดังที่พบซากเทวสถานของพราหมณ์ตั้งเป็นระยะมา ตั้งแต่เขตอำเภอจนอมจนจรดนครดอนพระมีกว่า ๔๐ แห่ง และเมื่อตั้งเป็นเมืองแล้ว ชาวอินเดียก็ไปมาหาสู่ติดต่อค้าขายกับชาวเมืองนครศรีธรรมราชมิได้ขาด อินเดียโบราณเป็นแหล่งสกรปรกเพาะเชื้ออหิวาต์อย่างวิเศษ เราจะพบตำนานแคว้นต่าง ๆ ของอินเดียว่า ยมนบนชาวอินเดียบ่อยที่สุดและมากที่สุด กระทั่งปัจจุบันองค์การอนามัยโลกก็ยังยืนยันว่า อินเดียมีเชื้ออหิวาต์ชุกชุมที่สุดในโลก อหิวาต์ระบาดเข้าเมืองไทยที่ไร ล้วนสืบได้ความว่า เชื้ออหิวาต์ชนิดเครื่องบินจากอินเดียเข้ามาทุกที ที่ลงกรุงเทพฯ สมัยรัตนโกสินทร์ ประวัติศาสตร์ก็บันทึกไว้ว่ามาจากอินเดียทั้งสองครั้ง

บรรณานุกรม

- ขจร สุขพานิช อนุสรณ์ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๒๑.
 จำเนียร เลชะกุล, พลโท “นครศรีธรรมราชสมัยสุโขทัย” ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์
 ศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช ๒๕๒๒.
 ธรรมทาส พานิช พนม ทวารวดี ศรีวิชัย แพร่พิทยา ๒๕๑๕.
 นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครู รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยครู
 นครศรีธรรมราช ๒๕๒๒.
 นาคะประทีป (นามแฝง) สมญาภิธานรามเกียรติ์ แพร่พิทยา ๒๕๑๐.
 บริหารเทพธานี, พระ พงสาวดารชาติไทย ประจักษ์วิทยา ๒๕๐๘.
 เปลื้อง ณ นคร พจนะ-สารานุกรม เล่ม ๑ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๘.
 รวมเรื่องเมืองนครศรีธรรมราช อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยาบดินทรเดชาอนุชิต
 (แย้ม ณ นคร) ๒๕๐๕.
 สมบัติ พลายน้อย บางกอก โดย ส. พลายน้อย (นามแฝง) ก้าวหน้า ๒๕๐๓.
 สัจจาภิรมย์, พระยา เทวกำเนิด ก้าวหน้า ๒๕๐๔.
 อ. สายสุวรรณ (นามแฝง) เทวดาฝรั่ง ก้าวหน้า ๒๕๐๘.
-

ภาษาวัด ภาษาบ้าน

เอ็ม อุบลพันธ์

เมื่อผมบวชเป็นพระ เรียนนักธรรมและบาลีอยู่นั้น มักจะพบคำ ๆ หนึ่งในตำราเรียน ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย เมื่อกล่าวถึงบุคคลในสังคัมพุทธศาสนา คือคำว่า

คหฺนุโส วา ปนฺพชิตฺโต วา ในภาษาบาลี

คฤหัสถ์ หรือ บรรพชิต ในภาษาไทย

แม้ในปัจจุบัน สังคมไทยพุทธแท้ในชนบทก็ยังประกอบด้วยสมาชิกสองจำพวก น้อยอยู่อย่างเดิม คือมีพระกับฆราวาส หรือจะเรียกว่าชาวบ้านกับชาววัด ก็น่าจะเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้นชาวบ้านกับชาววัดยังพึ่งพาอาศัยกัน โรงเรียนมีงานสมภารก็ช่วยสนับสนุน วัดมีงานครูก็เป็นกรรมการแทบทุกตำแหน่ง กำนันผู้ใหญ่บ้านจะพัฒนาท้องถิ่น พระกับครูไม่เคยขาด เพราะทั้งสองฝ่ายเข้าใจหน้าที่และวัตถุประสงค์ของกันและกันเป็นอย่างดี

ปัญหาอย่างหนึ่งในขณะนั้น ก็คือความห่างเหินระหว่างชาวบ้านวัยหนุ่มกับชาววัด หรือวัด คนหนุ่มคนสาวเข้าวัดเพื่อทำบุญทำทานหรือฟังโอวาทจากพระสงฆ์น้อยลงทุกวัน วันพระวันเจ้าจะมีคนแก่เข้าวัดทำบุญ และมักจะทำกันเพียงบุญกิริยาวัตถุสองอย่าง คือให้ทานกับถือศีล ไม่ค่อยได้เจริญภาวนาคือฟังเทศน์ฟังธรรม ภาพสวย ๆ งาม ๆ ในสังคัมพุทธที่กล่าวข้างต้นจึงพร่ามัวลงทุกวัน

คนสูงอายุกล่าวหาเด็กว่าคือ ทัษฏี หลงวัฒนธรรมฝรั่ง ไม่รักษามรดกทางศิลปกรรมประเพณีของบรรพบุรุษ

ถามคนหนุ่มคนสาว ได้รับคำตอบอย่างไม่ค่อยเต็มปากเต็มคำว่า “ยุ่ง” ไม่มีเวลาจะเข้านั่งพับเพียบฟังธรรมในโรงธรรมเป็นชั่วโมง โดยเข้าใจภาษาเทศน์ของพระได้ไม่เกินครึ่งของคำสอนทั้งหมด

นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายคนหนึ่งบอกว่า ไม่อยากจะเข้าหาพระสงฆ์
ใกล้ ๆ เพราะไม่รู้ภาษาจะพูดกับท่าน จึงได้แต่ไหว้อยู่ห่าง ๆ เหมือนอยากเฝ้าในหลวงแทบพระ
ยุคลบาท แต่กลัวจะผิดทูลด้วยราชาศัพท์ไม่ถูกต้อง

ผมซ้กจะเห็นด้วยกับเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น เพราะภาษาพระภาษาวัดกับภาษา
ชาวบ้าน แตกต่างกันมากพอคุด มากจนลำบากใจ และกลายเป็นเอือมระอา ถึงกับห่างเหินและ
หันหลังให้ในที่สุด

แม่ลูกอ่อนคนหนึ่ง จูงลูกสาววัย ๓-๔ ขวบขึ้นรถ ลูกสาวเซถลาเมื่อรถเคลื่อน
ไปเกาะเข้าพระสงฆ์ที่นั่งสำรวมอยู่ แม่ลูกอ่อนตกใจจึงลูกกลับออกมาพร้อมกับพูดว่า

“อย่าถูกพระ อาบัติจะติดเอา”

แม่ลูกอ่อนคนนั้น คงหมายความว่า พระจะถูกกายหญิงหรือหญิงจะถูกกายพระไม่
ได้ ผิดวินัย เป็นอาบัติ คงไม่หมายถึงว่าทั้งตัวของพระเต็มไปด้วยอาบัติจนใครแผลงจับต้อง
จะติดมือให้เปราะเปื้อนเป็นราศี แต่เพราะไม่เข้าใจในภาษาพระ จึงพูดออกมาในลักษณะนั้น

อาจารย์วัชร ฌ นคร ขอให้ผมเขียนเรื่องลงในหนังสืออนุสรณ์งานพระราช
ทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณพระรัตนธัษณ์ ผมจึงขอนำเรื่องภาษาวัดภาษาบ้านมาเขียนเผยแพร่
เพื่อบูชาคุณพระบาทเถระผู้ควรบูชา และให้ชาวบ้านรุ่นใหม่ได้เข้าใจภาษาวัดขึ้นบ้าง เพื่อจะ
จะทำให้คนเข้าวัดมากขึ้น และถ้าจะห่างเหินวัดกันอีกก็จะได้แง่เหตุอื่น มิใช่เหตุเดิมที่ว่า
“พูดกันไม่รู้เรื่อง”

“ภาษาวัด” ที่จะเขียนต่อไปนี้ มิได้จัดเป็นหมวดหมู่เป็นลำดับ แต่จะเขียนแบบ
เคาใจชาวบ้านว่าน่าจะเข้าใจ หรือน่าจะสงสัยคำใด ก็นำมาเขียนเป็นข้อ ๆ เท่าที่จะนึก
ได้และเวลาอำนวยให้

๑. พระภิกษุสงฆ์

คำว่า “พระ” มาจากคำภาษาบาลีว่า วร แปลว่า “ประเสริฐ” สูงกว่าคำว่า “ดี”
และคำว่า “วิเศษ” ใช้เรียกใครก็ได้ที่มีประวัติดี มีคุณธรรม ไม่จำเป็นจะต้องเป็นศาสดา
นักบวช เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอินทร์ พระพรหม พระภูมิเจ้าที่ พระเยซู

พระพุทธเจ้า พระอานนท์ พระพุทธยอดฟ้า แต่ในสังคมชาวพุทธ คำว่า “พระ” ย่อมหมายถึง พระรัตนตรัย หรือพระสงฆ์

คำว่า “ภิกษุ” (ภิกขุ ก็เรียก) หมายถึงผู้ได้รับอุปสมบทกรรมจากพระพุทธเจ้า คือ เอหิภิกขุ หรือผู้ได้รับอุปสมบทกรรมจากพระสาวกรุ่นแรกๆ ที่เรียกว่าศิษย์คณนุสสัมปทา หรือ ภิกษุที่ได้รับอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ พระสงฆ์สันนิบาตโดยญัตติจตุตถกรรมวาจาในปัจจุบัน

พระภิกษุหรือพระภิกขุ แปลว่าผู้ขอ ผู้เห็นภัยในวัฏสงสาร ภิกษุรูปแรกในพระชนมายุของพระพุทธเจ้าคือท่านอัญญาโกณฑัญญะ รูปสุดท้ายคือท่านสุภทัตตะ ภาษาวัตเรียกว่า ปฐมสาวกและปัจฉิมสาวก

คำว่า “สงฆ์” หมายถึง พระภิกษุตั้งแต่สี่รูปขึ้นไปร่วมประชุมกันทำกิจสำคัญ เช่น ให้อุปสมบทกุลบุตร แต่ชาวบ้านเข้าใจกันผิด ๆ เรียกภิกษุว่า “สงฆ์”

๒. กิริยาอาการ-กิจกรรม

พระสงฆ์ย่อมกินอยู่หลับนอน และมีกิริยาอาการเคลื่อนไหว ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เยี่ยงสามัญชน แต่มีภาษาเรียกต่างกัน จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง คือ

ฉัน ได้แก่การรับประทานอาหาร ตั้งแต่รุ่งอรุณจนถึงเที่ยงวัน หลังจากนั้นเป็นเวลาวิกาล อาหารนั้นต้องประเคน คือมีผู้หยิบยื่นส่งให้ดูลักษณะบังคับ อาหารบางอย่างต้องห้าม เช่น เนื้อคน เนื้อม้า มรรยาทในการฉันก็ระบุไว้ชัดเจน เช่น ไม่ฉันดั่งจับ ๆ ชูด ๆ

จำวัตร ได้แก่การนอนหลับ ต้องนอนในที่มุงบังมิดชิด ไม่นอนร่วมกับอนุสัมบัน (คนธรรมดา)

ทำวัตร ได้แก่การลงโบสถ์ ไหว้พระสวดมนต์เข้าเฝ้า ตามกติกายของแต่ละวัด หรือการถวายสักการะขอขมาโทษพระอุปัชฌาย์อาจารย์

จำพรรษา ได้แก่การเปล่งวาจาประกาศให้ทราบท่ามกลางสงฆ์ว่าจะอยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือนแรกของฤดูฝนในวัดวาอารามใด โดยไม่ออกเดินทางไปแห่งใดโดยไม่จำเป็น

แสดงอาบัติ ปลงอาบัติ ได้แก่การสารภาพผิดต่อเพื่อนภิกษุว่าได้ล่วงวินัยข้อใด พร้อมทั้งสัญญาว่า ต่อไปจะระวังไม่ล่วงสิกขาวินัยอีก อาบัติที่จะแสดง (ปลง) ได้เป็นลหุ

กบัต มีโทษเบา ส่วนครุกาบัตแสดงไม่ได้คืออาบัติปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุ สังฆาทิเสส
ต้องอยู่กรรมกำหนดวิธีการและจำนวนวัน

จงกรม ได้แก่การเดินไปมาในที่กำหนด เพื่อสงบสติอารมณ์ เป็นกิจกรรมส่วน
หนึ่งของการเจริญกรรมฐาน

ธุดงค์ เป็นวัตรปฏิบัติพิเศษของพระสงฆ์อย่างหนึ่ง ไม่บังคับว่าทุกรูปจะต้องทำ
แต่ถ้าทำได้ก็เป็นอานิสงส์เฉพาะรูป เช่น การสัญจรจาริกไปในป่าเปลี่ยว ทางกลดนอนใต้
โคนไม้ กลางแจ้ง เป็นต้น

๓. สมณโวหาร

ภาษาที่พระภิกษุใช้พูด เป็นภาษาพิเศษต่างหากจากภาษาของชาวบ้าน จะแสดง
เป็นตัวอย่างบางคำ ดังต่อไปนี้

อาตมา, อาตมภาพ เป็นบุรุษที่ ๑ ใช้แทนตัวท่าน และพูดกับชาวบ้าน ระหว่าง
พระภิกษุสงฆ์ด้วยกันท่านใช้ ผม กระผม เกลา่กระผม ตามฐานานุกรม

โยม เป็นบุรุษที่ ๒ ท่านใช้เรียกฆราวาส บางความหมายก็ใช้เรียกบิดามารดา
และวงศ์ญาติ เช่น โยมพ่อ โยมแม่ โยมพี่

เจริญพร ถวายพระพร มีความหมาย ๒ ประการ

ประการแรก เป็นคำขึ้นต้นของคำพูด คำเขียน เช่น เจริญพร ท่านผู้ว่าราช-
การจังหวัด, ขอถวายพระพรบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

ประการที่สอง เป็นคำรับคำ (ครับ ขอรับ จ๊ะ) เช่น เวลาฆราวาสหรือในหลวง
พูดหรือตรัส พระภิกษุสงฆ์จะรับคำ-รับพระราชดำรัสว่า “เจริญพร” “ขอถวายพระพร”

ดู ไม่ได้หมายความว่า มอง แล แต่เป็นโวหารเลี้ยงของพระภิกษุ มีวินัยบัญญัติ
ไว้ว่า ห้ามพระภิกษุพราภของเขี้ยว ถากถาง ตักพื้น หรือแม่แต่จะถอนหญ้าไม่ได้ แม่จะใช้
คนอื่นที่ไม่พ้นอาบัติ เวลาจะใช้ให้ใครตักต้นไม้กิ่งไม้ จึงใช้คำนี้แทน เช่นพูดว่า “กิ่งไม้ระ

หลังคาฤดู ช่วยดูเข้ามาสัก ๒ สอก” หรือ “ช่วยดูให้หมดทั้งกิ่ง” เรื่องนี้สมเด็จพระยา
 ดำรงราชานุภาพ เมื่อทรงผนวชจำพรรษาอยู่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ทรงประสมและนิพนธ์
 ไว้ในเรื่องประวัติอาจารย์ ดังปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทยชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

นิมนต์ แปลว่าเชิญให้กระทำกิจกรรมธรรมดา เช่น นิมนต์ฉัน นิมนต์เดิน
 นิมนต์ฟัง

อาราธนา แปลว่าเชิญ ขอร้อง หรือร้องขอในพิธีกรรมต่างๆ เช่น อาราธนาศีล
 อาราธนาธรรม อาราธนาพระปริตร ก็คือขอศีล ขอให้ท่านเทศนา ขอให้ท่านสวดมนต์
 เคยได้ยินโฆษกงานผ้าป่าประกาศมั่วไปหมดว่า ขออาราธนานิมนต์พระคุณเจ้าเข้าโรงธรรมได้
 แล้ว-มั่วดีครับ

๔. ยศช่างขุนนางพระ

โดยสภาพที่แท้จริง พระภิกษุคือผู้สละแล้วซึ่งโลกามิส ทั้งไม่ติดข้องในลาภยศ
 สรรเสริญ สุข อันเป็นโลกธรรม ต่อมาภายหลังราชอาณาจักรกับพุทธจักรคาบเกี่ยวอิงอาศัยกัน
 และกัน พระมหากษัตริย์ทรงตั้งให้พระสงฆ์ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะ คณะธิการ ตั้งแต่
 ระดับสูงสุดเป็นประมุขสงฆ์สกลมหาสังฆปริณายก เจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด
 เจ้าคณะอำเภอ จนถึงเจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส บางสมัยเลียนแบบประชาธิปไตยของชาว
 โลก มีสังฆนายก สังฆมนตรี สังฆสภา เประอะไปหมด

นอกจากนี้ยังทรงตั้งสมณศักดิ์ พระราชทานนามให้เหมาะสมกับคุณธรรมและ
 ตำแหน่ง เช่นเดียวกับที่ตั้งบรรดาศักดิ์ของข้าราชการ เป็นขุนนางชั้นคุณหลวง คุณพระ
 พระยา เจ้าพระยา ในสมัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ขุนนางบรรดาศักดิ์
 กำลังจะสูญสิ้นไปจากสังคมไทย แต่พระสงฆ์สมณศักดิ์กลับนับวันจะเพิ่มทวีมากขึ้น

พระสงฆ์สมณศักดิ์จัดลำดับได้ดังนี้

๑. **พระฐานานุกรม** ได้แก่พระครูปลัด พระครูธรรมธร พระครูวินัยธร
 พระครูสังฆรักษ์ พระครูสมุห์ พระครูใบฎีกา หรือพระปลัด พระสมุห์ พระใบฎีกา ที่
 พระราชาคณะหรือพระครูสัญญาบัตรแต่งตั้งขึ้นตามสิทธิ มีจำนวนมากน้อยไม่เท่ากัน

๒. พระครูชั้นประทวน สูงขึ้นจากพระฐานานุกรม แต่ไม่ถึงกับจะเป็นพระครูสัญญาบัตร เพียงแต่ตั้งใหม่สมณศักดิ์ใช้คำว่าพระครุนำหน้านามเดิม เช่น พระครูแก้วพระครุเจียม พระครูประทวน ผมไม่แน่ใจว่าใครตั้ง มีประกาศแต่งตั้งและพัศศด้วยหรือไม่ แม้บัดนี้จะเลิกไปแล้ว แต่ขอยืนยันว่าเคยมี

๓. พระครูสัญญาบัตร ได้แก่พระครูเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาสอารามหลวง เจ้าคณะตำบล อำเภอ ส่วนใหญ่จะตั้งในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระราชทานนามตามคุณสมบัติและการทำงานสถานที่ เช่น พระครูวิเชียรจริกาธิการ วัดเพชรจริก พระครูพิบูลนวเขตต์ วัดนาใหม่ อำเภอพิบูล พระครูสัญญาบัตรเหล่านี้มีชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ปราบกฏในสัญญาบัตรพัศศ

๔. พระราชาคณะ สูงขึ้นจากพระครูสัญญาบัตรก็เป็น “ท่านเจ้าคุณ” หรือราชาคณะ มีหลายชั้นหลายชื่อเช่นเดียวกัน คือ

ก. พระราชาคณะสามัญ พระราชทานครั้งแรก เลื่อนจากพระครูบ้าง ตั้งจากพระมหาเปรียญ ๗ ประโยคขึ้นไปบ้าง (พระมหาเปรียญ ๗ ประโยคขึ้นไปตั้งเป็นพระครูไม่ได้)

ข. พระราชาคณะชั้นราช แต่เดิมมีเพียง ๔ รูป คือ ราชสุธี ราชเวที ราชกวี ราชโมฬี ภายหลังพระราชทานสมณศักดิ์ชั้นราช แต่ในนามเดิม สังกัดได้จากพัศศอย่างเดียวกัน ปัจจุบันนี้ ผมทราบจากท่านเจ้าคุณพระธรรมธีรราชมหารุณี (ช่วง วรบุญโญ ป. ๙) วัดปากน้ำภาษีเจริญว่า ถ้าเป็นพระราชาคณะชั้นราชก็จะมีคำว่า “ราช” นำหน้า เช่น

ราชธรรมเวที วัดเสาชิงช้า

ราชวินัยเวที วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร

ค. พระราชาคณะชั้นเทพ แต่เดิมก็มีเพียง ๔ รูป คือ เทพสุธี เทพเวที เทพกวี เทพโมฬี ปัจจุบันขยายออกเป็น ๒๕ รูป ใช้ราชทินนามว่าเทพนำหน้าบ้าง นามอื่นบ้าง แต่ใช้พัศศชั้นเทพ

ง. พระราชาคณะชั้นธรรม แต่เดิมก็มีเพียง ๔ รูป คือ ธรรมดิลก ธรรมปิฎก ธรรมปาโมกข์ ธรรมไตรโลกาจารย์ ปัจจุบันเพิ่มจำนวนเป็น ๒๕ รูป แบ่งเป็นฝ่ายมหานิกาย ๑๕ ธรรมยุต ๑๐ ตามสัดส่วน

ท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม

จ. พระราชาคณะชั้นรอง เป็นพระราชาคณะอันดับสองของสังฆมณฑลไทย เลื่อนสมณศักดิ์อีกชั้นเดียวก็จะเป็น “สมเด็จพระ” พระราชาคณะชั้นนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าชั้น “หิรัญยบัตร” ราชทินนามของท่านจารึกในแผ่นเงิน แต่เดิมมีเพียง ๔ รูป คือ พระศาสนโสภณ พระพิมลธรรม พระธรรมวโรดม พระพรหมมุนี ในปัจจุบันเพิ่มจำนวนเป็น ๑๓ รูป ที่เพิ่มขึ้นได้แก่

พระพรหมคุณาภรณ์	พระอุบาลีคุณูปมาจารย์
พระวิสุทธีวงศาจารย์	พระธรรมบัญญัติ
พระธรรมบัญญัติจารย์	พระพุทฺธพจน์วราภรณ์
พระพุทฺธิวงศ์มุนี	พระญาณวโรดม

ฉ. สมเด็จพระราชาคณะ รวมทั้งพระสังฆราช มี ๗ รูป คือ

๑. สมเด็จพระสังฆราช ถ้าเป็นเชื้อพระวงศ์ ใช้คำว่า “สังฆราชเจ้า” พระนามต่างกันตามพระนามเดิม เช่น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวงศ์ ถ้าเป็นสามัญชนใช้พระนามว่า สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พระสังฆราช เหมือนกันทุกองค์

๒. สมเด็จพระวันรัต	วัดโสมนัสวิหาร
๓. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์	วัดราชผาติการาม
๔. สมเด็จพระพุทฺธโฆษาจารย์	วัดสามพระยา
๕. สมเด็จพระพุฒาจารย์	วัดสุทัศน์เทพวราราม
๖. สมเด็จพระญาณสังวร	วัดบวรนิเวศวิหาร
๗. สมเด็จพระธีรญาณมุนี	วัดจักรวรรดิราชาวาส

สมเด็จพระราชาคณะเหล่านี้เป็นชั้นสุพรรณบัตร จารึกพระนาม-นามยาวและไพเราะลงในแผ่นทองพระราชทาน ท่านเหล่านี้ล้วนอยู่ในวัยชราภาพ บำเพ็ญศาสนกิจ อุทิศชีวิตถวายพรหมจรรย์ มิได้คิดและเวียนกลับสู่ฆราวาสวิสัยอีกแล้ว จัดเป็นปูชนียบุคคลเอนนาบุญที่ควรกราบไหว้บูชา เช่นเดียวกับท่านเจ้าคุณพระรัตนธัมม์ ซึ่งพลีชีวิตทั้งหมดรับใช้พระศาสนาถึงวาระสุดท้าย

ภาคที่ ๖

ว่าด้วยวรรณกรรมพื้นบ้าน

กลอนกาพย์เรื่องเสด็จเมืองนครศรีธรรมราช

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

คำนำเสนอ

กลอนกาพย์เรื่องเสด็จเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ที่คัดมาลงพิมพ์ในหนังสือนี้เป็นบันทึกจดหมายเหตุที่ทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ ครั้นที่เสด็จไปทอดพระเนตรพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ดังปรากฏในคำนำซึ่งสมเด็จพระยาตำราธิราชได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า

“กลอนกาพย์ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงพระนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗ เป็นจดหมายเหตุเรื่องเสด็จลงไปเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นบวรรั้งศรีสุริยพันธ์

เหตุที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้เสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนั้น ไม่ได้ทรงแสดงไว้ในพระราชนิพนธ์ แต่เข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานโอกาสให้เสด็จไปนมัสการพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งทรงนับถือว่าเป็นเจดีย์สถานที่เป็นของโบราณรองแต่พระปฐมเจดีย์ลงมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปนมัสการ เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๐๒ ก่อนนั้นมา ๕ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ยังไม่เคยเสด็จ จึงประทานโอกาสให้ได้เสด็จบ้าง

การที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช บางทีจะเนื่องด้วยเรื่องคิดแบบอย่างพระเจดีย์ซึ่งจะก่อครอบพระปฐมเจดีย์เก่าให้เป็นพระมหาสถูปใหญ่ยิ่งกว่าพระเจดีย์องค์อื่น ๆ ในสยามประเทศนี้ มีเรื่องปรากฏว่าที่แรกก่อพระสถูปองค์ใหญ่นั้น ก่อฐานขึ้นไปได้สูง ๑๐ วา พังลงมาเสียเมื่อกลางเดือน ๘ ปีวอก โทศก พ.ศ. ๒๔๐๓

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรึกษากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ คิดแบบรูปพระสถูปใหม่ ให้ฐานใหญ่ทานกำลังน้ำหนักข้างบนได้ บางทีจะเป็นในเวลาทรงเลือกหาแบบอย่างพระสถูปที่จะสร้างนั้น จึงโปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์เสด็จไปทอดพระเนตรพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๗”

กลอนกาพย์เรื่องนี้ นับเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อร้อยปีเศษที่ผ่านมาเป็นอย่างดี เพราะพระผู้ทรงนิพนธ์ได้กล่าวถึงสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่พบเห็นไว้อย่างถ้วนถี่ แม้การบันทึกจะปรากฏในรูปของร้อยกรองประเภทกาพย์และกลอน แต่ก็หาได้ทำให้เสียถ้อยกระทงความไปแต่อย่างใดไม่ ตรงข้ามกลับทำให้ผู้อ่านรู้สึกเสมือนว่า ผู้ทรงนิพนธ์ได้จำลองเอาเมืองนครศรีธรรมราชและวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารเมื่อร้อยปีเศษที่แล้ว มาแสดงไว้ตรงหน้า อย่างแนบเนียนเป็นที่สุด

มีหนังสือหลายเล่มที่กล่าวถึงเมืองนครศรีธรรมราชในอดีต โดยยกเอาคำกล่าวของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์มาอ้างกัน โดยเฉพาะตอนที่กล่าวถึงน้ำคั้นน้ำใช้ของเมืองนครศรีธรรมราชที่ว่า

	“อีกอย่างหนึ่งนั้น	น้ำใช้น้ำฉัน	เหมือนน้ำธารเขา
ใสเย็นดีนัก	ไม่เหมือนบ้านเรา	บ่อน้ำของเขา	ไม่เหมือนโคลนเลน
	กินน้ำใสสะอาด	คนจึงฉลาด	ไม่โง่งมเถร
ว่องไวไหวพริบ	งานการชัดเจน	ทำไต่ไม่เถร	การช่างแปลกตา”

ทำให้มองเห็นว่าพระนิพนธ์ฉบับนี้มีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราชมากเพียงใด

ด้วยเหตุแห่งความสำคัญดังกล่าว ในการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระรัตนธัชมุนี (คุณจาภรณ์เถร) จึงได้นำบทพระนิพนธ์กลอนกาพย์เรื่องเสด็จไปเมืองนครศรีธรรมราชฉบับนี้มาลงพิมพ์ไว้ด้วย ทั้งนี้โดยคัดลอกตามต้นฉบับที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพงศาตติศรมหิป โปรดให้จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๖๘ ณ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร กรุงเทพฯ

กลอนกาพย์
พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
เสด็จเมืองนครศรีธรรมราช

บิ ^๔ ชวตจศก	หนึ่งสองสองหก
เดือนเจ็ดข้างแรม	สิบค่ำวันพุธ
สี่โมงบ่ายแสง	สตัม ^๕ ชนแรง
เบิกจักรล่องไป	
สี่ ^๖ ทุ่มถึงค่าน	นาร่องลงใส่
กลางคืนแล่นไป	เข้าเห็นเจ้าลาย
คลื่นซัดเรือแคลง	คนเมาเวียนหงาย
อาเจียนวุ่นวาย	เข้าปลาไม่กิน
ครัน ^๗ เย็นค่อยคลาย	คนเมาก็หาย
แต่นั้น ^๘ ไม่เป็น	ถึงกุก ^๘ พินหมด
แหวะทอดพอเห็น	เรือล่องบต ^๙ เซ็น
ตีกะเซียงเข้าไป	
ได้ ^{๑๐} พินพันเศษ	บายโมงใส่ไฟ
เกาะหลักล่องไป	ทอดอ่าวชุมพร
นา ^{๑๑} สน ^{๑๒} พินหมด	ไม่แหวะจักอด
ได ^{๑๓} น้ำตีสอง	พินใหญ่ใส่ข้าง
สามพันพอครอง	แต่นั้น ^{๑๔} ไม่ต้อง
หา ^{๑๕} พินกลางทาง	

ถึงเกาะสมุยบาย
 เมฆตมขวาง
 เสือกสมอทงวาง
 จิ่งแล่นต่อไป

เข้าชนถึงอ่าว
 คึงลิกเข้าไป
 ค่ำหนึ่งเพลทอด

เขาเรียกนคร

ทอดอยู่ที่นั่น

ขุนนางออกมา
 ชักสมาริพายมา
 ลงจากเรือไฟ

พายไปสองโมง
 ลงลากเสือกใส
 สองโมงล่วงไป
 ใต้สีนาฬิกา

จนถึงท่าโพธิ์

ปลุกโพธิ์ลังกา
 ช่างม้าสำหรับ
 กรมการทนาย

พระครูฐานา

มาคอยต้อนรับ
 สีโมงเสร็จการ

ตามทางแรกไป
 ขายเหล็กทองเหลือง

มีวัดน้อยใหญ่

สักครู่ถึงค

บ้านชิตติดเนือง

ฝนตกโปรยปราย
 เรือหยุดไม่แล่น
 ต่อดักฟ้าสว่าง

ไชยาพิไลย

ข้ามอ่าวท่าทอง

ปากน้ำละคอน

ศรีธรรมราชา

สองค้ำกลางวัน

เอาเรือมาดเก้ง

รับพระศิษย์หา

ถึงต้นคดโกง

ไปอีกช้านาน

ทางเรื่อนั้นใช้

มีวัดกว้างโต

วอรถคอยรับ

ขุนนางเตรียมมา

มากหลายแน่นหนา

ปาโมกข์สมภาร

เช่นกับบริวาร

รับเข้าไปเมือง

มีโรงจีนไทย

ห่างทางออกไป

แต่ไม่รุ่งเรือง

กำแพงรอบเมือง

วัดสองข้างทาง

มีแต่ฝ้าผนัง
 พอบิดพระประธาน
 หนาสงสาร
 ผู้มีศรัทธา

ห้าสิบนาที
 ไใหญ่โตมหิมา
 สงสามสิบเจ็ดวา
 กลมรอบปากระฆัง

ชั้นล่างลงมา
 มีห้องช่องหลัง
 มีเทศน์คนฟัง
 พุทธรูปเรียงราย

ในห้องช่องกลาง
 เนียมยี่นมากหลาย
 มีพระตั้งราย
 ดูไม่เหมือนกัน

พินันออกมา
 แวดล้อมครามครัน
 พินลานเหล่านั้น
 พิหารเล่นกลาง

ที่พระเจดีย์ใหญ่
 มีพิหารขวาง
 ชนไปท่ามกลาง
 บนเรืออภิเนษกรรม

หลังคาจากบัง
 ตั้งขึ้นโดยมาก
 เหลือมือเหลือการ

ถึงพระเจดีย์
 ยอดหุ้มทองคำ
 สามสิบเขาว่า

ทำเป็นหลังคา
 เป็นที่เลี้ยงพระ
 ริมฝ้านนตัง

ทำเป็นรูปช้าง
 แวดถัดออกมา
 สูงต่ำวุ่นวาย

เจดีย์ลังกา
 ตั้งเต็มในสถาน
 พระระเบียงสองชั้น

ตรงทิศเหนือไป
 ก่อเป็นบันได
 ผนังสองข้าง

แถวข้างบันได	บันรูปท้าวไท
โลกบาลสี่องค์	รูปเสื่อโคร่งร้าย
ผืนหน้าหันลง	หมิง่ามือประสงค์
คอยจับคนพาล	
ตรงกลางลงมา	มีพระอัมเฐา—
รศยันเป็นประธาน	สำหรับรับแขก
ท่ามกลางวิหาร	मुखต่ออีกสถาน
ที่คนทำบุญ	
ถัดนั้นออกมา	ที่โพธิ์ลังกา
พระระเบียงแวงวง	ด้านหนึ่งมีพระ
ไสยาสน์เหยียดตรง	ข้างเคียรอีกองค์
ทรงเครื่องปิดทอง	
เขาเล่ากันว่า	เป็นรูปพระยา
อโศกเจ้าของ	สามค้ำพระยีน
ทาแดงปิดทอง	ท่ามกลางแท่นรอง
โพธิ์พฤษกษลังกา	
ชั้นนอกออกไป	มีพิหารใหญ่
ชื่อธรรมศาลา	แทนที่โรงธรรม
อยู่ที่ศบูรพา	มีรูปพระมหา
เถรนั่งกลางดิน	
ห้องใหญ่หงายหน้า	แหงนคู้ห้องฟ้า
ประสงค์โดยถวิล	จะให้ฝนตก
ทุกทั่วแผ่นดิน	ได้ทำนาгин
เป็นสุขทั่วกัน	

ด้านใต้มีโบสถ์
 ยาวใหญ่มีหันท
 แม่สักครึ่งพัน
 ไว้ในท่ามกลาง

ฝั่งนั้นออกไป
 แวดล้อมรอบสถาน
 ตามแนวปราการ
 เต็มด้วยกรวดทราย

ถ้าจะสังเกต
 องค์รูปคล้าย

ปฐมของเก่า
 เข้าที่กันมา
 องค์ใหญ่หน้า
 ที่หนึ่งพึงจำ

องค์ที่สอง
 คำนลกล้า

ทิศใต้มีสวน
 เดียวกันคล้าย

เขาทำที่รับ
 สีหลังฝากัน

ข้างนอกบกรว
 ไม่จริงทันตรง
 กองไฟสุมล
 มิให้หลับไป

รูปทรงสูงโสด
 พระสงฆ์นั่งได้
 ก่อแทนพระนั้น

มีกำแพงใหญ่
 ปลุกต้นโพธิ์ราย
 ชนนพนลาน

กำหนดจดหมาย
 เจตีย์ลังกา

ท่าทางลาดเลา
 ลายฐานมีน้อย
 ปฐมควรวา

ร่องด้วยการทำ
 มีอรรคมามาก
 ดอกไม้ปลูกถวาย
 กับสวนสามัญ
 ปลูกไว้ในนั้น
 เป็นหมู่แวดวง

เบื้องบนพันหัว
 นอกกรวดนราย
 ตีเกราะเคาะประสงค์

ประต^๒จำเพาะ
ตรง^๒ขึ้น^๒ไป^๒ใน
มิ^๒ให้^๒ไป^๒ไหน
โดย^๒ทาง^๒ทาง^๒เดียว

ได้^๒อยู่^๒ที่^๒นั้น
มิ^๒ได้^๒แล^๒เห^๒ลีย^๒ว
โล^๒เล^๒น^๒ัน^๒เท^๒ย^๒ว
ไม่^๒เป็น^๒ก^๒ง^๒ว^๒ล

ขึ้น^๒ไป^๒ไหว^๒พระ
กล^๒บ^๒มา^๒ที่^๒ต^๒น
ส^๒ว^๒ค^๒ม^๒น^๒ต์^๒ส^๒า^๒ม^๒ห^๒น
ห^๒ก^๒โม^๒ง^๒เศ^๒ษ^๒ไป

สำ^๒ร^๒ว^๒ม^๒อ^๒ิน^๒ท^๒ร^๒ี^๒ย^๒
อ^๒ค^๒ก^๒ล^๒ัน^๒ท^๒น^๒ไว้

ตาม^๒ก^๒ิจ^๒แ^๒ห^๒ง^๒ต^๒น
ร^๒ัว^๒ท^๒บ^๒เ^๒้า^๒มา
แ^๒ห^๒ง^๒พ^๒ระ^๒ศ^๒า^๒ส^๒ด^๒า
ใน^๒ธ^๒ร^๒ร^๒ม^๒ว^๒ิน^๒ย^๒

อัน^๒น^๒เป็น^๒บ^๒ุ^๒ญ^๒
แ^๒ก^๒ผู้^๒เ^๒ื่อ^๒ม^๒ใ^๒ส
ส^๒ง^๒ค^๒ระ^๒า^๒ห^๒อ^๒ย^๒่าง^๒ไ^๒ด
เป^๒น^๒ส^๒่ว^๒น^๒โม^๒ท^๒น^๒า

จ^๒ง^๒เก^๒ษ^๒ม^๒ส^๒ุ^๒ช^๒
เส^๒ร^๒ี^๒จ^๒ส^๒ม^๒ป^๒ร^๒า^๒ร^๒ถ^๒น^๒า

ทำ^๒ไว้^๒ให้^๒เ^๒ห^๒มา^๒ะ
ที่^๒บ^๒น^๒ลา^๒น^๒พ^๒ระ
จ^๒ะ^๒เ^๒พา^๒ะ^๒เ^๒ิ^๒ร^๒ได้

เก^๒็^๒อ^๒บ^๒ค^๒ร^๒บ^๒ส^๒า^๒ม^๒ว^๒ัน
ต^๒อ^๒ก^๒า^๒ร^๒เท^๒ย^๒ว^๒เ^๒ล^๒เ^๒น
ที่^๒ไ^๒ด^๒ไ^๒ก^๒ล^๒เป^๒ล^๒ีย^๒ว

เส^๒ร^๒ี^๒จ^๒ส^๒น^๒ธ^๒ร^๒ะ
บ^๒ุ^๒ชา^๒แ^๒ก^๒ำ^๒ค^๒ร^๒ัง
ส^๒า^๒ม^๒ค^๒ิ^๒น^๒ค^๒ิ^๒ด^๒ป^๒ร^๒น

ย^๒ำ^๒ย^๒อ^๒ัน^๒ไ^๒ด
ช^๒ิ^๒ง^๒ท^๒ุ^๒ก^๒ษ^๒์^๒น^๒า^๒น^๒า

มิ^๒ให้^๒อ^๒ก^๒ุ^๒ศ^๒ล
ตาม^๒คำ^๒สั่ง^๒ส^๒อน
ช^๒ิ^๒ง^๒ไ^๒ด้^๒น^๒ำ^๒มา

จ^๒ง^๒ไ^๒ด้^๒เก^๒็^๒อ^๒ห^๒น^๒ุ^๒น
ไ^๒ด้^๒ให้^๒ไ^๒ด้^๒ทำ
บ^๒ุ^๒ญ^๒เ^๒้า^๒น^๒ให้

ท^๒ุ^๒ก^๒ส^๒ัต^๒ว^๒ท^๒ัว^๒ห^๒น^๒้ำ
ท^๒ุ^๒ก^๒ส^๒ิ^๒ง^๒ท^๒ุ^๒ก^๒ป^๒ระ^๒ก^๒า^๒ร

อนึ่งใครได้รู้
ด้วยจิตชั้นบาน
ที่เป็นแก่นสาร
ว่าตนได้ทำ

จงสำเร็จผล
เหมือนผู้ได้ทำ
ทนจักกล่าว
ได้เห็นฟังมา
มีต้นจำปา
ควรเล่าชาวไทย

เห็นจักไม่เชื่อ
เอาของที่ไกล

เมืองนั้นมีของ
ในสวนพระนั้น
มีหม่อมะพร้าว
กว่าตาลแหบวา
สูงขึ้นไปกว่า
สักคืบศอกไป

น่วมหล้าไปดู
นามวัดนั้นไซ้
เห็นต้นยอใหญ่
โตดเดี่ยวคุดระหง
ที่วัดดิงดง
ใหญ่เท่าสามกำ

อิมจันมาแล้ว
เตยหนึ่งต้นล้ำ

หรือได้อ่านดู
มุ่งหวังหาผล
จงได้สันนิษฐาน

แห่งวิบากกรรม
อย่าพร่องเลยนา
สิ่งของเรื่องราว
ที่ในสวนพระ
สูงมากผิดตา

ว่าเรานี้ไป
มาเล่าปดกัน
แปลกแปลกหลายอัน
ได้สังเกตมา
ลำต้นสูงยาว
จำปายอดด้วน
แลดูด้วยตา

บวชนาควัดไกล
เรียกวัดดิงดง
สูงกว่าต้นไม้
มาเล่ากันว่า
ยอหนึ่งต้นตรง

แข่งแรงขบขำ
เท่าต้นหมากเทียว

สูงขึ้นไปกว่า	ยอกतालมะพร้าวเขียว
มีอยู่ต้นเดียว	ใกล้บ้านเจ้าพระยา
นายเรือพดเล่า	ว่าต้นจำปา
จันทาเล่าว่า	เป็นต้นจำปี
มีในบ้านพระ	สีเนหามนตรี
แต่ลำต้นนี้	แทบเท่ากระบุงไป
จันทาเล่าว่า	สังเกตด้วยตา
แลดูไกลไกล	ต้นนั้นโตนัก
เกือบสองอ้อมไป	จะถูกของใคร
เราไม่รู้หนา	
อนึ่งเหล่าผลไม้	แตงอุลิตใช้
หวานดีนักหนา	แปลกกว่าแตงที่
ได้เคยพบมา	แตงเหลืองไม่ว่า
ดีทุกอย่างไป	
หรือเขาเลือกมา	แต่ที่คิดใส่
ที่ชั่วอย่างไร	ยังไม่รู้ที่
ครั้นถามองค์อื่น	ท่านว่าไม่มี
ในความเรื่องนี้	ยังไม่แน่ใจ
ถามผู้กินเหลือ	เขาว่าดีไป
หวานกว่าแตงใน	แวนแคว้นเมืองเรา
สังเกตฟังดู	ผลไม้เมืองเขา
คงดีกว่าเรา	ยกเว้นทุเรียน
ผลพฤษ์เลวทราม	รู้แล้วอย่าถาม
ไม่ควรจักเขียน	เนื้อสัตว์หมปลา
คน่าดีเขียน	จัดเห็นยวเกี่ยวเขียน
ไม่เหมือนเมืองเรา	

อีกอย่างหนึ่งนั้น	น้ำใช้น้ำฉัน
เหมือนน้ำธารเขา	ใสเย็นดีนัก
ไม่เหมือนบ้านเรา	บ่อน้ำของเขา
ไม่เปื้อนโคลนเลน	
กินน้ำใสสะอาด	คนจึงฉลาด
ไม่โง่งมเถร	ว่องไวไหวพริบ
งานการชัดเจน	ทำดีไม่เถร
การช่างแปลกตา	
เจ็ดเรื่องนั่นเล่า	ตามได้ฟังมา
มิได้ปรารถนา	จะปกคนฟัง
สืบได้จริงหมด	แต่ดูเหมือนปิด
เล่ามาแต่หลัง	ไหนได้ออกไป
ถึงเมืองนครวัง	จำเล่าเล่นมั่ง
สู้กระบือเขายาว	
วันศุกร์ห้าค่ำ	เดือนแปดบ่กษัชาว
แปดโมงแต่เช้า	กลับจากนคร
ห้าสิบนาที	ถึงท่าดังก่อน
ลงเรือรบร้อน	เซ็นลากออกมา
ถึงเรือยาค่า	ลำบากด้วยน้ำ
ลงแห่งนักหนา	ขุนนางพระครู
ชนของลวงมา	กองไว้คอยท่า
เต็มแน่นกลางเรือ	
สงเคราะห์ต้อนรับ	ดูเหมือนหนึ่งกับ
ญาติมาแต่เหนือ	ให้จนบ่าวไพร่
ที่ไปในเรือ	เลี้ยงดูสิ้นเหลือ
ผ้าลายแจกบัน	

เปิดไถ่ให้แก่
 พนักงานนั้นนั้น
 อันนี้ใช้บุญ
 มิให้มีเหลือ
 ทำโดยเอื้อเฟื้อ
 ไม่ใคร่ลุดไป
 ครั้นเขาถอนสมอ
 เปิดจาร์ปล่อยไป
 กัปตันหันท้าย
 หกคำบายประสงค์
 ยกกระบัตร์รู้เข้า
 โดยการรีบร้อน
 จะต้องชนผ่อน
 มาส่งตามควร
 เจ็ดคำเล่นมา
 ปทิวพอจวน
 รุ่งเช้าอีกวัน
 ไปนั่งคอยดู
 ถึงสตกภูจวน
 กลางคืนแปดคำ
 เข้ามาไม่ได้
 คลื่นใหญ่ซัดเรือ
 คนใดใจอ่อน
 เข้า เข้ามาถึง
 บ่ายโมงถึงท่า
 พอชนของหมด
 ฝนสาดหน้าหลัง

นายเรือกัปตัน
 ถ้วนทั่วในเรือ
 ยังตามเกอหนุ
 ตามส่งให้ของ
 จนจวนออกเรือ
 อินทเนียรังไฟ
 จึงได้หลีกลง
 เบนออกมาตรง
 ทอดแหลมชุมพร
 ลงมาถามข่าว
 รู้ว่าพื้นพร่อง
 กลับไปไล่ต้อน
 ลับแสงสุริยา
 แล้วมาแต่นั้น
 ฉันทันแล้วรีบด่วน
 สามร้อยยอดประมวญ
 ไกลเพลเข้าไป
 หยุดทอดเรือไว้
 กลัวติดสันดอน
 โคลงกลังโยนชโยน
 วิงเวียนขึ้นมา
 ปากน้ำเจ้าพระยา
 หยุดทอดควักระฆัง
 พยุงตั้ง
 แปดสิบตกลง

ต้องรออยู่แพ
ไปคอยอยู่ตรง
สี่โมงเย็นลง
ทูลเรื่องเมืองนคร

เสร็จแล้วมาวัด
พอเย็นรอนรอน
เรื่องไปเมืองนคร
ยังไม่ครบครัน

เป็นแต่ใจความ
ได้เล่าสู่กัน
เสร็จสนเท่านั้น
ท่านพอควร

กลัวว่าจะปด
ลงให้ขบขัน
ท่านจักสำคัญ
การนโกลตา

เป็นจบเท่านั้น
แต่ไปจนมา
ดังได้พรรณา
คนเขียนคนฟัง

เขามาเอาแคว
ฝนเหือดเข้ามา
เข้าวังโดยประสงค

พร้อมด้วยบริษัท
จบเพียงเท่านั้น
เขียนโดยรีบร้อน

ไว้เผื่อคนถาม
แต่ไปจนมา
จกไว้สนสน

จึงไม่อาจจด
ครันแข็งแรงนัก
ว่าเราปดท่าน

เสร็จสิ้นความกัน
พอฟังรู้เรื่อง
สำเร็จปรารธนา

เพลงบอก เรื่องประวัติพระรัตนชมนี (แบน)

เนตร ชลารัตน์

(กลอนเพลงบอก)

อุภัยหัตถ์นัมัสการ	ต่างอุบลบานบรรจง
น้อมเศียรลงกราบพุทธะ	ที่เป็นอรหันต์
เคารพธรรมอันรวยริน	ถ้วนท่งแปดหมื่นสี่พัน
ถัดจากนั้นอภิวาท	สาวกพระศาสดา
ไหว้คุณบิดาและมารดา	ผู้บังเกิดเกล้ากระผม
ได้อบรมอย่างล้ำลึก	เป็นต้นการศึกษา
จึงจัดเป็นบูรพาจารย์	ได้สอนแต่กาลก่อนมา
อีกต่อมาไหว้ครู	ท่านสอนให้รู้เรียน
ยังคุณพระอุปัชฌาย์*	บวชให้ห่มผ้ากาสาวพัสตร์
ทำโพธิ์วัตงามวิจิตร	พ่อท่านสถิตเสถียร
นามเต็มชื่อว่าอัมพวา	ท่านเป็นมหาเปรียญ
บำเพ็ญเพียรพุทธกิจ	ไม่เคยได้ผิดทาง
ท่านผู้เป็นผู้นำ	นครศรีธรรมราช
ปรุโปร่งปราชญ์สารพัด	พูดอะไรไม่ขัดขวาง
สั่งสอนสงฆ์ทั่วทุกทิศ	เมื่อแปดสิบสองปี
ชีวาว่างลับล่อง	เมื่อแปดสิบสองปี

* หมายถึงพระรัตนชมนี (ม่วง) วัดท่าโพธิ์วิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ต่อจากนั้นต่อมาวันทา	พระรัตนธาชวงศ์ที่สอง
แต่จะลองกล่าวกลอน	เพลงบอกนครศรี
เดิมชื่อเบนแสนสะอาด	งามผูกผาดทั่วกาย
เกิดในที่อำเภอเมือง	ขอกล่าวให้เนื่องมา
ตำบลนั้นคือปากพูน	ที่สมบูรณ์ด้วยสวนมะพร้าว
ทั้งนาข้าวธรรมชาติ	ผลิตให้สมปรารถนา
ท่านเกิดในหมู่ที่สอง	บ้านอยู่ริมคลองหระ
มีนามว่าบ้านดอนเหล	ตามเรื่องกะเนการ
ท่านเกิดปีวอกวันจันทร์	ในวันนั้นขึ้นสิบสามค่ำ
จึงขอนำเรื่องราว	คัดออกมากล่าวสาร
วันที่ยสิบสี่มิถุนา	วันเกิดกายาเจ้าคุณท่าน
ในรัชกาลที่ห้า	สมเด็จพระราชิน
ตำบลปากพูนหมู่ที่สอง	จริงตามต้องกล่าวประกาศ
จังหวัดนครศรีธรรมราช	ดังที่ประกาศศิลป์
บิดาชื่อหมื่นทิพยจักษ์	เช่นกันับระบวาทิน
จะกล่าวให้สนสมเสร็จ	มารดาชื่อเบ็ดนาง
นามตระกูล “ฤทธิโชติ”	เขาเคยไฟโรจน์รุ่งเรือง
ชนชาวเมืองยอน้ำใจ	ของท่านว่าใสสว่าง
ให้นามว่าเบนแสนสะอาด	ความสามารถท่านหลายอย่าง
มีท่าทางกิริยา	ใครเห็นก็น่าชม
เมื่อปฐมวัยเข้าศึกษา	จบวิชาประถมสี่
แต่เรียนได้เพียงเท่านั้น	เขายอว่าดีถม
วัดท่าโพธิ์ศึกษา	ทั้งพาราเขานิยม
ได้อบรมกับท่านเจ้าคุณ*	จัดว่าเป็นบุญแรง

* หมายถึงท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) เจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช และเป็นผู้จัดการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ได้กรรมลมิใช้น้อย
 เชิดชูนามเข้าระดับ
 ต่อมาท่านเข้าอุปสมบท
 ที่หนึ่งแห่งสีมานา
 ผูกแพใหญ่ในแม่น้ำ
 แล้วค่อยลอยแพใหญ่
 ท่านพระครูเหมเจตยานุรักษ์
 ความรู้อย่างอุบซฌาย์
 เจ้าคุณสิริธรรมมุนี
 ท่านเป็นกรรมวาจา
 ท่านเป็นเปรียญสี่ประโยค
 บวชแล้วจรเข้ามา
 เข้าสู่สำนักท่านเจ้าคุณ
 ภิภษุแบบเรียนรู้เร็ว
 ตามบาลีมีนามว่า
 รัตนะธโชอาจารย์
 เข้ากรุงเทพมหานคร
 ท่านสอบได้นักธรรมตรี
 วัดบวรนิเวศวิหาร
 ชาวเลือนไหลลงมา
 ท่านเจ้าคุณอุบซฌายาจารย์
 ภิภษุแบบคังจันทร์เพ็ญ
 พ.ศ. สองพันสี่ร้อยห้าสิบสี่
 มีบัญญัติขึ้นชื่อ

ชื่อเสียงเลิศลอยในสนาม
 พ่อแม่ได้รับแสง
 กล่าวตามจำจตชแจง
 นี้แหละเป็นความจริง
 ใช้กันตามพระวิสัย
 ให้ออกไปไกลตลิ่ง
 ควรนับเป็นหลักน่าประวิง
 สนิทวัดพระนคร
 ก่อนจากที่เป็นรัตนะ*
 เช่นกล่าวอุทาหรณ์
 ตามปากโลกว่าสาธรร
 เล่าเรียนวัดท่าโพธิ์
 เกษะบุญอันหนาแน่น
 ไม่เคยจะเหลวไหล
 “กณฐกรโณ”
 จัดส่งให้ท่านไป
 เป็นอนุสรณ์ประเสริฐศรี
 บังเกิดราศีใส
 ต้องตามกาลที่จากไป
 เข้าสู่วัดท่าโพธิ์
 ได้ทราบสารอันสวยแสน
 ที่สองชั้นเด่นโผล่
 เกิดบารมีใหญ่โต
 กรุงเทพฯ ฯ ก็ลือนาม

* หมายถึงพระรัตนชมนี (ม่วง) เช่นกัน

ที่สอบไล่ต่อต่อมา	คือวัตรราชาธิวาส
ท่านสามารถจะมีโชค	รวมได้ประโยชน์สาม
พ.ศ. สองพันสี่ร้อยห้าสิบห้า	ขอเล่ามาให้แจ้งความ
ผู้รื่องนามไม่วิปโยค	ท่านพบแต่โชคดี
ท่านผู้หมั่นแต่ความ	พยายามไม่หยุดยั้ง
ไม่เหลียวหลังมามัวโลก	สอบได้ประโยชน์สี่
ได้รับพัดท่านมหา	ย้ายตามพระวริยาภิ
มาอยู่ท้าวราชาฯ	เป็นที่โอฬารลาน
เขาจัดตั้งเป็นปลัด	ผู้ใหญ่จัดตามความรู้
พอเป็นพระครูธรรมประศาสน์	ทันท้เข้ามาตราฐาน
งามเพริศแพรวต้งแก้วแก้ว	ของสมเด็จกรมวชิรญาณ
กระทำงานนำพรรคพวก	ด้วยความสะดวกดี
ภายหลังถวายบังคมลา	ท่านเจ้าคุณมาอยู่บ้กษัไต้
สร้างความคิดไว้อือขจร	จังหวัดนครศรีฯ
มีจริยาวัตรเพียงพอ	จะกล่าวทุกชั้นนั้นมากมี
จับเอาที่สำคัญ	กระผมจะบรรยาย
ท่านผู้ผู้มีปัญญา	ท่านพัฒนาบุคคลได้
ถ้าท่านใช้ผู้ใด	ก็สมน้ำใจหมาย
เช่นซ่อมแปลงวัดพระธาตุ	สุดแสนสามารถมากมาย
ท่านจัดให้พระพุทธรุธิสาร	เป็นคนทำงานดี
ในพระธรรมศาลา	ในพระม้านในพระถ้าน
พระพุทธรุธิสารเทียวทำจบ	ไม่เคยจะหลบหนี
ท่านเจ้าคุณประสงค์ใด	ท่านพระครูทำไปทันที
ด้วยบารมีให้มาอยู่	สององค์เป็นคู่กัน
ถ้าจะพูดเรื่องของพระ	รัตนธชองค์สอง
รู้แคล้วคล่องของจริง	ตลอดทุกสิ่งสรรพ

ท่านองค์น้อย โทสะ
 มีของฉันของใช้
 จำพวกพระสงฆ์สามเณร
 ไครมีน้อยหิวกระหาย
 เทศนาที่แห่งใด
 เทศนาที่แห่งใด
 มโนรมย์แสนชมชื่น
 สมณะพระชีท่านเมตตา
 เขานิมนต์สองธรรมาสน์
 ท่านพูดออกไปมากมาย
 ตลอดทั่วทุกภาค
 ท่าน^{๒๘๕}รุทตน ท่าน^{๒๘๕}รุทลิก
 ท่านอุบัตินาในชาตินี้
 ไม่เพาะเพิ่มกิเลสงาม
 ท่านรักวงศ์ ท่านสงแวง
 ถ้าหากเราเปรียบบ่กษา
 สถิตสุวรรณบรรพต
 เมื่อจะบินลงลอยตัว

อิกทั้งโลภะพัวพัน
 ท่านชอบจะให้คน
 ท่านไม่กะเกณฑ์ใช้สอย
 เจ้าคุณท่านให้ผล
 สุขแสนชอบหมู่ชน
 ท่านไม่มักพาไป
 ยากให้คนอื่นได้ดี
 ไม่เลือกว่าหน้าไหน
 ท่านก็ฉลาดว่องไว
 แล้วกลับมาใกล้เคิม
 ยกเป็นธรรมกถิก
 ไครอย่ามาฮึกเหิม
 กับหมู่สตรีไม่คลั่งเคลิ้ม
 ขอกล่าวตามความตรง
 เป็นศิษย์แก้วเจ้าคุณแก้ว
 ก็เชื่อชาติพญาหงส์
 ท่านผู้มียศยิ่งยง
 อยู่ในป่าบัวทอง

กายนคร

บทนำเรื่อง

วรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราชเรื่อง “กายนคร” หรือ “ต้นขมุตหนังสือกายนคร” เล่มนี้ เดิมเป็นสมบัติของ นายสะเทือน บุญชูวงศ์ ชาวบ้านเขาลำปะ ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช นายสะเทือนเล่าว่าตนรับมรดกตกทอดมาจากบิดาอีกคนหนึ่ง ต่อมานายสะเทือนได้มอบหนังสือเล่มนี้ให้แก่ นายวิเชียร ฦ นคร อาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาไทยของวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราชเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ เพื่อใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนวิชาคติชนวิทยา ซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่เปิดสอนในระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงและระดับปริญญาตรีวิชาเอกภาษาไทย และต่อมาอาจารย์วิเชียร ฦ นคร ได้มอบหนังสือเล่มนี้ให้เป็นสมบัติของ ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช เมื่อ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๑ ปัจจุบันต้นสมุคเล่มนี้จึงเป็นสมบัติโดยชอบธรรมของศูนย์ฯ ดังกล่าว

ต้นสมุคกายนครเป็นหนังสือบุคขาว พื้นของหน้าหนังสือเป็นสีขาว และตัวหนังสือที่ใช้เขียนเป็นสีดำ ขนาดของหนังสือใช้แผงขนาดกลาง คือมีความยาว ๓๖ เซนติเมตร กว้าง ๑๑-^๒ เซนติเมตร และหนา ๓ เซนติเมตร เป็นขนาดของหนังสือบุคที่ใช้บันทึกวรรณกรรมท้องถิ่นโดยทั่วไป สภาพของหนังสือยังสมบูรณ์ทุกประการ กล่าวคือตัวเขียนยังไม่ลบเลือนปกหนังสือทั้งสองด้าน คือด้านหน้าต้นและด้านหน้าปลายยังไม่ฉีกขาดแต่ประการใด แสดงให้เห็นถึงการเอาใจใส่และการเก็บรักษาอย่างดีของเจ้าของเดิมอย่างเห็นได้ชัด

ในหน้าต้นของหนังสืออันเป็นใบรองปกมีข้อความซึ่งเขียนด้วยตัวอักษรขอมว่า นโมตัสสะ ภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ แล้วบอกชื่อเรื่องว่า “ต้นขมุตหนังสือกายนครแลทา” ต่อจากนั้นหน้าถัดไปก็เริ่มเนื้อเรื่องโดยเริ่มด้วยบทนมัสการพระรัตนตรัย อันเป็นธรรมเนียมนิยมในการแต่งวรรณกรรมท้องถิ่นนครศรีธรรมราชโดยทั่วไป และในหน้าปลายหลังจากจบเรื่องแล้ว ได้เขียนบอกไว้ว่า “เขียนจบ ณ วัน ๒๕-๙ ค่ำปีกุนนรรกสัดเอกกสกเพลาบายสีโมงเสษร์ฤาคูคิมหรรษ์พุทะสักราชลัวงแล้วใด ๒๔๔๒ พรรสา ขอให้อายุวันณะสุขะ-

ละนะบัจจะโยโหด” จากข้อความซึ่งบอก วัน เดือน ปีที่เขียนจบตัวเอง ทำให้ทราบว่าอายุของหนังสือเล่มนี้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๒๓) ย่างเข้า ๘๒ ปีแล้ว

ถ้าสังเกตจากลายมือที่เขียนในหนังสือบุคคลเล่มนี้จะพบว่า ลายมือส่วนใหญ่เป็นของผู้เขียนคนเดียว เพราะรูปแบบตัวอักษรเหมือนกันโดยตลอด มีอยู่เพียง ๒-๓ บรรทัดเท่านั้นที่เห็นได้ชัดว่าเป็นคนละคนเขียน และจากลักษณะการเขียนซึ่งเป็นคนละคนเขียนกันนี้เอง ทำให้หน้าคิดว่าหนังสือเล่มนี้ผู้เขียนไม่ใช่ผู้แต่ง แต่เป็นผู้คัดลอกจากต้นฉบับเดิมอย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะมีผู้เฒ่าผู้แก่ของเมืองนครศรีธรรมราช คือ ท่านขุนอาเทศคดี ซึ่งรอบรู้และสนใจเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นยิ่งนักกว่า หนังสือบุดเรื่องกายนครเป็นหนังสือที่ท่านเคยพบเคยเห็นและเคยอ่านมาตั้งแต่ท่านเป็นเด็ก เป็นต้นสมุดเก่าคร่ำคร่า ผู้ที่นิยมอ่านกันอย่างกว้างขวาง ส่วนใหญ่มักจะเป็นพระภิกษุสงฆ์ และอุบาสิกอุบาสิกาผู้สนใจ และรอบรู้เกี่ยวกับธรรมะอย่างแท้จริง (ปัจจุบันนี้ท่านขุนอาเทศคดีมีอายุ ๘๕ ปีแล้ว)

อักษรวิธีที่ใช้ในหนังสือเล่มนี้แม้บางคำจะไม่แน่นอนตายตัว แต่ก็มีลักษณะเฉพาะตัวให้เห็นอย่างเด่นชัดคือ ผู้เขียนได้พยายามถ่ายทอดเสียงของคำออกมาตามเสียงที่ใช้พูดจากันในหมู่ของชาวภาคใต้โดยเฉพาะชาวนครศรีธรรมราช การนำวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนี้มาศึกษา นอกจากจะได้ประโยชน์โดยตรงในข้อธรรมะต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องแล้ว ยังช่วยให้ผู้ศึกษาเกิดความรู้ความคิดบางประการเกี่ยวกับถ้อยคำภาษาที่ใช้เมื่อ ๘๐ ปีเศษ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชได้อย่างดีอีกด้วย

วรรณกรรมเรื่องนิจตเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มุ่งสั่งสอนธรรมะโดยตรง จึงเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ใฝ่ใจศึกษาและปฏิบัติธรรมะ จะอ่านเล่นสนุกๆ อย่างนิทานประโลมโลกไม่ได้ ต้องอ่านไปใคร่ครวญไปพิจารณาไป จึงจะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง เนื้อเรื่องอาจจะยากต่อการเข้าใจสำหรับผู้ไม่ใฝ่ใจธรรมะหรือผู้ที่สนใจเพียงครึ่งๆ กลางๆ แต่ไม่ได้ยากเกินไปสำหรับผู้สนใจอย่างจริงจัง หรือผู้ที่มพบความรู้ทางข้อธรรมะต่างๆ มาบ้างแล้ว หากได้อ่านไปเปรียบเทียบกับก็อาจจะอ่านไปจนจบโดยไม่รู้ตัวก็ได้ ยิ่งถ้าได้อ่านออกเสียงดังๆ ตามสำเนียงภาษาถิ่นใต้ด้วยแล้วก็จะให้ทั้งรสคำและรสความแก่ผู้ศึกษาไม่น้อย

การจัดพิมพ์เรื่องนี้ได้พยายามที่จะคงลักษณะเดิมของหนังสือไว้ให้ได้มากที่สุดเพื่อที่จะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาอย่างจริงจังในทุกด้าน จึงได้ถ่ายแบบจากต้นฉบับเดิม

ออกมาโดยตรง โดยถ่ายย่อตัวจากขนาดเดิมลงไปเพื่อให้เหมาะแก่หน้าหนังสือขนาด ๘ หน้ายก
รายละเอียดของต้นฉบับเดิมจึงเปลี่ยนแปลงไปเพียงวัสดุที่ใช้ อันเป็นรูปลักษณะภายนอกเท่านั้น

วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง “กายนคร” หรือ “ต้นขมุตหนังสือกายนคร” เล่มนี้เป็น
เพียงวรรณกรรมเล่มหนึ่ง ในบรรดาวรรณกรรมหลายๆ ร้อยเล่มซึ่งเก็บรักษาไว้ที่ศูนย์วัฒน-
ธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช คุณค่าของวรรณกรรมเล่มนี้มีอยู่เพียงพร้อมใน
ตัวของตัวเองตลอดเวลา ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราชประจักษ์ในข้อ
นี้เป็นอย่างดี จึงได้หมั่นทำนุบำรุงรักษาและป้องกันทุกวิถีทางที่จะให้วรรณกรรมดังกล่าวเป็น
สมบัติของชาวนครศรีธรรมราช และของชาติบ้านเมือง เพื่อเป็นความภาคภูมิใจของอนุชนรุ่น
ต่อไป และเพื่อที่จะให้คนทั่วไปและผู้ใฝ่ใจศึกษาวรรณกรรมได้ตระหนักว่านักปราชญ์ทาง
วรรณกรรมนั้นมีได้เลือกที่เกิด

ชวน เพชรแก้ว

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้
วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช

๑๕ มิถุนายน ๒๕๒๓

กายนคร

นเรนทรวิเศษ สรรเสริญ
 ๒๕๕๕ ๒๕๕๕ ๒๕๕๕

๒๕๕๕ ๒๕๕๕ ๒๕๕๕

คำขอบพระคุณที่

๑. นเรนทรวิเศษ โดยที่ข้าพเจ้า
 ๒. นเรนทรวิเศษ ยินดีเสมอมา
 ๓. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๔. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๕. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๖. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๗. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๘. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๙. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี
 ๑๐. นเรนทรวิเศษ คณพริ้งพวดี

ตลอดทั้งภพ พระทำแกมมา กายกายเนย • ไทคิกทากซง ไทคิกคอกนิทพ อะทนต์ทาคีปะ พายโดยเขาออก คัดออกจนโดย ย
เกยกมา • ล้ายสทินนโดย พระพรหมโดย ได้มีอนเมอริอมาเงา ฉานนคอยไทย ฉินปะตามภา เป็นเนือเดือกเงา คอยพระทำมา • มารท
พิเพ หนีโคกัณแห่ง หมมณภนภทมา จะสาวชวชัย มีคัมฉินมา ภาภานนจก ไทอยทาคมมก • ดคณนยอมนก มาแต่ทำโดย แมมแทเงะ
ทมา ยากโดยดงโดย พแจแกโดย ทานทงหลายโดย มายเนคณ • สืบเกอณคอยพจน จึงคดออกอยมา เมื่อเวากวิคณ อยากะริยเวแห่งหน้า
พระเศพิชา ๓ ดศเตียรชาน • มายเนคณ เกาเดอณคอยพจน จึงคดออกทิมชาน สัมภคยัชชย โดเพทากน สัพพะศาน จังได้สย
• ทา:มีคณ ชยามนภานน อยากะริยเอเตโดย มีคณกเกิต แมมแทแพโดย อยเนคณโดย สืบเกอณบคต • ทา:ชยากทวน เซาสณ

บนกาน จัตติงมา เชาอเนคคต แมนแทนภทช อยเนคคตกา ได้สืบอักเคอณ • เกาทนทงหลาย จรังจนชวย ยากีให้พื่อน บนยคไทยโดย
ยาเทกคณบเกอณ ออกคักกเคอณ เร็พิทมา • เมออยเนคณ ทำมทออยเนน มากทนคคมา มามยออย ไมคคณนจก ณนพระพิทกมา เซากทำ
คณทง • อินฮาทนเก วยอยโดยเกก พังเกดยคพิททง เวทมาเทอชโดย อยเนชชชช มีพิทลณน กอดเซาเกอยเอ • ไคลกคักคณลัก
ชกคักบั้น พคทีประหมย เพะเซชานนท มาคคอยเนย บคคละโดย ทนเวทมา • ภาภานนจก กัณเสจรอนเงา ลักทากนภทมา ดลิต
นึบโย แดงพิมฉินมา ศายอนเรคกมา เวทนลลทากน • เกาทนภอนทมา อินฮากีภมก ไม้พิพลลัน อินพัมคักบัก ยากเพ็ชชี่ชาน
พิพทแห่งกนเด พิจทมา • คณนออกนภแดง นอนคคองคณองแแล้ว เทียบอยโทอุมมา ราชรพลคก อีคคอกเก้งจก เทียบอยโทอุมมา :

ทนต์หลัก ไปตามวิสัยง่าแก่งแก่ง มอดมอยบนหลด มากโดยนโดย กิ่งบ้นน • ไทริภิกษา ซึ่งช่ยเกิคมมา โนยโดยสังสาช อนุภท
จัก เป็นนิทานทาน โดยพนบรทพร เดิมอนกบเทดทมา • ทาเทสโดย สิมิตกึ่งโอบ ศงยบภกษา ไทิจทททท อดิภอะหนทท
อศตเตชะท กิ่งเรื่อนทนต์ • ทบศรพดท ฐมหมต ฐมเชอิมเคย ฐมคจอิน มาดกฐนเปย ติกทมาเอาค ทำเทคเทค • เบรียบเทย
บเดมือน ทานเร็กคกท ไทเจกคท กัพมเนเต กิมกบแควม ไทยพมบรมา ทานยทโดย • คอเกนียทมา รกบศรพดท สังกนิงสิ
โดย โคมบลังจิก ทิรทอนไซย อคตททโดย คิโนททท • คอเรมิทมา พระเชาพรมา เดิมมเมยไกลสง ไมทเมย เกริองอะระกะภ
ไทคิททท อหริจจอหิมคท • คอเรมิโดย เรากอกมาโดย ทากนนานท เป็นหมบยงสจ ลักทอนาทมา เนื้อหมททท นิมนอน

ยวยโดย • สายพระมณฑก พยทคิริภก มาเวียนภายเนย ฐบเออดนทต ททอบพโยย ฐบชกเวทมา • พนทคิริภก
เจามธาณวก ฐบทททท บงเบมยอยเพดัย โดยแคงเดยชท ค่ำเชาเวค บบเบคกชีย • ฐรททเล ไทะมแกโทมยเกท ภภายชกชีย ฐ
ทนออกพนทก สมเทอิมโยคิ จกจันจากท ทนเดทเดคคท • พิงโทเทมเทท ทกชลลเวท ทรรมานทท เป็นเกกคองทน เกาทนเกคมา
เดียบเดยชท คิงคณบดิน • เกินเห็นสมนิก ักกนย เรมคักน ปลังคเนอะหริคท • เทนแควเรจิด อคตททจิด คอพะละคักช่า เร
คิทททท อริทจอหนทท แควพิจทท ภายออกภายเน • ฐานอกนทท ทกแพททท ภายออกภายเน ฐกชียเทอโดย ฐมชบภ
ชทมา ฐบทททวโปย หอมพบภงโยย ปรคคิโดมคคิ • อนุชทภโยกย เป็นคเรลทมิททท คุรอยโทมยนิติ แควอมของช

ขกทรม ยใหม่แพพภาย นีแกศถาย เทนิยณทาย กตงเฝ้าโดย ลกรักพิอา ๕ พิกิจทำหมง นิมลพรสังขย ทวณิมอมปภา ไทชวมทโดย
เมยทเคพา ตามเฝ้าจิตทท เมอชยนิย ๐ เมทภภาย ลังของทททลาย จงหมยกับยีย ตามเฝ้าททท เทคททททวย ตามโดยตามนิ เหม
คทททททท ๐ นพเมยพิอา ตามเฝ้าททท ทอบเมยนำโดย จะโดยพระดัง หมมคังทททททท พังคททททท ๐ อยบเต
ภททท ททททททท ๓ ของนท ๓ กับพิททท ทอจนิมททททท ทกแลบฐ ๓ คัมภรคททท ๐ นิมลพรสังค เจทททโดยพ ยท
ททท ทวเคนเหยนิ ล่าบริทททโดย เพื่อมททททท ๐ จะโดยอาชัง ตามพระพทัง ททททททททท ททททททททท ทททท
ลททททททท ททททททท ทโดยโดย ๐ สโดยจิตทท ททเมยคทท ปักททททททโดย เตอออกมกลน ทังเสยไทยปกดย :

พททททททท ของพระสังคท ๐ ไร่โคบริททท ทททยทททท ทททยทททท ทททยทททท ทททยทททท ทททยทททท ๐ ไร่
ทททยททท ทททยคดงททท พระสังคททททท ทททยททททท ทททยททททท ทททยททททท ทททยททททท ๐ ยพิทททยเโดย รอย
พทททโดย ลักทททททท ทททยพระสังคท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทท
แพชนิมกลน ทททยชงชงชง ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท
ทท ทททยทททททท ๐ พระพรวนทโดย สโดยททโดย ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ๐ สโดยจิตท
ทท ทททยเฝ้าททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ทททยทททททท ๐ ยคังนพระทท คคังน

ตามเคยดังได้ไปหวิพนแต่ละทานธา ๑ ก็ทบทพหมียก็ก มาถืออีกเช่นยกเทศ คิดจวบคัมพท นียเทศภาเจื่อนโย ๑ อิมคักหมวิเส
งพระศาทรภักแกโยย กำเขไทยท่วย แกอนเดยพิงทามมา ๑ นียมโยยเบยสิค ทั้งแก้กักกัมภิกขา โหเมไทยภรณา แกงคักวิมพทภย
๑ กอดขจักอภิชัย มากใหม่ยคียภามกกาย โหเมเมือมทนทพทหลาย จะโอบภพคตนา ๑ อิงชยักกเทือมกน ทนจกนหม่นาเดมมา แปง
ดอกมาเบยค้ำไทย ๑ ทนผหมบเมยอวาระ คิจซัสมระแบบดอกสไทย ดงเหแกวกไทย ทั้งอยนภางมเหตุะตนา ๑ โหจรจกนภน เชือไมยคน
พระลัทธิกา โหทานถัดมทา ทามไมยทวิพระวิโมย ๑ อิมสาอิมเดคักพระศาทรภักกรบ บทรทกนสมโยย อาเออโยเบมหลายจพง ๑ ทมท
ทงเข้าเกีย คระจาพระจนตค บ่อมมีมาไมนาทพี่ สกซึ่งขมแบพมอ โหเมแบกรักคักยัยย ออดอกนากวีย เดอหวิไทยกัย่ง ๑

เขาไทยยทักสมคักโดย อ่าเรื่อโยยอังกเด่ง โหเมโยยเกรกตงแกง ทามโยยโยกรท ๑ อิมนิพระสาจน ทนจกนแบกอนมา เปยเจมทวิริยา
คุดจขามไมยเมสี ๑ สกซึ่งกังกงกอด มาบดอมผอเบมภอนภิชัย หมยโยยภพกจิชัย พงเทกักรียไทยเกิดโยย ๑ อตมภบรทีนรท หมยไทยชค
อัคราได้ย อักตมภกเพยไมโย โดดังโคเด่ามา ๑ อคคักทาดิยงผอ โหเมยคักกคตมทตยทนา อารามทานตาม อิงบงนคิกิเหตุคโยย ๑ กรัททกพิริยา
ทนยอมมแกงแกโยย พทยกแบพพนโยย ทนจกนอแกกอนมา ๑ ภานิมนเดาโดย มีมทังโยยได้คักก บดอพผอกกเดส ให้ทักขมณคนโยย
๑ โหเมอึงทงคินท่า เดอรักล่าพระวิโมย หมยทังไทยเกิดโยย มระคัมภักจิชัย ทังไทยเทเมือมอชคท พระนารทกเกกเกดัย จกเออเบยอภณวิสม
คัย คองนภทลยพระอัยโยย ทนจกนแบยคักมมะ เปนภนภทพิริยาโดย ทนจกนทักไทย ทนจกนอแกกอนมา ๑ อู๋ ๑ อู๋ ๑ อู๋ ๑ กายจอล

ถ้าจะเขียนก็ย เป็นที่นามมา เมื่อความอะไรเลย เออถ้าจะ ยี่มือพระยา ๐ โคม่วยลยมิตร เป็นยี่มือจากภรรยา
ครอบครัวของภรรยา ซึ่งกายมนตรี บ่อหน้าไว้ เขาเขียนโดย ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ทาวจิตตภาภา คอบคอบภาภา ซึ่งกาย
นทร์ บ่อหน้าไว้ เขาเขียนโดย ซึ่งใจคิด ๐ มียี่มือพระยา ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
นทร์ บ่อหน้าไว้ ๐ มีนงกัณษณ์ แผลอยทรงพล อยู่ในพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
ทั้งนงกัณษณ์ ซึ่งใจคิด ๐ ทงนังก่อน โดยลยลย ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
พิพคโธลา นังนงกัณษณ์ ซึ่งใจคิด ๐ มีปรักกัณษณ์ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
โดยลยลย ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ มีปรักกัณษณ์ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท

บ่อน จากเดกกลอน ลีบข้อต่อไป ๐ แทหนึ่งเลาหม่า ข้อทกลมา เป็นดองเตสไซ ๐ แทหนึ่งเลา ได้ท่งไทย เป็นดองเตสไซ
โดย ปรักกัณษณ์ ๐ ปรักกัณษณ์ โดยท่ง ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
ทาง แทหนึ่งโดยท่ง ทมท่งท่งท่ง ๐ นงกัณษณ์ ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
โดย ๐ ปรักกัณษณ์ โดยท่ง ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
ออกโดย ทมท่งท่งท่ง ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท
๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท ซึ่งใจคิด ๐ ลมเค็ดพระบาท

ศก เป็นคนกวีก็ถึง ขงมรส ก่องกฤษา บริบทกรกธา เกองพฤษทย ○ กตทมิ้งชัยธา นายเอกะกา เชาเตตาทพิณไชย เป็นคนไชยเกิด หนี
โกเขาไกรย ทนทานกรวย ชัยถิอณทธา ○ คนทมิ้งเทาโดย นำมกอนชัยธา อินทะอินทีย มอมกอยกธา ชัยจิตพมิ จกเป็นกนตี เสด็จ
ททไทย ○ นายมานะทิกะระ เหมเป็นคณัง ส่วยกพนไชย พระมหากะธักเทา เล็กไชยแพงไชย ด้กขอบมนโดย จุติเทียนวาท ○ พทเท
คณสี สัมแกศชัยนระชัย พระเจดิกทธา เชาโดยไชย อยเมยบพปธา จัปไตมา โดยเชือเจือไชย ○ มทาบพิจ วยพมามีรทิก ทัม
คดองโดย จื่อจะทากัก ปะไรทิกนอย คดทมิ้งนโดย จื่อจัวว ○ คดทมิ้งเทาโดย มอกไทยไชยจย อะทียเมกโช อดสงกนนิย เหม
ไชยเฉิพ ไปยกอยเมเท กรอมทังนอย ○ อดมกเชมน เหมคดแบงทม มาบจิกไชย จะมิกักม ไทยทานไชยโดย มากืออนไชย

โหมยเคิงเทตยหนา ○ ยงมีทกรีย ตามองยอมมี ด้กทีบมยา ทนทานกรวย ยอมมาภกธา สักอนเทมา จอยชกเินไป ○ อดพระภ
มัย องชัยพระภุชย ธิบรียระกอยไชย ทงสุมอณี พมเพ็ญเทคไชย อดทนิยโดย มิไชยมิ ○ เป็นชากนเทอย ทานทอไชยโดย
สุมกกรกรีย กอยเป็นเชือง จองพมิ พทธาระชะชะชยชัยนัย สเป็นมาทก ○ เป็นเชือพปาก มงมิกักมก ของภธา พทสิบสัด
ชินนำมิกอยทธา ทานทอไชยหนา อะนะเดีพ ○ ยงคันทมิ้งเทา จื่อจาไมเท จะทมฉะเม กอยชกไชย ○ ธิบรียกบม่ง อดทิวัก กองคณนัย
ไชย โหมยมาเกดัยกักจ เป็นกนกรวยไชย ธิชิกเทาโดย ชัยทานทงทธา ○ อะนะมะเน กบมฉะเม คักทีเทละทธา ละชัยเกกภพ
เหมยทัยบ่มยชก คดทมิ้งจื่อจะ อดนะทักกฤษ ○ ทสิณไชย จะแบงเงไชย ทงเมยธิบรีย ใหจกมิกักมด ไปยกอยทิกฤษ ฐิต

ซึ่งหนังสือไทย • จึงพระญาติหระ มาทนมพริย จิตสังเกโดย พระเจ้าจักษุใหม่หาไทย พนมเมืองไป เขามะปองปท • นายขัติยมนัน ๗
ตามมอดัน ปู่เกิดดอนกลา พระยามทรงราช กรมทนายตลา จัศศีเดหยา คดหิงคอบโย • ททามนมหา จัศศีคทาโคตย ไปยังเวียงไชย
เมืองกาญนะกะณ จิตทาจอมไตรย พอกเกษียโดย ดยมกานมหา • ใหม่เบงกวดโคจร เกดขบักกน กททาเดกัตติณ ภาณกลาโคตย •
ถึงกายนคอย คอยพัตมกมเคย • ภาณเกษียไปย เทาเพื่อมคลา จากันนเต ออกมารบเตา เบนกลมคอบกม กับชาจรัภา ภา
กับเตภา นคกรทนโคย • พกคดหิงนิน กรมกิงเดอกลัน ภากรอนไชยณ ยานนเงไปย เทาหิกเวียงไชย นคอนมหา •
บริษทานพนน ครอบกนกลน ขนกันหสิท ซึ่งททกลาย ปอมคายนมา ปรัศภาท กทกรคเทอมไปย • ฤายกษนภททา ทบิยไปกรมา เกล็กกลน

โดย จึงพระธมคอม ทกรกเการมเข้าไปย จอดเตาทิใหม่ย ยอยพอบปรหระ • ฝ่ายพระญาติ เทนเดอภอยคิย ซึ่งเขาไปนท กรมกิงพมิ ซึ่ง
มีอาท แกพระมัท ปรีภพริย • นคอนพระธง ยบยอยสยเพ มาเก็กโพยรี บักจดังกรม แจงนคคิย จ้อยพมิ เทนหะเวียงทอน • เทจค
ศรทราช พนมฉินทก ฤายพอมโพยทอน ซึ่งอ ออกเดียบก นคอนเงอน พระให้หม้จอน ยิงพนนฉิตน • เสมททหะก ฤจะไปทวยธา เทนภา
นนะคอน ทจกเการมภททา พระเจ้าจักษุ รันทักพระไทย • เอนทอหนิจท พมิไปมา คอยชากิโคตย หมมมกบัตจ ไทยเทนฉิตไปย จะเทษ
แก่โคจร นคอก่า • ทจจิกทราช กรมพนพระบาท จักกนภททา จเทลยเดโคจร เบนคกที่บนิยา จะโคกิงก ใหมบมิยสไทย • เดหะทอหภท
อีกภัพพยท มาคโดยเบไปย ใอ่อก่า จเห็นทมาโคจร มาจอยโก คจสิททา • เภาะวาคทจ หมดเขมาคย ซึ่งเกิดโกททา เขาม่าจมิรัง

เดิมทชไปย พระองค์โดย แสงโยกที่จก คอยเกิดคนล้ม ถึงหนึ่งเดือนหา พระครูเสตามา ขงกษบพระโดย พระครูเสตามา ไหมย
แสงก็กจ เขาชกนโยย ทพเควองผ่า หมี่ชกนโยย พระยเด็กไกรย ฆ่าเกยฝัยย ๐ ทพมกทงฝ่ม ปรัดึกเด็กคน คอยชระ
มากก โด็กนทก ทพโดมอกอม ถึงดอมลอมมา ถึงแดงมีชช เซอพนทนโยย ๐ ทวจกทกทช กณนพระมก แต่เห็นลชง
ไทย จึงอหทกฆ่า มานิมันทนโยย โยมเทออกเปย วิญมตเซามา ๐ มกทยลุ่มคอด แทงโยยพมอม ลักเมจรเด็กทนท ยอกอม
ทงดอง จันเือกเกก น่มกคักกนบชช แร่พนทนโยย ๐ พระครทพดอง ศรียศรีวิภักตง จึงมกมเมย ม่ทชอภัก วิสิทล
โดย ที่เือกออก นิมัดรวมมา ๐ เทจที่ทกทช ลุ่มเคจพระมก กมกทกมทท จึงมิงกร ตรกบอภคต คอยชพระมก ออก

นทนาย ๐ จเคยปลกส ชทพระนิมา ๐ ตักคนล้มคนโยย ครอยพระนคณ ที่ศาลงไทย กทมกเทกเพย ยัยยี่ทท ๐ กอพระยามภ
ชช ยอมเซออำทมจ ทงลิมมา เขาทำกลกกลย ทถยกลรทถยคฤ จงช่าทห่าชช จมเพทเทคโยย ๐ มจบย่ำชช ทำช
ทกท กางจจอมรโปย วิเครกณ กสทพมเทคโยย จะมกนโยย เทพทกมอ ๐ พระมเป็นชช จมคยเบรภเกส เกยเมยจก
นท พชชโยยแกโยย ทงโพม โทยเบรภเกส เทคทมทพระจือย ๐ พระครทพดอง กมทกรักกรอง โยยเกยจือย ไปททชนทท กม
การเวนย คักพระจิมมดย ศรีกทำเทคมา ๐ พระทกทท ทพระอะหนคทท เป็นทีลพค จ่มบภักศ คมเมยย
นท ๐ พระเชจที่ททท ทพระภักศโยย ทพระภักศโยย เด็กคักคยมีย มกคยมีนคย ทพระนิจภกร กเค่าพระทก ไร่ไร่ก

มากาย จพทพทัมถัย คบสยเฮถย ○ เจ้าคุณพระเส มาคุมเขียนเถา โดยพระสาคัม กั้นมกกาย อลาทโดยลา
กาท ○ รุกคิมเทก ปริหมภายมหา จังคิกเกรียง ทานทวี่จกทก แดทจยอมา ภาเพอเบื้อ ○ พระยามจรธา ทอนพระบาท
ยาโดยกเข้า ไหมยแกงกลดกรย คัดใจมาเตา ยอมจะมาเตา ยี่อีจก ○ เตแแรก่เกิด เตัพพักเกิด เกิกโมมกต ลอนพคตอม
กลดก อักออกเจีร์ต คอยโดยเหยกล่า ตันมทเนโคย ○ พยมจกัจ ทังปรักก ที่ทรงไหญย จุ้มายชก นลาทเหลือโดย ไหลลา
ไปย เยียบเยียบคัต ฆายชกคิมัน จังมากอยพณ รกคากย มียเวือมทง มกคกภษา อยเบือกจก บือมนะภย ○ ครนอย
นามมา จังมายชก มาเตาโดยหมย ไทแกชะธา ก่าทอฉาย เดียรเบสียกาย ภภยบคดีย ○ เนื้อทงทพยาน เหมเบือสิกัน พ

กายอื่นทวี่ สกคั่นพเนทก หหมกกัวยี พทกยอื่นทวี่ โหพิจกยไปย ○ สมกักดับหอก ทมทกเสวอก มีอหญโดย จังโหททน :
คนหนึ่งเตาโดย เตามอยเนย ภัยกษนทมา : ○ จุ้มายพยทกก เตามานรก เจบทวากย บางอยบพเสียด เดียแกงเดียด โดย
เสียด เจอมาพนโดย ไททันล้าบัก ดัก ๒ อยก ๓ หมักไปโดยนย จันจันอม ไอรอนกายเนย ทดทกเหลือโดย เบินพนปมยา
สกคั่นมมาเตา ยอมมมาเนเตา พยทกทีโรค ไทช้อยไทพ ไปทวากย ล้าบักล้าบม ○ ไทพะโพย แดกเป็นเลือกหนอง กยของพย
จุน เพาะทอโก้ว เป็นก่าแกทัน จังมาทะทัด เจอมาเหลือโดย ○ นีเดเก้ทาม จังมาเจกาม ก่าทอนจกโพย เหมอนเก้กักภกาย
หมยโตจกโกถย คอยก่าทักโดย ทนทกเทอดอก พะยทกทีทก เตามานรก พททงมาท จังเจายี่ เยียกเขียนปีท นีแล่ทนอ

มิดจักษ์ ๑ ทดสอบก่อน เหมื่อนจากข้าแม่ภก แทภกพระดทา เหนพนบ้นมา แดมกนังไปย ๑ อดกเกท พหิมชองทท ไหมยมาชวย
โดย ไหมอดก่อน บรอนบรณภยไปย ถึงสามเศย ไหมยรเหตุหมท ๑ ทมยอมเวใจ จะบแะ:เศย จาเอาอกมา แตะเนบหาพี
ก่าพดัยเหตุหมท อมก่นจ่ามา สิ้นชีพบมเหตุย ๑ ไทเกกนังกุกิก ทมบแะ:เศย ทนบแะ:เศย ทนบแะ:เศย จาจะเห็นไปย เหน
ก่าเจทไทอย เป็นก่าพ่งพวีย ๑ จะ:บะ:ดณภย มาเทียบช่นช่าย อยเนยเมือมสิย ก่าก่าด้นก่า เพะ:ทไหมยกีย กัดก่าก่าก่ามี
ก่าก่าก่าบดงท ๑ ทภามเศย จะ:กอดบมเหตุย นิกุกิกเทนมท จาจะ:ทลัดง เหนเนแะ:เหตุหมท กบสิทเคแะ:มา ดลทอกมเหตุย ๑ เป็น
มะ:บดลท เอ่ำชก่าก่าก่า ก่าเทนีกอโยย ทภยามภะ:บม เกือหมยมาโยย จังกกแะ:ทไทย เเข้าเกกเกกมา ๑ ทภะ:เกกเกกมา เมือ:เก

ดยบมเหตุย นีรมิกเคะ:เหตุหมท จะ:เหนกอภพย บกเศยบคด มาด้นสิงท จกทักมเศย ๑ ไปยค่านรกก ไฟทนไหมยหมก ๑ ทภะ:ท
ท่าโยย ทัดเคดท่ามา อยเนยเบดอภพย จักดระ:บมไปย ก่าก่าพดอวท ๑ ทภะ:เศย เมือ:กอดบมเหตุย คบทสิทสิงท จกจะ:เคะ:
เทม ไปยด้นบคด ๑ คคกรมด้นชียท จกทักชิมไปย ๑: กวี่บมเหตุย อยบ่มเหตุย วิมารดงเหตุย แะ:กอดมเหตุย ๑ หมะ:ดอมเศย
คดยบมท่าโย ช่าชแะ:เหตุหมท ๑ นี:แะ:เหตุหมท จงเงกักอาน ท่าบมท่าบวท จะ:เศยไปย ๑ เมือ:ภยภกเหตุหมท พระ:เจาเทกเหตุหมท เป็น
เศดไปย ๑ คคจิกจะ:ออก ก่าทก่าก่อทกรอก ไหมกไปย ๑ ไท:เศย ๑ คคทักชโยย ไท:เศย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑
๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑ คคทักชโยย ๑

พจนานุกรมช่วย ตามพระบาทสวีย อันสาภาคเจ้า ภายพอดิย ใค้ดบเดบยอก จะบะกยบิ ลงไปยลิ่งที่ หลงปลานันโดย • ไคยบิสิพร
โดยเยดชระนิม ถึงจันนาคี พะยานคทาจ ภายบิเดบยบ วัฒนนาคีย มากพดัดคณา • คสิคักบักก จาเภาคักนัยก กิงหิงเภา •
สัพภนปสาคค แกมภคภคทก สักวงระหมา มาเป็นตามเภา • ที่ทวงเซบีย เทวักอยบย ลอนเทสอิดน หมมามโดย ภาพนนดิน
ไปย นังกัดนกีย เกลือม ๒ พมาย ๒ มพลนภกมหมน โดยนทกพน โอมงามเวียทมาย บำเมอเชือกก หอมลอมมภากาย เป็ลชทา
เป็ลชทาย ด้กมเดมเบรมบร • จ้อกนภากคักจ ภิฤทจักัทภก มีนพนกัดหม่ม หมั้นหิงกอยกีย อีพนเกบีย หอมลอมมภคคเภา
ไคย • ทาวสิยภน พยคปริหทาน มากลนพวโดย อยเอมเบบคก ไคยบียทกคไคย ลัมภนชนโดย ังภยนภคทา • ภิค

นมหาเส ทงนัมภอนเท เป็นชากภ จ้อจรมนากคักภ ภิฤทมัทิมมา มพลนภคภชชา เบ็ญบปริหทาน • ไคยบิสิยพน หอม
ลอมทังทัน จันจนเป็กภน ภิปรภปสาคค คมแกบรภน อยลคักลัมภน เป็นนิจปริน • ภิคณนจันนภ วิสิทฤทท เภาลภค
เกภาน ฤททภภค ภายคโคจรระทัน ทงนัมภอนน พนงคยกีย • ทาวนิภคณม ฐภนภังชม ันนอยวิสิ ภิปรภปยา
ลคท แกมภคภมิย คมแกคพเวีย ลัมภนภนบย • ลมเกจรคคภค พจนจันนภ ฤททเกริยโกรบ อนทวภจ ภาภภจณนได
เททออยไปย จันนิตจันนภ • กรันเมือพระเต ครีปนภกเกลา ภิถยพระมะหุ ลอนเพทีภน ทรัภนภน หนคทจักท ักภยภระ
ลอน • เซภมคคภ ักภยแเกาะยคน พระสเป็นเต รมภบคกัน ลมแกคักษัพพ จอยภคชอนน ังไคยลัมเมสิ • ภิระภก

เด็ก ลมเพชรที่งาม ยิ่งแต่ลมแก้ว อองพระด้วยอร อมระมานม เป็นเทพารอง เล็กมดอยมาก * พัดถ่านบ่อคลาก รั้งลอยมากลิ่ง *
พระระริบ ภาภลองเรือมน ภาภลองพระอง จมลงท้นใจ ทำพระประสิทธิ์าน * มีแสงชัชชวาน กองที่กอลไปย วิบรณดงฮาดัน *
รบองอโยน เหมือนเสียงทอไทย ราชันภก * ราชันภกษ * คณรณรชกัษก * ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
นัทน จมระลำซึก ไคกรบทรนไทย * ลิ่งเสนินม แฉวแจจิกา วะภาวระอมไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
ดกรพศพหุเมย ไมโลกกโลก * ฃกัษกการ ภาภลองโอม ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
เสษสัทแถมไทรบ * ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ

กานธ * ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
บาน ไทเป็นทพน ดัมเก็พะเนย ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
บนทกแจล ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
กาน นอยเหยบานา แฉวทังทล ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
ลิ่งไทย ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ
ไทยพาน ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ ฃนอมทุกไทรบ

๑. ความเป็นมาของศาสนา
 ๒. ความหมายของศาสนา
 ๓. ประเภทของศาสนา
 ๔. ความเชื่อและพิธีกรรม
 ๕. ศาสนาในประเทศไทย
 ๖. ปัญหาและอุปสรรค
 ๗. บทบาทของศาสนา
 ๘. การพัฒนาศาสนา
 ๙. ความสัมพันธ์กับสังคม
 ๑๐. บทบาทของศาสนิกชน

๑. ความหมายของศาสนา
 ๒. ประเภทของศาสนา
 ๓. ความเชื่อและพิธีกรรม
 ๔. ศาสนาในประเทศไทย
 ๕. ปัญหาและอุปสรรค
 ๖. บทบาทของศาสนา
 ๗. การพัฒนาศาสนา
 ๘. ความสัมพันธ์กับสังคม
 ๑๐. บทบาทของศาสนิกชน

ไทมยทพหมักเงา หนี้นแม่จิมเตก เกษเขยสังสาน คุ้มทักมีอยู่ คุ้มกักบ่อย คุ้มชากีตา มะวะ
 นาสสาน เครื่องห้วยเบ้งการ สักหมานบักฮุย พระเซาทงหลาย ปรักเกิดยกพระฮาย ๑ พระทนายพระหมีม กิดการ
 พทหลาย ทากเห็นฮากีย โฉนทากยทงฮีย คุ้มกียหนสาก คุ้มกะคอง โดยนอยคอง ๑ โดยล้อยฮากาน คุ้มคิม
 ล้มบัก หนี้นเขอกมา ทงแวงทงก ภารมกักกิม หนี้นแม่เดือกทอง คุ้มกกลาง ๑ คุ้มทองแฉมกิม ๑
 ฮี้สากไปมา แวงทงหมากกิม เพระเซทกักกิม ภารมะอะหมีทาก อกระวัง ๑ ฮากานเกใหม่ ๑ คุ้มกคิมเขาไปย ๑
 ทากอระกมา คุ้มมเวื่อออก คุ้มกักทงทาก คุ้มเซอะหมีกัก คุ้มทากักง คุ้มมใหม่กักกิม ๑ คุ้มมแวงทงกคิม ๑

คุ้มมใหม่ทง คุ้มกคิมเขาไปย ไทยกักกักมสัง คุ้มคิมทักน คุ้มคิมยรยัก ๑ คุ้มทกคักกัก ๑ คุ้มกกายฮายกัก ๑
 คุ้มกคากาย คุ้มมยารอมวัน คุ้มทอมกักน คุ้มชกคักน คุ้มทากกรบอ ๑ คุ้มมรุมบักอ ๑ คุ้มจีกกักฮากาน ๑
 คุ้มมรักเคียง คุ้มกคิมวันรชชณ คุ้มมคักสังสาน คุ้มคิมรกรม คุ้มกอกเซากม ๑ คุ้มมยงม คุ้มมทากยฮายคิม
 คุ้มมพมพมประหมาน คุ้มทงทงสังสาน ไทมยทากกัก ๑ คุ้มคิมเคียงจียจิก คุ้มทากมคัก ๑ คุ้มคักมกักน ๑ คุ้มชาม
 คุ้มคิม คุ้มมทากยฮายคิม คุ้มไปย/คุ้มมพม คุ้มมกรกักทอ ๑ คุ้มคิมกักกัก ๑ คุ้มคิมกักกัก ๑ คุ้มคิมคัก ๑ คุ้มชาม
 คุ้มคิม คุ้มมพมแฉมทง คุ้มคักนยบ่อ คุ้มคักนยบ่อ คุ้มมแม่เคียด ๑ คุ้มคิมกักกักทงพ ๑ คุ้มคิมคักกัก ๑ คุ้มคิมคักกัก ๑

ปีศาจมารดา ถึงชาติกาแก่ง เบื้องเมฆกาแก่ง แฉงทั้งกาย ชมกรมมว่ด้วย มงคลกตมท เพชรระวีระวิชัย ◦
พาใจเทพไท ดงไปดงโพย พงคณกัหมอมแก้ว ดมไปดงโพย หนีโคเทียมแดง เจ้าเมืองแก้ว เดิมแดงอวย ◦ ตรก
ชอกวิญญาน บอกพมกัตถม กำมบรมเจย บอกพระทกข อะหนักพิศตเจย * ยาทลงอยเหลย ไนยทองพิทาน ◦
ทำมทวี่ม ก้องแก้วใหญ่โต ร้องพงวิญญาน เพนบอเราเร จะบอกแกมกัน หนทงวิญญาน อยมไปยเอ ◦
พระทำบอกไทย คึกเข้าไยถย ยากอยกรมเศก ยาไหววัด คมแกมวงวัน ร้องพงวิญญาน ◦ ดัง
กึ่งสังข์ เป็นขอยกย ไปบอกกัหมกัญน เกิดทงพระอะภ ถึงวิญญาน ทบวงสังกัน ชามวงมากพ่น

◦ เบนกัทธิพิทนาย ไปปลุกกัทธิพิทนาย แขนพระกัศยาน สัมรสทั้งทตย โทแหลมด โคตงลอด แผลดชัยไป ◦
เขมหม่งรสยา ทงจรมงอัสต อิศกการไตร เขมมนงไปสน แคมทบทยไป ไยมกแหลด ◦ ไซ ๆ ทวี่ ฆแกมเก
ทกลทกคน เพชรโดไฟโตไฟ ไมเขมตน จะหลงดงคตง ◦ ภาะเซบอไป จะแบ่งแสงไฟ ขงไวมกมตง
สามสี่ปลงอตา เขมทงมัญญาง ชมกรมมเดิงชตม กัสมกัทม ◦ ภาเวิงกอก กระดอกรอกรบ ดบทั้งหลิงหม ท
สังกัทมย รุมแกมท อมิจอถอมิต ไมยงอหด ◦ อิดทมทแก ที่เขือทเม มงเทอถวเจย เดิงการชัยไป ไม
เขมขเวเหลย อักอ่ปลุกสี ◦ สิงพิจจหน เกศโดย กายอชักรง ยสทพิณน หกรกเดี่ยหง ไร่พิทจิรหรง

กรรมการจัดงานพระราชทานเพลิงศพ
พระรัตนธัชมุนี (คณาภิกรมเถร)
อดีตรองเจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ (ธรรมยุต)
อดีตเจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
จังหวัดนครศรีธรรมราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช ฯ
ประธานที่ปรึกษาฝ่ายสงฆ์

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ เจ้าอาวาสวัดราชผาติการาม
ประธานกรรมการอำนวยการฝ่ายสงฆ์

พระราชวินัยเวที เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร
ประธานกรรมการดำเนินงานฝ่ายสงฆ์

พลโท จวน วรรณรัตน์ แม่ทัพกองทัพภาคที่ ๔
ประธานที่ปรึกษาฝ่ายฆราวาส

นายธานี โรจนาลักษณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช
ประธานกรรมการดำเนินงานและอำนวยการฝ่ายฆราวาส

